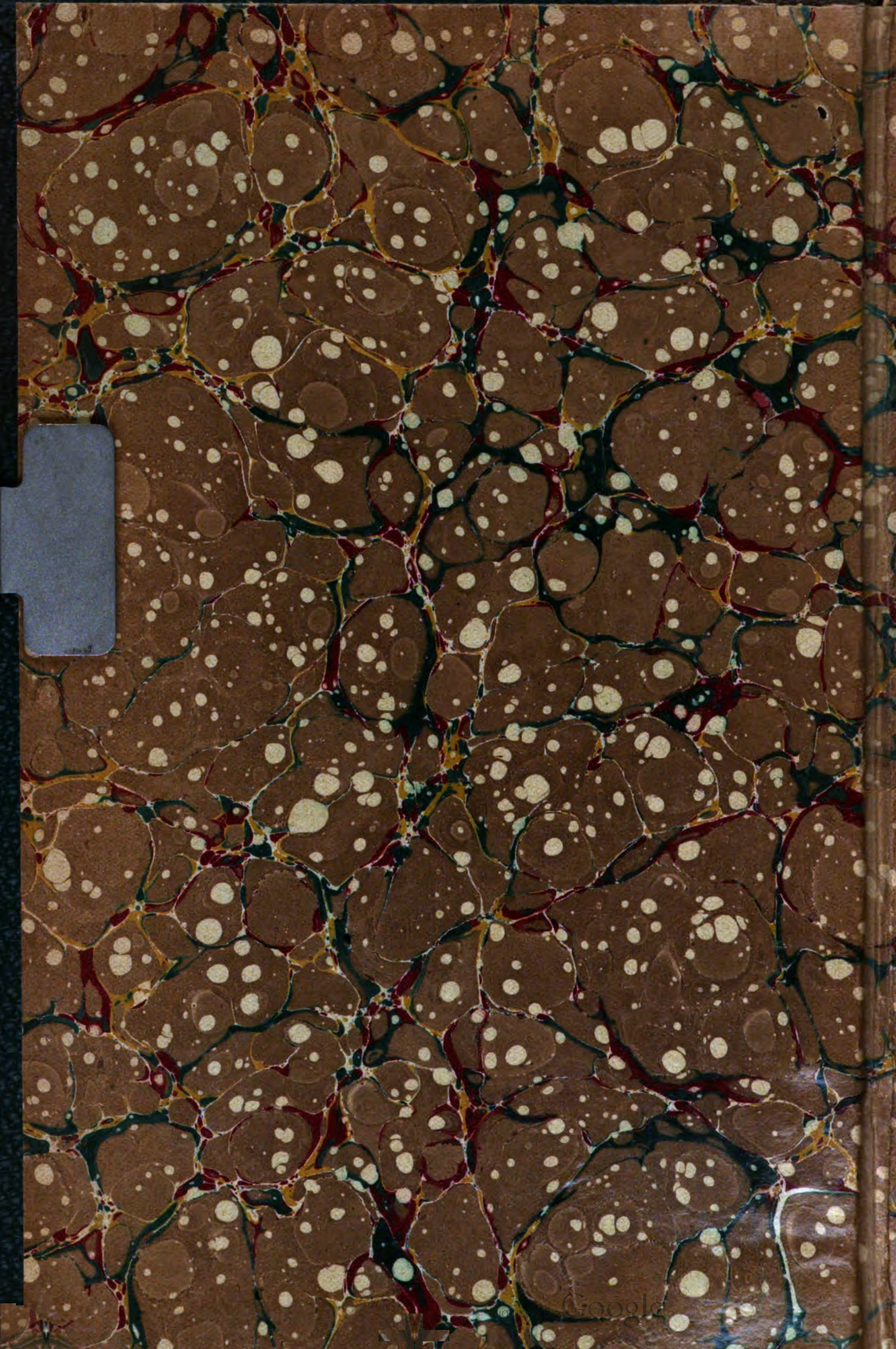
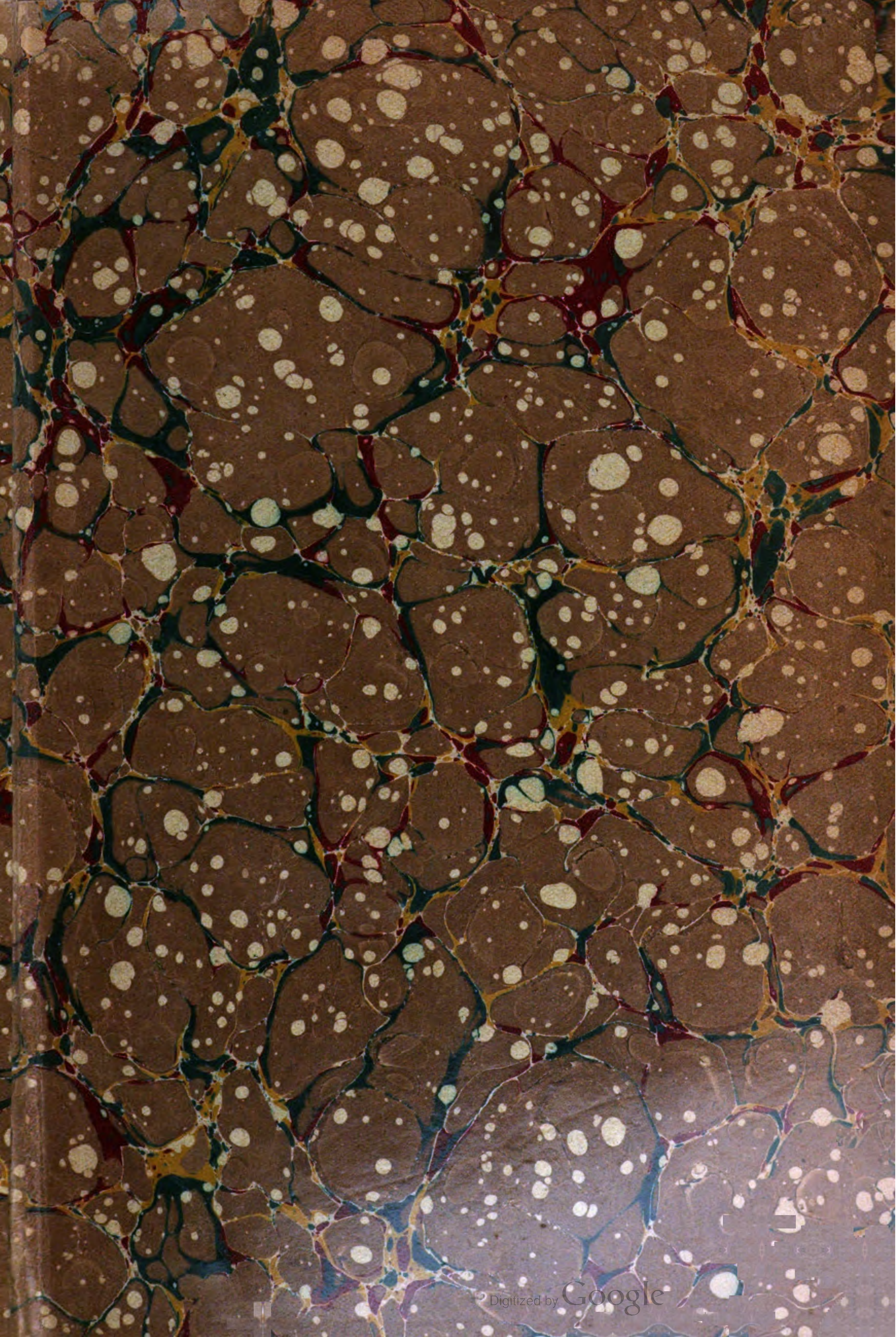

MNEMOSYNE.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

S. A. NABER, J. VAN LEEUWEN J.F., J. J. HARTMAN.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. HOLWERDA, H. T. KARSTEN, J. C. NABER,
M. C. VALETON, J. WOLTJER.

NOVA SERIES.
VOLUMEN UNDEQUADRAGESIMUM.

LUGDUNI-BATAVORUM
E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1911.

EX OFFICINA TYPOGRAPHICA ET BIBLIOPOLIO QUAE ANTEHAC E. J. BRILLII FUERUNT.

INDEX

IN MEMORIAM

HENRICI VAN HERWERDEN

DIE XVIII MENSIS NOVEMBRIS MCMX

AETATIS ANNO UNDEOCTOGESIMO

VITA FUNCTI.

Exacta mox erunt lustra duodecim ex quo condita est haec Bibliotheca Critica, e tribus autem viris, qui primi ei praefuerunt, unus etiam superest eodemque officio fungi pergit. Interim multi in patria nostra philologi succreverunt, qui maiorum vestigia legentes pro suis quisque viribus conati sunt bonis litteris prodesse, et sic multorum studiis sustentata Mnemosyne usque ad hunc diem perstitit suumque sibi locum obtinuit. Quorum nemo post Cobetum plus ei profuit quam qui Mnemosynes conditoribus aetate suppar erat Herwerdenus. Inde ab anno 1852, quo primum volumen prodiit, usque ad anni praeterlapsi exitum invicto ardore et viribus indefessis enisus est semper ut praesto esset quod Mnemosynes lectoribus offerretur philologia Batava haud indignum. — „Continuabitur": hoc manu tremula scripsit in calce commentationis quam ultimam Lugdunum Batavorum misit huic fasciculo inserendam, et continuaturus erat! Nam in corpore infirmiore mens integerrima etiam vigebat; minime defervescebat litte-

rarum illud studium acerrimum, et quod multorum annorum improbissimo labore post alia opera plurima confecerat Lexicon, dein annis octo vixdum elapsis iterum ediderat cura infinita etiam auctum, id novis identidem opibus undique collectis ditare usque ad vitae finem perrexit. Ipso etiam vivente Mnemosynes hic fasciculus est impressus: post eius mortem iam prodit. Sic Bibliothecae nostrae ille favit quamdiu potuit; in cuius primo fasciculo rei criticae tirocinium posuit, in Academia Lugdunobatava tunc etiam studiosus, Cobeti discipulus, et inter volumina undequinquaginta, quae hactenus prodierunt, vix ullum est in quo eius nomen desideretur; commentationibus crebris et spissis fere omnia ab eo sunt ornata.

Iam quiescit is qui per hanc vitam quietis haudquaquam fuit appetens et otiari quid esset nunquam didicit. Beatum praedicamus virum egregium, cui contigit ut e vita laboribus honorificentissimis repleta post brevem lenemque morbum discederet, annis satiatus et ornatus, non fractus, defletus a suis, defletus ab amicis, philologiae ipsiusque suae patriae decus. Animo commoto ei valedicimus.

N.
v. L.
V.
H.

AD VESPAS ARISTOPHANIS.

SCRIPSIT

H. VAN HERWERDEN.

Nuper intenta mente relegi festivissimam comoediam in altera editione quam anno proximo curavit in Sijthoffii officina Leidensi *Ianus van Leeuwen*, adhibita etiam elegantissima versione pedestri Gallica quam debeo *Alfonsii Willemsii*, collegae Bruxellensis, munificentiae.

Nova Leeuwenii editio opus est vastae eruditionis nec vulgaris in interpretando sollertiae, cuius animadversionibus si quid in hac scriptiuncula aut addidero aut modeste fuero adversatus, non moleste eum laturum esse habeo persuasissimum. „Hanc enim veniam damus petimusque vicissim."

Vs. 78. *ὁδὶ δέ φησιν Σωσίας κτέ.*
Tacite vL. vituperare videtur veterem meam coniecturam *Σωσικλῆς* sive *Σωκλέης* adnotans „nomen loquentis in textum irrepsit „(cf. Ach. 47). Quod vetustum est mendum, nam et olim gram„maticos id legisse docent scholia; itaque sciri iam nequit quid „dederit poeta."

De Acharnensium loco nimis controverso non disputabo, sed h. l. valde probabile etiam hodie mihi videtur nomen servile, quod veteri librario *ἔναυλον* erat, ab eo substitutum esse pro genuino aliquo nomine simillimo. *Sciri* sane id nequit, sed vix quidquam *scimus* eorum quae in coniectura sunt posita.

Vs. 104. *καὶ ἔπειτ'* (cur vL. *certas* crases fugiat me latet)

ἐκεῖσ' ἐλθὼν προκαθεύδει πρῷ πάνυ,
ὥσπερ λεπὰς προσεχόμενος τῷ κίονι.

Longa disputatione editor conatur persuadere lectoribus articulum, quem ego probante Willemsio mutavi in pronomen indefinitum, sanum esse, nam significari h. l. columnam non *dicasterii*, ut vulgo putatur, sed *cleroterii* alicuius et quidem eius tribus cuius tribulis esset Philocleon. Frustra, ut arbitror. Nam primum ἐκεῖσε vix alio potest pertinere quam ad locum significatum in antecedentibus itaque ad *dicasterium*, deinde vero, quod gravius, non quotidie, opinor, fiebat iudicum sortitio, sed semel (vid. K. F. Hermann, Lehrb. d. G. A. vol. I p. 540) quotannis, nam in antecedentibus omnibus sermo fit de Philoclis gestis creberrimis. Restat igitur ut dictus sit *adhaerere alicui* (nam procul dubio multis fultum erat) *dicasterii columnae*. Vanam autem duco collegae opinionem hunc pronominis indefiniti usum de rebus esse poetici tantummodo sermonis, quasi non passim occurrat μικρόν τι χωρίον et similia in oratione pedestri.

Vs. 122. διέπλευσεν εἰς Αἴγιναν, εἶτα ξυλλαβὼν
νύκτωρ κατέκλινεν αὐτὸν εἰς Ἀσκληπιοῦ.

Multum vereor ut doctus editor multis persuadeat contra vulgarem sententiam perhibens non notissimum Epidauri templum esse intellegendum, sed simile in Aegina aedificium. Quod si umquam extitisset, procul dubio fieret de eo apud scriptores mentio, ut neglegam nusquam in insulae solo reperta esse vestigia. Quia vero olim, ut hodie, iter maritimum per Aeginam ducebat Epidaurum, diserta huius oppidi mentio nulli spectatori erat me iudice necessaria. Senex, nisi fallor, nihil mali suspicatus haud invitus filium secutus erat Aeginam, sed ut primum eius consilium perspexit, recalcitrabat, quare Bdelycleon patrem vi correptum (ξυλλαβών) Epidaurum pergere coegit.

Vs. 179 sqq. Nemo, quod quidem sciam, hucusque explicavit quomodo fieri potuerit ut Philocleon, qui inclusus tenebatur in culina, cuius ianuam dorso suo extrinsecus clausam servabat Sosias, nihilominus inde in stabulum veniret asini ventri adhaesurus, priusquam filius eodem penetraret ut bestiam foras protraheret.

Non possum rem obscuram aliter expedire quam sumendo Bdelycleonem et Sosiam non cogitasse de brevi quodam meatu, quo via recta e postica culinae parte perveniebatur in stabulum.

Vs. 241. σίμβλον δέ φασι χρημάτων ἔχειν ἅπαντες αὐτόν. Omnino consulenda est *Doelaerii* scriptio in Mitt. d. d. Inst. z. Ath. XXXI p. 231 sqq., ubi ostendit *alvearis* formam interdum rettulisse veterum *thesauros* (spaarbussen). Ceterum observandum Aristophanem in hac fabula hic illic immiscuisse res petitas e vita victuque *apum* iis quae re vera ad *vespas* pertinent. Sic Philocleon vs. 367 ab amicis vocatur μελίττιον, sed imprimis cf. vs. 107 sq. ὥσπερ μέλιττ' ἢ βομβυλιὸς εἰσέρχεται ὑπὸ ταῖς ὄνυξι κηρὸν ἀναπεπλασμένος et locum de *fucis* in Parabasi 1155 sqq., ne alia afferam. Scilicet curabat imprimis aculeum et iram utrisque bestiolis communem.

Vs. 260—265. Egregie hi versus pingunt tam senis ambages quam rustici curam de pluvia in sicca regione praesertim frugibus necessaria.

Vs. 330. ἔστιν ὀπὴ δῆθ' ἥντιν' ἂν οἷός τ' ἐνδόθεν εἴην διαλέξαι
εἶτ' ἐκδῦναι ῥάκεσιν κρυφθεὶς ὥσπερ πολύμητις
[Ὀδυσσεύς.

Adversus Roemerum fidem habentem veteri scholiastae R., qui haec refert ad carmen cyclicum, ubi narretur Ulixes δι' ὑδροῤῥόας intrasse Troiam palladium rapturus, disputat editor verba referens ad Odÿsseam. Reputandum tamen, ni fallor, in cyclico carmine illo paene necessariam fuisse simul mentionem de *pannis*, quibus indutus Ulixes penetraverit per aquaeductum, quo tutius sic iret et rediret. Praeterea autem parum videtur probabile veterem commentatorem tam doctum ut carmen illud cognosceret ignorasse ex Odyssea quod ne pueri quidem olim ignorabant aut hodie ignorant. Quare Roemero adstipulari non dubito.

Vs. 417. Cor.

ταῦτα δῆτ' οὐ δεινὰ καὶ τυραννίς ἐστιν ἐμφανής;
ὦ πόλις καὶ Θε . . . ώρου θεισεχθρία
κεἴ τις ἄλλος προέστηκεν ἡμῶν κόλαξ.

Lepide vL. haec sic edidit ut simul intellegatur nota formula *ὦ πόλις καὶ θεοί*. Hoc tamen valde miror coryphaeum Cleonis eiusque amicorum studiosissimum dicere potuisse quae prorsus respondeant Bdelycleonis cogitationibus. *O civitas et dei!* quam misera est conditio nostra, *ubi homines dis invisi, quales sunt Theorus eiusque similes, regunt rem publicam!*

Quod quidem attinet ad melicam formam, coryphaeo etiam hos duos versus metrum assignat, sed quid vetat suspicari malitiosum poetam dedisse eos Bdelycleoni, qui subsanniens ita ridicule expleverit coryphaei sermonem?

Cui sententiae favere etiam videtur responsionum ordo (415—421).

Vs. 421. Bdel.

οἷς γ' ἀπώλεσαν Φίλιππον ἐν δίκῃ τὸν Γοργίου.

Nescio an *ἐν δίκῃ*, quod non solum *in iudicio* sed etiam *iure, merito* significat, ambigue acceptum voluerit poeta. Nam rabularum inimicissimo Bdelycleoni Philippus procul dubio *iure* damnatus videbatur.

Vs. 452. Phil.

ἀλλ' ἀφές με — καὶ σὺ καὶ σύ — π ρ ὶ ν τ ὸ ν υ ἱ ὸ ν ἐ κ-δ ρ α μ ε ῖ ν.

Etiam hic in verbis ultimis est ambiguitas, significare enim possunt: priusquam filius meus *opem vobis ferendi causa* foras prodierit, sed etiam ridiculas minas continere, quasi puer aliquis dicat: *priusquam pater veniat vos castigaturus!* Etiam alibi Philocleon filii et patris partes ludicre confundit. Vid. infra vss. 1352—1357.

Vs. 631

Chor. *οὐπώποθ' οὕτω καθαρῶς*
οὐδενὸς ἠκούσαμεν οὐ-
δὲ ξυνετῶς λέγοντος.

Phil. *οὔκ, ἀλλ' ἐρήμας ᾤεθ' οὕτω ῥᾳδίως τρυγήσειν·*
κ α λ ῶ ς γὰρ ᾔδειν ὡς ἐγὼ ταύτῃ κράτιστός εἰμι.

Willems adnotat: „Le vers 624 soulève une grande difficulté. „Pourquoi Ph. se defenderait il d'avoir parlé avec justesse et

„clarté? D'autre part c'est sur *ᾤετο* que doit porter la negation, „ainsi que le prouve clairement le vers suivant. On pourrait „lire avec Bergk *ἀλλ' οὐκ*. Mais on obtiendrait un sens meilleur, „tout en se rapprochant davantage de la leçon des Msc. en „écrivant *οὐ τἄν γ'*" etc.

Non quaeram utra coniectura sit lenior et probabilior, quia utramque falsam esse habeo persuasum. Quod ad negationem attinet, procul dubio non *negat* — ne modeste quidem, nam ab omni modestia est alienus — sed *ait* vere chorum neglegentiam suam laudasse, sive e chori verbis supplendum est *οὐδενὸς πώποτε ἠκούσατε οὕτω κτἑ.*, sive, quod malim, homo valde sibi placens quaerendo respondet *οὔκ*; scil. *nonne* (ita est ut dicitis)?

Verum enimvero, ut olim, hodieque impense miror Philocleonem dicere de filio *καλῶς γὰρ ᾔδειν κτἑ.*, quippe qui nullam umquam filio suo occasionem dederit eloquentiam ipsius cognoscendi nec domi nec in iudiciis, quae hic abominatus fugiebat. Fac vero filium eam tamen cognovisse, quo tandem pacto poterat sperare se patrem dicendo victurum? Expectamus ergo ut Ph. dicat ipsum contrarium: *credebat facile me superaturum, ignorabat enim quam sim disertus.* Qualem sententiam facile nancisceremur scribendo, quod olim proposui, *κακῶς γὰρ ᾔδειν κτἑ.*, modo satis constaret Graece sic dici posse (pro *ἀγνοεῖν*), ut sane expectes propter opposita *εὖ* et *καλῶς εἰδέναι.* Credo quidem me id alicubi legisse, sed ubi non memini. Reputandum autem versum antecedentem nullam admittere mutationem propterea quod id ipsum significat quod a Philocleone dici expectamus. Locus difficilis minime expediri mihi videtur a Leeuwenio in adnotatione.

Vs. 771. *ἦν δ' ἐξέχῃ*
εἵλη κατ' ὄρθρον, ἡλιάσει πρὸς ἥλιον,
ἐὰν δὲ νίφῃ (l. *νείφῃ*), *πρὸς τὸ πῦρ καθήμενος·*
ὕοντος εἴσει.

Mirabilem illa aetate Atheniensium frigoris patientiam! Parum enim proderat foris sedenti appositus ignis, i. e., ni fallor, carbones ardentes inclusi foco alicui portatorio simili iis qui hodie *braseri* dicti usurpantur in terris meridionalibus. Cf. vs. 811

καὶ πῦρ γε τουτί, ubi iudicium de canibus agitur foris quidem sed in vestibulo. — Pluviam molestiorem duci quam nivem nemo mirabitur, qui reputat quam violenta esse soleat in illo climate.

Vs. 897. *τίμημα κλῳὸς σύκινος.*
Non dubito quin hic locus et vs. 145 contineat frequentissimam illam allusionem ad sycophantas. Poeta, qui procul dubio falsam iudicabat Lachetis accusationem, rabulis eam imputabat. Cf. etiam Willems ad h. l.

Vs. 939. Post h. v. editor: „Prodeunt testes citati, quorum „partes agunt homines ita exornati ut catinum, pistillum, radu- „lam, ollam cett. referant." Fieri sane potest, vide tamen ne multos homines sic exornando artifices scenici temere nimis augerent comoediae sumptus iam per se gravissimos. Sufficiebat, opinor, ut singuli homines singula vasa et instrumenta in capite aut ante pectus gestantes producerentur, nec tam fastidiosos veteres Athenienses in talibus fuisse crediderim. Comparanda simplicissima ratio scenae Shakespeariana, qua olim eius fabulae docebantur.

Vs. 1060.
„*ὦ πάλαι ποτ᾽ ὄντες ἡμεῖς ἄλκιμοι*" *μὲν ἐν χοροῖς,*
ἄλκιμοι δ᾽ ἐν μάχαις
καὶ κατ᾽ αὐτὸ τοῦτο μόνον ἄνδρες ἀλκιμώτατοι.

Corrigendum suspicor *κοὐ κατ᾽ αὐτὸ κτέ.*, inserta cum Brunckio vocula *δὴ* post *τοῦτο*, aut ante *μόνον* cum Bentleio, i. e. *nec hac sola in re* (in pugnando) sed etiam in eo *militiae* genere *fortissimi* „ubi habet sua castra Cupido." Ita scilicet senes moerent non solum quod iam nec saltare possint nec pugnare, sed etiam quod re venerea frui nequeant amplius. Haec verba legenti obversatur mihi Ranarum locus, ubi vs. 738 Aiaco dicenti

γεννάδας ἀνὴρ
ὁ δεσπότης σου

Xanthias respondet

πῶς γὰρ οὐχὶ γεννάδας,
ὅστις γε πίνειν οἶδε καὶ βινεῖν μόνον.

Vesparum locum tam funditus corruptum esse quam existimat editor credere nequeo. — Posteaquam haec scripsi, recordatus sum quod effluxerat, iam Madvigium in eandem incidisse coniecturam, sed quia verbo tantum memoravit, scripta non deleo.

Vs. 1117.

τοῦτο δ' ἔστ' ἄλγιστον ἡμῖν, ἤν τις ἀστράτευτος ὢν
ἐκροφῇ τὸν μισθὸν ἡμῶν, τῆσδε τῆς χώρας ὕπερ
μήτε κώπην μήτε λόγχην μήτε φλύκταιναν λαβών.

Quia *κώπης* usus remigi facit *φλυκταίνας*, expectatur hic verborum ordo: *μήτε λόγχην μήτε κώπην*, cui ordini etiam favet antecedens *ἀστράτευτος*. Utrum tamen librario an ipsi poetae ordo illogicus tribuendus sit ignoro.

Vs. 1170. *ἰδοῦ θεῶ τὸ σχῆμα, καὶ σκέψας μ' ὅτῳ*
μάλιστ' ἔοικα τὴν βάδισιν τῶν πλουσίων.

Haec dicenti Philocleoni filius respondet
ὅτῳ; Δοθιῆνι σκορόδῳ ἠμφιεσμένῳ.

Fortasse minus *ἀπροσλόγως παίζει* quam scholiastae et Leeuwenio videtur. Suspicari enim licet illa aetate homines laborantes furunculis solitos fuisse iis imponere allii folia, ut mederentur. Similibus certe remediis aeque inutilibus atque innocuis nostra etiam aetate plebecula praesertim uti solet.

Vs. 1216. *ὕδωρ κατὰ χειρός.*

Quia formula *ὕδωρ κατὰ χειρῶν* non nisi in seriore comoedia occurrit, facilis est suspicio antiquiore tempore satis esse habitum, si ante coenam soli *dextrae*, qua cibus sumebatur, aqua infunderetur, postea vero aucta victus elegantia, simul purgari solitam esse *sinistram*, quippe qua interdum ossa praerodentibus foret opus.

Vs. 1245. „*χρήματα καὶ βίον*
Κλειταγόρᾳ τε καὶ ἐ-
μοὶ κατὰ Θετταλῶν."

Sic canenti Aeschini Philocleon ex alio procul dubio scolio *ἀντᾴδει*

„*πολλὰ δὴ διεκόμπασας σὺ κἀγώ.*"

Recte quidem sic edi videtur e scholio pro codicum lectione διεκόμισας, nam homo *ventosus* erat Aeschines, sed quia tale verbum in scolio non expectatur, nescio an poeta id substituerit pro genuina scolii lectione διεκώμασας. Cf. nota antiqui scolii verba καὶ τὸ τέταρτον ἡβᾶν μετὰ τῶν φίλων.

Vs. 1453. ἕτερα δὲ νῦν ἀντιμαθὼν
ἢ μέγα τι μεταπεσεῖται
ἐπὶ τὸ τρυφῶν καὶ μαλακόν.
τάχα δ' ἂν ἴσως οὐκ ἐθέλοι·
τὸ γὰρ ἀποστῆναι χαλεπὸν
φύσεως, ἣν ἔχοι τις ἀεί.

Emendandum arbitror οὐκέτ' ἔχοι, i. e. δύναιτο. Nam in disputatione a filio Philocleon et magis etiam convictus infelici litis caninae exitu totum Bdelycleoni se dederat, neque igitur dubia iam erat eius *voluntas*, sed prorsus dubia *potestas* propter causam a choro significatam. Correctio lenis etiam lenior, si sumimus in archetypo fuisse OΥKEΘEXOI, ut passim in titulis vetustis verbum ἔχειν contra usum vulgarem scribitur cum spiritu aspero (cf. ἕξω).

Vs. 1306.
ἐνήλλετ', ἐσκίρτα, 'πεπόρδει, κατεγέλα,
κἄτυπτεν ἐμὲ νεανικῶς „παῖ, παῖ" καλῶν.

Adnotat editor „Idem iocus qui supra vs. 1279 sq.
[τί δ' ἐστιν, ὦ παῖ; παῖδα γάρ, κἢν ᾖ γέρων,
καλεῖν δίκαιον ὅστις ἂν πληγὰς λάβῃ]."

Multum dubito, nam parum facetum est praesertim post breve intervallum eundem repetere iocum, quare explico: *Verberabat me ad se vocatum verbis* παῖ παῖ, quibus noto usu servi solent compellari. — Si qui subsit iocus, potius hic sit, quod ipse *pedens* verberabat servum, quasi hic id faceret.

Vs. 1310. κλητῆρί τ' εἰς ἀχυρμὸν ἀποδεδρακότι.

Num hic quoque, ut collegae videtur, ludatur in vocis κλητήρ ambiguitate dubito; quia *testis* vix satis aptam continet allusionem ad emeritum iudicem Philocleonem.

Vs. 1365. ποθεῖν ἐρᾶν τ' ἔοικας ὡραίας σοροῦ.
Adnotatur ποθεῖν R] ποθεῖς V, ποῖ θεῖς; Kock delens τ'. Me iam a 1869 in Studiis Thucydideis (cf. Mnem. XXIV p. 297), itaque ante Kockium, Verisim. p. 203 idem proposuisse nisi quod τ' mutabam in γ' scire poterat ex *Vindiciis Aristophaneis* p. 52, ad quem libellum p. 44—54, quia nescio cur identidem de meis coniecturis silet collega, nec repetere mihi lubet, criticos relego, compluria enim insunt quae hodieque probabilia existimo.

Vs. 1372. ἀλλ' ἐν ἀγορᾷ τοῖν θεοῖν δᾳς κάεται.
Haec verba idoneo sensu carent, nisi sumimus Bdelycleonis aedes *in foro* fuisse cogitandas esse.

Vs. 1389. δδὶ γὰρ ἀνήρ ἐστιν ὅς μ' ἀπώλεσε
τῇ δᾳδὶ παίων, κἀξέβαλεν ἐντευθενί,
ἄρτους δέκ' ὀβολῶν κἀπιθήκην τέτταρας.
De gravi ultimi vs. corruptela non cogitaverim, sed sufficit mihi Dobraei correctio τεττάρων. Unica quaestio est quid h. l. significet ἐπιθήκη, quod significare posse *superpondium, mantissam* cum Leeuwenio valde dubito. Potius crediderim idem valere quod ἐπίθημα, *operculum* aliquod e fragili materie factum, quod panibus pulveris causa impositum a Philocleone una cum illis incerniculo eiectum fractumque sit, quamvis huius notionis non possim afferre antiquius exemplum eo quod ex Africani Cest. c. 1 p. 278 citat Thesaurus.

Vs. 1414. 'Ινοῖ κρεμαμένῃ πρὸς ποδῶν Εὐριπίδου.
Hunc vs., quem depravatum ducit editor, optime A. Willems cum antecedenti Gallice sic vertit: „Quant à toi, Chaerephon, „tu m'as bien la mine qui convient au témoin d'une femme „au teint de thapsie, à l'Ino se trainant à genoux ... d'Euri-„pide." Ex eius nota ad h. l. affero verba: „Pour moi, je suis „tenté à croire qu'on la voyait suspendue aux genoux de son „époux. Ce serait par malice qu'Aristophane aurait construit sa „phrase de manière à lui faire signifier à la fois: l'Ino d'Euri-„pide se trainant à genoux ou bien: Ino se trainant à genoux „d'Euripide." Quae interpretatio aeque vera ac ingeniosa videtur.

De hoc verbi *κρέμασθαι* usu cf. v. c. Eurip. H. F. 520 *ὦ παῖδες, ἐκκρμήνασθε πατρῴων πέπλων.*

Vs. 1498. *κλητῆρ' ἔχουσα ΧαιρεΦῶντα τουτονί.*
Socratis discipulum Chaerephontem *vespertilionem* et *Noctis filium* dictum esse satis constare mihi videtur non propter nocturnam nescio quam philosophiam, de qua nihil constat, sed ob fuscum colorem (cf. 1413) et extremam corporis maciem. Panum venditricem intempesta nocte ambulare per urbem non est verisimilius quam obvium ei venire Chaerephontem, sed talia poetae non curant. Haec igitur causa est cur Leeuwenii suspicio in nota ad h. vs. mihi quidem neutiquam persuaserit.

AD LEXICON MEUM GRAECUM SUPPLETORIUM ET DIALECTICUM, ED. II.

P. 295 ΒΥΦΡΑΙΟΝ *μ' ἀνέθεκε τἀθάναι.* Meo, sive potius eius qui mecum communicavit errore sic scriptum est pro Ε*ὔΦραιος κτέ.*, quod se legisse mihi affirmat van Hillen.

Utar hac occasione ut simul in aliis quibusdam inscriptionibus, quas citavi quales praebebant mei fontes, revocem vocabula verborumque formas, quae iterata lapidum lectione inventa esse nunc demum mihi compertum est.

P. 125 s. v. ΑΝΕΘΕΑΝ. Pro *ἀνεθείκαιν* l. *ἀνεθείκαεν.* Cf. Glotta II 4, p. 317.

P. 157 s. v. ΑΠΑΛΕΞΙΚΑΚΟΣ. Minoae titulus habere videtur *ἀπαλαξίκακος.*

P. 340 s. v. ΔΕΙΜΕΝΕ. Phalangae tit. GD 1332 (sic), 8 sq. sec. Glottam II 4, p. 317 habet: *ἐν τᾶ τοῖ Πλούτωνος καὶ [τᾶς Φ]ε[ρσε]Φόνας χούρχ τᾶ λεῖμε[ν] . . . . . . αρχτιον καὶ λεῖμεν ἐπὶ χο[υραν].* Quid sit *λεῖμεν* ignoratur.

P. 1039 s. v. ΟΝΑΛΟΣ. Non *ὄνχλον* habet titulus, sed miram formam *ὀβελλόν* = *ὀβελόν.* Glotta II 4, 317.

Inserenda lexico:

P. 174. ΑΠΟΘΗΡΕΥΤΗΣ, vas quoddam = *φιάλη θηρευτή* (BCH XXIX 515). Schurzhof BCH XXXII, 62.

P. 262. Ad ΒΑΛΛΙΖΕΙΝ. Cf. Leo in Herme 43, 309.

P. 272. ΒΕΛΛΟΥΝΘΕΙΝ = *βούλωνται*. Larisae tit. 513 IG IX, 2. Βέλλεσθαι thessalicum = boeoticum *βείλεσθαι*.

P. 297. ΓΑΒΙΝΑ· *ὀξυβάφια, ἤτοι τρυβλία*. Fick, Hesychglossen IV KZ 42, 147.

P. 301. ΓΑΟΡΓΕΙΜΕΝ = *γεωργεῖν*. Phalannae tit. GD 1332, l. 17 *βελλομένου γαοργεῖμεν*.

P. 382. Ad ΔΙΖΑ. Cf. Fick, Hesychglossen IV. KZ 42, 148.

P. 504. ΕΝΟΙΚΟΔΟΜΙΑ. Theangelae tit. l. 4 *τὴν τοῦ Φρέατος — ἐνοικοδομίαν, Ausmauerung*. Wilhelm, Jahresb. d. Oest. Arch. Inst. XI 63.

P. 522. ΕΞΟΜΜΕΙΝΟΝ iuxta *ἐξομεινον* = *ἔκμηνον*. Larisae tit. 506. IG IX 2.

P. 647. ΗΡΑΚΛΑΤΟΣ = Ἡρακλέους. IG XII 7, 339.

P. 751. ΚΑΡΟΜΕΜΦΙΤΗΣ, *colonus e Caria Memphin habitans*. Ἀρβανιτόπουλος, *Θεσσαλικὰ μναμεῖα*. Tom. I n⁰ 89. Cf. *Λιβύφοινιξ* etc. Woch. d. kl. Phil. 1910, 39.

P. 845. Ad ΚΡΟΤΕΙΝ. Sensu obscoeno tit. Amorgi IG XII 7, 414 *Ἔρασίς με ἐκρότει*. Cf. Eur. Cycl. 179. W. Schulze KZ 42, 130.

P. 895. Ad ΛΟΓΕΥΕΙΝ. Boissevain, collega Groninganus, mihi indicat Eunapii fr. 52, p. 87 Boiss. et Polyb. 31, 25 (170), 2.

P. 917. ΜΑΡΓΙΤΗΣ. Radermacher in mus. Rhen. 63, 444 sqq. comparat *Θερσίτης, λεσχηνίτης, μηνίτης*, alia.

P. 977. ΜΩ, littera Μ, ut apud Democritum, in Deli titulo BCH XXIX 483.

P. 985. ΝΕΑΝΙΟΙΣ (sic) pro *νεανίαις*. Inscr. Melitiae in Achaia Phthiotide n⁰ 205 IG IX 2.

P. 1028. ΟΚΟΣΣΟΝ = *ὅποσον* in tit. aeolico: *ὄκοσσον* [*ἐργ*]*α-νοῖσι ἐν* '*Ολύμπηι ἔριον, ὅττι κε ἦ, μὴ ἐργάζεσθαι.* Glotta II 4, p. 321.

P. 1093. ΠΑΜΠΑΝΟΝ· *ἡ Δημήτηρ ἐν* '*Ηρακλείᾳ.* H. Nomen messapicum ducit Rozwadowsky, Eos XIII 127—134.

P. 1101. Ad ΠΑΡΑ. De *παρά* praepositionis vi apud Euripidem in compositione verborum dissertationem academicam composuit P. A. van der Laan, Amstelodami a. 1907.

P. 1166. ΠΕΡΡΑΤΕΙ = *πειρᾶται.* Larisae tit. 512. IG IX, 2.

P. 1291. ΡΥΖΕΙΝ· *ὑλακτεῖν.* H. Fick KZ 42, 149 comparat latinum *rudere.*

P. 1326. ΣΚΑΝΔΑΛΑΡΙΟΣ, *scandalarius, Schindeldecker.* Tit. Asiae minoris, Denkschr. d. Wiener Ak. 53, 2 n⁰ 137 et 139.

P. 1344. ΣΟΦΟΣ. Hinc saec. XIV Arabes derivarunt *soufis* sive *sofis, sapientes.* Cf. Revue de Paris XVII, 1. Sept. 1910, p. 62 (note).

P. 1482. ΤΡΟΠΑΙΚΙΑΙΟΣ (sic) = *τροπαῖος.* Asiae minoris tit. in Denkschr. d. Wiener Ak. 53, 2.

(*Continuabitur*).

HOMERICA.

SCRIPSIT

J. VAN LEEUWEN J. F.

(*Continuantur e Vol. XXXVIII pag.* 394).

XXXVII.

DE COMPOSITIONE ODYSSEAE [1]).

> Die Frage, wie das Epos entstanden sei, darf nicht vermengt werden mit der vielleicht noch interessanteren und sicher noch schwierigeren, wie die Namen und Begriffe entstanden sind, die ihm zur Voraussetzung dienen.
>
> CAUER Grundfragen² 326.

Ad Odysseam iam venimus. De cuius carminis poeta diximus nonnulla in commentatione priore, uni poetae id nos tribuere sic professi. Argumentum autem sui carminis hic poeta non tam claris verbis significavit quam is qui *Iram Achillis* cantavit et cantaturum se primo versu dixit. Odysseae poeta *virum versutum* post alios [2]) celebraturus est *capta Troia oberrantem.* Diuturnos igitur herois errores carminis materiem praebituros qui audierit, facile expectet carmen cuius compositio quam dissimillima sit compositioni Iliadis; huius enim carminis poeta materiem intra breve temporis spatium contractam — nam ira

1) In hanc commentationem nonnulla, quae singula hic indicare inutile videtur, recepi ex opere quod anno 1904 edidi patrio sermone conscriptum: *de Boogschutter en de Weefster.*

2) „*καὶ ἡμῖν*" *α* 10.

furor brevis est — circa firmum atque immobile quoddam centrum disposuit et cum centro illo singula ita coniunxit ut „ira" illa finita ipsum carmen ad exitum properaret.

Sed fallax verborum allatorum est species. Nam revera Odysseae poeta materiem sui carminis haud alia ratione construxit atque constructa est Ilias. Callidi herois errores varios, longinquos, per annos complures protractos enarraturum se dixit et revera enarravit, non ita tamen enarravit ut ipsam narrationem ab initio longae illius annorum seriei ordiretur; sed herois *reditum* sive *errorum* illorum *finem* fecit argumentum carminis, quod intra pauciorum etiam dierum orbem, quam sunt Iliadis, inclusit, clarius igitur quam fecit consilium suum indicaturus si ab huiuscemodi versu:

νόστον Ὀδυσσῆός μοι ἀγακλύτου ἔννεπε, Μοῦσα

carmen incepisset.

Dignus profecto qui carmine celebraretur fuit huius herois reditus. Et alii reges e bello Troiano domum redierunt, nullus autem clarior quam Agamemnon Mycenaeus, cunctorum princeps, — at idem ceteris cunctis infelicior; qui cum ex hostium telis et e maris fluctibus incolumis evasisset, in ipsa terra natali invenit letum, ab aemulo invido et sua ipsius uxore sibi paratum. Quanto magis laudanda fuit sors regis Ithacae, qui per multos sane annos post Troiam captam patria caruit, sed cum tandem aliquando illuc rediisset et multa — ut Agamemnon — domi mutata comperisset, uxorem certe invenit eundem quem olim animum erga se servantem, mox profligatis adversariis ceteram vitam beatam et tranquillam cum ea transegit usque ad obitum serum et lenem [1]). Cum Agamemnon tum Ulixes absens bonis est exutus; at ille, qui hostium urbe vastata victor rediit cum exercitu, ab uno inimico huiusque satellitibus in insidiis est oppressus: hic, qui cunctis navibus et militibus amissis post errores diuturnos vix tandem solus et navi aliena in patriam est reductus, adversarios plus centum callido dolo circumventos interemit [2]).

Reditum Ulixis poeta noster cecinit; quem reditum prius pa-

1) Cf. λ 134—137.

2) Agamemnonis caedes compluribus locis Odysseae commemoratur et sorti Ulixis opponitur; cf. praesertim α 29 sqq. γ 232 sqq. λ 444.

ravit, dein celebravit. Singulas partes carminis in honorem *τοῦ πολυτρόπου ἀνδρός* compositi in hunc finem vergere fecit, *πολυτροπώτατος* ipse. *Reditum* autem — quorsum? In patriam videlicet, ad suos, praesertim ad fidelem *uxorem*, quae mariti in regionibus remotissimis degentis nunquam est oblita. *Reditum Ulixis ad Penelopen* cum dicimus carminis argumentum, vel potius *herois sagittarii ad uxorem texendi peritissimam*, propriis nominibus omissis et epithetis e prisca poesi desumtis coniuges ornantes [1]), *reditum* autem intellegentes non *iter* herois redeuntis, sed eum temporis articulum quo iuncti sunt denuo qui sorte immiti diu separati fuissent coniuges, id quod poeta voluit verbis includimus [2]).

Diu autem heroem oberrasse antiquiora illa carmina ferebant, unde sui carminis materiem duxit noster poeta. Non dicimus nunc opera priscorum illorum vatum, qui *Solem* olim cecinerunt initium cursus annui cum uxore *Luna* facientem primo post brumam novilunio [3]); nám mythi huius solaris licet vestigia

---

1) *Telam Penelopes*, ut *arcum Ulixis*, e mythis antiquissimis esse desumtam cum alia testantur tum verba poetae nostri de *Circe*, quae

μέγαν ἱστὸν ἐποιχομένη λίγ' ἄειδε (κ 254)

et de *Calypso*, quae

ἱστὸν ἐποιχομένη χρυσείῃ κερκίδ' ὕφαινε (ε 62).

Quid quod ipsum *Circae* sive *Cercae* nomen *Textricem* significare videtur, cum verbo *κρέκειν* et vocibus *κερκίς*, *κροκή* cohaerens (sic Schrader).

2) Ita cum vocem *νόστον* interpretamur, ipsum poetam sequimur: Ulixes per decennium circumvagatus est et apud Calypso denique delituit, iamque caelites initio carminis (α 87) decernunt

νόστον Ὀδυσσῆος ταλασίφρονος, ὥς κε νέηται.

In eandem sententiam disputarunt vWilamowitz et Müllenhoff; cf. etiam Seeck Quellen d. Od. 66. Aliter vero vocem *νόστον* multi philologi usurparunt; e quorum numero honoris causa nominatim nunc indicatus esto Kirchhoff. Hic enim priorem partem Odysseae (α—ν 184) sive ea quae *νόστον* quem nos dicimus antecesserunt „priscum Ulixis Reditum" vocavit, alteram (ν 185—ω) a poeta recentiore subiunctam, utramque autem additamentis postmodo interpolatam ratus. Item e. g. Ed. Meyer Herm. 1895, 253: „die Irrfahrt macht das eigentliche Wesen des Odysseusmythus aus", E. Drerup Homer, 1904, 131: „Grundlage der Odysseusepopöe ist eine Schiffersage".

3) *Nomen* quodnam marito, quodnam uxori in vetusto illo mytho fuerit inditum nescimus. *Penelopes* nomen si recte refertur ad *πήνην* sive *πῆνος telam* et *πηνίον subtemen*, inde ab initio id huic mytho proprium fuisse satis certum videtur; sed obscura sic manet nominis pars posterior, prior autem pars etiam a *Pane* Arcadum deo potest repeti, quem filium Penelopae, deae in Peloponneso cultae, posteriores certe fecerunt (cf. Herodot. II 145, Pindarus apud Serv. ad Verg. Georg. I 16,

plurima in Odyssea deprehendantur aperta et minime contemnenda [1]), ab ipsa tamen Odyssea et a poetae consiliis talia sunt aliena, nec non aliena fuerunt a carmine unde sua ille duxit; nam in hoc quoque celebratus fuit *heros mortalis*, *Troiae victor*, non *deus* procul ab hominibus degens. „Vitae humanae speculum est Odyssea" [2]).

In huius igitur herois patria multa mutari necesse fuit per tempora belli diuturni — nam diuturnum fuisse bellum Troianum iam credebatur [3]) — et errorum longinquorum. Et filius Ulixi erat, uxorem enim heros prius duxit quam in bellum est profectus: de illo igitur puero quid interim factum? Uxor autem quomodo vitam solitariam transegit? Qualem rerum statum rex Ithacae invenit domi, cum tandem ad suos rediit?

Has et cognatas quaestiones quin poetae moveret argumentum, quod elaborandum sibi elegisset, fieri non potuit. Et fabulae vetustae, unde sua ducebat, ei partim certe praebebant quae responderet: uxorem herois absentis a procis compluribus in matrimonium esse petitam, illum cum rediisset sagittis eos peremisse.

Apollodor. Epit., al.), alia autem Penelopes nomina „vetustiora" undecunque ducta *Arneam* sive *Arnaciam* et *Amiracen* olim protulit Didymus (cf. schol. Pind. Ol. IX 85 schol. δ 797 Eust. 1422, 7 sqq. Tzetz. ad Lycophr. 772). Ab *anatis* (πηνέλοπος) nomine non multi, ut opinor, Penelopes nomen sunt ducturi cum ipso Didymo, licet Altenburg (cf. Roscher Lex. Myth. III 1911) et Gruppe (Myth. 619, 1) ei fuerint assensi. — In *Ulixis* autem nomen duo nomina confluxisse, quorum alterum alteri sono esset subsimile, ut suspicemur ipsa huius nominis forma varia et instabilis Ὀδυ(σ)σεύς — Ὀλυσσεύς — Ὀλλυτεύς — Ὀλισσεύς — *Ulixes* cogere nos videtur. Nam primae syllabae forma duplex vel triplex Ὀδ- Ὀλ- *Ul-* ut possit conferri cum graecolatinis *ὀδωδέναι — olere*, *δαϝήρ — levir*, *δάκρυα — lacrima*, at etiam secunda nominis syllaba duplicem stirpis formam *-υσ-* et *-υκ-* (*-ic-*) ostendit. *Deum infensum* et *deum solarem Lyctium* — numen Arcadicum cum Cretensi — coniunctos fuisse suspicor (cf. pag. 44 sq.), Ὀδυσσῆα et *Λύκτιόν τινα*. Sed aliorsum fortasse ducit nomen *Autolyci*, qui Ulixis fuit avus; sic enim ad *λύκον* potius Apollini sacrum et ad ipsum Apollinem *λύκειον* pervenimus, recordamur autem Apollinis irati illius, ad quem Chryses „*τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσσι*" est precatus, quae etiam a Penelope ad Ulixem dici potuissent verba. Quicquid id est, hac de re disputantibus non est neglegenda vis verbi *ὀδύσσασθαι*, quod solorum *deorum* est in lingua epica, excepto uno illo Odysseae loco, ubi Ulixis nomen inde repetitur (τ 407—409).

1) De his cf. praesertim vWilamowitz Hom. Unters. 112 sqq. Seeck Quellen d. Od. 267 sqq. Roscher Selene 140—143.

2) Sic Alcidamas apud Aristot. Rhet. III 3 § 4.

3) Cf. quae hac de re disputavimus in volumine priore, pag. 374 sq., 380 sq., 384.

Uberrima sic affluebat materies. Procorum impudentia reginam et ipsum cum ea regnum appetentium erat pingenda. Unus autem multis oppositus heros qui poterat vincere, nisi caute et per dolum eos aggrederetur, vaferrimo ingenio usus, *πολύμητις πολύφρων πολύτροπος πολυμήχανος*? Non palam igitur ex itinere diuturno redibit Ulixes, ut miser ille Agamemnon, qui Troia eversa in patriam redux leto inglorio est datus ab uxoris moecho, sed clam et omnibus ignotus, specie sumta minime regali, mendicus pannis squalidis vix satis tectus, qui metum vel suspicionem nulli possit movere. Cuncta sic explorare prius poterit quam uxoris procos in ipsius aedibus petulanter se gerentes adoriatur. Filii autem, per annos viginti quos pater afuit adulti, quae erunt partes? Huic quoque quae agat a poeta dabuntur, ut tali patre dignissimum se possit praestare.

Sed et errores, qui per annos complures protracti tantarum aerumnarum causa cum ipsi heroi fuerunt, tum eius uxori, maritum desideratissimum domi oppertae, largam narrandi materiem poetae praebuerunt. Quam sperneretne, ne longius ab argumento quod tractabat abriperetur cavens? Neque hoc voluit neque vero res magno spatio temporis atque locorum inter se disiunctas et nexu causali vix satis cohaerentes ita enarrando persequi ut in carminum aliquam seriem materies dilaberetur potius quam unum carmen bene compactum bene rotundum inde evaderet. Itaque artificio usus felicissimo quaecunque heros ante reditum expertus est e tempore praeterlapso in ipsum illius reditus tempus veluti transtulit, ab heroe ea enarrari fingendo. Etiam aliorum heroum reditum in patriam et ceteram sortem referendi, partim etiam ipsis auditoribus ostendendi occasionem ei praebuit iter Telemachi, quem finxit iisdem diebus, quibus ipse Ulixes Calypsus insulam post longam captivitatem reliquit, a dis in Peloponnesum esse missum ad Nestorem et Menelaum de patris fato interrogandos.

Sic *νόστον Ὀδυσσῆος ταλασίφρονος* inde a primo carminis versu usque ad ultimum poeta Odysseae canens permulta tamen, quae cum reditu illo aut laxius aut prorsus non cohaererent, narrationi inserere potuit. Qua facultate liberrime est usus, nihilo festinantius quam poeta Iliadis ad eventum tendens, sed identidem, ut ille, rerum quas referebat decursum sistens, ut fertili ingenio

2

exornaret aliquod episodium, quod potuisset omittere, si ad finem propositum quam celerrime pervenire voluisset. Narravit quaecunque narrare habuit, quippe qui sciret singula grata fore aurem praebentibus, dummodo venuste narrarentur.

Aptum specimen huius artis, ut firmo sic lento gressu procedentis et quoties lubeat in itinere subsistentis, praebet carminis pars postrema. Pervenit Ulixes in suam regiam, uni Telemacho notus, quem iussit celare quis esset; ceteris est senex mendicus, cui olim melius fuerit. Iamque in ipsum megarum admissus sera vespera solus soli reginae, maritum absentem numquam non lugenti, exadversus sedet prope focum, loco honorifico. Etiamne perget uxorem suam fallere? Poteritne, etiamsi velit? Ad hospitem egenum priusquam cubitum eat lavandum Penelope iubet afferri pelluvium, ipse autem Ulixes ut anus aliqua sibi ministret petit, a iunioribus enim ancillis, quas erga senem squalidum malevolas modo expertus est, lavari non vult. Ecce autem accedit ea ipsa quam sperabat, nutrix eius grandaeva Euryclea, — — et nunc demum heros recordatur vulneris olim in femore accepti, cuius hactenus fuit immemor, tot annis interlapsis videlicet et animo adeo iam commoto. Huius igitur vulneris cicatricem ut Eurycleam celet, e foci lumine recedit; attamen statim illa, ut crura ei nudavit, signum olim sibi notissimum adspicit et adspectum agnoscit... Nunc igitur quid fiet? Anxii expectamus an futurum sit ut heros intempestive sic a nutrice agnitus, propterea quod per temporis articulum brevissimum eum defecerit cauta illa sollertia, qua unus omnium inter mortales maxime excellat, etiam ab uxore ceterisque iam agnoscatur? Consiliumne igitur quod cepit sit mutaturus, procos autem quomodo superaturus? Cuncta denique quorsum sint evasura? Et ipsa verba, quibus poeta hanc narrationis partem inclusit, exquisita arte electa ad animum audientibus commovendum multum valent; nam Penelope cum anum sic alloquitur: *„quin igitur, Euryclea, lava domini tui . . .“*, per temporis spatium exiguum mente supplemus *„pedes“*, statim tamen ipsi nos reprehensuri, qui nihil eiusmodi a Penelope dici potuisse fuerimus obliti; et addit illa: *„aequalem“*. Nutrix autem alumnum suum desideratissimum („τέκνον“), cuius imago post Penelopes verba solito etiam vividior eius menti obver-

satur, tanquam praesentem etiam prius alloquitur quam intellexit ipsum Ulixem se adspicere in patriam reversum.

Intentissimo igitur animo ex ore poetae sublegimus verba proxime sequentia: — ille vero quid? Nunc quoque interrupto narrationis decursu, lectoribus hodiernis fortasse minus probantibus, sed maxima cum voluptate eorum, qui aurem olim praebuerunt canenti, veluti otiosus subsistit, ut vulnus illud quando et quomodo Ulixes acceperit ... paucisne verbis indicet? Immo ut fuse et tam venuste quam cetera omnia enarret.

Sic igitur poeta iuvenile quoddam herois facinus carmini, quo virum maturum celebrabat, occasione oblata aptissime inseruit, ab Aristotele ob componendi eam artem merito laudatus [1]). Similibus autem artificiis effecit ut reditum Nestoris, Menelai, Agamemnonis et alia multa, praesertim ipsius Ulixis varios errores enarrare posset, ne semel quidem transgressus orbem illum sive temporis sive locorum, intra quem carminis quod pangebat argumentum contineri iubebat ars poetica.

Multa autem sua fecit e carminibus ipso antiquioribus desumta, utque inter se congruerent quae inde desumsisset plurimam dedit operam. Hac tamen a parte res ei, ut poetae Iliadis, minus feliciter cessit quam in suis ipsius inventis elaborandis. Efficere enim non potuit ut concinerent quae alia alibi alioque tempore primitus cantata sonos discrepantes praeberent cum inter se coniungerentur. Exploremus singula.

Regibus qui Troiam vastarunt *Iovem* inimicum fuisse ferebant fabulae priscae, neque nos fugit huius irae causa; nam deum Idaeum, qui urbem suam ab Achivis tutari aliquantisper frustra est conatus, hos tum, cum victores fuerunt, nihilo leniore odio persecutum esse quam ante urbem vastatam, fert ratio. Sed illum deum Achivis infestum neque Iliadis poeta agnoscere potuit [2]), neque post eum potuit poeta Odysseae. Itaque hic cum Ulixis errores enarraret, certam aliquam causam indicandam putavit, ob quam in Ulixem patriam repetentem saeviisset Iuppiter: causam autem probabilem praebuerunt boves Solis ab

1) De Aristotelis verbis disputavi Mnemos. 1906 p. 407—409.

2) Cf. voluminis prioris p. 392 sq.

herois comitibus caesi. Quam fabulam cum prisco mytho solari cohaerentem — nam per caeli templa, non in insula terrestri, solis armenta, quorum etiam in fabula quae fuit de Augia fit mentio, primitus sunt pasta, et inter *nubes* eorum insula, ut insula Aeoli ventorum arbitri, quaerenda fuit, — primusne ipse inter Ulixis errores receperit an, quod veri videtur similius, ab aliis illuc invenerit receptam, pro certo non iam potest effici. At cur etiam ante sacros illos boves mactatos Ulixi ceterisque heroibus Ζεὺς λυγρὸν ἐνὶ φρεσὶ μήδετο νόστον, ἐπεὶ Πριάμοιο πόλιν διέπερσαν [1])? Cur Minerva iis fuit infensa? Ad has quaestiones ut posset responderi, novas causas fingi necesse fuit.

Sed et *Neptunum* Ulixi adversatum praebebant carmina vetusta. Quemnam autem — vel potius, qualem — Neptunum? Non eum quem Odysseae poeta — ut poeta Iliadis — solum habuit cognitum, *maris deum* caelibem, — aut si quis mavult, maritum Amphitrites [2]), — tridente fluctus excitantem, sed deum terrestrem vel subterraneum, *Terrae Matris maritum* [3]). Et duas huius odii causas, quarum altera alteri erat dissimillima, praebuerunt priscae fabulae. Nam Neptunus is, qui Troiae olim moenia struxit, a deo Idaeo vix seiungendus [4]), ut non minus quam ipse Iuppiter Idaeus succenseret Achivis, praesertim autem illi heroi, qui callido dolo effecisset ut urbs caperetur, res tulit. Sed is quoque Neptunus γαιήϝοχος, qui in Peloponneso per multas etiam hominum aetates post natam Odysseam est cultus, Ulixi inimicus necessario fuit primitus, non ei tamen Ulixi, qui *Troiam* vastavit, sed heroi — an deus lucifer nunc vocandus est potius, quoniam in ipsis harum fabularum primordiis iam versamur? — qui cum *monstris* antra inhospitalia et tenebras occidentales incolentibus pugnavit, a nullo superatus. Ipsum Cyclopem, Neptuni filium, Phorcynis — qui alter quidam Neptunus in-

1) Cf. γ 131 sq., 152, 160, 288, ι 38 al.

2) Sic Pindarus (Ol. VI 104) alii.

3) Id quod ipsum dei nomen Ποσι-δάων significat; cf. Mnem. 1906 p 304 (item nunc Kretschmer Glott. I 28). Praeierat vWilamowitz „Gatte der Erdmutter" hunc deum vocando.

4) Cf. praesertim genealogia regum Troianorum Υ 215—241. Nam Erichthonius *Trois* pater idem est qui Ποσειδάων ἐνοσίχθων, et nomine magis quam ipsa re olim a *Dardani* patre Iove (Idaeo) fuit discretus.

fernus fuit olim — nepotem, hic heros mutilavit: certum igitur exinde ei stetit Neptuni dei inferni odium.

Ecce igitur dei quatuor — vel, si quis mavult, duo — Ulixi infesti: *Iuppiter Troianus* ob urbem captam, *Iuppiter Achivus* ob caesa Solis armenta, *Neptunus Troianus* ob urbem captam, *Neptunus Achivus* ob Polyphemum occaecatum. Quas fabulas poeta Odysseae ita inter se coniunxit ut Iovem patrem cum post captam Troiam [1]) tum post caesa Solis armenta [2]), Neptunum autem propter Cyclopem occaecatum [3]) sed annis aliquot intermissis in heroem saeviisse fingeret. Sic autem effecit ut heros ille, qui cum navibus duodecim in bellum esset profectus, post varios casus ὀλέσας ἄπο πάντας ἑταίρους in patriam tandem talis rediret qualem olim illuc reduxerat fabula antiquissima, cui *Sol* erat Ulixes, non miles mortalis Troiae victor, — *solus* igitur, non *littore Troiano* relicto sed *antro Calypsus* sive ipsius caliginis deae.

Et uberem materiem priscus ille mythus solaris praebuit nostro poetae, vel potius poetis antiquioribus, e quorum carminibus noster sua duxit. Sol per caliginem nocturnam ex occidentali caeli parte per septentrionalem in orientalem rediens cum itineris, quo heros per Lotophagorum [4]) Cyclopum Laestrygonum

1) Cf. ι 38, 67 sqq.
2) Cf. μ 405 sqq.
3) Cf. ε 282 sqq.
4) De Lotophagorum fabula disputantibus inutile est quaerere cuiusmodi nomen hodie habeat herba vel arbor, cuius floribus illi vescerentur; nulli enim mortales floribus satiati sunt unquam aut satiari potuerunt, sed pingitur gens fabulosa cibo fabuloso vescens, et conferenda sunt quae de *hortis Hesperidum* et quae de *insulis beatorum* veteres sunt fabulati. Id quoque quam maxime huc pertinet quod in fabula, quae est de raptu Proserpinae, traditum accepimus, virginem illam, cum mali punici partem *a rege mortuorum sibi praebitam* comedisset, ad vivos redire non potuisse (h. Cer. 372). Nam *a Lotophagis* — ut *a Sirenibus* — *non redire*, id est *apud mortuos manere*; Oceano, non Nilo proximam regionem Lotophagorum cogitarunt poetae quos is qui Odysseam fecit secutus est, et ipse cogitasse videtur. Optime autem concinit quod paucioribus quam vellemus verbis traditum accepimus apud Stephanum Byzantium (s. v. Γέρμαρα), Lotophagos per alteram anni partem somno indulsisse (id quod de gente ad septentrionem habitanti rettulit Herodotus IV 25); nam similis est sors *Proserpinae* per tertiam anni partem in Ditis aedibus latitantis (h. Cer. 446 sq.). Etiam *Cimmeriorum* mentionem nunc fieri oportet, et faciunt huc quae de *Circes* venenis magicis narrantur. Quod autem ἄνθινον εἶδαρ ἔδειν sive *florum suco vesci* Lotophagi dicuntur, *ut apes*, quis non recordatur τοῦ λειμῶνος, per quem αἱ

regiones inhospitales usque ad Circes insulam vectus est, argumentum praebuit, tum itineris quo e sedibus mortuorum in ultimi occidentis tenebris latitantium ad Circen rediit. Quae itinera ut in Odysseam recipi possent ambo, poeta noster finxit heroem bis ad Circes insulam pervenisse. Haud sane admodum probabiliter; nam Circe dea, quae ventum secundum, perinde atque Calypso, ei praebuit, poterat etiam in patriam eum mittere actutum, si vellet, neque necessarium fuit eum prius in sedes umbrarum proficisci, ubi disceret quomodo domum redire et Neptunum exorare posset. Et aliquam quidem probabilitatis speciem narratis poeta addidit vaticinio Tiresiae inserto, quod vaticinium Circae ignotum fuisse fingere ei licebat, sed posteriorem herois vitam id spectat et de felici huius vitae exitu certiores nos facit, non supervacuum quidem, alienum tamen ab orbe rerum in ipsa Odyssea tractatarum, ita ut acrius intuentibus luculenter appareat poetam diversa in unum coegisse.

Sed et tertium Ulixis iter praebuit mythus solaris. Nam sol caligine relicta sedes lucis recuperans factus est heros, quem alto somno sopitum et veluti mortuum Phaeaces sive Furvi mortuorum portitores noctu reduxerunt in patriam. Poeta cum Ulixem exhibet ex antro Phorcynis emergentem, ubi a Phaeacibus collocatum eum narravit, in novam formam effingit — aut ab aliis effictam refert — materiem, qua tum quoque est usus cum ex antro Cyclopis et ex antro Calypsus redeuntem eum ostendit, ut de aliis fabulis, quae item huius sunt argumenti, nunc taceamus; nam solem terris redditum haec omnia significarunt primitus, sive quotidianus solis ortus cogitabatur, sive sol novi anni initio post torporem brumalem veluti reviviscens.

Quartum denique et quintum Ulixis itinera hic mythus praebuit. Nam sol deus postquam abiit in heroem Achivum, aut *in patriam suam rediisse* hic heros poterat dici, sic autem non

ψυχαί volitare dicuntur (cf. λ 539 μ 45 al.), et ipsius vocis ψυχῆς *papiliones* postea certe significantis, ita ut *bestiolae floribus vescentes* et *umbrae defunctorum* eodem nomine designatae fuerint Denique recordemur nunc oportet artae necessitudinis quae fuit inter notiones *mellis* et *ambrosiae*. Quae cum ita sint, nihil obstare videtur quominus poetae, qui Lotophagos cecinerunt, herbam illam vulgarem cogitaverint, cuius mentio fit δ 603 alibi, fragrantissimam et apibus dilectam.

in oriente sed in ipsorum Achivorum regione illa patria erat quaerenda, nata igitur est ea fabula, quam poeta Odysseae celebravit, de rege Ithacae capta Troia ad Penelopen reverso; — aut, neglecta notione *patriae*, servata vero quam mythus solaris praebebat notione *orientis*, heros fiebat iuvenis longinquas regiones appetens, ubi famam opes amorem inveniret. Huiuscemodi fabulae fuerunt de Iasone et de Achille, et similis aliquando fabula facta est de Ulixe, cuius echo quaedam, saepius quidem fracta et repercussa, talis tamen ut ipsa vox in imagine etiam agnoscatur, ibi percipitur ubi commemoratur *Persepolis* filius *Telemachi* e *Nausicaa* natus; nam collatis quae alibi de *Ulixis* e *Penelope* filio *Ptoliportho* sunt tradita [1]), apparet „Telemachum" sive *„eminus* (non: *in regione longinqua*) *pugnantem"*, ut „Ptoliporthum" sive „Persepolin", i. e. *„Troiae expugnatorem"*, ipsius herois epitheton fuisse primitus: heroem suum ipsius filium et nepotem — ut ita loquamur — in fabulis sensim esse factum; *ὁ μὲν πολύτλας τὸν τηλέμαχον ἐγέννησεν, οὗτος δὲ τὸν πτολίπορθον ἢ περσέπολιν.*

Odysseae autem poeta suos in usus etiam hanc, quam diximus, de Ulixe orientem adeunti fabulam convertere voluit. At quomodo poterat? Quomodo coniungere et inter se conciliare diversissima? Quomodo heroem, quem in patriam et ad uxorem reversum celebrabat, etiam patria relicta in longinquo oriente uxorem invenisse poterat perhibere?

Ita enuntiata haec adeo inter se discrepant ut ridiculus videatur qui in unum carmen coniungere ea velit. Et tamen iunxit poeta noster. Quod autem iunxit, non potest non improbare qui totius carminis structuram mente complectitur; eam vero carminis partem solam considerantibus, quam peperit carmen antiquius de heroe in regione longinqua matrimonium ineunti compositum, maxima laude dignus et prorsus admirabilis videtur poeta, qui fabulam tam venustam tanta arte enarraverit et pro re mutatam carmini suo tam concinne adaptarit ut non nimis acriter intuentibus ex ipso huius carminis argumento prognata videri posset. Felici huic audaciae poetae incongrua componentis, orientem occidenti, vivos mortuis com-

---

1) Cf. pag. 28, 2.

miscentis et ipsum temporis decursum veluti retroflectentis, — iuvenem enim e viro maturiore heroem ante nostros oculos videmus fieri, — debemus Alcinoi aedes splendore orientali coruscas, debemus Phaeacum ex umbrarum tristibus portitoribus in Scheriae incolas beatissimos mutatorum epulas et ludos, debemus Nausicaam illam, quam quis non didicit diligere, quis non per totam vitam recordatus est, cui contigisset cognoscere suavissimum Odysseae episodium, quod est de Ulixe in Scheriae insulae littore virgini regiae primum obviam facto. Placuit id nobis pueris, placet adultis, ut plurimis olim placuit hominum aetatibus, tempori autem iudici omnium longe incorruptissimo probatum a nobis sero natis lectoribus etiam laudari minime est opus. Ut tamen prorsus placere possit, qualem exitum sit habiturum non rogemus necesse est, sed contextu neglecto ita legamus ut Iliadis eas partes, quae habent Glauci cum Diomede colloquium vel certamen Aiacis cum Hectore. Nam puellae formosissimae imago postquam tam splendidis coloribus ad vitam est depicta ut ante ipsos oculos versari nobis videatur, postquam vidimus ludentem et audivimus lepide atque ingenue multa cum parentibus, cum sodalibus, cum ipso heroe confabulatam, ad carminis cursum promovendum haec regum dis carorum filia decora nihil habet quod agat nisi ... ut heroi naufrago praebeat vestimentorum olei cibi aliquid et ad patris aedes viam indicet, quam primus quisque puerulus ei monstraturus erat et revera mox monstravit dea Minerva. Haec etiam sine virginis regiae ope alumnum suum ad Alcinoi urbem deducere poterat et vires interim ei sustentare, — si poetae id libuisset. Ne iumenta quidem Nausicaae Ulixi quicquam profuerunt, non enim plostro vectus est in urbem, sed pedibus illuc iter fecit. *Inutilis* igitur in Odyssea est Nausicaa; poetae non profuit puella, quamvis pulcra et amabilis, carmen ad eventum deducenti, nedum necessaria ei fuerit.

— „Iniqua haec: poeta sic extollere voluit herois constantiam, „qui cum regis ditissimi ipsisque dis cognati filiam formosissi„mam in matrimonium posset accipere, patriam et uxorem repe„tere maluerit.''

Aliquid sane dicit qui sic loquitur, et cum heroem oculis Nausicaae intuiti „caelitibus similem'' vocamus, beatam simul

praedicamus Penelopen illam, ad quam talis maritus mox sit rediturus. Cum tamen reputamus a deabus Circe et Calypso eundem esse amatum, anticlimacem potius efficere videntur Nausicaae et Alcinoi verba hospitem laudibus extollentium, neque admodum magnum videntur spretae nuptiae opesque regales, postquam Calypsus amorem et ipsam immortalitatem heros sprevit ut ad Penelopen posset reverti [1]. Haec igitur causa poetam non potuit permovere ut Nausicaam in carmen suum reciperet.

Si vero nullo alio consilio illuc eam recepisset nisi ut Ulixes eius ope in aedes Alcinoi introduceretur, paucioribus verbis usus haec sola cecinisset: „Ulixi in sinu placido e mari „egresso occurrit puella, quae fontem vicinum adibat, unde ci- „ves aquam petebant; erat haec regis filia, quae interrogata „quis in illa regione regnaret patris aedes ei significavit. Has „ingressus heros invenit reginam, quae maritum suum advocavit." Sic ipse Ulixes [2]) narravit quomodo filia regis obviam sit facta — non ipsi quidem, sed eius legatis, neque in insula Phaeacum, sed in gigantum ferorum illa regione, ubi Phaeaces antea vixissent [3]). Antiphates, non Alcinous, regi iam est nomen, et aliter illic atque Scheriae heros est acceptus: solum tamen caput rei si spectamus, simillimum utraque narratio habet initium.

At solvamus contextum, ex Odyssea episodium quod est de Nausicaa eximamus, et fingamus nos nescire quis sit heros ille, qui alto somno sopitus inter virgulta littoralia iaceat quaeve sors eum maneat: — quam venusta, quam lepida fiunt subito quaecunque modo videbantur supervacua! Quanta singulis verbis iam accedit vis!

„Dormiebat virgo" — sic poeta post breve silentium denuo infit — „in regia patris Alcinoi." Dein virginis huius stirpem et ipsius gentis originem fuse exponit [4]). Expectamus rerum mox enarrandarum magnam partem fore puellam, in cuius origine celebranda poeta tam multus sit.

Minerva dea adit lectum puellae in aedium paternarum pene-

---

1) Cf. ε 206—220.
2) Cf. κ 87—115.
3) Cf. ζ 4—6 η 58—60.
4) Ad quam rem etiam rediit η l.l.

tralibus dormientis et specie sumta mortali „surge" ait „Nau- „sicaa: littus pete ad vestimenta lavanda; non enim procul etiam „abest dies tuarum nuptiarum" [1]). Sunt autem vana somnia plurima, sed carminis materiem ea sola praebere possunt, quae ad carminis argumentum aliqua ratione pertineant; cetera a contextu arcenda sunt potius, ne inepta molitus poeta videatur. Sentimus igitur, nisi virgo a Minerva misere decipiatur, ut olim Agamemnon a Iove est deceptus Troiae excidium ei per somnum promittenti, revera mox adfore qui Alcinoi filiam uxorem ducat.

In littus abitura Nausicaa plostrum a patre petit, sed causam fictam interserit, de somnio et de matrimonio tacens pudibunda; quod autem tacet, penitus in animum suum verba per somnum audita penetrasse innocenter testatur.

Iamque in maris oram pervenit et officiis domesticis perfuncta capite nudo prope fontem ludit cum ancillis, Dianae forma haud cedens, — et experrectus eam cernit heros. Emergit hic ex silvae umbra, ferae quam homini similior, capillis horridis et spuma obsitus marina, multis etiam foliis aridis adhaerentibus e strue, qua a frigore nocturno se protexit. Adit virginem et deamne an mulierem mortalem videat ambigens: „si mortalis es," exclamat, „bis terque beatus est is qui uxorem te sit duc- „turus, tibi autem utinam obtingat vir te dignus!"

Diffugiunt ministrae, adspectu insolito perterritae, nam non facile in beatam illam insulam pervenitur; at ipsa regis filia supplicem nihil reformidans comiter accipit, bono animo esse iubet, vestimenta et oleum ad corpus inunguendum ei praebet. Qui postquam sordibus purgatus et veste honesta indutus ad eam rediit, talis ei apparet qualem maritum mente sibi fingere vix unquam fuit ausa. Deus iam ei videtur, non homo: e naufrago squalido et aerumnis fracto veluti miraculo aliquo factus est iuvenis decorus, cui flava coma inaurat tempora [2]), — ut

1) Sic etiam ad *Io* virginem regiam in somno dictum est: „surge et exi ex aedibus paternis: non diu etiam virgo manebis," — deus enim cum ea erat congressurus (Aesch. Prom. 645—654).

2) Cf. ζ 231 sq et ν 399, 431. *Hyacinthum* igitur a poeta non *nigrum* sed *flavum* aliquem florem dici apparet. *Nigri* sunt capilli herois, quem cecinit poeta Odysseae (π 175 sq.), sed *flavos* ei tribuit Minerva quamdiu Scheriae est commoratus, et olim

Iasoni [1]) vel Theseo [2]) vel Achilli [3]), — fulgent oculi, florida est facies, brachia valida, latum pectus. Tum pari admiratione virgo abrepta „o talis vir utinam in matrimonium me sit petiturus!" exclamat [4]), secum collocuta et solis ancillis audientibus.

At puella casta et modesta quo magis admiratur virum, quem coniugem suum fore sperat et animo praesagit, eo anxius admirationem et amorem nascentem celans comitante illo in urbem redire non vult: „virginem non decet insciis parentibus cum „viris prius versari quam in matrimonium palam petatur." Senem decrepitum plostro devectura erat, iuvenem robustum aliquantisper expectare iubet, donec ipsa abierit, dein peditem urbem adire, ne forte cives citius aequo veri quid suspicati verbis malignis ambos carpere possint: „undenam istum advenam „Nausicaa petivit? Procumne e littore sibi sublegit? Nostrine „igitur iuvenes ei sordent omnes?" — Iuvenis hic, qui casu felici vel ipso numine duce Scheriam delatus est, Nausicaae parentes prius adeat oportet quam coram civibus cum ipsa confabuletur, ut rite et decore fiant omnia.

Pervenit heros quo fata vocabant et a regina ipsoque rege benevolentissime acceptus sedet in regiae megaro prope focum, hospes honoratus: „utinam gener meus fieri velis! Libentissime „tibi filiam meam uxorem tribuam" ait Alcinous.

Quorsum tendunt haec omnia? Nonne eo quo ipsa natura tendere iussit iuvenes floridos et puellas formosas, — in amorem et matrimonium? [5]). Ipsa dea in unum locum deduxit iuvenem

---

heroi iuveni tribuerat prisca fabula, quam poeta noster in suos usus convertit. Unde efficitur spurios esse ψ 158 et vicinos, quos versui 156 adiungi grammatica ne sinit quidem.

1) Cf. Pind. Pyth. IV 145 sq.

2) Cf. Bacchyl. XVIII 51.

3) Cf. Λ 197.

4) Etiam apertius apud Alcmanem fr. 23: „o Iuppiter, utinam *hic* mihi obtingat maritus."

5) Ante me hoc dixit Müllenhoff, cuius verba cum referret Seeck Quellen d. Od. 302, negavit extitisse umquam fabulam in qua Nausicaa obtineret locum Calypsus vel Circes. Et optimo sane iure id negavit, veri tamen non nisi alteram partem indicans; non enim *Calypsus* vel *Circes*, sed *Penelopes* locum Nausicaa olim obtinuisse dicenda est, vel potius: carmini quod Penelopen nullam nosset primitus fuisse propria. Cuius mythi vetusti echo quaedam quamvis tenuis percipitur η 225, ubi Ulixem „sola bona et ministros" desiderantem ita post alios carpsit Kirchhoff: „meinem Gefühle

cui favet et virginem quam ei destinavit coniugem. Alteri Iasoni altera Medea obviam est facta [1] et coram marito futuro capitis velamentum posuit; perplacet iuveni, ille virgini et huius parentibus: proximas expectamus nuptias laetosque hymenaeos. Quae nuptiae etiamnunc nobis veluti eminus ostentantur, cum Ulixes Nausithoum quendam — nomen Phaeacium — genuisse fertur, vel cum Nausicaae filius Persepolis et Ulixis filius Ptoliporthus commemorantur: varie videlicet inter se iuncta sunt nomina quae prisci mythi praebebant propria [2]. Praeterea solis nominibus discrepat fabula quae fuit de Ulixe in *Thesprotia Callidicen* puellam regiam uxorem ducenti et *Euryalum* — item nomen Phaeacium! — ex ea gignenti [3]; clara denique luce iam illustratur fabula parallela, — non enim de Ulixe sed de Iasone narratur, — qua usus Apollonius Rhodius heroem, qui orientem longinquum petivisset, nuptias cum Medea solis nepte *apud Alcinoüm et Areten* inire fecit [4].

Sed Odysseae poeta puellam, cuius imaginem cura sollicita et velut ipse amore correptus exornavit, heroi suo uxorem dare non potuit, quippe cui uxor esset iamdudum, ad quam mox ipse eum reducturus esset. Itaque ab Alcinoo haec verba addi fecit: „si tamen ad tuos redire mavis, per me id licet,“ dein reditum ei parari. Quae autem proximo die Alcinous instituit certamina iuvenum, in prisca quidem fabula fuerunt utilissima et vere necessaria, cunctis enim aemulis superatis heros peregrinus dignum se praestitit qui regis fieret gener [5], non *sagit-*

„nach würde er richtiger ... an Weib und Kind gedacht haben," — non sane immerito, nisi non maritum Penelopes et patrem Telemachi cogitamus, sed heroem iuvenem, cui nondum sit uxor.

1) In annotatione certe indicatus esto *aries*, quem item Odyssea cum Argonautarum fabula habet communem: aries Ulixem e caverna monstri hominibus infesti evexit in lucem, aries Phrixum tulit in lucis regionem orientalem, in regnum fratris Circes.

2) Cf. Hes. Theog. in fine et fr. 17, Suid. s. v. Ἀνδοκίδης, Aristoteles apud Eust. 1796, 39 sqq.

3) Cf. pag. 44, 6. Euryalum quendam principem Scherium Ulixis aemulum ex Odyssea optime novimus.

4) Cf. Ap. Rh. IV 982—1167 et infra pag. 46, 2.

5) Huius rei indicium manifestum praebet Odyssea θ 22b sq.; qui versus in huius carminis contextu molesti sunt, certe miros nos habent, quoniam non „multis certaminibus" sed uno disci iactu Ulixes vicit:

(Minerva Ulixem) μακρότερον καὶ πάσσονα ᾿θῆκε ϝιδέσθαι,

tandi quidem specimine edito, quale fuit illud quo Ulixes noster Penelopen denuo suam fecit, sed *disco* viribus maioribus quam sunt mortalium iacto, telo igitur eo *Solis dei* usus, quo interemtus olim est *Hyacinthus*. Dein institutae sunt epulae opulentae, et cantore accinente nuptiae rite celebratae sunt laeta saltatione [1]). Sed a nostro poeta immutari haec omnia — quoniam omittere noluit — necesse fuit. Finxit igitur certamina non ad explorandam hospitis virtutem sed in eius honorem esse habita, cuiusmodi nihil aliud habent veterum carmina. Certamina habebantur in *funeribus* ad honorandum principem vita functum, etiam inter *procos* haud raro vel potius semper habebantur, nam aut opibus patri puellae optatae oblatis hi certabant, ut in ipsa vita, aut pedibus manibusque, ut in fabulis multis, et sic in ipsa Odyssea inter Penelopes procos *arcus certamen* instituitur, olim autem Ulixi, cum *cursu* vicisset, Penelopen virtutis praemium ab Icario in matrimonium esse datam prisca fama fuit [2]); sed *animi* tantum *causa* certamina inita a priscis moribus et a prisca arte fuerunt aliena [3]). Honor autem haud magnopere appetendus in Odyssea sic fit heroi, cui succenseant et maledicant competitores! Etiam lautas epulas civibus ab Alcinoo sine iusta causa strui Odysseae poeta finxit, et hymnum Martis et Veneris non ad nuptias celebrandas sed ad delectandum tantum hospitem a Demodoco cantari, iuvenibus selectis interim saltationem artificiosam rite peragentibus, similem ei qua in aedibus Menelai celebratae sunt nuptiae eius liberorum [4]), similem ei qua *ἱερὸς γάμος* deae Ariadnae sive sanctissimae (*Ἐρι-ἁγνης*) Cnosi olim

---

ὥς κεν Φαιήκεσσι φίλος πάντεσσι γένοιτο
δεινός τ' αἰδοῖός τε καὶ ἐκτελέσειεν ἀέθλους
πολλούς, τοὺς Φαίηκες ἐπειρήσαντ' Ὀδυσῆος.

1) Miri igitur videri nequeunt *Phaeaces saltantes* et *Demodocus cantans* exculpti in throno *dei Amyclaei* (cf. Pausan. III 18 § 7), qui deus prope *sepulcrum Hyacinthi* pie colebatur. Nam in honorem nuptiarum a deo Amyclaeo initarum haec saltatio primitus fuit celebrata.

2) Etiam labores difficillimi, qui Bellerophonti, Iasoni, Herculi, Theseo mandati sunt, nunc sunt commemorandi; nam *ἄεθλοι* et hi fuerunt, licet non ad puellam aliquam in matrimonium accipiendam inirentur.

3) Non hac facere Δ 389, ubi non de hospite neque de ludis, sed de peregrino cives audacter in certamen provocante fit sermo (cf. E 807), id hic dici vix est opus.

4) Cf. δ 17—19.

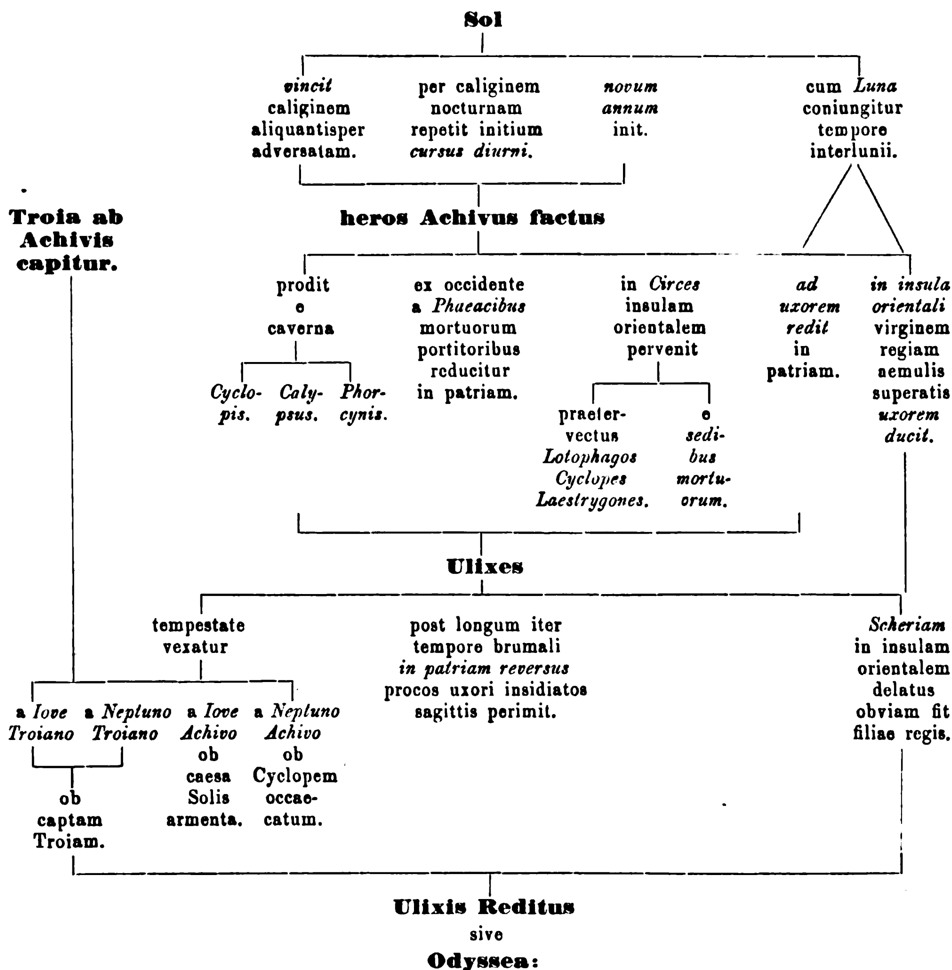
celebratus fuit in orchestra splendide ornata [1]). Dein heros reliquit Nausicaam, ut Circen et Calypso reliquerat, et ad Penelopen suam rediit. Vana fuit „nuptiarum" illa vox in Scheriae littore et in ipsa Alcinoi regia identidem audita [2]).

Carminis fontes qui dici solent inventu sunt difficillimi; verum autem fontem poesis nulla habet nisi in ipso ingenio poetae, et materie congesta aliter Musa poetam epicum uti iubet, aliter historiarum scriptorem. Huic verum anquirere, repertum fideliter servare, ne fictis adulteretur sancte cavere maximum est studium et officium, quae testes locupletes praebuerint apte iunxisse, lucide exposuisse, gravi sermone enarrasse summa laus; poetis vero aliae artis leges sunt scriptae: non vera sed pulcra ab iis expectantur, neque quanta iis sit fides quaeritur sed quantum et quale ingenium. Itaque inepte agat qui de Iliadis vel de Odysseae fontibus simili ratione velit disputare atque de fontibus Thucydidis vel Diodori. Id quoque ineptum fere videtur, signis et litteris indicare velle quomodo e variis „fontibus" — ut nos quoque hoc vocabulo ambiguo et fallaci utamur — ducta fuerint quae poetae nostro praebuerint Odysseae argumentum et materiem. Fortasse tamen quae modo disputavimus quadamtenus poterunt illustrari diagrammate quod subiuncturi sumus; periculum certe videtur faciendum an fabularum aliquod stemma, quod non nimis sit absurdum, possit componi:

---

1) Cf. Σ 591 sq.

2) Itaque eam opinionem, quam protulit Seeck (Quellen d. Od. 369): „priscum carmen, quod erat de *arcus* certamine, nihil habuisse de Ulixe regionem Phaeacum viseuti, sed poetae qui heroem procos *hasta* adortum cecinerit hanc Odysseae partem deberi," ita mutatam nostram facimus, ut statuamus eum poetam, qui sagittario non solum arcum et sagittas sed etiam hastam et ensem et socios tribuit propterea, quod ad adversarios plus centum confodiendos pharetra herois mortalis non haberet tela satis multa (cf. χ 116—121), — *Odysseae poetam* dicimus, — in orbem carminis de Ulixis Reditu compositi etiam Nausicaam recepisse primum.

Ulixes cum Troia capta *Ithacam* reverteretur, tempestate procul e cursu quem tenebat eiectus in marium longinquorum oris visit *Lotophagos*, *Cyclopes*, *Laestrygones*, *Circen*. Ab hac iussus adiit *sedes mortuorum*; dein, postquam varia pericula vix vita salva effugit, solus et naufragus delatus est in insulam *Calypsus*. Inde post longum temporis spatium patriam repetiit rate vectus, qua procellae vi disiecta naufragus denuo excidit in littore *Scheriae* insulae orientalis, ubi a filia regis et huius parentibus benevolentissime est acceptus. Hinc a *Phaeacibus* in Ithacae cavernam *Phorcyni* sacram reductus mox procos *Penelopen* uxorem in matrimonium sibi poscentes sagittis interfecit.

A brevi hoc conspectu absunt nonnulla, quae laxius cum argumento cohaerentia a poeta sunt inserta. Omisimus igitur *iter Telemachi* et omnino de Telemacho patris adiutore tacuimus [1]), nec non de *Eumaeo*. Neque *Aeoli, Planctarum, Scyllae et Charybdis, Sirenum* nomina recepimus. Neque conati sumus lineamentis aliquibus indicare quomodo sit factum ut *boves solis* necati esse dicerentur a comitibus herois, qui ipse pridem sol fuisset [2]).

Ad *Circen* quod attinet, ea quam Odysseae poeta celebravit, vivit in insula ortui Solis et Aurorae sedibus proxima, ipsius Solis filia. Aedes tamen, quam habitat in nemoris penetralibus, caverna primitus fuisse videtur, a Calypsus caverna nomine magis quam re distincta, in ultimo igitur occidente potius quaerenda, ita ut ipsa Circe Calypso altera vocari possit. Utraque fuit *αὐδήεσσα* sive *canora, ἀοιδιάουσ' ὀπὶ καλῇ* [3]), perinde atque *Sirenes* sive mortuorum numina; utriusque potestati — ut rerum varie enarratarum caput paucis verbis indicemus — Ulixem eripuit Mercurius *ψυχοπομπός*.

Similem molestiam habent nomina *Phaeacum* et *Scheriae*. Nam Phaeaces, mortuorum portitores, nisi in caligine occidentali vel septentrionali, ubi etiam Cyclopibus et Gigantibus et Laestrygonibus suus est locus, habitare non potuerunt; Scheriam autem insulam beatam poeta collocavit in orbis terrarum parte illa, laetae spei plena, unde lux et ipsa vita mortalibus venit quotidie: et tamen Phaeaces Scheriae habitare fecit! „E Gigantum et Cyclopum videlicet regione Scheriam eos migrasse" finxit [4]),

1) Cauer Grundfr.² 475 statuit inter carmina vetusta, quae Odysseae poetae essent cognita, unum aliquod fuisse quo celebraretur vir post annos viginti, cum filius adolevisset, eo ipso die quo uxor novas nuptias initura esset ad eam reversus (cf. σ 267—271), illum autem virum non Ulixem fuisse neque uxoris procos dein interfecisse; cuius fabulae argumentum a poeta nostro receptum esse in suum de Ulixis Reditu carmen. Credibilia haec neque veris dissimilia; fortasse tamen sola ratio chronologica illa, quam supra (pag. 16) indicavimus, poetae praebuit personam Telemachi.

2) Fabulae quae sequuntur videntur confluxisse: 1) sacra armenta caeduntur a naufragis, 2) Solis armenta in insula remota pascuntur, 3) Solis armenta caeduntur a furibus (= armenta Ulixis a procis caesa). Hae inter se coniunctae praebuerunt armenta Solis a comitibus herois, qui Sol fuisset olim, occisa in insula remota, cum illuc procella delati essent.

3) Cf. ε 61 κ 227, 254.

4) Cf. ζ 4—8 η 56—66. — Sic poeta Iliadis, ut Diomedem heroem Aetolum in

audacter sic diversissima in unum confundens. Nam heros *iuvenis caelebs*, qui visit *Solis filiam* et insulam in qua *Solis armenta* pascebantur, tandem pervenit in insulam gentis dis proximae et beatissime viventis, ubi regis filiam uxorem duxit; qui vero ex ultimo occidente et ipsa mortis caligine *ad uxorem* textricem *rediit* heros sagittarius, is postquam visit regna furvae Proserpinae, a *Phaeacibus* reductus est *in patriam*.

Insignem autem locum — ipsa enim victoria heroi ibi paratur — in nostro carmine obtinent quae de arcus certamine narrantur. Nusquam autem clarius apparet poetam suis inventis non sua intermiscuisse, nusquam clarius apparet quibus finibus circumscripta fuerit poetarum epicorum libertas. Suo nimirum carmini poeta Odysseae adaptavit quae adeo nota praeberent carmina antiquiora ut audientibus haud invitis ab ipso omitti non possent. „Sagittis heros adversarios peremerat": e mytho solari hoc desumtum — nam in sagittis quis non agnoscit solis radios? [1]) — penitus increverat fabulae et a poetis servari necesse fuit. Ergo operam dedit poeta noster ut heroi suo, qui ante Troiam hasta et gladio, ut reges ceteri fere omnes, pugnasset armatus, non veles sagittarius [2]), praeberet arcum eumque haud vulgarem. Apollo igitur Euryto Herculis aequali arcum olim dederat, ut Pandaro et Teucro, moriens autem Eurytus illum arcum reliquerat Iphito filio, hic Ulixi dono dederat; et sic Ulixes, postquam heros mortalis factus est, recuperavit arcum caelestem, quem suo iure olim tenuerat, cum deus esset lucifer. Iamque Apollinis illo arcu usurus est ad inimicos die festo Apollinis confodiendos.

Hactenus apta et veri similia sunt omnia. Felicissimo dein

Peloponneso collocare posset, eius patrem Tydeum illuc migrasse aut ipse finxit aut post alios narravit Ξ 119.

1) Eadem notio subest fabulae quae est de Polyphemo ignea teli cuspide ab Ulixe caecato. Etiam sagitta qua Apollo Cyclopes fulminis ministros peremit hic est commemoranda, nec non Hercules Regem caliginis (E 395 sqq.) vel Gigantes (Eur. Herc. 177 sqq. al.) sagittis feriens.

2) Ulixes ὁ δουρὶ κλυτὸς cum ad expeditionem nocturnam proficiscens arcum requireret, ut Troianos circa ignes excubantes eminus petere posset, ipse in caligine latitans, a Merione sibi petivit, ipsi enim nullus erat (cf. K 260).

invento poeta effecit ut arcus ille pretiosissimus, quem Ulixes tum, cum in bellum proficisceretur, domi reliquisset, eo ipso tempore quo heroi opus esset ex thesauro, ubi cum ceteris regis absentis opibus asservaretur, expromptus perveniret in manus senis mendici, quem omnes putabant. Quam carminis partem praestantissimam et cuivis notissimam a nobis nunc enarrari minime est opus. Suus hic est poeta et egregia arte ita ministravit singula ut ad finem optatum tenderent. Una tamen res miros nos habet, quam non ab ipso poeta excogitatam sed — quod iam diximus — e fabula antiquiore repetitam sentimus. Hanc iam indicaturi sumus.

Unum igitur, quo reditum ad patrem Icarium et novas nuptias etiam differret, regina misera, quam urgent omnes, hoc invenit ut procis superbis et molestis proponat arcus certamen, quippe quae speret atque confidat inter eos nullum esse qui pristinum suum maritum arte iaculandi aequare possit. Sed artis sagittariae specimen illud, quod Penelope a procis poposcit, a poeta eiusmodi verbis describitur ut claram rei imaginem huius menti non esse obversatam appareat. *Roboris* periculum significant verba „ὃς ῥηΐτατα [1]) ἐντανύσῃ", et mox procos frustra desudantes videbimus, dum arcum ingentem intendere frustra conantur; sic rex Scytharum is olim est factus, qui ad Herculis patris arcum intendendum satis se valere probavit [2]), et Cambysae postea rex Aethiopum misit arcum, quem si posset intenderet [3]). Itaque verba „διοϊστεύειν σιδήρου" [4]) quivis ita intellegat ut Ulixes per ferreas aliquot laminas sagittam adigere dicatur fuisse solitus, et verba „πελέκεων οὐκ ἤμβροτε [5]) πάντων

1) *Multi* quoniam rei periculum sunt facturi, sic indicatur quem regina ceteris sit praelatura. Sed quis facilius, quis difficilius arcum intenderet, quomodo poterat dignosci? Sequens autem verbum διοϊστεύειν eiusmodi additamento caret et carere debuit necessario. Arcum intendere aut potest quis aut nequit, dein si intenderit, sagittam per secures aut recte traicit aut impingit; sed comparationem haec vix admittunt. — Quod vero regina non addit quid sit futurum si plures iussum perficiant, id minus est molestum; nam *nullum* e procis victorem fore illa sperat et tantum non certo scit, nullum enim inter eos esse qui marito suo possit aequiparari.

2) Cf. Herodot. IV 9 sq.

3) Cf. ibidem III 21 sq.

4) Sic constanter: τ 587 φ (3, 61, 81), 97, 114, 127, 328 ω (168), 177.

5) Cf. φ 421. Est οὐχ ἁμαρτεῖν id quod τυχεῖν sive *assequi*, *ferire* igitur, non *vitare*.

πρώτης στειλειῆς" [1]) vertat: *cunctarum securium summa capita Ulixes perforavit,* neque aliter ea verba interpretari sinere videtur ipsa lingua [2]). Sed id si voluit poeta, procis propositum est certamen quod victoriae spem nullam haberet; non enim humanarum est virium, uno ictu perforare secures duodecim, sed divinarum [3]). Et *deus* Ulixes fuit primitus, *securium* autem mentio quin ad dei caelestis cultum antiquissimum sit referenda non videtur dubium; qui cultus his praesertim annis ex aedium vetustissimarum ruderibus in Creta effossis melius quam antea innotuit, et recordamur quam multus sit ipse noster poeta in Creta commemoranda [4]). Videtur igitur solis radios fulminum et nubium victores primitus significasse prisca fabula, et duodecim secures propterea commemorari quod duodecim sint anni menses; sed nihil eiusmodi cogitasse poetam Odysseae, id addi vix est opus, negari autem nequit obscurius enarrata esse quae ad certamen illud pertineant. Nempe e carmine, quod erat de Ulixis reditu, omitti non potuit sagittandi certamen vel iactus per secures, in antiquioribus enim carminibus haec per multas hominum aetates tradita omnibus innotuerant; itaque poeta noster, qui sagittandi neque curiosus fuit neque peritus, et auditoribus cecinit illam venatorum artem aspernatis, — inter milites enim arcus non iam in honore erat [5]), — prisco hoc mytho ita fere ut aliquot saeculis postea Euripides duplicibus Dionysi natalibus aliisque priscis fabulis τεκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ est usus, carmini igitur, quod erat de rege mortali, adaptare

---

1) Quoniam στειλειόν ε 236 est *securis manubrium,* ratio fert ut στειλειή — quam *ferri* partem esse contextus docet, nam „διὰ σιδήρου" iactus fieri debet, — sit *fistula ferrea* inter bipennis alas media, cui manubrium sit insertum.

2) Ingeniosissimum interpretandi conamen mecum communicavit Naber vir doctus, Naberi τοῦ πάνυ filius: deorsum necessario vergere tela quaelibet, gravitate pressa, sed quanto maior iis sit celeritas, tanto tardius superiorem fieri vim gravitatis; itaque si modo celeritas sagittae sit multo maior quam viribus humanis ei possit tribui, fieri posse ut vel per seriem rectam foraminum exiguorum acta non impingat, sed per cuncta transvolet. — Utinam credere possem poetam nostrum id ipsum et voluisse et dixisse! Hoc fortasse possum, eiusmodi quid voluisse antiquiorem illum poetam, quem noster in hac narrationis parte est secutus.

3) Heroem solarem arcu ingenti sagittam *per aliquot arbores* transmittentem benevole e fabulis Indicis mihi indicat Speyer collega optimus.

4) Cf. infra pag. 44.

5) Satis nunc est indicasse vilipendentis illud „τοξότα λωβητήρ" Λ 385.

frustra conatus quae de deo olim cantata fuissent credibilia, quoniam τὰ ἀδύνατα παρ' ἀνθρώποις δυνατὰ παρὰ θεῷ. Egregie sane pinxit procos arcum ingentem frustra diu tractantes, dein ira et pudore suffusos, cum nimis clare apparuisset certamini impares esse. Contemtus autem ille erro cum nervum sine ullo labore et veluti ludens intendit, ut qui citharae verticillo fidem iniciunt, et nos afficimur gaudio illo dulcissimo, quod olim pertentavit animos eorum qui carmen immortale ex ipsius poetae labris exceperunt primi. Nervus digito herois sollicitatus resonat: audimus sonum voci hirundinis similem, victoriae praesagum, et quanta arcus sit vis sonus ille stridulus clare nobis dicit. Dein is, quem nequam senem omnes hactenus duxerunt, sumit sagittam et scopum petit, sic temere, ne assurgens quidem e sedili. Cernimus ea omnia: — at ut etiam id quod deinde factum est cerneremus poeta efficere non potuit, quippe qui ne ipse quidem mentis oculis id satis clarum viderit.

Subsimile quid accidit ei qui Iliadi inseruit versus Ψ 850—883. Quo loco item habetur certamen sagittandi, praemium autem certaminis dicitur id quod nostro loco est certaminis instrumentum; nam victori ibi decem bipennes proponuntur praemium, ei qui secundus fuerit secures decem simplices, victor autem erit is qui columbam tenui funiculo alligatam ferierit, secundus qui ipsum funiculum, „minoris enim id esse artis". Tum Teucri sagitta columbam petentis casu infelici ita aberravit ut secaret funiculum, Meriones autem arcu cito correpto avem liberatam et rapidissimo volatu sursum enitentem prius transfixit quam in altum effugere posset. Apparet igitur illo quoque loco duas narrationes esse permixtas, quarum altera esset de sagittario qui vel filum sagitta posset ferire, altera de sagittario qui vel avem sub nubibus volantem posset assequi; coniunctim autem enarrando haec ita mutavit cantor ut vix etiam agnoscantur et fabulam admodum absurdam praebeant. Cum in Iliade tum in Odyssea secures aliquot ancipites et admirabile quoddam specimen sagittandi coniunctim commemorantur, Iliadis autem loco ad bipennes accesserunt totidem secures simplices: duas quae eiusdem argumenti essent fabulas in unum confluxisse sic quoque apparet.

Quod autem notatu est dignissimum, etiam tertius quidam

locus Homericus, ubi arcus commemoratur, habet molesti quid. Nam Δ 105—116 poeta quin putaverit duo cornua ibicis vel caprae aegragri πήχει aereo (vel aureo) coniuncta arcum ingentem effecisse non videtur dubium, sed monuerunt viri qui harum rerum sunt periti arcum, qui quidem alicuius utilitatis futurus esset, ita fieri non potuisse: *laminas* potius *corneas* agglutinandas fuisse lento ligno; sic hodie arcus artificio difficili et diuturno revera fabricari inter gentes Asiaticas [1]).

Vicit heros et Ulixem se esse vincendo ita probavit ut ea de re dubitare vix possit qui sanae sit mentis. Etiam ante arcus certamen initum et caedem procorum agnoverunt eum nutrix, subulcus, bubulcus; certissimum enim indicium praebebat vulneris olim accepti cicatrix. Et filio Telemacho est cognitus. Una uxor etiam nescit qui sit miser ille mendicus, quem despicatui omnes hactenus habuerunt. Credere diu haec recusat id quod spe maius tandem contigit, ut maritum adspiceret, neque suis ipsius oculis confidit. Ipsi rerum naturae hoc consentaneum, et in hac praesertim carminis parte admiramur poetam non iam materie priscarum fabularum onustum, sed ipsos cordis humani varios affectus verbis pingentem. Vix minus nos commovet Penelope maritum desideratissimum post longos annos tandem rediisse non credens, quam in Iliade Andromache marito, quem vivum ut iam mortuum deflevit, caeso balneum parans utpote e pugna superstiti. Diu speravit Penelope, iam sperare dedidicit, non vult etiam sperare. Maritum brevi adfore audivit: non credidit; adesse eum et procos peremisse audit: non credit; eum adspicit et ex ipsius Telemachi ore audit patrem optatissimum tandem rediisse: non credit, quia credere non audet. Nam nunc decipi, id plane non foret ferendum, sed ipsa morte gravius [2]). Penelopae ut persuadeatur plus requiritur quam ut Eumaeo vel Philoetio.

---

1) Cf. Fellner Zschr. f. öst. Gymn. 1895, 193 sqq., G. Schmid in Comment. Min. Publ. Petrop. 1901, vLuschan in Festschrift-Benndorf 189 sqq., Leaf Iliad. I² 584 sq. — Ceterum fortasse ne hi quidem versus ipsi Iliadis poetae debentur, sed postmodo sunt inserti (τόξον — αὐτὰρ ὃ); nam Pandarum, cum in acie adstaret, arcum involucro tectum habuisse, id est quod miremur, et ab Apolline arcum accepisse dicitur B 827 O 441.

2) Cf. ψ 215—217.

Egregia haec et magno poeta dignissima. Sed cum pervenimus ad versus quibus poeta narravit quomodo igitur viri callidi uxor callida tali coniuge dignam se praestans tandem ipsa sibi persuaserit, haeremus. Et primum quidem haeremus in ipsis verbis textus traditi. Nam cum regina viro, qui Ulixem esse se perhibeat, lectum sternere ministras iubet

ἐκτὸς ἐϋσταθέος θαλάμου τόν ῥ' αὐτὸς ἐποίει,
ἔνθα fοι ἐκθεῖσαι πυκινὸν λέχος ἐμβάλετ' εὐνήν,

non congruunt verba Ulixis:

τίς δέ μοι ἄλλοσ' ἔθηκε λέχος;

exclamantis et his sequentibusque verbis Penelopae probans se revera eius maritum esse. Nam lectum aliorsum translatum Ulixes mirari nequit, si ex ipso eo cubiculo, ubi olim eum collocaverit, afferre nunc iubeantur ancillae. Itaque ἐντὸς pro ἐκτὸς legendum esse apparet, item ἐνθεῖσαι pro ἐκθεῖσαι, nisi — quae Hartmani est sententia — praepositione omnino deleta scribendum sit ἔνθ' ἄρα fοι θεῖσαι. Ulixi *in cubiculo,* quod ipse olim sibi parasset, lectum collocari iubet regina, dein rex: „ergone *ex* „*illo cubiculo* lectus effractus et aliorsum translatus est?"

Sed his vitiis e textu tradito remotis cum perpendimus verba, quibus Ulixes enarrat rem non nisi sibi et Penelopae cognitam, non possumus non mirari torum modo perquam insolito, ne plus dicamus, ab eo tum constructum cum uxorem ducturus proprium cubiculum in aedibus paternis sibi paravit, ut Hector vel Protesilaus [1]). Arborem ingentem inclusit cubiculi parietibus et tecto, dein folia, ramos, truncum, totam denique arborem recidit, solo pede relicto, ut torum genialem ex hoc pede sibi fabricaret:

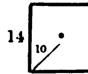
θάμνος ἔφυ τανύφυλλος ἐλαίης ἕρκεος ἐντός,
ἀκμηνὸς θαλέθων· πάχετος δ' ἔεν ἠύτε κίων·
τῷ δ' ἐγὼ ἀμφιβαλὼν θάλαμον 'δέμον, ὄφρ' ἐτέλεσσα,
πυκνῇσι λιθάδεσσι καὶ εὖ καθύπερθεν ἔρεψα,
κολλητὰς δ' ἐπέθηκα θύρας πυκινῶς ἀραρυίας.
καὶ τότ' ἔπειτ' ἀπέκοψα κόμην τανυφύλλου ἐλαίης,
κορμὸν δ' ἐκ ῥίζης προταμὼν ἀμφέξεσα χαλκῷ κτέ.

Haec ioci potius causa dicta quam serio narrata viderentur,

---

1) Cf. Β 701 Ζ 244 sqq Ι 147, 582 ζ 63 κ 5—12 al.

si iocis in hac carminis parte esset locus; nam Margiten potius illum, qui πολλὰ μὲν ἠπίστατο ἔργα, κακῶς δὲ πάντα, καὶ πάσης ἡμάρτανε τέχνης, quam Minervae alumnum τὸν Διὶ μῆτιν ἀτάλαντον huius cubiculi architectam fuisse dixerit quispiam. Quis enim nisi desipiens non prius amoturus erat arborem recisam, dein trunci partem imam cubiculo inclusurus, si tori operosa eiusmodi structura placebat. Nunc computatio simplicissima docet truncum arboris procerae in medio cubiculo stantis, columnae similis, decem certe metris non minoris, deici non potuisse nisi aut metrorum quadratorum ducentum ad minimum esset solum cubiculi, aut perfringeretur paries modo structus:

— „At potuit truncus frustatim recidi, vel erectus in cubilis angulum transferri, dein deici."

Vera haec, et alia quae sunt huiuscemodi licet comminisci, sed supra quam dici potest sunt inepta neque quicquam quod eo tendat in ipso carmine legitur.

— „Sed non veluti ad amussim haec sunt exigenda: poetae, non Vitruvii opus legimus; non structoris haec sunt verba structoribus scribentis!"

Quadamtenus assentior sane, si modo concedatur non esse haec poetae libere fingentis, non esse enarrantis quae ipse mentis oculis viderit, nimis enim longe recedere ab ea ratione, quam cuivis, etiamsi artis aedificandi sit imperitissimus, commendet mens sana; poetam nunc quoque, ut saepe, priscam fabulam carmini suo inserere et utcunque adaptare. Nam, ut cetera mittamus et credibile ducamus heroem thalamum tam vastum, tam alte eductum ut turri quam cubiculo esset similior, solum scilicet sibi struxisse [1]): *cur* tandem torum sibi fecit ex olivae

1) Admodum infeliciter hoc loco usus est Helbig ad demonstrandum artem aedes lapideas struendi tum cum nata sit Odyssea ultra prima rudimenta vix fuisse progressam. Cuius verba haec sunt: „es wirft ein bedenkliches Licht auf das Niveau der „damaligen Mauer-, Zimmer- und Tischlerarbeit, dass sich damit . . . auch Laien „befassen" (Hom. Epos[2] 11 et 69 sq.). Odysseae hunc locum cum perlegimus, non est quod suspicemur fabrorum mortalium illorum, qui aetate poetae vixerint, exiguam fuisse artem, sed Minervae alumnum Διὶ μῆτιν ἀτάλαντον, cui etiam artium variarum, cum opus esset, plurimam peritiam dea praeberet, cubiculum ratione adeo operosa et praepostera sibi struxisse, hoc est quod miramur.

pede solo inhaerenti? Cavebatne ne ὑπὸ Ποσειδῶνος τοῦ σεισίχθονος ἐνοσιγαίου aliquando inde eiceretur, quemadmodum Alcibiadem terrae motu e reginae Lacaenae cubili excussum postea tulit fama maligna [1])?

— „Apage facetias inficetas! Firmum et stabile coniugium sic significatur."

Haec si cui placet interpretandi ratio, τοῖς ἐμοῖς μὴ χαιρέτω! Sed non multis eam hodie probari arbitror [2]): aut nusquam aut hoc loco per verba poetae pellucent vestigia aevi vetustioris.

Nam tectum thalami deme, arboris autem ramis parce luxuriantibus, securim trunco ne admove: quid habemus? *Arborem sacram,* quales multas praebent Ilias et Odyssea:

τὰς δ' οὔ τι βροτοὶ κείρουσι σιδήρῳ! [3])

Habemus

θάμνον τανύφυλλον ἐλαίης ἕρκεος ἐντός,
ἀκμηνον θαλέθοντα,

ut iterum ipsis poetae nostri verbis utamur: *olivam sacram peribolo* sive σηκῷ *cinctam,* quo a vicinia secernatur [4]); habemus ναὸν οὐκ ἔχοντα ὄροφον, talem igitur ναὸν quales solos cognitos habuit poeta [5]), cuiusmodi et postea fuit delubrum illud Matris deorum Arcadicum, quod descripsit Pausanias [6]); cuiusmodi delubrum in quibuslibet aedibus privatis semper fuit Iovis ἑρκείου, cuius ara stare solebat μέσῳ ἕρκεϊ αὐλῆς, ut loquitur Homerus [7]); et recordamur loci Iliadis; ubi celebratur pater caelestis cum uxore in Idae cacumine sub celsa arbore congressus [8]). Cavernam, in quam Ulixes a *Calypso* est receptus, inumbrabat vitis; cavernam, in qua a *Polyphemo* est inclusus, circumdabant lauri; caverna *Charybdis,* quam vita vix salva reliquit, sub ingenti caprifico erat abdita [9]); cavernae *Phorcynis* sive Nympharum, unde Ulixes

1) Cf. Xen. Hell. III 3 § 2 et de illo loco Hartman Anal. Xen. I 322 sqq.

2) Huiuscemodi quid si cogitasset poeta, aliqua ratione significasset; cf. e. g. Α 234 sqq. vel Γ 300.

3) Cf. h. Ven. 268.

4) Ipsa vox λιθάδες ψ 193 huic interpretandi rationi favet.

5) Cf. Mnem. 1906 p. 181—193.

6) Cf. Paus. VIII 44 § 3.

7) Cf. Π 231 Λ 774.

8) Cf. Ξ 287 sqq.

9) Neque vitis neque laurorum alibi apud Homerum fit mentio, neque caprifici nisi in Iliade, ubi commemoratur sacra quaedam caprificus tumulo Ili vicina.

tum emersit cum solum patrium pedibus primum pressit e longo itinere tandem redux, sacra oliva praeminebat, nec non ex olivae umbra heros prodiit cum in *Nausicaae* conspectum venit primum: etiam locum ubi Ulixes cum *Penelope* vel potius — ut omissis nominibus propriis caput rei solum indicemus, non enim de Odyssea sed de mythis vetustis nunc loquimur, — ubi *deus sagittarius* cum *dea textrice* coniunctus est, oliva procera inumbravit. Arbore deae Textrici sacra, intacta, pervetusta insignis fuit locus ubi ἱερὸς γάμος fuit celebratus. Sub illa arbore — non in pede trunci recisi! — coniugibus stratus fuit torus; illic

χθὼν δῖα 'Φύεν νεοθηλέα ποίην,
λωτὸν ἑερσήεντα ἰδὲ κροκὸν ἠδ' ὑάκινθον
πυκνὸν καὶ μαλακόν [1]),

admurmurante fortasse fonte iugis aquae, ut in cavernis Calypsus [2]) et Phorcynis [3]); similis igitur fuit Ithacae ille locus, ubi Ithacus insulae eponymus aram olim struxit Nymphis [4]).

Olivae autem quod eo de quo disputamus loco [5]) fit mentio, ipsi deae, quae in Ithacae reginam abiit, olivam sacram fuisse inde efficitur. Neque mirum est, illi deae, quae propter telam certis vicibus et crescentem et decrescentem fuit celebrata [6]), in prisco ritu et in priscis carminibus sacram fuisse eandem arborem atque 'Αθηνᾷ Πανδρόσῳ καὶ 'Εργάνῃ, quam in urbis suae arce primam olivam in lucem evocasse gloriati sunt Athenienses, cuius antiquissimum βρέτας ex olivae ligno caelatum fuit.

Ipsa arbor, de qua tam multa locuti sumus, stabat Athenis in delubro Erechthei, in aula prisca regiae Cecropiae sive ἐν τῷ τεμένει 'Αθηνᾶς Πανδρόσου, almae deae, quae agrorum sitim rore suo — Lunae dono — restinguit et homines docuit artes nendi atque texendi; cui quinto quoque anno Athenienses pompa sollemni pallam offerebant, telam textrici.

---

1) Cf. Ξ 347 sqq. — Etiam multis saeculis post simile fuit cubile Adonidis et Veneris. De hoc aliisque Graecorum et Romanorum *lectisterniis* cf. Marquardt Handb. de. röm. Alterth. VI 45 sqq.

2) Cf. ε 70.

3) Cf. ν 109.

4) Cf. ρ 205—211.

5) Ut ν 102.

6) Cf. β 93 sqq. τ 138 sqq. ω 129 sqq.

Altera quaedam Minerva fieri sic videtur Penelope; deae, quae heroem cura sollicita semper prosecuta et ab ira Neptuni tutata est, admodum similis fit uxor, quae fidelissimam ei se praestitit [1]). Quod autem in orbem mythorum *Atticorum* sic incurrimus, id non est quod nos deterreat; recordamur enim ipsam deam, quae Ulixi adeo favit, „Atheniensem" proprio nomine esse vocatam et Athenis Neptuno superiorem tum evasisse cum olivam in lucem protulit; post cultum autem *Minervae Virginis* veluti latitasse cultum antiquiorem *deae uxoris* et matris, cui Erechtheus non alumnus terra editus tribueretur [2]), sed verus filius [3]); *Icarium* Penelopes patrem demi Attici Icariae — unde vitis et tragoediae origo repetebatur — esse eponymum, et *Maronem* sacerdotem, qui vino fragrantissimo Ulixem donavit, eponymum esse Maroneae, ubi Atheniensibus fuerunt argenti fodinae; *Nausithoum* et *Phaeacem* in fabula Attica, quae erat de Theseo, fuisse commemoratos [4]), ut *Andociden* a Persepolide Nausicaae et Telemachi filio gentem repetentem [5]) et *Pisistratum* nunc mittamus; *Daedalum* — demi Attici Daedalidarum eponymum — deae Cretensi illi, quae cum Atheniensium dea Minerva Pandroso sit conferenda, struxisse orchestram Atheniensi similem [6]); *Eleusinium* delubrum perantiquum [7]) et *Eleusinia* ludos omnium antiquissimos [8]) Athenis fuisse eius deae, cuius antrum Cretense Ulixes dicatur visisse [9]); inter Athenienses

---

1) Quamdiu *deus* fuit Sagittarius ille τηλέμαχος καὶ Διὶ μῆτιν ἀτάλαντος, quem Ulixem vocare consuevimus, deae alicuius auxilio ei non fuit opus, nedum filii vel subulci opera fuerit usus; satis enim ad protegendum se et ad hostes confodiendos valebat ipse.

2) Sic iam Iliadis poeta, B 548.

3) Minerva Vulcani socia Athenis colebatur (cf. Plat. Criti. 109*c* Paus. I 26 § 6 al., Preller-Robert Myth. I[4] 180, 1); cui sacra pervetusta ferebant puellae Ersephori (Paus. I 27 § 4; cf. etiam 24 § 3).

4) Cf. Plut. Thes. 17.

5) Cf. Suid. s. v. Ἀνδοκίδης.

6) Cf. Σ 592. — In annotatione certe laudanda nunc sunt Useneri (Archiv f. Religionswiss. 1904, 313) verba: „ich zweifle nicht dass der Wettkampf (ἀγών) ... der „alten Attischen Komödie ... ursprünglich der stehende Kampf des Winter- und des „Sommergottes war."

7) Cf. Andocid. de Myst. § 111 al.

8) Cf. [Aristot.] Rep. Ath. 54 § 7.

9) Cf. τ 188 et infra pag. 45, 3.

denique valuisse morem *nuptias* tempore interlunii ineundi, ad exemplum *τῆς συνόδου solis* et *lunae*, quam *θεογαμίαν* etiam sacris ferendis celebrare solerent [1]).

At cur tandem proceram et decoram illam olivam poeta Odysseae aut is quem ille secutus est intactam manere non sivit?

Causa rei haud obscura est. Alius enim mythus ferebat *τὸν ἱερὸν γάμον* — nam sic Sagittarii et Textricis coniunctio vocanda est de priscae fabulae origine disputantibus — celebratum esse in loco qui non nisi *arbore sacra* inumbraretur, ut fuit locus ille ubi Iuppiter cum Iunone in montibus Troianis congressus est: alius vero mythus in latebris *cavernae* sacra oliva protectae, Phorcynis igitur illi cavernae quam novimus simillimae, ut de Calypsus Cyclopis Charybdis cavernis nunc taceamus [2]). Sic et de Iovis cum Europa matrimonio duplex fuit fama; quos alii [3]) in caverna Dictaea, alii [4]) sub sacra arbore convenisse ferebant. Quae imagines cum in unam confluxissent et in ipsam cavernam recepta esset oliva, deus autem in heroem mortalem abiisset, *caverna* illa abiit in herois *cubiculum*, *arbor* autem, quae „columnae instar erat", foliis et ramis amissis in veram *columnam* abiisset [5]), nisi plus valuisset vetusta illa fabula de arbore *cubile* coniugum protegenti; itaque ipsum cubile ex sacra illa oliva factum est, musis non sane faventibus, sed ne hanc ob causam reiciamus rei quam protulimus explicationem, cum alia dehortantur tum *nummi Gortynii*, ipsam rem veluti ad oculos demonstrantes, qui mulierem ostendunt in arbore sub corporis pondere incurvata necdum tamen foliis carenti sedentem.

Et sic antiquis Curetum allabimur oris. In *Cretam* pervenimus, ubi olim cultum esse numen cui sacra esset *bipennis*, adeo constat post effossa illic vetustarum regiarum rudera, ut in

---

1) Cf. Proclus ad Hes. Op. 780 Roscher Lex. Myth. II 3159 sqq.

2) Etiam tum cum Aethonem quendam Cnosium, Minois filium, Iovis nepotem esse se fingeret Ulixes, ad *sacram* quandam Cretae *cavernam* pervenisse se perhibuit; cf τ 172 – 195 (supra pag. 42, 9).

3) Cf. Lucian. IX 15 § 4.

4) Cf. Theophr. H. Plant. I 9 § 5.

5) E cultu *arborum sacrarum* natum esse cultum illum vetustum *sacrarum columnarum*, de quo plurima sunt disputata ex quo archaeologi indefessa industria perscrutati sunt rudera priscarum aedium Cretensium, id hic dici vix est opus.

communem iam hominum sermonem abierit res, quam antehac suspicari tantum poteramus. Nemo autem nescit plurimam variamque passim per Odysseam mentionem fieri Cretae, quam insulam cum *saltationum sacrarum* tum *sagittariorum* veluti patriam Graeci inde ab Homero dixerunt [1]), et Ulixem tum cum falsa veris remixta narraret pastori quem putabat Ithacensi et Eumaeo et Penelopae, Creta oriundum et ex Iove prognatum se perhibuisse constanter [2]), quin et ex Aetolo quodam Eumaeum olim audivisse Ulixem in regia Idomenei Cretensis esse versatum [3]). Quae inter se collata luculenter testantur extitisse olim mythum quo Ulixes revera in Creta collocaretur et Iovi Minoi Idomeneo fieret cognatus, vel potius — ut altius etiam adscendamus per mythologiae semitas arduas salebrosas obscuras — in Creta cultum olim fuisse numen illud solare, quod saeculis volventibus post multa rerum pericula tandem abiit in Ulixem illum Troiae victorem, quem novimus ex Iliade et ex Odyssea.

Nam ita mentiri solent heroes, cum *ψεύδεα πολλὰ ἐτύμοισιν ὁμοῖα* proferunt. Sic poeta Atticus, qui hymnum Cereris fecit, mythum priscum, qui fuit de mysteriorum Eleusiniorum origine *Cretensi*, non abiecit, licet argumento sui carminis, quod Cererem *Eleusinem* receptam celebrabat, non conveniret, sed ita inseruit ut mythus ille Cretensis abiret in narratiunculam ab ipsa dea fictam ad auditores decipiendos [4]); extare illum mythum poeta negare non potuit, sed falsum esse sic veluti ipsius deae ore asseveravit. Haud aliter poeta noster Ulixem etiam de *Thesprotio* itinere „mentiri" quaedam fecit, quae e fabula ab argumento Odysseae aliena sunt desumta [5]); nam in Thesprotiam Ulixem revera venisse, Callidicen ibi uxorem duxisse, ex ea — aut ex alia virgine — genuisse Euryalum, priscae quaedam fabulae tulerunt [6]).

Quo autem potissimum Cretae loco illud quod dicimus numen

---

1) Cf. Σ 591 sq. et K 260 Ψ 870.

2) Cf. ν 256 sqq. ξ 199 sqq. (π 62 ρ 522 sqq.) τ 172 sqq.

3) Cf. ξ 382 sq.

4) Cf. h. Cer. 123 sqq. cum Diodor. Sic. V 77.

5) Cf. ξ 315—333 π 65 ρ 526 τ 271—299.

6) Cf. quae de Telegonia et de Euryalo Sophocleo sunt tradita, v Wilamowitz Hom. Unt. 187 sqq., Ed. Meyer Herm. 1895, 260 sqq., Gruppe Myth. 625, 10, 716.

olim fuit cultum? Ecquid *Amnisi* — haud procul a Cnoso — in caverna illa, quam *Ilithyiae* sive *Eleuthyiae* [1]) τῇ εὐλίνῳ θεῷ [2]), *deae textrici*, sacram fuisse dixit poeta Odysseae [3])? An in caverna *Dictaea* Lycto vicina, quae et olim inter Graecos clarissima fuit propter Iovis cultum vetustissimum et his annis sedule explorata nobis qui nunc vivimus melius innotuit [4])? Ibine in latebris cavernae plurimis *bipennium* imaginibus exiguis etiamnunc refertae, cuius sola pars *septentrionalis* ab *hominibus* deum pie colentibus adibatur, pars *meridionalis adytum* efficiens [5]) et lento aquarum superne stillantium labore *varie ornata* [6]) Iovis infantis ab *apibus* [7]) nutriti cunas habuisse ferebatur, quaerenda sunt primordia fabulae quae fuit de Ulixis reditu? Odysseae sane poeta illam cavernam non celebravit, fortasse ne cognitam quidem habuit neque in Cretam venit unquam; attamen decora illa Phorcynis caverna imaginem cavernae Dictaeae quadamtenus refert. Etiam tertia quaedam caverna Cretensis cum fabula, quae fuit de Ulixe, coniungitur notitia vetusta, sed breviore quam vellemus: „Ἀρκέσιον ἄντρον τῆς Κρητικῆς Ἴδης [8]); nam *Arcesius* in Odyssea dicitur avus Ulixis. Ipsumne autem Ulixis nomen a Lycti sive Lytti urbis nomine est repetendum? [9])

Iuppiter Carius, — i. e. caeli numen in Graecia ante adventum Achivorum passim cultum, — qui securi fulgida nubes findit [10]), in Cretae saltibus colebatur tripudiis Curetum, eius uxor saltationibus perplexis labyrinthi [11]). *Nomina* autem nu-

---

1) De Ilithyia sive Eleuthyia cf. Rutgers v. d. Loeff de ludis Eleusiniis; qui p. 70 haec scripsit: „deam, cui ante Cereris adventum Eleusis sacra erat, ex Creta oriun-„dam conieceris."

2) Sic Olen in prisco hymno apud Paus. VIII 21 § 3.

3) Cf. τ 188.

4) Cf. Hogarth British School Annual 1899, 94—116, Karo Archiv f. Religionswissensch. 1904.

5) Cf. ν 109—112.

6) Cf. ν 105—108.

7) Cf. ν 106. Ab eiusmodi caverna, qualem pinxit poeta Odysseae, mari obversa, apes sunt alieniores.

8) Cf. Et. M. s. v.

9) Cf. p. 15 sq., 3.

10) Aevi antiquissimi memoriam etiam postea servarunt *securiculae ancipites aureae*, infantium Graecorum crepundia ἀποτρόπαια, quorum apud Menandrum et Plautum fit mentio (Men. Disc. 169 Plaut. Rud. 389 sq., 1154—1171).

11) Voces λαβύρινθος — sive *orchestrae* sive ipsius *saltationis* hoc nomen fuit (cf. χοροῦ vocis usus duplex) — et λάβρυς, quod *securis ancipitis* fuit nomen rituale sive

minum omisisse nunc praestat; nam sive *Iovem* et *Europam* dicimus, sive *Minoem* et *Pasiphaën*, sive *Dionysum* et *Ariadnen*, matrimonium „reginae" Atheniensis cum Dionyso quotannis pio cultu celebratum conferentes [1]), eodem fere redit res, licet mariti caelestis matrimonium a variis gentibus Cretae τῆς ἑκατομπόλεως variis nominibus fuerit significatum.

Herois nostri *cubiculum* primitus fuisse *sacram cavernam* satis iam perspeximus, et melius quam antehac intellegimus cur Apollonius Rhodius sui carminis heroem cum Medea *in caverna* primum esse iunctum aut finxerit aut post alios cecinerit [2]).

Confirmatur autem nostra opinio nomine *mulieris*, cui cubiculum illud, vel potius — ut Graeco nomine utamur — cui thalamus Ulixis concreditus fuisse dicitur. Praestat sic loqui, quia *duo* vel etiam *tria* Ulixis conclavia in Odyssea commemorantur. Quorum primum id est, cuius curam habuit *Euryclea*: vinum, oleum, aliae copiae domesticae ibi asservabantur [3]). In secundo aurum aes ferrum alias res pretiosissimas seclusa tenuit ipsa regis uxor *Penelope* [4]). De tertio, in quo collocatus fuit torus genialis, modo disputavimus, hoc autem custodivit *Eurynome*. Tres autem hos, quos carmen nostrum praebet, thalamos ex uno mytho procrevisse ipsa harum mulierum nomina inter se collata luculenter testantur, cum praesertim quarta adiungi possit ministra illa, quae cubiculo Nausicaae — sive Penelopes alterius, si ita loqui licet [5]), — fuit praeposita. Huic θαλαμηπόλῳ nomen fuit *Eurymedusa* [6]), quod nomini *Eurynomes* cum sono tum vi tantum

---

antiquissimum, quin inter se cohaereant non videtur dubium. Cf. M. Mayer apud Roscherum in Lex. Myth. II 1782, et de labyrinthi saltatione Benndorf apud Reichelium Hom. Waffen¹ 133—139. Labyrinthi figuram antiquissimam nummi Cnosii exhibent *swasticam* (cf. Cook Class. Review 1903, 410, 1904, 326).

1) Cf. [Arist.] Rep. Ath. 3 § 5 [Demosth.] Neaer. § 74—78.

2) Cf. supra p. 28, 4. — Item postea Virgilius Aeneam cum Didone in antro congressum cecinit.

3) Cf. β 337 sqq.

4) Cf. φ 8 sqq.: θάλαμος ἔσχατος sive *cella interior* haec fuit. Quod autem β 338 etiam in illo conclavi, cui praefuit *Euryclea*, asservata esse dicuntur regis *aes* et *aurum*, aut non est urgendum discrimen hoc levissimum, aut librorum β et φ hi loci ita inter se sunt conciliandi ut ἔσχατον interpretemur cellae ab ancilla custoditae partem separatim clausam, in quam sola regina pervenire potuerit.

5) Cf. supra p. 27, 5. 6) Cf. η 7 sqq.

non consimile est, — conferri possunt e. g. Achillis aurigae *Alcimedon* et *Automedon,* — utrumvis autem nomen quam male conveniat aniculae curam cellae vel cubiculi solam habenti, demonstrari non est opus, non enim ancillarum est *late imperare,* sed reginarum potentium; est dearum, est *deae Eurynomes* Oceani filiae, quam et aliunde novimus et ex ipso Homero [1]). Neque *Eurycleae* nomen aptum est humili officio ancillae quae vinum tantum et oleum vel lodices et culcitas sibi habeat concredita; quod autem poeta narrat virginem illam nobilem, — nam patris et avi nomina commemorantur, — quam magno pretio Laertes emisset, eius uxorem quidem non fuisse, sed uxoris instar ab eo fuisse honoratam [2]), *Anticlea* altera — quod nomen uxori Laertae, matri Ulixis in Odyssea tribuitur — veluti ante oculos nostros fieri sic videtur, non ministra sed regina, quam ἕδνοισι more solito a patre emerit maritus, non pretio dominus a venditore. Utque inter se haec omnia coniungeremus, si non cogeret ipse nominum quae attulimus sonus, haec quibus poeta sub carminis finem usus est verba coegissent:

Εὐρυνόμη τε ἰδὲ τροφὸς ἤντυον εὐνήν [3]).

Nam aut nusquam aut hic cernitur quid sit contaminare fabulas. Primitus autem — id est ante multas hominum aetates quam Odysseae poeta est natus — ea, quae *per dicionem immensam late imperare* et *fama late celebrari* dicta est, fuit dea, cui caverna quam diximus sacra fuit, *Opis* illa sive Ὦπος θυγατήρ, ut Odysseae poeta locutus est [4]), cuius „sepulcrum" sive caverna celebrabatur Deli [5]), *Terra Mater,* ex cuius gremio obscuro prodiit quicquid vivit, in cuius gremium redeunt omnia et omnes qui vixerunt [6]).

---

1) Cf. Σ 398 sqq.
2) Cf. α 428—433.
3) Cf. ψ 289.
4) Cf. α 429 β 347 υ 148.
5) Cf. Herodot. IV 34 sq.; Opis, quae „Dianae famula" vel „nutrix" vocatur, primitus fuit „alma dea terrestris" (S. Wide).
6) Etiam *Eurydice,* quae Orphei sive regis tenebrarum fuit uxor, huius deae est nomen paene consimile. Praeterea in annotatione certe indicandae nunc sunt *Hathor* „sycomori dea" Aegyptia, de qua cf. Roscher Lex. Myth. I 1850—1854, et *Adrastea* sive *ea quam nemo effugit,* — veluti Adrastus sive Dis quaedam femina, — quae Iovem infantem in caverna Cretensi educavit (Call. h. Iov. 47, Apoll. Rh. III 133).

Vita e morte, lux e caligine prodiens, sol tenebris occidentaibus quotidie haustus, a parte orientis denuo mox emersurus [1]), sol post languorem brumalem suas vires recuperans et terram ex torpore excitans, matrimonium Sagittarii caelestis cum Textrice telam identidem resolventi, haec omnia, quae nominibus *Circes*, *Calypsus*, *Penelopes* breviter significari nunc possunt, in carminibus vetustissimis celebrata praebuerunt partem materiei, e qua structa est Odyssea; sed ita praebuerunt ut non nisi pauca quaedam veteris aevi vestigia, ut certa, sic tenuia, ipso poeta inscio hic illic remanserint, lectoribus hodiernis non nisi acerrime oculos intentantibus deprehendenda.

De Odysseae *chronologia* denique, re saepe et a multis tractata, pauca quaedam sunt addenda.

Anno igitur post eum quo bellum Troianum est initum undevigesimo ad finem vergente Odyssea incipit.

Die I (*α*) Ulixem ex insula Calypsus tandem in patriam redire Iovi ceterisque caelitibus placuit petente Minerva, quae ipsa Telemachum Ithacae visit utque virum adultum se praestaret hortata est.

Die II (*β*) Telemachus cum in concione Ithacensium de procorum impudentia frustra esset conquestus, iter in Peloponnesum suscepit, ut Nestorem et Menelaum, qui e bello dudum rediissent incolumes, de patris sorte interrogaret.

Die III (*γ* 1—403) Telemachus visit Nestorem, qui certi dicere nihil habuit.

Die IV (*γ* 404—490) Telemachus iter Pylo Spartam iniit.

---

1) Ita loqui non Odysseae potissimum argumentum nos iubet, in qua ἡ *νέκυια* quaeque eiusdem sunt generis antecedunt *τὸν νόστον*, sed ipse veterum mos cursum temporis in *νυχθήμερα* sive *νύκτας τε καὶ ἤματα* — non *ἤματα καὶ νύκτας* — dirimendi, qui et aliunde et ex ipso Homero (e. g. Α 424 „*χθιζός*") est cognitus. Computandi initium sic non *ortus* solis praebet, sed eius *occasus*, vel potius *κνέφας ἐπερχόμενον*, *νὺξ οὐρανόθεν ὀρινομένη*: diem nox non sequitur, sed antecedit, *νὺξ ἐναριζομένη τίκτει ἥλιον*, ut verbis Sophocleis utamur. In melius igitur, non in deterius tendere rerum natura sic videtur: non singulis diebus ad finem vergentibus novo luctu opprimi ob lucem mersam, sed sub singularum noctium exitum nova lucis mox emersurae spe erigi. Sic series syllabarum brevium et longarum, alternis vicibus collocatarum, prouti in iambos aut in trochaeos dividitur, aut laeto impetu assurgere aut tristius decurrere videtur. Quas res fusius hic exponi neque necessarium videtur neque sinit spatium.

Die V (γ 491—δ 305) Telemachus pervenit ad Menelaum.

Die VI (δ 306 sqq.) Menelaus Telemachum docuit se e Proteo maris deo ante annos aliquot audivisse, Ulixem in insula Calypsus vivere. Proci autem cum audivissent Telemachum in Peloponnesum abiisse, insidias ei pararunt, ut redeuntem interficerent.

Die VII (ε 1—227) a Mercurio Iovis nuntio Calypso iussa est Ulixem abire sinere.

Diebus VIII—XI (ε 228—262) Ulixes ratem sibi struxit.

Diebus XII—XXVIII (ε 263—278) per mare iter fecit.

Diebus XXIX—XXXI (ε 279—389) procella correptus et rate fracta cum fluctibus est luctatus.

Die XXXII (ε 390 sqq.) in littore Scheriae insulae excidit.

Die XXXIII (ζ, η) a Nausicaa Alcinoi regis filia, dein ab ipso Alcinoo benevole est exceptus.

Die XXXIV (θ—ν 17) Alcinous in hospitis honorem ludos habuit; dein Ulixes ei et convivis casus suos enarravit.

Die XXXV (ν 18—187) Ulixes a Phaeacibus Ithacam est reductus.

Die XXXVI (ν 188—ο 188) a Minerva in senem mendicum mutatus Eumaeum subulcum adiit, apud quem noctem transegit. Telemachus autem Sparta rediit Pheras.

Die XXXVII (ο 189—494) Telemachus Pheris Pylum, inde per noctem Ithacam iter fecit, procos in insidiis se expectantes latens. Ulixes apud Eumaeum remansit.

Die XXXVIII (ο 495 sqq. et π) Telemachus ab itinere redux visit Eumaeum, apud quem invenit patrem, qui ei soli agnoscendum se praebuit.

Die XXXIX (ρ—υ 90) Ulixes mendici partes agens adiit regiam, ubi a procis contumeliose habitus, dein cum regina confabulatus, noctem transegit.

Die XL, qui fuit novi anni primus (υ 91—ψ 343), Penelope procis sagittandi certamen proposuit, dein Ulixes procos peremit et uxori agnoscendum se praebuit.

Die XLI (ψ 344 sqq. et ω) Ulixes visit Laertem patrem, dein procorum caesorum agnatos profligavit.

Inter se iuncta igitur haec, quae poeta de temporis decursu hic illic cecinit, seriem dierum plus quadraginta praebent. Sed

multum abest ut menti ipsius poetae hoc temporis spatium perpetuo fuerit obversatum. Qui si accuratam temporis rationem inde a carminis exordio instituisset, Telemachum non ante, quam Ulixes e Calypsus insula profectus est, iter iniisse finxisset, sed vigesimo demum die post. Nunc bis haeret rerum decursus; nam neque liquet cur Mercurius septimo demum die, postquam Minerva a Iove petiit ut ad Calypso eum mitteret, revera illuc sit missus [1]), neque cur Telemachus mensem integrum Spartae nihil agendo transegerit.

Itaque dierum hanc seriem postquam descripsimus, neglegamus oportet dum Odysseam perlegimus, ne iniuria fiat poetae in his rebus neglegentiori. Qui si melius consuluisset chronologiae, ipsi suo carmini minus bene consuluisset. Sic enim inde a carminis initio Ulixis reditus ex insula Calypsus ei fuisset enarrandus; nunc vero in libris *α—δ* sorte misera Penelopes atque Telemachi et impudentia procorum ante oculos audientium positis animum nostrum veluti dramatis prologo praeparavit antequam eum qui primarum esset partium in scenam induceret. Dein autem numerum dierum non anxie computavit, sed Telemachum die tertio postquam Menelaum visit ab eo abiisse, octavo igitur itineris die Ithacam rediisse sumsit [2]), procos autem non per dies triginta duos, sed per triduum eius reditum in insidiis expectasse.

Quo errore chronologico carmen contaminatum argui multi statuerunt. Mihi secus videtur. Nam qui opera aliena refingunt vel inter se coniungunt, cavere solent ne singulae partes operis musivi, eae praesertim quae numerandi et computandi periculo sint obnoxiae, nimis aperte inter se discrepent; ipsorum potius poetarum est temporum rationes minus anxie exigere. Poetam nostrum quod fugit vitium et fugere facillime potuit, id manu interpolantium non deprehendi vix et ne vix quidem potuisset, nedum ab iis in textum potuerit invehi. Nam statim apparet illud quod diximus vitium ei qui rerum in Odyssea enarratarum summam totam simul mente complectitur: non apparet ei qui aurem praebet ipsi poetae singulas res deinceps fuse enarranti.

---

1) Cf. *α* 84 sq. cum *ε* 28.

2) Congruit *β* 373 sq.: *intra decem dies* iter perfecturum se confidit Telemachus.

OBSERVATIUNCULAE AD PHAEDRUM.

SCRIPSIT

L. RANK.

(*Continuantur e Vol. XXXVIII pag.* 277.)

Antequam rerum ordine ductus quarti iam et quinti libri fabularum locis quibusdam recensendis operam impendam, ad notissimum locum illius prologi sat longi, quo tertium suum librum commendat Phaedrus, recurrere mihi liceat. Plus semel enim quasi sponte ad locum illum revertebar, dum posteriorum librorum fabellas singulas perlustro. Ceterum, ut exspectari poterat, dum sedulo hanc illamve posteriorum fabellarum ad prologi, quem volo, locum adhibeo, nihil sum lucratus, quo aut prologum aut fabellam melius cognoscere possem. Nihilominus certissimam mihi super hac prologi parte informavi opinionem, aut, ut verecundius loquar, libenter sum astipulatus paucorum quorundam virorum doctorum interpretationi, quae nunc, quod sciam, relicta paene iacet.

Versiculi, quos integros exscribam, hi sunt (Lib. III Prol.):

Nunc, fabularum cur sit inventum genus,
Brevi docebo. Servitus obnoxia,
Quia quae volebat non audebat dicere,
Adfectus proprios in fabellas transtulit
Calumniamque fictis elusit iocis.
Ego porro illius semita feci viam.
Et cogitavi plura quam reliquerat.
In calamitatem deligens quaedam meam.
Quod si accusator alius Seiano foret,

Si testis alius, iudex alius denique,
Dignum faterer esse me tantis malis,
Nec his dolorem delenirem remediis.
Suspicione si quis errabit sua
Et rapiet ad se, quod erit commune omnium,
Stulte nudabit animi conscientiam,
Huic excusatum me velim nihilo minus:
Neque enim notare singulos mens est mihi,
Verum ipsam vitam et mores hominum ostendere.

Praecipua interpretatorum cura versata est in explicandis versibus quadragesimo et quadragesimo quarto, quos literis dedi inclinatis. Atque ut statim utrorumque sententias illustrem lucideque inter se opponam, libet quam brevissime repetere, quid olim dixerint Nisard [1]) et Hervieux [2]), quorum uterque in hac re profecto πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων. Haec igitur Nisard:

Phèdre nous dit brièvement, qu'il ne se trouva pas bien d'avoir traité certains sujets:

In calamitatem deligens quaedam meam.

Mox haec:

Tant mieux, si au sein de réalités pénibles, il a été bercé quelquefois par ces espérances plus nobles que modestes, s'il a moins souffert alors de ces chagrins, comme il le dit lui-même:

Nec his dolorem delenirem remediis.

Hervieux contra quadragesimo versu laudato addit:

„D'où il faut nécessairement conclure, que c'est son adversité, qui lui inspira ses fables et non ses fables, qui lui valurent son adversité."

Mox:

„Car il indique lui même le double motif de sa détermination, qui a été en premier lieu d'écrire sous la forme la moins dangereuse possible:

Calumniamque fictis elusit iocis

et ensuite d'employer ses écrits a se consoler des misères, que Sejan lui suscitait." Phaedri versum non addit, sed nemo non sponte id faciet.

1) Oeuvres complètes d'Horace, de Juvénal etc (Paris-Didot) p. 692, 694.

2) Les fabulistes latins. Tom. I p. 16, 18.

En controversia exposita. Οὐκ εὔκριτον τὸ κρῖμα declaranti tibi, lector, libenter assentiar. Nam cum olim Hartmanus nostras strenue et sagaciter contra Schwabium priorem illam Nisardi interpretationem impugnavisset, hanc alteram, quam iam ante eum protulerat Hervieux, propriis novisque argumentis commendasset [1]), haud cunctanter ei oblocutus est vir summae hac in re auctoritatis, Lucianus Mueller [2]). Post hunc, quod sciam, alterius interpretationis defensor novus exstitit nullus, priori et vetustiori astipulati sunt multi [3]).

Minime igitur ἐπὶ τὸν εὐτυχῆ πηδῶν interpretationem, quam dederunt Hervieux et Hartman, iterum commendare conabor.

Incipiam a loci paraphrasi secundum interpretationem nunc vulgo acceptam:

Servus Aesopus olim, quae cogitabat quaeque experiebatur fabellis descripsit et ita calumniam elusit. Ego Aesopum sum secutus, quin etiam plura excogitavi, *fabulis nonnullis compositis ipse mihi calamitatem contrahens.* At si non a nequam illo Seiano sed ab alio quodam accusatus et damnatus essem, aequo animo calamitatem meam ferrem, *nec fabulis conscribendis dolorem levare conarer.* Quisquis autem putaverit, se potissimum fabella aliqua carpi, se ipse accusabit. Nam singulos notare nolo, hominum mores tantum et vitam describere cupio.

Quam egregie tota haec ratiocinatio mihi displicet! Nonne importunissimus est nuntius ille subito quasi e latebris prosiliens, ut nos necopinantes de Phaedri malis certiores faciat? Mirum hercle, quam sedulo vitaverit poeta, ne lectores suos moneret, quam diversa fuerit Aesopi sors, quippe qui calumniam semper elusisset, a fato imitatoris, quem fabulae pessumdedissent. Mira porro, ne dicam absurda mihi videtur ista querela: „si non a Seiano damnatus essem (ob fabellas nimirum), malum meum ferrem nec levare id conarer ..... fabulis conscribendis.

1) Commentatio de Phaedri Fabulis p. 4 sqq.

2) Berliner Philol Wochenschr. 1890 Sp. 1302.

3) Martin Schanz (Gesch. der röm Lit. II² 2 p. 29). Nisard (Les poètes latins de la décadence Tom. I p. 11). L Havet (Phaedri Fabulae Aesopiae p. 262 § 158). Speyer (in fabularum editione sua ad locum nostrum). Otto Ribbeck (Gesch. der röm. Dichtk. III p. 22). Dubitasse videtur Teuffel (Gesch. der röm. Lit. 6ste Auflage, neu bearbeitet von Kroll und Skutsch Tom. III p. 210)

Denique minime sane est absurdum, poetam aliquem iam semel ob versus suos damnatum lectores monere „ne rapiant ad se, quod erit commune omnium", vix tamen in re tam dubia ex illis poetae verbis argumentum mihi fingere ausim, quo demonstrem eum iam semel ob versus fuisse condemnatum. Insuper equidem vix dubitaverim, quin Phaedrus noster, si iam ob carmina afflictus esset, huic suae admonitioni, si non plura, vocabulum *iterum* saltem additurus fuerit [1]).

Nunc audiamus Muellerum:

„Hier zeigt schon des Phaedrus Behauptung, die Fabel sei von Aesop erfunden um unter täuschender Maske die Wahrheit sagen zu dürfen, er aber sei diesem Beispiel gefolgt und habe zum alten Bestand noch Neues gefügt, dass die Worte: in calamitatem e. q. s. *nur* erklärt werden können, wie es in der Regel geschieht durch: „zu meinem Unglück manche Stoffe wählend", nicht wie einige Gelehrten thun, denen Hartman folgt: „nonnulla applicans ad mala, quae passus sum". Ratiocinationem vel potius asseverationem non concoquo. Dicit Ph.: Aesopus fictis iocis enuntiavit, quod palam dicere reformidavit. Ego τὸν σοφὸν secutus sum, quin etiam nonnulla de meo addidi. Quare nunc potius addendum fuerit poetae: id mihi cladi ac damno fuit, quam: id feci ut hic illic propriam calamitatem illustrarem, id non perspicio neque, ut opinor, unquam perspiciam.

Persequamur Muelleri argumenta:

Es ist sehr wahrscheinlich dass hinter Vs. 40 *eine grössere Lücke ist,* worin mitgeteilt wurde, welches Unglück den Dichter betroffen, vielleicht auch näheres über den Grund der Anklage. *Denn sonst hat Vs.* 49*: nec his e. q. s. keinen Sinn.* Man *darf* „his remediis" nicht von der Poesie des Ph. verstehen, da er ja schon vorher (Vs. 21, 22) seine unbezwingliche Begeisterung für die Musen *gehörig* betont hatte. Sat audacter haec sunt dicta. Argumentorum πειθανάγκην examinemus: „Cave" inquit Mueller „ne versum:

Nec his dolorem delenirem remediis

1) Ultima contra Speyerum v. cl. praesertim disputavi, siquidem ille putat vs. 45 sqq. Nisardi interpretationem „quam maxime confirmari".

de Musa Phaedriana malorum consolatrice dictum accipias. Nam sat multus iam fuit noster in praecedentibus de Musis atque de poesi sua. Quam debile hoc sit argumentum, pluribus demonstrare supersedere possum. Lacunam igitur sat magnam statuit Mueller post vs. 40, quam sibi Phaedri querelis impletam fingit, ut deinde versu nostro poetam ad proprias querelas respicientem inducat. Quantopere hac explicatione versiculi vis imminuatur, evanescat verborum color proprius, sentire magis quam demonstrare valeo. *Gravissimum illud accedit, quod versiculo ita explicato, illa quae statim sequuntur nullo prorsus cogitationis vinculo cum praecedentibus cohaerent.* Quapropter totam Muelleri interpretationem reicio. Ceteroquin minime obliviscendum, *antiquae interpretationis dimidiam tantum partem a Muellero defendi.*

Atque haec de quaestionis forma, ut ita dicam, satis sunt disputata. Nunc res videamus, quibus Nisardi explicationem fulcire possimus. Desunt, opinor. Nam quidquid cognitum habemus de Phaedro ob carmina lege maiestatis subverso, id omne e prologi nostri interpretatione, quam tractamus, originem ducit. Notissima, decantata paene dixerim sunt illa, quae viri docti protulerunt de primi libri fabulis secunda et sexta in Tiberium et Seianum conscriptis. Optimo iure iam olim Nisard temeraria illa commenta refutavit, dum rogat, cur de splendida illa Phaedri audacia nusquam alibi mentio sit facta. Ex asse astipulor verbis eius: „Tout cela est une belle histoire, ou plutôt serait le thème d'une belle histoire" [1]). Atque equidem rogare ausim, num credibile sit, impudentem illum plebeium Phaedrum, si re vera tam gravi inquinasset Seianum contumelia, post fabellas cognitas per unum diem vivere potuisse.

At nihilo minus Nisard scripsit: A la verité il faut *toujours* (i. e. opinor: omnibus testimoniis deficientibus) supposer que Phèdre fut maltraité pour des allusions contre Séjan et Tibère [2]), atque vix dubitat Mueller, quin Phaedrus lege maiestatis sit condemnatus [3]). Quin etiam de poena, qua miser poeta est af-

1) Les poètes latins de la décadence Tom. I p. 10.
2) Ibid. p. 11.
3) In disputatione supra laudata.

fectus, vix dubitare nos sinit Havet, qui in versu septimo prologi nostri cum Grunero *exitium* in *exilium* mutavit. Hic vero aliquanto periculosius videtur mihi credere quam non credere. Credant igitur viri illi, tam bene de Phaedro meriti, poetam ob carmina damnatum esse, ego non credo.

Alteram nunc interpretationem videamus. Atque nova documenta vel argumenta, quibus eam lectoribus commendem, post illa quae protulerunt Hervieux et Hartman non habeo. Neque dum atra premitur nocte quidquid iniuriarum Phaedrus perpessus est, novi quicquam opinor proferetur. Ceterum idcirco praesertim commendatam velim iterum hanc alteram loci explicationem, quod miror eam se ipsam tot viris doctissimis commendari non potuisse.

Optimum igitur videtur et nunc loci paraphrasin praemittere, subinde paucissimis absolvere, dum expono quibus iam molestiis simus liberati.

Servus Aesopus olim, quae cogitabat, quaeque experiebatur fabellis descripsit et ita calumniam elusit. Ego Aesopum sum secutus, quin etiam plura excogitavi, atque in his nonnulla sunt, *quibus ⟨sicut Phryx ille⟩ propriae vitae aerumnas et calamitates illustravi.* ⟨Quid enim?⟩ Si non a nequam illo Seiano sed ab alio quodam accusatus et damnatus essem, aequo animo calamitatem meam ferrem, *nec fabulis conscribendis dolorem levare conarer.* Quisquis autem putaverit, se potissimum fabella aliqua carpi, se ipse accusabit. Singulos enim notare non studui, verum ⟨*illic etiam, ubi de propriis infortuniis sermonem faciam*⟩ vitam humanam illustrare propositum mihi erit.

Quam apte nunc post Aesopi illos *affectus proprios in fabellas translatos*, post *calumniam fictis iocis elusam* mentio fit de fabulis nonnullis ab ipso Phaedro *in calamitatem* suam *delectis*. Mihi quidem melius haec placent quam ἀπροσδόκητον illud Phaedri malum ex eius carminibus ortum. Quam commode porro atque simpliciter cum proxime praecedentibus nunc cohaerent illa:

Nec his dolorem delenirem remediis.

Nunc demum, si quid sapio, verba suam sibi habent vim, nunc, si quid sentio, versiculi color paene Ovidianus apparet. Prae simplici ac lucida hac sententia, quam ipsa Phaedri verba

quasi sponte praebent, sordere mihi videtur Nisardi interpretatio, ne loquar de remedio quo Mueller locum sanare conatus est. Aptissima nunc denique ultima Phaedri admonitio videtur. Praesertim attendamus versus:

Stulte nudabit *animi conscientiam.*
Huic excusatum me velim *nihilo minus.*

Nonne verba *animi conscientiam nudare* optime a Phaedro dicuntur in eos, qui eum Seiano adiutore malo affecerunt? Nonne in priore illa loci interpretatione languida et supervacua sunt vocabula *nihilo minus,* quibus in hac posteriore utcunque opus est ad illustrandam hanc Phaedri sententiam: Ne illos quidem, qui mihi nocuerunt, fabellis meis notare volo. Quapropter vel iis, qui culpae probe sibi sunt conscii quique ut perstringantur dignissimi sunt, *nihilo minus* me excusatum velim.

Promissis suis male stetisse poetam, et ipsius viri indoles et ipsa fabularum conscribendarum ratio perquam reddit verisimile. Atque equidem vix dubitaverim, quin una alterave tertii libri fabella, acerbius fortasse quam ipse voluerit, adversarios quosdam perstrinxerit Phaedrus [1]). In libri epilogo leguntur hi versiculi:

Excedit animus quem proposuit terminum,
Sed difficulter continetur spiritus.

Ecquid his verbis sat obscuris nimiae acerbitatis ipse quadamtenus paenitentiam agit poeta? Sequuntur haec:

Integritatis qui sincerae conscius
A noxiorum premitur insolentiis.
Qui sint, requires; apparebunt tempore.

„Noxii" illi fortasse Phaedri aequalibus innotuerunt, fortasse iam cum poeta versiculos suos conscriberet nonnullis, qui scire cuperent, noti erant. Nos autem latent atque opinor latebunt. Optimo tamen iure Hartman in prologi interpretatione sua versus, quos laudavi, ad argumentationem suam stabiliendam attulit. Atque aptissime, hercle, ut hoc unum addam, Phaedri animus *integritatis sincerae conscius* opponitur illorum improborum menti, qui quasi sponte *animi conscientiam nudant.*

1) Quoniam omnia hic sunt incerta, meris suspicionibus proferendis operam et oleum perdere nolui. Quid e. g. cogitandum est de III 4. 6?

Ceteroquin epilogo hoc sat singulari omnino opus non esse ad prologum, quatenus quidem fieri possit, recte interpretandum, praecedentibus demonstrasse mihi videor.

Disputatiunculae meae hoc corollarium additum velim. In notissima sua „Romanarum literarum historia" Martin Schanz [1]) de versu:

Quodsi accusator alius Seiano *foret*

haec scripsit:

„Diese Worte können grammatisch nur so verstanden werden, wenn sie zu Lebzeiten Seians geschrieben wurden" e. q. s.

Quae si vera essent, novis in hac re molestiis iisque sat gravibus implicaremur. At nihil omnino obstat, quominus *foret* pro *fuisset* dictum accipiamus. Iam olim complura huiuscemodi „libertatis" exempla contulit J. Fr. Gronovius ad Liv. XXXIV 11.

Lib. IV 2. 5:

Non semper ea sunt, quae videntur; decipit
Frons prima multos, rara mens intellegit,
Quod interiore condidit cura angulo.
Hoc ne locutus *sine mercede* existimer,
Fabellam adiciam de mustela et muribus.

Quaeritur adhuc, quid significent verba simplicissima *sine mercede*. En vera crux interpretum. Veterum commenta varia est videre in Burmanni editione neque opinor opus est repetere, quomodo complures ad hunc locum allegaverint Plinii verba: assem para et accipe auream fabellam. Merae hae sunt nugae.

Ad Lucani illa:

scelera ipsa, nefasque
Hac mercede placent. (Pharsal. I 37 sq.)

olim annotavit Burmannus: „Merces hic notat fructum, utilitatem, quae ex tanto malo rediret, si Neroni per haec scelera via ad imperium pararetur." Verissime hoc sane est dictum. Breviter addidit optimus ille philologus: „vid. ad Phaedr. IV 1". Atque duobus his locis collisis potius quam collatis mihi certe fumus et caligo oboriuntur, lux nulla affulget. Nam, si quid

1) Gesch. der röm. Lit. II², 2, p. 30.

sapio, a fabella bona praeceptum morale tamquam fructus decerpitur, minime contra fabella praecepti cuiusdam fructus dici potest. Atque plura equidem locis collatis extundere non valeo. Vix enim crediderim Burmannum ita locum Phaedrianum explicare voluisse: praeceptum morale vel sententia quaedam generalis ferri non potest, nisi fabella lepida „mali" sit praemium.

Ceterae explicationes tam veterum quam recentiorum, quotquot mihi innotuerunt, displicuerunt omnes vixque dignae videntur, quas retractem aut redarguam.

Nam ut hoc ultimum interpretationis exemplum afferam, quid faciamus explicatione, quam praebet Siebelis:

„Der Dichter, gewohnt seine Lehren nur in Verbindung mit einer Fabel vorzutragen, betrachtet die nun folgende, welche zur Bestätigung der eben ausgesprochenen Wahrheit dienen soll, *gleichsam als den Lohn* für die seiner Belehrung geschenkte Aufmerksamkeit." *Equidem censeo praeceptoribus esse cavendum, ne pueri talia credant.*

Non multum igitur afuit, quin ex asse astipularer Hartmano ingenue confitenti: quid significent vocabula *sine mercede* iuxta cum ignarissimis ignoro. (Comment. p. 117).

Dubitanter nunc sed omnibus rebus etiam etiamque perpensis curas meas sum prolaturus. Atque arcanam quandam vim hucusque in misellis illis voculis latentem a me nunc denique quasi revelatum iri, quis exspectaverit? Interpretatio, quam dabo, in promptu est.

Pulcherrimus est locus Senecae, qui legitur in libro de tranquillitate animi, ubi in hunc modum loquitur philosophus ille Phaedri aequalis: ⟨Sapiens⟩ se ipsum inter precaria numerat, vivitque ut commodatus sibi et reposcentibus sine tristitia redditurus. Nec ideo est vilis sibi, quia scit se suum non esse, sed omnia tam diligenter faciet, tam circumspecte, quam religiosus homo sanctusque solet tueri fidei commissa. Quandocunque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna, sed dicet: Gratias ago pro eo, quod possedi habuique. *Magna* quidem *mercede* tuas res colui, sed quia imperas, cedo gratus libensque.

Hoc loco quid significent verba: *magna mercede* neminem fugit. Idem nimirum valent quod *magna mea impensa et cura.*

Ipsam illam *mercedis* significationem libenter arreptam adhibebo

ad locum nostrum interpretandum, atque minime inepta hic mihi videtur λιτότης illa: *non sine mercede.* Iam Phaedri verba in hunc modum explico:

Plerique homines rerum specie decipiuntur. ⟨Ita vulgo loquuntur, sed mihi fabularum scriptori non licet cum ceteris sic nude generales sententias repetere. Mihi talia fabella qualicunque sunt illustranda.⟩ Ergo ne me putes *nulla impensa facta nullaque cura adhibita* haec atque talia proloqui, fabellam adiciam.

Rogabit fortasse aliquis, cur hoc tantum loco tali ratiocinationi indulserit poeta, quippe cui ubique fere simile quid proloqui licuerit. Id profecto nescio. Fortasse et in hac re id cogitavit, quod postea de ipsis suis fabulis scripsit: immodica offendunt. Attamen unum Phaedri locum mihi deprendisse visus sum, ubi eum prorsus eadem mente calamum sumpsisse persuasissimum habeo. Libri tertii tertiam fabellam ita incipit noster narrare:

Usu peritus hariolo veracior (velocior l. tr.)
Vulgo esse fertur, causa sed non dicitur,
Notescet quae nunc primum fabella mea.

Verba longe differunt, sed ecce idem ille agnoscitur status mentis, Phaedro inprimis, si quid sapio, dignissimus.

IV 2. 10. Iam de initio fabulae proxime insequentis, illius nimirum, quae nobis „mercedem" ut nonnulli putant, est allatura, pauca monenda videntur. Nam lectio tradita:

Mustela *cum annis et* senecta debilis
Mures veloces non valeret assequi e. q. s.

Haveto displicuit ita ut emendaverit:

Mustela *cum anus ex* senecta debilis e. q. s.

cuius emendationis commendationem miram cognoscere operae pretium videtur. Nam insolentiore, quin etiam nusquam alibi apud Phaedrum obvio, hic conflictamur hiatu: *cúm — anus.* Apparent sane, rarissimi ceteroquin nantes in gurgite vasto, hiatus tales apud bonos poetas. „Ergo et Phaedrum", inquit vir doctus Francogallus „tali ditemus hiatu". Hic ne iocari intempestive videar in re seria, viri tam bene de Phaedro meriti integram super hac re proferamus ratiocinationem [1]):

„Apud multos poetas, sed in paucis plerumque locis, per

1) Phaedri Fab. Aesop. recensuit L. Havet p. 162 § 27.

hiatum fieri potest semipes ex vocula et syllaba brevi. Sic *quĭ ămat* Plautus Merc. 20, *quĭ ămant* Terentius Andr. 191 et Vergilius Buc. VIII 108, *quăm hŏmo* Lucilius, *cŭm ŏdore* Lucretius II 681, *tĕ ĭn* Catullus LV 4, *nŭm ădest* Horatius S. II 2, 28. Equidem vix dubito quin talem hiatum apud Phaedrum quoque recte restituerim, quamquam deest apud Senecam".

Hactenus Havet. Haec addita velim. In locis Vergilii, Catulli, Lucretii, Horatii hiatus ille insolentior legitur *in thesi*. Restant igitur unus locus Plautinus, unus Terentianus, unus fortasse Lucilianus. Praeterea repetere mihi liceat: *apud Senecam exemplum invenitur nullum*. Quae cum ita sint equidem vehementer dubitaverim eius generis hiatum Phaedro obtrudere, sed alii viderint.

Nunc quantocius ad lectionem recurramus traditam. Quodnam vitium in illa deprehenditur? Quidnam in textu tradito reprehendat Havet, id nos divinare quam scire maluisse videtur, nam ne uno verbo quidem in hac re nos certiores facit. Suspicor ergo viro docto displicuisse pleonasmum *annis et senecta debilis*, nam aliud gravamen reperire equidem non possum. Vix autem pleonasmus emendatione *cum anus ex senecta debilis* evanescit. Ceteroquin ipsa illa sermonis abundantia in describenda senectute et apta est et usitatissima. Hic ne pluribus exemplis proferendis iusto latius divagemur est periculum. Non potest tamen omitti in hac re locus notissimus eiusdem Phaedri, ubi de leone sene ita narrare incipit:

Defectus annis et desertus viribus
Leo cum iaceret e. q. s.

„At", fortasse respondebit unus et alter, „pleonasmo non offendor, sed molestus mihi est pleonasmus ineptus ita, ut duo substantiva prorsus idem significantia atque artissime insuper inter se nexa importune pro uno ponantur". At ne Ovidium quidem ipsa illa „inutilis" sermonis abundantia male habuit. Pueris enim, opinor, noti sunt Philemon et Baucis, qui

annis aevoque soluti
Ante gradus sacros cum starent forte locique
Narrarent casus [1])

1) Adhuc in recentissima editione Teubneriana stereotypa infelix illud Merkeli commentum *locique navarent curas* viris doctis puerisque vertendum traditur. Lectionem vulgatam Crotone saniorem esse iam ante viginti annos docuit Hartman

in arbores sunt mutati. Unico hoc, opinor, loco Phaedri nostri pleonasmus defenditur affatim.

Libenter concedo, locutionem illam *mustela anus* Phaedro dignam esse. At ubi textus traditus sanus est, vel sagacissimis commentis locus nullus.

Lib. IV 4.

Equus sedare solitus quo fuerat sitim,
Dum sese aper volutat, turbavit vadum.
Hinc orta lis est. Sonipes iratus fero
Auxilium petiit hominis, quem dorso levans
Redit ad hostem *lętus iactis* hunc telis eques
Postquam interfecit, sic locutus traditur:
„Laetor tulisse auxilium me precibus tuis,
Nam praedam cepi et didici quam sis utilis";
Atque ita coëgit frenos *invitum* pati.

Molestias praebet versus quintus, quem olim Bentleius ita dedit:

It in hostem laetus. Iactis hunc telis eques.

Putabat vir summus vocabulum *laetus* sine damno sententiae abesse non posse, nec non multo aptius huic loco esse verbum

---

(Mnem. Vol. XVIII. 1890. p. 192). Anno 1885 Korn edidit: *locique narrarent curas*, de qua lectione tacere satius est. Anno 1898 demum Ehwald in iterata Korniana editione vulgatam restituit. Pauca quaedam de lectione altera *inciperent casus*, de qua nihil olim Hartman, addenda videntur. Nam et hic Merkel multisque ante annis Burmannus summus errasse mihi videntur. Haec igitur Merkel (in editionis suae praefatione): „Poterat edi quod M. habet: *narrarent casus*. Sed id manum poetae si usquam his paginis tersam atque argutam non referre ipsi interpolatores senserunt qui comptius (sic!) *inciperent* dederunt." Atque olim Burmannus: „In septem scriptis offenditur *inciperent*, quod recepi, quia respicitur ad morem, quo aeditui templorum peregrinos edocebant de templorum origine, sacris et aliis, quae venerationem incuterent." Non comptius sed ineptius dictum istud *inciperent*. Nimirum παραδιόρθωσις profecta est ex illorum mente, qui non intellegerent, Philemonem et Baucida placide pieque inter se confabulantes, non curiosorum turbam quandam edocentes a venusto poeta hic induci. Quod si cui ex ipsa narratione apparere non potuerit, mecum aspiciat lectionem istam *narrassent* pro *narrarent* in duobus ut aiunt codicibus obviam. Sed quid multa? Nonne audis, lector, fabellulam suavissime susurranti voce ad finem properantem, inepto isto vocabulo *inciperent*, repente importunissimo mirantium strepitu repletam pessumdari? Hic si parva componere magnis fas est, valet splendidum illud et ingens Euripideum *οὐ σῖγα σῖγα*. Atque tale quid vel Burmannum aliquem fugere potuisse!

ire quam *redire*. Immo prorsus contra est ac dicit. Sonipes iratus non statim fit laetus opinor. Aptissimum, quin etiam necessarium porro mihi videtur redeundi verbum. Nimirum verbis „sonipes iratus fero auxilium petit hominis" lectori attento atque acuto equus ab apro recedens quasi ob oculos depingitur. Iure igitur vulgo edunt:

Redit ad hostem. Iactis hunc telis eques

Unde illud *laetus*? Nam abicere quae molesta sunt cuiusvis est. Dubitanter illa quae suspicor proferam, nam Phaedri manum me restituturum esse vix confidere ausim. Suspicor igitur in textu olim fuisse participium *iaculatus*, idque sive socordia sive inscitia divulsum in *iactus latus* vel tale quid abiisse. Quam saepe porro *latus* et *laetus* in libris manuscriptis confusa sint, quis nescit? Infelicis huius, quam volo, διχοτομίας, forte fortuna hic viciniae invenimus duo exempla luculentissima. Nam *illiteratum plausum* (IV Prolog. 20), in *in literarum plausum* abiit, atque vox ignotior sane *retorridus* (IV 2. 16) in *re territus* mutata est a librariis. Fortasse ergo Phaedrus dedit:

Redit ad hostem. *Iaculatus* telo hunc eques

Male porro me habet in versu nono putida illa sermonis abundantia: *coegit invitum pati*. Lenissima sane mutatione pro *invitum* legere possis *invictum*. Sed iusto audacior haec est correctio. Nam *invictus equus* quid sit nemo non intellegit, ceterum huius locutionis exempla desunt. Notissimi contra sunt *equi indomiti*, *iuvenci indomiti*, *muli indomiti*. Dubitanter igitur viris doctis *indomitum* propono. Ita languidum illud *invitum* in alterum sonipedis epitheton aptissimum vereque Phaedrianum mutatur (cf. Babr. 37. 7: μόσχος ἀδμής).

IV 6. Quo longius fabellis Phaedrianis perlegendis, explicandis, pro virili castigandis operam navo, eo plus nugarum illarum nativo lepore delector. De gustibus autem disputare, id opus videtur periculosum semper, ingratum haud raro. Nam corruptum, emendandum, emendatum denique esse versiculum quendam, id ratione et oratione probaveris, illic vero ubi pulchri sensu mero et sonum et sensum et rhythmum verborum pro se quisque trutinatur, Πειθώ vel Periclea vulgo fatiscit. Solent autem hic ob minima et in minimis potissimum oriri maximae

discordiae, ita ut illi, quos communi admiratione parique etsi non simili stupore devincit ingens ille Homerus, de Vergilio iam inter se dissentiant, in Aristophane se invicem „non intellegant", ob Phaedrum aliquem si usu venerit, paene rixentur. At ne porro verbis grandisonis tiro philologus indulgeam, simulque propositi ordinem exsequar, exemplum proferam. Hartmanus, magister aestumatissimus olim de Phaedriana fabula, quae inscribitur: Canum legati ad Iovem, haec scripsit [1]): „nihil unquam spurcius ineptiusque scriptum est". Inepta procul dubio est fabella, sicut nunc exstat, at nihilo minus nonnullis eius narrationis versiculis vehementer delector:

Profecti sunt legati non celeri pede
Dum naribus scrutantur escam in stercore.

Versiculi mihi videntur vel Brederodio quodam digni, quos ut vernaculo sermone reddam sponte hortatur animus. Poetam artificem equidem agnosco, plebeium *κατ' ἐξοχήν* sed artificem. Sed de his non plura. Ad ipsam fabellam infra redibo.

Nunc ad fabulam quam indicavi transeamus. Totam dabo:

Pugna murium et mustelarum.

Cum victi mures mustelarum exercitu
(Historia quorum in tabernis pingitur)
Fugerent et artos circum trepidarent cavos,
Aegre recepti tamen evaserunt necem.
Duces eorum, qui capitibus cornua
Suis ligarant ut conspicuum in proelio
Haberent signum, quod sequerentur milites,
Haesere in portis suntque capti ab hostibus.
Quos immolatos victor avidis dentibus
Capacis alvi mersit tartareo specu.
Quemcunque populum tristis eventus premit,
Periclitatur magnitudo principum;
Minuta plebes facili praesidio latet.

In versu primo pro *exercitu exercitum* edidit Bentleius, quem nonnulli, inter quos est Havet, sunt secuti. De hac quaestiuncula ita olim Hartman [2]): „Sive retines *exercitu* sive cum

1) Comment. p. 37.
2) Comment. p. 106 sq.

Bentleio legis *exercitum*, ineptissimus est versus primus. Animo enim tibi finge lector, mures victos a mustelis nimirum. Necesse est *ergo* [1]) eos re vera congressos esse et proelium commisisse. Nunquam vidi iniquius certationem comparatam [2]); exanimes enim semianimesque mures quomodo *fugere* immo *evadere* potuerint non video. Sed initium non est ineptius quam reliqua fabula" e. q. s. Fuit olim, cum viri docti verbis ex parte saltem astipulari cogerer. Nam etsi tota fabula depravata mihi minime videbatur, eius initium misere corruptum esse, penitus sentire mihi videbar. Emendare igitur versiculum primum sedulo sed frustra sum conatus. Collata porro Babrii narratiuncula [3]), Phaedrianam fabellam decurtatam, ἀκέφαλον ad nos pervenisse sat diu suspicatus sum. Haesi ergo, nec quid porro hic cogitarem excogitaremve habui. Molestus etiam mihi erat versus secundus. Nimirum illud

Historia quorum in tabernis pingitur

glossema vel potius scioli additamentum putavi [4]). At meliora me docuere opinor αἱ δεύτεραι φροντίδες, quibus inductus sum, ut nunc fabulam sanam, integram, sat lepidam existimem.

Nimirum ipsum illud „emblema" fabellae est initium verum et quasi cardo [5]). Vidit poeta in taberna vel in tabernis opus

---

1) Typis cursivis dedi ego.

2) At ipsa illa iniqua certatione depingenda egregie delectatus fuisse videtur lepidissimus ille Fontanius (IV 6):

> La victoire balança:
> Plus d'un guéret s'engraissa
> Du sang de plus d'une bande.
> Mais la perte la plus grande
> Tomba presque en tous endroits
> Sur le peuple souriquois.

Operae pretium videtur ad quaestiunculam nostram illustrandam unum aliud exemplum e Phaedrianis fabulis afferre. Nonne rectae rationi ineptissimi mortalium dicendi sunt illi agricolae (III 2), qui pantherae fovea captae primum miserentur, deinde animali feroci „*panem* mittunt", postremo securi abeunt, „quasi inventuri mortuam postridie"? Displiceat igitur Phaedrus, displiceat per me licet vel Fontanius, dummodo concedamus, illos viros sic voluisse.

3) Babrius fab. 31.

4) Hartm. l. l. versiculum omittit.

5) Egregie id perspexit Nisard: (Etudes sur les poètes latins de la décadence I p. 24.) „Il voit sur les murs *d'un* cabaret (? in tabern*is*) charbonné de mains d'ivrogne (unde haec rescivit vir summus?) un combat entre les belettes et les rats" e q s.

tectorium et „continuo narrare coepit". Quamnam imaginem aspexerit, quis quaerat? Aspexit mures nonnullos „trepidantes circum cavos", unum procul dubio alterumve dimidia iam ex parte elapsum ex oculis, hic illic porro „ducem" aliquem miserum a mustela captum. Ecquis negaverit, *victos* esse illos mures, *victos* optimo iure appellari posse? Non opinor. Persae apud Cunaxam *πρὶν τόξευμα ἐξικνεῖσθαι* insano metu perculsi terga verterunt. Victos eos tum fuisse, quis dubitaverit? Ut uno verbo rem absolvam: *ergo* illud Hartmani falsum est.

Ad fabellam nostram redeamus. At cur tandem fusius de illa disputabo? Vide sis, ut agilis, rerum ordine lepidissime inverso properet brevis narratiuncula ad „moralitatem". Aliter profecto enarrari potuit, (cf. Babrii praelongam fabulam) at omnino non debuit.

Restat ut secundum versiculum leni correctione emendemus. Una deest syllaba, una addita vocula non solum *τὸ τοῦ ῥυθμοῦ κεχηνός* curatur, ut nunc vulgo fit, cum editur

Historia quorum ⟨*et*⟩ in tabernis pingitur,

sed simul aptissimo et artissimo vinculo inter se coniunguntur fabulae primus secundus tertius versus. Legamus confidenter:

Cum victi mures mustelarum exercitu,
Historia quorum ⟨*ut*⟩ in tabernis pingitur,
Fugerent e. q. s.

IV 8. In officinam fabri venit vipera.
Haec cum temptaret, siqua res esset cibi,
Limam momordit.

Immo *limam admomordit* sive *ammomordit* [1]). Confer locum notissimum Propertii (IV 10. 53 in edit. Muelleri)

Bracchia spectavi sacris *admorsa* colubris.

Optime porro *admordendi* verbo illustratur fabulae promythium:

Mordaciorem qui improbo dente *ap*petit e. q. s.

Semel iterumque *μεταφορικῶς* admordendi verbo usus est Plautus vi *τοῦ* damnum afferre. Quin ipsum perfectum *admemordit* Plauto vindicat Gellius VI 9.

---

1) „*Rodere* coepit limam" Romulus.

IV 9. 12. Dolosa vulpes evadit e puteo, nixa stolidi hirci altis cornibus

Hircumque *clauso* liquit *haerentem* vado.

Corruptus est versus, nam *clauso vado* sensu cassum est, ut iam Hartman monuit (Comment. p. 118). Vadum non clauditur sed ipse hircus clauditur, sicut modo vulpes „claudebatur altiore margine". Porro equidem in fine fabulae aegre desidero vocabulum, quo illustretur hirci decepti dolor. (cf. tua calamitas I 3, 16; deploras I 9, 10; o me infelicem I 12, 13; deceptus stupor ingemuit I 13, 12; merito iaces I 27, 9; merito plectimur I 31, 13; tristi nece II 6, 17; tum maestus ille IV 11, 10; pari dolore deflesset App. 17, 8; fata deflebo mea App. 19, 9.)

Proponere ausim:

Hircumque *clausum* liquit *maerentem* vado.

(*Continuabuntur*).

AD HORATII EPL. I, 11, 1.

Quid tibi visa Chios, Bullati, notaque Lesbos.

Quod semper fit in locis corruptis, ea quae ad istud *nota* defendendum afferunt viri traditorum tenaces luce clarius demonstrant hoc loco vocem illam *nullo modo* ferri posse. Referre ista piget; statim potius dicam quid legendum mihi videatur. Sequitur:

Quid concinna Samos?

Istud adiectivum, quamvis fortasse hoc solo loco de *regione* dictum inveniatur, tamen quid sibi velit minime est obscurum. Reputemus modo cuiusmodi *homo* ab Horatio „concinnus amicis" dicatur: is, ut opinor, qui non est morosus querulusve, sed lenis comisque. Regio ergo concinna ea est ubi satis iucunde commodeque vivi possit. Cum illa qualis regio recte componitur? Nulla rectius, me iudice, quam ea quae non iucundam solum sed etiam *lautam* vitam polliceatur. Legamus ergo *lautaque Lesbos.*

J. J. H.

ANNOTATIONES CRITICAE AD PLUTARCHI OPERA.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(*Continuantur ex Vol. XXXVIII pag.* 448).

Philopoemen c. XIX Cum Philopoemen vinctus in acerbissimi hostis sui, Dinocratis Messenii, venisset potestatem, pauci erant qui, ut Dinocrati gratificarentur, torquendum necandumque eum censerent

ὡς βαρὺν πολέμιον αὐτῷ τε Δεινοκράτει φοβερώτερον, εἰ διαφύγοι καθυβρισμένος ὑπ' αὐτοῦ καὶ γεγονὼς αἰχμάλωτος.

Immo *φοβερώτατον*. Omnino gravis erat hostis Philopoemen, sed post illam contumeliam ipsi Dinocrati vel maxime metuendus.

C. XXI Ad ulciscendum Philopoemenem Achaei duce Lycorta impetum in Messeniam faciunt agrumque vastant

ἄχρι οὗ συμφρονήσαντες ἐδέξαντο τοὺς Ἀχαιούς.

Neque *consentire* *συμφρονεῖν* hic significare potest, non enim sermo fit de hominibus antea inter se dissentientibus, neque „perspiciendi" sensu est accipiendum, non enim *quid* perspiciant apparet. Legendum censeo *σωφρονήσαντες*: feroces illi Achaeorum hostes ad sanam mentem redeunt et *γιγνώσκειν ἑαυτούς* incipiunt.

Tum et poenas dignas dederunt alii et qui torquendum Philopoemenem censuerant eos Lycortes comprehendit *ἐπ' αἰκίαις ποιούμενος.*

Vocabula Graeca nemo intellexit unquam vel probabiliter emendavit. Fortasse deleto *ποιούμενος* locus in integrum restituitur: *ad tormenta* illos ipsos comprehendit servavitque.

Flamininus c. II Mirum est quod inter magistratus, quos Flamininus praeterit tamquam *συνήθεις τοῖς νέοις*, etiam *aedilitas* atque adeo *praetura* nominatur.

ib. *κλήρῳ δὲ λαγχάνει τὸν πρὸς Φίλιππον καὶ Μακεδόνας πόλεμον, εὐτυχίᾳ τινὶ τῶν Ῥωμαίων συλλαχὼν πράγμασι καὶ ἀνθρώποις κτέ.* (sequuntur quaedam quibus rerum hominumque illorum natura describitur).

Legendum suspicor *συντυχών*, non quod non possit eodem sensu *συλλαχών* dici, sed quia istud *λαγχάνει* .... *συλλαχών* nimis durum videtur: brevissimo enim spatio idem verbum et quotidianam vim habet et metaphoricam.

C. IV Quid est *περισπᾶν τοῖς ἀκροβολισμοῖς τοὺς πολεμίους*? Didotiana habet ‚lacessere'. Equidem malim vertere: „occupatos tenere et defetigare". Sub finem capitis VIII eiusdem verbi recurrit passivum, sed sensu a nostro loco alieno: *ὥστε ταχὺ καὶ τοὺς νικῶντας περισπᾶσθαι καὶ φεύγειν.*

Quae paulo post sequuntur sic distinguenda sunt:

ὅ τε ἥλιος ἀνέσχε, καὶ καπνὸς οὐ βέβαιος, ἀλλ' οἷον ὄρειος ὁμίχλη, πόρρωθεν ἀνατέλλων καὶ διαφαινόμενος, τοὺς μὲν πολεμίους ἐλάνθανε κτέ.

In quibus *διαφαινόμενος* nubem significat per quam penetrant solis radii. Denique notetur locutio *τὴν ἐλπίδα πρὸς τὸ βουλόμενον λαμβάνειν*, idem fere significans quod vernaculum: „gelooven wat men hoopt".

C. V Philippo fugiente et sua regione ultro cedente, Flamininus milites suos iubet raptu abstinere quoniam ipsorum iam esset terra illa:

καὶ μέντοι καὶ παρεῖχεν αὐτοῖς τὰ γινόμενα τῆς εὐταξίας αἴσθησιν εὐθύς.

Paulo liberius hic illud *αἴσθησιν* positum est, licet aliquatenus conferri possit quod legitur *Arist.* c. VI: *πασῶν δὲ τῶν περὶ αὐτὸν ἀρετῶν ἡ δικαιοσύνη μάλιστα τοῖς πολλοῖς αἴσθησιν παρεῖχε*, h. e. „Aristidis virtutum iustitia maxime se hominibus dabat *sentiendam*", ita tamen ut *sentiendi* verbum in bonam partem accipiatur, quo facto haec fere fit sententia: „nulla illarum

virtutum plures *ferebat* reipublicae quam iustitia *fructus*". Et nostro loco: „ea quae evenerunt statim iis praemium fructumque illius praebebant modestiae", sive: „ea quae evenerunt statim iis facultatem dabant sentiendi experiendique quam bona res modestia esset".

ib. in verbis τὰς πόλεις ἐνεπίμπλασαν εὐνοίας τῆς πρὸς αὐτὸν ὡς ἐχούσας ἡγεμόνα τῆς ἐλευθερίας legendum esse ἐχούσης demonstravi Mnem. 1904 p. 48.

C. VII Flamininus milites suos ad virtutem adhortabatur

ὡς ἐν τῷ καλλίστῳ θεάτρῳ τῇ Ἑλλάδι μέλλοντας ἀγωνίζεσθαι πρὸς τοὺς ἀρίστους τῶν ἀνταγωνιστῶν.

Non, ut opinor, Graece loqui nesciebat Plutarchus; non ergo istud τῷ ipse addidit. At Philippus contionis militaris habendae causa altum quoddam conscendit ... sepulcrum

εἴτε ἀπὸ τύχης εἴτε ὑπὸ σπουδῆς παρὰ τὸν καιρὸν ἀγνοήσας.

In his prave abundare mihi ἀγνοήσας videtur.

C. VIII Soluta dispersaque phalange Macedonica, etiam singuli milites minus quam antea valent ét alias ob causas ét

ὅτι (ἕκαστος) παντὸς ὅλου τοῖς παρ' ἀλλήλων μέρεσι μᾶλλον ἢ δι' αὑτὸν ἰσχύει.

Corruptissima haec; viri docti fere istud παντὸς ὅλου solum sollicitant tamquam si sana essent cetera omnia. Equidem praesertim in μέρεσι haereo. Requiritur fere: παντὸς ὅλου μέρος ὢν μᾶλλον ἢ δι' αὑτὸν ἰσχύει: singuli milites non suis valent viribus sed quod summae totius quisque pars est.

C. X Cum in eo Flamininus esset ut de decem legatorum sententia ceteram Graeciam liberaret, sed tres urbes praesidio obtineret

ἐνταῦθα δὴ ταῖς κατηγορίαις λαμπροὶ λαμπρῶς τὰς πόλεις ἀνερρήγνυσαν Αἰτωλοί.

Verbum ἀναρρηγνύναι huius loci non est. Lege ἀνερρίπισαν.

ib. Postquam exposuit qui fieri potuerit ut ingentis multitudinis clamore corvi de caelo deciderent, novam hanc profert coniecturam

δύναται δὲ καὶ περιδίνησις εἶναι τοῦ ἀέρος, οἷον ἑλιγμὸν ἐν πελάγει καὶ πάλιν ῥύμην τοῦ σάλου διὰ μέγεθος λαμβάνοντος.

Hinc me non expedio. Didotiana habet: „potest etiam hoc fieri turbine quodam aeris, quum maris ille instar ob clamoris magnitudinem involvatur rursumque cum impetu sese explicet." Sed neque unde „clamoris" istud habeat apparet, neque quo iure *ῥύμην* accipiat tamquam *ἑλιγμῷ* contrarium. Nihil enim ea vox habet quod nobis suggerat imaginem turbinis sese evolventis.

C. XII Postquam narravit nulla re gloriatum magis esse Flamininum quam quod Graeciae reddidisset libertatem, eiusque rei argumenta attulit versus Graecos ab ipso Flaminino compositos, sic Plutarchus pergit:

τῇ γοῦν Κορινθίων πόλει πρὸς τοὺς Ἕλληνας τὸ αὐτὸ δὶς ἤδη συμβέβηκε.

Haud dubie *δ' οὖν* legendum. Non enim praecedentium hic ratio redditur, sed narrationem *abrumpit* scriptor et ita loquitur: „sed quomodocunque se ea res habet, Corinthus bis ea felicitate usus est ut communis patriae libertas ibi proclamaretur", et deinde addit quae ipse Neronem ibi audivit declamantem.

C. XV Longa protasi (*ἐπεὶ δὲ κτέ.*) describitur periculum in quod respublica Romana pervenerit Antiocho cum magna classe Graeciam petente Aetolisque defectionem atque adeo apertum bellum parantibus. Tum sic pergit:

καὶ σφόδρα δείσαντες οἱ Ῥωμαῖοι . . . στρατηγὸν μὲν ὕπατον τοῦ πολέμου Μάνιον Ἀκίλιον κατέπεμψαν κτέ.

A *σφόδρα* incipere debet apodosis. Deleatur ergo *καί*.

Cum eo et ipse Flamininus est profectus, Graecorum maxime causa

ὧν τοὺς μὲν εὐθὺς ὀφθεὶς ἐποίησε βεβαιοτέρους, τοὺς δὲ ἀρχομένους νοσεῖν ὥσπερ τις ἐν καιρῷ φάρμακον ἐνδιδοὺς τὴν πρὸς αὐτὸν εὔνοιαν ἔστησε καὶ διεκώλυσεν ἐξαμαρτεῖν.

Utique *τις* eximendum. Pulchre Flamininus dicitur amore Graecorum erga ipsum tanquam remedio discordiae usus.

C. XVI Carminis quod in honorem Romanorum et Flaminini etiamnunc cantant Chalcidenses, ultimam partem servavit Plu-

tarchus, sed quos versus primos citat, eorum neque caput neque pedes constant:

πίστιν δὲ Ῥωμαίων σέβομεν
τὰν μεγαλευκτοτάταν ὅρκοις φυλάσσειν.

Ecquid θέλομεν?

C. XVII Rogatus aliquid a Dinocrate Messenio Flamininus ταῦτα μὲν ἔφη σκέψεσθαι.

Sintenisius de more σκέψασθαι retinuit.

ib. Achaeos copias Antiochi, ab eius legatis enumeratas, metuentes lepide erexit Flamininus monendo omnes illos milites, quamvis variis ornentur nominibus, Syros esse, homines ignavissimos, remque iocosa illustrat narratiuncula „cum quondam" ait „apud hospitem cenarem eumque non sine admiratione quadam vituperarem quod tam multas apponeret carnes, respondit ille: suillae sunt omnes, sed variis modis paratae conditaeque". Haec, ut opinor, Flamininus dixit audivitque παρά τῳ ξένῳ, non, quemadmodum nunc legitur παρὰ τῷ ξένῳ. Ad nullum enim certum Flaminini hospitem ea referri verba possunt.

C. XVIII In notissima narratiuncula de Lucio Flaminino eiusque amasio hic se, quamvis nunquam hominem occidi vidisset, tamen illius causa gladiatorum pugnam neglexisse ait

τὸ πρὸς ἐκεῖνον ἡδὺ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἐν πλείονι λόγῳ θέμενος.

Mire dicta haec hoc sensu: „pluris faciens quod illi quam quod sibi iucundum esset." Sic enim vertere malim quam cum Didotiana: „voluptati illius sua ipsius voluptate postposita."

C. XIX Hunc Lucium senatu movit Cato, atque ob eam causam Titus Flamininus gravissimas in Catonem suscepit inimicitias ita ut omnibus eius consiliis adversaretur

οὐκ οἶδ' ὅπως εὖ καὶ πολιτικῶς καὶ πρὸς ἄρχοντα νόμιμον καὶ πολίτην ἄριστον ... ἀνήκεστον ἔχθραν χρώμενος.

Caecutiat oportet editor qui Schaeferi emendationem καί (quod ante πρός legitur) delentis commemoret sed non recipiat in textum. Hoc quoque notatu dignum quod οὐκ οἶδ' ὅπως hic vim habet *negativam*.

C. XX Flamininus novos usque appetebat honores, eaque res iudice Plutarcho ipsi honori erat quamdiu bellum etiam gerere poterat:

καὶ γὰρ ἐχιλιάρχησεν αὖθις μετὰ τὴν ὑπατείαν.

„Sed quod etiam aetate confectus undique gloriolam quamvis inanem consectabatur hoc iure ei vitio dabant homines". Et exempli causa affertur Hannibal, sine ulla idonea causa, sed ut Hannibalis interfector dici posset, ab eo ad mortem adactus. De ea re in sequenti capite pulcherrima haec leguntur:

οὐκ ὀλίγοις ἐπαχθὴς ἔδοξεν ὁ Τίτος καὶ περιττὸς ἄγαν καὶ ὠμὸς ὥσπερ ὑπὸ γήρως ἀπτῆνα καὶ κόλουρον ἀφειμένον ζῆν χειροήθη τὸν Ἀννίβαν ἀποκτείνας, οὐδενὸς ἐπείγοντος, ἀλλὰ διὰ δόξαν, ὡς ἐπώνυμος τοῦ θανάτου γένοιτο.

In quibus omnia egregie sunt enuntiata et iure suum sibi obtinent locum. Sed minime ferendum quod vocabula *οὐδενὸς ἐπείγοντος*, quae hic singulare habent acumen, etiam in capite XX post vocabula citata *καὶ γὰρ ... μετὰ τὴν ὑπατείαν* sunt posita: ibi enim de iis agitur rebus in quibus illud gloriae studium iustam habuit causam et egregios tulit fructus. Quam saepe Plutarchi textus eiusmodi repetitionibus atque adeo *προλήψεσι* est commaculatus!

ib. Quod Midas quoque, item ut Themistocles, dicitur *αἷμα ταύρειον πιεῖν* novum mihi est.

Comparatio Philopoemenis et Flaminini c. II „Quod Philopoemen bellum cum Graecis gessit triste quidem fuit sed facultatem ei praebuit egregiam suae virtutis demonstrandae: gessit enim cum Spartanis fortissimis, Cretensibus versutissimis Graecorum."

Egregie haec cohaerent sed ineptissime divelluntur interposita sententiola aut sensu cassa aut certe inanissima:

οἷς γὰρ ὅμοια τἆλλα τῷ προὔχειν ἀρετῇ κρατοῦσι.

C. III *γενναῖα μὲν οὖν Τίτου τὰ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐπιεικῆ καὶ φιλάνθρωπα, γενναιότερα δὲ Φιλοποίμενος τὰ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ὀχυρὰ καὶ φιλελεύθερα· ῥᾷον γὰρ χαρίζεσθαι τοῖς δεομένοις ἢ λυπεῖν ἀντιτείνοντα τοὺς δυνατωτέρους.*

Hic Naberus ante *λυπεῖν* inserit *μή*, iniuria si quid ego video.

Haec enim est sententia: „morem gerere iis qui aliquid a te petunt facilius est et minus molestum, quam potentes irritare obsistendo eorum voluntati; atqui qui facit quod minus est molestum minore laude dignus quam qui molestiorem rem peragit, ergo maior Philopoemenis quam Flaminini laus".

Pyrrhus c. VI Pyrrhus multa magnaque mente agitans sed spe tantummodo proxima quaeque arripiens

εὗρεν ἐμφῦναι τοῖς Μακεδόνων *πράγμασιν ἐκ τοιᾶσδε τινος προφάσεως.*

Excidit substantivum unde infinitivus *ἐμφῦναι* pendebat („facultatem" vel tale aliquid). Didotiana: „ut se Macedonicis negotiis immisceret hanc nactus est ansam", tamquam si *τοιάνδε τινὰ πρόφασιν* esset traditum.

C. VII Demetrius et Pyrrhus iam antea inimicitias inter se gerebant

ἐπεὶ δὲ καὶ κατασχόντες ἀμφότεροι Μακεδονίας *συνέπιπτον εἰς τὸ αὐτό.*

Unde pendet genitivus *Μακεδονίας*? Si a *τὸ αὐτό*, quid sibi vult nudum istud *κατασχόντες*?

C. XI Demetrii milites ducem suum relinquere cupientes Pyrrhum quaerebant et ubi ille esset rogitabant

ἔτυχε γὰρ ἀφῃρημένος τὸ κράνος ἄχρι οὗ πάλιν συμφρονήσας καὶ περιθέμενος ἐγνώσθη.

Haud dubie *πάλιν* transponendum est ut cum *περιθέμενος* iungatur: „donec intellecto (cur frustra quaereretur) denuo imposita capiti galea a militibus agnosceretur".

C. XIV Cineas quoniam etiam Demosthenem audiverat

ἐδόκει μόνος εὖ μάλιστα τῶν τότε λεγόντων οἷον ἐν εἰκόνι τῆς ἐκείνου δυνάμεως καὶ δεινότητος ἀναμιμνήσκειν τοὺς ἀκούοντας.

Saepe, ut et hic, *μόνος* superlativi habet vim: „omnium illius temporis oratorum maxime". Removeatur ergo istud *εὖ μάλιστα* explicandi gratia in margine adscriptum.

ib. Rogante Cinea quo modo Macedones, si Romanos vicissent, sua usuri essent victoria, Pyrrhus

ἐρωτᾷς, εἶπεν, ὦ Κινέα, πρᾶγμα φαινόμενον.

Mire et insolite sic *res perspicua manifestaque* significatur.

C. VI Ut Tarentinos ad gravitatem modestiamque redigeret

ἀπέκλεισε μὲν τὰ γυμνάσια καὶ τοὺς περιπάτους, ἐν οἷς ἀλυόντες ὑπὲρ τῶν πραγμάτων λόγῳ διεστρατήγουν.

Quid sit *ἀλύειν ὑπὲρ τῶν πραγμάτων* nescio; *λόγῳ* plane abundat, nam *τὸ διαστρατηγεῖν* semper fit oratione.

ib. Impetum facit in hostes Pyrrhus

αὐτόθεν τε περίοπτος ὢν ὅπλων κάλλει καὶ λαμπρότητι κεκοσμένων περιττῶς, καὶ τὴν δόξαν ἐπιδεικνύμενος ἔργοις οὐκ ἀποδέουσαν τῆς ἀρετῆς.

Immo vero *τῆς δόξης ... τὴν ἀρετήν*. Haec enim sententia requiritur: rebus ipsis Pyrrhus ostendebat virtutem suam non esse infra famam.

C. XVIII Nemo e senatoribus Romanis Pyrrhi dona accepit

καίπερ ἄνδρας τε τοὺς ἡλωκότας ἐν τῇ μάχῃ δίχα λύτρων ἀφιέντος αὐτοῖς τοῦ Πύρρου καὶ συγκατεργάσασθαι τὴν Ἰταλίαν ἐπαγγελλομένου.

Donec docuerint nos Sintenisii promitti ea quae peracta iam sunt, hic *συγκατεργάσεσθαι* legemus.

C. XIX *ἄχθομαι* ait Appius Claudius in celebri illa oratione

πρὸς τῷ τυφλὸς εἶναι μὴ καὶ κωφὸς ὢν ἀλλ' ἀκούω αἰσχρὰ βουλεύματα κτέ.

Ut vitetur hiatus simulque bene decurrens restituatur sententia, pro *ἀκούω* cum „deterioribus" est legendum *ἀκούων*.

ib. *λέγεται δὲ Κινέαν, ἐν ᾧ ταῦτ' ἔπραττεν ἅμα ποιησάμενον ἔργον καὶ σπουδάσαντα τῶν τε βίων γενέσθαι θεατὴν κτέ.*

Deleatur *καὶ σπουδάσαντα*, manifestum interpretamentum praecedentis *ποιησάμενον ἔργον*.

C. XXI Vehementem in Pyrrhi hoplitas impetum faciunt Romani

τὸ τρῶσαι καὶ καταβαλεῖν ὁρῶντες, τὸ δὲ παθεῖν εἰς οὐδὲν τιθέμενοι.

Pro *ὁρῶντες* requiritur verbum quod *studendi cupiendique* vim habeat.

ib. Pyrrhus vincit vi beluarum

τῶν Ῥωμαίων ... οἷον ἐφόδῳ κυμάτων ... οἰομένων δεῖν ἐξίστασθαι μηδὲ ὑπομένειν ἀπράκτους ἀποθνήσκειν ἐν τῷ μηδὲν ὠφελεῖν πάντα πάσχοντας τὰ χαλεπώτατα.

Non bene *ὑπομένειν* et *ἀπράκτους ἀποθνήσκειν* inter se iunguntur; deleto *ὑπομένειν* et sanus sensus et sententiae structura restituitur.

C. XXII *εἰς ἐλπίδας ἀνέπεσε.*

Immo vero *ἐνέπεσε.*

ib. Dubius haeret Pyrrhus quorsum se primum convertat, in Siciliam an in Graeciam.

εἶτα τοῖς Σικελικοῖς μειζόνων ὑποκεῖσθαι πραγμάτων δοκούντων, Λιβύης ἐγγὺς εἶναι δοκούσης, ἐπὶ ταῦτα τρέψας Κινέαν μὲν ἐνθὺς ἐξέπεμψε κτἑ.

Quae sit ista Pyrrhi deliberatio me quidem fugit, et propter ineptam verbi *δοκεῖν* repetitionem Plutarchi verba labem contraxisse suspicor. Quid quod Africa vicina Siciliae *est*, non *videtur*.

ib. In Erycis arce oppugnanda terribilis aspectu hostibus fuit Pyrrhus

καὶ τὸν Ὅμηρον ἔδειξεν ὀρθῶς καὶ μετ᾽ ἐμπειρίας ἀποφαίνοντα τῶν ἀρετῶν μόνην τὴν ἀνδρείαν φορὰς πολλάκις ἐνθουσιώδεις καὶ μανικὰς φερομένην.

Obscura haec; ultimum vocabulum corruptum videtur.

C. XXIII Carthaginiensibus, si foedus fieret pecuniam classemque offerentibus Pyrrhus

ἀπεκρίνατο μίαν εἶναι διάλυσιν καὶ φιλίαν πρὸς αὐτούς, εἰ πᾶσαν ἐκλιπόντες Σικελίαν ὅρῳ χρῶνται τῇ Λιβυκῇ θαλάσσῃ πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Superbi reponsi vim infregit sciolus intempestive post *ἀπεκρίνατο* inserens *πλειόνων ἐφιέμενος*, quae verba ei suppeditavit id quod proxime sequitur *πρώτης δὲ Λιβύης ἐφιέμενος*. Sic repetitio vere intolerabilis nascitur.

C. XXVII Pyrrho copias suas Spartam ducente Spartani vallum facere decreverunt quod fodiendum cum senibus in se receperunt feminae; eos qui aetate militari erant quiescere iusserunt

καὶ λαβοῦσαι μέτρον αὐταὶ καθ' αὑτὰς ἐξειργάσαντο τῆς τάφρου τὸ τρίτον μέρος.

Pro *μέτρον* instrumentum quo foditur exspectes.

C. XXVIII In proelio cum Pyrrhi militibus strenue pugnantem Acrotatum iuvenem, quem Chilonis regina deperibat, Spartani admirabantur:

ἐπεὶ δὲ ἀπῄει πάλιν διὰ τῆς πόλεως ἐπὶ τὴν αὑτοῦ τάξιν αἵματος κατάπλεως καὶ γαῦρος ὑπὸ τῆς νίκης ἐπηρμένος [καὶ] μείζων ἔδοξε γεγονέναι καὶ καλλίων ταῖς Λακαίναις καὶ τὴν Χιλωνίδα τοῦ ἔρωτος ἐζήλουν.

Inclusi particulam *καί*, quia a *μείζων* incipit apodosis, et Graecum est *μείζων καὶ καλλίων*, non *καὶ μείζων καὶ καλλίων.*

ib. Egregium se inter Pyrrhi comites bellatorem praestitit Phyllius quidam, qui, cum vulneribus se confectum sentiret, in locum suum recepit commilitonem pone stantem, quo facto

ἔπεσεν ἐντὸς τῶν ὅπλων ὥστε μὴ γενέσθαι τὸν νεκρὸν ὑπὸ τοῖς πολεμίοις.

Immo vero *ἐπί*: corpus suum in manus hostium venire noluit Cf. c. XXVII: Chilonis restim paratam habebat *ὅπως ἐπὶ τῷ Κλεωνύμῳ μὴ γένοιτο τῆς πόλεως ἁλούσης.*

C. XXIX Pyrrhus cum in somnio Spartam de coelo tactam vidisset, simul atque experrectus est laetus speique plenus omnia ad oppugnationem parare iussit duces suos, amicis vero et somnium illud narravit:

οἱ μὲν οὖν ἄλλοι θαυμασίως ἐπείθοντο, Λυσιμάχῳ δ' οὐκ ἤρεσκεν ἡ ὄψις κτἑ.

Optimae est Latinitatis quod dat interpres Didotianus: „quum id reliquis *mirifice* probaretur", sed Graecum adverbium *θαυμασίως* sic ut hic cum verbo *πείθεσθαι* iunctum corruptelae mihi movet suspicionem. Possit aliquis ad Platonicum illud *θαυμασίως ὡς* provocare, sed specie quam revera firmior ea sit defensio.

Sed fortiter Pyrrhi impetum sustinuerunt Spartani iisque

strenue operam Spartanae navaverunt. Et praeterea in tempore adfuerunt subsidia militum diu exspectata. Tum vero

αἵ τε δὴ γυναῖκες εὐθὺς ἐπὶ τὰς οἰκίας ἐσκεδάσθησαν οὐδὲν ἔτι πολυπραγμονεῖν ἀξιοῦσαι τῶν πολεμικῶν.

Non placet *ἀξιοῦσαι*, praestaret certe: „necessarium iudicantes".

C. XXX Iam abundante copiis urbe, quam se nullo negotio expugnaturum speraverat

τόν τε Πύρρον ἔσχε μέν τις ἀλκὴ καὶ φιλοτιμία μᾶλλον διὰ τοὺς προσγεγονότας κρατῆσαι τῆς πόλεως.

Quae illa bellatoris acerrimi fuerit *φιλοτιμία* res ipsa clamat: auctae hostium copiae stimulos ei subiiciebant honoris. Sed *ἀλκή* non est huius loci: exspectamus aliquid quod *ardorem* et pugnandi studium significet.

ib. Sparta Argos castra moventem Pyrrhum subsequuntur Spartani eiusque agmini negotia facessunt; ex angustiis milites suos educit Pyrrhus filiumque Ptolemaeum ex ultimo agmine ad se vocat. In illum patris imperio parentem vehementem faciunt impetum Spartani, et cum ab hoste confossus concidisset comitesque eius se in fugam dedissent

οἱ Λακεδαιμόνιοι διώκοντες καὶ κρατοῦντες ἔλαθον εἰς τὸ πεδίον συμβαλόντες καὶ ἀποληφθέντες ὑπὸ τῶν ὁπλιτῶν.

Lacunam in textu relictam hic mallem, sponte enim intelligeremus quid actum esset: persequendi ardore abrepti Spartani in apertum campum, qui maxime iis fuerat vitandus, deveniunt, ibi enim equitatu suo in eos uti Pyrrhus potest, id quod palam fit verbis quae statim sequuntur:

ἐφ' οὓς ὁ Πύρρος ... ἐπέστρεψε τοὺς ἱππεῖς τῶν Μολοσσῶν.

In verbis vero traditis primum corruptum est *συμβαλόντες*. Sed id quidem leni medicina sanari potest: legendum enim est *ἐμβαλόντες*. At istis *ἀποληφθέντες ὑπὸ τῶν ὁπλιτῶν* quid faciam prorsus me latet: non ab hoplitis sed ab equitibus Spartani *includuntur* et *reditu arcentur*: haec enim insunt in isto *ἀποληφθέντες*, quod prave accipit interpres Didotianus „a gravis armaturae militibus *avulsi*" vertens. Quodsi illi morem gerentes *ἀπό* pro *ὑπό* legeremus et *ἀπολαμβάνειν* „avellendi" sensu positum concederemus, tota perturbaretur narratio: hoplitae ipsi

illi Spartani sunt, de quibus hic agitur, sunt enim *ἐπίλεκτοι Λακεδαιμόνιοι.*

Dum ergo filium ulciscens in miseros illos Spartanos Pyrrhus irruit a latere adstans dux illorum Eualcus parum abfuit quin gladio ei manum amputaret; habenas vero praecidit:

ὁ δὲ Πύρρος ἅμα τῇ πληγῇ τοῦ δόρατος διελάσας ἐκεῖνον ἀπερρύη τοῦ ἵππου.

Immo vero *τῷ δόρατι*: eodem temporis momento quo dux Spartanus habenas illas praecidit (*ἅμα τῇ πληγῇ*), Pyrrhus illum hasta sua transfixit, deinde ipse de equo suo se leniter in terram dedit et rem ad pedestre revocavit proelium.

C. XXXII Stabat Argis in foro lupus aeneus taurusque iamiam certamen ituri. De quo monumento hanc incolae narrant historiam:

Δαναῷ ... εἰς Ἄργος πορευομένῳ λύκον φανῆναι ταύρῳ μαχόμενον. Θέμενον δὲ τὸν Δαναὸν, ὡς ὁ λύκος εἴη πρὸς αὐτοῦ, ξένον γὰρ ὄντα τοῖς ἐπιχωρίοις ἐπιτίθεσθαι καθάπερ αὐτὸν, ἐφορᾶν τὴν μάχην.

Haud una causa est cur istud *θέμενον* suspectum habeam: primum *θέσθαι* insolite sic est positum ut significet: „omen interpretari"; deinde ingratissime sonat *μαχόμενον, θέμενον.* Postremo paulo post iterum idem legitur verbum (in *ἐπιθέσθαι*). Pro vero vocabulo (quid illud fuerit non definio) ab oscitante librario *θέμενον* scriptum opinor qui vocabulorum *μαχόμενον* et *ἐπιτίθεσθαι* sonum haberet in auribus.

C. XXXIV Tegula a muliere Argiva in caput eius coniecta concidit Pyrrhus *ὑπὸ τῶν πολλῶν ἀγνοούμενος.* At agnoscunt eum Zopyrus et duo tresve alii ex Antigoni comitibus, iamque ab ictu colligentem vires in quoddam trahunt vestibulum. Ibi quamvis tremens et consternatus terribili Pyrrhi aspectu Zopyrus caput ei amputat:

ἤδη δὲ σύνδηλον ἦν τὸ γεγονὸς πλείοσι καὶ προσδραμὼν ὁ Ἀλκυονεὺς (Antigoni filius) *ᾔτησε τὴν κεφαλὴν ὡς ἂν κατανοήσων* acceptumque caput patri cum amicis epulanti proiicit.

Quantocius hinc vocabula *ὡς ἂν κατανοήσων* facessant. Nam primo quidem tempore, ut vidimus, ignorabatur *a vulgo*, quis

ille homo esset a muliere percussus. Sed statim eum agnoscunt Zopyrus paucique alii regis comites, pauloque post complures. Ergo non erat cur regis filius iam experireretur agnosceretne mortuum (ὡς ἂν κατανοήσων). Et nisi certo scivisset Pyrrhum illum esse, quae causa erat cur putaret laetaturum patrem suum cum caput illud vidisset?

Marius c. V Herennii cliens Marius dici nolebat

ὡς, ὅτε πρῶτον ἄρχων ἀνηγορεύθη, τὸν πελάτην ἐκβεβηκώς.

Nihili est istud ultimum vocabulum; scripsit Plutarchus venustissima usitatissimaque metaphora ἐκδεδυκώς.

„At" ita scriptor pergit „non verum fuit argumentum, quo se clientem negavit Marius:

ἀρχὴ γὰρ οὐ πᾶσα τοῦ νέμειν προστάτην ἀπαλλάσσει.

Ignota mihi est locutio νέμειν προστάτην. Ecquid ἔχειν scripsit Plutarchus? Non enim obstare videtur huic coniecturae hiatus qui est in τοῦ ἔχειν.

C. XI De Cimbrorum origine et nomine et alia tradit Plutarchus et hoc:

ἄλλοι δέ φασι Κιμμερίων τὸ μὲν πρῶτον ὑφ' Ἑλλήνων τῶν πάλαι γνωσθέντων οὐ μέγα γενέσθαι τοῦ παντὸς μόριον ... τὸ δὲ πλεῖστον αὐτῶν κτἑ.

Quis adspicere haec vel obiter potest quin statim sentiat quae hic inter se opponantur? Parva, ut opinor, pars quaedam et reliquum totum quod erat maximum. Parva autem pars illa fuit ea quae primum antiquis innotuit Graecis. Lege ergo γνωσθέν pro γνωσθέντων. Tradita lectio omnem fugit interpretationem.

C. XIV In contione Saturninus Marium consulem esse creandum clamat, Marius se honorem illum recusare simulat; proditorem patriae eum tribunus appellat

καὶ φανερὸς μὲν ἦν ἀπιθάνως συνυποκρινόμενος τὸ προσποίημα τῷ Μαρίῳ

tamen populus strenuo in tanto discrimine opus esse duce intelligens Marium consulem creabat.

Istud ἀπιθάνως quid sibi vult? Intelligebant homines cum

simulante Mario colludere tribunum. Hoc satis est: *imperite* vero vel inscite simulasse tribunum e cetera narratione minime apparet. Potius dixerim aptissimam fuisse et callidissimam simulationem quae id effecerit quod simulator voluerit. Non tamen auctor sum ut istud ἀπιθάνως deleamus: leniori medicina loco subveniam ut ex ineptissimo lepidissimus fiat. Addo enim negationem: colludere cum Mario tribunum, licet id scite callideque faceret, sentiebant cives; tamen tempore coacti Marium consulem creaverunt

C. XVII De vulturibus Marii victorias praemonstrantibus haec legimus

δύο γὰρ (γῦπες) ἐφαίνοντο πρὸ τῶν κατορθωμάτων ἀεὶ περὶ τὰς στρατείας καὶ παρηκολούθουν.

Pro περί Haitingerus coniecit παρά. Sed non *temporis* requiritur indicium (in πρὸ τῶν κατορθωμάτων iam inest illud) verum loci. Legendum est στρατιάς (exercitus, castra). Propter huius vocabuli usum cf. Them. VII: ἐξήγαγε πολλὴν στρατιὰν πρὸς τὰ Τέμπη.

C. XXV Quid sibi voluerit Marius quod e pilo eximeret alterum clavum ferreum et pro eo ligneum fragilem insereret sic describitur:

προσπεσόντα τὸν ὑσσὸν τῷ θυρεῷ τοῦ πολεμίου μὴ μένειν ὀρθὸν, ἀλλὰ τοῦ ξυλίνου κλασθέντος ἥλου καμπὴν γενέσθαι περὶ τὸν σίδηρον.

Non *ferrum* et *claves ligneus* eleganter inter se opponuntur, sed, id quod dedit Plutarchus: clavus ferreus et clavus ligneus: ὁ ξύλινος καὶ ὁ σιδηροῦς ἧλος.

Lege ergo περὶ τὸν σιδηροῦν.

C. XXVIII Postquam narravit Marium Saturnini et Glauciae ope sextum obtinuisse consulatum, haec addit:

ὡς δὲ Ῥουτίλιος ἱστορεῖ, τὰ μὲν ἄλλα φιλαλήθης ἀνὴρ καὶ χρηστὸς, ἰδίᾳ δὲ τῷ Μαρίῳ προσκεκρουκώς, [φησὶν, ὡς] καὶ τῆς ἕκτης ἔτυχεν ὑπατείας ἀργύριον εἰς τὰς φυλὰς καταβαλὼν πολὺ καὶ πριάμενος τὸν Μέτελλον ἐκκροῦσαι τῆς ἀρχῆς, Οὐαλλέριον δὲ Φλάκκον ὑπηρέτην μᾶλλον ἢ συνάρχοντα τῆς ὑπατείας λαβεῖν.

Deleantur cum Reiskio inclusa; sequentes infinitivi ἐκκροῦσαι

et λαβεῖν pendent a πριάμενος, neque opus est cum Reiskio ante ἐκκροῦσαι inserere τό. Cum omni genere verborum Plutarchus infinitivos iungere amat et etiam accusativos cum infinitivis. Ut ex innumeris exemplis unum afferam, modo haec legimus (c. 25): τεχνάζων ... τὸν ὑσσὸν μὴ μένειν ὀρθόν.

C. XXIX De agro dividendo legem tulit Saturninus addiditque: darent iusiurandum senatores se huic legi obtemperaturos. Iuraturum se Marius in senatu negavit hoc solum spectans ut Metellum in plebis adduceret odium. Nam cum eius exemplo motus idem Metellus promisisset et paucos post dies in contione Saturninus senatores iurare iuberet, Marius

μακρὰ χαίρειν ἐάσας τοῖς ἐν τῇ βουλῇ νεανιευθεῖσιν ἀπὸ Φωνῆς

callide praefatus quaedam iuraturum se dixit.

Hic ego quid sibi istud ἀπὸ Φωνῆς velit haudquaquam intelligo, neque quidquam me docet Wyttenbachius in lexico illa verba sic illustrans: „non animo". Etenim *simulasse* in senatu Marium ex ipso narrationis contextu egregie apparet, quam elegantissime a Plutarcho enuntiatam eiusmodi explicationibus corrumpi equidem non fero. Ergo ista ἀπὸ Φωνῆς unde pedem huc intulerint quamvis ignorem, e textu censeo removenda.

Sequitur: ὁ μὲν οὖν δῆμος ἡσθεὶς ὀμόσαντες ἀνεκρότησε καὶ κατευΦήμησε.

Vidimus non dedisse iusiurandum Marium sed se daturum dixisse. Hoc tamen promisso contentus fuit populus. Lege ergo: ὡς ὀμόσαντος. Sic et sententiae et structurae consultum erit.

C. XXX Obnoxium semet ipsum Saturnino rempublicam pervertenti reddiderat Marius ita ut ne turpissimas quidem fraudes fallaciasque pudori haberet. Cum enim primarii viri nocte ad eum venissent petituri ut Saturnini consiliis obviam iret

ἑτέραις θύραις ἐκεῖνον ὑπεδέξατο τούτων ἀγνοούντων· εἶτα πρόΦασιν λέγων πρὸς ἀμΦοτέρους κοιλίας διάρροιαν, νῦν μὲν ὡς τοῦτον, νῦν δὲ ὡς ἐκεῖνον ἐπὶ τῆς οἰκίας ἀνὰ μέρος διατρέχων συνέκρουε καὶ παρώξυνε.

Nihili est ἐπὶ τῆς οἰκίας, neque dubito quin διὰ τῆς οἰκίας sit legendum: per totas aedes currebat Marium, modo ad hunc modo ad hunc modo ad illos.

C. XXXVI Cum Metellus ab exilio rediisset, Marius in Orientem abiit, specie ut Matri deorum votum solveret sed revera alias res mente agitans

ἤλπιζε γὰρ τοὺς βασιλεῖς συνταράξας καὶ Μιθριδάτην ἐπίδοξον ὄντα πολεμήσειν ἀναστήσας καὶ παροξύνας εὐθὺς ἐπ' αὐτὸν ἡγεμὼν αἱρεθήσεσθαι.

Hic primum pro *εὐθὺς* legendum esse *αὖθις* apparet e sequentibus *καὶ νέων μὲν τὴν πόλιν θριάμβων ... ἐμπλήσειν.* Deinde nimis lene verbum *ἀναστήσας* videtur. Didotianus interpres quid requiratur docet versione sua: „Mithridate *irritato*". Sed ipsum verbum non praesto.

C. XXXIV Senex iam Marius, novi honoris bellici cupidus, ridiculum in modum arma tractabat et corpus exercebat, absurdissimo usus praetexto:

ἔφη γὰρ ἐθέλειν τὸν υἱὸν ἀσκῆσαι παρὼν αὐτὸς ἐπὶ στρατείας.

Vitio solito, quod etiam c. XVII notavimus, hic *στρατείας* legitur pro *στρατιᾶς*. Nondum se exercitus Marii dederat in viam; sed adesse se *in castris* velle simulabat Marius ut filii exercitationibus praeesset.

C. XXXV Sulpicius, turbulentus ille tribunus plebis

διὰ τἆλλα πάντα θαυμάζων καὶ ζηλῶν τὸν Σατορνῖνον

nimis lentum eum timidumque vocabat.

Istud *διά* utique abesse debet; praesertim verbum *ζηλοῦν* illam respuit praepositionem. Recte interpres Didotianus: „cetera Saturnini laudans atque imitans".

ib. Sulla consul Sulpicii satellites fugiens forte in Marii aedes incidit a quo per aversam ianuam dimittitur

αὐτὸς δὲ Σύλλας ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν οὔ φησι καταφυγεῖν πρὸς τὸν Μάριον, ἀλλ' ἀπαλλαχθῆναι βουλευσόμενος ὑπὲρ ὧν Σουλπίκιος ἠνάγκαζεν αὐτὸν ἄκοντα ψηφίσασθαι περισχὼν ἐν κύκλῳ ξίφεσι γυμνοῖς καὶ συνελάσας πρὸς τὸν Μάριον, ἄχρι οὗ προελθὼν ἐκεῖθεν εἰς ἀγορὰν, ὡς ἠξίουν ἐκεῖνοι, τὰς ἀπραξίας ἔλυσε.

Nihil horum intelligo, in mentemque mihi hic venit Aristophanei ioci: *μῶν οὐ κέκλοφας ἀλλ' ἥρπακας;* Non enim video quid inter Sullae ipsius narrationem et praecedentem intersit.

Narrat Plutarchus *confugisse* ad Marium Sulla. „Immo vero" ait Sulla in commentariis „non *confugi* sed *recessi* (*ἀπηλλάχθην*) ad Marium: eo enim me Sulpicius compulit (*ἀπελάσας*). Atque inde prodii in forum et quod postulabant adversarii feci ut iustitium solverem". En virum fortem qui iure graviter ferat se *confugisse* ad Marium dici! Neque quidquam praesidii in Appiano, qui primum habet, quae eodem redeunt quo verba a Plutarcho e Sullae commentariis citata, *ὡς βουλευσόμενος ὑπεχώρει* (= *ἀπαλλαχθῆναι βουλευσόμενος*), deinde, paucis interiectis: *καὶ ὁ Σύλλας ἐπελθὼν ἐβάστασε τὴν ἀργίαν*. Quae verba sensu cassa esse video, emendationem non praesto. Nam constat quidem pro *ἐπελθών* legendum esse *ἐπανελθών*: reversus (a fuga illa ad Marium, quam *recessum* vel *abitum* ipse Sulla vocabat) in forum (inde enim aufugerat vel pulsus erat); sed quid absurdo illo *ἐβάστασε* faciam non video. Nihil aliud huc quadrat nisi *ἔλυσε*, sed id quidem quo modo in *ἐβάστασε* abire potuit?

ib. Sulla milites suos Romam duxit

τοὺς δὲ χιλιάρχους οὓς ἐπέπεμψε Μάριος, προσπεσόντες οἱ στρατιῶται διέφθειρον.

Illud *ἐπέπεμψε* e typothetae errore natum putabam, sed video in Didotiana quoque legi. Haud dubie tamen *ἐξέπεμψε* legendum; vide supra: *ὁ Μάριος ... δύο χιλιάρχους ἐξέπεμψε παραληψομένους τὸ Σύλλα στράτευμα.*

ib. Vela dat Ostia Marius, filio relicto ad commeatum parandum. Qui cum non sine multis periculis eam rem perfecisset

ἐπὶ θάλασσαν ἧκε καὶ νεὼς ἐπιβὰς εἰς Λιβύην πλεούσης ἀπεπέρασεν.

Mirum, hercle, compositum! Non est dubium quin *διεπέρασεν* sit legendum neque latet causa corruptelae. Iuvenis enim ille in proxime praecedentibus dictus est commeatum petisse e Mucii praedio, sed non latuisse adversarios qui eodem equites miserint ad eum comprehendendum. At hortulanus eos viderat accedentes, iuvenem absconderat in plaustro leguminum pleno, boves plaustro iunxerat

οὕτω δὲ πρὸς τὴν οἰκίαν τῆς γυναικὸς διακομισθεὶς ... νεὼς ἐπιβὰς ... ἀπεπέρασε.

Quis non videt eum qui *clam*, in plaustro abditus, domum suam ducatur, abducatur, reducatur, absurde *διακομίζεσθαι* sed aptissime *ἀποκομίζεσθαι* dici? Pro *διακομισθεὶς — ἀπεπέρασε* legendum est *ἀποκομισθείς — διεπέρασε.* Sexcenties eiusmodi permutationibus corruptus est Plutarchi textus. Cf. praeterea c. 40 *διαπεράσας τὸ πέλαγος.*

C. XXXVII Fugientes per litus Italiae Mariani

ὁρῶσιν ἱππέων ἴλην πρόσωθεν ἐλαύνοντας ἐπ' αὐτοὺς καὶ κατὰ τύχην ὁλκάδας δύο Φερομένας.

Nihili est ultimum vocabulum; requiritur Graece quod est in versione Didotiana: „duas onerarias naves *prope litus*". Legatur ergo *παραΦερομένας.*

In illarum alteram Marium senem comites inferunt, iubentibusque equitibus aut appellere navem aut Marium eiicere

ἀπεκρίναντο μὴ προέσθαι τὸν Μάριον.

Itane vero! „nolite Marium prodere" equitibus respondent nautae qui Marium in navem suam receperunt. Aut Graece permiscere et conturbare licet omnia, aut *προήσεσθαι* legendum est: „non prodituri sumus Marium" nautae clamarunt.

ib. Abditus in herba Minturnensi iacet Marius et

πορρωτάτω τοῦ μέλλοντος εἶχε τὴν διάνοιαν.

Non intellexisse haec videtur interpres Didotianus sensu cassa haecce praebens: „quam longissime ab eo quod eventurum erat cogitationibus abductis". Plutarchus hoc voluit: „omnia alia eventura exspectans potius quam id quod revera accidit". Nautae enim, equitum illorum minas veriti Mario persuaserant ut ibi aliquantisper requiesceret donec ventus flaret secundus: tum se statim vela daturos. At vixdum ibi Marium deposuerant cum sublatis ancoris fugerunt· Cf. Lys. XI: apud Aegos flumen milites Athenienses *ἠγόραζον, ἐπλανῶντο περὶ τὴν χώραν, ἐκάθευδον ὑπὸ ταῖς σκηναῖς, ἠριστοποιοῦντο, πορρωτάτω τοῦ μέλλοντος ἀπειρίᾳ τῶν ἡγουμένων ὄντες.*

C. XXXVIII In sexto Marii consulatu Fanniae cuiusdam

maritus uxorem adulterii accusaverat. Causam Marius cognoscit; illum dotis causa scientem duxisse uxorem impudicam intelligit; ergo dotem reddere eum iubet

τῆς δὲ γυναικὸς ἀτιμίας ἕνεκα τῇ καταδίκῃ χαλκοῦς τέσσαρας προσετίμησεν.

Includantur verba *ἀτιμίας ἕνεκα τῇ καταδίκῃ* et pro *τῆς γυναικός* legatur: *τῇ γυναικί.* Mulieri quatuor assium multam dixit: ignominiae causa id eum fecisse monendi non sumus, et istud *τῇ καταδίκῃ* prorsus supervacuum est.

C. XL Marium iuvenem comitesque eius Iampsas rex detinet insidias in eum struens

οὐ μὴν ἀλλὰ συμβαίνει τι τῶν εἰκότων αὐτοῖς πρὸς σωτηρίαν.

Id quod accidit huiuscemodi fuit: formosi iuvenis primum misericordia movetur quaedam e regiis ancillis, deinde e misericordia amor nascitur: illa ergo ei quaecunque ad fugam opus essent praebet. *Inexspectata*, ut opinor, ea fuit salus. Lege ergo *τι τῶν ἀπεικότων.*

C. XLI *ταῦτα τῷ Μαρίῳ πυνθανομένῳ πλεῦσαι τὴν ταχίστην ἐφαίνετο.*

Satis insolite hic *ἐφαίνετο* pro *ἔδοξε* positum est.

ib. Squalidus barbaque promissa Marius in urbem rediit

βουλόμενος μὲν ἐλεεινὸς εἶναι τῷ δὲ οἴκτῳ συνεμέμικτο πλέον τὸ φοβερόν.

Elegantissime enuntiata haec sed venustatem sermonis corrupit sciolus post *συνεμέμικτο* addens *τὸ οἰκεῖον τῆς ὄψεως*, quod verissimum quidem est, sed quae vera non usquequaque sunt inculcanda.

C. XLII Proditione Ostiam Marius capit, multos incolas occidit

καὶ γεφυρώσας τὸν ποταμὸν ἀπέκοψε κομιδῇ τὰς ἐκ θαλάσσης εὐπορίας τῶν π ο λ ε μ ί ω ν.

Possuntne sic Marii adversarii, *quos ille oppugnat*, appellari an *πολιτῶν* legendum? Nam quod e. c. equites qui Marium iuvenem *persequuntur* (c. XXXV) *πολέμιοι* dicuntur, id quidem minus me movet.

C XLII Laudatur Octavius consul tamquam vir
τὸ πρόσχημα τῆς ὑπατείας ἀκολάκευτον ἐπὶ τῶν πατρίων ἐῶν καὶ νόμων ὥσπερ διαγραμμάτων ἀμεταβόλων διαφυλάξας.

Fundamentorum hic potius quam *figurarum* exspectes imaginem, et fundamenta ἀμετάβολα quae sint novimus omnes, sed nihili videtur διαγράμματα ἀμετάβολα. Hoc tamen maxime movet suspicionem quod paulo post ipsa illa vox διάγραμμα suo sibi sensu redit — et iam satis cognitam habemus illam in textu Plutarchi vitiorum originem. Dicitur enim idem ille Octavius paulo fuisse infirmior, afferturque eius rei hoc argumentum: cum a militibus, quos Marius praemiserat, raptus a tribunali et occisus esset λέγεται διάγραμμα Χαλδαϊκὸν ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ φονευθέντος εὑρεθῆναι. Iam mihi relegat aliquis totum locum,' non poterit non sentire istud διαγραμμάτων ... διαφυλάξας ... διάγραμμα certum esse erroris indicium. Sed quid pro διαγραμμάτων sit legendum quis dicat?

C. XLIII Κίννας μὲν εἰσῄει δορυφορούμενος, Μάριος δὲ παρὰ ταῖς πύλαις ὑποστὰς εἰρωνεύετο πρὸς ὀργὴν φυγὰς εἶναι λέγων.

Abiiciantur ista πρὸς ὀργήν quo melius sentiamus iocum illum fuisse hominis iamiam ad dirissima quaeque transituri.

ib. οὓς Βαρδυαίους προσηγόρευσεν.

Ipsene Marius hoc nomen servis illis dedit an vulgo sic appellabantur? Equidem προσηγόρευον lego. (Exstat varia lectio προσηγόρευεν).

In caede illa Cinnana pauci erant
οἱ μὴ προδόντες τοὺς παρὰ σφᾶς καταφυγόντας.

Non est huius loci praepositio παρά, sed legendum πρός. Neque hic latet unde natum sit vitium. Praecedit enim:
ἠλέγχετο δὲ καὶ ξενίας καὶ φιλίας πίστις οὐδὲν ἔχουσα παρὰ τὰς τύχας βέβαιον.

C. XLV ἐν δὲ τούτῳ ὥσπερ τροπαίας τινος ἀμειβούσης undique de Sullae victoriis afferebantur nuntii. Mira haec structura, neque suspicionis expers.

Intelligebat ergo Marius mox sibi certamen fore cum bella-

tore egregio qui antea ipsum fugasset et nunc Mithridatem in suum repulisset regnum. Perturbabatur ergo animo

ὑπὸ τοιούτων θραυόμενος λογισμῶν καὶ τὴν μακρὰν ἄλην αὑτοῦ καὶ φυγὰς καὶ κινδύνους διὰ γῆς καὶ θαλάττης ἐλαυνομένου λαμβάνων πρὸ ὀφθαλμῶν.

αὑτοῦ: cuius, obsecro? Sullaene? Immo ipsius. Lege ergo *αὐτοῦ*.

Paulo post haec legimus:

τέλος δὲ ὡς ἧκε τις ἀπαγγέλλων ἀπὸ θαλάσσης ...

ἀπαγγελλων quid? Excidisse hic quaedam videntur, cum praesertim in sequentibus *νέοι προσπίπτοντες αὐτῷ φόβοι ... εἰς νόσον κατηνέχθη πλευρῖτιν* durissimum sit anacoluthum.

C. XLVI *Πλάτων μὲν οὖν ... ὕμνει τὸν αὑτοῦ δαίμονα καὶ τὴν τύχην ὅτι πρῶτον μὲν ἄνθρωπος, εἶτα Ἕλλην [οὐ βάρβαρος οὐδὲ ἄλογον τῇ φύσει θηρίον] γένοιτο κτέ.*

Inclusa delere malim quam cum Schaefero maiorem eorum transponere partem.

Lysander c. IV E pecunia, quam a Cyro accepit, Lysander *ἐπιμετρήσας τὸν ὀβολὸν τοῖς ναύταις καὶ λαμπρυνάμενος ὀλίγῳ χρόνῳ τὰς ναῦς τῶν πολεμίων κενὰς ἐποίησε.*

Nullus istis *καὶ λαμπρυνάμενος* locus hic est. Neque opus Lysandrum ea re gloriari: vel sic permanat ad hostes rumor meliorem esse Spartanorum militum conditionem quam suam. Sed unde ista vocabula invecta sint non video.

C. V *ὥστε προσέχειν ἅπαντας αὐτῷ καὶ χαρίζεσθαι καὶ ποθεῖν ἐλπίζοντας οὐδενὸς ἀτυχήσειν τῶν μεγίστων ἐκείνου κρατοῦντος.*

Desiderio (*ποθεῖν*) in sequentibus demum locus, ubi legimus successorem Lysandro missum Callicratidam. Neque recte habere videtur *κρατοῦντος*, quod est *νικῶντος*, non, quod hic requiritur, *ἄρχοντος*.

C. VII Quid est (quod Lysander facere quibusdam videbatur) *τὸ δίκαιον μεγαλύνειν ἐπὶ τῷ λυσιτελοῦντι*?

An: „iustitiam laudare (magni facere) sed *ea conditione* si lucrum afferret"? Errat interpres Didotianus vertens: iustitiam *utilitati coniunctam* magni faciens.

C. VIII οἷς πρώτοις ἐπιτύχοι τῶν νεωτεριζόντων ἐχαλέπαινε τῇ φωνῇ καὶ προσῆγε τραχυνόμενος.

Quam vim hic habeat verbum προσάγειν me latet et τῇ φωνῇ coniunctum malim cum τραχυνόμενος quam cum ἐχαλέπαινε. Plutarchum dedisse suspicor: τῇ φωνῇ π ρ ο σ ῄ ε ι τραχυνόμενος et illa ἐχαλέπαινε et καὶ addita esse ab eo qui insolitam, sed vere Plutarcheam, vocabulorum dispositionem non ferret.

ib. Periuria Lysandri ita ab auctore nostro reprehenduntur ut dicatur non esse

Λακωνικὸν τὸ χρῆσθαι τοῖς θεοῖς ὥσπερ τοῖς πολεμίοις, μᾶλλον δὲ ὑβριστικώτερον

„nam qui periuriis ad fallendum utitur, hostes (inimicos) a se metui, sed deos contemni agnoscit".

Hic ut τοῖς πολεμίοις sanum sit metuo.

C. XIV In ceteris civitatibus multos cives occidens et in exilium pellens Lysander oligarchiam instituit

Σαμίους δὲ πάντας ἐκβαλὼν παρέδωκε τοῖς φυγάσι τὰς πόλεις.

Immo τὴν πόλιν: nolo enim hic de pluribus unius insulae cogitare oppidis; omnia unam πόλιν efficiunt.

C. XV εἶτα μέντοι συνουσίας γενομένης τῶν ἡγεμόνων παρὰ πότον καί τινος Φωκέως ᾄσαντος ἐκ τῆς Εὐριπίδου Ἠλέκτρας τὴν πάροδον . . .

Utique transponendum παρὰ πότον ita ut inter Φωκέως et ᾄσαντος legatur.

C. XVII E Lysandri lege reipublicae aurum argentumque habere licebat, privato non licebat; at sic tamen irrepsit avaritia

τῆς χρείας ἀξίαν προσλαμβανούσης καὶ ζῆλον.

Pro προσλαμβανούσης legendum est προσβαλλούσης: usus auro argentoque pretium dedit et ut a civibus cuperetur effecit. E tradita lectione nullum unquam extundes sensum.

C. XIX. Quid illud sit quod Lysandri φιλοτιμία dicatur fuisse τοῖς πρώτοις καὶ ἰσοτίμοις ἐπαχθὴς μόνον vel qua ratione

illud sequentibus, ubi item de viris primariis sermo est, opponatur me fugit.

Paulo post notetur *συναμφοτέρους* pro *σύμπαντας* positum.

ib. In scytales descriptione: magistratus, ad quem secretae literae mittebantur, lorum istud suo circumvolvebat baculo

ὥστε τῆς ἕλικος εἰς τάξιν ὁμοίως ἀποκαθισταμένης ἐπιβάλλοντα τοῖς πρώτοις τὰ δεύτερα κύκλῳ τὴν ὄψιν ἐπάγειν τὸ συνεχὲς ἀνευρίσκουσαν.

Sanane haec sint an *ἀνευρίσκοντα* legendum subdubito.

C. XXIII Civitates Asiae Lysandro monente Spartam miserunt legatos petentes ut dux belli Agesilaus mitteretur

ὃ δοκεῖ τῆς βασιλείας οὐκ ἔλαττον Ἀγησιλάῳ καλὸν ὑπάρξαι διὰ Λυσάνδρον.

Ecquid *διὰ Λυσάνδρου*, „Lysandri opera"?

C. XXIV Postquam narratum est Lysandrum, quamquam ab Agesilao a bello fuerit remotus et in Hellespontum missus, tamen utilem navasse operam Agesilao (effecit enim ut Spithridates cum suis copiis ad eum transiret), haec sequuntur:

ἄλλο δὲ οὐδὲν ἐχρήσατο αὐτῷ πρὸς τὸν πόλεμον.

Obscurus est horum verborum sensus, non enim sic possunt accipi ut subiectum fiat Agesilaus, non Lysander, quoniam sequitur: *ἀλλὰ τοῦ χρόνου διελθόντος ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Σπάρτην ἀτίμως, ὀργιζόμενος μὲν τῷ Ἀγησιλάῳ κτέ.* Interpres Didotianus haec praebet: „nihil aliud eo in bello perfecit", ad incitas, ut opinor, redactus.

ib. „In magno illo Heraclidarum numero duae" ait „tantummodo gentes regem praebebant Spartae, ceteri omnes e nobilitate generis nullum habebant emolumentum"

αἱ δ' ἀπ' ἀρετῆς τιμαὶ πᾶσι προὔκειντο τοῖς δυναμένοις.

Obscura haec quoque, praesertim in *δυναμένοις* haereo. Merae libidinis est cum Didotiano interprete sic locum vertere: „virtutis praemia, omnibus, *qui ea poterant adipisci*, communia erant".

ib. Omnibus Spartiatis ad regiam dignitatem dare aditum volebat Lysander

ἤλπιζε δὲ τῆς βασιλείας οὕτω δικαζομένης οὐδένα πρὸ αὐτοῦ Σπαρτιάτην ἂν αἱρεθήσεσθαι.

Immanem soloecismum ingeniose sustulit Naberus pro *ἂν αἱρεθήσεσθαι* legens *ἀναρρηθήσεσθαι*. Restat *δικαζομένης* quod quo modo emendem nescio, sanum non esse certo scio. Requiritur aliquid quod significet id quod praebet interpres Didotianus: „si ea lege reges *designarentur*".

C. XXV Quae Lysander sit molitus ut, lege de regibus creandis mutata, ipse ad summam perveniret potestatem narraturus sic incipit Plutarchus ut promittat se expositurum totam *ἐπιβουλὴν καὶ σκευωρίαν τοῦ πλάσματος οὐ φαύλην οὖσαν οὐδ' ἀφ' ὧν ἔτυχεν ἀρξαμένην, ἀλλὰ πολλὰς καὶ μεγάλας ὑποθέσεις, ὥσπερ ἐν διαγράμματι μαθηματικῷ, προσλαβοῦσαν καὶ διὰ λημμάτων χαλεπῶν καὶ δυσπορίστων ἐπὶ τὸ συμπέρασμα προϊοῦσαν.*

Lepidam comparationem unum vocabulum pessumdat *προσλαβοῦσαν*, pro quo haud dubie *προλαβοῦσαν* est legendum: demonstratio enim mathematica *primum* sumit *ὑπόθεσιν*. Cf. c. XXVI: *ταύτην λαβὼν ἀρχὴν τὰ λοιπὰ παρ' ἑαυτοῦ προσετεκταίνετο.*

C. XXVIII *ἤδη δὲ παντάπασι χαλεπὸς ὢν ὀργὴν διὰ τὴν μελαγχολίαν ἐπιτείνουσαν εἰς γῆρας κτέ.*

Sana haec esse non credo, sed legendum suspicor: *εἰς μελ. ἐπ. διὰ τὸ γῆρας*. Senectus efficiebat ut iracundia in melancholiam transiret.

ib. Quid illud sit quod Lysander, cum primum ad Haliartum Pausaniam exspectare decrevisset, morae impatiens

λαβὼν τὰ ὅπλα καὶ τοὺς συμμάχους παρορμήσας ὀρθίῳ τῇ φάλαγγι παρὰ τὴν ὁδὸν ἦγε πρὸς τὸ τεῖχος

me fugit. Ecquid *κατὰ τὴν ὁδὸν* legendum? Signum profectionis dedit, deinde *in ipso itinere* urbem est aggressus.

Sulla c. II In initio huius capitis legitur aliquid quod nescio an a doctis archaeologis negligatur:

τοῦ δὲ σώματος αὐτοῦ τὸ μὲν ἄλλο εἶδος ἐπὶ τῶν ἀνδριάντων φαίνεται, τὴν δὲ τῶν ὀμμάτων γλαυκότητα κτέ.

Opponuntur hic inter se ea quae *cernantur* et quae *non cer-*

nantur in statuis. *Non* cernitur color oculorum, ergo *non* solebant pingi oculi ... et fortasse neque capilli neque supercilia ceteraque ex hoc genere.

C. III Bocchus insidias Iugurthae struens Sullam advocabat

δι' ἐκείνου μάλιστα βουλόμενος τὴν σύλληψιν καὶ παράδοσιν τοῦ Ἰογόρθα γενέσθαι ἢ δι' αὐτοῦ.

Istud *μάλιστα* vitio natum e *μᾶλλον* suspicor.

C. V Pro *στρατείαν* legendum esse *σατραπείαν* demonstravi Mnem. 1903 p. 294.

C. VI Bocchus in Capitolio signa collocanda curavit Iugurthae a se Romanis Sullaeque dediti

τόν τε δῆμον ἅμα θεραπεύων ἐν Ῥώμῃ καὶ τῷ Σύλλᾳ χαριζόμενος.

Nimis stupidos sibi finxit lectores, qui istud *ἐν Ῥώμῃ* addidit. Et addidit inepto loco!

ib. (versus finem) *ἀποδειχθῆναι στρατηγὸς ἐπὶ Μιθριδάτην ἐθεράπευε τὴν ὑφ' ἑαυτῷ στρατιάν.*

Frustra huiusce structurae rationem quaeras defensionemve. Post *ἐπὶ Μιδριδάτην* excidisse suspicor *ἐπιθυμῶν*. Causa erroris in aperto est.

C. VII Marius senex appetens Mithridatici belli gloriam nobis depingitur tamquam

ἀνὴρ τῷ τε σώματι βαρὺς καὶ ταῖς ἔναγχος ἀπειρηκὼς στρατείαις διὰ γῆρας ἐκδήμων καὶ διαποντίων πολέμων ἐφιέμενος.

Multi, sat scio, haec eodem modo quo interpres Didotianus accipient, qui sic vertit: „gravi vir corpore et qui nuper aetatis causa bellicis laboribus succubuisset e. q. s." Sed dubium non est quin vocabula *ταῖς ἔναγχος στρατείαις* contineant aliquid quod verbis *ἐκδήμων καὶ διαποντίων πολέμων* sit *oppositum*, et si *ἀπειρηκώς* hic eam vim haberet quam interpres putat, istud „expeditionibus confectus propter aetatem" verbositatis esset non ferendae. *Loci*, non temporis hic est adverbium *ἔναγχος*, et admonemur eorum quae in vita Marii c. 33 s. f. leguntur: *ἀφῆκε τὴν στρατηγίαν ὡς ἐξαδυνατῶν τῷ σώματι διὰ τὴν ἀσθένειαν.* Le-

gendum ergo est τὰς ἔναγχος ἀπειρηκὼς στρατείας, ut ἀπειρηκώς fere idem sit quod ἀΦεικώς. Cum bellum in ipsa esset gerendum Italia, Marius aetatem excusavit.

C. XII Obsidet Athenas Sulla, et nisi Romam redire festinasset παρῆν ἀκινδύνως ἑλεῖν τὴν ἄνω πόλιν [ὑπὸ λιμοῦ] συνηγμένην ἤδη τῇ χρείᾳ τῶν ἀναγκαίων εἰς τὸν ἔσχατον καιρόν.

Dele importunum emblema. Quis enim tam brevi spatio bis eandem rem significari ferat, primum simpliciter (fame), deinde ornate (inopia rerum necessariarum)?

C. XIV κατελήΦθη μὲν οὖν ἡ πόλις ἐκεῖθεν ὡς 'Αθηναίων οἱ πρεσβύτατοι διεμνημόνευον.

Sic haec verba accipienda puto ut Plutarchus puer Lampriam avum narrantem audiverit de rebus quas ille cognoverit ab Atheniensibus grandaevis, Sullae aequalibus. Mira res, sed non plane incredibilis.

C. XIX Mire dictum τρόπαιον τοῦ Θουρίου κατὰ κορυΦὴν βεβηκός, pro ἑστηκός.

C. XXIX In proelio ad portam Collinam ipse Sulla candido vehebatur equo: agnoscebatur ergo a duobus adolescentibus in adversariorum excercitu, qui hastas in eum coniecerunt

αὐτὸς μὲν οὖν οὐ προενόησε, τοῦ δὲ ἱπποκόμου μαστίξαντος τὸν ἵππον ἔΦθη παρενεχθεὶς τοσοῦτον ὅσον περὶ τὴν οὐρὰν τοῦ ἵππου τὰς αἰχμὰς συμπεσούσας εἰς τὴν γῆν παγῆναι.

Miraculum hic nobis narratur non minus absurdum quam quod quondam ad cives placandos commentus dicitur rex facetus: θαῦμα ἂν ἦν εἰ ἡ κλεὶς περὶ τὸν ὄΦιν εἴλικτο. Pro περὶ τὴν οὐράν quantocius παρά repone.

C. XXXI De Sullae proscriptione et alia legimus et haec: λέγειν ἐπῄει τοῖς κολάζουσιν ὡς τόνδε μὲν ἀνῃρήκει οἰκία μεγάλη, τόνδε δὲ κῆπος κτέ.

Pro κολάζουσιν aliud quid exspectes. Ut iam concedam ea voce *percussores* significari, non credo Sullae ministros sic de caede ab illo iussa disputasse. Aliorum illud est, qui ipsi totius

negotii sint expertes. Scripsit ἀκούουσι vel eiusmodi aliquid Plutarchus.

C. XXXIII Reprehenduntur Sullae largitiones infimis mortalium

ἐθνῶν [χώρας] καὶ πόλεων χαριζομένου προσόδους.

Deleatur inclusum vocabulum: populorum urbiumque reditus Sulla largiebatur.

C. XXXIV Pro καλόν legendum esse κάλλιον demonstravi Mnem. 1903 p. 317.

C. XXXV pro οὐσίας legendum esse λείας demonstravi Mnem. 1903 p. 320. Hic addo haudquaquam illam emendationem refutari iis quae leguntur in vita *Crassi* c. II παρὰ τὴν ὑπατείαν ἀποθύσας τῷ Ἡρακλεῖ τὴν δεκάτην. Nam de Sullae hic agitur triumpho rebusque ad triumphum pertinentibus.

ib. In uxoris exsequiis Sulla omnibus modis leges a se de luxu cohibendo latas neglexit

πότοις καὶ σ υ ν δείπνοις ... παρηγορῶν τὸ πένθος.

Unde praepositio ista huc pervenerit nescio, pellendam censeo.

C. XXXVII πρὸ μιᾶς δὲ ἡμέρας πυθόμενος τὸν ἄρχοντα Γράνιον, ὡς ὀφείλων δημόσιον χρέος οὐκ ἀποδίδωσιν ἀλλ' ἀναμένει τὴν αὐτοῦ τελευτὴν, μετεπέμψατο τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ δωμάτιον, καὶ περιστήσας τοὺς ὑπηρέτας ἐκέλευσε πνίγειν.

Si revera magistratum eo tempore gessisset Granius, praetorem eum vel aedilem vel quaestorem appellasset Plutarchus. Sed permulta alia hic locus habet quae minime in populi Romani magistratum conveniant: de plebe homine ita utitur tyrannus, de plebe hominem τὸν ἄνθρωπον dicit qui Graece scit. Puto de iocoso illo *praecone* Granio hic agi cuius facetias multas in libris de Oratore commemorat Cicero. Amicus ille fuit Crassi, sed nihil obstat quominus duodecim post Crassi mortem annis etiam in vivis fuerit. Aut ergo κήρυκα legendum aut aliud vocabulum idem officium significans.

Comp. Lycurgi et Sullae c. II Sulla et in alios multos fuit iniquissimus amicos et

Λουκρήτιον Ὀφέλλαν ἀντὶ πολλῶν καὶ μεγάλων ὑπατείαν μνώμενον ... ἀποσφάξαι προσέταξε.

Post μεγάλων substantivum aliquod excidit, fortasse ὑπουργιῶν, quod sequente ὑπατείαν facile a librario potuit omitti.

C. III In publica auctione Sulla amico cuidam parvo pretio bona addicere volebat

ἑτέρου δὲ τὴν τιμὴν ὑπερβαλλομένου καὶ τοῦ κήρυκος τὸ προστεθὲν ἀγορεύσαντος διηγανάκτησε.

Praeconis est *clara voce proclamare*. Lege ergo ἀναγορεύσαντος.

C. IV In victoriarum comparatione magis refert quos victor habuerit adversarios,

τρυφὴν γὰρ οἶμαι καὶ παιδιὰν πρὸς Ἀντίοχον διαναυμαχεῖν τὸν Ἀλκιβιάδου κυβερνήτην

sed arduum et grave fuit negotium Marium, Mithridatem, Telesinum vincere.

Sententia verborum certa est, requiritur enim decantatum illud *ludus iocusque*. Sed recte *ludi* sensu τρυφήν dici vix credo.

Cimon c. II Maiores nostri Lucullo statuam posuerunt, at nos

ἀναληψόμεθα τῇ γραφῇ τῶν παραλλήλων βίων τὰς πράξεις τοῦ ἀνδρός.

Ista non intelligo; haereo in verbo ἀναληψόμεθα, pro quo exspecto fere *inseremus*. Videntur autem viri docti e vulgata scriptura effecisse ab hac vita vitarum suarum scribendarum initium fecisse Plutarchum (v. Gréard).

ib. ἐν τοῖς καλοῖς ἀναπληρωτέον ὥσπερ ὁμοιότητα τὴν ἀλήθειαν.

Verba ὥσπερ ὁμοιότητα equidem deleverim, ut reliqua significent: „in virtutibus describendis veritate opus est plena, non imminuta". Sequitur enim fere hoc: „de vitiis vero verecunde est narrandum". Mire autem ibi iunguntur ἁμαρτίας καὶ κῆρας.

C. VIII Coronam petente Miltiade Lachares vocem misit

οὐκ εὐγνώμονα μὲν ἀρέσασαν δὲ τῷ δήμῳ τότε.

Transpone: τῷ τότε δήμῳ: populo qui tunc erat, rudi scilicet et subrustico, sententia illa durior placebat.

C. X Ἤδη δὲ εὐπορῶν ὁ Κίμων ἐφόδια τῆς στρατιᾶς ἃ καλῶς ὑπὸ τῶν πολεμίων ἔδοξεν ὠφελῆσθαι κάλλιον ἀνήλισκεν εἰς τοὺς πολίτας.

In verbis εὐπορῶν ἐφόδια τῆς στρατιᾶς haereo, neque quidquam varia lectio ἐφοδίων prodesse videtur. In praecedentibus autem narratum est in praeda dividenda Athenienses auctore Cimone sibi elegisse captivos, ornatum eorum, quamvis splendidum, reliquisse sociis, neque spem eum fefellisse, nam mox illorum cognatos multo pluris eos redemisse quam quanti ornamenta illa essent, ita ut statim in quatuor menses victum praebere copiis posset. Itaque sine ullo damno immo cum magno emolumento ista ἐφόδια τῆς στρατιᾶς abiiciemus; adscripsit aliquis ad pronomen ἃ explicandum; annotatione in textum recepta periit venustissima oppositio ἃ καλῶς ὑπὸ τῶν πολεμίων ἔδοξεν ὠφελῆσθαι κάλλιον ἀνήλισκεν εἰς τοὺς πολεμίους.

C. XIII verba ἐπηγωνίσατο ταῖς νίκαις sic accipere viri docti videntur: „statim post victorias illas novum adiit certamen". Certe interpres Didotianus haec praebet: „certamen aliud quasi additamentum victoriis et tropaeum quaerens subiit". Insolite tamen dictum illud.

C. XIV In iudicium vocatur Cimon quod pecunia ab Alexandro accepta nullam in Macedoniam fecerit incursionem.

ἀπολογούμενος δὲ πρὸς τοὺς δικαστὰς οὐκ Ἰώνων ἔφη προξενεῖν οὐδὲ Θεσσαλῶν, πλουσίων ὄντων, ὥσπερ ἑτέρους, ἵνα θεραπεύωνται καὶ λαμβάνωσιν, ἀλλὰ Λακεδαιμονίων, μιμούμενος καὶ ἀγαπῶν τὴν παρ' αὐτοῖς εὐτέλειαν καὶ σωφροσύνην, ἧς οὐδένα προτιμᾶν πλοῦτον, ἀλλὰ πλουτίζων ἀπὸ τῶν πολεμίων ἀγάλλεσθαι.

Haec parum apte decurrit sententia. Excidisse quaedam crediderim.

C. XV Quamdiu aderat Cimon cohibuit hominum popularium ardorem. Sed cum iterum ad classem esset profectus

τελέως ἀνεθέντες οἱ πολλοὶ καὶ συγχέαντες τὸν καθεστῶτα τῆς

πολιτείας κόσμον τά τε πάτρια νόμιμα, οἷς ἐχρῶντο πρότερον, Ἐφιάλτου προεστῶτος ἀφείλοντο τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς τὰς κρίσεις πλὴν ὀλίγων ἁπάσας.

Istud *τε* Schaeferus addidit. Sed ne sic quidem locus sarcitur. Fortasse totum istud *τὰ πάτρια .... πρότερον* tamquam interpretamentum eius quod praecedit *τὸν καθεστῶτα τῆς πολιτείας κόσμον* est eiiciendum.

Sic demagogi isti

εἰς ἄκρατον δημοκρατίαν ἐνέβαλον τὴν πόλιν, ἤδη καὶ Περικλέους δυναμένου καὶ τὰ τῶν πολλῶν Φρονοῦντος.

Haec quoqûe suspecta. Certe istud *δυναμένου* suum sibi *μέγα* flagitat. Sed scioli annotationem olet totum istud *ἤδη — Φρονοῦντος.*

C. XVI Pro *πόλεις* legendum esse *ἐπαύλεις* demonstravi Mnem. 1903 p. 317. Haud mediocriter hoc invento gaudeo.

C. XVIII *μετὰ δὲ ταύτην τὴν ὄψιν αὐτοῦ τῷ Διονύσῳ θύσαντος ὁ μὲν μάντις ἀπέτεμε τὸ ἱερεῖον.*

Immo vero *ἀνέτεμε*, quod solemne est verbum de haruspice exta consulente.

Lucullus c. 1 *ἐδόκει δὲ καὶ ἄλλως αὐτοῖς ἄνευ προφάσεως οὐκ ἀγεννὲς εἶναι τὸ τῆς κατηγορίας ἔργον.*

Admodum suspecta mihi sunt vocabula *ἄνευ προφάσεως* quibus sine ullo detrimento hic carere possimus. Interpretamentum videtur vocabuli *ἄλλως* „vel sic", quod fere idem est ac *sine certa causa.*

Et Latine et Graece facundus erat orator Lucullus

ὥστε καὶ Σύλλας τὰς αὐτοῦ πράξεις ἀναγράφων ἐκείνῳ προσεφώνησεν.

Ultimum vocabulum quo sensu dictum sit me latet. Vertunt „ei inscripserit"; sed quomodo, obsecro, illud cum iis quae continuo sequuntur *ὡς συνταξομένῳ καὶ διαθήσοντι τὴν ἱστορίαν ἄμεινον* cohaeret? Non, ut opinor, librum alicui „dedicantes" illum nobis melius argumenta disponere declaramus.

C. II Non ab omni parte perspicuum mihi est quod *περὶ τοῦ Λουκολλείου νομίσματος* narratur:

διετέλεσεν ἐπὶ πλεῖστον ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν χρειῶν ἐν τῷ πολέμῳ λαμβάνον ἀμοιβὴν ταχεῖαν.

Melius intelligerem si *λαβόν* scriptum esset: milites illos nummos mutando sparserunt per provincias, et sic in usu esse illi perstiterunt.

ib. *λέγεται δὲ μήτ' εἰς Μέμφιν ἀναβῆναι μήτ' ἄλλο τῶν θαυμαζομένων ἐν Αἰγύπτῳ καὶ περιβοήτων ἱστορῆσαι.*

Immo vero *λέγει*: ipse hoc Lucullus in suis commentariis dicit, quod luce clarius apparet ex iis quae continuo sequuntur: *σχολάζοντος γὰρ εἶναι ταῦτα θεατοῦ καὶ τρυφῶντος, οὐχ, ὡς αὐτὸς, ἐν ὑπαίθρῳ τὸν αὐτοκράτορα σκηνοῦντα παρὰ ταῖς ἐπάλξεσι τῶν πολεμίων ἀπολελοιπότος.* Mirum et vix credibile eiusmodi aliquid per tot saecula viros doctos latere potuisse!

Ex eodem genere vitium mihi deprehendisse videor apud Flavium Iosephum A. I. 19, 14. Describens spectaculum, in quo Caligula interfectus est, et alia et haec narrat:

πολλῆς δὲ ὀπώρας ἐπιχεομένης τοῖς θεωροῖς καὶ πολλῶν ὀρνέων ὁπόσα τῷ σπανίῳ τίμια τοῖς κτωμένοις, ὁ Γάιος ἡδονῇ τὰς περὶ αὐτοῖς ἐθεώρει μάχας καὶ διαρπαγὰς οἰκειουμένων αὐτὰ τῶν θεωρῶν. ἔνθα δὲ καὶ σημεῖα μανθάνει δύο γενέσθαι· καὶ γὰρ μῖμος εἰσάγεται, καθ' ὃν σταυροῦται λῃστῶν ἡγεμών, ὅ τε ὀρχηστὴς δρᾶμα εἰσάγει Κινύραν, ἐν ᾧ αὐτός τ' ἐκτείνετο καὶ ἡ θυγάτηρ Μύρρα, αἷμά τ' ἦν τεχνητὸν πολύ.

Haec *spectat* Caligula, verum *facta ea esse* et Caligulae illa oblata omina quis *μανθάνει*? Ut opinor, is qui haec scripsit. Dedit ergo *μανθάνω* i. e. „apud auctores meos invenio". Paulo post sequitur quod est eiusdem generis:

ὁμολογεῖται δὲ καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην γενέσθαι ἐν ᾗ Φίλιππον τὸν Ἀμύντου Μακεδόνων βασιλέα κτείνει Παυσανίας.

i. e. de hac re consentiunt auctores mei. Omnino Iosephus libenter suarum disquisitionum facit mentionem.

C. IV In bello civili neutris partibus se adiunxit Lucullus, neque tamen ob eam causam minoris eum faciebat Sulla

ἀλλὰ τήν τε γραφὴν, ὡς εἴρηται, τῶν ὑπομνημάτων ἐκείνῳ δι' εὔνοιαν ἀνέθηκε ...

ὡς εἴρηται, ubi? In mentem nobis venit loci in c. I de quo

modo agebamus, quamquam ibi haudquaquam idem dicitur quod hic: τὰς αὑτοῦ πράξεις ἀναγράφων ἐκείνῳ προσεφώνησε, hoc est: ipse Sulla commentarios suos conscripsit, sed eos Lucullo ... quid? „Inscripsit" ait interpres Didotianus, quod eodem redit ac pervulgatum illud „dedicavit". Ut faciamus προσφωνεῖν eam vim habere, carmen aliquod, orationem, librum denique aliquem arte limatum in fronte gerere nomen eius, quem poeta, orator, historicus insigni velit afficere honore intelligimus, nudos aridosque commentarios non intelligimus, cum praesertim ipse eorum auctor se scribendi artem parum callere fateatur. Deinde quo modo haec procedit disputatio: „Lucullus tam Graece quam Latine facundus erat, ergo Sulla honoris causa suos commentarios illius ornavit nomine, utpote qui melius eos dispositurus compositurusque esset"? Hinc quoque aliquem extundas sensum: ubi nunc ante c. IV Plutarchus Sullam dixit commentarios suos *perscribendos mandasse* Lucullo? Nusquam, ut opinor, et tamen τὴν γραφὴν τῶν ὑπομνημάτων ἐκείνῳ ἀνέθηκε quid possit significare aliud non video. Suspicor ergo in c. I a Plutarcho scriptum fuisse τὰς αὑτοῦ πράξεις ἀναγράφειν ἐκείνῳ προσέταξεν. Dixeris ne sic quidem quae capitibus I et IV narrentur inter se concinere: duae res ibi traduntur, sed eae minime diversae, immo quam maxime inter se cognatae. Qui alii suos commentarios perscribendos mandat primum insigne ei dat amoris benevolentiaeque documentum, deinde eum tamquam scribendi artificem insigni afficit honore.

C. VI Praecia meretricula viris, quibuscum rem habere solebat, utebatur

πρὸς τὰς ὑπὲρ τῶν φίλων σπουδὰς καὶ πολιτείας.

Ultimum vocabulum sanum esse non credo utpote quod nullo modo cum praepositione ὑπέρ iungi possit. Adscripsitne aliquis καὶ πολιτείας ad significandum illa Praeciae studia ad rempublicam pertinuisse?

C. VII In eam venerat respublica conditionem ut fieri posset nihil

Κεθήγου μὴ σπουδάζοντος οὐδὲ Πραικίας μὴ κελευούσης παρὰ Κεθήγῳ.

Nihili istud videtur. Legendum:

Κεθήγου μὴ κελεύοντος οὐδὲ Πραικίας μὴ σπουδαζούσης παρὰ Κεθήγῳ.

Nunc demum recte et ordine, simulque facete, dicta sunt omnia: Cethegus tribunus non iam *vetabat* sed *iubebat* et sua apud eum, tamquam si consul vel praetor esset, gratia utebatur ... meretrix.

C. IX Castra ponit Lucullus

ἐν τόπῳ κατὰ τῶν ὁδῶν ἄριστα πεφυκότι καὶ τῶν χωρίων, ἀφ' ὧν καὶ δι' ὧν ἀναγκαῖον ἦν τοῖς Μιθριδατικοῖς τὰ ἐπιτήδεια φοιτᾶν.

Immo vero *καὶ τῶν ὁδῶν ... καὶ τῶν χωρίων*. Optimus ille erat castrorum locus ét quod pertinebat ad vias, quibus ad hostes commeatus advehebatur ét quod ad agros unde frumentari illi solebant. Venustissimus est chiasmus:

καὶ τῶν ὁδῶν ...... καὶ τῶν χωρίων

ἀφ' ὧν .... δι' ὧν.

Ad genitivos illos quod attinet, quamquam minime rarus ille usus, adscribere tamen locum e Platone iuvat, qui mirifice huc quadrat: Leg. p. 705 C. *ναυπηγησίμης ὕλης ὁ τόπος ἡμῖν τῆς χώρας πῶς ἔχει;*

C. XIII In myoparonem transiit Mithridates

τῆς ὁλκάδος, ἐφ' ἧς ἔπλει, μήτε πρὸς τὴν γῆν εὐπαρακομίστου διὰ μέγεθος ἐν σάλῳ μεγάλῳ καὶ κύματι τυφλῷ παρισταμένης τοῖς κυβερνήταις κτέ.

Si sana haec, iungenda inter se sunt *εὐπαρακομίστου παρισταμένης* ita ut prius vocabulum secundi sit praedicatum et *ἡ ναῦς πρὸς τὴν γῆν εὐπαρακόμιστος παρίσταται τοῖς κυβερνήταις* significet: navis se docilem praebet gubernatoribus ita ut facile in terram possit dirigi.

C. XIV „Cur hostem nobis" Lucullus milites desidiam non ferentes rogat „Tigranem ultro faciamus"

πάλαι μὲν αἰτίας δεόμενον ἐφ' ἡμᾶς, εὐπρεπεστέραν δὲ οὐκ ἂν λαβόντα τῆς ὑπὲρ ἀνδρὸς οἰκείου καὶ βασιλέως ἀναγκασθέντος ὑπουργεῖν αὐτῷ;

Corrupta haec neque sanantur Schaeferi coniectura ἀναγκασθέντα, qua et hiatus nascitur. Et illam tamen probat strenuus ille traditarum lectionum propugnator Sintenisius! Nulla est vera medicina qua non efficiatur ut articulus τῆς suum sibi substantivum nanciscatur. Ecquid τῆς ὑ. ἀ. οἰ. κ. β. ἀναγκασθείσης ὑπουργίας? Nullum unquam habebit speciosius belli praetextum Tigranes quam *si cogetur* cognato regi *opem ferre* (pulcherrimum erit praetextum coacta i. e. necessaria, quam regi cognato praebet, opera).

Etiam ea quae statim sequuntur:

τί οὖν δεῖ τοῦθ' ἡμᾶς ἐξεργάσασθαι καὶ διδάξαι Μιθριδάτην ἀγνοοῦντα, μεθ' ὧν ἐστὶν αὐτῷ πολεμητέον, καὶ μὴ βουλόμενον ἀλλ' ἀδοξοῦντα συνελαύνειν εἰς τὰς Τιγράνου χεῖρας;

corrupta videntur. Non enim video quid hic isto ἀδοξοῦντα faciam. Quod si ita agere liceret ut egit Didotianus interpres, qui μὴ βουλόμενον ἀλλ' ἀδοξοῦντα vertit: nolentem et *dedecori sibi ducentem*, nullum iam in Graecis libris esset obstaculum: quodvis vocabulum significare quidvis posset. Sed ἀδοξεῖν et semper fuit et nunc est „in nullo honore esse". Legendum ἀμφιδοξοῦντα censeo: ad Tigranem confugere non *vult* Mithridates, neque tamen *plane nolle* eum dixerim, cogitat de ea re et dubius haeret. Eum ne impellamus! θέλει μέν, ἐχθαίρει δέ, βούλεται δ' ὅμως.

C. XVI ὁ Μενέδημος εἰπὼν μηδὲν ἀναγκαιότερον τοῦ σώζεσθαι Λούκουλλον κτέ.

Post ἀναγκαιότερον insere εἶναι, non enim Latina haec sed Graeca.

C. XVII Notabilis quaedam loquendi brevitas hic observatur. Mithridates se parem Romanis non esse intelligens castra movet, persequitur eum Luculli exercitus et parum abest quin ipse rex in manus incidat hostium, sed salutem ei affert persequentium avaritia:

ἦν μὲν γὰρ ἐν ἐφικτῷ τῆς διώξεως ὁ ὑπεκφέρων τὸν ἄνδρα ἵππος, ἡμιόνου δὲ τῶν τὸ χρυσίον κομιζόντων μεταξὺ τοῦ βασιλέως εἴτ' ἀπὸ ταὐτομάτου παρεισπεσόντος εἴτε τοῦ βασιλέως ἐπίτηδες ἐμβαλόντος αὐτὸν εἰς τοὺς διώκοντας

eo se Romani converterunt et dum aurum rapiunt effugit Mithridates.

Hic post *μεταξὺ τοῦ βασιλέως* alterum membrum *καὶ τῶν διωκόντων* est omissum, neque ulla est damni illati suspicio. Fortasse hac luce illustrari potest locus ille in Aristophanis Acharnensibus saepe frustra tentatus — quem velim norunt periti

Ceterum obnoxium fuisse hoc caput videtur legentis importunitati, qui se continere non potuerit quin ad *οὐ τοσαύτην οὖσαν* adscriberet *ἀλλὰ μικράν* et *τάχει μὲν οὐκ ἀπελείποντο τοῦ λαβεῖν* verbis *ἀλλ' ἦλθον ἔγγιστα τούτου* illustraret.

C. XX *τὴν ἐπαρχίαν ἄρρητοι καὶ ἄπιστοι δυστυχίαι κατεῖχον ὑπὸ τῶν τελωνῶν καὶ τῶν δανειστῶν πορθουμένην καὶ ἀνδραποδιζομένην, πιπράσκειν ἰδίᾳ μὲν υἱοὺς εὐπρεπεῖς θυγατέρας τε παρθένους, δημοσίᾳ δ' ἀναθήματα, γραφάς, ἱεροὺς ἀνδριάντας ἀναγκαζόντων.*

Sic scripsit Plutarchus, sed librarius praecedentibus illis *passivi* participiis in errorem inductus pro *ἀναγκαζόντων* dedit *ἀναγκαζομένων* et sic locum pulcherrime structum corrupit.

ib. Tandem aliquando miseri provinciales addicti serviebant servitutem, sed ipsa servitute duriora erant ea quae praecedebant *σχοινισμοὶ καὶ κιγκλίδες καὶ ἵπποι καὶ στάσεις ὕπαιθροι.*

Vocabula *καὶ ἵπποι* omisit interpres Didotianus, neque quisquam mortalium quid sibi *hic* velint explicabit. Unde tamen pedem intulerint non est obscurum. Nempe *σχοινισμῶν* et *κιγκλίδων* quae sit ratio is demum novit qui unquam forum vidit ubi venales prostarent boves ovesque sed praesertim equi. In margine ergo annotavit aliquis *ἱπ..* ad significandum equorum instar tractatos miseros illos fuisse homines, inde postea istud textus dehonestamentum *καὶ ἵπποι* natum est.

C. XXI Appius Claudius civitatibus, quae in manus pervenerunt Tigranis, libertatem promittebat per Lucullum obtinendam *ἦν γὰρ οὐκ ἀνασχετὸς ἡ τῶν Ἀρμενίων ἀρχὴ τοῖς Ἕλλησιν [ἀλλὰ χαλεπή].*

Unquamne vidisti turpius additamentum?

C. XXIV De sacris Dianae Persicae bobus haec narrantur:

χρῶνται ταῖς βουσὶ πρὸς θυσίαν μόνον, ἄλλως δὲ πλάζονται κατὰ τὴν χώραν ἄφετοι χαράγματα φέρουσαι τῆς θεοῦ λαμπάδα, καὶ λαβεῖν ἐξ αὐτῶν, ὅταν δεηθῶσιν, οὐ πάνυ ῥᾴδιόν ἐστιν οὐδὲ μικρᾶς πραγματείας.

Lege *λαβεῖν τιν' αὐτῶν.*

C. XXVI Si quis ex uno exemplo cognoscere vult quanto artificio Plutarchus periodos struere possit quae aures impleant et parum absint a carminum suavitate, legat mihi locum, a verbis *ἐπεὶ δὲ πανστρατιᾷ* incipientem, quo exponitur quid Tigranem permoverit ut ad Tigranocerta impetum faceret in Romanos.

C. XXVII Lucullus ad locum fluminis, qui facillime posset transiri, procedens speciem fugientis praebebat Armeniis. At iam gloriantem iocantemque Tigranem Taxilas, vir prudentissimus, sic corripuit: „vellem ita se res haberet"

ἀλλ' οὔτ' ἐσθῆτα λαμπρὰν οἱ ἄνδρες λαμβάνουσιν ὁδοιποροῦντες οὔτε θυρεοῖς ἐκκεκαθαρμένοις χρῶνται καὶ κράνεσι γυμνοῖς.

Hic utique delendus articulus *οἱ*, quoniam in universum dicta haec sunt, non de solis Luculli militibus.

C. XXVIII Cum iam se victorem esse intellexisset Lucullus, milites iussit

μηδὲν ἔτι χρῆσθαι τοῖς ὑσσοῖς, ἀλλ' ἐκ χειρὸς ἕκαστον διαλαβόντα παίειν τῶν πολεμίων κνήμας τε καὶ μηρούς.

Verbi *διαλαβόντα* quae vis sit nescio. Interpres Didotianus dat: „ne pilis uterentur, sed *statim gladiis* femora et tibias ferirent", ad sensum rectissime, sed in Graeco exemplari ista *statim* et *gladiis* desiderantur et aegre quidem. Latere in *διαλαβόντα* suspicor.

C. XXXIII Post multas magnasque res feliciter gestas tandem aliquando fortuna adversari Lucullo coepit; quidquid porro tentabat nullam ei gloriam gratiamve afferebat

ἀλλὰ καὶ τὴν προϋπάρχουσαν (δόξαν) ἐγγὺς ἦλθε δυσπραγῶν καὶ διαφερόμενος μάτην ἀποβαλεῖν.

Quo sensu hic διαφερόμενος dictum sit me latet. Neque similis mihi noster locus illi in vita Marii videtur (c. XXVI), ubi Marium legimus ἀστοχῆσαι τῶν πολεμίων καὶ παρενεχθέντα τῆς φάλαγγος ἐν τῷ πεδίῳ διαφέρεσθαι πολὺν χρόνον. Ibi enim additum ἐν τῷ πεδίῳ monet διαφέρεσθαι *oberrandi* sensu esse accipiendum. Nihil tale nostro loco et vereor ut cum δυσπραγῶν recte aliud iungatur participium *oberrantem* significans.

C. XXXIV Publius Clodius

κατὰ τοῦ Λουκούλλου λόγους χρηστοὺς εἰς οὐκ ἄκοντας οὐδ' ἀηθεῖς τοῦ δημαγωγεῖσθαι

spargebat. Pro χρηστούς aliud requiritur adiectivum quod „blandos, auditu iucundos" significet, vel „gratos", quod interpres Didotianus dat de suo, immo de nihilo.

C. XLI In suavissima illa narratione de cena lauta opiparaque quam Ciceroni et Pompeio invitis parandam curavit Lucullus et alia et haec legimus „hodie" Cicero inquit „apud te cenare cupimus sed ea conditione ne quidquam extra ordinem nostra causa apponas". Sequitur:

θρυπτομένου δὲ Λουκούλλου καὶ μεταλαβεῖν ἡμέραν ἀξιοῦντος κτἑ.

Admodum insolite dictum istud μεταλαβεῖν ἡμέραν quod sic reddit interpres Didotianus: „in alium diem differre".

Comparatio Cimonis et Luculli c. I τὸ δ' ἐφ' ἡδονήν, ὡς τέλος, καταστρέψαντα τὰς καλὰς πράξεις ἤδη λοιπὸν 'Αφροδίσια τῶν πολέμων καὶ στρατηγιῶν ἄγοντα παίζειν καὶ τρυφᾶν οὐκ ἄξια τῆς καλῆς 'Ακαδημίας.

Istud ἄξια errore, qui paratam habet excusationem, scriptum pro ἄξιον. De ἤδη λοιπόν, quod interpres Didotianus negligit, subdubito, sed videtur ἠθικῶς positum hoc sensu „iam posthac" (Belg. *nu voortaan*).

Tum haec Luculli cum Cimone infertur comparatio:

ὃ καὶ θαυμαστόν ἐστιν· ὑπεναντίως γὰρ ἡ νεότης τοῦ μὲν ἐπίψογος καὶ ἀκόλαστος γεγονέναι δοκεῖ, τοῦ δὲ πεπαιδευμένη καὶ σώφρων..

Arena sine calce! Lege: ὃ δὲ θαυμαστόν ἐστιν, ὑπεναντίως ἡ νεότης (deleto γάρ) κτἑ.

ib. *αἱ δ' ἐπὶ τὰς πράξεις καὶ τοὺς ἀγῶνας κατορθώσεις ἡδονὰς ἑτέρας ἔχουσαι κτέ.*

Aut *κατορθώσεις* corruptum est, aut pro *ἐπί* alia praepositio (*κατά*?) requiritur.

C. II *εἰ τοίνυν μέγιστον ἔργον ἡγεμόνος εὐπείθειαν ἐργάσασθαι δι' εὔνοιαν κτέ.*

Rarus usus hic praepositionis *διά* cum accusativo. Sic tamen Plutarchus scripsisse videtur: iungendum enim *εὐπείθειαν δι' εὔνοιαν*: „obedientiam quae propter benevolentiam praestatur", quod fere idem est ac „obedientiam e benevolentia natam". Non necesse ergo videtur cum Coraë verbo *ἐργάσασθαι* praefigere praepositionem *ἐν*.

ib. *τὸν δ'* (Lucullum) *οὐ παντελῶς ἄν τις ἐξέλοιτο τῆς παρ' αὐτὸν αἰτίας.*

Obscurissima haec. Ecquid pro *παρ'* legendum *εἰς* (vel *ἐπ'* vel *πρός*) ut *ἡ εἰς αὐτὸν αἰτία* sit: „crimen quo petitur ab iis qui de eo censuram agunt"?

ib. Mire Lucullus dicitur *εἰς τηλικαύτας ἀπεχθείας προελθεῖν* (in tam graves incidisse inimicitias). Vulgo ipsae inimicitiae dicuntur ad aliquem *προιέναι* vehementiae gradum.

C. III *πολὺ δ' ὁ Λούκουλλος προῆλθε.*

Aut corrupta haec sunt aut sic accipienda: „Lucullus multo longius (quam Cimon) bello est progressus" ut *τεκμήριον δὲ μέγα κτέ.*, quod aliquanto post legitur, habeat quo referatur.

ib. *τὸ δαιμόνιον ἀμφοτέροις ἔοικεν εὐμενὲς γενέσθαι, τῷ μὲν ἃ χρὴ κατορθοῦν, τῷ δ' ἃ φυλάττεσθαι χρὴ προμηνῦον.*

Sua sibi Plutarcho reddatur venustas deleto posteriore *χρή*.

Continuabuntur.

DE AGRO TOMITANO

(Ovid. Pont. III, 1, 19 sqq.).

In diario Germanico c. t. *Archiv für Philol. u. Paedag.* Vol. XIX fasc. 3 p. 14 sqq. Beckerus quidam, vir nobilis, qui ab imperatore Austriae in terras Danubii ostiis adiacentes eo tempore legatus fuerat, multa ex Ovidii Tristibus Epistolisque Ponticis collegit ad demonstrandum antiquorum Tomorum, hodiernae Constantiae (Köstendje), regionem ibi egregie et ipsi veritati convenienter describi. Cetera omnia sunt eiusmodi ut nihil ibi dicat poeta quod non quivis de quavis regione, quam oderit contemnatque, dicere possit. Una tantum res commemoratur quae illius agri propria videatur: absinthium. „Nihil enim" Beckerus ait „magis toti regioni suum sibi praebet aspectum quam immensi illi campi absinthio consiti." Nunc ipsum Ovidii locum aspiciamus:

Rara neque haec felix in apertis eminet arvis
  Arbor, et in terra est altera forma maris.
Non avis obloquitur, nisi silvis siqua remotis
  Aequoreas rauco gutture potat aquas.
Tristia per vacuos horrent absinthia campos.

Omittamus vss. 22 sq. qui, nisi pro *remotis* satis audacem Burmanni coniecturam *relictis* recipimus, ne intelligi quidem possunt, et vel sic declamantis potius sunt quam pingentis. Restant tria quae imperito pictae tabulae instar videri debeant et pictae ab artifice fideliter referente ea quae ante oculos habeat: 1 arborum absentia, 2 planities mari similis, 3 agri absinthio consiti. Sed quis adeo hospes est in nostris literis, quin de hac trium illarum rerum enumeratione paulisper reputans in risum erumpat memor eorum quae iam puer legit in ... Xenophontis Anabasi (I, 5, 1): *ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ ἦν μὲν ἡ γῆ πεδίον ἅπαν ὁμαλὸν ὥσπερ θάλαττα, ἀψινθίου δὲ πλήρης, δένδρον δ' οὐδὲν ἐνῆν.*

J. J. HARTMAN.

COLUMBAE INTERNUNCIAE.

SCRIPSIT

S. A. NABER.

Anno 1574 per maiorem anni partem Leidenses obsidionem obfirmatis animis toleraverunt, donec tandem immisso Oceano et circumiacentibus agris submersis Boisotus, quem princeps Arausionensis classis praefectum constituerat, Hispanis fusis fugatisque, salutem attulit miseris mortalibus, qui propemodum fame enecti et ad desperationem adacti, post breve intervallum consilii inopes Harlemensium exemplum magis secuturi videbantur quam Alcmariensium, quibus singulari fortunae beneficio ex obsidione exemtis, tandem Victoria Gueusios respicere coepit. Ad hunc usque diem omnes grato animo recordantur incredibili modo oppidum suum ab interitu fuisse servatum. Quo die primum salus affulsit — est autem dies tertius m. Oct. — omne virile ac muliebre secus agit festum diem. Nec desunt studiosi iuvenes, qui gloriantur quod quadamtenus in societatem partae virtutis adsciscuntur, cum praesertim meminerint Arausionensem, ut Leidam venerit, ne summae constantiae suum praemium deesset, haud sine quadam acerba ironia Philippi Regis nomen obtegentem, afflictae civitati insigne tribuisse beneficium et condidisse Academiam Lugduno-Batavam d. 8 m. Febr. 1575, qui festus dies imprimis Professorum est et Studiosorum iuvenum, sicuti mense Octobri reliqui cives magis in partem veniunt communis laetitiae. Quam multi anni elapsi sunt ex quo non nisi mente ac cogitatione interesse possum celeberrimo coetui

meritissimorum virorum, qui tunc in Auditorium Maius congre gari solent!

Quorsum haec omnia? Scilicet nemo mirabitur quod in municipali museo et alibi pie conservatur si quod post tria saecula monumentum superest exantlati laboris. Quin et hospitibus ipsa domus commonstratur, unde d. 26 m. Sept. speculator secum tulit sex columbas, quae ibi nidificarant. Est ea domus sita ad Canalem grandem, exadversum fossam, per quam classiarii octo diebus post famelicae hominum nationi „halecem" apportarunt et „panem candidum". Ex columbis autem post paucas horas duae vel tres ad nidum suum deinceps devolarunt cum annexis epistoliis tum Boisoti, tum Arausionensis principis, ut oppidanis qui iam de salute desperabant, animos adderent et significarent, quum primum Auster coepisset flare, se cum navibus affore, quibus iamdudum per brevia iter esset praeclusum. Itaque spe celerius rerum facies conversa fuit tandemque illorum malorum requiem nacti sunt.

Hucusque quod narravi, ab omnibus traditur; quod dicturus sum, fortasse non aeque notum est. Nimirum anno ante, qui annus fuit 1573, Harlemenses obsidione pressi et ipsi eodem artificio non semel usi sunt, nec tamen hodie praeter historiarum scriptores huius rei quisquam meminit: certe quum ipse per novem annos de numero civium Harlemensium essem, numquam quenquam audivi, qui, quum Hasselaeriam laudibus in coelum efferret, etiam columbarum tabellariarum mentionem iniiceret. Dices fortasse longinquitate temporis rei memoriam intermortuam fuisse? Ita est; sed etiam paucis annis post expugnatam urbem iam eadem erat omnium oblivio. Dicam quod comperi.

Primus omnium Frutersius est, qui anno 1577 de Leidae obsidione scripsit additque, quod etiam aliunde abunde novimus, Leidenses cum ad columbas internuncias recurrerent, secutos fuisse Harlemensium exemplum. Praeterea docet in ea re Hollandos imitatos fuisse artificium quod Romani iam monstrassent et diserte provocat ad Frontini testimonium. Hunc ipsum audiamus, locus legitur Strategem. III 13. 8: „Hirtius consul columbis, quas inclusas ante tenebris et fame adfecerat, epistolas seta ad collum religabat easque a propinquo, in quantum poterat,

moenibus loco emittebat. Illae lucis cibique avidae altissima aedificiorum petentes excipiebantur a Bruto, qui eo modo de omnibus rebus certior fiebat: utique postquam disposito quibusdam locis cibo columbas illuc devolare instituerat". Credo bonum Frontinum nescire quid dicat; nimium certe ineptum est quod commentus est.

Quod contendo illum columbarum usum in hac Europae parte saeculo sexto decimo fere omnibus incognitum fuisse, luculenter probatur Casauboni testimonio qui in Animadversionibus ad Athenaeum p. 677 ita disputat: „Versiculo e Pherecratis Pistoribus ἀπόπεμψον ἀγγέλλοντα τὸν περιϛερόν, tangitur mos antiquorum, utentium saepe columbis internunciis, sicuti Romae fieri solitum in Theatris [1]). Sed in historia seria invenies huius rei exempla: ut apud Plinium libro decimo c. 38. Vide etiam Aelianum libro nono Ποικίλ. c. 2. *Nostra quoque memoria idem factitatum in obsessa quadam Belgii urbe et audivi saepius et legi.*" Haec leguntur in priore Athenaei editione quae a. 1600 prodiit; deinde adscripsit Casaubonus quae post eius mortem a. 1621 locum invenerunt in altera editione: „Arnoldus Abbas Lubecensis in Historia Slavorum: „Volens rex Antiochiae suos praescire quid factum esset, dimisit columbam. Solent enim exeuntes ad quaelibet negotia secum asportare columbas, quae domi pullos habent noviter creatos: et si in via forte volunt accelerare nuntium, scriptas litteras sub umbilicos columbae subtiliter ponunt et eam avolare permittunt: quae cum ad suos foetus properat, celeriter amicis desideratum nuncium apportat." Iacobus Vitriacensis de historia Orientali: „Sunt praeterea columbae quae nunciorum fungentes officio, litteras dominorum sub alis deportant, hora aut tempore modico multa terrarum spatia transeuntes; sunt autem valde utiles, maxime quando per terras inimicorum alii inimici transire non audent." Luculentus hic locus est: etiamsi non pro certo dicere ausim utrum de Harlemo an de Leida Casaubonus locutus sit — malim tamen hanc potissimum urbem intelligere — hoc tamen apparet — sive haec scripta fuere in Monte Pessulano sive Lutetiae — Gallos tunc

---

1) Hartmannus mihi indicavit Martialis Epigramma VIII. 32, sed nondum indagare potui, quos locos Casaubonus praeterea cogitarit.

temporis rem usu optime cognovisse. Ceterum Causaubonus respicit Plinii locum H. N. X. 37. 53: „Quin et internuntiae in rebus magnis fuere, epistolas annexas earum pedibus in obsidione Mutinensi in castra consulum Decimo Bruto mittente." Quod ad Aelianum attinet, is narrat Taurosthenem Ὀλυμπιονίκην — qui fere floruisse videtur inter Olymp. XC usque ad XCV — eodem die nunciasse victoriam patri Aeginetae per columbam ἀπαυθημερίζουσαν. Sed conficitur id quod probare institi Hugonis Grotii diserto testimonio, qui de columbis Harlemensibus tacet, sed eloquenter de Leida exsequitur quod non describere gravabor: „Itaque morbis belloque consumtos, et nihil non experta(?) [1]) fame, post longae spei commercia, ad Mutinense exemplum avibus internuntiis, perfossi aggeres, aperta amnium septa et terris immissum mare, attollente fluctus pleno Lunae orbe, ad hoc ventis mire obsecundantibus, servaverunt: quin et moenium ruina, ultimum urbibus malum, tunc fuit salutare, obiecta auribus eruptionis imagine, quae hostem decepit et terruit." Obiter addo, quamquam ea res plane non pertineat ad meas columbas, verum id quidem esse quod Grotius tradidit de moenium ruina ad Portam Vaccinam, sed, quod impense miror, Fruinius noster in relatione de Leidae obsidione memorabilem rem ne uno quidem verbulo dignam censuit.

Apparuit nobis maiores olim Frontinum contulisse, Plinium, Aelianum; potuissent etiam Anacreonteum carmen ad partes vocare, quod carmen nobis certe Hollandis omnibus notum est propter Petrum Nieuwlandum, qui elegantissime vertit quod Belgice scriptum longe magis placere debet quam id quod misellus poeta invita Minerva barbaro sermone consarcinavit:

Ἐρασμίη πέλεια,
πόθεν πόθεν πέτασσαι;

cui columba:

Ἀνακρέων μ' ἔπεμψε
πρὸς παῖδα, πρὸς Βάθυλλον,
. . . .
καὶ νῦν ὁρᾷς ἐκείνου
ἐπιςολὰς κομίζω.

1) Annalium Editio, quae Amstelodami prodiit a. 1657, negligenter facta est et scatet vitiis.

Nunc sciendum est distingui debere inter columbam (-um) = περιστεράν (-όν) et palumbem (-um, -am) = πέλειαν vel πελειάδα. Columbae candidae sunt, λευκαὶ περιστεραί, ac proinde palumbes nigrae dicuntur, μέλαιναι. Vide modo Aristotelem Hist. Anim. V 13, qui hoc quoque addit neminem alere palumbes; solae enim columbae cicurantur indeque iam antiquis temporibus Aegyptus sua habebat ingenti numero columbaria, περιστερῶνας. Nidificat autem palumbes in arborum summitatibus, quod columba numquam facit. Facit hoc ad Horatii locum:

Piscium summa genus haesit ulmo,
Nota quae sedes fuerat *columbis*.

Ludicra imago quam maxime displicet in seria descriptione, nec minus offensioni est aperta imitatio eorum quae Ovidius habet Metam. I 296:

Hic summa piscem deprendit in ulmo.

Hinc etiam interpretes qui non nisi paucissimas in Horatio interpolationes agnoscunt, illam tamen strophen obelo solent notare et fatendum est verba dedecere reliquam odarii gravitatem. Sed praeterea sciendum est exstare variam lectionem *palumbis* eaque etiam Bentleio minime displicuit, nam columbarum nidos in summa ulmo frustra quaeras. Virgilius multo accuratius Aen. V 214:

Qualis spelunca subito commota columba,
Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arva volans.

Verum hoc misso quod minus facit ad id quod ago, video in extremo Oriente, apud Assyrios et Babylonios innumeros columbarum greges fuisse habitos, credo propter fimum, quo agri optime stercorantur; deinde procedente tempore occidentem versus migrarunt et, quemadmodum hodie apud Venetos, sic olim apud Syros columba insigni honore colebatur, quae res etiam tironibus nota est ex Xenophontis Anabasi. Persae contra, sicuti Herodotus docet I 138, hoc avium genus oderant, sed causam minime perspicio estque lacuna eo loco in codicibus. Sed plurimum me advertit quod apud Athenaeum legitur IX 394 E: Χάρων δὲ ὁ Λαμψακηνὸς ἐν τοῖς Περσικοῖς περὶ Μαρδονίου ἱστορῶν καὶ τοῦ διαφθαρέντος στρατοῦ Περσικοῦ περὶ τὸν Ἄθω γράφει καὶ ταῦτα· καὶ λευκαὶ περιστεραὶ τότε πρῶτον εἰς Ἕλληνας ἐφά-

νησαν, πρότερον οὐ γιγνόμεναι. Cur ea res Charoni digna visa est quam memoriae proderet? Nondum vidi qui responderet, nec certe sequar Victorem Hehnium: „Da die Perser nach Herodot. I 138 die assyrisch-babylonischen *περιστερὰς* als der Sonne feindlich verabscheuten und in ihrem Lande nicht duldeten, so werden es phönizische, cyprische, cilicische Schiffer gewesen sein, die mit Idolen ihrer Göttin auch die Tauben derselben mit sich führten." Hanc rationem ne ipsi quidem Hehnio multum placuisse credo et alia via est insistendum. Persae, uti coniicio, secum attulerant columbas tabellarias, quas postquam accolae ceperunt earumque usum cognoverunt, mox ea res per totam Graeciam percrebruit, nam utilitas adverterat omnes.

Ceterum plurimum dubito rectene viri docti perhibeant propter Charonis testimonium, ante tempora bellorum Persicorum nullas Graecos cognovisse columbas. Homerus quidem *πέλειαν* appellat et *πελειάδας*, non appellat *περιστεράς*, quod nomen vix locum habere potest in hexametro metro; cecinit tamen Il. Φ 493:

δακρυόεσσα δ' ὕπαιθα θεὰ φύγεν, ὥστε πέλεια,
ἥ ῥά θ' ὑπ' ἴρηκος κοίλην εἰσέπτατο πέτρην,
χηραμόν· οὐδ' ἄρα τῇγε ἁλώμεναι αἴσιμον ἦεν.

Nempe quod modo apud Virgilium vidimus, in cava rupe sunt columbis latebrae, non palumbis. Rem commendo iis qui historiam animalium pertractant. Ceterum hodie, quod in vulgus notum est, columbarum et palumbium species miris modis permixtae sunt. De columbarum imaginibus in vetustissimis Graecorum monumentis conferri poterit Schraderus apud Hehnium p. 348 edit. septimae.

ADDENDUM.

Hanc dum plagulam corrigo, affertur docta disputatiuncula Ioannis Moelleri, qui (*in der Berliner Philologischen Wochenschrift* XXX 9 *p.* 287 *sq.*), haud paucos veterum locos de columbis internunciis in unum contulit. Non sinit concessum spatium plura excerpere itaque lectores illuc ablegare satis habeo.

NOTULAE CRITICAE AD SILIUM ITALICUM.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

(*Continuantur e Vol. XXXVIII pag.* 126).

IX. 8. Libro nono ineunte de Varronis proeliandi cupiditate nimia agitur.

Nec minor in Poeno properi certaminis ardor.
Erumpunt vallo, fortuna urgente sinistra,
Consertaeque manus; nam sparsi ad pabula campis
Vicinis raptanda Macae fudere volucrem
Telorum nubem.

Versibus igitur huius libri prioribus decem de Romanis sermo omnis est excepto uno versu octavo (*Nec minor in Poeno* e. q. s.), nam verbum *erumpunt* (vs. 9) de Romanorum militibus intellegendum esse verba, quae sequuntur, *fortuna urgente sinistra* satis comprobant. Versu demum decimo verbis *nam sparsi* e. q. s. hostes in scenam inducuntur.

Quoniam igitur Hannibalis ardor sane importune hic memoratur atque versus *Nec minor* e. q. s. narrationis cursum male interrumpit, eum utpote loco nostro quam alienissimum delendum esse censeo.

96: Nec longum celerarat iter, cum *tendere* in armis
Aggere Sidonio venientem conspicit hostem.

Ad verbum *tendere*, si revera a poeta positum est, nimirum mente est supplendum obiectum quale est *gressus* vel *vestigia*, sed dubito, nam nusquam, quantum scio, noster id omittere

solet. Utique maluerim: cum *fulgere* in armis, cl. Verg. Aen. VI. 827:

Illae autem, paribus quas f u l g e r e cernis in a r m i s.

Cf. vs. 107 huius libri: et notis fulsit lux tristis ab armis, XII. 233: casside nota fulgentem.

103: *Tyriam*que sequentum
Satricus esse manum et Sidonia vulnera credens,
Auctorem caeci trepidus circumspicit ictus.

Corrigendum puto: *Tyriûm*que, quae forma contracta in Punicis et alibi legitur et VII. 714 (Poenum), 723 (Tyrium), VIII. 202, IX. 503, XI. 26 (Italum), VIII. 300 (Ausonium). Vocabulum *manus* catervam significare manifestum est; sin bracchium interpretari velis, verba sequentia *Sidonia vulnera* ad additamentum redigentur frigidissimum.

229: subiere leves, quos horrida misit
Pyrene, populi varioque *auxere* tumultu
Flumineum latus.

In codicibus mss. scripturae discrepantia est: *auxere, anxere, ausere,* unde Heinsius: *et vario cinxere* coniecit, quod Van Veen probat. At praestare opinor Summersii propositum: *clausere,* cl. I. 52 et VI. 707:

et Thrasymenni litora Tusci
C l a u s a cadaveribus,

quem locum in Mnem. Vol. XXXVIII pag. 122 pluribus exemplis allatis a virorum doctorum coniecturis defendi. Nunc moneo, contrarium esse IX. 557: laxatusque deo campus, et XVII. 123: ripas spumanti gurgite laxat.

258: tum triste *movebat*
Augurium et similes defuncto in corpore vultus.

Immo: *movebant,* quia res duae significantur prorsus diversae. Augurium enim est monitum illud: „Fuge proelia, Varro!" quod, sanguine in clipeo a Solimo pictum, vs. 261 designatur verbis *arma vetantia pugnam,* similes vero vultus sunt Solimi atque Satrici.

263: Namque illum, cui *femineo* stant corde timores,
Moverit ista manus, e. q. s.

Vix dubito quin reponendum sit: *feminei*, quod Van Veen iam in Mnem. Vol. XXI pag. 265 proposuit cl. XIII. 17 et Senec. Med. 42.

267: *Tum* minitans propere describit munera pugnae.
At vero in acie instruenda Varro nihil omnino minitatur, verum minatus est cum modo Paulo pugnam vetanti responderet, qua de causa pro *Tum* scribendum esse arbitror: *Haec* vel *Sic*.

305. Copiae, quae proelium iam iam inituræ sunt, clamorem tollunt,

Phlegraeis quantas effudit ad aethera voces
Terrigena in campis exercitus.

An: *Phlegraeis in campis*? Silii non est, praepositionem in talibus addere, quare rogo ut mecum scribas: *Terrigenûm* campis exercitus. Cf. Val. Fl. II. 17:

immania monstra
Terrigenum caelo quondam adversata gigantum.

314: *Acrius* insanus dextra qua ducitur ensis,
Bellantum pars magna iacet.

Hic locus varie sollicitatus est. Summers Gronovii coniecturam sane ingeniosam recepit: *Ac prius* — *quam* spretis Heinsii propositis quae sunt: *Acri ast* et *Ast acri*. Schrader voluerat: *Ac prior* atque Owen nuper versum aliter tentavit scribendo: Acrius *in stragem* dextra qua ducitur ensis. Mihi quidem magis placet:

Artius, insanus dextra qua ducitur ensis,
Bellantum pars magna iacet.

Nempe modo dictum est, magna telorum vi effusa hinc atque hinc milites cecidisse. Consentaneum igitur est sequi, qua parte res comminus gesta sit (cf. vs. 378: qua dextera concita Poeni limitem agit), homines a r t i u s concidisse, quin etiam affirmatur vs. 321:

nec morte peracta
A r t a t i s cecidisse licet,

atque tota hac narrationis parte (inde a vs. 314) de acie conferta imprimis sermo est.

372. De Scaevola:

nec tanta vitam iam strage volebat,
Sed dignum proavo letum et *sub nomine* mortem.

Cf. XVII. 60: terribilem magno sub nomine molem, 374: venietque pari sub nomine ductor.

403. De Mario et Capro, adulescentibus intima familiaritate iunctis, dicitur:

Lucis idem auspicium ac patrium *et* commune duobus
Paupertas:

Barthii lectione *aes patrium* iure damnata Heinsius *ac patriae* legendum putat, nisi *patrium* *πατρῷον* interpreteris. At, hercle, ita interpretandum est! Sed aliud vitium locum inquinat: tollendum enim est illud *et*. Poeta festive dicit, patrimonium quoque adulescentibus commune fuisse, paupertatem sc. Librarios eiusmodi locutiones, cum non intellegerent, frequentissime corrupisse et solemni effugio fatale illud suum *et* ubique infulsisse Drakenborch ad vs. 329 huius libri monuit.

434. Scipio et Hannibal

Stabant educti diversis orbis in oris,
Quantos non alios vidit concurrere tellus,
Marte viri dextraque pares, sed cetera ductor
Anteibat Latius, melior pietate fideque.

Virgulam, quam post *tellus* posui, olim perperam post *Marte* collocatam esse atque *Marte* cum *pares* iungendum Van Veen primus vidit, quem Summers secutus est. Non tamen omnia recte iam procedere videntur. In copulatione enim *Marte dextraque*, qua Van Veen virtutem bellicam denotari credit, mihi tautologia nimia inesse videtur, ita ut pro *Marte* fortasse scribendum sit: *Arte*. Quod si legimus, viri pares fuisse dicuntur tam pugnandi arte quam viribus. Cf. X. 188: quos — hanc ipsam pugnae rector formarat ad artem.

491: Cum ventis positus custos, cui flamina carcer
Imperio compressa tenet caelumque ruentes
Eurique et Boreae parent Corique Notique,

Iunonis precibus, promissa haud parva ferentis,
Regnantem Aeoliis Vulturnum in proelia campis
Effrenat.

In Georgii lexico s. v. *effreno* versus 495 redditur: „lässt zügellos (entfesselt) brausen über des Schlachtfelds Ebene", quod non est verba poetae explicare, sed adumbrare. Ut nunc locus legitur, iungere oportet verba *regnantem Aeoliis campis*, quod nihil est, sed non magis placet Heinsii coniectura: regnantem *Aetolis* campis, quae ab editoribus recentioribus recepta est. Quam coniecturam qui comprobant, nimirum interpretantur: qui regnare solet in campis Aetolis, sed ea qualiscumque mentio huic loco minime accommodata videtur, cum praesertim Vulturnus cum ceteris ventis hucusque clausus fuisset. Nescio an scriptum fuerit: *Praegnantem*, cl. vs. 497 sq. huius libri, ubi de eodem vento:

Qui, se postquam Aetnae mersit candente barathro
C o n c e p i t q u e i g n e s et flammea protulit ora e. q. s.

Quod *Aeolias rupes* et *Aeolium antrum* se compertum habere Heinsius dicit, non *Aeolios campos*, id vetare non videtur quominus hoc loco ita poeta scripserit.

567: Atque *inde* superbis
Hasta comes dictis murali turbine pectus
Transforat et voces venturas occupat ictu.

Nonne praestat: *ipsa*?

572: Nam, praevectus equo, moderantem cuspide Lucas
Maurum in bella boves stimulis maioribus *ire*
Ac raptare iubet Libycarum armenta ferarum.
Immane stridens *agitur* crebroque coacta
Vulnere bellatrix properos fert belua gressus.

Pro *ire* plurimum arridet: *uti*. Versu autem 575 editores coniecturas Livinei (*immani*) et Blassii (*immanis*) iure reiecerunt. Alia tamen mutatione exigua opus esse credo, qua et tautologia *agitur — fert gressus* tollatur et totius sententiae structura evadat concinnior; est enim corrigendum: *igitur*. Cf. XII. 441: Inclusas i g i t u r — claustris maris extulit astu (carinas sc.).

615: Vicini tandem se fluminis undis
Praecipitem dedit et tenui decepta liquore
Stagnantis per plana vadi tulit incita *longis*
Extantem ripis flammam.

Scribendum est: *longe*; prorsus requiro adverbium ad *extantem*, ad *ripis* vero epitheton *longis* moleste abundat.

X. 134. Hannibal Abarim alloquitur,
namque una hic armiger *ira*
Flammabat Martem atque omnis comes ibat in actus.

Vocabulum *ira* iam Heinsio mendosum visum est, qui proposuit: *huic armiger acrem*, quamquam interpretari posse addit: *una ira*, pari ira et prorsus eadem qua dominus. Ista tamen explicatio probabilis non est, nam tempora imperfecta *flammabat* et *ibat* demonstrant, consuetudinem armigeri significari, atque illud *omnis comes ibat in actus* me inducit ut cetera verba peculiare quoddam munus eiusdem viri designare credam. Quae cum ita sint, pro *ira* substituere velim: *aere*, quo recepto sensus erit: Namque hic armiger simul aere, h. e. tuba, Martem flammabat, simul nusquam non ducem suum comitabatur.

164: ceu fulmine celsa
Aesculus aut proavis ab origine cognita quercus
Cum fumat percussa *Iovi*, sacrosque per aevum
Aetherio ramos populantur sulphure flammae, cet.

Corrige: *Iovis*, quod nomen cum *fulmine* est iungendum.

173: iacet ingens Phorcys ab antris
Herculeae Calpes, caelatus Gorgone parmam,
Unde genus tristique deae manabat origo.

Gorgoni scilicet origo a Calpe Herculea deducitur, ubi una cum sororibus olim regnarat. Versus igitur 175, quo ea origo commemoratur, nimirum pendet a verbis *antra Herculeae Calpes*, a quibus nunc verbis *caelatus Gorgone parmam* male separatur. Multi sane locum corruptum esse ante me viderunt: Thilo inter versus 174 et 175 versum unum excidisse putat atque Summers cruce vocabulo *tristique* praefixa coniecturam protulit: *tristique*

dea, qua quid proficiamus me latere profiteor. Aut fallor aut ordo versuum turbatus est atque ita restituendus:

173 iacet ingens Phorcys ab antris,
175 Unde genus tristique deae manabat origo,
174 Herculeae Calpes, caelatus Gorgone parmam.

180. Paulus Phorcyn ense ferit
tergo qua balteus imo
Sinuatur coxaque sedet munimen *utrique.*

Altera lectio est: *utraque.* Ex Heinsii emendatione ab editoribus recensetur: *coxaeque — utrique,* sed verum esse suspicor: *utrimque* servata lectione tradita *coxaque.*

247: Tum vero incumbunt Libyes *super* ipse citato
Ductor equo, qua flatus agit, qua pervius ensis,
Qua sonipes, qua belligero fera belua dente.

Versum 247 alii aliter interpungunt, cum post *super* plerique, nonnulli ante hoc vocabulum virgulam ponere soleant. Summers post vs. 249 versum excidisse credit verbum continentem quo *ductor* referretur, atque sane sententia tale verbum flagitat, sed simplicius videtur pro *super,* quod nunc abundat, corrigere: *subit.*

270. Lentulus Paulum iam iam moriturum alloquitur:
Testor caelicolas, inquit, ni damna gubernas
Crudelis belli vivisque in turbine tanto
Invitus, plus, Paule, (dolor verba aspera dictat)
Plus Varrone noces.

Moneo adiectivum *invitus,* quod editores nunc interpunctione sua supra expressa ad verba *gubernas* et *vivis* referunt, multo melius ad verbum *noces* esse referendum, qua de causa virgulam, quae nunc fere post *invitus* collocari solet, traiciendam esse iudico post *tanto.*

279. Paulus et alia ei respondet et haec:
calcaribus aufer,
Qua vulnus permittit, equum atque *hinc* ocius urbis
Claudantur portae, ruet haec ad moenia pestis,
Dic, oro;

Varie haec edita iam sunt, cum nonnulli post vs. 281 plene distinguant, Drakenborch post *equum* — Bauer post *atque hinc* colon posuerit, Summers denique verba *ruet* — *pestis* cancellis incluserit. Heinsii atque Summersii interpunctionem maxime probabilem existimo, sed pro *hinc* legendum credo: *huic* (i. e. Poeno), ut etiam in vs. 375 huius libri codices alii *hinc*, alii *huic* exhibent. Scribendum igitur videtur:

atque huic ocius urbis
Claudantur portae (ruet haec ad moenia pestis)
Dic, oro.

360. Somnium Hannibalis narratur.
Ipse refulgebat Tarpeiae culmine rupis
Elata torquens flagrantia fulmina dextra
Iuppiter, et *lati* fumabant sulphure campi.

Heinsius *Latii* proposuit, sed malim adverbium *late* ad *fumabant*. Cf. X. 168, XII. 5, 145 (Torreri late campos), XVII. 423, 493, 508.

382. Verba Magonis sunt ad Hannibalem:
Tanta mole, inquit, non Roma, ut credidit ipsa,
Sed Varro est victus. *quonam* tam prospera Martis
Munera destituis fato patriamque moraris?
Mecum exsultet eques; iuro hoc caput e. q. s.

In libris mss. traditum est: *quenam*, unde nonnulli *quaenam* olim legere solebant, vulgo tamen *quonam* editur. Bauer, qui ipse quoque *quaenam* recensuit, ascripsit Thilonem *quonam* postea recte defendisse, sed nescio an praestet:

quoniam tam prospera Martis
Munera destituis fato patriamque moraris,
Mecum exsultet eques:

395: Clamor saepe repens et saepe silentia fixis
In *tellurem* oculis.

Immo vero: *In tellure.*

398: Saucius omnis *eques*; galeis carpsere superbum
Cristarum decus et damnarunt Martis honores.

Blass, cui Van Veen assentitur, scribendum censuit: *equus*,

quod fortasse recte eum coniecisse Summers putat, quadrare enim id vocabulum cum *clipeo, enses, galeis* et ceteris. Attamen mihi non persuaserunt, quandoquidem Silium alibi quoque eques pro equo posuisse memini, ut alii poetae facere solent. Cf. XII. 542: Et ripas tremefecit eques. Iam Ennius apud Gellium XVIII. 5: quadrupes eques, Verg. Georg. III. 46, Bell. Hisp. 3. 8, Macrob. Sat. VI. 1. 22, Min. Fel. Octav. 7. 3. Ceterum vid. Woelfflini Arch. f. Lat. Lex. X p. 286, 452 et XI. 275, R. Ellis Journ. of Phil. XXVI p. 197.

459. Cloelii equus, dominum agnoscens,

sternit tellure Bagesum,
Quem tum captivo portabat *in agmina* dorso.

Poetam scripsisse credo: *in agmine,* eorum scilicet qui Hannibalem, campum Cannensem postridie lustrantem, comitabantur.

461. Idem autem equus

per lubrica *pingui*
Stante cruore soli et *mulcata* cadavera caede
Evolat.

Ita Bauer post Drakenborchium locum edidit, Summers de suo *tumulata* scripsit cl. V. 665. Codices mss. praebent: *mulctata c. caedi* vel *multata,* quorum scripturae multi iam conati sunt salutem afferre, conicientes: *caedis* vel *mactata caedi* (Heinsius), *cumulata c. caede* (Bentley, cui astipulati sunt Baehrens et Van Veen), *mutilata* (Thilo), *maculata* (Blass).

Poetae restituendum puto: *mutata,* quod a manu secunda in uno codice exaratum fuisse Summers annotavit, qui conferri iubet Ov. M. XI. 659: An mea mutata est facies nece? Ego legentem praeterea revoco ad ea, quae ad I. 336 (Mnem. Vol. XXXVII p. 326) et ad V. 490 (Mnem. Vol. XXXVIII p. 117) a me exposita sunt.

Insuper moneo, pro *pingui* reponendum esse: *pinguis,* quod veteres editores recensebant: equus evolat per lubrica soli, quod pingue erat stante cruore.

470. De eodem equo:

dum rapta *volucris*
Transigeret cursu sonipes certamina campi.

Heinsii sententiae accedo, bene editionem Parmensem *volucri* — *cursu* habere affirmantis, quod item in Romana principe et Mediolana editione fuisse Drakenborch addit, qui conferri iubet XIII. 194:

Forma ex his Numitor, cursu plantaque volucri
Praestabat Laurens.

530: hinc ornus et altae
Populus alba comae, validis accisa lacertis,
Scinditur, hinc ilex, proavorum *condita* saeclo.

Heinsius vel sine veterum librorum auctoritate *consita* corrigendum esse contendit, quod idem pro *cognita* substituere voluit in huius libri vs. 166:

ceu fulmine celsa
Aesculus aut, proavis ab origine *cognita*, quercus
Cum fumat percussa Iovi.

Hic vero Drakenborch lectionem traditam recte vindicavit et Heinsii coniecturam refellendam esse demonstravit, unde loco nostro idem propositum ei placuisse magnopere miror. Licet enim *consita* hic quidem bonum sensum praebeat, lectio *condita* satis bona videtur. Si quid mutandum esset, equidem hic quoque: proavorum *cognita* saeclo praeferrem, h. e. iam cognita proavis, ergo: quercus antiquissima.

537. Milites pyris congerendis operam dabant,
Donec anhelantis stagna in Tartessia Phoebus
Mersit equos, *fugiens*que polo Titania caecam
Orbita nigranti traxit caligine noctem.

Si quid video, emendandum est: *surgens*que; nempe sol occidens demum labori finem imposuit, i. e. tempus illud, quo Luna surgens noctem induxit.

551. Hannibal post victoriam Gradivum in vota ciet.
Primitias pugnae et laeti libamina belli
Hannibal Ausonio cremat haec de nomine victor,
Et tibi, Mars genitor, votorum haud surde meorum,
Arma electa dicat spirantum *turba* virorum.

Horum versuum tres priores cum versus quarti parte dimidia

(verba *Primitias — dicat*) nullam omnino difficultatem praebent, sed verba *spirantum turba virorum* totam orationem impeditam reddunt ac salebrosam neque quicquam iuvat Heinsii coniectura *superantum* (= victorum). Ecquis credet, Silium scripsisse: Hannibal tibi pugnae primitias cremat et turba meorum militum, qui adhuc vivunt (vel: qui victores sunt), arma electa tibi dicat? Immo Hannibal graviter ac sollemniter locutus est: 'Hannibal tibi pugnae primitias cremat et arma electa tibi dicat', et *primitiae pugnae, laeti libamina belli, arma electa* non sunt res diversae, sed omnia sunt nomina, quibus spolia caesorum denotantur. Sequitur igitur, verba *spirantum turba virorum* aliquid continuisse quo Latini significarentur, pertinentia ad *arma electa*, atque corruptelam latere in *turba*, non in *spirantum*. Suspicio me tenet poetam scripsisse: spirantum *torva* virorum; dicit enim Hannibal arma electa hostium fortissimorum, qui acriter pugnantes occubuerunt quosque idem vs. 572 appellat „superbas virtute et factis animas." Cf. XV. 411: fratris spirans ingentia facta, XVII. 397: patrui spirantis proelia dira effigies, et Homericum: *μένεα πνείοντες* 'Αχαιοί.

608. De Varronis e proelio Cannensi reditu

Haud secus ac, fractae rector si forte carinae
Litoribus solus *vacuis* ex aequore sospes
Adnatet, incerti trepidant, tendantne negentne
Iactato dextras, ipsamque odere salutem
Unius amissa superantis puppe magistri.

Vix intellego interpretes aequo animo ferre potuisse epitheton *vacuis*: si Varro cum naufrago conferretur, qui litori vacuo sive deserto appulsus esset, tota comparatio claudicaret, nam Varro ex acie — rector navis e naufragio servatus hac in re similes dicuntur, quod civibus suis redditi non cari exoptatique redeunt, propterea quod ille exercitu, hic navigio amisso solus incolumis evasit. Locus igitur flagitat ut pro *vacuis* reponamus: *patriis*. Sic Varro dicitur vs. 632: deiectum attollere vultum Ac patriam aspicere et luctus renovare pigebat.

XI. 5. Post Cannensem victoriam

adiungere dextras
Certavere palam *rumpenti* foedera Poeno.

Coniecturam Blassii *rumpentes* redarguit versus 161 huius libri, ubi Decius cives suos compellat:

Itis, ait, cives violanda ad iura parentum?
Damnatumque caput *temerati foederis* aris
Iungitis hospitio?

28: Sed fas id Celtis, fas impia bella referre
Boiorum fuerit populis: Capuaene furorem,
Quem Senonum genti, placuisse, et Dardana ab ortu
Moenia barbarico Nomadum sociata tyranno
Quisnam mutato tantum nunc tempore credat?

Gronovius versum 32, qui sibi languor et sopor ipse esse atque enervem reddere iratam admirationem videretur, ὑποβολιμαῖον et insiticium putabat, quo inducto tota oratio fieret admirantis, quae per verbum infinitivum proferri solet. Suspicatus est librarios, cum id genus constructionis non intellegerent, explendo, ut putabant, sensui addidisse versum subditicium. Quod iure Gronovium sensisse Summers affirmat neque ego dissentio: versus Silio sine dubio abiudicandus atque uncinis iam includendus est.

Praeterea autem locum nostrum alio vitio inquinatum esse credo, quod nunc aperiam.

In huius libri initio gentes Italicae enumerantur, quae post Cannas arma Hannibali iunxerunt: Samnites, Bruttii, Apuli dicuntur vs. 8—10, deinde haec sequuntur vs. 11 sqq.:

Tum gens Hirpini vana indocilisque quieti
Et rupisse indigna fidem — ceu dira per omnis
Manarent populos foedi contagia morbi.

Post hanc observationem, quam totam seriem potius clausisse exspectaveris, continuo, hercle, instauratur aliarum gentium enumeratio atque Atella, Calatia, Tarentum, Croton, Locri, Celtae deinceps commemorantur!

Versus igitur 12 et 13 accuratius consideremus.

Quivis iam agnoscet, verba *ceu dira — morbi,* quamvis per se satis perspicua, huic loco importunissima esse atque narrationis cursum male interrumpere, sed rogo quid sibi velint verba *Et rupisse indigna fidem*? Discere velim quare gens vana ac turbulenta sit indigna quae fidem rumpat. Nonne contra evenire

solet? Bentley id probe intellexit, cum *Nec rupisse i.f.* proponeret, verum verba non corruptela laborant, sed versus de suo loco migrarunt. Si versus 12 et 13 post versum 31 reposueris atque Gronovio obsecutus versum 32 induxeris, omnia bene procedent:

28 Sed fas id Celtis, fas impia bella referre
29 Boiorum fuerit populis: Capuaene furorem,
30 Quem Senonum genti, placuisse, et Dardana ab ortu
31 Moenia barbarico Nomadum sociata tyranno
32 [Quisnam mutato tantum nunc tempore credat?]
12 Et rupisse indigna fidem — ceu dira per omnis
13 Manarent populos foedi contagia morbi.
33 Luxus et insanis nutrita ignavia lustris cet.

Ita si versus restitueris, èt verba *Et rupisse indigna fidem* bonam interpretationem iam admittere videbis èt enumerationem gentium post vs. 11 iusto iam tenore procedere èt versus 12 sq. suo loco vere redditos esse, cum versus multi, qui sequuntur (33—54), *dira* illa *contagia foedi morbi* plurimis exemplis illustrent.

48. In urbe Capua luxu corrupta
Nec, quos vile genus despectaque lucis origo
Foedabat, sperare sibi et deposcere *primi*
Deerant imperia ac patriae pereuntis habenas.

Potius crediderim poetam scripsisse: *prima.* Cf. vs. 94 huius libri:

an tua, Virri,
Prima atque ante alias sors, concedente senatu,
Te citat ac nostris aequat iam purpura Brutis?

55: Has astu aggressus quo verteret acrius aegras
Ad Tyrios mentes, quae nulla sorte daturam
Certus erat Romam — neque *enim* impetrata volebat —
Pacuvio fuit haud obscurum *crimine* nomen —
Hortatur e. q. s.

Pro *impetrata* Bauer Livinei coniecturam *impetranda* recepit atque Blass *imperitata* maluit, sed veram lectionem esse conicio: neque *et* impetrata volebat. Pacuvius enim ea petebat quae certus erat

Romanos numquam daturos esse quaeque insuper impetrare ipse nolebat.

Versu autem 58 voc. *crimine* sanum esse non posse alii iam viderunt. Quod tamen L. Mueller proposuit *carmine,* minime probabile duco. Suspicio mihi orta est poetam scripsisse: haud obscurum *ab origine* nomen, cl.

X. 165: proavis ab origine cognita quercus.
XII. 344: ortum Iliaca iactans ab origine nomen.
XII. 393: Ennius antiqua Messapi ab origine regis.
XIV. 462: Daphnis, deductum ab origine nomen antiqua.
XV. 291: Hic gente egregius veterisque ab origine regni.
XVI. 148: Perfidiam fugio et periuram ab origine gentem.
XVI. 428: Discant qui pecudum ducunt ab origine nomen.
XVII. 33: Hic prisca ducens Clausorum ab origine nomen.

157. Campani foedus cum Hannibale inituri erant,

Sed non *invictum* ponebat pectore robur
Tum solum Decius Capuae decus.

Nonne praestat: *invicto*? Cf. vs. 170 infra:

Novi dis animas similes et pectora magnis
Numquam angusta malis.

161. Decius in oratione, qua cives suos a consilio deterrere conatur, exclamat:

Damnatumque caput temerati foederis aris
Iungitis hospitio?

Buchwald pro *aris* scribendum esse censuit: *armis,* sed lectionem traditam confirmat XIV. 82:

pactamque per aras
Haud facilis temerare fidem.

Cf. etiam XVII. 67:

Immemor hic dextraeque datae iunctique per aras
Foederis.

Et XVII. 86: castas polluti foederis aras testatus, nec non XV. 557:

patulos regione Metauri
Damnavi tumulis Poenorum atque ossibus agros.

Itidem adducor ut Heinsium iniuria metuisse credam, ne verbis

Terrore expulso (vs. 176) mendum subesset, cl. XII. 6: vicinaque late Praemisso terrore quatit.

185: Non ita, *non* Decio permixtum fasque nefasque,
Haec ut velle queat.

Fere non dubito quin Silio reddendum sit: Non ita *iam* Decio cet.

343: Tot bellis quaesita *viro*, tot caedibus armat
Maiestas aeterna *ducem*. si admoveris ora, e. q. s.

Suspicor poetam scripsisse:

Tot bellis quaesita *ducem*, tot caedibus armat
Maiestas aeterna. *viro* si admoveris ora, cet.

361: Et *magna* Superum cura servatus in arma
Scipiadae Poenus.

Tam ipsum contextum quam verborum sonum requirere apparet: *magni*. Cf. vs. 371 huius libri: magno generatus Hamilcare, et vs. 450: magni pectora Achillis.

439: Atque haec e multis carpsit mollissima mensae.

Hunc versum genuinum esse nemo umquam mihi persuadebit. Conflatus atque insertus est ab aliquo, qui legentem non satis monitum putaret, inde iam fabulam a Teuthrante cantatam capere initium. Qua de causa non cum Heinsio *musae* pro inepto illo *mensae* corrigendum esse opinor, sed versum totum, utique frigide atque insulse abundantem, uncinis includendum.

Versus autem, quibus Teuthras cantum exorditur, prava interpunctione vulgo laborare credo, quos ita distinguere velim:

Argolicis quondam populis, mirabile dictu,
Exaudita chelys. lapidem testudine felix
Ducere et in muris posuisse volentia saxa,
Haec Amphionio vallavit pectine Thebas
Ac silice aggeribus per se scandente vocatis
Iussit in immensum cantatas surgere turris —
Altera e. q. s.

Ceterum voc. *testudine* (vs. 441), quod Ruperti qui *vel pectine* — et Thilo qui *dulcedine* proposuit, corruptum habuerunt, tangendum non esse docet me quidem Hor. A. P. 394 sq.:

Dictus et Amphion, Thebanae conditor urbis,
Saxa movere sono testudinis et prece blanda
Ducere quo vellet.

Denique locum, quo tertiae lyrae laudes canuntur, mendo laborare iam primo aspectu facile apparet:

449 Iam quae Peliaca formabat rupe canendo
Heroum mentes et magni pectora Achillis,
Centauro dilecta chelys, compesceret iras
Percussa fide vel pelagi vel tristis Averni.

Iam ex Dausquei correctione probabiliter scribi solet, sed non intellego coniunctivum *compesceret* neque versum ultimum suspectum habere nequeo, cum historia Arionis iam supra memorata sit et Orphei fabula infra fuse enarretur. Quae cum ita sint, forsitan conicere liceat, vs. 451 sq. a nescio quo insertos esse, cum vs. 453—8 perperam huc migrassent, de qua re vide Summersium ad vs. 290.

487: *At* patulo surgens iam dudum ex aequore late
Nauticus implebat resonantia litora clamor.

Corrigendum: *Et* patulo. Signa varia gaudium testantia hic enumerantur, quo elati Mago suique milites patrio oppido appropinquabant, neque ullus coniunctioni adversativae locus est.

521: vidi cum turbine saevo
Ausonia et sonitu *bellantis* fusa per agros
Uni terga daret.

Etiam si *bellantes agros* ferri posse putes, vide quam languide illud *sonitu* post *turbine saevo* dictum sit. Heinsius *tonitru* et fortasse *bellanti* scribendum esse censuit, sed Siliani moris memor praetulerim: sonitu *torrentis*, cl. IV. 520, ubi etiam copiae cum torrente comparantur:

Ut *torrens* celsi praeceps e vertice Pindi
Cum *sonitu* ruit in campos,

ad quem locum Drakenborch videatur. Deinde IX. 365:

tum *turbine* nigro
Sanguinis exundat *torrens*.

et XII. 189:

Nec torrente Libys viso armorumque virumque
Deiectus sperare valet.

XV. 711:

Acrius hoc Italum pubes incurrit et urget:
Ut torrens, ut tempestas, ut e. q. s.

Denique IX. 396, XV. 65. *Per agros* similiter sine epitheto est XII. 415.

535. Victoria relata Mago anulos equitum Rom. interfectorum effundit,

Datque fidem verbis haud *parvo* insignis *acervo.*

Dubito an conicere liceat:

Datque fidem verbis haud *parvam* insignis *acervus.*

540: defit iam belua, *tristis*
Ausoniis terror, nec non alimenta fatigant.

Heinsius *castris* — Burmannus *cristis* proposuit, sed potius crediderim poetam scripsisse: *terris* cl. vs. 587: Atque omnis Libyae quaeratur belua terris, et XVII. 1: Hostis ut Ausoniis decederet advena terris.

558. Hanno de Magone:

Qui ne mutatum *vanis* absistere credat,
Nunc pacem orandum — auctor ego.

Mago cum minime vana rettulerit atque Hanno hoc dicendi fecerit initium:

Talia vesani iuvenis convicia miror
Haud equidem,

rogare velim an Silius non scripsisse putandus sit: *sanis*, ad verbum *absistere* nimirum pertinens.

XII. 106. Hannibal duobus iam oppidis frustra temptatis

Ingemit adversis respectansque irrita *tecta*
Urbe Dicarchea parat exsatiare dolorem.

Nihil salutis huic loco attulit Schrader, qui *despectans* vel *detrectans* proposuit, neque magis placent Heinsii conamina *invia tecta* vel *irrita coepta*. Summers, qui post hunc versum aliquid excidisse suspicatur, pro *tecta* vult *tela*. At exigua tantum mu-

tatione opus esse credo, ut locus in integrum restituatur; legendum puto *lectum*, quod ad *dolorem* videlicet referatur.

116: Ast hic Lucrino *mansisse* vocabula quondam
Cocyti memorat.

Viros doctos hunc locum iniuria coniecturis sollicitasse, Kochium *manasse* — Blassium *transisse* proponendo, quivis perspiciet qui ea perlegerit, quae ad VIII. 213 (Mnem. Vol. XXXVIII p. 125) a me annotata sunt.

168. Marcellus Hannibalem Nolae appropinquantem videns exclamat:

'Arma, *cruentus*
Hostis adest, capite arma, viri', clamatque capitque.
Circumstant *rapidi* iuvenes aptantque frementi
Sanguineas de more iubas.

Offendit adiectivum *cruentus*, quod quin corruptum sit non dubito. Veram lectionem puto: 'Arma, *iuventus*, Hostis adest, capite arma, viri', quandoquidem sequitur: Circumstant rapidi iuvenes. In hisce autem non cum Heinsio *Circumdant* scribendum esse arbitror, sed pro *rapidi* corrigendum: *trepidi*. Cf. vs. 286:

Vosque, invicta diu, nunc heu sine Marte iuventus
Debellata bonis Capuae.

179: Dumque ea Marcellus, iam claustra revellere Poeni
Et *scalis* spretos tentabat rumpere muros.

Haec in libris mss. leguntur. Vox *scalis* nimirum Nodellium perduxit ut pro *spretos* emendandum putaret: *spretis*, quod editores recentiores receperunt. Longius progressus est Lefebure, qui etiam *tentare irrumpere* scribere voluit. At notio *spretos muros* in locum nostrum optime cadit atque ipsum verbum simplex *rumpere* veram lectionem quasi monstrat. Mihi enim dubium non est quin Silio pro *scalis* sit reddendum: *scutis*. Cf. vs. 514 sq.:

eia, incute mùris
Umbonem Iliacis Capuaeque repende ruinas.

210. Hannibal cum militibus suis mollitiem ignaviamque increparet,

Vincebat clamore tubas vocisque vigore
Quamvis obstructas *saevus* penetrabat in auris.

Heinsius vs. 208, ubi *saevo Mavorte* legitur, propter adiectivum versu 211 repetitum *laevo* vel *foedo* vel *scaevo M.* proposuit. At vocabulorum intra breve spatium a Silio repetitorum Summers ad vs. 442 huius libri nonnulla exempla attulit, quem numerum quivis facile augere potest, neque quicquam est quod in verbis *saevo Mavorte* aliis de causis offendat. Verum nostro loco pro *saevus*, epitheto importuno et abundanti, contextum ipsum requirere credo genitivum *socium*, qui ad verba *obstructas in auris* vix ac ne vix quidem desiderari potest. Cf. vs. 253: galeam magno socium clamore reportans, et vss. 490, 578, 628, 630.

241: Tum delapsus equo galeam atque insignia magni
Consulis abrumpit dextra spoliatque *videntem*.

Haerent editores in participio *videntem*, pro quo Burmannus *iacentem* proposuit, recentiores vero Blassii coniecturam *nitentem* recipere solent. Ascripsit tamen Summers, traditam lectionem fortasse recte legi cl. vs. 276, quem locum iam Drakenborchium attulisse video ad demonstrandum, *videntem* esse posse adhuc viventem, spiritum trahentem, quod non nego sed minime hic idoneum esse opinor. Poetam aliud quid hoc loco significare voluisse credo.

Pedianus modo umbram Pauli invocaverat ut se spectaret poenas expetentem a milite Poeno, qui spoliis eius indutus pugnabat, vs. 239: vocat inde viri ad spectacula manis. Scripsit igitur Silius, ni fallor, *videntis* (ad *consulis* sc. pertinens), ut inferret, Pauli umbram morem gessisse Pediano atque spectatorem affuisse armorum suorum recuperatorum.

Ceterum obiter hic moneo, verbum *violataque* (vs. 245), quod Heinsius et Ruperti coniecturis vexarunt neque satis intellexit Drakenborch, tangendum non esse; Pedianus enim cervicem eo violaverat quod vi galeam abruperat.

253: Tum galeam magno socium clamore reportans
Immitem quatiebat equum, spumantia *saevo*
Frena cruentantem morsu.

Poetam scripsisse mallem: *Immissum* quatiebat equum, spumantia *crebro* cet., sed quamquam de *immitem* dubito (Schrader *immitis* proposuit), epitheton *saevo* utique genuinum videtur.

335: spectabitis *ipsi*
Aegida turbato quatientem in proelia mundo.

Veram lectionem puto: *ipsum* (Iovem sc.).

343: Sardoas patrio quatiebat milite *terras.*

Heinsii coniectura *turres* reicienda est, qua proposita ipse addit: „sed et *terrae* et *campi quatiuntur* et ad I. 297 refert. Ita sane atque addo XII. 399, XIII. 36, XVII. 421.

363. Enumerantur gentes variae, quae deinceps Sardiniam insederunt.

Nec parvum decus, *advecto* cum classe paterna
Agmine Thespiadum, terris, Ioläe, dedisti.

Suspicor Silium scripsisse: *advectus* — *Agmina.* Tu vero, Ioläe, his terris agmina Thespiadum, haud parvum decus, dedisti, cum classe paterna eo advectus es.

415. Ennius postquam Hostum interfecit,

Vertuntur iuvenis casu perculsa per agros
Agmina, et *effusae* pariter dant terga catervae.

Agmina illa scilicet Sardorum sunt, sed quales *catervae* fuerint nunc non liquet, quamquam sine dubio Poeni dicuntur, qui Hosto „appulsis animos auxere carinis" (vs. 379). Quod nescio an poeta significaverit scribendo: *affusae.* Cf. huius libri versus

361: Affluxere etiam et sedes posuere coactas
Dispersi pelago post eruta Pergama Teucri.

429: Iamque in Dauniacos transfundens agmina campos.

576: Effundit rupto persultans agmina vallo.

et XV. 219:

A tergo affusis cingebat tecta carinis.

434: Verterat et mentem *Tyria* ad conata Tarentus,
Portisque intrarant Poeni.

Poetae reddendum censeo: *Tyrii* (i. e. Hannibalis), quo nomine Hannibal etiam XV. 433 indicatur.

453. Hannibal dum Tarentum expugnat, nuntius affertur
Assessos Capuae muros, claustra ipsa revelli
Portarum ac totum *miseris* incurrere bellum.

Maluerim: *sociis* cl. vss. 490, 500, 578, 628, 630.

Quae re audita Hannibal (vs. 456)

immani per proxima motu
Evolat et minitans *avida* ad certamina fertur.

Suspicio me tenet, poetam non *nava* scripsisse, quod Heinsius — neque *avide,* quod Drakenborch coniecit, sed: *alia* ad certamina.

465. De Centenio

vitis honore
Perfunctus *Latiae,* subito stimularat agrestis
Semermemque manum sternendam obiecerat hosti.

Gronovius et Heinsius legere voluerunt *subitos.* Cum vero ad verba *vitis honore perfunctus,* de tribuno Romano dicta, epitheton *Latiae* moleste abundare videatur, agrestes autem illi quales fuerint non satis pateat, locum sic constituendum censeo:

vitis honore
Perfunctus, *Latios* subito stimularat agrestis cet.

490. Hannibal

unaque negari
Intravisse sibi Capuaeque *erumpere* cernit.

Verbum *erumpere* recte legi neque recipiendam esse Heinsii coniecturam *irrumpere* èt Drakenborch contendit èt comprobat Liv. XXVI. 5. 5: Praemissis namque nuntiis Capuam, quo tempore castra Romana aggressurus esset, ut eodem et illi ad eruptionem parati portis omnibus sese effunderent, ingentem praebuit terrorem.

633. Hannibal exclamat:
Ventis debebis nimirum hiemisque procellis
Unum, Roma, diem!

Imhofii coniectura *nimbis* ab editoribus memorari solet, sed immerito locum sollicitavit, quod demonstrant vss. 629, 631, 656, 661—3, nec non 677: ventis hiemique fugaces terga damus?

697. Iuppiter de Hannibale queritur:

etiamne parabit
Nostras *ille* domos, nostras perrumpere in arces?

Mirum ni poeta scripsit: Nostras *ire* domos.

734. Romani cum e moenibus Hannibalem signa moventem viderent,

tacita ora vicissim
Ostentant nutuque docent, quod credere magno
Non audent haerente metu.

Scribendum esse suspicor: *tacito ore*.

Versum autem, qui nunc numero 738 notatur:

Ac tacitae natis infigunt oscula matres,

non suo loco legi arbitror; si quid video, traiciendus est post vs. 743.

AD MENSAS PANICEAS.

Ad vaticinium, a Celaeno datum (Verg. Aen. III. 255 sqq.), ab Heleno mitigatum (ib. 394), eventu comprobatum (VII. 112 sqq.), multa ab editoribus observata leguntur, sed eiusmodi liba etiamnunc confici nemo, quantum scio, monuit. Id autem nuper didici e libro EOTHEN, quem A. W. Kinglake conscripsit, Methuen cum sociis alterum emiserunt Londinii a. 1905. In prooemio nempe p. XXX haec leguntur:

„Turkish dinners consist of a quantity of dishes, generally at least seven or eight, and sometimes as many as twenty; but each is only tasted and rapidly removed. At first it looks somewhat mysterious when people apparently wrap up some pieces of string in brown paper and eat the parcel with avidity. But the string is cheese drawn out like very attenuated vermicelli, and the brown paper sheets of very thin bread which serve as a tablecloth and napkin as well as for food."

Hanc annotatiunculam, licet tenuissima cuipiam videatur, utilissimam existimabo, si ad Kinglakii libellum aureum cognoscendum perfruendumque aliquos adduxerit.

P. H. D.

VARIA.

SCRIPSIT

I. VAN WAGENINGEN.

Ad Ciceronem.

De n. d. I § 25: „atque haec quidem vestra, Lucili. Qualia vero sint superiorum [1]), ab ultimo repetam. Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quaesivit, aquam dixit esse initium rerum, deum autem eam mentem, quae ex aqua cuncta fingeret. † Si di possunt esse sine sensu et mente [2]) cur aquae adiunxit, si ipsa mens constare potest vacans corpore?"

Ultima verba sine dubio corrupta sunt, et varie viri docti conati sunt ea emendare, sed eorum conatus non mihi probantur. Quid enim? Velleius Epicureus, qui hoc loco verba facit, omnes fere philosophorum de rerum natura doctrinas percensens, non modo paucis verbis argumentum dat uniuscuiusque doctrinae, sed singulis disciplinis etiam addit refutationem suam, quod statim apparet ex proximo exemplo, ubi praemissae Anaximandri opinioni continuo subiungitur: „sed nos deum nisi sempiternum intellegere qui possumus?" Itaque in verbis ad Thaletis doctrinam pertinentibus emendandis opera nobis danda est, ut hic disputationis ordo restituatur. Deinde in verbis laudatis praeter illud „sine sensu et mente", quod omnino absurdum est, cum paulo

---

1) Ita recte hoc vocabulum transposuit Doederlinus.

2) *sensu et mentem* B¹, *sensu, mentem* Ed., *visu et mente* Asc. (cf. ed. quam curavit Mayor p. 10).

ante dictum sit „deum esse mentem", iure miramur duas illas sententias condicionales „si di possunt esse sine sensu" et „si ipsa mens constare potest vacans corpore", quae fere eodem redeunt (si omittimus verba „et mente"). Nam si meminimus virum Epicureum hoc loco verba facere atque tenemus eo auctore mentem non posse sentire sine corpore, facile perspicuum fit verba, „si di possunt esse sine sensu" esse explicationem sententiae: „si ipsa mens (= deus) constare potest vacans corpore", atque hoc interpretamentum in ipsum textum irrepsisse. Nullus enim sensus, inquit Epicurus, sine corpore. Quae si recte disputata sunt, sic legendum censeo:

„[Si di possunt esse sine sensu] ⟨S⟩ed mente⟨m⟩ cur aquae adiunxit, si ipsa mens constare potest vacans corpore"?

Cur Thales — ita Velleius rogat — mentem aquae adiunxit? h. e.: cur ei non suffecit solam mentem statuere primum rerum elementum, si eam posse constare putavit sine corpore?

Ibid. § 26: „Inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum discriptionem et modum mentis infinitae vi ac ratione dissignari et confici voluit; in quo non vidit neque motum sensui iunctum et continentem in infinito ullum esse posse neque sensum omnino, quo non ipsa natura pulsa sentiret".

Verba sunt obscura, sed sine ullo vitio in codicibus tradita. Antequam ea Belgice vertam, hoc unum monere velim vocabulum „sensus" in sermone Epicureorum non modo facultatem sentiendi („gewaarwording"), sed etiam id significare, quod corpore tangendo efficit, ut animus sentiat („indruk van buiten"), cf. Lucr. II 434: „tactus enim tactus pro divum numina sancta corporis est sensus [1]) = „onder „sensus" is niets anders te verstaan dan eene aanraking, eene aanraking zeg ik u bij de goden, van het lichaam". Quod si tenemus, Cicero sive potius Velleius hunc in modum ratiocinari videtur:

„Vervolgens heeft Anaxagoras, die zijne leer van Anaximenes heeft overgenomen, het eerst beweerd, dat de afbakening en

1) Idcirco apud Lucr. II 804 retinendum est: *quodam sensu*, cf. III 272.

begrenzing [1]) van het heelal (wereldorde) tot stand is gekomen door de inwerking en het overleg van een oneindigen geest. Hierbij zag hij over het hoofd, dat er in het o n e i n d i g e geen beweging, die met gewaarwording (bewustzijn) gepaard gaat [2]), bestaan kan, en dat er van gewaarwording geen sprake hoegenaamd kan zijn, indien er niet een wezen is, dat een indruk krijgt en gewaar wordt."

Quoniam interpretes latebat vera notio vocabuli „sensus", in ultimis verbis, praesertim in ablativo „quo" et in participio „pulsa" haeserunt, sed simulatque locus Lucretianus nos docuit Epicureis „sensum" idem valere quod „tactum", atque in eo inesse vim èt initii actionis èt effectus, iam non est, cur gravemur ablativum „quo" iungere cum participio „pulsa". Pro *quo non* Cicero etiam scribere potuit: *quin*.

Ibid. § 80. Postquam Velleius Epicureus deorum formam hominibus esse similem contendit, Cotta Academicus ita respondet: „detur id vobis (sc. in dis omnia emendata esse); num etiam una est omnium facies? nam si plures, aliam esse alia pulchriorem necesse est. Igitur aliquis non pulcherrimus deus".

Miror neminem adhuc animadvertisse ultima verba sensu carere. Nam si alius deus alio pulchrior est, unus est pulcherrimus. Ergo delebimus illud *non*? Non opus est, sed si post *deus* signum interrogationis ponemus, sana sententia existet: „igitur a l i q u i s non pulcherrimus deus?" *non* dictum est pro *nonne* (Kühner LG. II p. 1012 A; Hand. Turs. IV p. 309), et cum responsum exspectetur affirmativum, usus pronominis *aliquis* recte se habet.

Ad Senecam.

Epist. II 2: „illud autem vide, ne ista lectio auctorum m u l t o r u m et omnis generis voluminum habeat aliquid vagum et instabile: certis ingeniis immorari et innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat ... § 3 non

1) Cicero vertit verbum Graecum *διεκόσμησε*, cf. Ritter-Preller HPhG. § 153.
2) Ita indoles *τοῦ νοῦ* describitur.

prodest cibus nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur; nihil aeque sanitatem impedit quam remediorum crebra mutatio; non venit vulnus ad cicatricem, *in quo medicamenta temptantur*; non convalescit planta, quae saepe transfertur."

Multorum auctorum lectionem improbans Seneca exempla affert, quae omnia idem moneant: ne quid nimis! Sed in exemplo paenultimo omnino deest illa notio multitudinis, nisi forte putes eam verbo temptandi designari. At ne tum quidem concinnitas permittit, ut substantivum *medicamenta* suo careat attributo, quare post *in quo* inserendum esse arbitror: ⟨multa⟩.

Epist. IV 3: „profice modo: intelleges quaedam ideo minus timenda, quia multum metus afferunt. nullum ⟨malum est⟩ magnum, quod extremum est. mors ad te venit: timenda erat, si tecum esse posset; ⟨sed⟩ necesse est aut non perveniat aut transeat."

Verba *quia multum metus afferunt* non concoquo, neque ea Muretus intellexit, qui pro *afferunt* proposuit: *auferunt*. Sed non hoc Seneca demonstrare voluit mortem (nam de ea tota disputatio est) omnes reliquos metus auferre, sed eam, quia ultima rerum sit, postremum esse metum; et: „nullum malum est magnum, quod extremum est", ut philosophus addit. Si eam sententiam restituere cupimus, pro *multum* legendum est *ultimum* (cf. Kuehner LG. II p. 317).

Epist. XV 4: „sunt exercitationes et faciles et breves, quae corpus et sine mora lassent et tempori parcant, cuius praecipua ratio habenda est: cursus et cum aliquo pondere manus motae et saltus vel ille, qui corpus in altum levat, vel ille, qui in longum mittit, vel ille, ut ita dicam, saliaris, aut ut contumeliosius dicam, fullonius: † quos libet (pL¹, quod libet ς) ex his elige usum rudem facilem (p, usum rude facile L)."

Verba corrupta Buechelerus ita correxit: „quoius libet ex his elige usum rudem, facilem", sed minime placent *usum rudem facilem* et vix sanam praebent sententiam. Felicius Madvigius:

„quod libet ex his elige usurus ex facili", sed nimis a lectione tradita recessit, nec participium futurum *usurus* hoc loco ferri posse mihi videtur. Equidem post *elige* interpungendum esse opinor, deinde parva mutatione adhibita legendum: „quodlibet ex his elige: usus reddet facile", h. e.: exercitationem quamvis ex iis, quas enumeravi, eligere poteris, mox illa facilis tibi fiet usu.

In proximis paragraphis (§§ 6—7) quae Seneca de gestatione et ambulatione disserit, male interrumpuntur verbis: „nec tu intentionem vocis contempseris, quam veto te per gradus et certos modos extollere, deinde deprimere". Sed de voce postea demum agitur, cum praecepta de ambulatione data sunt. Quare verba modo laudata transponenda esse puto post *produxeris*. Qua transpositione ea, quae re et argumento inter se cohaerent et nunc disiecta iacent, apte iunguntur: § 6 *quorum nihil ne ambulatio quidem vetat fieri.* § 7 *quid si velis deinde quemadmodum ambules discere? admitte* cet. Tum post *produxeris* ita epistula procedit: *nec tu intentionem vocis contempseris, quam veto te per gradus et certos modos extollere, deinde deprimere. quid ergo? a clamore protinus et a summa contentione vox tua incipiet?* Damnat igitur philosophus exercitationem artificiosam vocis, damnat etiam nimiam intentionem in orationis exordio, sed suadet Lucilio, ut pro animi impetu modo vehementius modo lentius loquatur: „non enim id agimus, ut exerceatur vox, sed ut exerceat." Itaque loquendi exercitationes corpus exercent et valetudini prosunt.

Ad Persium.

Sat. I 67:

sive opus in mores, in luxum, in prandia regum
dicere, res grandes nostro dat Musa poetae.

Pro *sive* legendum puto *sitve* (olim nimis audacter proposui: *etsi*) et cum Iahnio *-ve* interpretor: etiam, adeo. Lectio tradita sensu caret, nam patet patronum divitem, de quo Persii adversarius h. l. agit, non posse dici saturas scribere in mores, in luxum, in prandia regum, ad quos ipse pertinet (ut Conington vult vertens: „he is equally great too in satire") — talia enim

argumenta satirica iam versu primo damnata sunt ab oblocutore poetae, — sed patrono illi a Musa datas esse *res grandes* h. e. heroïcas, quae levibus saturis recte opponuntur. Illud *sitve opus* „laat het zelfs noodig zijn" concessive dictum est. Idem editor Conington, qui *sive* retinet, *res grandes*, ut sententia loci sibi constet, Anglice vertere cogitur per: „the grand style", sed *res* non genus dicendi significat, verum ipsum argumentum.

AD ILIADIS SCHOLIA A.

A 189. *στήθεσσιν λασίοισι*: ⟨ἡ διπλῆ⟩ ὅτι δύο ἐμερίμνησεν οὐκ ἐναντία ἀλλήλοις. ὅπερ ἐκλαβών τις προσέθηκεν ἠὲ χόλον παύσειεν κτέ.

Pertinet Aristonici hoc scholion ad vs. 189—192, quorum versuum ultimum spurium esse Aristarchus — perperam, ut opinor — arbitrabatur. Sed huius opinio ut intellegi certe possit, pro ἐκλαβών scribendum est *οὐ καταλαβών* (κ᾽λαβών): „versum 192 addidit qui non intellegeret poetae verba „διάνδιχα μερμήριξεν" spectare ea quae vs. 190 sq. dicuntur, *an circumstantes dispelleret, Agamemnonem autem confoderet.*"

M 276. Didymi hoc scholion non recte sic affertur in editionibus: „νεῖκος: Ἀρίσταρχος νῖκος διὰ τοῦ ι· βούλεται γὰρ λέγεσθαι τῆς νίκης τὴν ἧτταν." Quae etiam in Ebelingi Lexico Homerico (I 1134ᵇ infra) sic afferuntur: „βούλεται λέγεσθαι τῆς νίκης ῖ (Cobet τὴν νικησάντων, Schmidt Did. τῆς νίκης) τὴν ἧτταν." — Rectius sane Ludwich Arist. I 342: „in der Handschrift steht τὴν νίκησ̈, nur ην beidemal tachygraphisch gekürzt", qui tamen — mirum! — non perfecit emendationem, sed ipse edidit: „βούλεται γὰρ λέγεσθαι τῇ νίκῃ τὴν ἧτταν" sive verba sine sensu.

Id ipsum quod praebet codex: τ̂ νίκησ̂" servandum erat: „τὴν νίκησιν". Nam signum illud tachygraphicum ea aetate qua codex A perscriptus est cum -ην tum -ιν significasse nemo nescit, et nostro loco *brevem* syllabam esse intellegendam docet syllabae νι- accentus.

„Volebat" (putabat) igitur Aristarchus „νῖκος" l.l. dici „τὴν νίκησιν" sive „τὴν ἧτταν". V. L.

DONATIANA ET TERENTIANA

SCRIPSIT

H. T. KARSTEN.

Pars I.

Erdmannus Struck De Terentio et Donato. Dissert. Rostochiensis. Lips. 1910.
Hermannus Steinmann De artis poeticae veteris parte quae est περὶ ἠθῶν. Diss. Gottingensis. 1907.

Argumentum dissertationis „de Terentio et Donato" hoc est, ut demonstretur in commento Donatiano ad Terenti fabulas scholia optima quaeque (p. 74) ad fabulas e Menandreis conversas, hoc est ad Andriam, Eunuchum, Adelphos, non deberi interpreti Romano, sed Graeco, qui ipsius Menandri fabulas aliquando adnotationibus instruxerit. Haec sententia non minus novitate insignis est, quam, si vera est, maximi momenti ad quaestionem de fontibus et auctoritate totius commenti.

Quales sint illae adnotationes originis Graecae, sic describitur p. 2: „Praeter adnotationes artem grammaticam et rhetoricam redolentes non paucae nobis occurrunt, quae ad oeconomiam fabulae et ad artem poetae scaenicae spectantes et argumentum coloremque scaenae tractantes ad initia praesertim scaenarum adscribuntur ideoque a nobis „scaenicae" sive „aestheticae" nominatur". Itaque dividuntur scholia, ad scaenarum initia posita, in grammatica et rhetorica scholiastae Romani et scaenica sive aesthetica scholiastae Graeci.

Res plane demonstratur quinque tabulis, ubi cuiusque fabulae scholia ad scaenarum initia secundum haec genera separatim indicantur. Ex his tabulis cognoscitur, ut scribit Struckius p. 5, „in fabulis e Menandro conversis scholiastam illum aestheticum sive scaenicum perraro desiderari" [1]), et hoc quoque p. 7: „ad fabulas Menandreas semper fere scholia, quae totam scaenam explicant, praesto esse, dum ad fabulas Apollodori, Hecyram et Phormionem, illum optimum scholiastam aestheticum desideramus". In his Apollodori fabulis sane „occurrit alter (scholiasta) compluribus locis, qui item illustrare totam scaenam conatur, sed ut homo eloquentiae praeceptis instructus" [2]), cuius rei exempla exhibentur p. 8 sqq. Tum conceditur quidem ad Hecyram et Phormionem non ex omni parte deesse adnotata aesthetica, sed p. 10 sqq. dicuntur haec rara esse et a Donato aliena.

Scholia aesthetica ad fabulas Menandreas, praestantiora illis alteris, origine non esse latina sed graeca variis modis ostenditur p. 15—37:

1. Comparatione similium scholiorum Graecorum ad Sophoclis Electram.

2. Usu vocis *οἰκονομίας* et rariore et minus eleganti ac subtili in scholiis ad fabulas Apollodoreas quam ad Menandreas, itemque usu vocum *πιθανότης* et *ἠθοποιία*.

3. Singulari rerum et litterarum Graecarum notitia in scholiis aestheticis conspicua.

4. Figuris quibusdam rhetoricis, quae inveniuntur quidem in omnium fabularum adnotationibus, sed aesthetice magis adhibitae in his, rhetorice in illis. Demonstratur hoc de analogia, amphibolia, ethopoeia, astismo.

Haec prior pars dissertationis clauditur hac conclusionum sylloge [3]):

---

1) Quod ibidem legitur: „nam quicumque de commentariis Terentianis bene meriti sunt, negant scholiastam aestheticum, utpote hominem perspicacem et subtilem, eundem fuisse atque grammaticum istum stolidum fatuumque", id subscribere non ausim.

2) Hic et alibi Struckius interpreti aesthetico Graeco opponit alterum, rhetoricae et grammaticae artis praeceptis instructum. Sed illi tamen infra addicuntur etiam scholia cum formulis Graecis grammaticis et rhetoricis, uterque igitur rhetor erat.

3) Conclusiones ipsius Struckii verbis exprimenda curavi.

Scholia aesthetica in fabulis Apollodoreis desiderantur. in Menandreis occurrunt. Interpres aestheticus se praestat maxime scientem et rerum et litterarum Atheniensium. Non solum spirant haec scholia animum scholiorum Graecorum, sed redolent etiam illa aesthetica iudicia disciplinam Graecam. Debemus igitur conicere hunc scholiastam esse scholiastam Graecum Menandri. Neque miramur ad Menandri, qui nuncupatur *ἄστρον τῆς νέας κωμῳδίας*, non item ad Apollodori comoedias scholiastam Graecum exstitisse. Apollodorus non tanti aestimatus est, neque de scholiasta Apollodoreo quicquam cognovimus. Illa Menandrea vero scholia fuisse non coniectura hariolamur, immo exstitisse quaedam (Timachidis) accepimus [1]).

In altera parte dissertationis id egit Struckius, ut quod adhuc tantummodo coniecerat, Donatum scholia aesthetica ad Andriam Eunuchum Adelphos hausisse ex commentario Graeco, unice verum esse confirmaret.

Hanc disputationem ingeniose sic instituit.

Tres illae fabulae sunt contaminatae et scaenas continent, quae in exemplo Menandreo aut omnino deerant aut aliter se habebant. Similiter in commento Donati nonnumquam omnino desunt scholia aesthetica ad scaenarum initia, nonnumquam adsunt, sed ita, ut non quadrent ad scaenae formam Terentianam. Quod utrumque ita explicatur: primum deficiente scaena Menandrea Donatus nullum scholium invenit quod verteret; dein scholium Menandreum, temere translatum ad initium scaenae contaminatae, huic non conveniebat. Haec sane verissima sunt eaque probatio prorsus esse efficax et fide digna, si primum constaret de scaenarum divisione Menandrea, ubi scilicet identidem nova scaena Graeca inceperit ubique desierit, ac dein si satis certo sciremus, qua ex parte, non universe, sed singulis locis et paene versibus, poeta Latinus Graecum exemplum aut fideliter secutus sit, aut ex altero exemplari Graeco contaminaverit novaque de suo immiscuerit.

---

1) Süsemihl, H. L. Gr. tempore Alex. II p. 189, de Timachide hoc scripsit: „T. commentirte zum mindesten die Frösche des Aristophanes, die Medeia des Euripides und den Kolax des Menandros (Crameri Anecd. Par. IV 25. 17 Τιμαχίδης ἐν τῷ Κόλακος (Mein. Κόλακος) ὑπομνήματι), vielleicht auch den Hermes des Eratosthenes“. Struckius hinc efficit exstitisse scholia ad omnes Menandri fabulas.

Struckius haec omnia satis perspexit eiusque disquisitiones in hac altera parte saepissime versantur idcirco in lubricis quaestionibus ad formam comoediarum Menandri antiquam et propriam atque ad contaminationem Terentianam pertinentibus, quae tamen quaestiones aliqua veri specie tum demum solvi poterunt, si ipsius Menandri fabula integra forte fortuna in lucem redierit [1]). Quae Struckius passim proposuit de scaenarum Graecarum divisione et de locis ex alterutro exemplari Graeco desumptis ipsiusque Terentii interpolationibus non minus fortasse verisimilia sunt iis, quae alii viri docti saepius excogitarunt, sed tamen aeque incerta [2]), nec novae coniecturae tali fundamento tuto superstrui possunt.

Tandem totius dissertationis conclusio sic exprimitur p. 74: „Auctoribus Graecis palmam reddidisse nobis sat sit. Nam cum Terenti tum Donati optima quaeque esse Menandri eiusque interpretis demonstravisse videmur".

Operae pretium est argumenta, quibus et haec conclusio et quas antea rettuli nitantur, accurate persequi, quod brevi disputatione absolvi non poterit propter magnam rerum copiam, quae locupletissima dissertatione continetur.

Primum quidem agendum est de V tabulis in quibus scholia ad scaenarum initia, quae per compendium principalia vocabo, distribuuntur inter scholiastam aestheticum Graecum et rhetoricum Romanum. Neglego hunc postremum, de cuius scholiis vix dissentio et agam tantummodo de aestheticis, de quibus statim haec quaestio oritur, quae scholia nuncupantur aesthetica?

Struckius nos monet se hoc vocabulo non ea uti ratione, quae hodie usurpatur et vel negare videtur scholia vere aesthetica in commento inveniri [3]); complectitur ille hoc titulo haec

---

1) Cf. von Arnim, Nov. Ann. XXV, 1910 p. 241.

2) Quantopere de contaminatione etiam nunc sub iudice lis sit, ostendit R. Kaueri recensio de libris Terentianis a. 1898—1908 in Bursiani Ann. CXLIII 1909 p. 215—270, veluti p. 315 sq. de Andria, 257 sq. de Adelphis.

3) Pag. 2 adn. 2: „Nobis quoque hoc verbo cum utimur, observandum est quod monet Rudolfus Griesinger „Die aesthetischen Anschauungen der alten Homer-Er-

diversa, p. 2: scholia de fabulae oeconomia, de arte poetae scaenici, de colore scaenarum, pleraque ad scaenarum initia primo et secundo loco posita in fabulis Menandreis [1]), et tandem p. 19 aesthetico scholiastae dantur omnia ad Menandreas fabulas de rebus litterisque Graecis, aut in quibus vox *οἰκονομία* etc. legitur, ita ut ei denegentur tantum scholia grammatica et rhetorica.

Igitur titulus aestheticus neque ipsius hominis neque adnotationum eius certam imaginem mentibus nostris evocat et necesse erit aliam horum scholiorum divisionem aliasque appellationes instituere, ut earum natura probe secernatur.

Scholia principalia ad Andriam.

Fabula scaenas habet XXVIII, quarum duae postremae videntur additae a Terentio. Reliquarum scholia principalia (i. e. 1 et octies etiam 2) omnia dantur interpreti aesthetico, praeter II 3 et V 3, ubi ab initio leguntur scholia rhetorica. Adnotationes illae „aestheticae" varii sunt generis et a me sic definiuntur:

Nequaquam desunt quae nostro sensu vere aesthetica dici possint, cum in his aliquis lepor, elegantia, mira ars in scaena conspicua lectori [2]) commendentur: 412. 1 vide quam mire ... 481. 1 specta in hac scaena quam scite ... 625. 1 elegans perturbatio ... 965. 1 in hoc actu mira arte ...

Sunt scholia satis multa, quae duplicia dici possunt, cum sub uno numero duas observationes contineant vulgo satis breves, quas tamen uno nomine iuste comprehendere nequeas:

338. 1 schol. de argumento scaenae et dein dramaticum [3]).

klärer, dargestellt nach den Homerscholien" diss. Tübingen 1907 adn. 2 p. 19: „*Freilich ist hierbei Vorsicht geboten, dass wir nicht mit den Ausdrücken auch die Anschauungen unserer modernen „Aesthetik" in die alten Urteile hineinlegen*".

1) Haec „semper fere totam scaenam explicare dicuntur" p. 7. Cf. p. 14: „semper studet ut aliquid de tota scaena adnotet".

2) Fabularum scholia lectoribus destinata erant; cf. Pho. 211: hic locus actoris magis quam lectoris est, sqq. 175: coniuncte legendum est. Hec. 502. 2: magno pondere legendum utrumque pronomen. Ad 324. 2: quod in lectione gestu ostendi minime potuit, sqq.

3) Dramatica appello scholia, quae respondent Euanthii observationibus de fabula in genere, veluti hoc schol. et 404. 1; ad 904. 1 796. 1 de „turbis" de „nodo erroris" de „catastrophe" compara Euanthium IV 5; praeterea quae sunt de externo apparatu scaenico, uti 716 de personis, aliaque eiusmodi.

404. 1 dramaticum et de argumento. 459. 1 de argumento (usque ad „suspicio senis"), de oeconomia [1]). 684. 1 de argumento (usque ad „Mysidem"), de oeconomia. Pars prior brevissima de argumento, amplissime explicatur in scholio 2, quod cum scholio 1 unam adnotationem effecisse videtur. 716. 1 de argumento et dramaticum. Hanc alteram partem non Graecam, sed Romanam esse perspicuum est: „vide non minimas partes in hac comoedia Mysidi attribui, hoc est personae femineae, sive haec personatis viris agitur, ut apud veteres (i. e. Plautum Terentium, alios), sive per mulierem, ut nunc videmus". 796. 1 dramaticum et ethographicum. 842. 1 de argumento et ethographicum. 904. 1 de argumento et dramaticum.

Iuxta haec duplicia iuveniuntur simplicia varii generis:

28. 1 et 2, utrumque est dramaticum et inter se non nisi forma differunt [2]), 172. 1 de oeconomia personae, uti 740. 1, 206. 1 et 2 Struckius pro aestheticis habuit, sed revera 1 continet expositionem argumenti rhetoricam [3]), uti 375. 1, quod Str. ipse rhetoricis adnumeravit; 2 continet praeceptum rhetoricum, quibus modis persona commendetur. 236. 1 de argumento scaenae, uti 432. 1. 301. 1 et 2 Struckius haec scholia interpreti Graeco vindicare videtur, quamquam quod de iis disputat p. 43 non prorsus intellego; utrumque autem Romanum esse, alterum oeonomicum, alterum dramaticum (Euanth. III 9)

---

1) Oeconomia est multiplex seseque ostendit, primum in argumenti expositione, cum primis colloquiis vel monologiis spectatores ea docentur quae ad rerum sequentium intelligentiam necessaria sunt; dein apparet in totius fabulae processu, qui ita instituendus est, ut singuli eventus, personarum apparitiones, decessus, dicta factaque apte praeparentur et evolvantur atque inde a primo rerum et personarum concursu usque ad enodationem s. catastrophen comoedia probabili via ac ratione procedat. Hinc oriuntur quaedam species: oeconomia personarum, orationis, prooeconomia sive praeparatio vel praestructio. Tertio loco oeconomia adhiberi debet in personarum moribus instituendis, qui per totam fabulam conservandi aut nonnumquam mutandi sunt, prout iusta animi humani cognitio postulare videtur. Scholia ad hoc genus pertinentia cum Steinmanno appellavi ethographica.

In omni oeconomia tamen cavendum est poetae „ne nuda appareat συνθέσις comoediae" (Phorm. 57. 3), utque personae sua sponte neque ex poetae arbitrio quicquid agere aut loqui videantur. Cf. Steinmann p. 40 sqq.

2) Cf. Euanthius de virtute Terenti III 5, de deo ex machina III 2. Ceterum de his scholiis, ut de seq. 172. 1 et 2, postea accuratius erit agendum.

3) Wessnerus iam comparavit Eugraphium ad h. l.

legentibus facile apparehit. 553. 1 de oeconomia fabulae, ut 580. 2 et 670. 722. 1 de oeconomia scaenae, quod attinet ad pronuntiationem. 820. 1 potius rhetoricum dixerim [1]) quam aestheticum.

Deest, ut vidimus, scholium aestheticum ad II 3 et ad V 3; quod illuc deest, Struckius ita explicat, ut sumat scaenam II 3 apud Menandrum iunctam fuisse cum II 2. Cur desit ad V 3 non inveni.

Itaque de Andriae scholiis principalibus, quae Struckius uno nomine aesthetica appellavit sic statuendum est:

Non desunt vere aesthetica, sed quater inveniuntur. Octo sunt duplicia, promiscue oeconomica, dramatica, ethographica, de argumento. Tria sunt rhetorica (cf. ad 206, 301 et 820). Reliqua decem simplicia sunt et praeter ethographica easdem species exhibent quas duplicia.

Quod Struckius dixit (p. 7), ad fabulas Menandreas semper fere scholia praesto esse, quae totam scaenam explicent, hac scholiorum consideratione non confirmatur. In duplicibus sexies, in simplicibus semel (432. 1) argumentum brevissime tangitur, in his semel uberius (236. 1). In 684. 2 copiose de argumento scaenae disputatur, sed hoc Str. silentio paene praeterit (vide p. 50). Ex his igitur ieiunis vulgo adnotationibus effici non potest, interpretem illum aestheticum „optimum esse iudicem de scaenis Menandreis (p. 14), aut eius iudicia redolere disciplinam Graecam" (p. 37), quin immo „scholiastam Romanum tantum abhorrere a Graeco, quantum Terentius distat a Menandro" (p. 53) [2]).

Scholia principalia ad Eunuchum.

Scaenae sunt XXVI. Duo, I 2 et V 4, incerta de causa scholiis vacant; reliquarum principalia a Struckio omnia dautur interpreti aesthetico, ex his tamen eximenda est adnotatio ad I 1

1) Vide mox de scholiis Adelphorum fabulae.

2) Scholia rhetorica quidem, sed simul scaenarum argumenta multo plenius nec male enarrantia leguntur saepe apud Eugraphium ad scaenarum initia, e. g. ad Andriam II 1. 4. 6 III 2 et sic ad reliquas fabulas non raro. Cf. P. Wessner in ed. Eugraphi commenti Lips. MCMVIII, praef. p. IV sq.

(46. 1), quae est e genere rhetorico de quo videbimus ad Adelphos. Principalia quae supersunt haec genera referunt:

Vere aesthetica 207. 1. 232. 2. 292. 1. 643. 1. 668. 1, in quibus argumentum scaenae eo consilio succincte indicatur, ut iudicium feratur de lepore, arte poetae, delectatione spectatorum, sim.

Duplicia: 232. 1 de oeconomia personae [1]), et de argumenti utilitate. 454. 1 vere aestheticum et de oeconomia orationis. 1025. 1 scholium peculiare, ethicum [2]) et oeconomicum.

In simplicibus de oeconomia fabulae vel scaenae vel personarum agitur 539. 1. 615. 1. 2. 629. 2. 827. 1. 840. 1. 1002. 1.

Argumentum tangitur 391. 1. 629. 1. 910. 1

Genus peculiare ethographiae invenitur in his scholiis: 727. 1. 739. 1. 771. 1. 971. 2. 3. 1031. 1, ubi intrantis personae ἦθος describitur, quatenus sese aperit externis indiciis, velut ebrietate, ira, vestitu, oratione, habitu.

Itaque in scholiis Eunuchi ad scaenarum initia unum est rhetoricum, quinque sunt revera aesthetica, tria duplicia diversae indolis, tria de argumento, sex oeconomica, quinque ethographica, unde manifestum est discrimen inter principalia Andriae et Eunuchi.

Scholia principalia ad Adelphos.

Ut horum natura prorsus singularis probe cognoscatur haec praemonenda sunt.

In libris de arte rhetorica numquam deerat caput de exemplis, quibus praeter alia artis instrumenta oratores utebantur ut rem facerent „ornatiorem vel apertiorem vel probabiliorem" (ad Her. IV 62). Sumebantur exempla ab oratoribus et poetis [3]) et e poetis latinis post Ennium ea praebebant Vergilius et

---

1) Sic se habet: „In hoc scaena non stans sed quasi ambulans persona inducitur". Verba quae continuo sequuntur „constitit tamen aliquantum intuens spectatores, dum secum loquitur", cur Wessnerus cursivis litteris notaverit, non video.

2) Sic designavi hanc adnotationem: „Reminiscere hunc (Gnathonem) esse qui ..., et hinc videbis, quos exitus habeat assentatio". Igitur hoc, uti 232. 1 in parte altera, pertinet ad scholiorum genus de fabularum utilitate, quod infra cognoscetur.

3) Quintilianus XII 4. 1. V 11. 1 sqq. 17. Cf. etiam Aristotelis rhet. I c. 2. II c. 20. 25, Apsines c. 8, ad Her. IV 1 et 7.

maxime Terentius [1]), quem Ciceronem etiam adhibuisse satis notum est.

Hoc si tenemus, intellegimus quid sibi velint prima scaenarum scholia ad hanc fabulam sic incohantia: hic exemplum est, in hac scaena exemplum est, sim., quae leguntur: 155. 2. 209.1 540. 1. 713. 1. 719. 1, 763. 1. 855. 1 [2]). Sunt igitur scholia rhetorica eorum in usum, qui exercitationes suas exemplis et sententiis, ethicis maxime, illustrare aut de tali themate declamationem instituere cuperent. Atqui non ea tantum scholia in quibus vox exemplum legitur, at alia quoque, in quibus deest sed facile suppleri poterit, rhetorica sunt prorsus illis similia, veluti 288. 2: hinc demonstratur (= hic exemplum est), qui sit, maternus affectus, quam grata in dominos servorum fides sit, eundemque laborem et dolorem esse ex falsis quam ex veris malis. 355. 1: hic ostenditur, quod severi homines ac recti et honesti tenaces vel ridiculi sint vel odio habeantur, quoquo accesserint. 592. 1: haec scaena plena est sententiarum senilium ad officia demonstranda; et sic porro 610. 1: de charactere amantis, 882. 1: de absurda blanditia et repentina largitate, 899. 1: imaginem ... quam dulcis sit iunioribus assentatio et quam ingrata censura. Haec scholia non id agunt, ut narretur argumentum scaenae, aut oeconomia demonstretur, aut certae personae in hac fabula mores notentur, sed definiunt

1) Eugraphius, praef. in Andriam: „Cum omnes poetae virtutem oratoriam semper versibus exsequantur, tum magis duo viri apud Latinos, Vergilius et Terentius, ex quibus, ut suspicio nostra est, magis Terentii virtus ad rationem rhetoricae artis accedit".

2) 155. 2: hic ex. est contumeliosi per potentiam divitis et in perniciem suam pauperis contumacis. 209: i. h. sc. ... ex. vitae avarorum, qui saepe in damnum ipsius avaritiae rationibus ruunt, sqq. 540. 1: in hoc actu ex. est, neminem facilius quam optimum quemque falli atque deludi. 713. 1: hic ex. inducitur saevi patris ex affectu vero et ob hoc invisi omnibus, sqq. 719. 1: In h. sc. ex. est intempestivae obiurgationis et per hoc ridiculae. 763. 1: hic ex. inducitur licentiae servorum sub miti domino. 855. 1: In h. sc. ex. ind. hominum, qui virtutem taedio deserunt sqq. Unum huius generis scholium praesto est ad Eunuchum 46. 1: in hac προτάσει ex. proponitur, quam non suae potestatis sit qui amat, quam sapiat qui non amat neque aliter affectus est.

Steinmannus minus recte haec scholia cum eis coniunxit (p. 80 sq.) in quibus scholiastae loquuntur de comoediarum utilitate spectatoribus. Haec enim leguntur plerumque in praefationibus fabularum vel apud Euanthium et in Exc. de comoedia, raro ac prorsus aliter constituta ad scaenas, nec umquam ad earum initia.

exemplum ethicum et quaestionem generalem, ut dicit Quintilianus (III 5. 4), quam scaena praebeat. Hoc nomine eidem huic generi rhetorico adgreganda mihi etiam videntur 88. 1, 447. 1, 517. 1, quae non proprie continent descriptionem argumenti [1]), nec non Andr. 820. 1, de quo vide supra.

Fabula Adelphorum scaenas habet XXVII, sed IV 5 et V 2. 6. 8. 9 scholiis principalibus, qualia hic volumus, carent, adsunt igitur ad scaenas XXII. Ex harum scholiis, ut ostendimus, XV sunt rhetorica ethica, a qua specie distinguenda sunt scholia rhetorica vulgaria, quorum specimen exhibet II 3, relatu dignum, ut sentiatur discrimen: in hac scaena gratiarum actio est ex persona et eius qui praestitit et eius cui praestitum est et ex ipsius praestiti (cod. praemii, corr. Schöll) quantitate.

Supersunt haec: 26. 1 oeconomicum de personarum nominibus [2]). 2 dramaticum et oeconomicum (cf. praef. 1. 3). 255. 1 ethographicum. 288. 3 rhetoricum (cf. supra Andr. 206. 2). 299. 1 dramaticum. 511. 2 quaestio de interpretatione huius scaenulae sex versus continentis. 787. 1: In hac scaena collatio est personarum, mitis ac saevi parentis; igitur argumentum brevissimum.

Dum igitur Struckius scholia ad scaenarum initia, praeter II 3, omnia aesthetico generi attribuit, invenimus longe plurima referre genus r h e t o r i c u m p r o r s u s s i n g u l a r e, reliqua diversae esse indolis, in quibus unum de argumento et deesse aethetica proprie sic dicenda. Itaque A d e l p h o r u m scholiasta rem prorsus aliter gessit atque A n d r i a e aut E u n u c h i.

Transeo ad fabulas A p o l l o d o r i, de quibus Struckius affirmavit, p. 7 sq. „desiderari optimum scholiastam aestheticum" et occurrere alterum, „qui item illustrare totam scaenam conatur, sed ut homo eloquentiae praeceptis instructus".

---

1) 88. 1: In hoc actu diversi homines, diversi patres, diversa studia proponuntur: hic lenis hic amarus, hic facetus hic impolitus, hic facilis hic pertinax et difficilis in delictis. 447. 1: h. sc. fidem amici erga defunctum, maturitatem senilis orationis et accusationem eius, quem laedere nolit ipse accusator, continet. 517. 1: hic ostenditur timiditas boni adulescentis et ruri se (?) ad peccandum ex delicti conscientia et reverentia parentis. W e s s n e r u s pro „ruri se" correxit „reversi", sed Ctesipho non potest simul esse „bonus" et „reversus ad peccandum", verum est „bonus" et „r u d i s ad p.", sic enim legendum videtur. Cf. Ov. ex P. III 7. 18.

2) De hoc scholio postea videbimus.

Scholia principalia ad Hecyram.

Praesto sunt haec ad XVIII scaenas, desunt ad V 2. 4. Horum altera pars secundum ipsum Struckium, quod vix exspectaveris, etiam sunt aesthetica 58. 1. 2. 3. 198. 3. 274. 1 (cf. Ad. 196. 1). 415. 1. 516. 1. 2. 623. 1. 727. 1. 799. 3. 2. 1. Addendum mihi videtur 607. 1, ubi argumentum describitur [1]).

Credideris eum haec scholia, quae simillima esse concedit aestheticis illis ad Menandri fabulas, etiam e Graeco fonte derivata habere, non quidem Menandreo, sed Apollodoreo [2]). Nihil vero minus. Condemnantur haec scholia una cum similibus ad Phormionem, absque omni probatione hac sententia p. 13: „Iam pro certo habemus scholia illa aesthetica scaenas Apollodoreas enarrantia paucis locis inveniri (immo X ad scaenas XVIII), quos quidem a Donato alienos esse iam Scheidemantel censuit" [3]). De tribus scholiis aestheticis, 58. 3. 727. 1. 281. 5, contenditur p. 13 hausta esse ex Euanthio, sed perperam, ut mox apparebit.

Ceterum scholia quae hic quoque uno nomine appellantur aesthetica, revera referunt denuo has species diversas: duplicia: 76. 4 oeconomia orationis et argumenti. 274. 1 de argumento et ethographia. 415. 1 dramaticum et oeconomicum. 516. 1 iudicium aestheticum de ethographia personarum. Porro simplicia: 58. 2 oeconomia personae. 516. 2 oeconomicum. 623. 1 dramaticum. 799. 1 et 808. 1 ethographia servi. 799. 2. de pronuntiatione. ibid. 3 dramaticum. De 58. 1. 3. 198. 3. 727. 1 postea videbimus.

Scholia quae supersunt ad scaenas VIII, sunt sane rhetorica,

---

1) „In hoc colloquio reconciliatio senum est post iurgium mixta disputatione Pamphili de non reducenda uxore". Struckius propter vocem „disputatione" adnumeravit hoc scholium rhetoricis.

2) Nihil sane traditur de Graeco interprete comoediarum Apollodori, sed de Menandri quoque comoediarum Terentianarum interprete nihil constat; novimus tantum adnotationes fuisse Timachidae ad Colacem.

3) Ed. Scheidemantel in „Quaestionibus Euanthianis" a. 1883 permulta scholia ad Euanthium revocanda esse censuit. Qua de re P. Wessner recte sic iudicavit: „Die Vermutung liegt nahe dass auch ein Teil der scholien auf Euanthius zurückgeht, doch haben alle Versuche in dieser Richtung zu keinen gesicherten Resultat geführt". (Pauly-Wissowa, Real-Encycl. in voce Euanthius).

nec tamen inter se similia: 76. 2. 281. 1. 336. 1 exhibent adnotationes scholasticas, non Donati, sed magistrorum qui in institutione puerorum hanc fabulam prae ceteris adhibebant, uti docent commenta Donati et Eugraphii. Ab his differunt scholia rhetorica ipsius Donati, quibus immiscetur vulgo elementum ethicum 243. 1. 361. 1 [1]), aut aestheticum 451. 1, aut de argumento 243. 1. Unum ex his 577. 1, quaestionem continet, quales deprehendimus in Adelphorum scholiis [2]).

Modo dixi Struckium contendisse p. 13, scholia aesthetica 58. 3 et 727. 1 conformata esse ad id, quod docuerat Euanthius III 4: „Tum personarum leges circa habitum, aetatem, officium, partes agendi nemo diligentius a (?) Terentio custodivit, quin etiam solus ausus est, cum in fictis argumentis fidem veritatis assequeretur, etiam contra praescripta comica meretrices interdum non malas introducere, quibus tamen et causa, cur bonae sint et voluptas per ipsum non defit".

De legibus et praescriptis illis comicis accurate disputavit Steinmannus l.l. p. 68 sqq., nempe certas personas comicas, patres, amatores, servos, milites, meretrices, alias, vulgo certis quibusdam ingenii proprietatibus insignes esse, a quibus poetae raro discesserint, at vero Apollodorum fuisse qui in Hecyra praeceptis neglectis personas novo modo moribus instruxerit [3]).

Hinc in praefatione Hecyrae 1. 9 hoc legitur: In tota comoedia hoc agitur, ut res novae fiant, nec tamen abhorreant a con-

---

1) Scholium notabile continens partem rhetoricam, oeconomicam, ethicam: „In hac scaena conquestio est ad deliberationem descendens, an habeat Pamphilus, an excludat uxorem, in qua tota oratio Pamphili ad argumentum spectans amatoria magis quam maritalis est: nam aliter non perveniretur ad ultimam cognitionem omnium rerum nisi adulescens furtivum conceptum uxoris et partum aliquanto lenius, quam coniugalis dolor expetit, toleravisset".

2) Struckius p. 8 citavit quae scripsi de scholiis rhetoricis Donati Mnem. XXXIII p. 140—153; vide ibidem p. 229—268 de sch. rhet. interpolatorum; de sch. Hecyrae agitur 248 sqq. De scholiis ad scaenarum initia, quae a ceteris nonnihil differunt, p. 142 sqq. disputavi, sed tum non agnovi peculiare genus illud in commento Adelphorum. De Donati proprietatibus in rhetoricis vide Mnem. l.l. p. 128, 132 sq. 139 sqq. 146 sqq.

3) L.l. p. 73 Viam monstraverat Leo, Plaut. Forsch. 126 adn. 4: „bewussten Abweichung von den ausgebildeten Typen zeigt ausser den Captivi die Hecyra Apollodors" e. q. s.

suetudine: inducuntur enim benivolae socrus, verecunda nurus, lenissimus in uxorem maritus et item deditus matri suae, meretrix bona" [1]), et 727. 1: rarus hic vitae color in hac allocutione miscetur a poeta, nam meretrix loquitur et senex et quod est admirabilius, bona meretrix, mitis senex, ut intellegas laborasse Terentium (h. e. Apollodorum), ut a lege comicorum recederet et in actu tamen consuetudinem retineret. Similia leguntur 774. 3. Brevius res tangitur in 198. 3. 856. 3; in 58. 3. 756. 1. 834. 840. 1 laudatur oeconomia, qua haec morum mutatio in meretrice probabilis sit facta. Quod igitur Euanthius scripsit III 4 satis notum erat et multo plenius expositum habemus in Hecyrae praefatione et scholiis. Erant qui etiam Thaidem in Eunucho bonae meretricis personam repraesentare crederent, vix recte; vide ad Eun. 198.

Denique Struckius cum Euanthio III 5: „temperavit affectum ne in tragoediam transiliret", cett. comparavit Hec. 281. 5, sed praeceptum, non miscendas esse res comicas cum tragicis aut contra, antiqua est observatio iam obvia in scholiis ad tragicos, Androm. 32, alibi, de qua vide Steinmannum p. 76. Lepidissimus locus hac in re est ad Andriam. 105. 3: Animadverte, ubique a poeta sic induci comicas mortes, ut cum ad necessitatem argumenti referantur, non sint tamen tragicae, nam aut meretrix sumitur aut senex aut de duabus simul uxoribus una uxor; itaque huiusmodi obitus aut mediocri tristitia excipiuntur aut etiam gaudio. Cf. 106. 2. Hec. 171. 2. Pho. 95. 4. 244. 1. 750. 2, quae adnotationem Andriae illustrant.

Scholia principalia ad Phormionem.

In Phormionis commentario, inde a II 4 valde mutilo, supersunt ad scaenarum initia XVIII scholia, e quibus Struckius VIII aesthetica nominavit, X rhetorica. Sed locum mutare debent 153. 1 et 231. 2, quae non sunt aesthetica, cum 766. 1 et

---

1) Causalis sententia per enim pertinet ad res novas, dum nec ... abhorreant a consuetudine" significat: non pugnant cum eo, quod fieri solet in vita quotidiana, ubi etiam benivolae socrus, verecunda nurus, etc. non desunt; etenim comoedia debet esse cotidianae vitae speculum. Excerpta de com. V 1 (cf. Steinmann. p. 56).

784. 1, quae non sunt rhetorica; praeterea non rhetorica sunt 766. 1 et 784. 1. De aestheticorum autem auctore iam modo audivimus sententiam arbitrariam, qua omnia a Donato [1]) abiudicantur; atqui nulla in re differunt ab adnotationibus aestheticis ad fabulas Menandreas, quas Struckius Graeco interpreti assignavit [2]), et ad Phormionem quoque eaedem species praesto sunt, nempe scholia duplicia 35. 2 de scaenae utilitate spectatori, de miro lepore et facetiis, de artificiosa poetae oeconomia. 153. 3 ethicum exemplum ex genere rhetorico, quod cognovimus ad Adelphos, et oeconomicum de rerum imminentium praestructione. 315. 1 ethographicum „de parasitis vilioribus, ut in Eunucho de potioribus", et de proprietate Terenti (i. e. Apollodori). Simplicia sunt haec: 35. 1 dramaticum de personis protaticis (Euanth. III 2). 179. 1 oeconomicum. 606. 1 oeconomicum. 766. 1 argumentum breve. 784 oeconomicum. 829 argumentum breve.

Scholia principalia rhetorica vulgo sunt scholastica et a Donato me iudice abiudicanda [3]), scilicet 231. 1. 485. 1. 567. 1, 990. 1. Genuina et semirhetorica 153. 2 et 441. 2. De scholio 348. 1 disputavi in Mnemosyne XXXIII p. 141 sq.: ab initio rhetoricum est, in fine („meminisse autem" sqq.) ethographicum; his interpolator interposuit titulum declamationis, forma prorsus similem titulis declamationum et controversiarum Senecae et Quintiliani. Quod autem scholium sic incipit: „In hac scaena, ut rhetoribus placet, veluti quaedam controversia est", ostendit Donatum, tametsi, ut Struckius dicit, (p. 37) „imbutus erat grammaticis et rhetoricis studiis", tamen in commentario Terentiano secundo demum loco rhetoris partes agere voluisse [4])

1) Donatus h. l. idem est, qui interpres aestheticus graecus nominatur, sic etiam p. 14 „Donatus ... de Menandreis ... optimus ... iudex", p. 23 „aestheticus"; ei opponitur „alter" i. e. rhetoricus Romanus p. 7. Pag. 38 autem in adn. 1 hoc legimus: „Donatiana" cum dico, non affirmo Donatum ipsum interpretem Graecum expilasse, sed auctorem quendam Donati id munus suscepisse censeo atque eum Asprum fuisse mihi persuasi".

Miror quid Wessnerus de his censeat.

2) Scholia totam scaenam enarrantia ad Menandreas etiam fabulas vix reperiuntur, itaque hac de causa Pho. 766 et Hec. 377. 1 Graeco origine indigna haberi non possunt.

3) Vide supra p. 152 adn. 2.

4) Cf. etiam Pho. 282. 3: „Haec apud oratores μετάθεσις αἰτίας dicitur".

neque ei tribuenda esse, ut olim accuratius demonstravi, scholia mere rhetorica inferioris notae, puerorum disciplinam spectantia.

Conclusio de scholiis principalibus omnium fabularum.

1. Nomen „aestheticum" damnandum est, cum nihil certi doceat, immo in errorem inducat quicunque ea scholia recte iudicare et probe secernere velit, quoniam amplectitur genera permulta inter se satis diversa.

2. Inveniuntur haec genera ad scaenarum initia omnium fabularum, alia aliis meliora aut peiora sed in ipsis argumentis similia.

3. Principalia Andriae et Eunuchi in eo conveniunt quod rhetorica rara sunt, at discrepant in eo quod Eunuchi scholia saepe elegantiora sunt et maiorem habent rerum varietatem, maxime vero genere ethographico frequenti ad Eunuchum, raro ad Andriam (tantum in schol. duplicibus 796. 1. 840).

4. Principalia Adelphorum pleraque exhibent exempla, quaestiones generales, sententias nonnumquam, in usus rhetoricos comparata.

Hinc efficitur de communi principalium auctore aesthetico ad fabulas Menandreas cogitari non posse.

5. Ad fabulas Apollodoreas secundum ipsum Struckium, tot fere aesthetica leguntur, quot rhetorica, eaque aesthetica nulla in re differunt a Menandreis. Principalia rhetorica hic sane multo frequentiora sunt quam ad Andriam et Eunuchum, sed pauciora quam ad Adelphos et genere vulgo diversa.

6. Communis conclusio de omnibus scholiis principalibus nulla fieri potest nisi haec, aestheticorum, quae a Struckio vocantur, auctorem ubicunque eundem se ostendere.

Hic peractis auctor p. 14 sqq. demonstrare studuit, interpretem illum aetheticum fuisse scholiastam aliquem Graecum fabularum Menandri, quem Donatus expilaverit [1]). Utitur his argumentis.

1) Ab hoc inde loco sermo est non tantum de scholiis ad scaenarum initia, sed de omnibus.

1. In comparationem vocantur scholia dramatica Graeca, h. e. tragica, cum comica desint. Adhibet autem scholia quasi principalia Sophoclis Electrae.

2. Persequitur usum vocis οἰκονομίας et figurae ἠθοποιίας per omnia scholia fabularum e Menandro conversarum.

3. Ostenditur scholiastae peritia rerum et litterarum Graecarum.

4. Disputatur de peculiari ratione qua usurpentur in his scholiis tropi et figurae analogia, amphibolia, ethopoeia, astismus.

Priusquam has quaestiones aggrediar necesse est breviter exponere argumentum dissertationis Steinmanni [1]), quae locuples est et perspicue scripta cognituque dignissima.

Steinmannus indagavit, quid scholiastae Aeschyli, Sophoclis, Euripidis et Terenti [2]) de personarum moribus nos doceant.

De Donato haec habet p. 5: „Quamquam igitur concedi debeat Donatum utilem esse, quo fundamentum huius commentationis iaciatur, quippe cuius scholia copiosa sint et bene servata et prae se ferant certi nec aliunde ignoti grammatici nomen, quo fit, ut propius ad libri speciem accedant (verisimile etiam est instar libri tradita esse Donati scholia), neque ita sint tractata ut scholia Graeca, quae semper erant dispersa codicum in marginibus, tamen non e re est separare Donatum a Graecis scholiis, sed oportet haec duo scholiorum corpora coniuncta tractari, quia plane eandem scilicet Graecam disciplinam exhibent, quod statim demonstrabitur" [3]).

Post censuram libri Ad. Trendelenburgii (Grammaticorum de arte tragica iudiciorum reliquiae, ed. 1867) sequitur

Caput I continens Notationes personarum in scholiis propositae, ubi scholia exhibentur de personis tragicorum et Terenti.

Caput II inscribitur De ethographiae disciplina, quae tractatur quinque paragraphis.

---

1) Titulum posui in capite huius commentationis. Legimus pagina tituli aversa: „De dissertatione probanda ad ordinem philosophorum rettulerunt F. Leo et E. Schwartz".

2) Pag. 4: „Scholia Aristophanea ad hanc rem nihil fere valent".

3) Pag. 4 exposuit de ethopoeia, quae ex Euripide praesertim fluxerit in comoediam novam fabulasque latinas.

1. *De poetae via ac ratione ethopoiiae instituendae.* Apud scholiastas personae cognoscuntur his indiciis: ex nominibus (hoc tantum apud comicos), ex eo quod commendatur sive insinuatur persona a se ipsa, ab altera, ab utraque (cf. e. g. Ad. 206. 2), ex verbis vel sententiis (vita Soph. *ἐκ μικροῦ ἡμιστιχίου ἢ λέξεως μιᾶς ἠθοποιεῖ*), ex loquendi genere (Ad. 259. 1); raro ex ipsis factis; ex personis oppositis (Electr. 328 *ἐπίτηδες τοῖς ἀγρίοις ἤθεσιν ἀντιπαρατάττουσι πρᾷα κ. τ. λ.*), denique ex locis ipsius poetae indolem significantibus. De singulis his indiciis citantur scholia praecipua (p. 29—39).

2. *De oeconomia.* Vocis definitio. Hic autem quaeritur, „quomodo personarum mores ad fabulam procedentem pertineant" et „quomodo poetae personas suo consilio dirigant, dum sponte sua agere videntur" (Eun. 965 „poeta hoc agit, personae nesciunt", sim.); in hoc cavendum est ne spectatores poetae consilia perspiciant [1]). — De discrimine inter personas comicas fictas et tragicas ex historia desumptas. De oeconomia chori. De expositione argumenti per personas agentes. De oeconomia et prooeconomia rite adhibenda (*προπαρασκευάζειν πιθανῶς*, praeparatio s. praestructio), qua in re poetae nonnumquam hoc agendum, ut praevideant spectatores, quae secutura sint. De personarum moribus aliter instituendis in comoedia atque in tragoedia. De vitando incredibili. De his omnibus rebus disputatio multo brevior est quam exemplorum copia e scholiis, (p. 40—54).

3. *De personarum veritate,* quae praesertim in comoedia debent esse consuetudini congruae, cum comoedia sit imitatio vitae, speculum consuetudinis etc. Euanth. II 6, Excerpta de com. V 1 et 5, (p. 55—58).

4. *De morum constantia.* Illustratur hoc e. g. Medeae scholio 992 *ἔδει αὐτὴν μήδε κλαίουσαν εἰσάγεσθαι, οὐ γὰρ οἰκεῖον τῷ προσώπῳ*, multisque similibus graecis et latinis. Sunt personae constanter inconstantes. Animi affectiones vehementiores perrumpunt morum constantiam (e. g. Eun. 320: non hoc personae tribuendum est, sed affectui), (p. 58—64).

---

1) Cf. Don. Andr. 459. 1: ... in multis enim *οἰκονομία* comicorum poetarum ita se habet, ut casu putet spectator venisse, quod consilio scriptoris factum est.

5. *De morum mutatione.* Secundum naturam humanam nascitur ex rerum casuumque experientia *μετανοία* et morum mutatio (Ad. 895. 2: ut ... non sit absurdum spectatoribus Demeam tam cito esse mutatum; sim.). Locus de *ἀναλογία*, (p. 65—68).

6. *De morum generibus ac speciebus*, in comoediis maxime, ubi personae non extrinsecus arcessuntur. In §§ 2—5 leges expositae sunt, quibus standum sit poetae in formandis personis; hic iam agitur de certis personarum characteribus, quae in omnibus fabulis redeunt: amatores, senes, patres, puellae liberales, parasiti, milites, servi, lenones, meretrices. De propria personarum oeconomia Apollodori in Hecyra (vide p. 152). De proprietatibus quibusdam tragoediae et comoediae hac in re. Decorum, *τὸ πρέπον*. De fabularum utilitate spectatoribus: *εἰώθασιν οἱ ποιηταὶ δόγματά τινα εἰς ὠφέλειαν τῶν ἀκουόντων εἰσφέρειν* Sept. c. Th. 182 et Hec. praef. 1. 3: „cum delectat plurimum non minus utilitatis affert spectatoribus"; aliaque similia multa, (p. 68—86).

Haec omnia ex utilissima commentatione ideo rettuli, ut luculenter appareret, quantopere ars scholiastica penitus Graeca esset, atque commentum Donati, praeter scholia quae res et sermonem Romanorum spectant, imaginem referre doctrinae Hellenisticae. Clamat hoc ingens scholiorum copia utriusque sermonis a Steinmanno identidem prolata [1]). Valet illud cum de aliis tum de rhetoricis maxime scholiis, sumptis ex arte mera Graeca. Tropos, figuras, formulas huius artis quascumque noverant tirones, quid enim in discenda arte proficerent, nisi iam inde ab initio ea probe callerent, ut hodie rerum naturalium studiosi nihil prius habent, quam terminologia, quae vocatur, chemicae, physicae, botanicae, etc. ante omnia penitus se imbuere. Scribebant illas formulas, ut Quintilianus, modo graece modo latine et qui aliquam doctrinam affectabant, ut fit, lubentius quidem graece, quod scholia pseudo-Donatiana centies ostendunt, unde tamen nemo efficiet eiusmodi adnotationes prae ceteris e graecis fontibus detortas esse.

1) Praeter locum supra allatum ex Steinmanni libro, vide etiam p. 47: Hae translationes et imagines Graecam esse disciplinam demonstrant. P. 48: Hanc (artem) puram putam Graecam esse quivis videbit. P. 66: quo, ut alias saepe, demonstratur unam eandemque scilicet Graecam disciplinam etiam in scholiis latinis praeberi.

Itaque, ut ad Struckii argumentationes revertar, comparatio scholiorum Donati cum Sophocleis nihil novi nos docet. Esset alicuius momenti, si inde efflouresceret insignis aliqua similitudo adnotationum Graecarum cum eo genere, quod ille ad fabulas Terenti Menandreas κατ' ἐξοχήν aestheticum appellavit, et simul differentia cum scholiis ad fabulas Apollodoreas, sed neutrum usu venire potuit, quoniam, ut supra vidimus, „aesthetica" per totum commentum similia sunt. Quin in ipsis scholiis Electrae a Struckio allatis, quaeque etiam aesthetico scholiastae adsignavit (p. 18), inveniuntur eadem genera, quae ad omnes fabulas latinas deprehendimus: 121. 472. 516. 823 argumenta brevissima. 126. 1236 ethographica. 253. 1058 de oeconomia orationis. 328 de personis oppositis (cf. Steinmann p. 36); adsunt etiam scholia duplicia promiscue de ethographia, oeconomia, argumento, etc. 660. 874 (oec. person.). 1098. 1384. 1404. Sic confirmatur denuo commentum Terentianum omnino pendere ex doctrina scholiastarum graecorum, idque etiam in dicendi formulis quales sunt εἰσήγαγεν „inducitur" οἰκεῖον „familiare", ἁρμόζον „conveniens, congruum", centum aliis, quas notavit sedulo Steinmannus.

Post comparationem cum scholiis graecis, sequitur p. 19 argumentum sumptum ex usu vocis

Οἰκονομία.

Usurpatur vocabulum quater ad Andriam et toties ad Adelphos, octies ad Eunuchum, sed semel tantummodo ad Hecyram et bis ad Phormionem, unde illic scholiastam Menandreum, hic imitatorem latinum testificari scriptor opinatur. Post ea tamen quae modo disputavi, constat usum vocis graecae nihil ad rem facere, dummodo res ipsa non desit in scholiis Hecyrae et Phormianis, quod minime accidit. In Phormione, praeter 534 et 750. 1, ubi vox graeca legitur, latina rei significatio valde frequens est: 70. 1 bona praeparatio ... 153. 3 rerum imminentium praestructio ... et sic porro 238. 2. 269. 1. 295. 1. 304. 2 312. 2. Praeterea sine figurae mentione oeconomiae genera tractantur 57. 3. 98. 4. 140. 1. 144. 1. 311. 1 alibi. Vides hos locos fere omnes pertinere ad scaenam II 1 (vs. 231—314), quoniam scilicet ab hac scaena incipit, quod Euanthius IV 5 nominavit „incrementum processusque turbarum ac totius nodus erroris", in qua fabulae parte iusta oeconomia et prooeconomia

maximi momenti est. Ad Hecyram figurae nomen invenitur tantummodo 175. 3, sed suo iure scholiasta si voluisset addere potuisset aliis locis, ubi modo brevius modo „elegantius et subtilius" [1]) oeconomiae genus aliquod notavit: 178. 4. 182. 1. 193. 327. 1. 488. 2. 489. 1. 567. 1, in quibus laudatur respectus ad *καταστροφήν*, aliaque rerum praesentium aut futurarum bona procuratio.

De ethopoeia, quae denuo in censum vocatur p. 33 sq., infra videbimus.

Sequitur p. 26 sqq. argumentum

De rebus Graecis.

Alterius scholiastae rerum graecarum peritia probatur adnotationibus ad Andr. 226. 4. Ad. 26. 1 581. 973. 1. Eun. 414. 2. 774. 3, de comicarum personarum nominibus graecis [2]). Mitto quod eadem res etiam tractatur ad Hec. 78. 4, Phorm. praef. I 1, 26. 1, etenim neque has neque illas adnotationes graeco interpreti imputari posse arbitror, cuius lectores non revera indigebant huiusmodi monitis: Strato nomen accommodatum militiae (Eun. 414. 2), Cratinus *ἀπὸ τοῦ κράτους*, id est potentia (Ad. 581), servus fidelis Parmeno, miles Thraso vel Polemon, invenis Pamphilus, Syriscus deminutivum a Syro (Eun. 774. 3), quod autem ducitur (ibid.) Simalio a simio vel a simia ob foeditatem oris vel nasi, doctrinam pseudograecam prodit hominis Romani, ut Misargyrides et Pseudulus (Andr. 226. 4) produnt Plauti lectorem.

Argumentum alterum de rerum Graecarum peritia aut ignorantia petitur ex Andr. 219. 1, ubi scholiasta Menandreus „morem vere graecum" ut liberi non sublati interficerentur, cognovisse perhibetur, dum scholiasta Romanus ad Hec. 400. 2

1) Respicio his vocibus p. 22, ubi Struckius laudat elegantem et subtilem artem scholiorum quorundam de oeconomia ad fabulas Menandreas.

2) Ecce praecipuum, Ad. 26. 1: Nomina personarum, in comoediis dumtaxat, habere debent rationem et etymologiam; etenim absurdum est comicum, <cum> apte argumenta confingat vel nomen personae incongruum dare vel officium, quod sit a nomine diversum. Hinc servus fidelis Parmeno, infidelis Syrus vel Geta, miles Thraso vel Polemon, invenis Pamphilus, matrona Myrrina et puer vel ab odore Storax vel a ludo et gesticulatione Scirtus et item similia. In quibus summum poetae vitium est, siquid e contrario repugnans contrarium diversumque protulerit, nisi per *ἀντίφρασιν* iocülariter nomen imponit, ut Misargurides in Plauto dicitur trapezita. De Scirto schol. ad Hec. 78. 4 *παρὰ τὸ σκιρτῶσαι*. Lepidum etiam An. 855. 7: „Catus, ardens *ἀπὸ τοῦ καίειν*, unde Cato dictus: ingeniorum enim igneus vigor est".

id ignoraverit [1]). In his autem scholiis hoc nequaquam aperte declaratur, sed, quod gravius est, Struckius praetervidit „morem illum crudelem" non minus in usu fuisse apud Romanos, unde Cicero, quo tempore se mortuum esse mallet, scribere potuit ad Att. XI. 93: „utinam susceptus ne essem" [2]).

Sequitur p. 88 argumentum

De litteris Graecis.

Scholiastam fabularum Menandrearum illis litteris magis imbutum fuisse, efficitur ex Ad. 537. 2. Eun. 167. 4 et 689. 1 (Andria hic non comparet), ubi citantur fragmenta Theocriti atque Aristophanis, et Hellanicus de eunuchis. Ad fabulas Apollodoreas non minora quidem reperiuntur fragmenta satis ampla Demosthenis, Isocratis, Euripidis (Pho. 68. 2. 252. 3. Hec. 214. 3), sed haec Struckius a graeco auctore aesthetico ideo abiudicat, quia sumpta sunt ex scriptoribus rhetoricis maxime. Quid hoc est? Num scholiasta Menandreus in comoediis interpretandis repudiavit aut ignoravit locos congruos oratorum graecorum et Euripidis talesque Romanis interpretibus reliquit?

Tandem Struckius scholiastam illum Graecum fuisse demonstrat ex usu figurarum rhetoricarum, quae quidem per omne commentum reperiuntur, sed quas ille adhibuerit „magis ut aestheticus", alter „ut vir vere rhetoricus" (p. 31).

Probat hoc de formulis, quae vocantur analogia, amphibolia, ethopoeia, astismus, quales formulae, partim dupliciter adhiberi possunt ut σχήματα λέξεως aut διανοίας, partim eiusmodi sunt, ut de earum usu et significatione inter scriptores rhetoricos graecos vel latinos nequaquam semper constiterit, quod Volkmannus in notissimo libro identidem ostendit; itaque ex diverso earum usu nihil sequitur, quod attinet ad scholiastae originem graecam vel latinam.

Statim hoc apparet ex locis, ubi designatur

Analogia.

In scholiis ethographicis Ad. 789. 1, sermo est de analogia

1) Andr. 219 ad verba: „quidquid peperisset decreverunt tollere", scholiasta: paritur enim aut mas aut femina et solet iustior causa esse tollendi, si marem uxor peperit. Hec 400 ad verba „continuo exponetur", scholiasta: mire necandi pueri non fit mentio, quia Pamphili filius invenietur, cum ei etiam per patrem puellae poeta succurrit.

2) Cf. Marquardt, de vita privata I p. 3 adn.

servata in charactere Demeae, et Eun. 790. 3, de analogia servata in oratione: „qui leviora laudaverat, hic exclamare iam iam debet". Hec. prol. 48. 2 est figura λέξεως grammatica. Alibi non legitur in commento, neque usquam in Graecis scholiis, ut ait Steinmannus p. 66 sq.

Amphibolia.

Secundum Volkmannum, p. 90 sq. 402, amphibolia apud Quintilianum et Grammaticos etiam graecos est figura λέξεως, *ambiguitas dictionis*, ut definivit Donatus (Gr. Lat. IV 395), quo nomine vicies legitur in commentariis omnium fabularum praeter Eunuchum. Struckius putat interpretem aestheticum eam aliter usurpasse ad Eun. 1090. 1 et Andr. 68. 3 et 955. 3, in quo erravit quod attinet ad Eunuchum et ad Andriae locum alterum, utrobique enim amphibolia posita est in dictione, nempe in usu vocum „virtute" et „recte". Scholium Andriae 68. 3 debetur interpolatori, qui corrigit Donati scholium 2, ubi eadem sententia recte παράδοξος appellatur. Quam varie autem haec figura adhiberetur notavit Donatus in Arte l.l.: *fit praeterea pluribus modis, quos percensere omnes ne nimis longum sit non oportet.*

Ethopoeia.

Figura appellatur etiam μίμησις, *imitatio morum alienorum* [1]) et citatur ad Eun. 15. 3 et 155 [2]), Hec. 148. 2, ubi actor alius personae verba, quibus antea haec usa est, repetit ad opinionem eius vel indolem exprimendam. Ad Adelphos 308. 3 adhibetur ethographice. Huius autem scholii difficilioris interpretatio, quam dedit Struckius non recte se habet in eo quod scribit p. 34: „ἠθοποιία Getae hoc loco est morum".

Ad verba Sostratae, dicta a latere ad spectatores ita ut fugiant Getam

Non intellego satis quae loquitur (scil. Geta),

---

1) Quint. IX 2. 58. Figuram satis ambiguam fuisse monet Volkmann. p. 490 in adn. Die Ausdrücke προσωποποιία und ἠθοποιία waren ursprünglich völlig synoniem ... Doch war auch hier der Sprachgebrauch sehr schwankend.

2) Hunc locum omisit Str. sed dedit Quintilianus l.l. Scholium Hecyrae 148. 2 prorsus graecum: ἀποστροφὴ καὶ ἠθοποιία ἀπὸ διηγήματος εἰς μιμητικήν, e graeco procul dubio fluxit, una cum 311. 1 ἐξεταστικὴ ὑπόκρισις ... διαλεκτικῶς, et 2 αἰτιολογικὴ ἀπόκρισις, et 3 ἐσχηματισμένως.

scholiasta hoc adnotavit: „ad hoc Sostrata ignorans inducitur, ut malo nuntio repente feriatur'... quia autem non est perdenda tam suavis ἠθοποιία dolentis ad irascentem, idcirco non audit Geta, conversus ne ob illam loqui desinat".

Quod ita explicandum est. Geta, solus in scaena, Sostratae adventum non animadvertit neque audivit eam dicentem: „Non intellego satis quae loquitur", sed magis magisque iratus ob perfidiam quam putat Pamphili, loqui pergit donec era eum interpellat (vs. 320), quae paulatim perturbata et anxia facta quid verba eius significent, eum aperire tandem cogit „malum nuntium" (vs. 326) *Pamphilus alienus est a nostra familia*, quo ita „feritur" ut in graves questus erumpat, 330 sqq.

Ille igitur „dolor" optimae mulieris, sensim oriens dum a latere servi verba auscultat, dein increscens tandemque exundans, est „suavis ethopoeia dolentis ad irascentem", quae iam praeparatur vs. 305 cum ex Getae habitu aliquid mali praesagire incipit: „*me miseram, quid nam est quod sic video timidum et properantem Getam?*" Versibus 309—320 nascens illa anxietas et dolor non verbis significatur, sed ore et gestu. Haec autem *ethopoeia* periisset („perdenda"), si Geta erae praesentiam iam vs. 308 sensisset, cuius misericordia commotus iras in adulescentem et malum nuntium silentio tum pressisset.

Ex iis, quae Struckius iam prius disputaverat de *ethopoeia* p. 26, hoc tantum refero. „Servi Athenienses, inquit, et ei qui in comoedia socii atque paedogogi epheborum inducuntur, non sunt homines impoliti aut ineruditi"; dein interpretem Menandreum hoc, ut Graecum, scivisse dicit, quia nusquam loquitur de servorum imperitia, at scholiastam Phormionis et Hecyrae id nescivisse, ut scholia bis ostendant ad Phormionem 186. 6. 249. 2 et saepius ad Hecyram. At vero in *Phormionis* scholiis bis notatur „imperitia" et „vitiosa locutio" Getae, pauperculae mulieris mancipii, non profecto politi aut eruditi. Tum in *Hecyrae* scholio 306. 1 nulla Parmenonis imperitia tangitur, sed argutia servilis et astuta in respondendo ero iuvenili. Tria autem scholia, ad Hecyram vs. 309, 311, 323 ego quoque repudio, non quod aliquid contineant dedecoris in Parmenonem, sed quia a *Donato* aliena sunt. In 309. 1 Donatus

orationis vitium acu tetigit, cum hoc autem pugnat 2 in quo leguntur praeter alia haec verba ... „convenit servo haec humilitas orationis". In 311. 3 Donatus denuo dicendi rationem recte interpretatus est, inepte autem aliquis addidit: „ἀνακολουθία ista convenit servo", nam nulla est anacolouthia. Similiter denique 323. 2 Donati verbis: „perturbatus Parmeno idem repetit verbum", alter stulte addidit: „et aptum est personae servili".

Ceterum quod Struckius posuit, serviles epheborum comites in nova comoedia non fuisse impolitos aut ineruditos, unde hoc certo novimus? Memini nuper me legere: „iudicium nostrum de Menandri fabulis firmo fundamento non niti, quamdiu non una saltem e melioribus comoedia integra nobis praesto sit" [1]).

Tandem pervenimus ad disquisitionem (p. 34)

De astismo.

Astismus est species ironiae, de cuius significatione non magis constabat inter rhetores quam de ceteris omnibus, quod norat Donatus, cum scriberet, A. G. IV 402: „est tropus multiplex numerosaeque virtutis, namque astismus putatur quidquid simplicitate rustica caret et faceta satis urbanitate expolitum est" [2]). Cocondrius contra in libro de tropis (Speng. Rh. Gr. III 235) ἀστεϊσμόν dicit esse εἰρωνείαν ἐφ' ἡμῶν, ut χλευασμὸς et quinque alii tropi indicabant εἰρωνείαν ἐπὶ τῶν πλήσιον. Illud autem ἐφ' ἡμῶν quid velit distinctius sic definitur: ἀστεισμὸς μὲν οὖν ἐστι λόγος, ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς ἕτερον ἔχων τὴν διαβολήν, cum lepido exemplo ex Odyssea XVII 397, ubi Telemachus ad Antinoum: Ἀντίνο', ἦ μευ καλὰ πατὴρ ὣς κήδεαι υἱός.

In commento commemoratur ter ad Eunuchum, semel ad Phormionem. Scholiasta Phormionis ad vs. 151 sequitur definitionem Donati. Ibi Davus abiturus sic rogat:

Numquid, Geta, aliud me vis?

Respondet alter: Ut bene sit tibi. Adnotat scholiasta: ἀστεισμὸς pro „nihil". Recte: Geta urbaniter negat se aliud

1) Sic von Arnim loco anteo laudato p. 4 adn. 1.

2) De aliis astismi definitionibus vide Ernesti lex. rh. gr. p. 44 et 96. Pauca habet de tropo satis raro Volkmannus p. 432 sqq., qui de ironiae generibus hoc dentro docet: Uebrigens wurden diese Begriffe in der hier gegebenen Unterscheidung nicht allgemein anerkannt.

velle. Sic etiam Struckius, qui vero scholiastam Eunuchi graecam definitionem ob oculos habuisse contendit. Vix credo.

Eun. 274 Gnatho eximiam puellam, quam militis nomine Thaidi daturus est, Parmenoni monstrat his verbis:

Sed quid videtur hoc tibi mancupium?

Scholiasta: ταπείνωσις τῷ ἀστεϊσμῷ: mancipium dicit puellam aut virginem. Optime; extenuat parasitus pulcherrimae puellae donum humili cognomine mancipii facitque hoc specie urbanitatis, sed revera faceta ironia in Parmenonem, qui Phaedriae nomine asportat mancipia minoris pretii. Est igitur, ex definitione Donati, extenuatio per „facetam satis urbanitatem". Struckius putat Gnathonem loqui per ironiam in semet ipsum „witzige Selbstironie", quod quomodo tueatur non intellego.

Eun. 342 Chaerea narrat Parmenoni, quomodo senex odiosus se compellaverit in via, ut formosam puellulam diutius sequi non potuerit:

Dum haec dicit (scil. senex), abiit hora: rogo num quid velit.
„Recte", inquit, abeo ...

Scholiasta 1. „Recte" pro eo quod est „nihil". 2. et moraliter τῷ ἀστεϊσμῷ. Quod denuo probandum. Ut supra in versu Phormionis, hic quoque urbana negandi formula usurpatur a sene, pro „nihil volo" [1]). Iterum me fugit, senem, cum diceret „Recte", usum esse ironia in semetipsum, ut putat Struckius.

Eun. 123. Thais petivit a Parmenone, ne usquam efferat quae narratura sit de se suisque rebus; ille taciturum se pollicetur quicquid vere dixerit, sed falsa effluent, cum plenus rimarum sit. Cum igitur illa haec dicit vs. 119 sqq.

Ego cum illo, quocum tum uno rem habebam hospite,
Abii huc, qui mihi reliquit haec quae habeo omnia,

Parmeno interpellat:

Utrumque hoc falsumst: ecfluet. Th. Qui istuc? Pa. Quia
Neque tu uno eras contenta neque solus dedit:
Nam hic quoque bonam magnamque partem ad te attulit.

Scholium 123. 1: ἀστείως, nec „Phaedria" sed „hic" dicit tangens illum (sc. Phaedriam, qui praesens est), et quasi invito illo haec exprobrat. Paucis his verbis Donatus subtilem ur-

1) Vide Fabia in ed. Eun. ad vs. 191.

banitatem pronominis **hic** bene declaravit, cui nemo, opinor, non assentitur praeter Struckium (p. 35), qui interpretes errasse et commenti redactorem locum prave explicavisse contendit, cum **hic** intellegendus sit Parmeno digito se ipsum ostendens per *εἰρωνείαν ἐφ' ἑαυτοῦ.*

Absolvi disquisitionem de dissertationis parte priore, multis industriae et doctrinae laudibus insigni, sed in qua tamen auctor non perfecisse mihi videtur id quod agebat, ut verisimiliter duo ostenderet, primum, existere in commento Andriae, Eunuchi, Adelphorum, cum ad scaenarum initia tum ad alios versus permultos, genus scholiorum aestheticum his fabulis proprium et deficientem aut spurium in commento Hecyrae ac Phormionis, deinde, scholia illa aesthetica revocanda esse ad Menandri comoediarum scholiastam graecum.

Transeo ad dissertationis partem alteram, cuius argumentum supra (p. 143) delineavi.

Pars II.

Huius partis quasi praefatiuncula sunt quae leguntur p. 38 supra:

„Sed haec aesthetica „Donatiana" ex scholiis Menandreis ducta esse, cum veri specie ostendisse mihi videar, tamen non probavimus neque demonstravimus. Hoc ut assequamur, quaestionem de Donato institutam cum studiis nonnullis Terentianis vel Menandreis coniungamus. Nam cum Terentius non semper Menandreae fabulae scaenas amplexus sit, scholiastam illum aestheticum, si quidem est Menandreus, non aeque exstare suspicandum est".

In his igitur auctor primum hoc fatetur, thesin suam, scholia aesthetica in tribus his fabulis ducta esse e commentario ad Menandri comoedias, habere iam veri speciem, sed nondum esse demonstratam, unde sequitur, ut ea thesi in sequentibus uti nondum liceat pro re iam probata et explorata, id quod nonnum-

quam tamen non cavit [1]). Ea autem „studia", quae dein commemorantur, sunt studia de harum fabularum contaminatione deque scaenarum ambitu et forma Terentiana et Menandrea, unde conclusiones ducuntur de veritate et origine scholiorum, quae ad scaenas illas contaminatas praesto sunt. Iam supra dixi (p. 144), cur quaestiones ad contaminationem fabularum pertinentes et quae inde concluduntur, mihi silentio praetereundas esse censeam, quippe quae, ut nunc se res habet, ita ad liquidum perduci nequeant, ut satis firmum disputandi et concludendi praebeant fundamentum. Sed inveniuntur in hac parte cum scholiorum tum versuum Terentianorum interpretationes minus iustae, quas neglegere non debeo, in his igitur nunc versabimur.

Andria.

In prima scaena (28—171) argumentum fabulae exponitur per colloquium senis Simonis cum liberto Sosia tali modo, ut, postquam mutuis laudibus se ornarunt [2]), inde a vs. 48 Simo solus fere res enarret pauca interponente Sosia, quibus longae narrationis uniformitas hic illic interrumpitur. In Andria Graeca eadem expositio fiebat per continuam senis orationem, qui solus erat in scaena. In Perinthia Menandri, ex qua Terentius suam Andriam contaminavit cuiusque comoediae prima scaena fere iisdem verbis quibus Andria erat scripta, senex exponebat argumentum per colloquium cum uxore [3]). Terentius igitur hanc rationem praetulit ideoque a Donato laudatur ad vs. 28 his verbis:

„In hac scaena haec virtus est, ut ⟨in⟩ argumenti narratione

1) Hoc accidit p. 57, ubi legimus: „Hanc scaenam iam propter hunc interpretem aestheticum (Adelph. vs. 196) Menandream esse contendo", et p. 62 adn. 2: „Iam quod scholiastam scaenicum (= aestheticum graecum) ad insequentes scaenas legimus, satis est ad refellendam opinionem Fielitzii, qui ... scaenas V 4 usque ad finem fabulae apud Menandrum defuisse censet".

2) Itaque vs. 28—47 additi sunt a Terentio.

3) De contaminatione agitur in prologo vs. 9—14. De singulis in commento 10. 1: „Prima scaena Perinthiae fere isdem verbis quibus Andria scripta est, cetera dissimilia sunt" e. q. s. 13. 1 et 14. 1: „conscius sibi est primam scaenam de Perinthia esse haustam, ubi senex ita cum uxore loquitur, ut apud Terentium cum liberto. At in Andria Menandri solus est senex". De contaminatione nuperrime egit R. Kauer in Bursiani Annal. 1909, p. 212 sqq.

actio scaenica videatur, ut sine fastidio longus sermo sit ac servilis oratio".

Nemo, opinor, negabit laudari hic Terentium, quod longi sermonis taedium sustulerit adhibito interlocutore, unde actio quaedam in hac scaena exstiterit. Struckius tamen cupiens hoc scholium vindicare scholiastae Andriae Menandreae, ubi solus senex rem narrabat, interpretationem excogitavit prorsus mirabilem verbisque contrariam. Secundum illum p. 39, „actio scaenica", quam scholiasta totius scaenae („in hac scaena") virtutem esse declarat, „inest in iussu senis vs. 28: Istaec intro auferte, abite". Sed quae in hoc iussu actio scaenica lateat, non ostendit, nec quisquam sentiet. Comparat Adelph. vs. 26, sed hoc nihil ad rem; putat praeterea scholiastam latinum hic Sosiam nominare debuisse, sed scholium nihil attinet ad personam Sosiae, de quo agitur in scholiis 3 et 6, verum tantummodo ad scaenae characterem dialogicum. Neglexit autem Str. scholium quod sequitur ad eundem versum:

28. 2: „Haec scaena pro argumenti narratione proponitur, in qua fundamenta fabulae iaciuntur, ut virtute poetae, sine officio prologi vel θεῶν ἀπὸ μηχανῆς, et periocham comoediae populus teneat et agi res magis quam narrari videantur".

Vides in hoc scholio pro eo quod illuc est „actio scaenica" planius dici „agi res magis quam narrari".

De his scholiis paulisper digrediar. Sunt fere similia. Utrius auctor habendus est Donatus? Me iudice prioris. Leguntur quidem in altero quae in priore desunt et aliquam speciem habent: de de officio prologi vel deorum ex machina et de fabulae fundamentis iactis in expositione, sed haec ipsa produnt interpolatorem illum [1]), quem olim sescenties deprehendisse mihi videbar (ut norunt paucissimi illi v. d., qui haec studia curant) et quem etiam hodie identidem reperio, quoties ad commentum revertor. Donati scholiorum argumenta retinens immutat ille formam et additamentis ea exornat depromptis saepe aliunde ex ipso Donato aut falsis. Sic etiam hoc loco. Primum illud sumpsit a Donato ad Hecyram 58. 1, aut ab Euanthio III 2 [2]), alterum

1) Non amplius dixerim Editorem.

2) Euanthius et Donatus aetate non nimis distabant. Secundum Hieronymum

additamentum est otiosum nec verum, nam in expositione fabulae fundamenta non „iaciuntur" sed narrantur [1]); tertium additamentum eiusdem notae est in verbis: „et periocham comoediae populus teneat", nam primum expositio non dat populo periocham comoediae sed „partem argumenti" (Exc. de com. VII 4), et virtus poetae non in ipsa expositione posita est, quam nulla non exhibet fabula, sed, ut Donatus indicat, in eo quod agi res magis quam narrari videantur; denique gravissimum est, quod omittitur res praecipua, Terentium sic fecisse ut spectatorum fastidium evitaretur [2]).

In eadem scaena haec leguntur

Simo. Quod plerique omnes faciunt adulescentuli,
ut animum ad aliquod studium adiungant, aut equos
alere aut canes ad venandum, aut ad philosophos,
horum ille nil egregie praeter cetera
studebat, et tamen omnia haec mediocriter.
Gaudebam. Sosias. Non iniuria; nam id arbitror
adprime in vita esse utile, ut ne quid nimis.

Ad postremum versum scholiasta adnotavit:

„Ut ne quid nimis sententia non incongrua servo, quia et pervulgata et non refertur ad personam domini dicentis et de quo dicitur".

---

ille Constantinopoli obiit a. 359, et Donatus a. 354 „Romae insignis habebatur". Sumpsitne igitur talia alter ab altero an uterque ab Aspro, Varrone aliove auctore?

1) „Fundamenta" etiam vox satis grandiloqua de rebus ante actis. Apud Euanthium IV 5, et in Excerptis de comoedia VII 2, atque in Donati praef. III 1 haec pars fabulae semper appellatur tantum expositio, vel narratio fabulae.

2) Nota est Wessneri opinio de commenti origine, prolata in Edit. praef. p. XLVI. Hanc coniecturam, nam ille prudenter scripsit: „sic mihi rem composui", ab eius popularibus iam saepe pro re comperta adhibitam repperi; sic Struckius p. 57: „cum Donati commentum, inquit, pessime contractum, duabus manibus excerptum, tum conglutinatum esse constet". Ex hac igitur opinione scholiorum par, de quo nunc agimus, in iis quae dissimilia habent, repraesentarent ea, quae olim coniuncta fuissent in una adnotatione Donati, continenti simul apta et inepta ac supervacanea; ex hac autem adnotatione alter excerptor extraxisset quae optima sunt et unum rotundum scholium efficiunt, alter vero Donati mentem non percepisset et potissimum otiosa, si modo haec Donatea esse credideris, reddidisset. Hoc ideo minime credibile est, quia non semel, sed in plerisque scholiis fere similibus, idem evenisse fatendem erit ei, qui talia scholia accurate comparaverit. Ceterum scholia similia aut fere similia rariora esse quam vulgo creditur, probasse mihi videor in libro de com. Donat. orig. et compos. p. 8 sqq. et passim per totum librum.

Rabbow pro „domini" correxit „modo", atque „et quotidie" pro „et de quo". Wessner cum illo scripsit „modo", verum „sed de quo" pro „et de quo". Struckius merito retinuit „domini", at recepit „sed de quo". Coniectura Rabbovii „et quotidie" dittologiam parit post „pervulgata".

Iam vero Struckius contendit hoc scholium constare duabus partibus prave conglutinatis (p. 40), quarum altera latino, altera graeco interpreti deberetur. Agendi ratio satis arbitraria in sententia grammatice concinna, nisi ratio detur cur hoc factum sit. Dein partem graecam: „et non refertur" sqq. sic explicat: „In ultima parte scholii commentator affirmat: hanc sententiam „ne quid nimis" non referendam esse ad personam „domini dicentis", sed ad personam ⟨eius⟩, de quo dicatur: „etenim illud vitae praeceptum minus in ore est (ad „referendam" cf. Don. Hec. 153. 1) senis [1]) quam Pamphili, cuius indolem dominus effingit ita ut sit: „adulescens nihil egregie praeter cetera studens" docere videtur „ne quid nimis". Haec si recte intellego, hoc significant: Graecus commentator affirmat, senem hoc adagium citasse, non ut suum de filio iudicium aperiret, sed ut ipsius filii indolem designaret, qui sua agendi ratione docere videretur „ne quid nimis". Interpretatio mira, quia sic non senex verum adulescentulus sapientis vice fungitur, at, etiamsi hoc admittimus, tamen falsa, cum neglegatur verbum „arbitror" (vs. 60), quod hoc vult: „ego senex (vel Sosia apud Terentium) arbitror illud „ne quid nimis" in vita adprime esse utile".

Donatus me iudice sic scripsit: „Sententia non incongrua servo, quia est (sic Stephanus pro „et") pervulgata et non refertur ad personam domini dicentis" h. e. non spectat ad personam Simonis, qui dominus est Sosiae hoc dicentis; scilicet servo incongruum esset dominum suum adagio probare. Postrema verba „et de quo dicitur" nondum sanata sunt [2]). Frequens est

1) Nempe v. d. putat, omnia quae Sosia Terentianus loquitur, apud Menandrum etiam a sene dicta fuisse. Secundum scholium supra citatum V. 14. 1 Sosiae verba sumpta sunt e Perinthia, ubi ea loquebatur uxor. Viri docti dissentiunt.

2) Abicio igitur coniecturam prolatam in Mnem. XXXII. 228. Proverbium in ore servi longe aliter excusavit Servius ad Aen. 10. 861, ubi haec verba solemnia „res si qua diu mortalibus ulla est" in ore hominis sacrilegi Mezentii sic excusat: „ea enim quae per naturam movent animos, in quamvis personam cadunt ... unde

in commento referre et referri ad pro coniungere cum, pertinere, spectare, trahere, reddere ad, quae eodem sensu adhibentur (cf. 251, 1. 262. 1. 279. 1. 328. 1 al.); cum nostro loco convenit 327. 4: „oportuit" ad „patrem refert" (= laat de dichter slaan op hetgeen de vader moest doen), 327. 1: hoc ad patrem refert.

In scaena sequenti I 2 Simo antequam Davus foras exit, haec loquitur

172 Non dubiumst, quin uxorem nolit filius;
ita Davum modo timere sensi, ubi nuptias
futuras esse audivit. Sed ipse exit foras.

Ad vs. 173 scholiasta adnotavit: „Non recessit de loco senex, „sensi" ergo: antequam cum Sosia loqui coepisset".

Observavit Struckius hoc scholium non convenire fabulae Terentianae, in qua senex post vs. 171:

„Eamus, nunciam intro: i prae, sequor"

scaenam relinquere debuit, sed convenire graecae fabulae ubi manebat in scaena.

Sic sane primo obtutu videtur, sed paulisper cogitantes intellegimus in fabula Menandrea eiusmodi adnotationem ad hunc versum absurdum fuisse futurum, etenim in illa fabula senex monologium suum nondum finiverat et loqui perrexit donec Davus intrat [1]); quis igitur homo sanus illic adnotaverit, senem adhuc loquentem non recessisse? Ideo ne rogabo quidem, quomodo graece scholium audiverit, quod sine Sosiae mentione cogitari non potest.

Sed convenitne haec adnotatio scholiastae Terentiano? Nonne in latina fabula post vs. 171 senex recessit de loco? Ita denuo nobis videtur. Sed aliter visum est Donato, qui statim ad primum scaenae versum 172 hoc monuit: „Peracta narratione iam

---

et Terentius servis dat plerumque sententias prudentissimas quidem, sed quae se per naturam offerunt cunctis, ut ne quid nimis". Eum imitatus est Eugraphius, qui ad Andriae locum praeter alia etiam haec scripsit: „primo omnium in hominibus natura i. e. sensus aequalis est". Cf. Mnem. XXXIII p. 135 sq., de Eugraphio Servii imitatore et Wessner in ed. Eugr. praef. p. v.

1) Sic recte Struck. p. 40 sq.: „In Menandri fabula senex vs. 171 ... non dixit, sed (usque ad vs. 167) de Davo servo et de timore servi nuntio nuptiarum perterriti (172—175) locutus est". Quid sibi velit parenthesis non assequor, fortasse hoc: „usque a vs. 167", nam „usque ad vs. 167" non verum esset.

persona Sosiae non erat necessaria; ergo substitit senex per quem agonda sunt reliqua". Igitur duo scholia, utrumque genuinum, negant Simonem scaenam reliquisse invito verbo „sequor". Et sic etiam Americanus editor Andriae [1]), cui assentior: „We must suppose that instead of following Sosia immediatly, Simo lingers behind to reflect upon the situation" etc.

Ad initium scaenae II 2, a Terentio contaminatae, legitur adnotatio de scaenae argumento, quam Struckius non ad hanc scaenam quadrare contendit, sed ad sequentem II 3, vel potius ad II 2 + II 3, quas apud Menandrum coniunctas fuisse putat. Scholium sic se habet: „Haec scaena consilium continet personarum, ad quas maxime pertinet argumentum, et hic est locus, in quo ut fieri solet fortuna mixta rebus dispositis magnas turbas dat" [2]).

Negat vir doctus primum, scaenae personas, Davum, Pamphilum, Charinum eas esse „ad quas maxime pertineat argumentum", ac dein in hac scaena esse „consilium", sed esse Davi narrationem. Utrumque perperam infitiatur si reputamus hoc scholium legi ad Andriam latinam, non graecam.

Terenti Andria „ex duorum adulescentium periculis gaudiisque componitur", ut ait Donatus 305. 1, quocum confer praefationes II 1 et III 2, Euanthium III 9; itaque non minus Charinum, quam Pamphilum Davumque haec fabula celebrat; Struckius cum hoc negat nimis irretitus est comoediae forma Menandrea. Porro Davi narratio continetur tantum vs. 353—369, ea autem quae praecedunt inde a vs. 338 et sequuntur usque ad vs. 374, exhibent trium illorum colloquium, quod recte „consilium" dici potest, i. e. consultatio, quo sensu et alii et e. g. Quintilianus dixit XII. 2. 21: „de quibus rebus maxima saepe in senatu consilia versata sunt". Scaena sequens II 3 consultationem continet sane seriorem et efficaciorem Davi et

---

1) P. Terenti Afri Andria with introduction and notes by H. R. Fairclough second ed. 1904, Boston and Chicago.

2) Pars est fabulae haec scaena cum sequentibus, quae appellatur epitasis, i. e. „incrementum processusque turbarum ac totius nodus erroris", ut dicit Euanthius IV 5; cf. Andr praef. I 5. „Fortuna mixta rebus dispositis" = se immiscens rebus a fabulae personis scite, ut putabant, ordinatis. De duplici scholii natura vide supra p. 145.

Pamphili, quam scholiasta 375. 1 „deliberationem" nuncupavit, quae desinit in certum patris decipiendi consilium.

In scaena II 5 Simo filium Pamphilum, amatorem Glyceri, ita compellat:

418 Hodie uxorem ducas, ut dixi, volo.

Probe scit Chremetem, ut res nunc se habent, filiam suam neque hodie nec cras Pamphilo uxorem esse daturum, confidenter tamen filium iubere sic audet, quia pro certo habet, eum sibi morem non gesturum. Atqui Pamphilus, Davi praeceptis bene instructus, inopinanter respondet:

Neque istic neque alibi tibi erit usquam in me mora.

Senex primo obmutuit, sed dein speciose reponit:

Facis ut te decet,
Quom istuc quod postulo impetro cum gratia.

et paulo post:

I nunciam intro, ne in mora, quom opus sit, sies.

In sequenti scaena II 6 Simo, qui nullus dubitat quin repentino filii obsequio aliquid doli subsit et ille revera nuptias abhorreat, a Davo certior fieri cupit, quid vere ille cogitet, idque cognoscere conatur duplici ratione, primum aperte, dein cum fidem respondenti servo non habet, alio modo. Itaque prius sic rogat:

Potin es mihi verum dicere? Da. Nil facilius.
Simo. Num illi molestae quidpiam haec sunt nuptiae
eius(?) propter consuetudinem huiusce hospitae?
Davus. Nil hercle; aut, si adeo, biduist aut tridui
haec sollicitudo, nosti, dein desinet
Etenim ipsus secum eam rem reputavit via.
Simo. Laudo. Da. Dum licitumst ei dumque aetas tulit,
amavit; tum id clam; cavit ne umquam infamiae
ea res sibi esset, ut virum fortem decet.
Nunc uxore opus est: animam ad uxorem adpulit.

Senex sentiens ludibrio se haberi, nunc rogat cur tamen ille tristis sit, si nuptias velit:

Subtristis visus est esse aliquantum mihi.
Davus. Nil propter hanc rem, sed est quod suscenset tibi.
Simo. Quid namst? Da. Puerilest. Si. Quid *id* est?
[Da. Nil. Si. Quin dic, quid est?

Davus. Ait nimium parce facere sumptum.

His multa etiam garrulus addit, donec tandem Simo, tricas sentiens sed non perspiciens:

Tace, inquit, ego istaec recte ut fiant videro,

et mox secum

Quid nam hoc est rei? quid hic vult veterator sibi?
Nam si hic malist quicquam, em illic est huic rei caput.

Scaena, una in paucis lepida et egregia arte confecta, tota fere describenda fuit paucisque adnotatiunculis meis munienda, ut et duplex Simonis conamen veritatis eliciendae ex servo luculenter appareret, et totius scaenae concinnitas perspiceretur, et sentiretur denique quam scite Donatus eius indolem breviter sic designaverit ad vs. 432: „Haec scaena dolos continet utriusque personae, quibus utaque et capit et capitur miro modo".

Iam vero Struckius hanc scaenam gravi vitio laborare censet, nempe interpolatione versuum 438—446, quae debeantur Terentio, qui eliminaverit versus Menandreos. Cur sic putat? Ex prava nimirum interpretatione versum 438 et 447, quorum priorem alterum repetere contendit [1]). Ergo praetervidit harum rogationum discrimen et similia putavit quae prorsus sunt diversa, quo facto totius scaenae lepor eum fefellit. Ceterum Str. ulterius progressus est atque etiam invenisse sibi videtur, quid Menandrea Andria habuerit, ante vs. 447, pro priore senis rogatione quam finxerit Terentius. Extricavit hoc ex scholio, quod graecum esse putat, ad vs. 449.1: „Puerile est; apparet Davum nunc quaerere quid respondeat et ad quam causam derivet aversa suspicione tristitiam Pamphili, quam animo advertit senex".

Haesit in verbis aversa suspicione, quae sic explicavit, ut concludat, in loco Menandreo Davum suspicionem senis, aliquam fallaciam esse in nuptiis a Pamphilo non recusatis, avertisse simulando discordare Pamphilum et Glycerium. De hac re mox dicam. Nunc hoc tantum observo: in ipso scholio nihil esse quod hanc explicationem flagitet aut commendet, et praeterea totam illam coniecturarum structuram concidere, si

1) Pag. 46.: „Quaerit enim Simo e servo (438), num Pamphilo nuptiae molestae sint. ... Nihilominus senex quaestionem repetit „substitis visust esse aliquantum mihi (447)".

meminimus nullam esse in hac scaena eiusdem rogationis otiosam repetitionem.

Ceterum gratum est, viri docti observationes mihi ansam praebuisse ad tractandas duas quaestiones difficiliores, quarum altera est de discordia irisque simulatis inter amantes, altera de scholii illius auctoritate.

Coniectura viri docti, Davum iam in scaena II 6 simulasse iras esse inter amantes, imprimis respuenda est, quia praepropera eius rei mentio pugnat cum fine huius scaenae et cum oeconomia sequentium III 1 et 2.

Irae illae commemorantur demum in scaenis III 3 et 4, vss. 552. 575 sq. 591 sq. 597, ibique adhibentur a Simone ad vincendum Chremetis nuptiarum odium, quod unicum est obstaculum, quominus nuptiae fiant, ex quo Pamphilus pollicitus est in se moram non futuram (vide 526 sqq.). Et vicit Chremetem (592 sqq.). At vero si Simo hoc certissimum remedium ad perficiendas nuptias a Davo iam accepit in II 6, multa, quae dein leguntur, inepta sunt. Primum senis desperatio in fine scaenae II 6, 457 sq. (vide vss. supra citatos), tum quod in III 1 et 2 cum Davo litigare pergit et quid sibi faciendum sit incertus errat, porro quod, cum Pamphili fidem et amorem Glyceri optimumque ingenium semel iterumque laudent ancilla et obstetrix, vs. 462, 464, 466, 487 sqq., nihil senex obloquitur nec Davum rogat [1]), quid haec significent, cum tamen irae sint inter eos. Denique quae Simo loquitur 526 sqq. credere prohibent, eum aliud etiam adiumentum habere ad promovendas nuptias, quam filii pollicitationem.

Etiamsi autem viri docti coniectura reicienda est, tamen manet haec quaestio, ubinam senex a Davo acceperit hunc nuntium de amantium discordia: sic enim Chremeti affirmat roganti vs. 575 sq.

Qui scis eos nunc discordare inter se?

Simo. Ipsus mihi Davus, qui, intumust eorum consiliis, dixit.

Et denuo vs. 591:

Narro huic (Chremeti), quae tu (Davus) dudum narrasti mihi.

Ubinam Davus hoc dudum, dixit, qui iam inde a scaena

---

1) Uti postea vs. 853.

II 4 continuo cum Simone in pulpito versatur, nec intus ideo hoc narrare ei potuit? Spengelius ad vs. 591 adnotavit: „dudum pertinet ad narrationem 506—522". In his tamen versibus irae nusquam aperte indicantur, neque in vss. sequentibus (525—532) Simo usquam prodit, se hoc argumentum in promptu habere ad commovendum Chremetem. Attamen in vss. illis a Spengelio citatis fere inest id quod quaerimus, praesertim in vs. 519sq.

Davus. Quis igitur eum ab illa abstraxit nisi ego?
[nam omnes nos quidem
scimus, quam misere hanc amarit: nunc sibi uxorem expetit.

Simo his verbis fidem habere adhuc haesitat (524 sq.). Itaque sic concludo. Cum Simo in sequenti scaena III 3 primis precibus suis Chremetem exorare non potuit, sed multis verbis ab hoc repellitur (538—549), ille animo volvens, qua alia ratione Chremetem placare possit, ea quae Davus incertis verbis modo affirmaverat, paucis his contraxit: „Irae sunt inter Glycerium et gnatum" (552), et aliquanto post non mendaciter Davum nuntii auctorem nominat.

Quaestionem ab interpretibus antiquis et recentioribus non explanatam fusius tractandam esse censui.

Altera quaestio versatur in scholio, vel potius in scholiis duobus, quorum secundum Struckius omisit, ad vs. 449:

S. Quid namst? D. Puerile est. S. Quid *id* est? D. Nil.
[S. Quin dic, quid est?

Primum, supra iam relatum, nunc etiam repetam, quo facilius comparetur cum altero:

1. „Apparet Davum nunc quaerere, quid respondeat et ad quam causam derivet aversa suspicione tristitiam Pamphili, quam animo advertit senex".

2. „Utrum ideo suspendit, ut senex magis audire desideret [1]), an quia necdum commentus est causam contra rependendam propositioni senis?"

Scholia non congruunt. Utrum praestat?

Spengelius adnotavit: „Durch die Zögerung will Davus seiner Rede den Schein der Wahrheit geben". Si huic interpretationi addimus initium scholii secundi, plenissima demum versus

1) Sic correxi lectionem codicum: „Utrum magis i. s., ut senex a. d.".

interpretatio oritur haec: „Respondendi cunctatione Davus rei audiendae cupiditatem senis excitat et simul orationi suae speciem veritatis dare conatur". Ergo Davus non, ut dicitur in scholio primo, quaerit, quid respondeat, sed consulto et callide in respondendo tergiversatur. In eodem scholio verba aversa suspicione a vero aliena sunt, nam suspicio Simonis de filii fallacia in accipiendis nuptiis, nusquam in hac scaena avertitur aut tollitur, sed permanet, usque ad finem scaenae III 2, ubi vide vs. 580 sq.

Secundi scholii pars altera eandem interpretationem proponit, quae legitur in initio scholii primi. Igitur scholium secundum Donato reddendum est, qui non raro duarum explicationum optionem exhibet [1]). Interpolator peiorem amplexus est in scholio primo, addiditque de suo quae, ut vulgo, inepta sunt. Ecce alterum exemplum scholiorum ex parte similium, sed quae ad duos eiusdem commenti excerptores revocari nequeunt.

Adelphi.

Omitto denuo quae disputantur de fabulae contaminatione et scaenarum graecarum divisione, deque scholiis vocem *οἰκονομίαν* taliaque continentibus, qua de re satis superque in prima parte dixi. His exemptis pauca tractanda restant ad locorum interpretationem pertinentia.

De scaena II 4 in dissertatione sic legitur p. 59: „Scaenam autem a Menandro ductam esse etiam ex Donati verbis elucet, qui aliquid a Terentio mutatum esse adnotat vs. 275. 2: *Menander mori illum voluisse fingit, Terentius profugere.* Recte igitur secundum verba Terenti alter scholiasta Romanus vs. 275. 1 dicit: *deest fugere*, alter vero, Graecus, secundum verba Menandri vs. 274. 4: *deest perire, sed τῷ εὐφημισμῷ tacetur*, cf. 275. 2: *ἀποσιώπησις εὐφημισμοῦ χάριν*".

Versamur in colloquio ubi Aeschinus fratrem Ctesiphonem reprehendit, quod propter amorem et pudorem aufugere voluerit, nec se antea in auxilium vocaverit:

Aesch. Hoc mihi dolet, nos sero rescisse et rem paene in eum locum
Redisse, ut si omnes cuperent tibi nil possent auxiliarier.

1) Cf. Eun. 463. 1, 550. 2, aliaque quae in libro meo passim notavi.

Ctes. Pudebat. Aesch. Ah, stultitiast istaec, non pudor. [Tam ob parvolam
Rem paene e patria! turpe dictu. Deos quaeso ut istaec [prohibeant.

In vs. 275 post „paene e patria" deesse per aposiopesin verbum *fugere* vel *profugere* scholiastae Latino facile concedimus. Apud Menandrum pro „fugere" legebatur m o r i. Iam lector hoc quaeso cogitet, utrum scholiasta g r a e c u s, ut Str. ait, hic adnotare potuerit: „deest p e r i r e", quod in ipso textu graeco legebatur! Ceterum Str. in eo quoque erravit, quod hoc scholium traxit ad vs. 275, cum legatur ad 274, ubi etiam aliquid deest, ut animadvertit Donatus in 274. 1: „deest fateri". Verissime; neque hoc deest per aposiopesin aut euphemismum, sed per ellipsin, unde apparet ad hunc quoque versum scholium non quadrare. Porro Struckius ad vs. 275 e primo scholio citavit tantum verba: „deest fugere", sed plene sic se habet 275. 1: „Deest „fugere", quia amatores comici cito comminantur patriam se deserturos, ut amicam consequantur", et sic 275. 2: „ἀποσιώπησις εὐφημισμοῦ χάριν. Menander mori illum voluisse fingit, Terentius profugere".

Quid de his scholiis iudicandum est? Struckius postremum propter graeca ἀπ. εὐφ. χάριν, graeco interpreti vindicare videtur. Perperam, nam in reticentia verbi „fugere" vel „profugere" nullus est euphemismus. Reliqua verba: „Menander ... profugere" Donati esse nemo negabit. Sed quid aestimandum de priore scholio? Ibi ratio redditur cur Ctesipho fugere voluerit. Terentius hoc non indicavit, sed ratio non improbabilis est, et concinit cum ea S l o m a n n u s: „Ctesipho might have followed „the music girl to Cyprus (cf. vs. 278), as Antipho threatened to do, Phorm. 551" [1]).

Itaque sic statuo: Donatus uno tenore hoc dedit: „P a e n e e x p a t r i a, deest „fugere", quia amatores ... consequantur. Menander mori illum voluisse fingit". Emblema graecum magistello est reddendum, eidem fortasse, qui finxit 274. 4; ut supra vidimus (p. 158) libenter illi graecis formulis utebantur. Additamentum „Terentius profugere" otiosum est post scholii initium.

---

1) In edit. Anglica a. 1901 ad h. v.

Eunuchus.

Omissis denuo iis, quae in hoc capitulo disputantur a re aliena, tractabo scholium quod legitur in scaena contaminata e Colace III 1 vs. 440. 2:

„Hic magna *οἰκονομία* est, qua Terentius praeparat, quemadmodum iurgium inter Thaidem militemque et Gnathonem per duas partes serpat fabulae".

Duae partes fabulae intelleguntur vulgo res desumptae ab altera parte ex Menandri Eunucho, ab altera e Colace [1]. Simili ratione ad Andriae scaenam ex Perinthia contaminatam III 1 adnotatur 301. 1: „In hoc colloquio altera pars ostenditur fabulae". Hanc interpretationem Struckius, qui hanc adnotationem ad graecum denuo interpretem revocat, probare non potuit, ut consentaneum est. Rettulit igitur duas partes ad unam Eunuchum Menandream, et scholium sic explicat (p. 67), ut „iurgium", quod „per duas partes serpat fabulae", significet duo iurgia unius fabulae graecae. Cum autem in Eunucho unum tantum iurgium ostendatur, ab hoc iurgio distinxit „prius iurgium, quod iam ante initium fabulae exstitit" (p. 67), et quo respicere dicit Parmenonem vss. 480 sqq.; iurgium alterum secundum illum incipit III 2. Haec interpretatio ab omni parte claudicat. Primum, poeta in scaena III 1 „praeparare" non potest iurgium ante initium fabulae initum, secundo loco, eiusmodi iurgium non dici potest pars fabulae, tertio, duo iurgia serpentia per unam fabulam prorsus alia res est atque unum iurgium serpens per duas partes fabulae.

Restant duo loci Terentiani cum scholiis suis, in quibns aliqua repugnantia esse videtur.

In scaena III 5 Chaerea violata virgine gestiens indutus vestitu eunuchi Thaidis domo exit et circumspiciens sic rogat:

---

1) Vide quae exposuit Fabia in edit. praef. p. 43 sq., ubi cum alia tum haec leguntur: „Ce que Donat appelle les deux parties de la pièce, ce sont, sans nul donte les éléments fournis, d'un côté, par l'original principal, de l'autre, par l'original secondaire". Ipse verba „et Gnathonem" emblema esse putat, sed Gnathonis mentio non absona est, cum hic et alibi in fabula iurgii auctor et promotor existat. Kampe totum scholium sine iusta causa proscripsit. De iurgio serpente per duas partes fabulae vide Fabiam p. 44.

Num quis hic est? Nemost. Num quis hic me sequitur?
[Nemo homost
Iamne erumpere hoc mihi licet gaudium? e. q. s.

Adnotavit scholiasta vs. 449. 2: „Duo metuit: ne quis ex his [1]) obvius comprehensor occurrat et ne quis sui persecutor exsistat".

Paulo post sic pergit Chaerea:

Sed neminemne curiosum intervenire nunc mihi,
qui me sequatur quoque eam, rogitando obtundat, enicet,
quid gestiam aut quid laetus sim, ... ubi siem
vestitum hunc nactus. e. q. s.

Adnotavit scholiasta vs. 554. 1: „Id cupit gaudens, quod aliis tristibus molestum sit, nam contra Menedemus (cf. Heaut. I 1) gravatur narrare quae dolet".

Igitur in vs. 449 Chaerea metuit hominum praesentiam, in 554 exoptat cui laetitiam enarret, cuius voti statim compos fit appropinquante Antiphone vs. 527 his verbis:

Adibo atque ab eo gratiam hanc quam video velle, inibo.

Scholia utriusque exclamationis sententiam vere reddiderunt, et quod pugnare videntur, debetur mutato animi affectui in adulescentulo, cuius timorem, ne tali vestitu conspiciatur in via, vincit mox exundans animi alacritas [2]). Itaque non est quod alterutrum scholium damnemus. Str. graeco scholiastae dedit postremum 554. 1. Cum tamen sentiat scholium primum 549. 2 convenire cum Chaereae exclamatione priore, interpolatos esse censet a Terentio primos scaenae versus tres, et Menandri Chaeream hoc loco philosophatum esse, quae leguntur in Andria 957—962, ubi scholiasta narrat: „Hanc sententiam totam Menandri de Eunucho transtulit". Hanc coniecturam nunc mitto, satisque sit ostendisse unde locorum et scholiorum repugnantia iustississime orta sit.

Commentationis initio rem magni momenti fore dicebam, si demonstrari posset, multa et insignia Commenti scholia e Grae-

1) Corrigendum videtur: exeunti.

2) Fabia eleganter: „Le désir de confier à quelqu'un son extrême bonheur, l'emporte maintenant sur la crainte que Chaeréa avait toute à l'heure d'être vu où poursuivi".

cis fontibus a Donato esse translata, quam ob causam Struckii argumenta tantum non omnia summa cura ponderanda esse ratus sum. Quamquam autem vir doctissimus id quod sibi proposuit nusquam probabili ratione demonstravisse videtur, tamen ipsum eius conamen magni pretii habendum est, quoniam ad commenti auctoritatem cognoscendam necessario experimentum huius generis erat faciendum nemoque id magis docte et firmiter et sagaciter praestare me iudice potuit, quam in hac dissertatione factum est, in qua praeterea multa interim observata et disputata sunt, quae magnam semper habebunt utilitatem.

Adiciam pauca de alia dissertatione ad Donati quoque auctoritatem pertinenti, quam scriptorem nuper mihi mandandam curasse gratus refero. Titulus est

De Servii doctrina rhetorica et de Terentiano commento Donati, scripsit Otto Feyerabend, Marpurgi MCMX.

In dissertationis capite quod inscribitur „Donatea", haec lego: „Quae Karstenus de Terentiano commento explicavit, ex parte comprobans, eis quae iam proferam confirmare mihi videor" [1]). Hanc inter nos congruentiam eo pluris facio, quod scriptor alia via ac ratione rem adortus eadem saepe mecum scholia interpolata esse iudicavit, veluti duabus paginis 22 sq. haec statim inveni: Phorm. 107. 4. Eun. 89. 2. 908. 3, quibuscum confer in libro meo p. 110. 31. 87, et sic alibi alia.

Conclusio comparationis, quam de doctrina rhetorica in commentariis Servii et Donati instituit, invenitur p. 58: „Servium una cum Charisio, Diomede, Donato ad unum fontem recurrere. Charisius nimirum et Diomedes et Ars Donati ex illo fonte non nisi quod ad grammaticorum usum fuit, hauserunt, cum Servius et Donatus in commentariis suis ex profundo hauserunt", e. q. s.

Quatenus sic recte statuerit indagare non huius est loci. Ego nunc de uno tantum libri loco, quae ad meam quasi provinciam pertinet, haec in medium proferam.

1) Citantur in adnotatione: Karsten, de com. Don. ad Ter. fabulas origine et compositione, Lugd. Bat. 1907 et Mnemosyne, vol. 32 et 33.

Pagina 14 citatur ad Eunuchi vs. 642:

Sed quid hoc, quod timida subito egreditur Pythias?

hoc scholium, quod Feyerabend Donato attribuit: „Timida timens: aliud naturale est, aliud eventus est, ut: „addit se sociam timidisque supervenit Aegle, naiadum pulcherrima" (Verg. Ecl. 6. 20).

Tum citatur Servius ad hunc Vergili locum: Timidis aut timentibus, — nam timidus est qui semper timet, timens vero qui ad tempus formidat ex causa, — aut revera „timidis", quia pueris per aetatem naturaliter timor est insitus".

Haec comparans v. d. sic concludit: „Servium fusius rem tractasse ne mireris, si commentum Terenti non nisi mutilatum atque dilaceratum nobis servatum esse, Donatum vero in Vergiliano commentario latius atque uberius ea exponere potuisse memineris".

Non equidem nego commentum Donatianum mutilum et lacerum ad nos pervenisse, si hoc intellegitur de toto opere, sed non idcirco credendum est, genuina ipsius Donati scholia mutila aut decurtata in commento praestare. Hoc accipi tantum debet, quoties de singulis scholiis id rite demonstretur. Qui igitur putat hoc scholium Donati esse mutilum, prius inquirat sitne genuinum, qua de re, ut alias saepe, ita nunc quoque iudicium in promptu est. Praecedit nempe huic scholio aliud de eadem voce huiusmodi:

642. 2 Timida modo aegra, turbata, commota. Plautus (Ba. 105): „nam ut ex mari timida es" [1]) et hic ipse (Hec. 320): „uxorem" inquit, „Philumenam pavitare nescio quid dixerunt".

Hic vocis „timida" interpretatio unice vera est et Plauti exemplum prorsus est idoneum. Haec est igitur Donati opinio, cui tamen non imputandum est exemplum quod additur Hecyrae a re omnino alienum. Eandem fere adiectivi interpretationem

---

1) In Plauti loco Bacchis sororem sic alloquitur: „Eamus hinc intro ut laves, nam uti mari vecta es, credo timida es". Weise hoc adnotavit: timida es aegra es et perturbata ex timore navigationis.

Etiam vs. praecedens 641 Donati scholium habet cum exemplo congruo e Bacchidibus, ubi tamen vs. 100 multo melius sic citatur: „Prius adero quam te amare desinam", in textu est prius hic adero, q. t. a. d. Neutrum Plauti locum ipse inspexit cum haec scriberet. Citavitne e memoria an ex alio auctore?

Donatus dedit ad Adelph. versum 305: „Video timidum et properantem Getam", ubi adnotat: „timidum" perturbatum, non enim timet sed dolet, sic Plautus cett.".

Itaque scholium 642. 3 debetur magistro, nec hoc tantum, sed etiam ad Phormionem 205. 2, ubi hac forma legitur: „Timidum" pro timentem, ut „addit se sociam" etc. Utroque loco falsum est, timidum dici pro timentem. Formula scholam sapit, unde magister eam temere adhibuit, cum Donatus suo iudicio in explicanda voce usus sit. Timidus apud Plautum et Terentium semper fere usurpabatur pro perturbato, ut docent exempla citata a Fabia ad locum Eunuchi et a P. Thoma ad Hecyram. Apud Vergilium Ecl. VI 20 „timidis" revera indicat pueros timentes ne expergefiat Silenus dum ei nasum sublinunt, et sic ibidem vs. 77 „timidos nautas" deprehendimus. Plenam regulam scholarem invenimus apud Isidorum, diff. verb. 354, ubi praeter Servii verba haec etiam leguntur: „Tali intellectu distinguuntur pavidus et pavens, stupidus et stupens, etc.", et solemne huius regulae exemplum erat versus Vergilianus, ut probat adnotatio ad Hecyrae prologum 1. 4: „Populus studio stupidus in funambulo", ubi scholium 3: „stupidus" pro stupens, ut timidisque s. Aegle" [1]). Itaque Feyerabend Servium non comparavit cum Donato, sed cum scholiasta minoris notae, neque ille rem fusius tractavit quam Donatus, nec concludi quicquam hinc potest de scholiorum Donati condicione mutila.

De hac autem re est quod addam. Scholia cum alia „aesthetica", tum ea quae leguntur ad scaenarum initia Andriae, Eunuchi, Adelphorum, a Struckio sine exceptione laudata sunt ut egregia et graecorum digna doctrina [2]). Ex his laudibus, etiamsi aliquantum inde detrahimus, haec tamen restat, scholia illa nequaquam esse mutila aut lacera. Ostendimus autem reliquarum quoque fabularum scholia principalia easdem cum illis habere proprietates et merita; quin possunt etiam e commento alia scholia

---

1) Quae de his scholiis disputavi in libro meo p. 18, mutanda et supplenda sunt ex supra scriptis.

2) Vide quantopere distet Gerstenbergii iudicium de his scholiis p. 64, qui suspicatur ea scholia esse „tenues amplioris commentarii rhetorici reliquias", quem refutare conatus sum Mnem. XXXIII p. 128 sqq.

permulta proferri, quae principalibus illis amplitudine, doctrina, forma praestent; sic ingens scholiorum Donateorum numerus exsistit, quae nullam mutilationis labem ostendant. Contumeliae in commentum ipsius Donati iactatae ea tantum scholia tangunt, quae pristini operis auctori immerito imputantur; at sane non levis labor est hic aera a lupinis secernere, quod tamen probabiliter fieri posse, spero fore ut aliquando demonstrem.

AD HYMN. APOLL. 402.

Sumpta specie delphini Apollo e maris fluctibus insilit in tabulatum navis Cnosiae versus Pylum iter facientis:

τῶν δ' ὅς τις κατὰ θυμὸν ἐπεφράσατο νοῆσαι,
πάντοσ' ἀνασσείασκε, 'τίνασσε δὲ νήϊα δοῦρα.
οἱ δ' ἀκέων ἐνὶ νηῒ καθήατο δειμαίνοντες,
οὐδ' οἵ γ' ὅπλ' ἔλυον κτὲ.

In his quae excripsi versibus tam molesta sunt verba *ὅς τις — νοῆσαι*, „that Gemoll may be pardoned for giving up the passage as hopeless" (Allen-Sikes, The Homeric Hymns); non interpretantis enim sed absurda recte — id est absurde — vertentis est „whoever thought to observe the dolphin". Itaque aut tentanda est correctio aut desperandum. Mihi manifesto vitio laborare videtur infinitivus *νοῆσαι*. *Quisquis nautarum in animum sibi inducebat* ..., — nam *ὅς τις ... ἐπιφράσσαιτο* verum duco cum plerisque editoribus, — *ille navem* (crebris caudae ictibus) *penitus concutiebat.* Haec quomodo explenda? Pronomen *ὅς τις*, pro quo codex optimus habet *οὔ τις*, mente mutemus in *εἴ τις*, quo magis perspicuus fiat contextus; nam revera ita rescribere non videtur esse necessarium: „quoties aliquis e nautis cete, quod saltu ingenti in navem se deiecerat, volebat (vel conabatur) ... quid? Inde *pellere* opinor, *removere* vel eiusmodi quid; proxime autem ad litteras traditas accedit *φοβῆσαι*. Cum hospitem molestum fugare conabantur, ille motu vehementi totum navigium tremefaciebat, ita ut omnes metu percellerentur. Itaque exinde *ἐνὶ νηῒ καθήατο δειμαίνοντες*, anxii expectantes quid esset futurum, donec oram Peloponnesi praetervecta navis pervenit Crisam in sinum Corinthium: ibi *ἐκ νηὸς ὄρουσε ϝάναξ ϝεκάϝεργος Ἀπόλλων.*

V. L.

AD SCRIPTORES HISTORIAE AUGUSTAE.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

Scriptores Historiae Augustae iterum recensuit H. Peter. Volumen alterum. Lipsiae MDCCCLXXXIIII.

Capitolini Maximini 2. 1 *et in prima quidem pueritia fuit pastor, nonnumquam etiam † p r o c e r t e, qui latronibus insidiaretur et suos ab incursionibus vindicaret.*

Credo *procerte* formam mutilam esse vocabuli *p r o c u r a t o r.*

2. 5 *hic adulescens et semibarbarus et vix adhuc Latinae linguae, prope Thraecica imperatorem publice petit, ut* e. q. s.

Ante *prope* reponendum est: *l i n g u a,* quod propter vocabulum antecedens excidit.

2. 7 *tunc Maximinus sedecim lixas uno sudore devicit sedecim acceptis praemiis minusculis* [non militaribus] *iussusque militare.*

Expungantur verba, quae uncis inclusi.

3. 2 *tunc ille, ubi de se intellexit imperatorem locutum, suspicatus b a r b a r u s et notum se esse principi et inter multos conspicuum, ad pedes imperatoris equitantis accessit.*

Voc. *barbarus,* cui locus suus est ante *ad pedes,* perperam in versum superiorem migrasse arbitror.

3. 6 *hinc igitur factus conspicuus inter milites clarus, amari a*

tribunis, a commilitonibus suspici, impetrare ab imperatore quod vellet, cet.

Non cum Eyssenhardtio *clarus* delendum puto, sed emendandum: *conspicuus inter multos, inter milites clarus* coll. 3. 2: notum se esse principi et inter multos conspicuum.

4. 4 *Hic diu sub Antonino Caracallo ordines duxit* [centuriatos] *et ceteras militares dignitates saepe tractavit.*

Vocabulum, quod uncinis saepsi, glossa manifesta est.

4. 9 *et tamen retentus est per amicos Heliogabali, ne hoc quoque illius famae accederet, quod*

Corrige *sed tamen.*

5. 1 *fuit igitur sub homine impurissimo tantum honore tribunatus, sed numquam ad manum eius accessit, numquam illum salutavit, per totum triennium huc atque illuc discurrens;* [modo agris, modo otio, modo fictis languoribus occupatus est.]

Emendandum puto: *honore tribu⟨nicio or⟩natus* et verba a me inclusa, quae Cornelissen emendare studuit scribendo: *fictis laboribus,* equidem in marginem reicienda opinor.

5. 4 *Maximinus .... qui apud divum parentem meum* [Severum] *tantus fuit, quantum illum fama conperitis.*

Nomen a nescio quo postea additum esse locus ipse arguit.

6. 2 *quinta quaque die iubebat milites decurrere in se, simulacra bellorum agere; gladios, loricas, galeas, scuta, tunicas et omnia arma illorum cottidie circumspicere,* e. q. s.

Petschenigium recte iudicare scribendum: *decurrere. ipse* etiam comprobat Gord. tert. 28. 3.

8. 2 *Maximinus autem ea fuit semper astutia, ut milites non virtute regeret sed etiam praemiis et lucris sui amantissimos redderet.*

Restituendum est: *non modo virtute regeret.*

9. 4 *'Et qui ab uno non potest occidi, a multis occiditur. ele-*

fans grandis est et occiditur, leo fortis est et occiditur, tigris fortis est et occiditur:

Olim scriptum esse suspicor: *Ut qui ab uno non potest occidi, a multis occiditur, elefans* e. q. s.

12. 4 *denique quasi navale quoddam proelium in palude fecit plurimosque illic interemit.*

Sic vulgo recensetur, cum codices mss. *aule* et *alue* exhibeant. At absurde dictum videtur, unum hominem, qui in palude inhaereret, ibi navale quoddam proelium fecisse. Aut equidem fallor aut sub scripturae vetustae vestigiis latet: *quasi animal quoddam.* Cf. 25, 2.

20. 5 *denique ipsi contra Maximinum et senatus et Balbinus bellum crediderunt. Profecto igitur ad bellum Maximo* [contra Maximinum] *Balbinus Romae bellis intestinis et domesticis seditionibus urguebatur.*

Verba uncinis a me cincta inducenda esse èt repetitio molestissima comprobat èt locus, ubi nunc leguntur. Cf. Maxim. et Balbin. 10. 1.

20. 7 *Et recreatus quidem imperator fuerat Maximinus audita morte Gordiani atque eius filii* [Capeliani victoria].

Tollendum est interpretamentum a me indicatum.

22. 6 *inter haec Maximinus cum filio adulescente .... circumire muros .... nunc suos verbis, nunc oppidanos rogare. verum nihil profecit.*

In Palatino post *verbis* legitur: *milites*, quod Bambergensis omisit. Nescio an vera et genuina lectio sit: *nunc suos verbis mitibus, nunc oppidanos rogare.*

24. 6 *Romam laureatas litteras misit, quae in urbem ingentem laetitiam fecerunt.*

Immo potius: *in urbe.*

Maximinus Iunior 27. 6 *habuit et Graecum rhetorem Eugamium sui temporis clarum. Desponsa illi erat Iunia Fadilla, proneptis*

Antonini; quam postea accepit Toxotius, eiusdem familiae senator, qui perit post praeturam, cuius etiam poemata extant.

Suspicio me tenet, verba *cuius etiam poemata extant* ad Eugamium pertinere atque post voc. *clarum* olim scripta fuisse.

27. 8 *dextrocherium cum costula de hyacinthis quattuor praeter vestes auratas et gemmis ornatas ceteraque insignia sponsaliorum.*

Ita Peterus e coniectura sua recensuit, cum Palatinus *et omnes regias* — Bambergensis *et omnes auratas* praebeant. Equidem Palatini lectionem veram esse persuasum habeo neque causa ulla est, propter quam verba aut cum Eyssenhardtio delenda aut cum Petero mutanda esse videantur; lectio Bambergensis videlicet orta est e voc. *auratas* perperam repetito.

29. 1 *De hoc adulescente Alexander Aurelius ad matrem suam scribit* [Mamaeam], *cupiens ei sororem suam Theocliam dare, in haec verba:*

Delendum est nomen, ut locus ipse quem obtinet suadet.

29. 6 *qui dicit idcirco se etiam filium suum appellasse imperatorem, ut videret vel in pictura vel in veritate, qualis esset iunior Maximinus in purpura.*

Restituendum est: *videretur* coll. epistula sequenti et 32. 2: cum ingens gaudium esset, quod caput Maximini videretur.

29. 10 *nos enim hoc loco finem libri faciemus, ad alia, ut iubetur velut publico iure, properantes.*

Eyssenhardtio non credo, haec omnia esse delenda, sed unum voc. *libri* inducendum puto. Quod aliquem ascripsisse suspicor, qui non intellegeret, scriptorem non libri finem dicere sed rerum privatarum, non ad rem publicam pertinentium.

30. 1 *posita ab eodem vitis intra annum ingentes uvas purpureas attulit et mirae magnitudinis facta est.*

Verbum legitimum est: *tulit*, quod hic quoque scribendum est, quandoquidem praefixum *at* ex praecedenti *as* bis scripto originem duxit.

31. 3 *lupi [urbem] quingenti simul ingressi sunt in eam urbem, in qua se Maximinus contulerat.*

Eyssenhardtio obsecutus Peterus *urbem* delevit idque iure quidem, sed emblema demonstrat, corrigendum esse: *in quam,* ad quae verba illustranda nescio quis id olim suprascripserit.

Capitolini Gordiani 3. 1 *Sed priusquam de imperio eius loquar, dicam pauca de moribus: adulescens cum esset* [Gordianus, de quo sermo est,] *poemata scripsit, quae omnia extant.*

Verba, uncinis a me inclusa, ad marginem releganda moneo.

4. 8 *iam illud satis constat, quod filium, Gordianum nomine, Antonini signo inlustraverit, cum apud praefectum aerarii* [more Romano] *professus filium publicis actis eius nomen insereret.*

Additamentum significavi ridiculum.

6. 4 *socero suo Annio Severo tantum detulit, ut in familia eius quasi filium migrasse se crederet.*

Corrige sodes: *in familiam.*

12. 3 *hunc autem morem apud veteres necessitates publicae repperunt, ut, si forte aliqua vis ab hostibus immineret, ... vel si nollent ad amicos aliqua permanare, senatus consultum tacitum fieret.*

Tam antecedens *ab hostibus* quam res ipsa me adducunt ut *ad inimicos* emendandum esse credam.

15. 2 *Gordianus tamen fortunam belli experiri cupiens filium suum iam natu grandiorem,* [quadraginta et sex annos agentem,] ..... *contra Capelianum et Maximinianos misit.*

Verba inclusa mihi quidem postea addita videntur.

17. 2 *quae singula videntur familias designare.*

Post *singula* excidit: *singulas,* quod et ratio requirit et sequentia ultro suggerunt: sed ego Iunium Cordum sequor, qui dicit ex omnibus his familiis Gordianorum coaluisse nobilitatem. Cf. Treb. Poll. Tyr. trig. 31. 5: ne si de singulis singula quaeque narrarem.

17. 5 *et primis diebus sui natalis Antoninus est appellatus, mox in senatu Antoni nomen est e d i t u m, vulgo deinde Gordianus haberi coeptus.*

Pro *editum* requiro sollemne in talibus verbum *i n d i t u m.*

20. 6 *dicta .... non magna, non minima sed media et quae a p p a r e a t hominis esse ingeniosi sed luxuriantis et suum deserentis ingenium.*

Malim *a p p a r e a n t* coll. Maxim. et Balbin. 12. 8: nec dissimulari poterat maeror, qui apparebat in frontibus singulorum.

22. 6 *qui ambo pro senatu et pro p. R. contra Maximinum arma sumpserunt et m i l i t a r i s v e l morte vel necessitate perierunt.*

Omnino recipienda est lectio *militari*, sed insuper expungendum *vel* ante *morte*: nempe Gordianus iunior utpote in proelio occisus militari morte periit, pater eius mortem sibi consciverat. Cf. Treb. Poll. Gall. duo 13. 7: ipse Venerianus militari perit morte.

24. 4 *dis igitur gratias, quod v o l e n t e t e m e t ipso emendata res est.*

Ita Peterus e Baehrensii coniectura scripsit: traditum est *volente in te*; equidem illud *in te* ortum esse suspicor ex litteris ultimis vocabuli *volente* per errorem iteratis atque restituendum esse: *volente ipso.*

26. 5 *illic frequentibus proeliis pugnavit et vicit Sapore Persarum rege summoto. e t p o s t Artaxansem et Antiochiam recepit et Carras et Nisibin, quae omnia sub Persarum imperio erant.*

Ista Peteri recensio est. In codd. vero cum post *vicit* additum sit *ae*, Iordanus et Eyssenhardtius locum ita constituerunt: et vicit et Sapore Persarum rege summoto [et] post † Artaxansem e. q. s.

Vix dubito quin in scriptura *et post* vestigia lacerata habeamus vocabuli *o p p i d a*, ad quod sequens illud *quae omnia* referatur. Insuper cf. 27. 6: Carras deinde ceterasque u r b e s imperio Romano reddidimus. Locum igitur sic restituo: *et vicit et Sapore Persarum rege summoto o p p i d a Artaxansen et A. recepit et C. et N., quae omnia sub Persarum imperio erant.*

30. 8 *verum cum secum ipse cogitaret amore pcpuli R. et senatus circa Gordianum et totius Africae ac Syriae totiusque orbis Romani, cum et nobilis esset et nepos ac filius imperatorum et bellis gravibus totam rem p. liberasset, posse fieri, ut flexa quandocumque militum voluntate Gordiano redderetur imperium, re recenti cum in Gordianum irae militum famis causa vehementes essent, clamantem e conspectu duci iussit ac dispoliari et occidi.*

Spreta librorum mss. scriptura *amorem* Peterus Petschenigii coniecturam *amore* recepit. At vero lectionem traditam sanam ac genuinam esse existimo, sed post *liberasset* excidisse *et* ex haplographia praecedentium litterarum, ita ut a verbo *cogitaret* primo obiectum rei (amorem) penderet (cf. 2. 3 infra), secundo accusativus cum infinitivo (posse fieri).

Ad locum alterum haec observanda videntur.

Iam in eo erat ut Philippus Gordiano vitam concederet, cum secum reputans quantum hic ab universis diligeretur unde fieri posset ut aliquando revocaretur ad imperium, repente sententia mutata eum occidi iussit. Iam apparet quid pro corrupto *recenti* vel *rerecenti* restituendum censeam, nempe:

repente, cum in G. ..... essent, clamantem e. q. s.

Capitolini Maximus et Balbinus 1. 2 *cum igitur .... ingressi essent curiam ac praecipue timorem Maximini adventu fronte ostenderent, referente consule de aliis rebus, qui primam sententiam erat dicturus, sic exorsus est.*

Ante *qui primum s. e. d.* propter nominis Maximini supra scripti similitudinem nomen *Maximus* excidisse credo: is enim verba faciebat, quod nunc non patet sed tamen effici potest ex 2. 1.

2. 3 *cervices suas quisque respiciat, uxorem ac liberos cogitet, avitas patriasque fortunas.*

Post *cogitet* restituendum est: *et*, quod per haplographiam omissum est.

2. 7 *Maximum igitur atque Balbinum, quorum unus in re militari tantus est, ut nobilitatem generis splendore virtutis † ei lexerit, alter ita clarus nobilitate est, ut* e. q. s.

Ex multis coniecturis, quibus critici verbum corruptum emen-

dare conati sunt, Salmasii propositum *illuxerit*, quod Iordanus et Eyssenhardtius receperunt, mihi quidem satis probabile videtur, sed utique corrigendum est *ignobilitatem*, ut iam Lipsius vidit et multi loci comprobant, quales sunt Maximinus 20. 1: senatus — Maximum ex praefecto urbi et qui plurimas dignitates praecipue gessisset, ignobilem genere sed virtutibus clarum et Clodium Balbinum, moribus delicatiorem, imperatores creavit; Maximus et Balbinus 5. 1: Maximo pater fuit Maximus, unus e plebe, ut nonnulli dicunt faber ferrarius, ut alii raedarius; 5. 11: senatus ei homini, quod non licebat, novae familiae, imperium tamen detulit; 14. 1: cum Balbinus Maximum quasi ignobilem contemneret, Maximus Balbinum quasi debilem calcaret; 16. 2: Maximus — summae tenuitatis sed virtutis amplissimae fuit.

5. 2 *cui fratres quattuor pueri fuerunt, quattuor puellae, qui omnes intra pubertatem interierunt.*

Ita sane post Salmasium edi solet, cum in libris mss. exaratum sit *viri*. At tamen dubito, veram lectionem a Salmasio esse revocatam neque scio an olim scriptum fuerit: *veri*, h. e. germani.

Idem vitium subesse puto loco in Aelii Spartiani Aelio Vero 2. 1:

primus tantum Caesar est appellatus, non testamento, ut antea solebat, neque eo modo quo Traianus est adoptatus, sed eo prope genere quo nostris temporibus a vestra clementia Maximianus atque Constantius Caesares dicti sunt quasi quidam principum filii viri et designati Augustae maiestatis heredes.

Hoc loco Iordanus et Eyssendhardtius pro *viri et* recensuerunt *virtute* auctore Bernhardyo, sed mihi persuasum est exigua tantum mutatione opus esse ad locum sanandum, nempe scribendum: *filii veri et.* Cf. Capitolini Opil. Macrin. 3: veri successores.

5. 10 *post haec praefectus urbi prudentissimus, ingeniosissimus et severissimus adprobatus est. quare † veluti senatus ei, homini* [quod non licebat] *novae familiae, imperium tamen detulit,* e. q. s.

Locum, quem multi varie restituere conati sunt, ita emen-

dandum esse credo: *quare* c a u s a v i r t u t i s *senatus ei, homini novae familiae, imperium tamen detulit,* e. q. s. Ineptum additamentum sciolo deberi nemo iam negabit.

7. 7 *Denique nonnulli, quemadmodum Catonem et Caesarem Sallustius conparat, ita hos quoque conparandos putarunt, ut alterum severum, clementem alterum,* b o n u m i l l u m, i s t u m *constantem, illum nihil largientem, hunc affluentem copiis omnibus dicerent.*

Sana haec esse non possunt, quia Maximi moribus bonitas minime convenit atque inter *alterum — alterum* et *illum — hunc* insolita est copulatio illa: *illum — istum.* Scriptum olim fuisse suspicor: *illum* i u s t u m, h u n c *constantem,* deinde *iustum hunc* in *istum* depravatum, quo facto *bonum* insertum sit.

Propter iustitiam Maximus multis locis laudatur.

9. 3 *nam* e t *in publicum processit, manus singulis quibusque tetendit et paene ictum lapidis passus* e s t, *⟨ut⟩ alii dicunt, etiam fuste percussus est.*

Emenda: *nam* u t *in publicum processit, manus singulis quibusque tetendit.* In sequentibus autem opus non est cum Salmasio *ut* inserere sed restituere: *et paene ictum lapidis passus,* u t *alii dicunt, etiam fuste percussus est.*

14. 4 *sed ille suspicatus, quod contra se eos peteret,* q u e m p o s t u l are puta*b* a t m o n a r c h i a m, *primum frustratus est, deinde usque ad litem perventum est.*

Peterus ita scripsit pro librorum mss. verbis: *quem postulabat monarchiam,* alii aliter. Equidem unam modo litterulam mutandam esse credo, scribendum scilicet: *quem postulabat monarchiae.* Librarius cum verbi sollemnem in iudiciis notionem non agnosceret, duos accusativos ei apposuit, quam constructionem unam non ignorabat.

17. 3 *quocirca nulla vox tam fortis, nulla oratio tam felix, nullum ingenium tam fecundum umquam fuerit, quod possit publicam felicitatem digne exprimere. quae quanta et cuius modi* s i n t, *iam in ipso exordio principatus vestri cognoscere potuimus,* cet.

Pro *sint* corrige: *sit,* quippe quod ad publicam felicitatem pertineat.

17. 7 *cum eos Augustos et principes generis humani videam, quorum antehac perpetuo cultu mores et modestiam meam tamquam veteribus censoribus meis cuperem probata et* † *haec esse confidam in priorum principum testimoniis, vestris tamen ut gravioribus iudiciis gloriarer.* Scribendum videtur: *et explorata esse confidam*: credo scribam cum litteras *ex* posuisset, similitudine formarum *probata* et *plorata* deceptum alteram vocabuli partem praetermisisse, quo facto *ex* postea in *haec* mutatum sit. Cf. 15. 2: huc accedit quod multis honoribus ac potestatibus explorati sunt.

(*Continuabuntur*).

AD HYMN. CER. 445.

Postquam Proserpina matri est reddita, ita tamen ut ad Ditis aedes eam aliquando redire necesse esset, illic enim imprudens pomi punici granum comederat, Iuppiter Rheam misit quae Cererem reduceret in sedes caelitum,

ὑπέδεκτο δὲ τιμὰς
δωσέμεν', ἅς κεν ἕλοιτο μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσι·
'νεῦσε δέ ϝοι κούρην ϝέτεος περιτελλομένοιο
τὴν τριτάτην μὲν μοῖραν ὑπὸ ζόφον ἠερόεντα,
τὰς δὲ δύω παρὰ μητρὶ καὶ ἄλλοισ' ἀθανάτοισι.

Mandavit igitur Rheae nuntium, quem haec mox eisdem verbis usa ad Cererem pertulit (vs. 462—466). Sed quid significant verba *ἔνευσε κούρην*? Nihil opinor, et frustra Ruhnkenius — dubitanter sane — conferebat Iliadis locum, ubi Iuppiter Troianis *νίκην καὶ κῦδος*, Danais *πῆμα νεῦσαι* dicitur (Θ 175); ibi enim *annuere* breviter est dictum pro *annuendo promittere*, at *puellam* sive *annuere* sive *promittere* quid esset nemo dixit aut dicere potuit. Ergone in *lacuna* unius pluriumve versuum capaci illum quem desideramus infinitivum periisse censemus? Mirum tamen si *bis* eadem verba in lacuna interierunt. Non tam graviter, ni fallor, textus laborat: pro *'νεῦσε* scribatur *'νάσσε*. Iuppiter Proserpinam per duas anni partes apud Cererem ceterosque caelites, per tertiam in aedibus Ditis *collocavit* sive *sedem ei assignavit*, ibi *degere iussit*. Itaque iam Filia et Mater *ναιετάουσιν* ubi iussit pater deorum (vs. 485).

Passim *ευ* et *α*, passim *σ* et *σσ* permutata esse in codicibus (e. g. vs. 14 *ἐγέλασε* pro *-ασσε*, vs. 365 *δεσπόσεις* pro *-όσσεις*), nemo nescit; ad eam autem quam proposuimus correctionem tuendam satis valere videntur Diomedis verba: *πατὴρ ἐμὸς Ἄργε' ἐνάσθη πλαγχθείς* (Ξ 119), Menelai de Ulixe: *καί κέ ϝοι Ἄργε' ἔνασσα πόλιν κτέ.* (δ 174), nec non quae in hymno Apollinis leguntur: *νηὸν* dei *ἔνασσαν ἀθέσφατα φῦλ' ἀνθρώπων* (vs. 298). V. L.

ANNOTATIONES CRITICAE AD PLUTARCHI OPERA.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(*Continuantur ex huiusce vol. pag.* 105).

Nicias I Timaeus de Siciliensi Atheniensium expeditione et alia multa effutiit absurdissima et

τοῖς Ἀθηναίοις οἰωνὸν ἡγήσασθαι γεγονέναι τὸν ἀπὸ τῆς νίκης ἔχοντα τοὔνομα στρατηγὸν ἀντειπόντα πρὸς τὴν στρατηγίαν.

Hinc me non extrico nisi primum *ἡγήσασθαι* deleo: *ὁ Νικίας ἀντειπὼν γέγονεν οἰωνός*. Verum cui rei oratione sua Nicias adversatus est? *Imperione*? Non opinor sed ipsi *expeditioni*. Lege ergo *στρατείαν* pro *στρατηγίαν*, quod frequentissimo in Plutarchi textu vitio e praecedenti *στρατηγός* natum.

ib. „Res a Nicia gestas ideo omittere non possum quia continent''

τὸν τρόπον καὶ τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ πολλῶν καὶ μεγάλων παθῶν καλυπτομένην.

Immo vero *ἀποκαλυπτομένην* (cum C m. pr.) vel *ἐκκ.* Magnis cladibus Niciae indoles *patuit*.

C. II Gratus populo fiebat Nicias

τῷ δεδιέναι τοὺς ὑπερορῶντας αὔξειν δὲ τοὺς δεδιότας.

Vocabulis *τοὺς ὑπερορῶντας* significari sycophantas manifestum est, sed qui possint iis significari quaero. Vitium latere suspicor.

C. VII Mira structura cernitur in hisce, ubi Cleon dicitur, iterum iubente Nicia imperium copiarum in se recipere et acclamante populo

ἐξαρθεὶς καὶ ἀναφλεχθεὶς τὸ φιλότιμον.

An illud *τὸ φιλότιμον* ex annotatione natum?

ib. Quis credat Plutarchum tam inepte fuisse verbosum ut scriberet quod edidit Sintenisius:

εἰώθεσαν αὐτοῦ τὴν κουφότητα καὶ τὴν μανίαν φέρειν μετὰ παιδιᾶς οὐκ ἀηθῶς?

Confidenter rescribamus *οὐκ ἀηδῶς*.

C. IX Comparatur Alcibiades cum agro Aegyptiaco, qui

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα πολλὰ δὲ λυγρά

ferebat, diciturque ob eam causam

δημαγωγὸς οὐχ ὁμοίως ἄκρατος.

Non *eodem modo* temerarius? Eodem modo quo quis? Comparet nemo. Legamus *οὐχ ὁμαλῶς ἄκρατος* (i. e. non *aequabiliter*, sive, ut dat interpres Didotianus, non *usquequaque* temerarius), habebimus quod aptum sit respondeatque imagini.

ib. Athenienses pacis iam cupidi

ἐπειθ' οὕτω περὶ παντὸς εἰς λόγους συμβάλλοντες ἐποιήσαντο τὴν εἰρήνην.

Hic recte Wyttenbachius ante *παντός* inseruit *τοῦ*, sed tum demum locus in integrum restitutus erit, si praeterea praepositionem *εἰς* delebimus: de tota re sermones conferebant.

C. XI Athenienses, cum Hyperbolum ostracismo damnassent, primum laetati sunt, deinde

ἠγανάκτουν ὡς καθυβρισμένον τὸ πρᾶγμα τοῦτο πρὸς ἄνθρωπον ἀνάξιον γεγονέναι λέγοντες.

Ut multi alii Plutarchi loci sic hic quoque permutatione et transpositione est turbatus: loco mota est coniunctio *ὡς* et in verbis *καθυβρισμένον* et *γεγονέναι* facta est confusio formarum: prioris verbi requiritur infinitivus, secundi participium. Denique totus locus sic restituendus:

ἠγανάκτουν καθυβρίσθαι τὸ πρᾶγμα τοῦτο, ὡς πρὸς ἄνθρωπον ἀνάξιον γεγονός, λέγοντες.

Ipse ostracismus contumelia affectus videbatur, utpote qui adhibitus esset indigno homini.

C. XII sic incipit:

ὁ γοῦν Νικίας .....

Sed nulla iam praecedentium redditur ratio; *abrumpitur* praecedens disputatio et ad aliud argumentum transitur. Ergo pro *γοῦν* legendum est *δ' οὖν*.

C. XIII *ἄνθρωπος γάρ τις ἐξαίφνης ἀναπηδήσας ἐπ' αὐτὸν* (sc. *τὸν βωμὸν*), *εἶτα περιβὰς ἀπέκοψεν αὑτοῦ λίθῳ τὸ αἰδοῖον.*

Haud defuturos opinor qui quid sibi participium *περιβάς* velit non intelligant. Certe non intellexit interpres Didotianus. Dat enim „quumque circumivisset". Quod satis ridiculum: quid enim attinebat primum in aram insilire, deinde circum eam ambulare? Certe additum oportuit eum prius *desiluisse*. Sed nihil mutandum, res enim quam maxime perspicua. Cum in aram insiluisset, ita homo consedit ut solent qui equo vehuntur, altero crure ab altera parte dependente. Hoc enim est *περιβαίνειν*.

C. XIV Cum semel Nicias imperium, quamvis invitus, suscepisset, non iam erat tempus cunctandi et cavendi

ὥστε παιδὸς δίκην ἀπὸ τῆς νεὼς ὀπίσω βλέποντα καὶ τὸ μὴ κρατηθῆναι τοῖς λογισμοῖς ἀναλαμβάνοντα καὶ στρέφοντα πολλάκις ἐναμβλῦναι καὶ τοὺς συνάρχοντας αὐτῷ καὶ τὴν ἀκμὴν διαφθεῖραι τῶν πραγμάτων.

Obscura haec, praesertim verba *τὸ μὴ κρατηθῆναι τοῖς λογισμοῖς ἀναλαμβάνοντα*. Rectius obiiceretur Niciae *ὅτι τὸ κρατηθῆναι* (*φόβῳ*) *οὐκ ἀνελάμβανε τοῖς λογισμοῖς*. Ecquid Plutarchus scripsit, ita ut in navis imagine sibi constaret:

ἀπὸ τῆς νεὼς ὀπίσω βλέποντα, καὶ μὴ τὸ κρατῆσαι τοῖς λογισμοῖς ἀναλαμβάνοντα, ἀ λ λ ὰ στρέφοντα πολλάκις κτέ.?

Quid illud sit quod Atheniensium naves, quae *speculandi causa* Syracusarum intrarunt portum, dicuntur *Λεοντίνους ἐπὶ τὴν οἰκείαν ἀποκαλοῦσαι διὰ κήρυκος* prorsus me latet. Aliunde haec aberrasse censeo.

C. XV Graecum vix esse videtur *τὸν Λάμαχον ἄγων ὑφ'*

ἑαυτοῦ. Ecquid *ἔχων ὑφ' ἑαυτῷ*? „Subiectum sibi et obnoxium Lamachum habebat Nicias".

C. XVI Castra posuit Nicias loco

ὅθεν ἥκιστα βλαπτόμενος οἷς λείπεσθαι τῶν πολεμίων ἤλπιζεν ἐξ ὧν ἐθάρρει πολεμήσειν ἀκωλύτως.

Locum perturbatum corruptumque sic refinge:

ὅθεν, ἥκιστα βλαπτόμενος οἷς λείποιτο τῶν πολεμίων, ἤλπιζεν ἐξ ὧν ἐθάρρει πολεμήσειν ἀκωλύτως

i. e. unde sperabat se, nulla re impeditum *iisque rebus usum quibus confidebat*, (hoc enim est *ἐξ ὧν ἐθάρρει*) proelium commissurum, dum ipsi minime obessent res, quibus hostibus esset inferior.

Egregie inter se opponuntur *οἷς λείποιτο τῶν πολεμίων* et *ἐξ ὧν ἐθάρρει*. Animos enim ei dabant res quibus se *hostibus superiorem* esse sciebat.

C. XX Post adventum Gylippi fortuna Niciae convertitur; mittit ergo Athenas nuntios, desperationis testes

οἱ δ' Ἀθηναῖοι καὶ πρότερον μὲν ὥρμηντο πέμπειν ἑτέραν δύναμιν εἰς Σικελίαν, φθόνῳ δὲ τῶν πρῶτον πραττομένων πρὸς εὐτυχίαν τοῦ Νικίου τοσαύτην πολλὰς διατριβὰς ἐμβαλόντων τότε γοῦν ἔσπευδον βοηθεῖν.

Sana esse ista non possunt; ut mittam ineptissimam tautologiam verborum *φθόνῳ τῶν πρῶτον πραττομένων πρὸς εὐτυχίαν τοσαύτην*, frustra quaerimus qui fuerint illi qui moram inferrent. Latent in verbis *τῶν πρῶτον πραττομένων* sed quomodo inde protrahi possint non video.

C. XXI Nocturno proelio cum Boeotis congressi Athenienses quam multa habuerint adversa sic describitur:

ἡ γὰρ ἄτακτος ἀνάμιξις ἐν ταὐτῷ μετὰ φόβου καὶ ἀγνοίας καὶ τὸ τῆς ὄψεως ἄπιστον ἐν νυκτὶ μήτε σκότος ἄκρατον μήτε φῶς ἐχούσῃ βέβαιον, ἀλλ' οἷον εἰκὸς ἤδη καταφερομένης σελήνης καὶ περισκιαζομένοις ὅπλοις πολλοῖς καὶ σώμασι κινουμένοις διὰ τοῦ φωτὸς μὴ διασαφοῦσαν τὰ εἴδη φόβῳ τοῦ πολεμίου καὶ τὸ οἰκεῖον ποιεῖν ὕποπτον, εἰς δεινὰς ἀπορίας καὶ περιπετείας καθίστη τοὺς Ἀθηναίους.

Non confusionis sed confusa descriptio ista, e qua nemo mortalium se extricare unquam poterit. Hoc unum certum est pro ποιεῖν legendum esse ποιοῦν: incertus prospectus (τὸ τῆς ὄψεως ἄπιστον) faciebat ut metu hostium socii ipsi metuerentur. De reliquis dubito, ea praesertim causa quod verbum περισκιάζω praeter hunc locum semel tantummodo apud Plutarchum reperitur, Arat. c. XXII; ibi autem dicitur περισκιάζεσθαι *via* in quam umbrae proiiciuntur, quae significatio nullo modo huc quadrat. Quodsi etiam res ipsae, *quarum umbrae proiiciuntur*, dici possunt περισκιάζεσθαι (et quidni possint?) parata est totius loci emendatio: abiecto enim καί quod ante illud περισκιαζομένοις legitur pro διασαφοῦσαν legendum erit διασαφούσῃ: nox, iam in occasum vergente sole, propter arma, quorum huc illuc proiectabantur umbrae, et propter corpora, quae se in lunae movebant lumine, non perspicuas exhibebat formas.

C. XXII Auctor est Demosthenes ut castra moveant, sed obstat Nicias; ceteri putantes

τὸν Νικίαν προσδοκῶντα καὶ πιστεύοντα τοῖς ἔνδον οὕτως ἐρρωμένως ἀναμάχεσθαι περὶ τῆς ἀποβάσεως

ei assentiuntur. Corruptum hic esse προσδοκῶντα manifestum est. Neque enim suum sibi habet obiectum et, si haberet, adversa fronte pugnaret cum iis quae sequuntur: qui *exspectat* etiam aliquid, in rebus, quas in ipsis habet aedibus castrisve, *non* habet fidem. Paulo post in capite XXIII recte verbum προσδοκώντων legitur. Equidem hinc istud προσδοκῶντα καί confidenter eiecerim. An excidit aliquid („novas copias") et καί pro ἤ est scriptum? Minus hoc verisimile.

C. XXIII Anaxagorae λόγος de lunae defectu erat tunc

ἀπόρρητος ἔτι καὶ δι' ὀλίγων καὶ μετ' εὐλαβείας τινὸς ἢ πίστεως βαδίζων.

Secundum istud καί et pronomen τινός plane sunt supervacua, immo turbant et sententiam et structuram; contra excidit, quo plane non possumus carere, μᾶλλον. Intra paucos res versabatur, dubitantes magis quam credentes.

C. XXVII Miseri Niciae milites inter tela hostium vix procedunt et ad fluvium Asinarum perveniunt

ἐκεῖ δὲ τοὺς μὲν οἱ πολέμιοι συνενεγκόντες ἐνέσεισαν εἰς τὸ ῥεῖθρον, οἱ δὲ Φθάνοντες ὑπὸ δίψους ἐρρίπτουν ἑαυτούς.

Nondum, ut opinor, eo iam est perventum ut hostes eorum cadavera coniiciant in unum — et quid aliud in clade bellica istud *συνενεγκόντες* significare potest? — sed *compellunt* in eundem locum fugientes, tum in fluvium detrudunt. Legendum ergo *συνελαύνοντες* est.

Crassus c. I Mortuo fratre altero, Crassus eius

γυναικὶ συνῴκησε καὶ τοὺς παῖδας ἐξ ἐκείνης ἔσχε.

Mire dictum, sive vertis: „quos liberos habuit Crassus, eos ex illa uxore progenuit", sive *ἔσχε* sic accipis ut sit: „domi servavit educavitque". Tum enim dictum oportuit: *τοὺς ἐξ ἐκείνης παῖδας*. In *τούς* ego adiectivum numerale (*τρεῖς*) latere suspicor.

C. III Alexander Crassi in philosophia praeceptor magnum ipse dedit verae philosophiae documentum:

οὐ γὰρ ἦν ἀποΦήνασθαι ῥᾳδίως, πότερον προσῆλθεν αὐτῷ πενέστερος ἢ προσελθὼν ἐγένετο.

Venuste dictum hoc, modo *ῥᾳδίως* in *ῥᾷδιον* mutes.

Additur hoc: *μόνος δ' οὖν ἀεὶ τῶν Φίλων αὐτῷ συναποδημῶν στέγαστρον ἐλάμβανεν εἰς τὴν ὁδὸν καὶ τοῦτ' ἐπανελθὼν ἀπῃτεῖτο.*

Non video quid hac re probetur vel redarguatur.

C. IV In speluncam confugit Crassus, quae in agro Vibii Pacciani erat in Hispania, unumque servum misit ad Vibium

ἀποπειρώμενος ἤδη καὶ τῶν ἐφοδίων ἐπιλιπόντων.

Quid in *ἀποπειρώμενος* lateat nescio, corruptum esse certo scio. In ista speluncae descriptione neque quid sint *κρημνοὶ συμΦερόμενοι*, neque quid *ἡ μάλιστα περιπίπτει τὸ Φῶς* (ecquid *προσπίπτει*?) intelligo. Haereo etiam in isto *ἔχει κόλπους δι' ἀλλήλων ἀνοιγομένους* (ubi lectionibus a Sintenisio commemoratis nihil proficimus), neque cur spelunca fuerit *ἀστάλακτος καὶ καθαρός*, et quid sibi prius illud velit adiectivum, perspicio.

C. V Mittit Crasso Paccianus, dum aetatis eius habet rationem cibos exquisitiores.

ἐπεὶ τήν γε χρείαν ἀναγκαίως μᾶλλον ἢ προθύμως ὑπουργοῦντος εἶναι.

Nonne post *χρείαν* excidit *παρέχειν* aliusve infinitivus in hanc sententiam? „Intelligebat *nil nisi victum praebere* eius esse qui vi coactus magis quam libenter opem ferat"?

C. VI Honores, quibus Pompeius a Sulla afficiebatur, Crasso bilem movebant, licet haud iniuria illi postponeretur

ἐμπειρίας τε γὰρ ἐνδεὴς ἦν καὶ τῶν πράξεων αὐτοῦ τὴν χάριν ἀφῄρουν αἱ συγγενεῖς κῆρες ἐπιφερόμεναι, φιλοκέρδεια καὶ μικρολογία.

Displicet additum istud *ἐπιφερόμεναι.*

ib. Fama est Crassum in Bruttiis proscripsisse quendam non iubente Sulla sed ut bona illius haberet

δι' ὃ καὶ Σύλλαν καταγνόντα πρὸς μηδὲν ἔτι χρῆσθαι δημόσιον αὐτῷ.

Non me retinet hiatus metus (praecedit enim *χρηματισμῷ*) quominus pro *δι' ὃ ... καταγνόντα* legendum censeam *ὃ ... γνόντα.*

C. VII Ut demonstret metum incussisse hominibus Crassum, hoc affert exemplum Plutarchus:

ὁ γοῦν πλεῖστα πράγματα παρασχὼν τοῖς καθ' αὐτὸν ἄρχουσι καὶ δημαγωγοῖς Σικίννιος πρὸς τὸν εἰπόντα τί δὴ μόνον οὐ σπαράττει τὸν Κράσσον, ἀλλὰ παρίησι, χόρτον αὐτὸν ἔχειν φησὶ ἐπὶ τοῦ κέρατος.

Delectat me iste homo negotia *demagogis* exhibens: putabam demagogos *πράγματα παρέχειν οὐκ ἔχειν.* Et nunc quoque puto. Rescribo ergo *δημαγωγὸς* pro *καὶ δημαγωγοῖς.* Sicinnius ille (Brut. 217) dicitur „homo impurus"; ibi eum dicto petulanti, tribunus plebis cum esset, adversus consulem usum esse cognoscimus. Praeterea cum Reiskio legendum *ἔφησεν* pro *φησί.*

C. X Quid illud sit quod Crassus milites, qui armis amissis fugerant,

ὁπλίζων αὖθις ἐγγυητὰς ᾔτει τῶν ὅπλων ὅτι φυλάξουσι

me latet. An ita ostendit se ex eorum numero decimum quemque sumpturum quem supplicio capitali afficiat?

C. XVIII Deam Hierapolitanam alii Venerem dicunt, alii Iunonem

οἱ δὲ τὴν ἀρχὰς καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρασχοῦσαν αἰτίαν καὶ Φύσιν νομίζουσι καὶ τὴν πάντων εἰς ἀνθρώπους ἀρχὴν ἀγαθῶν καταδείξασαν.

Corrupta haec esse vel repetitio *ἀρχὰς* ... *ἀρχὴν* docet.

C. XX Auctor Crasso est Cassius ut exercitum iuxta fluvium ducat, et alia argumenta afferens et hoc

εὐπορίαν τὰ σιτηγὰ τῆς ἀγορᾶς παρασχεῖν ἅμα συγκαταίροντα πρὸς τὸ στρατόπεδον.

Pro *παρασχεῖν* legendum est *παρέξειν*, quod et apud Appianum legitur. Deinde istud *ἅμα* quid sibi vult? Quaenam alia res simul cum ista fiet? Lege *θαμά*, omnia fient quam aptissima: *identidem*, cum agmen subsistet, et naves illae ad ripam appellentur militibusque commeatum praebebunt.

C. XXI Quid sit *πεδίον ἀχανὲς καὶ περιελαυνόμενον* me latet. Didotianus interpres dat: „campos *ab omni parte equitatui patentes*". Haud dubie eiusmodi aliquid hic requiritur, sed e verbis traditis equidem illud non efficio.

C. XXIV Sagittas miserunt Parthi

ἀπὸ τόξων ... τῇ σκολιότητι τῆς καμπῆς ἠναγκασμένον τὸ βέλος ἀποστελλόντων.

Vellem istud *ἠναγκασμένον* aut emendaret aliquis aut mihi explicaret!

C. XXV Parthi *ὀπίσω στρέψαντες ἐδίωκον.*

Plane contrarium requiritur. Vidit hoc Naberus qui *ἐνέδωκαν* proponit. Sed aptius huic loco mihi videtur *ἐδιώκοντο*: „dabant se persequendos, sive eo adducere Romanos conabantur ut se persequerentur". Est et lenior ea medicina.

C. XXIX Perfidus dux Andromachus Romanum exercitum huc illuc duxit, postremo

ἐξέτρεψεν εἰς ἕλη βαθέα καὶ χωρία τάφρων μεστὰ τὴν πορείαν χαλεπὴν καὶ πολυπλανῆ γενομένην τοῖς ἐπισπομένοις.

In *γενομένην* latet *γίγνεσθαι λέγων* vel aliquid in eam sententiam.

C. XXXII Surenam, qui Romanis vitio dabat impudicas narrationes in sarcinis ducis cuiusdam inventas, graviter reprehendit scriptor

Παρθικὴν Σύβαριν ἐφελκόμενον ἐν τοσαύταις παλλακίδων ἁμάξαις, τρόπον τινὰ ταῖς λεγομέναις ἐχίδναις καὶ σκυτάλαις ἀντιμόρφως τὰ μὲν ἐμφανῆ καὶ πρόσθια μέρη φοβερὰ καὶ θηριώδη δόρασι καὶ τόξοις καὶ ἵπποις προβαλλομένην, κατ' οὐρὰν δὲ τῆς φάλαγγος εἰς πόρνας καὶ κρόταλα καὶ ψαλμοὺς καὶ παννυχίδας ἀκολάστους μετὰ γυναικῶν τελευτῶσαν.

Ut lepida imago ordine procedat, pro *προβαλλομένην* legendum est *προβαλλόμενον* et *τελευτώσης* pro *τελευτῶσαν*. In fronte ipse Surenas habet terrores, agmen eius desinit in lasciviam, *opponitur* ergo serpentibus illis qui vultu sunt placido sed venenum habent in cauda. Nihil horum intellexit interpres Didotianus qui *ἐχίδναις ἀντιμόρφως* vertit *viperarum instar*.

Totum locum de Crassi clade Belgice verti in libro c. t. „de avondzon des Heidendoms" vol. I p. 123—149. Ibi in annotationibus praeterea hasce proposui emendationes et probare sum conatus:

C. XIX in initio restituatur nomen *Artavasdes* pro *Artabazo*.

C. XXI legatur *ὥσπερ ὅπλων αὐτῷ δεῆσον ἢ χειρῶν, οὐ ποδῶν τῶν ταχίστων* pro *ὥσπερ ὅπλων αὐτῷ δεῆσον, οὐ χειρῶν οὐδὲ ποδῶν τῶν ταχίστων*.

ib. sub finem pro *ὁμοῦ* legatur *ὁμοῦ τι*.

C. XXVIII l. *ἃς ἐκπεσούσας τῆς ὁδοῦ* pro *ἐκπεσούσας τῆς ὁδοῦ, ἅς*.

C. XXX l. *διὰ νυκτὸς ἰόντες εἶναι* pro *διὰ νυκτὸς ἰέναι*.

C. XXXI omisso *αὐτῷ* verba *καὶ προὔτεινε τὴν δεξιὰν* ponantur post *βασιλεὺς γάρ σοι δίδωσι τοῦτον*.

Comparatio Niciae et Crassi c. I Ingentes fecit impensas Crassus *ἑστιάσας ἅμα τοσαύτας μυριάδας ἀνθρώπων εἶτα θρέψας πάλιν.*

Scire velim quomodo hic ἑστιᾶν et τρέφειν inter se opponantur. Interea istud θρέψας corruptum esse suspicor.

ib. Omne vitium est inaequalitas quaedam et inconstantia; apparebit hoc si respexerimus

τοὺς αἰσχρῶς συλλέγοντας εἶτα χρηστῶς ἐκχέοντας

in quorum numero et Crassus fuit: turpiter rem fecit sed divitias suas profudit bene, utiliter, recte: cibum enim praebuit civibus inopibus. Nonne haec recte procedunt? Hic tamen vitium odoratur Sintenisius, strenuus ille criticorum adversarius atque Emperii viri acutissimi in textum recepit emendationem, sed eam perversam. Certum et constans est illud infortunium eorum qui nimis sunt dediti codicibus: cum lectionem traditam mutant ultro corrumpunt textum. Coniecit enim Emperius εἶτ' ἀχρήστως pro εἶτα χρηστῶς. Sed frumentum praebere populo non est inutiliter rem perdere, et ista lectione omnis ἀνωμαλία perit, quae elucet ex adverbiis inter se oppositis αἰσχρῶς et χρηστῶς.

C. II Rectene habeat verbum λαμβάνειν in his: τὸ λαμπρὸν ἐν πολιτείᾳ λαμβάνειν quaerendum videtur. Requiritur fere *appetere* et facile e praecedenti λαμπρόν istud λαμβάνειν nasci potuit.

C. III Videbatur Nicias, cum expeditionem Siciliensem dissuadebat

ῥᾳστώνῃ καὶ μαλακίᾳ τὸ παρ' αὐτὸν ἀποστερεῖν Σικελίας τὴν πόλιν.

Immo τὸ καθ' αὐτόν, *quantum in ipso erat.*

C. IV Cupiebat Crassus προσεργάσασθαι (recte Reiskius προσκατεργάσασθαι) τὴν Ἀσίαν οἷς Πομπήϊος ἐπῆλθε καὶ Λούκουλλος ἀντέσχεν, ἄνδρες εὐμενεῖς καὶ πρὸς πάντας ἀγαθοὶ διαμείναντες, προελόμενοι δὲ ὅμοια Κράσσῳ καὶ τὰς αὐτὰς ὑποθέσεις λαβόντες.

Neque quid verba notata significent intelligo neque quo modo sententia sequens coniunctione ἐπεί his annecti possit. Est enim huiuscemodi: ἐπεὶ καὶ Πομπηΐῳ τῆς ἀρχῆς διδομένης ἡ σύγκλητος ἠναντιοῦτο.

Sertorius c. III ἐν τῇ πόλει Κάστλωνι παρεχείμαζε τῆς Κελτιβήρων. Praepositio παρά quid in composito sibi velit non video. An διεχείμαζε legendum?

C. VI Male me habet quod de Sertorio dicitur: τοὺς μὲν βαρβάρους ἐθεράπευσε χρήμασι, τὴν δ' Ἰβηρίαν ἐπειχθεὶς κατέσχε. In quibus quid sibi ἐπειχθείς velit non intelligo.

C. VII Magnopere classis Sertorii laborabat

τοῦ πελάγους τὰ πολλὰ τῶν πλοίων πλάγια ταῖς ῥαχίαις περιβάλλοντος.

In cod. E est ἐπιβάλλοντος, sed dubium non est quin παραβάλλοντος sit legendum.

C. VIII διεκβαλὼν τὸν Γαδειραῖον πορθμὸν ἐν δεξιᾷ τοῖς ἐκτὸς ἐπιβάλλει τῆς Ἰβηρίας.

Abiice magistelli annotationem ἐν δεξιᾷ. Quis enim tam stultus ut non sponte intelligat eum, qui per fretum Gaditanum in Oceanum vectus sit, ut Hispaniae oram aggrediatur dextrorsum se convertere?

C. IX Sertorius gentes Africae, quibus auxilio venerat, nulla affecit iniuria, pecuniam, urbem imperium iis reddidit

ὅσα καλῶς εἶχε δεξάμενος διδόντων.

Utcunque intelligi ea possunt: „a dantibus nihil accipere volebat nisi quantum satis erat". Nescio tamen an vitium lateat, tam insolite dicta sunt.

C. X καίτοι δοκεῖ περὶ τὸν ἔσχατον αὐτοῦ βίον ὠμότητος καὶ βαρυθυμίας τὸ περὶ τοὺς ὁμήρους πραχθὲν ἔργον ἐπιδεῖξαι τὴν φύσιν οὐκ οὖσαν ἥμερον.

Tam mire contorta haec ut non possim credere sic a Plutarcho profecta; suspicor invito eo ista ὠμότητος καὶ βαρυθυμίας ἔργον invecta, scioli enim videtur annotatio. Certe non utendum Sintenisii coniectura ἔρημον pro ἥμερον scribentis. Boni isti „traditionis" patroni si ipsi aliquid comminiscuntur, tamquam fato quodam ad absurdissima quaeque trahuntur!

C. XI (τὴν νεβρὸν) dicebat Ἀρτέμιδος δῶρον εἶναι καὶ πολλὰ τῶν ἀδήλων ἐπεφήμιζεν αὐτῷ δηλοῦν.

Plutarchum scripsisse opinor ἐπιφημίζειν neque addidisse δηλοῦν.

C. XII In longa enumeratione ducum quos Sertorius superavit videndum an non particula καί, quae nomen Θωράνιον praecedit, sit delenda quo melius decurrat sententia.

C. XXII Metellus praemium proponit ei qui Sertorium occiderit ὡς ἀπογνώσει φανερᾶς ἀμύνης ὠνούμενος τὸν ἄνδρα διὰ προδοσίας. Omnino removendum istud ὡς. Revera enim sic se res habebat.

C. XXIV Marcus Marius, quem copiarum ducem Mithridati miserat Sertorius

τὰς μὲν ἠλευθέρου (πόλεις) ταῖς δὲ ἀτέλειαν γράφων χάριτι Σερτωρίου κατήγγελεν.

Ultima haec sana esse non credo. Certe monstrum istud κατήγγελεν, licet Sintenisio in deliciis esse videatur, quantocius hinc facessat. Nec probanda altera lectio κατήγγειλεν, quia tantummodo *imperfecto* hic locus est. Sed κατήγγελλεν scribendo locum non sanamus. Nihili enim ista γράφων κατήγγελλεν videntur.

Ad vitam *Eumenis* (et ad *comparationem Sertorii et Eumenis*) annotavi nihil. Legere accurate non potui: tantus est nominum in ea numerus et tanta rerum narratarum multitudo. Quid „medicus mentium" hac vita spectaverit difficile dictu: boni Chaeronenses, ut opinor, vix quidquam utilitatis ex ea percipere potuerunt. Lectu iucundior Nepotis, qui dicitur, vita, magnique momenti ad efficiendum quo tempore vixerit auctor videtur disputatio in c. VIII de ducibus, qui veteranis sunt obnoxii.

Agesilaus c. VIII In altercatione Agesilai et Lysandri ego huius responsum

ἴσως ταῦτα σοὶ λέλεκται βέλτιον ἢ ἐμοὶ πέπρακται

non intelligo. Ecquid λέλεκται et πέπρακται locum inter se mutare debent? „Tu recte egisti, ego factum tuum non recte verbis descripsi". Sic enim cum rege suo expostulaverat Ly-

sander: ᾔδεις ἄρα σαφῶς φίλους ἐλαττοῦν. Cui ille: ᾔδειν τοὺς ἐμοῦ μεῖζον δύνασθαι βουλομένους.

C. IX In narratione de Agesilao equitatum sibi callido consilio parante Benselerus delenda censet, quae prorsus absurda sunt οἱ δὲ μὴ βουλόμενοι ἱππεύειν τοὺς βουλομένους ἱππεύειν. Sed rectius Sintenisius totum istud ἐμισθοῦντο γάρ ... βουλομένους ἱππεύειν. Ego vero simul et ea quae praecedunt πολλοὶ ... ὁπλιτῶν abiicio, ut brevis haec restet narratio: ἱππικὸν συνῆγε τοῖς εὐπόροις προειπὼν, εἰ μὴ βούλονται στρατεύεσθαι, παρασχεῖν ἕκαστον ἵππον ἀνθ' ἑαυτοῦ καὶ ἄνδρα· καὶ γὰρ τὸν Ἀγαμέμνονα ποιῆσαι καλῶς ὅτι θήλειαν ἵππον ἀγαθὴν λαβὼν κακὸν ἄνδρα καὶ πλούσιον ἀπήλλαξε τῆς στρατείας.

In qua omnia bene procedunt ita ut et, id quod gravissimum, ratio constet accusativi cum infinitivo καὶ γὰρ ... ποιῆσαι καλῶς. Et quae omittuntur non solum plane sunt supervacua, sed cum nihil legentis relinquant acumini, omnem pessumdant loci venustatem.

C. X Tithraustes, Tissaphernis successor, volebat Agesilaum

διαλυσάμενον ἀποπλεῖν οἴκαδε καὶ χρήματα διδοὺς αὐτῷ προσέπεμψε.

Quis unquam mortalium sic est locutus: „pecuniam dans ad eum misit" vel „pecuniam dedit et ad eum misit"? Legendum arbitror προέπεμπε i. e. „prosequi eum paratus erat".

C. XVI Notetur rarus praepositionis usus in his:

καὶ τοῦτο ἴσως ἐπ' Ἀγησιλάῳ θαυμαστὸν οὐκ ἦν.

ib. Mira est verbositas in istis:

πεντακοσίοις ἱππεῦσιν ἐμβαλεῖν κελεύσας σὺν αὐτῷ

et suspectus dativus cum verbo κελεύειν iunctus. Suspicor Plutarchum scripsisse

πεντακοσίοις ἱππεῦσιν ἐμβαλών,

et cum semel ἐμβαλών casu aliquo in ἐμβαλεῖν esset corruptum, tria verba loci sarciendi causa adiecta esse.

C. XXIII Commemorata pacis Antalcideae turpitudine sic pergit:

ὅθεν ἥκιστα συνέβη τῆς κακοδοξίας ταύτης Ἀγησιλάῳ μετασχεῖν.
Istud *ὅθεν* quid nunc sibi velit neque perspicio neque perspexit interpres Didotianus, qui sic vertit: „verum eius rei infamia nihil plane ad Agesilaum pertinuit". Hoc vero prorsus me latet quomodo haec cohaereant cum praecedentibus. Nam sequentibus etiam redarguuntur. Plutarchus, nisi me fallunt omnia, scripsit *ὅθεν οὐχ ἥκιστα κτέ.* Sic enim disputat: „pace Antalcidea Spartani Persarum regi tradiderunt Graecos, qui Asiam incolunt, pro quibus Agesilaus pugnaverat; ita factum est ut in Agesilaum, quamvis insons esset, pars redundaret infamiae (erat enim totius rei *causa innocens*, ut nos loquimur); nam Antalcidas, adversarius eius, ideo pacem suadebat quia bello Agesilai gloria augebatur, qui et dicto suo quamvis lepido *οὐ μηδίζειν τοὺς Λακεδαιμονίους ἀλλὰ λακωνίζειν τοὺς Μήδους* conscientiae auxerit suspicionem; et pace illa semel facta strenue usus est Agesilaus ad Thebanos coercendos. Haud mirum igitur quod postea pacis Antalcideae tantum non auctor est habitus.

C. XXIV *ἡμέρα γὰρ αὐτὸν ἐν τῷ Θριασίῳ πεδίῳ κατέλαβε [καὶ κατελάμψε]ν.*
Deleantur inclusa.

C. XXV Sphodriae, capitali accusati crimine, filium amat Archidamus Agesilai filius
καὶ τότε συνηγωνία μέν, ὡς εἰκὸς ἦν, κινδυνεύοντι αὐτῷ περὶ τοῦ πατρός.
Non solum hiatus hic tollendus sed immani vitio liberanda sententia atque adeo tota narratio. Nihili enim est *κινδυνεύειν περὶ τοῦ πατρός*. Utrumque fiet, si legemus *κινδυνεύοντος αὐτῷ τοῦ πατρός*. Et causa corruptelae in promptu est.

C. XXXIX In Agesilai ad regem Aegyptium verbis
ἡμῖν οἱ πολέμιοι τὴν ἀσφάλειαν αὐτοὶ [διὰ τῶν χειρῶν] παρεσκευάκασι τοσαύτην ὀρυξάμενοι τάφρον
deleantur quae inclusimus.

Pompeius c. II Omnino Pompei vultus habitusque hic satis obscure describuntur, sed omnium obscurissimum istud *ἦν δέ τις καὶ ἀναστολὴ τῆς κόμης ἀτρέμα κτέ.*

C. X Reprehenditur Pompei crudelitas quod Carbonem non statim postquam eum captivum fecit iure belli occiderit, sed prius de homine amplissimo habuerit iudicium deinde eum ad mortem duci iusserit. Adduntur haec:

ἀπαχθέντα μέντοι φασὶν αὐτὸν, ὡς εἶδεν ἑλκόμενον ἤδη τὸ ξίφος, δεῖσθαι τόπον αὐτῷ καὶ χρόνον βραχὺν, ὡς ὑπὸ κοιλίας ἐνοχλουμένῳ παρασχεῖν.

Haec quid sibi hic velint non perspicio, nam statim inde ad alium transitur hominem quo iusto severius usus esse Pompeius dicitur. Aut ergo post verba citata exciderunt quaedam quae eodem spectarent, aut totum hoc de Carbone moras quaerente, tamquam infaceti scioli additamentum, e textu removendum est.

C. XI Militibus Pompei in Africa rem gerentibus opinio nascitur in illa regione multis locis thesauros humi defossos esse

ἐν ταῖς ποτε τύχαις τῶν Καρχηδονίων ἀποτεθειμένων.

Immo *τότε*. Respicitur enim urbis obsidio.

C. XIV *διὸ καὶ Σκηπίων ὁ πρῶτος ἀπὸ μειζόνων καὶ κρειττόνων ἀγώνων [ἐν Ἰβηρίᾳ Καρχηδονίων κρατήσας] οὐκ ᾔτησε θρίαμβον.*

Facessat hinc inutile et importunum emblema!

C. XXI *ἀπῆγεν εἰς Ἰταλίαν τὸν στρατὸν ἀκμάζοντι τῷ δουλικῷ πολέμῳ κατὰ τύχην φερόμενος.*

Immo vero *συμφερόμενος*. *Eodem tempore* redibat Pompeius et flagrabat bellum servorum.

ib. Admodum gavisum ait Pompeium oblatam sibi facultatem populo reddendi tribunatus, rei quam maxime popularis

ὡς οὐκ ἂν εὑρόντα χάριν ἄλλην ἢ τὴν εὔνοιαν ἀμείψεται τῶν πολιτῶν, εἰ ταύτην ἕτερος προέλαβεν.

Melius haec in ceteram narrationem quadrarent si pro *ἀμείψεται* legeretur verbum quod *obtinendi* vim haberet.

C. XXIII Sine comitatu haud facile conspiciebatur incedens Pompeius

ἀλλ' ἥδιστος ὁμοῦ πολλοῖς καὶ ἀθρόοις ἐφαίνετο.

Istud ἥδιστος ἐφαίνετο — aut sensu cassa haec sunt — dictum est pro ἥδιστον αὐτῷ ἦν φαίνεσθαι. Mira sane vocabulorum structura, videtur tamen Plutarchi esse.

C. XXV Lex Gabinia Pompeium reddebat
κύριον — πλήθους καὶ καταλόγου στρατιᾶς καὶ πληρωμάτων ἐρετικῶν.
De voce πλήθους dubito.

C. XXXI ταύτης μὲν ἦν καὶ γενεᾶς καὶ αἵματος ἡ Στρατονίκη.
Restitue hexametrum
ταύτης μὲν γενεῆς τε καὶ αἵματος ἦν Στρατονίκη
habebis ioci genus quod Plutarcho est in deliciis.

C. XLV ὧν (sc. τῶν εἰς τοὺς στρατιώτας δεδομένων) ὁ τοὐλάχιστον αἴρων κατὰ λόγον δραχμὰς εἴληφε χιλίας πεντακοσίας.
Quorsum istud κατὰ λόγον additum?

C. XLVIII αὐτοῦ δέ τις κοπρίων κόφινον ἐκ κεφαλῆς τοῦ Βύβλου κατεσκέδασεν.
Exime istud ἐκ κεφαλῆς quod plane est otiosum et nimis pronomen divellit a suo nomine proprio.

C. XLIX καὶ προαγαγὼν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ (sc. Ciceronis) δεόμενον σὺν χειρὶ πολλῇ κτέ.
Vocabulum δεόμενον sanum non credo esse, neque eo *supplicem* posse significari, quae est interpretis Didotiani opinio.

C. LI Luccae inter Pompeium Crassumque et Caesarem convenit
μετιέναι μὲν ὑπατείας ἐκείνους.
Quasi vero de *consulatibus* sermo esse possit cum duo homines honorem petunt quem eodem anno sint gesturi! Lege ὑπατείαν.

C. LIII ἐπὶ τούτοις δὲ θαυμαστωθεὶς καὶ ἀγαπηθείς κτέ.
Nulla causa est cur hic monstrum vocabuli θαυμαστωθείς sano et quotidiano θαυμασθείς praeferatur.

C. LVIII Quae hic de Curione sententias per discessionem rogante narrantur confusa arbitror. Revera Curio primum rogavit quis neque Caesarem neque Pompeium cum imperio vellet esse ... in hanc sententiam ierunt fere omnes. Deinde quis Caesarem solum dimittere exercitum, Pompeium cum exercitu esse ... in hanc sententiam non plus 22 ierunt, ceteri *Κουρίωνι προσέθεντο* i. e. in eam sententiam ierunt quam Curio speraverat. Cf. Caes. c. 30.

ib. *Μάρκελλος δὲ ἀναστὰς οὐκ ἔφη λόγων ἀκροάσεσθαι καθήμενος, ἀλλ' ὁρῶν ὑπὲρ τῶν Ἄλπεων ἤδη δέκα τάγματα βαδίζειν καὶ αὐτὸς ἐκπέμψειν τὸν ἀντιταξόμενον αὐτοῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος.*
Immo *ἐκπέμψων*. „Non ultra" ait „hic *desidere* volo sed et ipse me *in viam dabo* (vel *do*) ut mittam e. q. s." Quid requireretur se intelligere demonstravit interpres Didotianus sic vertens: „sed ... ipse quoque ibo ut emittam". Verbum *ὁρῶν* non infinitivum sed participium hic flagitaret.

C. LXX „Quid bellum *inter se* gerunt Romani?" sic aliquem Pharsalicae pugnae aequalem disputantem inducit Plutarchus. „Nonne optimam partem orbis terrarum sibi iam subiecerunt? Quodsi illa non contenti bellum etiam sitiunt, Parthos vel Germanos armis suis petant". Tum eundem haec addentem facit:
πολὺ δὲ καὶ Σκυθία λειπόμενον ἔργον καὶ Ἰνδοί, καὶ πρόφασις οὐκ ἄδοξος ἐπὶ ταῦτα τῆς πλεονεξίας ἡμερῶσαι τὰ βαρβαρικά.
Si absit *ἐπὶ ταῦτα* intelligam haec et genetivi *πλεονεξίας* constet ratio. Verum unde intulit pedem?

C. LXXVI Cum de fuga ad Parthos sermonem iniecisset Pompeius, insanum esse Theophanes Mytilenaeus clamavit Caesari primas partes concedere nolle
Ἀρσάκην δὲ ποιεῖσθαι κύριον ἑαυτοῦ τὸν μηδὲ Κράσσου δυνηθέντα ζῶντος.
Excidit hic *ἀπέχεσθαι* aliusve infinitivus in eandem sententiam.

Comparatio Agesilai et Pompeii c. IV Etiamsi verum fuit quod narrant Scipionem Pompeii socerum interversa pecunia quam ex Asia deportaverat ei persuasisse nullam in arca esse pecuniam ideoque proelium maturandum

παθεῖν οὐκ ὤφειλεν ὁ στρατηγὸς οὐδὲ ῥᾳδίως οὕτω παραλογισθεὶς ἀποκινδυνεῦσαι περὶ τῶν μεγίστων.

Quam vim hic verbum *παθεῖν* habeat nescio. Requiritur fere *graviter animo ob eam rem commoveri*, ita ut sedato animo deliberare quid sit agendum nequeas. An forte *περιπαθεῖν* legendum, vocabulum Plutarcho dilectissimum? Hoc opinor.

Alexander c. I Pictores imaginum suarum similitudines sumunt

ἀπὸ τοῦ προσώπου καὶ τῶν περὶ τὴν ὄψιν εἰδῶν.

Ultimum vocabulum ut sanum sit metuo.

C. VII De Aristotele agens opponit hic inter se disciplinas leviores et eas

ἃς οἱ ἄνδρες ἰδίως ἀκροαματικὰς καὶ ἐποπτικὰς προσαγορεύοντες οὐκ ἐξέφερον εἰς πολλούς.

Requiritur, ut opinor, vocabulum, quo Aristotelis significentur *provectiores* discipuli.

C. XIX Philippus medicus, in suspicionem veneficii adductus, Alexandrum epoto iam medicamento, iubet

εὐθυμεῖν καὶ προσέχειν αὐτῷ.

Immo *αὑτῷ*: bono esse animo debet Alexander, si vult convalescere: de sua ergo cogitare debet salute, non de criminibus quibus petatur medicus.

C. XXVI Phari formam magnae urbi aptissimam sic describit:

ταινία γάρ ἐστιν ἰσθμῷ πλάτος ἔχοντι σύμμετρον ἐπιεικῶς διείργουσα λίμνην τε πολλὴν καὶ θάλασσαν ἐν λιμένι μεγάλῳ τελευτῶσαν.

Urbem ibi condendam polenta in solo nigro ita Alexandri delineabant comites:

κυκλοτερῆ κόλπον ἦγον, οὗ τὴν ἐντὸς περιφέρειαν εὐθεῖαι βάσεις ὥσπερ ἀπὸ κρασπέδων εἰς σχῆμα χλαμύδος ὑπελάμβανον ἐξ ἴσου συνάγουσαι τὸ μέγεθος.

Ecquis ista intelligit? Mihi merae caligines videntur.

C. XXVIII Narratio de Alexandro modo per iocum modo serio se Iovis filium dicente sic abrumpitur:

ὁ γοῦν Ἀλέξανδρος καὶ ἀπὸ τῶν εἰρημένων δῆλός ἐστιν αὐτὸς οὐδὲν πεπονθὼς οὐδὲ τετυφωμένος.

Abrumpitur aiebam: ergo *δ' οὖν* legendum, non *γοῦν*.

C. XXX Darius, cognito uxorem suam ab Alexandro summo cum honore summaque cum pietate compositam, gravius aliquid et turpius morte suspicatur. Verba eius et alia et haec sunt, quibus ea suspicio nititur:

τί γὰρ εὐπρεπὲς ἀνδρὶ νέῳ πρὸς ἐχθροῦ γυναῖκα καὶ μέχρι τιμῆς τοσαύτης συμβόλαιον;

Iure nonnulli codices *καί* omittunt, sed partem tantummodo veri servant illi: etiam *εὐπρεπές* abesse debet. Sensus enim hic est: „quae ratio intercedit inter iuvenem et hostis uxorem eiusmodi ut etiam ploret illam?"

C. XXXII Paulo ante magnum cum Dario proelium gravi oppressum somno narrant Alexandrum, e quo cum tandem experrectus esset, rogasse eum Parmenionem qui posset dormire tanto instante discrimine;

τὸν γοῦν Ἀλέξανδρον εἰπεῖν διαμειδιάσαντα· τί γάρ; οὐκ ἤδη σοι νενικηκέναι δοκοῦμεν;

Quasi vero ullius rei hic *ratio* reddatur, vel afferatur *argumentum*! Quantocius *οὖν* repone.

C. XXXV Narrationem de Stephano puero parum intelligo. An censendus eam satis illustrasse interpres Didotianus, qui ministrum Alexandri haec dicentem facit:

„Visne, rex, medicamenti istius (de naphtha igitur) periculum in Stephano hoc faciamus? Si enim hunc quoque tangat, neque *corpore eius* restinguatur, vehementissimam omnino vim eius esse fatebor"?

Ipsius enim interpretis istud *corpore eius* est. Hoccine ergo narratiunculae argumentum ut scurra hoc dicat: „tam turpis aspectu ille est ut non solum amoris sed quamvis flammam statim restinguat"? Non obloquor. Sic enim puer ille a Plutarcho descriptus fuit: *παιδαρίου παριστῶτος εὐτελοῦς σφόδρα καὶ γελοίου τὴν ὄψιν.*

C. XXXVI Vestes purpureas, quibus potitus sit Susis Alexander, ideo pristinum nitorem servasse aiunt quia in iis tingendis mel et oleum fuerint adhibita

καὶ γὰρ τούτων τὸν ἴσον χρόνον ἐχόντων τὴν λαμπρότητα καθαρὰν καὶ στίλβουσαν ὁρᾶσθαι.

Non, opinor, mel et oleum hic inter se comparantur sed de utroque praedicatur idem. Quid autem praedicatur? Quid unice in hunc locum convenit? Nempe eorum nitorem *diutissime* perstare. Lege ergo *πλεῖστον* vel *μέγιστον* vel eiusmodi aliquid pro *ἴσον*.

C. XXXVII Agitur de Lycii cuiusdam filio, qui aliquamdiu Alexandri exercitui viam monstravit

ὃν Φασιν, ἔτι παιδὸς ὄντος Ἀλεξάνδρου, τὴν Πυθίαν προειπεῖν, ὡς λύκος ἔσται καθηγεμὼν Ἀλεξάνδρῳ τῆς ἐπὶ Πέρσας πορείας.

Ain vero? Pythia *puerum vaticinata est*! Quis unquam sic est locutus? Et ut iam concedamus hic factum esse quod fieri non potuit, quam absurde nunc puero illi annectitur coniunctio *ὡς*. Qui sanae menti consultum volunt *ὃ* pro *ὃν* rescribant: „quod et puero etiamtum Alexandro Pythia est vaticinata, Lycum ei in bello Persico ducem fore".

C. XXXVIII Quondam cum amicis Alexandro Susis epulas celebrante in quibus Thaidi morem gerens Darii regiam incendere coepit, milites Macedonici laeti et ipsi accurrebant

ἤλπιζον γὰρ ὅτι τοῖς οἴκοι προσέχοντός ἐστι τὸν νοῦν καὶ μὴ μέλλοντος ἐν βαρβάροις οἰκεῖν τὸ πιμπράναι τὰ βασίλεια καὶ διαφθείρειν.

Aut, quod parum verisimile, *ἤλπιζον* hic absolute positum est („spei pleni erant"), aut post *γάρ* excidit aliquid in hanc sententiam: „se mox domum reversuros".

C. L Portentum quoddam, quod Clito evenerat, tamquam dirissimum vatibus interpretantibus statim pro eo sacra expiatoria peragi iussit:

καὶ γὰρ αὐτὸς ἡμέρᾳ τρίτῃ κατὰ τοὺς ὕπνους εἶδεν ὄψιν ἄτοπον.

Quemadmodum apparet e sequenti *δόξαι γάρ,* hoc vatibus *narrat* Alexander. Lege ergo *ἰδεῖν* pro *εἶδεν*.

C. LII Post Cliti caedem fractum deiectumque sic erigit Anaxarchus philosophus: en iacet rex ille et hominum veretur leges opinionesque

οἷς αὐτὸν προσήκει νόμον εἶναι καὶ ὅρον τῶν δικαίων, ἐπείπερ ἄρχειν καὶ κρατεῖν νενίκηκεν, ἀλλὰ μὴ δουλεύειν ὑπὸ κενῆς δόξης κεκρατημένον.

Tam insolite et mire dictum hoc ut in *νενίκηκεν* aliud quid latere suspicer.

C. LVII *προβάτου δὲ τεκόντος ἄρνα περὶ τῇ κεφαλῇ σχῆμα καὶ χρῶμα τιάρας ἔχοντα καὶ διδύμους ἑκατέρωθεν αὐτοῦ κτέ.*

„Ego haec non intelligo" Sintenisius annotat. Vellem semper tam candidus fuisset.

C. LX Scriptores rerum uno ore affirmant

τὸν Πῶρον ὑπεραίροντα τεσσάρων πηχῶν σπιθαμῇ τὸ μῆκος ἱππότου μηδὲν ἀποδεῖν πρὸς τὸν ἐλέφαντα συμμετρίᾳ διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος.

Haeccine intellexit Sintenisius, vel interpres Didotianus, qui haec dat: „Porum cubitorum quatuor et palmi longitudine fuisse, equitemque corporis magnitudine elephanto respondisse"? Video quid velit: „cum equo veheretur Porus, elephanto non minor erat". Sed sic *ἱππότην* scribendum erat, lenis sane coniectura ... qua nihil proficimus: mox enim legimus non equo sed elephanto vehi solitum Porum.

C. LXXVII *δυσζήλως δ' ἔχουσα* (Rhoxane) *πρὸς τὴν Στάτειραν ἐξηπάτησεν αὐτὴν ἐπιστολῇ τινι πεπλασμένῃ παραγενέσθαι.*

Rectene *ἐξηπάτησεν* pro *ἔπεισεν* dictum?

Caesar c. III Dicitur Caesar sine controversia secundas tulisse eloquentiae

τὸ δὲ πρωτεῖον ὅπως τῇ δυνάμει καὶ τοῖς ὅπλοις πρῶτος εἴη μᾶλλον ἀσχοληθεὶς ἄλλοις ἀφεῖναι, πρὸς ὅπερ ἡ φύσις ὑφηγεῖτο τῆς ἐν τῷ λέγειν δεινότητος ὑπὸ στρατειῶν καὶ πολιτείας, ᾗ κατεκτήσατο τὴν ἡγεμονίαν, οὐκ ἐξικόμενος.

Hic a Bryanno recepi *ἄλλοις* pro *ἀλλ'* sed id post, non ante, *ἀσχοληθεὶς* posui. Restat totius loci ingratissima verbositas. Bis idem dicitur, primum breviter eleganterque (*τὸ δὲ πρωτεῖον ... ἀφεῖναι*), deinde magno verborum ambitu (*πρὸς ὅπερ ... ἐξικόμενος*). Praeterea *ἡ πολιτεία* minime obstat quominus aliquis

oratoriae arti det operam. In iis quae statim sequuntur (*αὐτὸς δ' οὖν ὕστερον ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος ἀντιγραφῇ κτἑ.* l. *γοῦν* quoniam *argumentum* affertur) ipse Caesar inducitur tantummodo *militares labores* excusans. Sat causarum, opinor, cur ista *πρὸς ὅπερ . . . ἐξικόμενος* sciolo reddamus.

C. IV Qui potest Antonius *in Graecia*, dum causam dicit apud *proconsulem*, tribunorum invocare auxilium?

ib. *πολλὴ μὲν [ἐπὶ τῷ λόγῳ] περὶ τὰς συνηγορίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπε.*
Deleantur inclusa.

C. V Populus Caesarem in deliciis habere coepit
ὡς ἥμερον ἄνδρα καὶ περίμεστον ἤθους.
Ultima vocabula quo sensu dicta sit non video.

C. IX De Bonae Deae sacris et alia et haec narrantur:
ὅταν οὖν ὁ τῆς ἑορτῆς καθήκῃ χρόνος, ὑπατεύοντος ἢ στρατηγοῦντος ἀνδρὸς, αὐτὸς μὲν ἐξίσταται καὶ πᾶν τὸ ἄρρεν.
Deesse hic aliquid censeo quo significetur consulis vel praetoris *domi* ea sacra fieri.

C. XI Notissima Caesaris ad amicos in Hispania verba sic referuntur:
οὐ δοκεῖ ὑμῖν ἄξιον εἶναι λύπης, εἰ τηλικοῦτος μὲν ὢν Ἀλέξανδρος ἤδη τοσούτων ἐβασίλευεν, ἐμοὶ δὲ οὐδὲν λαμπρὸν οὔπω πέπρακται;
Non est Graecum istud; lege *οὐδὲν λαμπρόν πω.*

C. XIV *ἐπὶ τοὺς ἐνίστασθαι μετὰ ξιφῶν ἀπειλοῦντας.*
Immo vero *ἐνστήσεσθαι.*

C. XV Priorum ducum alium alia re superabat Caesar
τὸν δὲ πλήθει καὶ βίᾳ πολεμίων οὓς ἐνίκησε, τὸν δὲ ἀτοπίαις καὶ ἀπιστίαις ἠθῶν ἃ καθωμίλησε.
Rarior hic est verbi *καθομιλεῖν* usus. Ne quis tamen dubitet

quin recte Wyttenbachius restituerit, conferat Cleom. c. XVII ubi inter se opponuntur καθομιλῆσαι et βιάσασθαι sicut hic καθομιλῆσαι et νικῆσαι. Est ergo καθομιλεῖν: homines (saevos trucesque) verbis et convictu sibi placidos reddere.

C. XVII Cum quondam Caesar in pauperis tugurium venisset vix uni homini recipiendo idoneum, „honorifica optimis, necessaria infirmissimis sunt concedenda" ait et

Ὄππιον ἐκέλευσεν ἀναπαύσασθαι.

Hoc tum demum utcunque ferri posset si deinde legeremus per illam noctem Caesarem ambulavisse, sed sequitur:

αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν ἄλλων ὑπὸ τῷ προστεγίῳ τῆς θύρας ἐκάθευδε

ut satis absurde inter se opponantur ἀναπαύεσθαι et καθεύδειν. Rectissime vero omnia habebunt si restituerimus ἔνδον quod inter ἐκέλευσεν et ἀναπαύσασθαι excidit.

C. XVIII Post multos magnosque labores Helvetios vicit Caesar

καλῷ δὲ τῷ τῆς νίκης ἔργῳ κρεῖττον ἐπέθηκε τέλος τὸ συνοικίσαι τοὺς διαφυγόντας ἐκ τῆς μάχης.

Istud τέλος ego addidi et sic dilectum Plutarcho restitui flosculum. Cf. XXXIX ἔργῳ μεγάλῳ τέλος οὐκ ἐπέθηκε.

C. XX Defecerunt Belgae impetumque fecerunt in Gallos Romanorum socios. Caesar vero

τοὺς μὲν ἀ θ ρ ο υ σ τ ά τ ο υ ς καὶ πλείστους αἰσχρῶς ἀγωνισαμένους τρεψάμενος διέφθειρεν.

Adiectivum notatum non intelligo; fac esse superlativum a positivo ἄθροος, nihil in sequentibus legitur quod recte ei opponatur.

C. XXIX Tamquam si minime Caesarem metueret Pompeius non parabat exercitus

λόγοις δὲ καὶ γνώμαις κατεπολιτεύετο τῷ δοκεῖν Καίσαρα καταψηφιζόμενος ὧν ἐκεῖνος οὐδὲν ἐφρόντιζεν.

Haec sic a Plutarcho scribi non potuerunt. Quid sit καταπολιτεύεσθαί τινα neque obscurum est et saepe docet ipse Plutarchus; est enim non armis sed artificiis „politicis" superare adversarium, velut Meneclides ille Ἐπαμεινώνδαν κατεπολιτεύσατο

πολὺν χρόνον (Pelop. XXV). Pompeius vero Caesarem non *κατεπολιτεύσατο* verum *κατεπολιτεύετο*, superare eum *conabatur* et *sibi videbatur*. Hanc irriti conatus falsaeque spei notionem utcunque significavit simulque ut potuit verbi *καταπολιτεύεσθαι* vim illustravit sciolus in margine annotans *τῷ δοκεῖν καταψηφιζόμενος*.

C. XXXVIII Transponenda inter se esse vocabula *ἐν τῷ στόματι* et *καὶ κινδυνεύσας* demonstravi Mnem. 1904 p. 260.

C. XL Caesar Pompeium apud Dyrrachium obsidens quia neque pecunia abundabat neque frumento

χρόνου βραχέος ἐδόκει περὶ αὐτῷ καταλυθήσεσθαι.

Aut participium aliquod, velut *διελθόντος* post *βραχέος*, aut, ante *χρόνου*, adverbium *ἐντός* excidit aut denique mirus hic est genitivi usus.

C. XLII Castris apud Pharsalum ab utroque positis

ὁ μὲν Πομπήϊος αὖθις εἰς τὸν ἀρχαῖον ἀνεκρούετο λογισμὸν τὴν γνώμην.

Novimus Herodoteum illud *ὦ δαιμόνιοι μέχρι τέο πρύμναν ἀνακρούσεσθε*; Lepidissima ergo metaphora homo quid agat inscius, cum redit ad id quod reliquit, dicitur *εἰς τὸν ἀρχαῖον ἀνακρούεσθαι λογισμόν*. Sed venustam locutionem corrupit qui *τὴν γνώμην* addidit.

C. XLIV *τῶν δὲ κεράτων τὸ μὲν εἶχεν Ἀντώνιος, αὐτὸς δὲ τὸ δεξιόν.*

Ne putes ante *εἶχεν* excidisse *ἀριστερόν*, confer quod mox sequitur: *τὸ μὲν αὐτὸς εἶχε τῶν κεράτων, τὸ δ' εὐώνυμον Δομίτιος.* Consulto Plutarchus solitam variavit locutionem.

ib. Exspectare hostes quam impetum in eos facere maluit Pompeius, nescius quam habeat vim incursio statim ab initio facta

ὡς ἔν τε ταῖς πληγαῖς βίαν προστίθησι καὶ συνεκκαίει τὸν θυμὸν ἐκ πάντων ἀναρριπιζόμενον.

Corruptum istud *ἐκ πάντων* ut suo *ἐπιόντων* sanaverit Emperius metuo. Quaerendum aliquid quod *ταῖς πληγαῖς* opponatur.

C. XLVIII Victoriae hunc esse iucundissimum fructum Caesar scripsit

τὸ σώζειν τινὰς ἀεὶ τῶν πεπολεμηκότων πολιτῶν αὐτῷ.

Et propter sententiam et propter constantem usum *ἀεί* ponendum est inter *τῶν* et *πεπολεμηκότων*.

C. XLIX Vix nando Alexandrinos effugit Caesar

ὅτε καὶ λέγεται βιβλίδια κρατῶν πολλὰ μὴ προέσθαι βαλλόμενος καὶ βαπτιζόμενος, ἀλλ' ἀνέχων ὑπὲρ τῆς θαλάσσης [τὰ βιβλίδια] τῇ ἑτέρᾳ χειρὶ νήχεσθαι.

Importunius emblema vidi numquam.

C. L Vocabula Latina *veni vidi vici*, cum similiter desinant

οὐκ ἀπίθανον τὴν βραχυλογίαν ἔχουσιν

Plutarchus ait, sed quid sibi velit non video. An *οὐκ ἀπ.* fere est „haud ingratum"?

C. LII Ut vitaret oraculum de Scipionibus semper in Africa victoriam reportaturis, e suis copiis Scipionem quemdam, hominem nullius pretii, elegit qui semper in prima pugnaret acie

ἀναγκαζόμενος πολλάκις ἐξάπτεσθαι τῶν πολεμίων καὶ φιλομαχεῖν.

Aliud quid requiritur, nam *φιλομαχεῖν* nemo *cogitur*. Et dum scribo, quid legendum sit video: *φυγομαχεῖν* non solito quidem sensu (*φεύγειν τὴν μάχην*) sed huic cognatissimo accipiendum (*φεύγοντα μάχεσθαι* Parthorum instar). Eiusmodi praedantium proelia egregie decebat dux qualis ille Scipio erat.

C. LX Senatum concionesque vitans Caesar morbum suum excusabat

οὐ γὰρ ἐθέλειν τὴν αἴσθησιν ἀτρεμεῖν τῶν οὕτως ἐχόντων ὅταν ἱστάμενοι διαλέγωνται πρὸς ὄχλον κτέ.

Haud dubie corruptum est *αἴσθησιν*. Requiritur aliqua pars corporis, quae et, quod mox legitur, *σείεσθαι* possit.

C. LXII *τοῦτον* (Brutum) *ἐξ ἑαυτοῦ μὲν ὁρμῆσαι πρὸς κατάλυσιν τῆς μοναρχίας ἤμβλυνον αἱ παρὰ Καίσαρος τιμαὶ καὶ χάριτες.*

Immo *ὁρμήσαντα*.

Phocion c. II *πόλις ἐν τύχαις ἀβουλήτοις γενομένη ψοφοδεὲς καὶ τρυφερόν ἐστι δι' ἀσθένειαν ἀνέχεσθαι παῤῥησίας, ὅτε μάλιστα δεῖται, τῶν πραγμάτων ἀναφορὰν ἁμαρτήματος οὐκ ἐχόντων.*

Pro *τρυφερόν* exspectes adiectivum quod ét cum infinitivo construi possit ét conveniat in rempublicam *adversis* laborantem rebus: *τρυφᾶν* enim eius est qui otio et prosperitate abundat. Ultima exquisitius sunt enuntiata ita ut non statim a quovis intelligantur. Certe non intellexit interpres Didotianus, cuius haec sunt: „quod *relaxationem* eorum quae peccantur status rerum non admittit". Quae sensu cassa sunt neque quidquam ad *loquendi libertatem* pertinent. Verus sensus est: „*cum* res nullam peccatorum admittunt *correctionem*" i. e. cum tam anceps est reipublicae conditio ut peccata iam corrigi nequeant sed unus error eam statim prorsus pessumdet. Tum enim opus est viro forti qui oratione cives a peccatis retinere audeat.

C. VIII Mirum videri poterat quod populus Atheniensis in rebus gravioribus adulatorum nullam habebat rationem sed

τὸν αὐστηρότατον καὶ φρονιμώτατον ἐκάλει τῶν πολιτῶν καὶ μόνον ἢ μᾶλλον ταῖς βουλήσεσιν αὐτοῦ καὶ ὁρμαῖς ἀντιτασσόμενον.

Supple post *μᾶλλον* quod facile excidere potuit *ἄλλων*, ut habeas id quod interpres Didotianus requiri sensit: „eum qui unus aut *omnium maxime* .... obsisteret".

C. IX In fabula, quam quondam populo narravit Phocion, vir ignavus, corvorum audito clamore, sic locutus est:

ὑμεῖς κεκράξεσθε μὲν μέγιστον ὡς δυνατὸν, ἐμοῦ δ' οὐ γεύσεσθε.

Immo *ὡς δυνατὸν μέγιστον.*

C. XII Phocion cum exercitu in Euboeam missus ibi occupavit

τινα λόφον χαράδρᾳ βαθείᾳ τῶν περὶ τὰς Ταμύνας ἐπιπέδων ἀποκρυπτόμενον.

Requiritur participium significans collem illa convalle a campis esse separatum. Coniicio *ἀποκλειόμενον.*

C. XVII Phocionis haec sunt verba Demosthenem aliosque reprehendentis quod Alexandrum irritent dum in proxima sit vicinia:

ἡμεῖς οὐδὲ βουλομένοις ἀπολέσθαι τούτοις ἐπιτρέψομεν οἱ διὰ τοῦτο στρατηγεῖν ὑπομένοντες.

In *διὰ τοῦτο* quid lateat dubito, sed fortasse sufficit cum B legere *διὰ τούτους*. Nam *propter cives* eorumque salutem viri graves, qualis est Phocion, ingratum imperandi laborem in se recipiunt.

C. XXI Harpalus Phocioni

προσέπεμψε διδοὺς ἑπτακόσια τάλαντα καὶ τἆλλα πάντα καὶ μετὰ πάντων ἑαυτὸν ἐπ' ἐκείνῳ μόνῳ παρακατατιθέμενος.

Duo hinc sunt eximenda vocabula parva: prius *καί* quod structuram sententiae dissolvit et *ἐπί* quod cum *committendi* verbo iungi non potest.

C. XXIII Narrant a Leosthene victis Boeotis et Lamiam compulso Antipatro

τὴν μὲν πόλιν ἐλπίδος μεγάλης γενομένην ἑορτάζειν εὐαγγέλια κτέ.

Nihili locutio est *ἐλπίδος μεγάλης γενέσθαι*. Ergo pro *μεγάλης* restitue *μεστήν*.

C. XXX Menyllo, praesidii Macedonici duce, dona offerente Phocioni, ille respondit

μήτ' ἐκεῖνον Ἀλεξάνδρου βελτίονα εἶναι μήτε κρείττονα τὴν αἰτίαν ἐφ' ᾗ λήψεται νῦν ὁ τότε μὴ δεξάμενος.

Expunge articulum *ὁ*. Ipsa enim Phocionis verba huiuscemodi fuerunt: „cur *ego qui* tunc dona recusaverim nunc ea accipiam?"

C. XXXII Mira locutio

τὴν τοῦ βασιλέως ἐπιμέλειαν ἔχων ὑφ' ἑαυτῷ

quam habeat vim non assequor. De Polysperchonte haec dicuntur.

Cato minor c. I Cum ad discendi venisset aetatem, Cato tarde percipiebat, sed quae semel perceperat firmiter retinebat:

ὃ δὴ καὶ πέφυκεν ἄλλως, τοὺς μὲν εὐφυεῖς ἀναμνηστικοὺς μᾶλλον εἶναι, μνημονικοὺς δὲ τοὺς μετὰ πόνου καὶ πραγματείας παραδεχομένους.

Corruptum adiectivum *ἀναμνηστικούς* videtur; absurdum enim est vocabula qualia sunt *ἀναμνηστικός* et *μνημονικός* *inter se opponere*. Requiritur adiectivum quod *percipiendi celeritatem* significet.

C. IV Erat Cato

περὶ πᾶσαν μὲν ἀρετὴν ὥσπερ ἐπινοίᾳ τινὶ κατάσχετος κτἑ.

Sic est in Sintenisiana, typothetae ut videtur errore. Nam quin *ἐπιπνοίᾳ* sit legendum non est dubium cf. Agis VII *κατασχεθεὶς ὥσπερ ἐπιπνοίᾳ πρὸς τὸ καλόν.*

C. IX Ita se in provincia gerebat Cato ut ii quibus praeerat amore erga eum ducti virtutes eius imitarentur

ἀρετῆς γὰρ ἀληθινὸς οὐκ ἐγγίγνεται ζῆλος ἢ δι' ἄκρας τοῦ παραδιδόντος εὐνοίας καὶ τιμῆς.

De *παραδιδόντος* dubito. Didotiana dat: „nisi eum in quo ea (sc. virtus) *conspicitur* summo amore ... prosequamur" egregie quod ad sensum, qui requiritur, pertinet. Sed in Graeco verbo illud non inest. Praeterea *τιμῆς* mentio hinc aliena videtur. Continuo enim sequitur:

οἱ δ' ἄνευ τοῦ φιλεῖν ἐπαινοῦντες τοὺς ἀγαθοὺς κτἑ.

Ergo toto hoc loco amor et honor *opponuntur* inter se.

C. XIV Catonem despiciebant qui specie ducuntur, sed magnus ille Pompeius insigni eum afficiebat honore

ὥστε πάντας ἐπιστρεφομένους καὶ προσέχοντας ἤδη τῷ Κάτωνι θαυμάζειν ἐξ ὧν πρότερον κατεφρονεῖτο καὶ πρᾳότητα καὶ μεγαλοψυχίαν ἀναθεωρεῖν.

Vix recte: ecquid *ἐξ ὧν .... ἀναθεωροῦντας*: „(in iis rebus) propter quas (*ἐξ ὧν*) antea eum dispiciebant nunc lenitatem et animi magnitudinem cernebant"? Ad structuram quod attinet conferri potest Agis c. XVI *ἀπηλλαγμένος οἷς ταπεινὸς ἦν πρότερον* = *ἀπηλλαγμένος τούτων οἷς* (= *δι' ἃ*) *ταπεινὸς ἦν πρότερον.*

C. XXI Pro *κινδύνῳ* legendum esse *κλυδῶνι* demonstravi Mnem. 1905, 56.

(*Continuabuntur*).

DE OVIDIO IN EXSILIUM PROFICISCENTE
TR. I, 10, 15—20.

De nave qua vectus est poeta haec narrat vs. 15:

Quae simul Aeoliae mare me deduxit *in* Helles ...

Propter ea quae paulo post leguntur Loersius annotat: „illa *mare in Helles* ita capienda sunt, ut Nasonem aut minus definite loqui putemus, cum prope tantum Hellespontum fuerit et dicere debuisset *ad*, aut Hellesponti fines eum citra ipsas maris angustias extendisse". Si in hoc solo versu res verteretur, audaci quidem sed non plane absurda coniectura, *ad* pro *in* legentes, nodum solvere possemus. Sed vs. 16 legitur:

Et longum tenui limite fecit iter.

Ergo non *intravit* solum navis Hellespontum, sed *ab initio ad finem* eum est emensa. Hoc nisi e verbis *longum iter* et *tenui limite* pro certo efficere possumus, praestat posthac quaecunque Latine scripta sunt missa facere, ne mentis obtundamus aciem. *Pervenit* ergo navis e mari Aegaeo per Hellespontum *in Propontidem*. Quid tum?

Fleximus in laevum cursus, et ab Hectoris urbe
  Venimus ad portus, Imbria terra, tuos.
Inde .....
  Threïciam tetigit fessa carina Samon.

Eodem modo quo in vs. 15 Loersius hic Merula sudavit docuitque: „poetam *nondum* venisse in Hellespontum, sed adhuc fuisse in Aegaeo illi propinquo, quod ipse videtur Hellespontum nominare".

Quomodo haec res se habeat ut navis quae, non e Propontide per Hellespontum in Aegaeum mare, sed ex Aegaeo mari per Hellespontum in Propontida venerit, ad Troiam subsistat atque inde in Imbrum et Samothracen traiiciat ..... ipse poeta erit rogandus si quando ab inferis erit excitatus. Tum simul nos doceat censeo, si verum sit quod primis elegiae XI versibus narrat:

Littera quaecunque est toto tibi lecta libello
  Est mihi sollicito tempore facta viae

qui tam multis ante Marconium saeculis et alia multa cognoscere

potuerit quae eo tempore in urbe evenerint et nobilem illum et facundum causarum patronum, ad quem scripta est elegia IX, strenue tunc operam dedisse ut miser poeta in patriam revocaretur.

Cum itinere autem, de quo Ovidius narrat, multa communia habet descriptum ab Apollonio iter (I, 922—935), quod totum hic citabo, idque ita ut communia illa a ceteris distinguantur:

Κεῖθεν (sc. ab insula Lesbo) δ' εἰρεσίῃ μέλανος διὰ βένθεα [πόντου
ἱέμενοι, τῇ μὲν Θρῃκῶν χθόνα, τῇ δὲ περαίην
Ἴμβρον ἔχον καθύπερθε· νέον γε μὲν ἠελίοιο
δυομένου, Χερόνησον ἐπὶ προὔχουσαν ἵκοντο.
ἔνθα σφι λαιψηρὸς ἄη νότος, ἱστία δ' οὔρῳ
στησάμενοι, κούρης Ἀθαμαντίδος αἰπὰ ῥέεθρα
εἰσέβαλον· πέλαγος δὲ τὸ μὲν καθύπερθε λέλειπτο
ἦρι, τὸ δ' ἐννύχιοι Ῥοιτειάδος ἔνδοθεν ἀκτῆς
μέτρεον, Ἰδαίην ἐπὶ δεξιὰ γαῖαν ἔχοντες.
Δαρδανίην δὲ λιπόντες ἐπιπροσέβαλλον Ἀβύδῳ,
Περκώτην δ' ἐπὶ τῇ, καὶ Ἀβαρνίδος ἠμαθόεσσαν
ἠϊόνα, ζαθέην τε παρήμειβον Πιτύειαν.
καὶ δὴ τῇ γ' ἐπὶ νυκτὶ, διάνδιχα νηὸς ἰούσης,
δίνῃ πορφύροντα διήνυσαν Ἑλλήσποντον.

Quid quod eadem in his inesse videtur confusio. Sed *videtur* tantummodo, nam, nisi omnia me fallunt, verbis πέλαγος .... γαῖαν ἔχοντες (928—930) non *continuatur* narratio sed quae breviter dicta iam sunt accuratius ibi explicantur ut appareat quomodo Lesbo Imbrum venerint. Ordine ergo Apollonius haec enumerat: Lesbum, Troiam, Imbrum, adventum ad Hellespontum, iter per Hellespontum. Sed cum quaedam ex his explicandi causa alieno loco inserta essent, facile qui Apollonium legebat in errorem poterat induci.

J. J. Hartman.

PIAE MEMORIAE

ISAACI MARINI IOSUAE VALETON

QUI

EXEUNTE MENSE MARTIO

ANNI HUIUSCE SAECULI

UNDECIMI

AETATIS ANNO SEXAGESIMO SECUNDO

OBIIT.

Denuo luget Mnemosyne nostra!

Vixdum enim proximus huiusce bibliothecae fasciculus in lucem prodiit, cum ad nos nuntius perferebatur de obitu socii nostri

ISAACI MARINI IOSUAE VALETONIS

viri praestantissimi, cuius grato animo pioque colimus colemusque memoriam.

Quamdiu enim vixit, praeclarum omnibus, quibus nostrae artes cordi sunt, exemplum dedit virtutum quae verum bonumque efficiunt philologum.

Erat in eo haud vulgare ingenii acumen, doctrina magna solidaque, laboris appetens magis quam fugiens industria: quo quodque argumentum obscurius esset impeditiusque, eo maiore ardore se totum ei dedere videbatur.

Quarum virtutum documento sunt et doctae illae accurataeque disputationes, quas huic Bibliothecae, cui per quinque lustra praefuit, inserendas curavit, paucas quidem sed quas maximi semper fecerunt idonei de rebus, in quibus totus ille erat, iudices.

Et omnino cordi ei erat Mnemosyne nostra, quae quod etiam Historiae Antiquae et Antiquitatibus, quae dicuntur, strenue consuluit, Valetoni praesertim acceptum est referendum.

Qualisque ante XXV annos Valeto fuit talem se praestitit extremo vitae tempore, cum morbo exhaustus debilisque tamen nihil remittebat in variis gravibusque officiis, quae integris susceperat viribus.

In ipso cecidit proelio strenuus miles, morienti dextra decus legionis suae vindicans.

Ave pia anima!

N.
v. L.
H.

AD SCRIPTORES HISTORIAE AUGUSTAE.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

(*Continuantur e pag.* 194).

Scriptores Historiae Augustae iterum recensuit H. Peter. Volumen alterum. Lipsiae MDCCCLXXXIIII.

TREB. POLLIONIS VALERIANI DUO 1. 5 *de longioribus exemplis et fortasse* ***interioribus*** *nihil dico.*

Pro *interioribus*, quae codicum mss. omnium lectio est, Peterus Obrechtium secutus *inferioribus* recensuit spreta Eyssenhardtii coniectura *integrioribus*, cum olim vulgo *ignotioribus* ederetur.

Emenda ***incertioribus.***

2. 1 *at captum Valerianum principem* [principum] *non satis gratulor, magis gratuler, si redderetur.*

Expungatur vocabulum, quod uncis inclusi, utpote e dittographia antecedentis ortum.

TREB. POLLIONIS GALLIENI 5. 3 *auditum praeterea tonitruum terra mugiente, non Iove tonante, quo motu* ***ipsae*** *multae fabricae devoratae sunt cum habitatoribus, multi terrore emortui.*

Legendum est *quo motu* ***ipso.***

5. 6 *Saeviente fortuna, cum hinc terrae motus inde hiatus soli* ***ex*** *diversis partibus pestilentia orbem Romanam vastaret,* e. q. s.

Pro *ex* corrige ***et.***

6. 8 *Ac ne quid mali deesset Gallieni temporibus, Byzantiorum civitas, clara navalibus* [bellis], *claustrum Ponticum, per eiusdem Gallieni milites ita omnis vastata est, ut prorsus nemo superesset.*

Vocabulum a me inclusum aliquem addidisse suspicor cui voc. *navalia* notio non satis liqueret.

8. 1 *iam primum inter togatos patres et equestrem ordinem albato milite et omni populo praeeunte, servis etiam prope omnium et mulieribus cum cereis facibus et lampadis praecedentibus Capitolium petit.*

Restituendum est *servis etiam propinquorum omnium*; cf. Treb. Poll. Claudius 2. 6: amavit propinquos.

9. 5 *quidam scurrae miscuerunt se Persis, diligentissime scrutantes omnia atque unius cuiusque vultum mira inhiatione mirantes.*

Immo potius *mira inhiatione rimantes.*

11. 5 *Areopagitarum praeterea cupiebat ingeri numero contempta prope re publica.*

Si quid mutandum est, potius scribendum videtur *contempta propria re publica* quam Scaligero duce post *prope* inserendum *Romana.*

17. 2 *nec defuit Annius Cornicula, qui eum quasi constantem principem falso sua voce laudaret.* [peior tamen ille qui credidit.]

E codicum mss. scriptura *falsu* lectio genuina *falsa sua voce* reponenda est. Ultima verba in marginem reicienda sunt, unde iniuria in textum irrepserunt.

17. 3 *saepe ad tibicinem processit, ad organum se recepit, cum processui et recessui cani iuberet.*

Emenda *processui aut recessui.*

20. 3 *nam cum cingula sua plerique militantium, qui ad convivium venerant, ponerent hora convivii, Salonius puer sive Gallienus his auratos costilatosque balteos rapuisse perhibetur, et, cum esset difficile in aula Palatina requirere quod perisset, ac tacitis vultibus viri detrimenta pertulissent, postea rogati ad convivium cincti adcubuerunt.*

Legendum est *postea rogati ad convivium cuncti cincti adcubuerunt,* cuius lectionis codex Palatinus servare videtur vestigium, quippe qui pro *cincti* a prima manu *cuncti* exhibeat.

21. 2 *quamvis aliqui non parum in se virtutis habuisse videantur, multum etiam rei publicae profuisse.*

Voc. *aliqui* ante *multum* repetitum fuisse ibique rescribendum puto.

Treb. Pollionis Triginta Tyranni 3. 9 *virum quem ego prae ceteris stupeo, et qui locum principis mereatur iure.*

Conicio *qui locum principis mereatur inire.*

6. 3 *qui et ipse .... composita factione Agrippinae percussus Victorino filio Caesare a matre Vitruvia sive Victoria, quae mater castrorum dicta est, appellato.*

Corrige *Agrippinae est percussus.*

7. 1 *De hoc nihil amplius in litteras est relatum, quam quod nepos Victoriae Victorini filius fuit et a patre vel ab avia sub eadem hora, qua Victorinus interemptus, Caesar est nuncupatus ac statim a militibus ira occisus.*

Locus e Victorini vita supra allatus (6. 3) emendandum esse demonstrat *a matre vel ab avia*; ceterum sequentia sic constituenda videntur: *qua Victorinus interemptus est, Caesar nuncupatus.*

7. 2 *Extant denique sepulchra circa Agrippinam, brevi marmore inpressa* [humilia], *in quibus titulus est inscriptus:*

Vocabulum, quod uncinis inclusi, verborum antecedentium glossam duco.

8. 2 *de hoc quid amplius requiratur ignoro nisi quod eum insigniorem brevissimum fecit imperium.*

Ratio postulat *referatur.*

8. 3 *Et vita quidem strenuus ac militaribus usque ad imperium gradibus evectus, quem* e. q. s.

Legendum est *Fuit vita quidem strenuus.* Pro *vita*, quod in Peteri editione est, apud Iordanum et Eyssenhardtium recensitum est: *vir*; utra sit lectio tradita e neutra editione patet. Haec sane commendatur 10. 8: Fuit, quod negari non potest, vir in militari re semper probatus.

8. 10 *ars mihi obiciatur ferraria, dum me et exterae gentes ferrum tractasse suis cladibus recognoscant. in Italia .... denique, ut omnis Alamannia* e. q. s.

Post verba *in Italia* lacunam esse Richterus Petero persuasit; antea coniecturis locum restituere conati sunt, Casaubonus *efficiam* — Baehrens *ut Italia denique* proponentes, Eyssenhardtius verba *in Italia* delevit. At de loco suo detrusa sunt, qui est in versu superiore, nam ita legendum esse Marii sententia plane comprobat: *ars mihi obiciatur ferraria in Italia, dum me et exterae gentes ferrum tractasse suis cladibus recognoscant, denique* e. q. s.

9. 1 *neque in quoquam melius consultum rei publicae a militibus videbatur,* [quam] *quod instantibus Sarmatis creatus est imperator, qui fessis rebus mederi sua virtute potuisset.*

Voc. *quam*, a me inclusum, a nescio quo additum esse suspicor, qui id post comparativum *melius* male abesse crederet.

10. 1 *Fati publici fuit, ut Gallieni tempore quicumque potuit, ad imperium prosiliret. Regilianus denique in Illyrico ducatum gerens imperator est factus auctoribus* [imperii] *Moesis.*

Insipidum emblema unciuis significavi.

10. 12 *Arcus Sarmaticos et duo saga ad me velim mittas, sed fiblatoria, cum ipse misi de nostris.*

Verba *ipse misi* corrupta esse credo, veram autem lectionem esse *cum epistulis de nostris*; cf. § 10 in eadem hac Claudii epistula: felicem Gallienum, etiamsi ei vera nemo nec de bonis nec de malis nuntiat.

10. 15 *mirabile autem hoc fuit in Valeriano principe, quod omnes, quoscumque duces fecit, postea militum testimonio ad im-*

perium pervenerunt, ut appareat senem imperatorem in diligendis rei p. ducibus talem fuisse, qualem Romana felicitas, si continuari fataliter potuisset, [sub bono principe] *requirebat.*

Verba, quae uncinis saepsi, expungenda esse ipse verborum tenor facile docet. Nimirum ascripta sunt ad verba praecedentia *Romana felicitas, si continuari fataliter potuisset* illustranda.

11. 2 *et cum Macrinus cum filio suo Macriano contra Gallienum veniret cum plurimis, exercitus eius cepit, aliquos corruptos fidei suae addixit.*

Legendum existimo *veniret, plurimos exercitus eius cepit, aliquos* cet. inducto *cum,* quod e versu superiore male hic repetitum originem corruptelae fuisse suspicor. Plurimos autem exercitus illos triginta milium militum fuisse e c. 12. 14 et c. 13. 3 apparet.

11. 3 *cumque Gallienus expugnare virum fortem frustra temptasset, pacem cum eo contra Posthumum pugnaturus* fecit.

Verbum *fecit,* quod in codicibus mss. non legitur, vulgo addi solet ad sententiam explendam. Nescio tamen an melius suppleatur *pacem cum eo* ⟨*contraxit*⟩ *contra Posthumum pugnaturus.*

12. 1 *quaerentibus etiam militibus principem unum in locum concesserunt quaerentes, quid faciendum esset.*

Post *principem* excidisse videtur: *bonum*; cf. § 4 infra: et ego, quod negare non possum, bonum principem quaero.

13. 3 *hic enim vehemens cum prudentissimo patre, cuius merito imperare coeperat, a Domitiano victus triginta dixi superius milibus militum spoliatus est.*

Pro *vehemens* corrige *veniens*, cl. c. 11. 2: et cum Macrinus cum filio suo Macriano contra Gallienum veniret, c. 12. 12: factus est igitur cum Macriano et Quieto duobus filiis .... imperator ac statim contra Gallienum venire coepit. Ceterum sollemnis scriptori formula ⟨*ut*⟩ *dixi superius* reddatur, quoniam voc. *ut* post *triginta* a librario omissum est.

18. 10 *ex quadam provincia unam tantum speciem praeberi iussit, quod ea redundaret, atque ab ea milites submoveri.*

Pro *quod* scribendum est: *quoad*. Post *ab ea* sententia mihi quidem flagitare videtur: *postea*; sin altera lectio *ex quaque provincia* vera est, olim scriptum fuisse *atque ab ea milites subinde submoveri* potius crediderim.

21. 6 *sed statua eius videtur, quadrigae autem, quae decretae fuerant, quasi transferendae ad alium positae sunt nec adhuc redditae. nam in his locis fuerunt* e. q. s.

Locum corruptum alii aliter restituere conati sunt. Ego temptavi: *quasi transferendae ad alium posi⟨tum asporta⟩tae nec adhuc redditae.*

22. 3 *cum quadam die cuiusdam servus curatoris, qui Alexandriam tunc regebat, militari ob hoc caesus esset, quod crepidas suas meliores esse quam militis diceret, collecta multitudo ad domum Aemiliani ducis venit* e. q. s.

Non video, quomodo dictum servi, crepidas suas meliores esse quam militis, quemquam offendere potuerit; quis non laudaret potius tale animi contenti documentum? At verba eius contumeliosa fient, si vocabulo *militari* transposito eum loquentem feceris, *crepidas suas meliores esse militari quam militis*. Quodsi iustus verborum ordo sic restitutus erit, dubito an etiam lectio tradita *militare* servanda sit, pro qua editores olim *militarie* scribere solebant, hodie fere cum Salmasio *militari* ponunt.

22. 7 *Alexander denique vel Alexandrinus .... virtutum merito vocatus est. et cum contra Indos pararet expeditionem, misso Theodoto duce Gallieno iubente dedit poenas*, cet.

Quandoquidem supra non nisi bona ac secunda Aemiliani memorata sunt, vitium in codicibus nostris frequentissimum latere atque corrigendum *sed cum contra Indos* satis perspicuum est.

24. 3 *versus denique illius fertur, quem statim ad Aurelianum scripserat: 'Eripe me his, invicte, malis'.*

Pro *statim* Peterus scripsit: *furtim*, sed veram lectionem esse puto: *saltim* cl. Treb. Poll. Gallieni 21. 2: neque enim digni sunt eorum plerique, ut volumen talium hominum saltim no-

minibus occuparetur, Trig. Tyr. 31. 6: ita ut de familia tam sancta et tam nobili saltim pauca referantur, Claudius 13. 1: quoniam res bellicas diximus, de Claudii genere et familia saltim pauca dicenda sunt, Vopisci Aurelianus 24. 9: breviter saltem tanti viri facta in litteras mittam, ibid. 29. 1: de qua pauca saltem libet dicere.

26. 2 *quem cum alii archipiratum vocassent, ipse se imperatorem appellavit. monetam etiam cudi iussit. Palatium in arce Isauriae constituit.*

Post *iussit* ex haplographia excidisse credo *et*.

27. 1 *Zenobia .... rem publicam optinuit, parvulos Romani imperatoris habitu praeferens* [purpuratos] *eosdemque adhibens contionibus.*

Verbum, quod uncinis inclusi, delendum est.

30. 1 *eo usque perventum est, ut Gallieno nequissime agente optime etiam mulieres imperarent et quidem peregrina enim nomine Zenobia .... imperavit.*

Ita codices mss. Gruterus post *imperarent* plene distinguens verba *et quidem* induxit, quem Iordanus et Eyssenhardtius sequuntur. Peterus quoque punctum posuit post *imperarent*, sed verba *et quidem* retinens pro *enim* scripsit *etiam*. Aut equidem fallor aut locus hoc uno vitio laborat, quod voc. *optime* de loco suo detrusum est; legendum enim credo:

ut Gallieno nequissime agente etiam mulieres imperarent et quidem o p t i m e. peregrina enim nomine Zenobia .... imperavit.

Cf. in hac vita § 5, 8, 10 et Claudius 1. 2: si quidem eo res processit, ut mulierum etiam vitas scribi Gallieni comparatio effecerit.

30. 12 *nam cum semel concubuisset,* [exspectatis menstruis] *continebat se, si praegnans esset, sin minus, iterum potestatem quaerendis liberis dabat.*

Tollendum est additamentum insipidum.

31. 5 *quos ego in unum volumen idcirco contuli, ne de singulis, si singula quaeque narrarem, nascerentur indigna fastidia* [et ea, quae ferre lector non posset].

Verba, quae uncis saepsi, ab aliquo ad *indigna fastidia* illustranda in margine ascripta atque postea in textum recepta esse manifestum est.

33. 2 *cum in agro suo degeret senex atque uno pede claudicans vulnere, quod bello Persico Valeriani temporibus acceperat, factus est ⟨imperator et⟩ scurrarum ioco Claudius appellatus est.*

Verba *imperator et* post Gruteri tempora addita esse videntur, sed lacunam temere ita expletam esse censeo atque locum sic melius restituere mihi videor: *acceperat, ⟨imperator⟩ factus et scurrarum ioco Claudius appellatus est.* Partes similes verborum *acce*perat et *im*perat*or* fortasse causa est, propter quam hoc vocabulum omissum sit, quo facto scilicet *et* in *est* mutatum est.

Treb. Pollionis Claudius 5. 2 *his accedit quod rogantem Aureolum et foedus petentem imperator gravis et serius non audivit.*

Ad verbum *rogantem* requiritur voc. *vitam*, quod excidisse credo; cf. 11. 5, ubi de Claudio in epigrammate:

vitam qui iure negavit
omnibus indignis et magis Aureolo.

Etiam in Claudii responso: 'Haec a Gallieno petenda fuerant' numerus pluralis Aureolum plura petiisse comprobat.

6. 2 *denique Scytharum diversi populi .... in Romanum solum in rep. venerunt atque illic pleraque vastarunt.*

Haec in libris mss. leguntur; postea nimirum emendatum est *in rem p.*, dein: *et rem p.*, denique Salmasio auctore verba ab editoribus deleta sunt praeter Peterum, qui ingeniose pro *in rep. venerunt* scripsit: *inruperunt.*

At tamen veram lectionem ita restitutam esse dubito; infra c. 7. 3 de iisdem gentibus dicitur: 'trecenta viginti milia barbarorum in Romanum solum armati venerunt', unde mihi succurrit, litteras *in rep.* formam mutilam esse atque nostro quoque loco scriptum olim fuisse: *in Romanum solum armati venerunt atque illic pleraque vastarunt.*

8. 4. Magna victoria de Gothis reportata Claudius ad Iunium Brocchum dedit epistulam, quae, si editoribus credendum est,

§ 4, 5, 6 continetur neque quicquam nisi proelium commissum commemorat. At, hercle, multo longiorem eam fuisse aio, nam minime dubium mihi quidem est quin sequentia quoque verba (c. 9 § 1—5: *Et utinam Gallienum .... colonus e Gotho.*), quibus de Gallieno et de tyrannis ei aequalibus sive Treb. Pollio seu Claudius multos questus effundit, epistulae illi attribuenda sint. Quod si semel perspexeris, èt *nostra diligentia* (9. 2) optime positum neque cum Madvigio in *vestra dil.* immutandum videbis èt ipsum Pollionem post epistulam descriptam verbis *nec ulla fuit regio* (9. 5) suam rerum narrationem iuste persequi.

9. 2 *si quidem nunc verba naufragii publici colligit nostra diligentia ad Romanae rei publicae.*

Ita libri mss., in quibus si cum Salmasio *ac Romanae rei p.* correxeris, cl. Vopisci Aurel. 9. 3 e. a., unum vocabulum *verba* emendandum restabit. Quoniam e multis coniecturis a viris doctis propositis nulla hucusque editoribus satis placuit, meam iis addere libet; nempe persuasum habeo veram ac genuinam lectionem esse: *si quidem nunc membra naufragii publici* cet. Cf. Vopisci Carus 1. 4: triginta etiam prope tyrannorum .... caesa civilium membra sibimet vindicantium, Ovid. A. A. I. 412: vix tenuit lacerae naufraga membra ratis.

10. 3 'Tu, qui nunc patrias gubernas oras
et mundum regis, arbiter deorum,
in .... veteres tuis novellis;
regnabunt etenim tui minores
et reges facient suos minores'.

Lacunam, quae in hac sorte est, critici varie explere sunt conati; Peterus, Salmasio obsecutus, recensuit: *tu vinces* veteres tuis novellis. Propter litterarum sequentium similitudinem versum ita restituere malim:

in*vertes* veteres tuis novellis.

12. 1 *Fuerunt per ea tempora et apud Cretam Scythae et Cyprum vastare temptarunt, sed ubique morbo atque ⟨fame⟩ exercitu laborante superati sunt.*

Pro *ubique* corrige *ibi quoque*, cl. 11. 3: nam cum se

Haemimontum multitudo barbararum gentium, quae superfuerant, contulisset, illic ita fame ac pestilentia laboravit, ut iam Claudius dedignaretur et vincere.

13. 2 *Claudius Quintillus et Crispus fratres fuerunt.*

Emenda *Claudio*, nam frater imperatoris alibi nusquam duobus nominibus indicatur, sed semper et ubique uno nomine Quintillus fruitur, et cf. 13. 9: Ipsi Claudio liberi nulli fuerunt, Quintillus duos reliquid, Crispus, ut diximus, filiam.

Vopisci Aurelianus 1. 4 *cui cum ego respondissem neminem a me Latinorum, Graecorum aliquos lectitatos, dolorem gemitus sui vir sanctus per haec verba profundit.*

Pro *gemitus sui* Peterus scripsit: *ingemiscens*, alii alia protulerunt. Scriptum olim fuisse suspicor: *dolorem ingenii sui.*

4. 3 *habuisse quin etiam nonnihilum divinationis, adeo ut aliquando marito suo iurgans ingesserit, cum eius et stultitiam increparet et vilitatem: 'En imperatoris patrem'.* [ex quo constat illam mulierem scisse fatalia.]

Verba, quae inclusi, in marginem releganda sunt.

9. 4 *ille liberator Illyrici, ille Galliarum restitutor, ille dux magni totius exempli.*

Vocabulum *totius* multi emendare studuerunt, Peterus ipse *totus* scripsit, at in mentem mihi venit, fieri posse ut non corruptum, sed de loco suo deturbatum sit, qui locus forsitan fuerit ante *Illyrici.*

15. 1 *nam et actae sunt Crinito a Valeriano gratiae, et adoptio, ut solebat, impleta.*

Pro *Valeriano* sine dubio scriptum fuit: *Aureliano.*

17. 1 *extat epistula, quam ego, ut soleo, fidei causa, immo ut alios annalium scriptores fecisse video, inserendam putavi.*

Verba *fidei causa*, quae nunc post *soleo* leguntur, post *video* traicienda sunt, quippe quae ad verba *inserendam putavi* pertineant. Cf. 20. 4: Epistula Aureliani de libris Sibyllinis. nam ipsam quoque indidi ad fidem rerum.

18. 3 *nam dum is a fronte non curat occurrere, subito erumpentibus, dumque illos a dorso persequi parat, omnia circa Mediolanum graviter evastata sunt.*

Verbis *subito erumpentibus* locus suus reddatur, qui est ante *omnia.*

19. 3 *sero ad fatalia iussa respicimus more languentium, qui ad summos medicos nisi in summa desperatione non mittunt, proinde quasi peritioribus viris maior facienda sit cura, cum omnibus morbis occurri sit melius.*

Sententiae ratio postulat ut emendetur: *proinde quasi periculosissimis maior facienda sit cura, cum omnibus morbis occurri sit melius.*

24. 3 *verum Apollonium Thyanaeum, celeberrimae famae auctoritatisque sapientem,* [veterem philosophum,] *amicum verum deorum, ipsum etiam pro numine frequentandum,* e. q. s.

Verba, quae uncinis cinxi, a nescio quo ascripta et deinde in textum recepta sunt.

24. 5 *norat vultum philosophi venerabilis Aurelianus atque in multis eius imaginem viderat templis.*

Pro *atque* restitue: *ut qui.*

25. 3 *cumque Aureliani equites fatigati iam paene discederent ac terga darent, subito vi numinis, quod postea est proditum, hortante quadam divina forma per pedites etiam equites restituti sunt.*

Legendum videtur: *subitanei numinis,* cl. § 5: verum illic eam formam numinis repperit, quam in bello sibi faventem vidit.

29 1. *meministis enim fuisse in templo Iovis optimi maximi* [Capitolini] *pallium breve purpureum lanestre.*

Nomen a me inclusum expungatur. Cf. Vop. Probus 15. 4: has Iovi optimo maximo ceterisque diis deabusque inmortalibus vestris manibus consecrate, atque etiam 12. 1.

29. 3 *nam postea diligentissime et Aurelianus et Probus et*

proxime Diocletianus missis diligentissimis confectoribus requisiverunt tale genus purpurae *nec tamen invenire potuerunt. dicitur enim sandyx Indica talem purpuram facere, si curetur.*

Pro *nam* olim scriptum fuisse credo: *quam*, quod ad *purpuram* referretur in verbis antecedentibus: *Sume purpuram, qualis apud nos est*; cum vero *quam* in *nam* corruptum esset, a nescio quo inserta esse verba *tale genus purpurae*, quae locus ipse, quem obtinent, coarguit.

33. 2 *Zenobia .... sperans se urbem Romanam cum eo visuram. quod illam non fefellit, nam cum eo urbem ingressa est victa et triumphata.*

Corrige sodes: *ingressa est* ⟨*sed*⟩ *victa et triumphata.*

34. 3 *praeferebantur coronae omnium civitatum aureae titulis eminentibus proditae.*

Immo potius *praeditae.*

39. 4 *amnestia etiam sub eo delictorum publicorum decreta est de exemplo Atheniensium* [cuius rei etiam Tullius in Philippicis meminit]. *fures provinciales* [repetundarum] *ac peculatus reos ultra militarem modum est persecutus, ut* e. q. s.

Quis inepta haec additamenta Vopisco deberi credit?

43. 3 *colligunt se quattuor vel quinque atque unum consilium ad decipiendum imperatorem capiunt.*

Pro *unum* quin adverbium *una* sit reponendum equidem vix dubito.

49. 7 *calceos mullos et cereos et albos et hederacios viris omnibus tulit, mulieribus reliquid.*

Verbum *tulit* recte legi neque sollicitandum esse docent Vop. Probus 13. 8, Ael. Lampr. Commodus 10 in medio, Alex. Severus 5. 1, 15 i. f.

Vopisci Tacitus 2. 4 *coeptum est quaeri, ecquis fieri deberet ex omnibus princeps. tunc odio praesentium exercitus, qui creare imperatorem raptim solebat, ad senatum litteras misit, ... petens, ut ex ordine suo principem legerent.*

Aliquando conieci legendum esse: *ex omnibus ⟨exercitibus⟩*, cl. 7. 3: habetis principem, quem de sententia omnium exercituum senatus elegit; nunc vero post *ex omnibus* propter litterarum similitudinem excidisse credo: *ordinibus*, cf. Ael. Lampr. Heliogabalus 3 i. i.: excitatisque omnibus ordinibus.

6. 3 *scit enim, qualem sibi principem semper optaverit nec potest aliud nobis exhibere quam ipse desideravit et voluit.*

Pro *aliud* rescribe: *alium* et cf. Vop. Probus 12. 1: qui nobis principem talem, qualem semper optabamus, dederunt, et Vop. Carinus 18. 4: quales principes semper oravimus.

8. 1 *habet in bibliotheca Ulpia in armario sexto librum elephantinum, in quo hoc senatus consultum perscriptum est, cui Tacitus ipse manu sua subscripsit.* [nam diu haec senatus consulta, quae ad principes pertinebant, in libris elephantinis scribebantur.]

Verba, quae uncinis inclusi, non a Vopisci manu profecta esse puto, qui haud ita multo post Taciti tempora vixit, sed ascripta ab homine posteriore.

11. 8 *Legit sane senex minutulas litteras ad stuporem nec umquam noctem intermisit, qua non aliquid vel scriberet ille vel legeret praeter posterum kalendarum diem.*

Pro *ille* scriptum fuisse opinor: *ipse.*

16. 4 *Et Floriani liberi et Taciti multi extiterunt* [quorum sunt posteri credo millesimum annum expectantes].

Putidum emblema, quod indicavi, non pridem expulsum esse miror.

16. 6 *vir Aureliano, Traiano, Hadriano, Antoninis, Alexandro Claudioque praeferendus, nisi quia in illis varia, in hoc omnia praecipua iuncta fuere.*

Peterus *nisi* uncis inclusit, sed suspicio mihi non abest quin olim scriptum fuerit: *si quidem* in illis varia e. q. s.

Vopisci Probus 1. 5 *sed non patiar ego ille, a quo dudum solus Aurelianus est expetitus, cuius vitam quantum potui persecutus,*

Tacito Florianoque iam scriptis non me ad Probi facta conscendere.

Obiter monere volo, Eyssenhardtium iniuria de suo *expeditum* scripsisse; nempe in capite primo Vitae Aureliani Vopiscus expetitus est sc. a Iunio Tiberiano multis verbis aliis et hisce (§ 8): tu velim Aurelianum ita ut est, quatenus potes, in litteras mittas. Accedit quod, si Eysenhardtii lectio recepta erit, verbis quae proxime sequuntur obtrudetur tautologia frigidissima.

2. 6 *illud tantum contestatum volo me et rem scripsisse, quam si quis voluerit honestius eloquio celsiore demonstret et mihi quidem id animi fuit non Sallustios Livios Tacitos* e. q. s.

Verba ita ut sunt tradita exprimenda curavi. Post Casaubonum multi locum sanare conati sunt, sed omnes male ei consuluisse credo eo quod post *demonstret* plene distinguendum esse putarunt. Equidem mutatione exigua illata (*fuisse ut* pro *fuit*) sic locum constituo:

illud tantum contestatum volo me èt rem scripsisse, quam .... demonstret, èt mihi quidem id animi fuisse ut non Sallustios e. q. s.

8. 3 *quin etiam cum de praedato, sive ex Alanis sive ex aliqua alia gente incertum est, reppertus esset equus non decorus neque ingens, qui* e. q. s.

Pro *reppertus* requiro sollemne in tali re verbum: *reportatus* atque ad ipsam narrationem Ed. Wolffium v. d. revoco, qui nuper (Woch. f. kl. Phil. 1911 n° 2) scripsit „Der Parforceritt eines Partherfürsten".

8. 4 *deinde in urnam milites iussit ⟨nomen suum⟩ mittere.*

Ita Peterus lacunam explevit, alii uno vocabulo *nomen*. Equidem numerum pluralem malim, cl. § 7: ipsis etiam militibus, quorum nomina exierant, id volentibus.

10. 2 *non inepta neque inelegans fabula est scire, quem ad modum imperium Probus sumpserit*:

Conicio: *ciere.*

23. 5 *eant nunc, qui ad civilia bella milites parant, in ger-*

manorum necem arment dexteras fratrum, hortentur in patrum vulnera liberos et divinitatem Probo derogent.

Emendandum est: *p a s c a n t* vel *q u a e r a n t.*

24. 1 *Posteri Probi vel odio vel invidiae timore Romanam refugerunt et in Italia circa Veronam ac Benacum et Larium atque in his regionibus larem locaverunt.*

Peterus scripsit: *Romanam rem fugerunt,* sed mihi quidem praestare videtur: *Romanam a r e a m fugerunt.*

24. 2 *haruspices responderunt, huius familiae posteros tantae in senatu claritudinis fore, ut omnes summis honoribus fungerentur, sed adhuc neminem vidimus* [posteri autem aeternitatem habere videntur, non modum].

Expelle additamentum manifestum!

Vopisci Firmus Saturninus, Proculus et Bonosus 1. 2 *quid Marius Maximus, homo omnium verbosissimus, qui et mythistoricis se voluminibus inplicavit, num ad i s t a m descriptionem curamque descendit?*

Emenda *ad i u s t a m descriptionem curamque.*

6. 3 *cum et Livius et Sallustius taceant res leves de is, quorum v i t a m arripuerunt.*

Pro *vita,* quod in libris mss. legitur, Salmasio auctore editores *vitam* recensere solent, sed potius crediderim restituendum esse: *v i t a s.*

7. 4 *sunt enim Aegyptii, ut satis nosti, v e n t i ventosi, furibundi, iactantes, iniuriosi atque adeo vani,* e. q. s.

Pro *venti,* quod Eyssenhardtius delet, vulgo *viri* legitur; malim: *m e n t e.*

8. 2 *nemo illic archisynagogus Iudaeorum, nemo Samarites, nemo Christianorum presbyter non mathematicus, non haruspex, non a l i p t e s.*

Codices mss., qui *aliptas* exhibent, verae lectionis servarunt vestigium, qua de causa reponas: *a l i p t a e s t.*

10. 4 *nam et in Africa rhetori operam dederat, Romae frequentaverat pergulas magistrales. et ne longius progrediar, dicendum est* e. q. s.

Post *dederat* particula *et* excidit, perperam exarata est post *magistrales.*

12. 8 *Gloriatur, ut vides, rem ineptam et satis libidinosam atque inter fortes se haberi credit, si criminum densitate coalescat.*
Emenda *concallescat*; cf. Cic. ad Att. IV. 18. 2.

Vopisci Carus 1. 2 *nam cum ducta per tempora variis vel erecta motibus vel adflicta, nunc tempestate aliqua nunc felicitate variata omnia prope passa esset,* e. q. s.
Pro *ducta* corrige *cuncta.*

ibid. *videbatur post diversitatem malorum iam secura continuata felicitate mansura.*
Malim *diversitates*, cl. 2. 1: quas varietates sit passa Romana res p., 3. 6: amans varietatum semper et prope inimica fortuna iustitiae.

3. 1 *sed socialibus* [adfecta] *discordiis extenuato felicitatis sensu usque ad Augustum bellis civilibus adfecta consenuit.*
Verbum, quod uncinis inclusi, e versu inferiore hic quoque per errorem depictum est. Quod siquis in sacrarum membranarum verba iuratus tueri velit, legere possit *confecta consenuit,* cl. Numerianus 12. 1: 'quod illi aegritudinis genus vigilia utpote confecto familiarissimum fuit', sed vetat sana ratio, nam scriptor voluit: sed cum sensus felicitatis discordiis socialibus extenuatus esset, respublica, usque ad Augustum bellis civilibus adfecta, consenuit.

6. 2 *Felix autem esset nostra res p., si, qualis Carus est aut plerique vestrum, plures haberem in actibus conlocatos.*
Scriptum fuisse suspicor: *et plerique vestrum.*

8. 1 *Mesopotamiam Carus cepit et Ctesifontem usque pervenit occupatisque Persis domestica seditione* [imperatoris] *Persici nomen emeruit.*
Inclusi vocabulum haud dubie postea insertum.

8. 5 *coruscationum deinde ac tonitruum in modum fulgurum igniti sideris continuata vibratio omnibus nobis veritatis scientiam sustulit.*

Conicio *in modum figurarum igniti sideris.*

Vopisci Numerianus 11. 2 *nam et cum Olympio Nemesiano contendit, qui ἁλιευτικὰ κυνηγετικὰ et ναυτικὰ scripsit inque omnibus coloniis inlustratus emicuit.*

Pro voce *coloniis* alii alia proposuerunt; equidem restuendum puto: *inque omnibus collegiis.*

13. 1 *Diocletianum .... Augustum appellaverunt, domesticos tunc regentem, virum insignem, callidum, amantem rei p., amantem suorum et ad omnia, quae tempus quaesiverat, temperatum,* e. q. s.

Verbum *temperatum,* a multis varie temptatum, corruptum credo e *comparatum.*

13. 2 *educto gladio Aprum praefectum praetori ostentans percussit, addens* [verbis suis]: *'Hic est auctor necis Numeriani'.*

Verba, quae uncinis saepsi, aliquem addidisse puto ad denotandum Diocletianum hoc loco usum esse verbis suis, non alienis ut infra § 3: dixisse autem dicebat Diocletianum, cum Aprum percussisset: 'Gloriare, Aper, Aeneae magni dextra cadis!'

Vopisci Carinus 16. 8 *fastidium subscribendi tantum habuit, ut inpurum quendam, cum quo semper meridie iocabatur, ad subscribendum poneret, quem obiurgabat plerumque, quod bene suam imitaretur manum.*

Loci acumen plane me fugere profiteor, nisi scriptum fuerit *quod non bene s. i. m.*

AD MINUCII FELICIS OCT. 22. 6.

Quid ipse Iuppiter vester? modo inberbis statuitur, modo barbatus locatur; et cum Hammon dicitur, habet cornua, et cum Capitolinus, *tunc* gerit fulmina, e. q. s.

Emenda: *trina* gerit fulmina.

Minucius *trini* pro *tres* usurpare solet, cf. 22. 5: Trivia trinis capitibus et multis manibus horrifica; tela autem trisulca Iovis et alibi apud veteres frequentantur et Ovid. Am. II. 5. 52.

P. H. D.

EMENDATUR HORATIUS CARM. II. 16. 4.

In Horatii odarum libro secundo carminis decimi sexti exordium vulgo ita legitur:

Otium divos rogat in patenti
prensus Aegaeo, simul atra nubes
condidit lunam, neque certa fulgent
sidera nautis.

Satis mirum videtur, omnes quod sciam interpretes latuisse, traditam lectionem servari non posse, quippe cum epitheton *prensus* non habeat quo referatur neque nominis substantivi vice latine fungi possit. Nec tamen vox ipsa *prensus* vitio laborat; iusto enim iure Wickham adnotat: 'prensus, καταληφθείς, apparently a technical word for „caught in a storm" as „deprensus", Virg. G. 4. 421'. Ibi haec habemus: 'deprensis olim statio tutissima nautis'; verbum eodem sensu adhibitum occurrit apud Stat. Theb. I. 370: 'velut hiberno deprensus navita ponto'; deinde apud Lucret. VI. 429 et Catull. 25. 12.

Nemo autem ignorat, saepius nostrum in carminibus sapphico metro conscriptis subiectum cum emphasi quadam in strophae fine posuisse, velut I 2. 21—24; 10. 9—12; 12. 41—44; cett. Cumque multo plura huius rei exempla apud Venusinum suppeditent, equidem mihi persuasi, hoc quoque loco versum quartum ita restituendum esse:

Otium divos rogat in patenti
prensus Aegaeo, simul atra nubes
condidit lunam neque certa fulgent
s i d e r a, n a u t a.

Facillime hoc vitium nasci potuisse, cum praesertim in carm. I. 12. 27 sqq. legatur:

.... *quorum* (Tyndaridarum sc.) *simul alba n a u t i s*
stella r e f u l s i t,

res ipsa declarat neque quemquam, puto, latebit.

H. Wagenvoort H. fil.

ADNOTATIONES CRITICAE

AD

APPIANI HISTORIAM ROMANAM.

SCRIPSIT

S. A. NABER.

Appiani Alexandrini Romanarum Historiarum quae supersunt. Edidit Joh. Schweighäuser. Lips. 1785.

Appiani Alexandrini Historia Romana ab Imm. Bekkero recognita. Lips. 1852.

Appiani Historia Romana. Edid. Ludov. Mendelssohn. Volumen prius. Lips. 1879.

Appiani Historia Romana. Edid. Paulus Viereck. Volumen alterum. Lips. 1905.

Appianus narraturus quae nationes imperio Romano pareant, ab occidentali parte incipit et postquam e longinquo Britanniam insulam verbo salutavit, fingit se intrare fretum Gaditanum et iam ordine enumerabit gentes quae occurrunt Africae littus legenti. Omnium primi sunt, p. 3. 8 [1]), Μαυρουσίων ὅσοι περὶ τὴν θάλασσαν, quod ne tum quidem recte dictum foret, si Maurusii etiam Hispaniam tenuissent, sed tuto reponere poterimus: παρὰ τὴν θάλασσαν, quemadmodum legimus p. 11. 5: Σαυνίταις οἳ παρὰ τὸν Ἰόνιον ᾤκηνται et p. 118. 24: παρὰ τὸν Ἰόνιον οἰκῆσαι. Itidem perperam editur p. 4. 19: Θρᾳκῶν ὅσοι περὶ τὸν Εὔξεινον, sed recte p. 5. 10: Κόλχοι παρὰ τὴν Εὔξεινον θάλασσαν ᾠκημένοι. Redit idem vitium p. 779. 1.

1) Ubique usurus sum numeris Bekkerianis, quae simplicissima ratio est.

Pag. 5. 2: *τούτων πέρι καὶ ἐφ' ἑκάστου δηλώσω τἀκριβέστατα.* Quod correxeram *τἀκριβέστερα*, id brevi post cognovi itidem placuisse Mendelssohnio. Est Appiani textus paulo facilior ad emendandum, nam eaedem locutiones apud eum saepe ad satietatem usque recurrunt: usurpat quidem superlativum *ἀκριβέστατον*, sed multo saepius comparativum praetulit. Veluti p. 662. 8: *εἴρηται δ' ὅμως ἐς ἀκριβέστατον φίλον Καίσαρι*, ita correxit Henr. Stephanus p. 800 Schw., sed in libris invenitur comparativus. Itaque recte fortasse p. 113. 20: *ἀκριβέστατα μὲν ἐν τῇ Ἰβηρικῇ συγγραφῇ δεδήλωται*, sed ne nimis sibi arroget, postquam egit de finibus imperii p. 5. 18, non plus profiteri audet quam se *ὡς ἐγγύτατα ἐλθεῖν τοῦ ἀκριβοῦς*. Vide praeterea comparativum p. 696. 27: *τῆς ὕβρεως γνωσθείσης ἀκριβέστερον* et p. 657. 25: *τἀκριβέστερα περὶ τοῦ φόνου καὶ τοῦ δημοσίου πάθους*. Quod legitur p. 726. 25: *ἐπήλπιζε περιμείναντας ἐς ἕω τἀκριβέστατα μαθεῖν*, recte, uti opinor, Herwerdenus correxit *τἀκριβέστερα*, sed nunc contradicit Viereckius, qui vulgatarum lectionum paulo tenacior esse solet; equidem consimili loco p. 140. 10: *παρ' αἰχμαλώτου τἀκριβέστατα μαθών*, itidem comparativum longe praeferam. Pariter p. 539. 17: *φυλάττειν αὐτοὺς μέχρι τἀκριβέστατα μάθωσι*, eadem correctione utar. Etiam p. 227. 21: *μεταδώσοντας αὐτῇ τἀκριβέστατα*, multum dubito itane recte scribatur.

Ridicule editur p. 10. 32 Appianum scripturum esse primo libro *τὰ τῶν βασιλέων ἔργα ἅπαντα ἐφ' ἑαυτῶν, ὡς ἐγένετο.* Corrige: *ὅσ' ἐγένετο.*

Pag. 14. 15: *ἐδέοντό τε οἶκτον λαβεῖν τινὰ τοὺς Σαβίνους σφῶν τ' αὐτῶν καὶ κηδεστῶν καὶ ἐκγόνων καὶ θυγατέρων.* Immo praestat: *θυγατριδῶν.*

Pag. 14. 19: *συγγιγνώσκοντες ἤδη μὴ καθ' ὕβριν εἰργάσθαι ταῦτα Ῥωμαίους.* Recte hoc quidem, et tamen praefero *Ῥωμαίοις*, ut *εἰργάσθαι* passivum verbum sit.

Pag. 16. 12. Leguntur apud Suidam Coriolani verba ad Volscos: *ὅτι πατρίδα καὶ γένος ἀλλαξάμενος ἥκοι*, ubi necessarium est

futurum: *ἀλλαξόμενος*. Sed quod continuo sequitur: *τὸ μηδὲν ἡγησάμενος ἢ τὰ τῶν Οὐολούσκων ἀντὶ τῆς πατρίδος αἱρήσεσθαι βουληθείς*, non ea est Appiani interpretatio, sed ipsius Suidae, qui participium *βουληθεὶς* coniungere potuit cum futuro infinitivi, qui error non cadit in Appianum. Apparet praeterea dubitavisse lexicographum dicereturne *πατρίδα ἀλλάττεσθαι* de vetere patria quam quis deserit an de nova quam vult sibi adsciscere. Rem conficit p. 215. 4: *τὰ ἐν Τύρῳ καταλιπόντες ἠλλάξασθε Λιβύην*.

Pag. 22. 15: *εἰ μὴ ὀμόσειεν ὅτι λύσει τῷ πατρὶ τὴν δίκην καὶ ὁ μὲν ὤμοσε καὶ διέλυσεν*. Corrigam: *διαλύσει*. Cf. p. 25. 16, 30. 17, 82. 6, alibi.

Pag. 23. 31. Apud Furculas Caudinas Pontio filio pater suasit quod omnes norunt: *ἴσθι νίκην τήνδε πρώτην καὶ μεγίστην θησαυρίζειν τὴν εὐτυχίαν*. Obscura verba sunt; lux fiet si scripseris: (*μετὰ*) *νίκην τήνδε*. Quid hic sit *θησαυρίζειν* Schweighauserus dicit p. 156.

Pag. 28. 21. Tarenti, nam haec quoque historiola notissima est, *τὸ θέατρον ἔπαιζεν ὡς ἐπὶ γελοίῳ*. Hic quid requiratur, nimirum *ἐπαιώνιζεν*, duo loci ostendent: p. 725. 3: *οἱ δ' ἀκούσαντες ἐπαιώνισαν τε καὶ ἠσπάσαντο ἀλλήλους ἐπὶ διαλλαγῇ*, et p. 869. 9: *ἐπαιώνιζον αὐτίκα ἅπαντες ὡς ἐπ' εἰρήνῃ*.

Pag. 30. 4. Rheginus medicus Decium Campanum, qui oculis laborabat, *χρίσας τοῖς κατακαίουσι καὶ δαπανῶσιν ἐκέλευσεν ἀνασχέσθαι τοῦ πόνου μέχρι αὐτὸς ἐπανέλθοι*. Quae est ea orationis scabrities? Offensionem omnem vitabis scribendo *ἰοῖς κατακαίουσι*. Vide modo p. 395. 5: *Μιθριδάτην ἐθεράπευον Ἄγαροι, Σκυθικὸν ἔθνος, ἰοῖς ὄφεων ἐς τὰς θεραπείας χρώμενοι*. Tam lene remedium in tam gravi morbo tamdiu latuisse! (ΤΟΙΣ — ΙΟΙΣ).

Pag. 30. 13. Audi quid deinde factum sit: Decius caecus *φυλασσόμενος ἐπιμελῶς οἷα πηρὸς ἑαυτὸν διεχρήσατο*. Quod vides, plane contrarium requiritur itaque Schweighauserus *ἀμελῶς* commendavit, Bekkerus autem (*οὐ*) *φυλασσόμενος*. Neutrum

mihi magno opere placet: incidi in ἀτημελῶς. Appianus adiectivum ἀτημέλητος habet p. 800. 14.

Pag. 39. 20: τοῦ δ' οἴνου καὶ τῶν ἄλλων ἄδην ἐνεπίμπλαντο οἱ Κελτοί. Inseram: τῶν ἄλλων ⟨ἀγαθῶν⟩· vide modo p. 49. 16: τὴν γῆν μεγάλων ἀγαθῶν γέμουσαν et p. 32. 14: κοινωνὸν τῶν παρόντων ἀγαθῶν.

Pag. 20. 18: λιμὸς ὁμοῦ καὶ λοιμὸς ἐπέλαβε Ῥωμαίους. Hoc breve Appiani fragmentum servatum fuit in Anecdotis Bekkeri p. 146. 7, sed imprimis operae pretium est animadvertere quam saepe istiusmodi sermonis elegantiae apud Appianum recurrant. Veluti supra iam habuimus p. 9. 19: λιμοί τε καὶ λοιμοὶ συνεχεῖς καὶ στάσεις. Tum p. 109. 17: τεθηριωμένοις δὲ τὰ σώματα ὑπὸ λιμοῦ καὶ λοιμοῦ. P. 384. 9: τὰ νεκρὰ σφῶν ἀγχοῦ ἄταφα ῥιπτούμενα λοιμὸν ἐπῆγεν ἐπὶ τῷ λιμῷ. P. 584. 17: ἐς λοιμὸν ἐκ λιμοῦ τοὺς πολεμίους περιφέρειν. Denique p. 764. 28: λιμὸν ὁμοῦ καὶ λοιμὸν ἐνοχλοῦντα τότε Αἰγύπτῳ. Imitatur Appianus Hesiodum et Herodotum VII. 171; cf. Cobet. *Mnem.* 1882 p. 216 et 237.

Pag. 45. 23: τοὺς Καρχηδονίους ἀσθενεῖς καὶ ταπεινοὺς ὁρῶντες. Hic omissum sane est participium ὄντας, sed inserere noli et receptam lectionem sollicitare. Quod saepissime apparet, Appiano fere perinde est addatne participium nec ne. Invenio v. c. p. 103. 11: τὸν σῖτον ἔκειρεν ἔτι χλωρόν, p. 114. 29: λεγόμενος δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπὶ βωμῶν ἔτι παῖς ὁρκωθῆναι, sed de eadem re, p. 53. 2: ἐλέγετο δὲ καὶ παῖς ὢν ἔτι ὑπὸ τοῦ πατρὸς ὁρκωθῆναι, et eiusmodi exempla conquirere facillimum est. Cf. Viereck. p. 491. 13.

Pag. 48. 32: οἵτινες δ' αὐτὴν οἰκῆσαι πρῶτοι νομίζονται. Aut plurimum fallor aut omnino legendum est οἰκίσαι. Itidem p. 49. 6: δοκοῦσι δέ μοι καὶ Φοίνικες οἰκῆσαί τινα τῆς Ἰβηρίας, utere eadem correctione, uti et 251. 31: ἐπηράσαντο εἴ τις οἰκήσειεν αὐτήν et p. 426. 2: Σκιπίωνα Σκορδίσκους ἐς τὸν Ἴστρον καὶ τὰς νήσους τοῦ ποταμοῦ μετοικῆσαι φυγόντας. Illud verbum οἰκίζειν apud Appianum minime rarum est: vide

simplex verbum p. 111. 23: πόλιν δ' ᾤκουν μιγάδες Κελτιβήρων, οὓς Μαριος ᾠκίκει πρὸ πέντε ἐνιαυτῶν et p. 55. 12: τὴν πόλιν ᾤκιζεν αὖθις. Sunt composita verba ἐποικίσαι p. 83. 2, συνοικίσαι p. 252. 29 et 85. 7; item ἀνοικίσαι p. 75. 11: αὕτη τὰς βραχυτέρας πόλεις ἀνῴκιζεν ἐς αὐτήν et medium ἀνοικίσασθαι p. 208. 25: ἀνοικίσασθε ὅπῃ θέλετε τῆς ὑμετέρας, item p. 211. 18 et 239. 32. Perfectum ᾠκῆσθαι vel si mavis Ionice οἰκῆσθαι apud Herodotum haud infrequens est: dixi de hoc verbo *Mnem.* 1855 p. 4; hunc quoque usum Appianus imitatur p. 73. 30: Λούσονες οἱ περὶ τὸν Ἴβηρα ᾤκηνται et p. 426. 11: ὅσα ἄλλα ὅμορα τούτοις ᾤκηται· quocirca p. 336. 2: Ἑλλήνων τοὺς ἐπὶ τοῦ Πόντου κατῳκισμένους, tuto licebit corrigere κατῳκημένους. Semel, si bene memini, in Appiani libris verbum πολίζειν invenitur, nempe p. 85. 11: ἐκέλευεν ἐν τῷ πεδίῳ περιμένειν μέχρι πολίσειεν αὐτοὺς ἐπελθών, ubi omnino malim: αὐτὸς ἐπελθών.

Quam fuerit Appianus geographiae imperitus, nusquam luculentius apparet quam p. 51. 25, ubi diserta verba sunt de Ibero flumine: ἐξίησιν ἐς τὸν βόρειον ὠκεανόν. Nempe confudit Iberum cum Tago, sicuti p. 55. 15 confundit Saguntum et Carthaginem Novam, qui non minus puerilis error est. Nihil fortasse mirum est tempore belli Punici secundi plebeculam Romanam tam turpiter locorum ignaram fuisse — quamquam quis facile crediderit talem inscitiam cecidisse in eos qui cum exercitu in Hispania fuissent? — sed tercentis annis post neminem certe decebat scribere historiam et negligere situm locorum, quae multi iamdudum cognoverant. Scribit Strabo III p. 166 Cas.: ὅσα βάρβαρα καὶ ἐκτετοπισμένα καὶ μικρόχωρα καὶ διεσπασμένα, τούτων ὑπομνήματα οὔτ' ἀσφαλῆ ἐστιν οὔτε πολλά· ὅσα δὲ δὴ πόρρω τῶν Ἑλλήνων, ἐπιτείνει τὴν ἄγνοιαν. Deinde indignabundus addit quae itidem αὐτολεξεὶ describam: οἱ δὲ τῶν Ῥωμαίων συγγραφεῖς μιμοῦνται μὲν τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' οὐκ ἐπιπολύ· καὶ γὰρ ἃ λέγουσι, παρὰ τῶν Ἑλλήνων μεταγράφουσιν· ἐξ ἑαυτῶν δ' οὐ πολὺ μὲν προσφέρονται τὸ φιλείδημον· ὥσθ' ὁπόταν ἔλλειψις γένηται παρ' ἐκείνων, οὐκ ἔστι πολὺ ἀναπληρούμενον ὑπὸ τῶν ἑτέρων. Appiani negligentiam si Strabo cognoscere potuisset, acriter, credo, exagitasset ineptias hominis Romani quidem, sed qui Graecorum studiis innutritus fuerat. Sed

nostra studia ita constant: haud raro turbidis fontibus contenti simus oportet. — Illud quoque, quod nunc annectam, ad rem aliquatenus pertinet: p. 81. 27 scriptor describit quid Luculli milites in obsidione Intercatiae urbis perpessi sint: *οἴνου γὰρ οὐκ ὄντος οὐδ' ἁλῶν οὐδ' ὄξους οὐδ' ἐλαίου, πυροὺς καὶ κριθὰς καὶ ἐλάφων κρέα πολλὰ καὶ λαγωῶν χωρὶς ἁλῶν ἑψόμενα σιτούμενοι κατερρήγνυντο τὰς γαστέρας καὶ πολλοὶ καὶ ἀπώλλυντο.* Hic aliquantulum miror salis penuriam, nam Hispani utebantur et maritimo et fossicio: vide modo Strabonem III p. 143 Cas.: apud Turditanos, inquit, *ἅλες τε ὀρυκτοί εἰσι· καὶ ποταμῶν ἁλμυρῶν ῥεύματα οὐκ ὀλίγα· οὐκ ὀλίγη δ' οὐδ' ἡ ἐκ τῶν ὄψων ταριχεία, οὐκ ἔνθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἄλλης τῆς ἐκτὸς στηλῶν παραλίας, οὐ χεῖρον τῆς Ποντικῆς.* Notabile autem fame laboravisse Romanum militem, quum carne abundaret: convenit p. 102. 1, ubi ex severa Scipionis disciplina militibus *τὰ σιτία ὥριστο κρέα ζεστὰ καὶ ὀπτὰ εἶναι.* Nec multo aliter, Tacit. Annal. XIV 24, in Armenia Corbulonis milites per inopiam et labores fatiscebant, carne pecudum propulsare famem adacti. Itidem Caes. Bell. Gall. VII 17: usque eo, ut complures dies milites frumento caruerint et pecore e longinquioribus vicis adacto famem sustentarent.

Pag. 59. 29: *ἡλίου δύναντος*, collata p. 776. 20: *δύνοντος τοῦ θεοῦ*, tuto reponere licebit *δύνοντος*. Ceterum circa usum verbi *δύειν* in nostro Appiani textu, quantum observavi, non erratur, nisi quod p. 625. 26 legitur: *τὴν ἐσθῆτα ἀπεδύσατο* et nimis ridicule dictum est p. 474. 4 = 550. 25 *δούλων ἐσθῆτας ὑποδύντες*, cf. Cobet. *Mnem.* 1882 p. 215. Compositum *περιδύειν* ter invenitur: p. 753. 18, 864. 14 et 865. 6.

Verbum *ἅλλεσθαι* apud Appianum habet primum aoristum *ἅλασθαι*, sed sex aliis locis, haud satis scio an perperam, aoristus secundus est *ἁλέσθαι*, p. 61. 19, 144. 12, 286. 12, 648. 26, 828. 18 et 875. 15.

Recte Appianus distinguere solet inter adiectiva *πάτριον, πατρῷον* et *πατρικόν*, nec mendum subest nisi duobus locis, quorum alterum, pag. est 642. 30, Cobetus sanavit, *Mnem.* 1882 p. 219,

cum scriberet Iovem non *πάτριον*, sed *πατρῷον* esse dicendum. Alter legitur p. 61. 21: *ἡ μὲν δὴ πόλις ἔθυεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὡς τῆς πατρῴας εὐπραξίας ἐκ πόνων πολλῶν αὖθις ἀνακυπτούσης*. Sermo est de Carthagine Nova omnium exspectatione celerius capta eaque certe fuit imperatori non *πατρῴα* sed *πατρία εὐπραξία*, cum pater et patruus in eadem provincia mortem obiissent. Sed praeterea *πατρικὸν φίλον* de more Appianus dicit p. 597. 1, rarius autem multo est, quod invenio p. 263. 1, *πατρικὸς ἐχθρός*.

Pag. 63. 31: *ἀναζεῦξαι μὲν οὐκ εὐπρεπὲς ἡγεῖτο εἶναι Σκιπίων·* hic noli delere proprium nomen tamquam plane inutiliter additum, sed cum Nipperdeio refinge ut fiat: *Σκιπίωνι*. Hoc modo apud Appianum dum sese efferunt, suum sibi proprium nomen libenter usurpant: ecce exempla: pag. 65. 2: *ἐπικουρεῖτε κινδυνεύοντι ὑμῶν τῷ Σκιπίωνι*, modo cum Stephano corrigas: *προκινδυνεύοντι*. Pag. 340. 10: *αἰσιούμενος ἄρα ἔνθαπερ Ἀλέξανδρος ἀνεπαύσατο καὶ Μιθριδάτην ϛαθμεῦσαι*. Pag. 410. 16: *τοῦτο μὲν οὐκ ἔφη ποτὲ ὑποϛήσεσθαι Μιθριδάτης γε ὤν*. Pag. 800. 11: Brutus Cassium *ἐμακάριζεν ὁμοῦ φροντίδων καὶ ἀνίας ἀπηλλαγμένον, αἳ Βροῦτον ἐς ποῖον ἄρα τέλος ὁδηγοῦσιν;* Pag. 642. 4: *ὑμετέραν καὶ οὐκ Ἀντωνίου τάδε φωνὴν εἶναι τιθέμενος, ἀναγνώσομαι*. Pag. 684. 1: *αὐτοὺς δ' εἰδέναι οὔτε ὠμὸν οὔτε σμικρολόγον Ἀντώνιον*. Pag. 318. 24: *ὑπερόψει μὲν οὕτως Ἀντίοχον, ὑπερόψει δ' ἐπ' αὐτῷ καὶ Σέλευκον*. Denique pag. 488. 10: *σὺ τολμᾷς κτεῖναι Γάιον Μάριον*. Sed sic solent omnes et omnes ita loqui occasione data solemus eodemque referendum illud: *Οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ*. Alibi proprium nomen interpolatum deprehendimus, veluti p. 602. 24: *τοιούτοις ἄρα κατὰ [Μιθριδάτην] τὸν τοῦδε πατέρα πολεμῶν ἀνδράσι*.

Pag. 64. 1: *τὴν ϛρατιὰν ἐς ἐπήκοον ἐλάσας*. Corrige cum Nipperdeio: *καλέσας*. Reiskius aliter nec melius apud Schweigh. p. 236.

Pag. 68. 20: *ὥρκωσαν τοὺς ἀρίϛους καὶ τὰ γύναια καὶ τοὺς παῖδας ἀνελεῖν καὶ τὸ πῦρ ἅψαι καὶ ἑαυτοὺς ἐπικατασφάξαι*. Primum vide quod iam aliquoties observavimus, eadem ab Ap-

piano plus semel plane iisdem verbis enunciata fuisse, nam verba recurrunt pag. 776. 29: τὸ πῦρ ἅψαντες ἑαυτοὺς ἐπικατέσφαξαν. Praeterea notandum ἀνελεῖν esse infinitivum futuri temporis, quocirca reponendum est ἅψειν et ἐπικατασφάξειν. Iam multis saeculis ante Appianum futurum illud ἑλεῖν pro αἱρήσειν usu receptum fuit, veluti exempla satis crebra apud Polybium cum cura collegi *Mnem.* 1857 p. 343. Apud Appianum vide simplex ἑλεῖν p. 138. 25, ἀνελοῦμεν p. 192. 4, ἀνελοῦντα p. 390. 7, ἀνελοῦσιν p. 756. 3, alibi fortasse. Cobetus in *Mnem.* 1882 p. 222 attulit p. 745. 7: εἰ δὲ καὶ τὰ χρήματα προσαφέλοισθε, περιςήσετε εἰς ἀπρέπειαν ἀναξίαν γένους et reposuit προσαφελεῖσθε. Idem ibidem p. 227 exscripsit p. 797. 22: ἐπιςρέφων ἐς τὸ διατείχισμα τοῦ Κασσίου — ὡς ἐξελὼν αὐτὸ καὶ παροδεύσων ἐς τὸ τοῦ Κασσίου ςρατόπεδον, rectissime mutato accentu cum Schweighausero emendavit ἐξελῶν. Duos praeterea locos enotavi nondum correctos, pag. 214. 32: ἐναγίζετε αὐτοῖς ἐπερχόμενοι καὶ τοῖς ἱεροῖς θύειν εἰ θέλετε ἐπιόντες, τὰ δὲ λοιπὰ καθέλωμεν, ubi praeterea vide quam nihil intersit inter ἐπερχόμενοι et ἐπιόντες. Alter locus legitur p. 259. 16: εἴ τις ἐξέλοι τοὺς Μακεδόνων βασιλέας, ἐπιδραμεῖται ῥᾳδίως. Sed iam nemo dubitabit quin corrigendum sit καθελοῦμεν et ἐξελεῖ.

Pag. 68. 29: τὰ παιδία κατέσφαξαν καὶ τὸ πῦρ ἐγείραντες ἑαυτοὺς ἐπέρριψαν. Aut fallor aut per errorem articulus irrepsit et praestat: κᾆτα πῦρ ἐγείραντες. Addam p. 134. 18: πίσσαν αὐτοῦ τοῖς μηχανήμασιν ἐπερρίπτουν, οἱ δὲ καὶ ἐκδραμόντες ὑπέθηκαν, ubi supplendum (πῦρ) ὑπέθηκαν. Sed quod p. 253. 30 narratur fit praeter rei naturam: τοὺς δὲ ἐς τὴν γῆν μέχρι γαςρὸς κατώρυσσε, καὶ περιτοξεύων ἢ ἐσακοντίζων ἔτι ἐμπνέουσι πῦρ ὑπετίθει. Hic melius certe foret ἐπετίθει, sed fieri potest ut gratior corruptela lateat.

Pag. 75. 16: ςρατεύεσθαι Ῥωμαίοις προσέτασσεν. Lege: συςρατεύεσθαι, coll. p. 78. 4, 80. 16, 89. 1, aliis multis locis.

Pag. 78. 20: τὸν Μάρκελλον ἠξίουν ἐς τὰς Γράκχου συνθήκας

ἀ ν α γ α γ ε ῖ ν. Malim: *ἀ ν α γ ρ ά φ ε ι ν*. Cf. p. 260. 21: *ἐς τοὺς Ῥωμαίων συμμάχους ἀνεγράφοντο*, et ubi non.

Pag. 92. 25. Nisi quid me fugit, Ionica forma *θεραπευτήρ* quinquies apud Appianum occurrit: similiter *διαλλακτήρ* bis, nam saepius invenitur communis omnium forma *διαλλακτής*.

Pag. 93. 31. Sunt formae minime Atticae *διέπτησαν* p. 781. 11 et p. 791. 3 *πτάντες*, quas non magis sollicitabo quam id quod legitur p. 223. 30: *ὅπῃ τι ἀμελούμενον ἴδοι, ἐφίπτατο ἐξ ἀφανοῦς ὥς τις ἀετός*. Hinc itidem tuebor p. 779. 15: *ἐπεφαίνετο ἄφνω καὶ ἀφιπτάμενος ἠνώχλει*. Sed, fatebor enim, id quod invenio p. 93. 31: *ὀξέως μ ε θ ι π τ α μ έ ν ο υ ς δυσεργὲς ἡγούμενος καταλαβεῖν*, libenter cum Henrico Stephano correxerim: *μ ε θ ι ς α μ έ ν ο υ ς* et eadem correctione utar p. 779. 10: *περιθέοντός τε καὶ μ ε θ ι π τ α μ έ ν ο υ*.

Pag. 95. 18. In Numantiae descriptione inveniuntur verba: *μία κάθοδος ἦν ἐς τὸ πεδίον, ἣ τάφρων ἐπεπλήρωτο καὶ ς η λ ῶ ν*. Quid hoc rei est? Vetus Interpres appellavit: *columnas transversas*, sine sensu, cf. Schweig. p. 303. Supervenit Emperius qui *τάφρων ὑψηλῶν* restituere voluit, credo propter p. 120. 19, ubi *τάφροι βαθύταται* memorantur, sed coniectura nimis violenta est. Equidem incidi in: *τάφρων ἐπεπλήρωτο καὶ π η λ ῶ ν*. Vide vocabulum apud Polybium III 79. 9: *τῶν δὲ ὑποζυγίων τὰ πλεῖςα πίπτοντα διὰ τοὺς πηλοὺς ἀπώλλυντο* et brevi intervallo post: *τὰς ὁπλὰς ἀπέβαλον διὰ τὴν συνέχειαν τῆς διὰ τῶν πηλῶν πορείας*. Ipse vides quam facile *ςηλῶν* et *πηλῶν* confundi possint, cum Π et ΣΤ millies permutentur. Sed etiamsi correctionem satis probabilem esse dixeris, nescio tamen quid faciam verbis quae post breve intervallum sequuntur p. 95. 30: *μέχρι γὰρ ςήλαις καὶ φάραγξιν ὁ Πομπήιος*, ... deinde sequitur in libris lacuna, quam supplere nequeo. Conferre poteris de situ Numantiae p. 95. 17, quae *ποταμοῖς δύο καὶ φάραγξιν ἀπόκρημνος* est. P. 104. 31 sermo est de vico, quem *τέλμα πηλοῦ περιεῖχεν, ἐπὶ δὲ θάτερα φάραγξ ἦν*. Vide quoque p. 147. 5: *περὶ ἕλη καὶ τέλματα καὶ ποταμὸν οὐκ εὔπορον ἦλᾶτο*. P. 456. 17: *ἐξ ἐνεργῶν ἐς ἀργὸν ἢ λίμνας ἢ τέλματα*. P. 579. 5: *ἐς τέλμα κατενεχθείσας*.

P. 730. 24: ἕλη καὶ τέλματα. P. 885. 6: αἱ δ' ἐς τέλματα ἐξώκελλον ὑπὸ ῥύμης. Alii videant num ex his locis aliquid lucis queant extundere.

Pag. 97. 24: οὐ γὰρ εἰδέναι συνθήκας ἑτέρας 'Ρωμαίων ἀξίας. Verius et simplicius est εἶναι.

Pag. 98. 18: ἄπυρον τὴν νύκτα διήγαγεν ὅλην Φεύγων ἐς χαράκωμα. Necessarium est Φυγών.

Pag. 99. 7: τὴν βουλὴν ἔφασαν ἀπορεῖν εἰ ὁ Αἰμίλιος πόλεμον ἕτερον ἀρεῖται. Correxeram ἀπερεῖν, sed cf. p. 123. 25: ὑπεκρίνοντο ἀπορεῖν ὅτι χρήματα 'Αννίβας αἰτοίη λέγων νικᾶν et p. 272. 2: ἀπορεῖν ἔφη τί ὁ 'Αντίοχος ἔλθοι ἐπὶ θάλασσαν, unde fortasse illic praestabit rescribere: ἀπορεῖν τί ὁ Αἰμ. πολεμον ἕτερον αἵρεται. Utrum mavis?

Pag. 102. 32: οἱ δ' ἄλλοι τὰ ἔργα διῄρηντο καὶ τοῖς μὲν ταφρεύειν ἐτέτακτο, τοῖς δὲ τειχίζειν, τοῖς δὲ σκηνοποιεῖν, χρόνου τε μῆκος ὡρίζετο αὐτοῖς καὶ διεμετρεῖτο. Lege: ὥριστο et διεμεμέτρητο. Cf. p. 101. 32: τὰ σιτία αὐτοῖς ὥριστο.

Pag. 103. 6: τοῦ μὴ εὐκαταφρόνητον τοῖς πολεμίοις αὐτὸν γενέσθαι (τοῖς) καὶ τέως καταφρονοῦσιν. Ipse vides quid supplendum sit.

Pag. 108. 13: τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐκτεμών. Quod ipsa natura duce Cobetus docuit *Mnem.* 1882 p. 212, dicendum esse τὴν γλῶτταν ἐκτεμεῖν, sed τὴν χεῖρα, τὴν κεφαλὴν ἀποτεμεῖν, id scriptoris usu confirmatur itaque eo sensu recte ponitur ἀποτεμεῖν p. 567. 3, 669. 25, 734. 5, 736. 4, 737. 2, 742. 17, 752. 18 et 787. 13 et ἀποκόψαι p. 738. 1. Errarunt eo loco quem supra indicavi, p. 364. 23, 496. 2 et 513. 2; sunt igitur pauci loci qui repugnant, cum praesertim praepositiones ἀπὸ et ἐκ facillime confundi possint, quae nota res est. Semel observavi excidisse praepositionem, p. 765. 15: ὁ μὲν Δολοβέλλας προύτεινε τὴν κεφαλὴν τῷ σωματοφύλακι αὐτοῦ, καὶ τεμόντα προσέταξε φέρειν Κασσίῳ σῶστρον ἴδιον· ὁ δὲ τεμὼν ἐπικατέσφαξεν ἑαυτόν.

Pag. 109. 6: τοὺς πρέσβεις ἀπέκτειναν ὡς κακῶν ἀγγέλους et p. 217. 13: τοὺς πρέσβεις κατέλευον ὡς κακῶν ἀγγέλους. Nonne utrobique praestat κακαγγέλους?

Pag. 109. 7: τὸ σφέτερον ἀσφαλὲς ἴσως διῳκημένους παρὰ τῷ Σκιπίωνι. Prorsus languet illud ἴσως· praestare dixerim τέως, quemadmodum supra p. 109. 2: χαλεποὶ καὶ τέως ὄντες ὀργὴν ὑπ' ἐλευθερίας ἀκράτου.

Pag. 109. 23: πολλοὶ τῆς ἐλευθερίας ἔτι ἔχονται. Prorsus otiosa est particula ἔτι· quid igitur? num expungam? Non committam: latet verbum γλίχονται, quod Appianus apud Herodotum invenerat VIII. 143.

Pag. 110. 8: οἱ λοιποὶ δ' ἐξῄεσαν ἐς τὸ δεδομένον χωρίον. At miseris Numantinis nihil prorsus relictum fuit: scribam: δεδειγμένον.

Pag. 116. 23 de Hannibale legimus quo artificio uti soleret: τὴν κόμην ἐνήλλασσε συνεχῶς ἐσκευασμέναις ἐπινοίαις. Prorsus absurda verba sunt, sed minime nos latet quid Appianus narrare voluerit. Omnibus nota res est ex Polybio III 78. Hannibal ut sibi caveret a Gallorum perfidia κατεσκευάσατο περιθετὰς τρίχας, ἁρμοζούσας ταῖς κατὰ τὰς ὁλοσχερεῖς διαφορὰς τῶν ἡλικιῶν ἐπιπρεπείαις, καὶ ταύταις ἐχρῆτο συνεχῶς μετατιθέμενος. Hinc Livius XXII. 1: mutando nunc vestem, nunc tegumenta capitis, errore etiam sese ab insidiis munierat. Quid latet? Est Godofredi Hermanni correctio ἐσκευασμένος (νέαις) ἐπινοίαις, nec dubitamus quin participium ἐσκευασμένος veram Appiani manum repraesentet. Simplex verbum σκευάζειν cum apud alios tum apud Appianum de omni ornatu rectissime ponitur, veluti p. 41. 5, 133. 25, 146. 14, 177. 24, 231. 30, 750. 8, 753. 32, 754. 9, alibi. Pag. 157. 20: ἐσκευασμένους ὅπλοις τε καὶ ἵπποις ὅ τι δύναιντο καλλίστοις, rescribendum est κάλλιστα, sicuti brevi post, vs. 26, bene scribitur. Sed citra controversiam corruptum est ἐσκευασμένος ἐπινοίαις vel, cum Hermanno, νέαις ἐπινοίαις. Alii sic dixerint, quod nunc non disputo, sed Appiani sermo simplex et incomtus est et illud ἐπινοίαις

planissime respuit. Hic commode recordatus sum, quomodo Synesio subvenire voluerim *Mnem.* 1894 p. 123. Φαλάκρας est ἐγκώμιον p. 85 B: ἀλλ' οἱ μὲν ἐπὶ τῶν οἰκημάτων ἄντικρυς οὗτοι καί τοι νικᾶν νομίζουσιν, ὡς ταύτῃ μάλιστα τὸ θῆλυ τοῦ γένους ἐκμιμησόμενοι. Vetus interpres sine sensu: „Ac palam quidem ii qui in lupanari prostant: quamquam hi *sese victores putant,* quasi hoc maxime modo muliebre genus imitari possint." Contuli Pollucem II 30: ἐκαλεῖτο δέ τι καὶ πηνήκη καὶ προκόμιον προσθετόν, οὐ γυναιξὶ μόνον ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν τοῖς ἐνδεῶς εἰς κόμης λόγον πράττουσιν. Convenit Poll. X 170 et Photius in voce πηνήκη· περικεφαλαία τριχωτὴ καὶ προσθετὴ κόμη· ἔνθεν καὶ πηνηκίζειν τὸ ἀπατᾶν· τῆς δὲ περιθετῆς κόμης τὸ μὲν ἔντριχον, τὸ δὲ προκόμιον, τὸ δὲ πηνήκην ἐκάλουν. Itaque πηνίκην, nam haec verior forma est, etiam Synesio reddere volui scribendo: καὶ πηνίκην νομίζουσιν, sicuti idem ille alibi dixit αὐλητρίδας ἐνόμιζε, ne quis de usu verbi νομίζειν dubitet. Nec dissimiliter Hannibal τὴν κόμην ἐνήλλασσε συνεχῶς ἐσκευασμένος πηνίκαις. Idem nomen etiam alibi apud Appianum periit: p. 747. 30, quo tempore proscriptiones flagrabant per urbem: ἕτεροι δὲ ἑτέρως φυγόντες ἢ κρυπτόμενοι, μέχρι τῶν σπονδῶν, οἱ μὲν ἐν χωρίοις ἢ τάφοις, οἱ δ' ἐν αὐτῷ τῷ ἄστει, σὺν ἐπινοίαις οἰκτραῖς διεγένοντο. Video quidem reponendum esse adverbium οἰκτρῶς et sub ἐπινοίαις nunc quoque latere id quod est πηνίκαις, sed reliqua non praesto, nam praepositio σὺν male iungitur cum eo quod est πηνίκαις. Commendo: ἐν πηνίκαις.

Pag. 117. 10: οὐ φέροντες αὐτῶν οὔτε τὴν ὄψιν οὔτε τὴν ὀδμήν, sic recte, uti et p. 178. 45, non ὀσμήν, nam fluxit Ionica forma ex Herodoti imitatione.

Pag. 117. 12: ὑπὸ τοῦ κρύους τετρυμένοι τε καὶ μαλακοὶ ὄντες. Praetulit Beckerus μαλακιῶντες, sed contendere ausim veram lectionem esse μαλκίοντες, etiamsi Mendelssohnius sibi persuadere non potuerit eam verbi formam ut reciperet. Locum adde copiis quas Cobetus percensuit *Mnem.* 1854 p. 306 et 1858 p. 425.

Pag. 119. 16: ἐξῆγεν εὐθὺς ἐπὶ τὴν μάχην αὐτοὺς ὄντας ὑπ' ἀγρυπνίας καὶ κόπου. Hic nescio quomodo Mendelssohnius αὔους ὄντας praetulit, quod Hercherus excogitavit. Melius sine dubio est quod Stephanus et Bekkerus commendarunt κεκμηκότας, cum praesertim scriptor, qui identidem easdem locutiones usurpare solet, dixerit p. 147. 7: κεκμηκότας ὑπ' ἀγρυπνίας καὶ κόπου et p. 177. 17: προσέβαλε κεκμηκόσιν ἐξ ὁδοῦ καὶ ἀγρυπνίας καὶ ἀνυδρίας. Nec tamen prorsus abiiciam in quod incideram: ἀπαγορεύοντας.

Pag. 122. 9: οὐδ' ἤλπιζε Φάβιον βιάσασθαι· iamdudum Musgravius emendavit βιάσεσθαι eamque lectionem Mendelssohnius recepit. Hinc confer p. 299. 25: ῥωμαίων οὐκ ἂν ἐλπισθέντων βιάσασθαι, Mendelssohnius coll. p. 226. 5 correxit ἐλπισάντων, sed praeterea scribe: βιάσεσθαι.

Pag. 129. 22: ὁ δὲ Φαυλότατος τε καὶ τῶν συμφορῶν αἴτιος. Lege: αἰτιώτατος.

Pag. 130. 23. Qui nostris temporibus de militia Romana scripserunt, recte contendunt in legione sagittarios vel funditores non fuisse idque haud raro veterum testimoniis confirmatur. Veluti ut unum locum afferam quem Marquardtio debeo, apud Livium XXII 37 scribit ad senatum Hiero Syracusanus, „milite atque equite scire nisi Romano Latinique nominis non uti populum Romanum; levium armorum auxilia etiam externa vidisse in castris Romanis; itaque misisse sagittariorum ac funditorum aptam manum adversus Baliares ac Mauros pugnacesque alias missili telo gentes". Nec tamen minus in legione Romana interdum extra ordinem etiam levis armaturae milites memorantur. Loci non ita multi sunt quos Marquardtius indicavit itaque non supervacaneum arbitror addere p. 130. 23, ubi legimus post cladem Cannensem iussisse senatum ὅπλα τε καὶ τόξα τοὺς ἐν ἄστει πάντας ἐργάζεσθαι, quod armorum genus, uti opinor, volonibus potissimum destinatum erat. Pag. 294. 19, ubi describuntur copiae quae ad Magnesiam in acie stabant adversus Antiochum Regem, equitatui ἀνεμεμίχατο ψιλοί τε καὶ τοξόται πολλοί. Sed luculentius est quod p. 354. 13 de Sylla legimus,

qui Athenas expugnaturus cohortes summisit, *αἳ τοὺς ἐπὶ τῶν τειχῶν ἀκοντίζουσαί τε καὶ τοξεύουσαι θαμινὰ ἀνέκοπτον.* Sed sicuti dixi, longe plura sunt apud Marquardtium.

Pag. 134. 24. Prorsus singulare est Tarenti fretum dictum fuisse *ἰσθμόν·* sunt tamen perspicua verba: *λιμένες δ' εἰσὶ τοῖς Ταραντίνοις πρὸς βορρᾶν ἄνεμον ἐκ πελάγους ἐσπλέοντι δι' ἰσθμοῦ, καὶ τὸν ἰσθμὸν ἀπέκλειον γεφύραις,* quibus captis ab Romanis docuit Hannibal *λεωφόρον ὁδόν, ἣ διὰ μέσης τῆς πόλεως ἔφερεν ἀπὸ τῶν λιμένων ἐπὶ τὴν νότιον θάλασσαν, ὀρύξαντας, ἰσθμὸν ἕτερον ποιήσασθαι.* Sed Palmerius et Schweighauserus hic haesitaverunt, haud satis scio an minus recte.

Pag. 135. 17: *ὁ φρούραρχος τὸ ἥμισυ τῆς φρουρᾶς ἄγων ἐς Τάραντα ᾤχετο.* Requiro: *ᾤχητο.* Pariter p. 149. 9 *Δάσιος μὲν τὰ Λιβύων ᾑρεῖτο,* Mendelssohnius correxit *ᾕρητο.*

Pag. 137. 24: *προσβαλὼν δὲ τῷ περιτειχίσματι καὶ μηδὲν δυνηθεὶς μηδ' ἐπινοῶν ὅπως ἂν εἰς τὴν πόλιν ἐσπέμψειε.* Omnino lege: *ἐπινοεῖν.* Si opus videbitur, poteris conferre p. 447. 24, 448. 24, 469. 30, 484. 31, 491. 9, 498. 26, alios fortasse locos. Sed recte p. 465. 2: *ὑπονοοῦντες ἄλλους ἀμυνεῖσθαι,* quocirca p. 504. 10: *τὴν αἰτίαν οὐδεὶς ἐπενόει,* longe praestare dixerim *ὑπενόει.* Discrimen incurrit in oculos.

Pag. 142. 4. Mortui *κάονται* et Hannibal Marcellum *ἔκαυσε λαμπρῶς,* p. 146. 1, sed capitalis poena dicitur *κολάζειν* et *θανάτῳ κολάζειν,* extrema autem crudelitas est *ζῶντα κάειν.* Ecce unum et alterum exemplum. Page 162. 8: *τρεῖς τοὺς λαχόντας ἐκόλασε θανάτῳ,* p. 133. 11: *τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα ζῶντας ἔκαυσε,* p. 344. 16: *τὸν κυβερνήτην ὕϛερον ἐκόλασε,* p. 170. 15 Syphacem *ἠξίουν κολάζειν ὅτι τοῖς φίλοις ἐπολέμησεν.* Quocirca displicet eo loco quem supra indicavi p. 142. 4: *ὁ Ἀννίβας τοὺς μὲν αἰτίους τῆς ἀποϛάσεως ἔκαυσε,* legere malim *ἐκόλασε.* Unus locus remanet, de quo subdubito, nempe p. 402. 22: *τούσδε μὲν ὁ Μιθριδάτης ἐρευνώμενος ἐκρήμνη* (sed malim *ἐκρίμνη* scribere propter ea quae disputavi *Mnem.* 1881 p. 70) *καὶ ὀφθαλμοὺς ἀνώρυττε καὶ ἔκαιεν.*

Pag. 142. 11: ἐπεὶ δὲ ἠγείρετο τὰ Ῥωμαίων καὶ τὰ πολλὰ τῆς ἐσφετερισμένης γῆς ἀνελάμβανον. Nauckius ηὔξετο coniecit; praestare dixerim ᾔρετο.

Pag. 145. 28: ὁ δὲ Μάρκελλος ὡς ἑπομένων αὐτῶν ἐμάχετο γενναίως. Verum est ἐψομένων.

Pag. 147. 32. Carthaginienses Hannibali auxilio miserunt centum onerarias naves, οὐδενὸς δ' ἐρετικοῦ παραπέμποντος αὐτὰς ἄνεμος ἐς Σαρδόνα κατήνεγκεν. Sic recte, nisi fallor, et miror quod Bekkerus commendavit τριηρετικοῦ vel τριηρικοῦ, quod Mendelssohnio placuit. Legitur quidem τριηρετικὰ σκεύη p. 220. 19 et 8. 30 et Octavia, p. 883. 2, fratrem donavit δέκα Φασήλοις τριηρετικοῖς, ἐπιμίκτοις ἔκ τε Φορτίδων νεῶν καὶ μακρῶν, sed prorsus nihil suadet ut illud ἐρετικοῦ corruptum esse credamus. Ceterum Friedlanderus in docto volumine quo *die Sittengeschichte Roms* explicavit II[2] p. 27, scribit de veterum navium celeritate, sed, quod dolendum, nunc quidem Appiani immemor fuit. Veluti in remigatione laudatur celeritas p. 771. 4: εἰρεσίᾳ δ' ἐς ἔπειξιν χρώμενοι et p. 855. 19: μετ' ὀξείας εἰρεσίας et p. 886. 24 Sextus Pompeius διέπλευσεν εἰρεσίᾳ τρισὶν ἡμέραις πεντακοσίους ἐπὶ χιλίοις σταδίους, quam celeritatem remiges sane non potuerunt praestare, nisi alternaverint, qua de re quam maxima cura potui disserui *Mnem.* 1895 p. 255 sqq. Sed vento flante secundo rotundae naves sunt etiam celeriores. Disertum est quod legimus p. 579. 3: αἱ μὲν δὴ μεγάλοις αὖθις ἱστίοις ἐξ ἀέλπτου τὸ πνεῦμα ἐδέχοντο καὶ διέπλεον ἀδεῶς et p. 800. 30: αὐτοὺς αἱ ὁλκάδες ἱστίῳ μὲν αἱ πρῶται διέφυγον ὀλίγαι, αἱ λοιπαὶ δέ, χαλάσαντος ἄφνω τοῦ πνεύματος, ἐν γαλήνῃ σταθερᾷ κατὰ τὸ πέλαγος ἡλῶντο ὑπό του θεῶν ἐκδιδόμεναι τοῖς πολεμίοις.

Pag. 151. 10: γυναικῶν ὕβρις καὶ παρθένων ἀπαγωγαί. Lege: ὕβρεις. Cognoscat mihi quis Appiani scribendi morem p. 497. 22: ἐξελάσεις ἑτέρων καὶ δημεύσεις περιουσίας καὶ ἀρχῆς ἀφαιρέσεις καὶ ἀνατροπαὶ τῶν ἐπὶ Σύλλα τεθέντων νόμων.

Pag. 152. 8: ὅσοι μετέθεντο πρὸς ἐκεῖνον. Plusquamperfectum requiritur et reponam: μετετέθειντο. Eadem correctione utar

p. 355. 18: ὅσοι ἄρτι πρὸς αὐτὸν ἀπ' Ἀρχελάου μετετίθεντο. Recte se habet imperfectum p. 154. 12.

Pag. 153. 13: τὴν πόλιν τὴν ἔξω τῇ Βύρσῃ περιέθηκαν Corrigam: προσέθηκαν. Vide locorum descriptionem p. 219. 28.

Pag. 155. 7: ὑποκρινάμενοι τιμᾶν δωρεαῖς πολλαῖς καὶ προπέμπειν ἐπὶ τριήρων ἐς Λακεδαίμονα. Malo: προπέμψειν.

Pag. 164. 12: τόλμῃ δὲ καὶ εὐτυχίᾳ προὔχομεν· immo: εὐψυχίᾳ, quemadmodum scriptor alibi dixit p. 241. 12: οὐδὲν ὑπολείποντες εὐψυχίας τε καὶ τόλμης, et nota est confusio literarum T et Ψ. Itidem recte legitur p. 128. 24: πολλὰ μὲν σὺν εὐψυχίᾳ καὶ ἀπονοίᾳ λαμπρὰ ἔδρασαν. Sed alibi alteram vocem praefero: p. 138. 6: στρατηγοῦ δι' ἀρετὴν καὶ εὐτυχίαν ἀμάχου, quocum convenit p. 139. 9: τὴν τῆς πόλεως ἀρετὴν καὶ τύχην δείσας. Vide quoque p. 300. 3: ἐς δόξαν εὐτυχίας ἔφερεν et p. 124. 29: γεγυμνασμένῳ πολέμοις καὶ εὐτυχίαις, ubi Schweighauserus supplevit: ἐπαιρομένῳ.

Pag. 172. 9. Cobetus in *Mnem.* 1882 p. 221 agit de verbo τρύχειν et collegit omnia exempla quae in altero Appiani volumine observarat. Disputationem ita concludit: „In praesenti tempore τρύχειν dicere solet et ἐκτρύχειν et προεκτρύχειν, in futuro ἐκτρύσειν, in aoristo ἐκτρῦσαι. Formae passivae praesens est τρύχομαι, perfectum τέτρυμαι, τετρυμένος, depravari solitum in formas τέτριμμένος, τετρυμμένος, τεθρυμμένος, τετρυχωμένος." Collato priore volumine, quod Cobetus vix dignum habuisse videtur quod inspiceret, exempla accedunt:

ἐκτρύχειν p. 124. 15, 121. 15, 790. 15.
ἐξέτρυχε p. 765. 20.
τρυχομένους p. 448. 17,
τετρῦσθαι p. 22. 30 et 44. 22.
ἐκτετρῦσθαι p. 261. 28.
τετρυμένος p. 44. 4 et 274. 20.

Remanet corrigendum participium ἐκτετρυχωμένης p. 172. 9. Denique adiectivum ἄτρυτος est p. 341. 12 et 447. 7. Cf. praeterea Ludov. Dindorfius in Fleckeisenii Annalibus XCIX (1869) p. 45 sq.

Pag. 173. 3. Cobetus l.l. p. 219 itidem disserit de compositis verbis *ὑπερορᾶν* et *περιορᾶν*, quorum illud significat *despicere, contemnere*, hoc *sinere, pati*. Locis quos affert addi possunt *ὑπερορᾶν* p. 548. 28 et 549. 7; *περιορᾶν* autem p. 501. 30. Itidem dignum notatu est deponens verbum *περιορᾶσθαι* p. 148. 8, 158. 5 et 232. 12 *περιορωμένους τὸ μέλλον*· conf. Photius in voce *περιορᾶσθαι*. Invenitur quoque *ὑφορᾶσθαι*, p. 173. 3 *τὴν ταχυεργίαν ὑφορώμενος*, ac praeterea p. 174. 24, 185. 6, 542. 5, 581. 14 et 624. 11.

P. 179. 14: *Φουλούιος ὁ Ῥωμαίων στρατηγός*. Suspicatur Mendelssohnius insiticia esse vocabula: *ὁ Ῥωμαίων στρατηγός*. Facile concedimus verba plane abundare, sed ita solet dicere Appianus; cf. p. 144. 14 *Φουλούιος ὁ Ῥωμαίων ὕπατος*, p. 167. 1: *Ἀσδρούβας δὲ στρατηγὸς ὁ Καρχηδονίων, Ἀσδρούβας ὁ ἔριφος* p. 184. 1 = 184. 7, quod cognomen iam habueramus p. 174. 2; p. 367. 23: *εἰ πρὸς τὸν ἕτερον ὑμῶν στρατηγὸν διελύετο Φιμβρίαν*. Uti vides, ingens est numerus locorum, qui mira ac parum eleganti abundantia laborant.

Pag. 195. 1: *τὰ μὲν φρονήματα αὐτῶν καταβήσεται*; mire dictum: malim: *κατασβέσεται*. Legitur *σβέννυσθαι* p. 591. 32, *σβέσειν* p. 585. 22 et 639. 1, *σβέσαι* p. 468. 22, 509. 24, 653. 31 et 667. 32, *ἐσβέσθαι* p. 227. 22, 296. 8 et 470. 13, denique *ἐσβέσθη* p. 585. 20.

Pag. 196. 6. Scribit Cobetus *Mnem.* 1882 p. 215: „Licebat Graeculis dicere *ἐπικεῖσθαι* (*ἐπιτίθεσθαι*) *στέφανον, περικεφαλαίαν, πῖλον, τιάραν* et quidquid *capiti imponitur*, pro *περιτίθεσθαι, περικεῖσθαι*, ut in tali re veteres constanter dicebant, sed etiam longius a sanitate veterum aberrantes de quolibet cultu et vestitu *ἐπικεῖσθαι* coeperunt dicere." Deinde rem comprobat aliquammultis Appiani locis allatis, quibus alii quam plurimi addi possunt. Verbi causa plerumque scriptor loquitur sicuti ex exemplis apparet quae Cobetus inter legendum omisit: p. 196. 6: *στεφάνην χρυσῆν ἐπικείμενος*, p. 196. 23: *οἱ δ' ἀριστεῖς καὶ τὰ ἀριστεῖα ἐπίκεινται*, p. 326. 18: *πῖλον ἐπικείμενος*, p. 328. 10 *διάδημα ἐπικείμενος*, p. 523. 28: *τὰ σφέτερα σημεῖα ἐπικείμενοι*.

Alibi redit scriptor ad veterum imitationem: p. 196. 9: πορφύραν ποδήρη περικείμενος, p. 314. 24: περιθέσθαι τῇ κεφαλῇ τὸ διάδημα, p. 387 ἐγχειρίδιον περικείμενος, p. 495. 27 utramque formam coniunxit: τὴν τῆς ἀρχῆς ἐσθῆτα ἐπικείμενος, ῥάβδων καὶ πελέκεων ὡς ὑπάτῳ περικειμένων, ac dixeris hic illic Appianum praetulisse dicere περικεῖσθαι, ne hiatus irreperet. Vitiose autem, nisi fallor, p. 414. 3: ὃ περὶ τῷ ξίφει φάρμακον ἀεὶ περιέκειτο ἐκίρνη et malo scribere: παρὰ τῷ ξίφει et παρέκειτο. Ridicule ut nihil supra p. 329. 19: ἀσχήμονας ἐπέκειτο ὠτειλάς.

Pag. 198. 30 Κάτωνά φασιν γνώμην λέγειν Καρχηδόνα μὴ εἶναι, Scipionem Nasicam autem τἀναντία ἀξιοῦν Καρχηδόνα ἐᾶν. Imo Cato auctor fuit Carthaginem μὴ ἐᾶν, quod si probaveris, sponte excident postrema verba Καρχηδόνα ἐᾶν. Vix opus est conferre p. 210. 31 et 215. 20.

Pag. 200. 11: Nomades sunt μακροβίων ὄντων μακροβιώτατοι. Imo scribendum πάντων.

Pag. 201. 32: τῶν ἀποθνησκόντων οὐδεὶς οὔτ' ἐξεφέρετο οὔτ' ἐξεκαίετο ξύλων ἀπορίᾳ. Cadavera καίεται, non ἐκκαίεται itaque corrige: οὔτ' ἔτι ἐκαίετο.

Pag. 209. 19: οἰμωζόντων ὁμοῦ τά τε κοινὰ καὶ τὰ ἴδια, μέχρι καὶ Ῥωμαίους αὐτοῖς ἐπιδακρῦσαι. Quanto elegantius dictum erit: μέχρι καὶ Ῥωμαίους αὐτοὺς ἐπιδακρῦσαι. *Ipsos* Romanos afflictae Carthaginis misertum est.

Pag. 213. 27: δοκεῖ πόλις ἡ μὲν ἐν τῇ θαλάσσῃ ναῦς τις εἶναι μᾶλλον ἢ γῇ. Imo: ἐπὶ τῇ θαλάσσῃ. Ceterum egregie stulta est ea Romani consulis oratio.

Pag. 214, 3: ὅσαι μετάγειοι πόλεις ἀκινδύνως βιοῦσιν. Hoc verbum Appianus ex Ionia habet; pariter p. 327. 20 βιοῦν et p. 464. 8 βιοῦντας praesentis temporis sunt, sed p. 914. 3 βιοῦντα habet praeteriti temporis significationem. Legitur praeterea διεβίωσεν p. 471. 21 et 902. 25, uti et βιώσοντες p. 804. 7. Cf. Cobet. *Mnem.* 1858 p. 37.

Pag. 194. 23: *ἐπιτρεψάτωσαν*. Noviciae imperativorum formae apud hunc scriptorem satis raro inveniuntur; praeterea enotavi p. 735. 32: *εἰσελθέτωσαν* et p. 850. 10 *ἀφείσθωσαν*. Sed ter legitur *ἴςων* p. 214. 30, 737. 16 et 829. 3, uti et *ἀναφερόντων* p. 729. 32.

P. 215. 27: *τὸ δὲ πρόσταγμα τῆς βουλῆς δεῖ γενέσθαι καὶ αὐτίκα γενέσθαι*. Placet: *αὐτίκα τετελέσθαι*. Contra p. 212. 29: *προσέταξε γὰρ καὶ χρὴ γενέσθαι· οὐδ' ἀναθέσθαι δυνάμεθα τὰ ἤδη κεκελευσμένα γενέσθαι*, alterum *γενέσθαι* libenter expunxerim.

Page 219. 21: *οἱ μὲν ὕπατοι προσῄεσαν ἄμφω τῇ πόλει*. Sed consules, uti supra legimus, copias coniunxerant itaque nihil est cur addatur ambos accessisse ad urbem: corrigam *ἄφνω*, de quo adverbio Cobetus praecepit *Mnem.* 1882 p. 230. Brevi post *διελόμενοι τὸ ἔργον ᾔεσαν ἐπὶ τοὺς πολεμίους*, deinde p. 221. 23: *πάλιν ἐπεχείρουν ἄμφω τῇ πόλει*, ubi *ἄμφω* rectissime additum est. Hic locus revocat mihi in mentem quod olim adnotavi ad Acta Apostolorum XIX 16: sermo erat de Scevae filiis *septem*, qui Paulum imitati et usurpantes ipsum Iesu nomen, immundos spiritus exturbabant. Verum non contemnendas poenas illi aliquando dederunt, nam exacto spiritu *ἐφαλόμενος ὁ ἄνθρωπος ἐπ' αὐτούς, ἐν ᾧ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρόν, κατακυριεύσας ἀμφοτέρων ἴσχυσε κατ' αὐτῶν*. Itane *ἀμφοτέρων* cum septem essent? Sed corrigendum *ἄφνω* et vide vocabulum itidem usurpatum Act. Apost. XXVIII 6. Restat alius locus de quo subdubito quid sentiam. Legitur p. 886. 26: *οἷα σκηπτὸς ἀφανῶς ἐμπίπτων καὶ ἐς ἀφανὲς ἀναχωρῶν*, quod postquam risit Cobetus tamquam inepte dictum, *ἄφνω* reposuit, quod se ipsum facile tuebitur. Contuli autem p. 399. 26: *διαλανθανόντων τε εὐμαρῶς καὶ ὑποχωρούντων ῥᾳδίως καὶ ἐμπιπτόντων αὖθις ἀφανῶς*, nec ambigebam quin hic quoque *ἄφνω* audacter corrigerem. Verum inveni p. 407. 2: *ἐπιόντες ἀφανῶς*, p. 498. 5: *φυλασσόμενοι ἀφανῶς*, p. 537. 10: *ςρατὸν συνέλεγον ἀφανῶς* et p. 542. 14: *χεῖρα πολλὴν ἀφανῶς ἡτοιμάζετο*.

Pag. 221. 18: Censorinus consul *ἐπὶ ὕλῃ ἐς μηχανὰς διέπλευσε διὰ τῆς λίμνης καὶ ἀπέβαλεν ὑλοτόμων ἐς πεντακοσίους*.

Iam Schweighauserus correxit quod etiam puer corrigere poterit: *ἐπὶ ὕλην*, sed praeterea mutato accentu scribendum est *ὑλοτομῶν*, sicuti recte editur p. 378. 24: *τὸν χειμῶνα ὅλον ὑλοτομῶν ἐπήγνυτο ναῦς.*

Pag. 222. 17: *ἀνέμενον τοὺς ἐπερχομένους ἐσδραμεῖν.* In forma participii apud Appianum nulla offensio, sed convenientius iudico *σπερχομένους*. Herodotus III 72: *ἐπειδὴ ὥρα σπερχόμενον Δαρεῖον.* Activum *ἐπισπέρχειν* apud Appianum frequens est.

Pag. 223. 5 legimus quid Carthaginienses obsidione pressi tentaverint: *ὅτε γίγνοιτο πνεῦμα ἐς τοὺς Ῥωμαίους ἐπίφορον, σκάφας φρυγάνων καὶ στυππίου εἷλκον ὑπὸ τοῖς τείχεσιν* ... deinde post pauca: *θεῖον αὐταῖς καὶ πίσσαν ἐπιχέοντες ἀνέτεινον τὰ ἱστία καὶ πλήσαντες ἀνέμου πῦρ ἐνέβαλλον ἐς τὰ σκάφη.* Quam est ea mira constructio: *πλήσαντες ἀνέμου*! Incidi in: *πρήσαντος ἀνέμου*, indeque rectissime sequitur: *τὰ δὲ τῷ τε ἀνέμῳ καὶ τῇ ῥοπῇ τοῦ πυρὸς ἐς τὰς Ῥωμαίων ναῦς ἐωθεῖτο*, ubi mirum ni verum sit: *τῇ ῥιπῇ τοῦ πυρός*. Homer. Iliad. Φ 12: *ὡς δ' ὅθ' ὑπὸ ῥιπῆς πυρὸς ἀκρίδες ἠερέθονται.*

Pag. 228. 5: *ὁ Μασσανάσσης ἀποψύχων ἐπέσκηψε τοῖς παισὶ πείθεσθαι τῷ Σκιπίωνι ὡς ἂν αὐτοῖς διαιρῇ τὰ ὄντα.* Ita vulgo edebatur, donec Mendelssohnius ex Codice Vaticano genetivum assumsit *τοῦ Σκιπίωνος*. Nempe Appianus, quod saepissime facit, nunc quoque Herodotum imitatur, apud quem vide V 29: *τοὺς ἄλλους Μιλησίους τούτων ἔταξαν πείθεσθαι* et VI 12: *μὴ πειθώμεθα αὐτοῦ.*.

Pag. 228. 15: *Καρχηδόνι δ' αἴτιον τῆς ἀναστατώσεως γενέσθαι.* Novicium vocabulum hic plurimum miror. Harpocr. v. *ἀνεσκευάσαντο· τὸ λεγόμενον ἐν τῷ βίῳ ἀναστατωθῆναι.*

Pag. 233. 7: *οὐ γάρ τινα διάλυσιν προσεδόκων, ἄπιστα πρότεροι κελεύσαντες.* Malim *ἄσπειστα*. Sic p. 53. 3 legitur *ἄσπειστος ἐχθρός* et *πόλεμος ἄσπειστος* p. 336. 16 et 378. 21.

Pag. 233. 27: *ὁ Σκιπίων ἀγορανομίαν μετιὼν ᾕρητο ὕπατος.* Immo: *ᾑρεῖτο.*

Pag. 235. 13: αἱ νῆες ῥοθίῳ φοβερῷ καταπλέουσαι. Legam: σοβαρῷ, coll. p. 592. 28: σοβαρῶς ἀλλήλοις ἐπῄεσαν et p. 241. 27: σοβαρῶς ἐπιτωθάσαντες ἀνέστρεφον.

Pag. 235. 30: ἐς ἁρπαγὰς ὑπὸ τοῦ Πίσωνος ἐπιτετραμμένους. Malim: ἐκτετραμμένους.

Pag. 252. 5: τὰ σκάφη τῶν Λιβύων τὰ σμικρὰ ταῖς Ῥωμαϊκαῖς ναυσὶ μεγάλαις οὔσαις ἐς τοὺς ταρσοὺς ὑποτρέχοντα. Mutuatus hoc est ab Thucydide VII 40: οἱ ἐν τοῖς λεπτοῖς πλοίοις περιπλέοντες καὶ ἔς τε τοὺς ταρσοὺς ὑποπίπτοντες τῶν πολεμίων νεῶν. Indidem Dio Cassius L. 32, ubi describit quomodo in pugna Actiaca Liburnis itum sit inter alta navium propugnacula. Cf. *Mnem.* 1895 p. 257.

Pag. 247. 16: ἐς πολλὰ σχήματα κακῶν διεσπῶντο ῥηγνύμενοί τε καὶ κατάσσομενοι. Musgravius καταπατούμενοι coniecit vel καταπαιόμενοι, Schweighauserus κατασπαρασσόμενοι, Nauckius καταρασσόμενοι, Mendelssohnius denique καταγνύμενοι. Equidem incidi in καθαιμασσόμενοι.

Pag. 248. 1: ἀμελεῖς τῶν ὁρωμένων ὑπὸ σπουδῆς. Conieci: τῶν δρωμένων, in quam coniecturam etiam Nauckium video incidisse. Crebro confunduntur verba δρᾶν et ὁρᾶν, quod allatis aliquammultis exemplis confirmare studui *Mnem.* 1873 p. 169.

Pag. 248. 22: εὐμαρῶς ἀεὶ ἐμάχοντο καίπερ ὄντες ὀλίγοι. Commendo ἀπεμάχοντο, coll. 362. 28; εἰ μηδ' ἀπὸ χάρακος ἀπομαχοῦνται τοὺς ἐχθροὺς ὀλιγωτέρους ὄντας et p. 343. 19: ἀπὸ τῶν τειχῶν τὸν Μιθριδάτην ἀπεμάχοντο.

Pag. 256. 28: τὰς Ἀθήνας ἐπολιόρκει ὡς οὐδενὸς τῶνδε Ῥωμαίοις προσηκόντων. Schweighauserus commendavit οὐδὲν idque comprobo modo itidem corrigatur: προσῆκον.

Pag. 260. 16: πολλῆς δ' ἐπὶ τούτῳ βοῆς καὶ χαρᾶς γενομένης θόρυβος ἥδιστος ἦν. Scribit Mendelssohnius Nauckio illud ἥδιστος mire dictum videri. Traditam lectionem ut confirmes, adscribere

poteris p. 616. 11: ἀνεβόησαν ἥδιϛον et Suidas v. ἱλαρός ex Appiano descripsit: σὺν βοῇ ἱλαρᾷ καὶ θορύβῳ χρηϛῷ παρέπεμπεν αὐτόν ipseque adeo Aristophanes noto loco: θόρυβον χρηϛὸν ληναΐτην appellavit. Nec tamen minus mihi quoque illud ἥδιϛος suspectum est nec possum non coniicere θόρυβος πλεῖϛος. Ipse vides quam nihil haec vocabula differant in unciali scriptura (ΠΛΕΙΣΤΟΣ et ΗΔΙΣΤΟΣ). Legitur in Epistula ad Hebraeos XI. 4: πίϛει πλείονα θυσίαν Ἄβελ παρὰ Κάϊν προσήνεγκε τῷ θεῷ, Cobetus autem *Mnem.* 1860 p. 309 ipsis Theologis plaudentibus emendavit ἡδίονα.

Pag. 264. 15: τὰς συνθήκας αὐτῷ συνενεώσασθε οὔπω διαβάλλοντος Εὐμένους. Etiam Mendelssohuius intellexit aoristum requiri διαβαλόντος, sicuti tacite Cobetus Appianum emendavit in praeclara dissertatione de bello quod Romani cum rege Perseo et Macedonibus gesserunt, *Mnem.* 1881 p. 406. Equidem, quod obiter dictum esto, dum mihi instaurabam τοῦ δαιμονίου ἀνδρὸς imaginem, nusquam eum ferventius admiratus sum quam cum res ita ferret ut redirem ad pagines illas quadraginta, in quibus conscribendis Cobetum indignatio fecit etiam facundum.

Pag. 265. 13: σωφρόνως ἀντὶ μέθης καὶ τρυφῆς ἄρχει. Immo: ἄνευ μέθης. Cf. p. 262. 23, ubi perfidus Eumenes Persei ἔγκλημα ἐποίει καὶ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὸ νηφάλιον τῆς διαίτης.

Pag. 265. 28: οὐ γὰρ ἄξιον, ὡς Εὐμένους, καὶ ὑμῶν ἅπτεσθαι φθόνον [ἢ φόβον]. Vides quid suadeam.

Pag. 267. 11: ὁ πιθανώτατος ἐς εὐβουλίαν καὶ λογίσασθαι δεξιὸς καὶ εὐτολμότατος ἐς μάχας. In nitida compositione requiro: δεξιώτατος.

Pag. 268. 2: Perseus Genthio οὐκέτι τὰ λοιπὰ τῶν χρημάτων ἔπεμπεν ὡς ἤδη καὶ δι' αὐτὸν Ῥωμαίοις πεπολεμωμένον. Requiro: δι' αὑτόν.

Pag. 268. 6. Qui error fere communis omnium est qui, postquam Graecia defloruit, Graece scripserunt, etiam Appianus

confundere solet futura activa et media. Veluti *λήσεσθαι* usurpat p. 268. 6, 275. 24, 577. 16, 578. 2 et 722, 5; contra recte *λήσειν* est p. 576. 29 et 903. 23. *Ἁρπάσεσθαι* est p. 272. 21 et 539. 5; *ἁρπάσειν* autem p. 108. 11, 183. 4 et 864. 16. Invenio *ἀπαντήσειν* p. 492. 3, *ἐκπηδήσοντας* p. 60. 11, *χωρήσειν* p. 59. 29, 225. 9 et 450. 18.

Pag. 268. 19: *Γετῶν δὲ τὸν Ἴστρον περασάντων, ἐδόκει Κλοιλίῳ μὲν τῷ ἡγεμόνι δοθῆναι χιλίους χρυσοῦς στατῆρας.* Ut constructio constet, necessarium duco *ἔδει*.

Pag. 269. 31: *Φθονερὸς γὰρ ὁ δαίμων.* Cobetus *Mnem.* 1882 p. 237 nec primus nec solus observavit sententiam Appianum ab Herodoto mutuatum esse. Lubet exscribere huius scriptoris praecipuos locos qui huc faciunt. Legimus I 32, Solonis ea vox est, *ἐπιστάμενόν με τὸ θεῖον πᾶν ἐὸν φθονερόν τε καὶ ταραχῶδες ἐπειρωτᾷς ἀνθρωπηίων πρηγμάτων πέρι.* I 34: *ἔλαβε ἐκ θεοῦ νέμεσις μεγάλη Κροῖσον.* Verba sunt Amasis regis in epistula ad Polycratem III 40: *ἐπίσταμαι τὸ θεῖον ὡς ἔστι φθονερόν.* In longa oratione Artabani ad regem Persarum haec quoque inveniuntur: *στρατὸς πολλὸς ὑπ' ὀλίγου διαφθείρεται κατὰ τοιόνδε, ἐπεάν σφι ὁ θεὸς φθονήσας φόβον ἐμβάλῃ ἢ βροντήν,* quibuscum convenit locus VII 46: *ὁ δὲ θεὸς γλυκὺν γεύσας τὸν αἰῶνα φθονερὸς ἐν αὐτῷ εὑρίσκεται ἐών.* De hoc argumento est docta disputatio S. Hoekstrae, qui olim in nostra Universitate Amstelodamensi Theologiam docuit, in *Relationibus Academiae Scientiarum.* Ser. I tom. I p. 17: *De wangunst der goden op het geluk ook der Rechtvaardigen, naar het Grieksche volksgeloof tot op het midden van de vijfde eeuw.* Primus est Herodotus qui eam impiam pietatem docuit et primus est Plato qui Phaedr. 247 A disertis verbis edixit: *φθόνος ἔξω θείου χοροῦ ἵσταται,* nemo autem Herodoti vestigia pressius est secutus quam Appianus. Ecce locos quos inter legendum collegi: pag. 24. 15: *νέμεσίν τε θεοῦ φυλασσόμενος καὶ φθόνον ἀνθρώπων αἰδούμενος·* quibuscum verbis plane convenit quod legitur p. 189. 19: *καλὸν δ' ἐν εὐτυχήμασι νέμεσιν θεῶν φυλάσσεσθαι καὶ ἀνθρώπων φθόνον.* Item p. 191. 5: *τὸ δαιμόνιον ἀνώμαλον καὶ ἐπίφθονόν ἐστιν* et seq. pag. 192. 6: *νέμεσίν τε θεῶν φυλασσόμενοι καὶ ψόγον ἀνθρώπων,* ubi vide an non

praestet φθόνον·. Sic certe post breve intervallum p. 193. 8: διὰ νέμεσιν θεῶν καὶ ἀνθρώπων φθόνον. Sequitur p. 269. 31: φθονερὸς γὰρ ὁ δαίμων. Pag. 496. 12: αἰδὼς θεῶν ἢ νέμεσις ἀνδρῶν ἢ φθόνου φόβος οὐδεὶς ἔτι τοῖς γιγνομένοις ἐπῆν. Pag. 577. 30: τῷ δαιμονίῳ χαλεψάμενος ὡς φθονερῷ. Denique p. 729. 7: οὔτε θεῶν νέμεσιν οὔτε φθόνον ἀνθρώπων ὑφορώμενοι. Admirabile quomodo perpetuo soleat Appianus ταὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ὡσαύτως dicere.

P, 273. 2: τὸν στόλον κατεσκεύαζε πεπονημένον. Lege cum Mendelssohnio ἐπεσκεύαζε, sicuti recte editur p. 285. 15.

Pag. 288. 23: νομίσας καὶ τὴν γῆν προειλῆφθαι οὐχ ὑπὸ τῶν ἑωραμένων μόνων ἀλλ' ὡς νυκτί, (ὑπὸ) πολὺ πλειόνων. Vide quid correxerim.

Pag. 289. 24: ὥπλισε τοὺς ἰδίους χιλίους καὶ τοὺς ἑκατὸν ἱππέας. Paulo supra vs. 19 legitur: ἧκον δὲ καὶ παρὰ τῶν Ἀχαιῶν Εὐμένει σύμμαχοι χίλιοι πεζοὶ καὶ ἱππεῖς ἑκατόν. Hinc Nauckius supplevit χιλίους (πεζούς), nec per se spectatum illud ἰδίους additum improbaverim, vide modo p. 296. 32 et 343. 14. Mendelssohnius tamen χιλίους καὶ τοὺς ἑκατὸν ἱππέας expungere voluit; minime assentior. Contuli equidem *Mnem.* 1883 p. 260, ubi videbis in nota de Smindyride historia admodum ridiculo vitio apud Athenaeum p. 273 B et 541 C ἰδίους in χιλίους abiisse. Idem mendum nunc quoque obtinet et scribam: ὥπλισε τοὺς χιλίους (πεζοὺς) καὶ τοὺς ἑκατὸν ἱππέας. Nil mirum χιλίους et ἰδίους aliquando fuisse confusa.

Pag. 292. 8: ἠπείχθη ἐπανελθεῖν φθάσων τοὺς πολεμίους. Recurrit haec futuri forma p. 607. 29: φθάσουσι πόρρω γενέσθαι. Hoc verbum Appianus crebro usurpat, sed, nisi quaedam inter legendum me fugerunt, multo libentius cum infinitivo usurpat quam cum participio. Quinque excerpsi exempla, non plura: p. 383. 5: οὐ μὲν ἔφθασέ τις ἐσαλλάμενος, p. 528. 19: τὰ τείχη δ' ἔφθασεν ὑποκαύσας, p. 579. 21: τὸν μὲν ἔφθασε κτείνας, p. 762. 26: φθάνει Δολοβέλλαν ἐμβαλών, p. 860. 20: οὐκ ἂν φθάνοιμεν ὀλίγου δεῖν ἅπασι χαλεπαίνοντες. Infinitivi exempla collegi multo plura.

Pag. 292. 23. Sermo fit de filio P. Scipionis, quem ceperat Antiochus: ἡρήκει γὰρ αὐτὸν ἐν τῇ Ἑλλάδι ὁ Ἀντίοχος, ἐς Δημητριάδα ἐκ Χαλκίδος διαπλέοντα [καὶ ἦν ὁ παῖς Σκιπίων ὁ Καρχηδόνα ὕϛερον ἑλών τε καὶ κατασκάψας, καὶ δεύτερος ἐπὶ τῷδε τῷ Σκιπίωνι Ἀφρικανὸς ὀνομασθείς, Παύλου μὲν υἱὸς ὢν τοῦ Περσέα τὸν Μακεδόνα ἑλόντος, Σκιπίωνος δὲ τῷ γένει θυγατριδοῦς καὶ θέσει παῖς]. Stulta adnotatio haec est, quam Wyttenbachius si quid video recte e textu eiecit. Prorsus singularis est in Appiani libris interpolatio.

Pag. 301. 29: βραχέα ἄττα προσεπιλαμβάνουσαι. Musgravius correxit προσεπιβάλλουσαι· equidem malim: προσπεριλαμβάνουσαι.

Pag. 303. 28. Exposuit Africanus πολέμους ὅσους ἐπολέμησεν ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ ἕκαϛον αὐτῶν ὡς ἐπολέμησεν. Non sequar Mendelssohnium, qui dubitanter coniecit ἐξεπόνησεν, nam unice verum esse iudico: ἐπενόησεν, sicuti recte legitur p. 303. 20: οὔπω δ' ὅσα ἐπενόουν ἐργασαμένους ἐπὶ διαβολῇ μετεκάλουν.

Pag. 327. 3: προὔπεμπε τοὺς πρέσβεις ὡς μετὰ χιλίων ἑπόμενος. Lege: ἐψόμενος.

Pag. 332. 20: ὡμολογηκὼς χρήματα δώσειν καὶ ἔτι ὄφλων. Hic perperam Bekkerus et Mendelssohnius scripserunt ὀφείλων· est enim error scriptoris ipsius, cf. p. 465. 1, 699. 6, 871. 9, alibi. Vide quoque Cobetum *Mnem.* 1882 p. 215.

Pag. 333. 17: ἐπικουρεῖν ἡμῖν ἀδικουμένοις ἢ κωλύειν αὐτὸν ἀδικοῦντα. Lege: καὶ κωλύειν.

Pag. 334. 14: σωφρόνων δ' ἐϛὶ μὴ περιμένειν ὅτε πολεμεῖν ὑμῖν ὁμολογήσει. Malo: σῶφρον, coll. 265. 29: τὸ δ' ἐναντίον ἐϛὶ σῶφρον φείδεσθαι γειτόνων ἐπιμελῶν, ubi est var. lect. σωφρόνων.

Pag. 334. 31: παρακαλοῦμεν ἀμφοῖν ἐκϛῆναι τοῦ πόνου. Longe praeferam: πολέμου.

Pag. 339. 6: τοσόνδε πόλεμον ἅψαντες. Reiskius correxit ἀνάψαντες, Nauckius συνάψαντες. Equidem cogitaram de: ἄραντες, sed proprie dicitur πόλεμον αἵρεσθαι. Cf. ad p. 99. 7.

Pag. 340. 23. Graviter laborat quod de Oppio legimus quem Mithridates οὐδὲν διαθεὶς ἐπήγετο πανταχοῦ λελυμένον, ἐπιδεικνύμενος ἄρα Ῥωμαίων αἰχμάλωτον ϛρατηγόν. Agnosco triplicem corruptelam; primum non caret suspicione compositum ἐπήγετο, pro quo sane malim περιήγετο, sicuti ipse Appianus loquitur p. 415. 13: Λούκιον Κάσσιον καὶ Ὄππιον Κόιντον καὶ Μάνιον Ἀκύλιον αἰχμαλώτους ἑλὼν περιήγετο, μέχρι τὸν μὲν ἔκτεινεν, αἴτιον τοῦ πολέμου γενόμενον, τοὺς δ' ἀπέδωκε τῷ Σύλλᾳ. De usu verborum ἐπάγεσθαι et περιάγεσθαι dignus est qui conferatur Cobetus in *Variis Lectionibus* p. 260 et *Mnem.* 1858 p. 193. Quem Mithridates interfecit is M. Aquilius fuit, quod Appianus tradidit p. 340. 28: Μάνιον Ἀκύλιον, τὸν τῆςδε τῆς πρεσβείας καὶ τοῦδε τοῦ πολέμου μάλιϛα αἴτιον, ἑλὼν δεδεμένον ἐπ' ὄνου περιήγετο, μέχρι ἐν Περγάμῳ τοῦ ϛόματος αὐτοῦ κατεχώνευσε χρυσίον, ubi iterum observa usum compositi περιάγεσθαι. Sed quid est quod legimus Mithridatem Oppium οὐδὲν διαθεῖναι? Possumus aliquem honorifice tractare et εὖ διατιθέναι· possumus etiam male mulcare et κακῶς διατιθέναι: estne aliquod medium inter utrumque, quod οὐδὲν διατιθέναι dicendum erit? Neque ego credo nec Schweighauserus p. 605 credidit, qui supplevit οὐδὲν (δεινὸν) διαθείς. Displicuit ea coniectura Mendelssohnio eamque „praeter rem" factam esse pronunciavit, quod quid sit non habeo pro certo dicere; hoc certe miror quod Mithridates Oppium tam clementer tractaverit, cum tantam feritatem circa Aquilium exhibuerit. Quid igitur? Assumam Schweighauserianum δεινὸν sed simul expungam οὐδὲν, quod inde versosimiliter natum est. Verum, inquies, potuitne rex λελυμένον circumducere captivum, qui vim tormentorum pertulit? Aio, sed nunc confer mihi p. 878. 6: ἐθεᾶτο ναῦς ἐμπεπρησμένας τε καὶ ἡμιφλέκτους ἔτι ἄλλας τε λελυμένας, quod Cobetus *Mnem.* 1882 p. 230 correxit ut fieret λελυμασμένας. Eadem medicina utere nostro quoque loco: Oppium Mithridates δεινὸν διαθεὶς περιήγετο πανταχοῦ λελυμασμένον. Vocabulum in hoc scriptore creberrimi usus est: veluti p. 437. 17: τοὺς ἀγροὺς ἐλυμαίνετο,

p. 417. 23: *ὑπὸ τοῦ πολέμου λελυμασμένην*, p. 887. 21: *ἔφη λυμανεῖσθαί τινα*, et sic alibi persaepe. Idem verbum cum dativo casu construitur, p. 527. 28: *ἀγρίως καὶ βαρβαρικῶς ἐλυμαίνετο πολλοῖς*, quem casum satis tuebuntur Herodoti loci I.214: *λυμαινομένη τῷ νεκρῷ*, III 16 *Πέρσαι ἐδόκεον Ἀμάσι λυμαίνεσθαι* et IX 79 *παραινέων νεκρῷ λυμαίνεσθαι*. Cf. Schweigh. p. 728.

Pag. 342. 26: *ᾧ καὶ μάλιστα δῆλον ἐγένετο τὴν Ἀσίαν οὐ φόβῳ Μιθριδάτου μᾶλλον ἢ μίσει Ῥωμαίων τοιάδε ἐς αὐτοὺς ἐργάσασθαι.* Considera quid ubique terrarum secundum Appianum Romani egerint, in Hispania, in Africa, in Asia indeque efficies scriptorem tempora liberae reip. vehementer odisse.

Pag. 342. 30: *Κῴων αὐτὸν ἀ σ μ έ ν ω ς δεχομένων*, notandum est unum Regium Codicem *ἀ σ μ έ ν ω ν* habere. Itidem invenio p. 33. 10 *ἄσμενος τῆς προφάσεως ἐπιβάς*, quae verba recurrunt p. 687. 1; p. 458. 7: *ἐδέχοντο ἄσμενοι*; 479. 6: *ἄσμενοι τῆς πολιτείας μετελάμβανον* et 856. 21: *ἄσμενος Μηνόδωρον ἐκπέμψας*. Alibi fere adverbium invenitur: p. 340. 32: *ἀσμένως αὐτὸν ἁπάντων δεχομένων*, p. 293. 8: *ἀσμένως ἂν λαβεῖν*, p. 307, 21: *δεξαμένων αὐτὸν ἀσμένως*, p. 910. 13: *ἐμισθοφόρουν ἀσμένως τῷ Πομπηίῳ*. Cf. Cobet. *Mnem.* 1882 p. 233. Similiter haesitamus inter *σοβαρός* et *σοβαρῶς*. Pag. 294. 3: *ἐπέβαινε σοβαρῶς* et p. 298. 22: *ἐπανῄει σοβαρὸς Ἀντίοχος ὡς ἐπὶ νίκῃ*. Cf. supra ad p. 235. 13.

Pag. 343. 18: *ἐς τὸν λιμένα κ α τ έ φ υ γ ο ν*. Contextus suadet ut rescribatur *κ α τ έ φ ε υ γ ο ν*. Itidem corrige p. 364. 30, coll. p. 361. 24.

Pag. 345. 29: *Ἀρχέλαος ἐπιπλεύσας καὶ σ ί τ ῳ καὶ στόλῳ πολλῷ.* Immo lege: *σὺν σ τ ρ α τ ῷ καὶ στόλῳ*, coll. p. 346. 31.

Pag. 346. 14. Est operae pretium videre quam odiose persequatur Appianus philosophos, si qui forte aliquando rerum potiti sint. Nempe *ὅσοι πραγμάτων ἐλάβοντο, ἐδυνάστευσάν τε καὶ ἐτυράννησαν ὠμότερον τῶν ἰδιωτικῶν τυράννων.* Dictum hoc fuit in Aristionem potissimum, philosophum Epicureum, qui aliquando Athenis principatum tenuit.

Pag. 347. 25: *περιπέμψαν Ἀριςίωνα πολιορκεῖν.* Habet hoc Appianus quod haud satis scio an alii non habeant, ut omnibus fere verbis infinitivos addat. Ecce aliquot exempla de magno numero excerpta: p. 165. 9: *Φόβῳ μηδὲν ὡς ἐν νυκτὶ πανικὸν οἱ γενέσθαι.* p. 289. 25: *ἔςησεν ἀτρεμεῖν.* p. 371. 2: *ἔπεμψεν ἐπιχειρεῖν τῷ Σύλλᾳ.* p. 440. 8: *διεσκέδασε τὸν ςρατὸν Φεύγειν ἄλλους ἀλλαχοῦ.* p. 472. 3: *περιέπεμπον τὰ γιγνόμενα ἐξετάζειν.* p. 477. 28: *περιέπεμπεν ὀπίσω τοῦ ΛαΦρηνίου γενέσθαι.* p. 488. 6: *ἐσέπεμψαν ἀνελεῖν.* p. 499. 18: *περιέπεμπον χρήματα ἀθροίζειν.* p. 511. 10: *ἄγειν ἔπεμπε Δαμάσιππον.* p. 512. 26: *τὰς κεΦαλὰς περιενεγκεῖν ἔπεμψεν.* p. 673. 30: *πολλοὺς περιέπεμπεν ἐξαγγέλλειν ἃ πάσχοι.* p. 792. 28: *τοῖς προπεμΦθεῖσι τὸν ποταμὸν ἰδεῖν.* p. 841. 14: *ἐΦύλασσεν αὐτοὺς μηδ' ἐκΦυγεῖν.* p. 866. 30: *ὀλίγου ῥεύματος αὐτοὺς διείργοντος μὴ κεκραγότας ἀλλήλων ἀκούειν,* et sic alibi haud raro.

Pag. 348. 10: *λίθους καὶ ξύλα καὶ γῆν ἐς τὸ χῶμα μεταβάλλων.* Lege: *καταβάλλων.*

Pag. 349. 11: *ἀγχωμάλου δ' ἐς πολὺ τῆς μάχης οὔσης ἐνέκλινον ἑκάτεροι παρὰ μέρος, πρῶτον μὲν οἱ βάρβαροι, μέχρι Ἀρχέλαος αὐτοὺς ἐπισχὼν ἐπανήγαγεν ἐς τὴν μάχην.* Nempe Archelaus *Φερεπονώτατος ἦν*, sicuti legimus p. 352. 22 indeque rescribam *αὐτός* et utar eadem correctione paulo post p. 349. 18: *Ἀρχέλαος δ' αὐτοὺς ἐπιςρέΦων αὖθις καὶ τῷ ἀγῶνι διὰ τὴν προθυμίαν ἐς πολὺ παραμένων.* Similia de eius militari virtute saepe legimus, qui verbi causa p. 362. 10, *τῆς νίκης ἀρχομένης ἀναθορὼν αὖθις ἐπὶ τὸν ἵππον ἐπῄει τὸν ςρατὸν περιιὼν καὶ ἐπέσπερχεν.* Hinc p. 354. 20: *καὶ περιθέων αὐτοὺς καὶ παρκκαλῶν,* etiam Nauckius rescribere voluit *αὐτός*, quemadmodum est p. 358. 12: *αὐτὸς ἐνέπρησε τοῖς ἐνυαλίοις θεοῖς.* Hinc etiam p. 362. 2: *ἐς πολὺ μὲν αὐτοὺς παριππεύων παρεκάλει,* vide an non *αὐτός* praestet. Sic p. 313. 11 Seleucus *πόλεμον ἐπολέμησε Ἀντιγόνῳ περὶ Ἶψον τῆς Φρυγίας, αὐτῷ ςρατηγοῦντι καὶ αὐτῷ μαχομένῳ, καίπερ ὑπὲρ ὀγδοήκοντα ἔτη γεγονότι.*

Pag. 350. 13: *Μουνάτιος Νεοπτόλεμον ἕτερον ςρατηγὸν κατατρώσας ἔκτεινε μὲν ἐς χιλίους.* Neoptolemus ille, quem

supra iam habueramus p. 337. 22 et 339. 15, Archelai frater erat, sed insiticium iudico quod inutiliter additum est ἕτερον στρατηγόν. Praeterea corrigam: καταφωράσας.

Pag. 358. 25: νομίσας δ' ἄν τινας αὐτῷ ἐπιθήσεσθαι. Cum Nauckio omnino lege: ἐπιθέσθαι.

Pag. 361. 14: ὑπὸ κλίνῃ τινὶ παρεσκεύασεν ἀκοῦσαι τοῦ Μυννίωνος. Cur Mendelssohnius non ausus est recipere τινά, quod Bekkerus coniecerat?

Pag. 365. 27: ἐπέστελλεν Ἀρχελάῳ διαλύσεις ὡς δύναιτο εὐπρεπῶς ἐργάσασθαι. Malo cum altero codicum genere εὐπρεπεῖς.

Pag. 366. 16: ἐπὶ δὲ ἡμῖν καὶ φύσεως ἔχθραν μᾶλλον ἢ πολέμου χρείαν ἐπεδείξατο. Necessarium est: ἔτι δέ.

Pag. 366. 22: φιλίαν πατρῴαν ἧς οὐ πρὶν ἑκκαίδεκα μυριάδας ὑμῶν ὑπ' ἐμοῦ συγκοπῆναι ἐμνημονεύετο. Malo: ἐμνημόνευε.

Pag. 367. 3: ἐὰν ἀποδῷ καὶ στρατηγοὺς ἡμῶν ἢ πρέσβεις ἢ αἰχμαλώτους ἢ αὐτομόλους ἢ ἀνδράποδα. Quater repone καί.

Pag. 376. 30: παιδίον τετραετὲς ἐγγυήσας τῷ Ἀριοβαρζάνῃ καὶ ἐπὶ τῇδε προφάσει λαβὼν ἔχειν Καππαδοκίας ὅσα τε εἶχε καὶ ἕτερα ἐπ' ἐκείνοις. Suspicatus est Mendelssohnius corruptum esse λαβών et dubitanter coniecit λαχών· mihi illud προφάσει displicet et melius intelligam: πρόφασιν.

Pag. 378. 4: μεγαλοφρονησάμενος ὅτι τὸ κλέος αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν Πόντον διίκετο. Cum Mendelssohnio legam: διῖκτο. Utere autem eadem correctione p. 410. 15: Πομπηίου δ' αὐτὸν ἐλθόντα δεῖσθαι τὸν Μιθριδάτην κελεύοντος, καθὰ καὶ Τιγράνης ἀφίκετο, et scribe: ἀφῖκτο. Item plane eadem est corruptela p. 510. 31: ὡς δὲ ἀφίκοντο χωρίς γε Νωρβανοῦ (μόνος γὰρ οὐκ ἀφίκετο).

Pag. 382. 11: πύργος ἐξ οὗ γέφυρα ὑπὸ μηχανῆς ἐξήλλετο.

Possit id mire dictum videri, sed vide continuo post vs. 20 ἡ γέφυρα ἐς τὸ τεῖχος ἐξήλατο ἄφνω.

Pag. 392. 25: τοὺς μὲν ἱππέας ἐκ μετώπου προσέτασσεν ἐνοχλεῖν αὐτῷ. Legam: προέτασσεν.

Pag. 396. 27: ὧν ἐξαγγελθέντων ὁ ϛρατὸς αὐτίκα διελύετο. Immo verum est: διελέλυτο, sicuti Cobetus quoque *Mnem.* 1882 p. 214 correxit p. 540. 18: ἡ Κατιλίνα ἐπανάϛασις διελέλυτο. Recte plusquamperfectum editur p. 570. 19 et 613. 11.

Pag. 409. 30: Φρούριον ἦν τι Μιθριδάτῃ, ἔνθα λανθάνοντες ὑπόγαιοι θησαυροὶ πολλῶν σιδηροδέτων χαλκέων πολλὰ χρήματα ἔκρυπτον. Duos locos contuli: p. 287. 29: πυρφόρα ἀγγεῖα σιδηρᾶ et, quod magis ad rem facit, p. 753. 3: ἐν λάρνακι, ἃς (sed lege: οἵας) ἀπὸ σιδήρου ἐς χρημάτων ἢ βιβλίων ἔχουσι φυλακήν. Audendum aliquid est et commendare ausim scripturam: παλαιῶν σιδηροδέτων ἀγγείων. De huiusmodi capsis ferreis nihil me alibi legere commemini, nec magis rem memoria dignam habuerunt Gardthausenus vel Birtius.

Pag. 410. 24 notabile est quod de Mithridate legimus: νόσον τινὰ ἑλκώδη τοῦ προσώπου νοσῶν ὑπὸ τριῶν εὐνούχων ἐθεραπεύετο καὶ ἑωρᾶτο. Nihil mirum quod hic legimus de eunuchis: pessime oderant milites eunuchos, qui Mithridatem senem in sua potestate habebant; hoc est quod legimus p. 413. 19 eos Pharnacem regem habere maluisse ἀντὶ γέροντος εὐνούχοις ἐκδεδομένου dicunturque, p. 411. 24, πρὸς εὐνούχους κρατοῦντας τοῦ Μιθριδάτου πεπολεμῶσθαι. Verum quid est illud ἑωρᾶτο? nam quod Schweighauserus μόνων inserere voluit, non est magnum et Nauckius solito infelicior fuit, cum reponere vellet ἐφρουρεῖτο. Videor mihi reperisse quid hic lateat. Apud nos aegrotantes vel alio quovis morbo corpore debilitato vehi solent plostello, quod propellit famulus: percommodum hoc est quum certe in nostra patria etiam in foris et conciliabulis viae stratae sint: olim certe aliter, nam Appianus tanquam notabilem rem denotat urbem Smyrnam fuisse λιθόϛρωτον, p. 670. 1. Itaque ne nimis concuterentur vel etiam luto conspergerentur, malebant lectica

ferri. Id quomodo Latine et Graece dicitur? Sed est satis notum: appellant *gestari* et *αἰωρεῖσθαι*, indeque Appiano reddiderim *αἰωρεῖτο*· hoc enim malo quam *ᾐωρεῖτο*, nam fere augmento temporali carent verba, quorum prima syllaba sola constat vocali vel diphthongo ante vocalem, sicuti *αὐχίνειν*, *οἰωνίζεσθαι*, alia. Confirmabit quod dixi Dio Cassius LV 17: *τοῖς δ' αἰωρήμασι καὶ τοῖς ἠπίοις φαρμάκοις τὰ πλείω μαλθάσσοντες θεραπεύουσι.* Vocabulum ab scriptore proprio sensu adhibetur p. 287. 29: *πυρφόρα ἀγγεῖα ἐξῆπτε κοντῶν μακρῶν, αἰωρεῖσθαι τὸ πῦρ εἰς τὸ πέλαγος*, sed plerumque metaphorice dicitur: p. 450. 25 Gracchus *τοῦ ἔργου τῇ ὠφελείᾳ αἰωρούμενος*, p. 539. 29: *τὸ πλῆθος αἰωρούμενον κατ' ἀγοράν*, p. 595. 9: *ᾐώρει δὲ καὶ τῶν γεγονότων εὐπραξία*, p. 695. 19: *ἐς ἐλπίδας αἰωρούμενοι.* Ceterum tres illi eunuchi dominum comitabantur, non ipsi suis humeris portabant lecticam, quod ne commode quidem facere potuissent, sicuti ostendet p. 623. 24 de tribus famulis qui Caesaris cadaver domum portarunt, *οἳ τὸ σῶμα ἐς τὸ φορεῖον ἐνθέμενοι διεκόμισαν οἴκαδε ἀνωμάλως οἷα τρεῖς.*

Pag. 411. 8: *καὶ ἦν αὐτῶν Ἀρταφέρνης ἀμφὶ τεσσαράκοντα ἔτη μόνος, οἱ δὲ λοιποὶ παῖδες εὔμορφοι.* Corrigam: *γεγονώς*, quemadmodum legitur p. 597. 13.

Pag. 419. 19 in triumpho praetervehebantur *Μιθριδάτου καὶ ἡ πολιορκία καὶ ἡ νὺξ ὅτε ἔφυγεν εἴκαστο καὶ ἡ σιωπή.* In bellico tumultu non locus fuit silentio et Reiskius acute emendavit *Σινώπη.* Mirandum est quod editores elegantem coniecturam recipere non ausi sunt, etiamsi legerint p. 195. 27: *πύργοι παραφέρονται μιμήματα τῶν εἰλημμένων πόλεων.*

Pag. 425. 7: *δεδιότες ὑπὸ μνήμης τῶν προπεπολεμηκότων σφίσι Κελτῶν, μὴ καὶ οἵδε ἐς τὴν Ἰταλίαν ὑπὲρ Ἄλπεις ἐσβάλλοιεν.* Rescribam: *τῶν πρότερον πεπολεμηκότων.*

Pag. 428. 25: *τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀνίκιον μετατιθεμένων.* Lege *μεταθεμένων*, quemadmodum recte legitur p. 429. 15. Frequens confusio: p. 443. 14: *φιλονικότερον ἐς ἀλλήλας αἱ ἀρχαὶ διετίθεντο ἀπὸ τοῦδε*, Mendelssohnius maluit *διετέθειντο*, sed Viereckius omnium minime *ταχυπειθής.*

Pag. 449. 3: διαπεπρᾶσθαι. Praeterea tria exempla animadverti futurorum exactorum pro simplicibus futuris: p. 562. 12 ἀπολελείψεσθαι, p. 690. 8 λελέξεται et p. 730. 6 ἐγγεγράψεται.

Pag. 459. 6: σαφῶς δεδωροδοκηκότες ἀφεῖντο ὑπὸ τῶν δικασάντων. Immo: ὑπ' αὐτῶν δικασάντων, hoc est: a Senatoribus.

Pag. 464. 4. Scipio consul theatrum demolitus est quod L. Cassius struxerat, ὡς καὶ τόδε στάσεων ἄρξον ἑτέρων ἢ οὐ χρήσιμον ὅλως Ἑλληνικαῖς ἡδυπαθείαις Ῥωμαίους ἐθίζεσθαι. Dixeris citra controversiam verum esse: καὶ οὐ χρήσιμον (ὄν), sed iam supra, ad p. 45. 23, adnotavimus Appiano fere perinde esse addatne hoc participium nec ne, quamquam id nobis plane necessarium esse videatur. Duos locos praeterea adscribam: p. 491. 13: ἡ μὲν δὴ βουλὴ τὸν Κίνναν, ὡς ἐν κινδύνῳ τε τὴν πόλιν καταλιπόντα ὕπατον καὶ δούλοις ἐλευθερίαν κηρύξαντα, ἐψηφίσατο μήτε ὕπατον μήτε πολίτην ἔτι εἶναι. Sed multo facilius est corrigere καταλιπόντα (ὄντα) ὕπατον, quam non sollicitare id quod manuscripti libri exhibent. Pag. 496. 3: ἐκρεμάσθη (scil. ἡ κεφαλή) πρὸ τῶν ἐμβόλων ἐν ἀγορᾷ πρώτου τοῦδε ὑπάτου, in fine Mendelssohnius inserere voluit γενομένου, sed hic quoque Viereckius contradicit: equidem locorum multitudine obrutus anceps haereo quid statuendum censeam.

Pag. 468. 19: τοσάδε εἴργαστο Ῥωμαίους, malim fere dativum Ῥωμαίοις, quem unus codex exhibet, ut εἴργαστο passivum verbum fiat. Cf. supra ad p. 14. 19.

Pag. 475. 4: Παπίου δὲ πελάσαντος αὐτῷ σὺν καταφρονήσει. Malim fere: προσπελάσαντος, nam amat Appianus uti hoc composito, veluti p. 594. 15, 602. 17, 611. 26, 647. 11, 887. 12, alibi. Redit simplex verbum p. 505. 21.

Pag. 479. 24: τῶν λοιπῶν ἐς τὰ σφέτερα δι' ἀπόρου χώρας καὶ χειμῶνος ἐπιπόνου διατρεχόντων οἱ ἡμίσεις βαλανηφαγοῦντες διεφθάρησαν. Recte fortasse Madvigius supplevit: οἱ ἡμίσεις βαλανηφαγοῦντες (διεσώθησαν, οἱ δ' ἡμίσεις) διεφθάρησαν, sed praeterea malim: δι' ἀσπόρου χώρας, quae lectio ab uno codice aliquid commendationis habet.

Pag. 501. 7: *ἀπεκρίνατο αὐτὸς μὲν οὔποτε ἀνδράσι τοιάδε ἐργασαμένοις ἔσεσθαι φίλος*. Lege: *εἰργασμένοις*. Vide modo p. 471. 23: *τοσάδε εἰργασμένων ἀνδρῶν* et p. 500. 1: *αὐτίκα τιμωρὸς ἥξειν ἐπὶ τοὺς εἰργασμένους*.

Pag. 502. 9: *αὐτὸν ὁ Σύλλας ἔτι νεώτατον ὄντα ἦγεν ἐν τιμῇ*. Hoc quidem nimium est: corrigam: *ἔτι νέον αὐτὸν ὄντα*, deleto *αὐτόν* sententiae initio. Recte mox p. 502. 14: *ἔτι ὄντι νέῳ καὶ ἔτι ὄντι τῶν ἱππέων*, scribas modo supervacaneis deletis: *ἔτι νέῳ καὶ ὄντι τῶν ἱππέων*. Addo p. 536. 8: *ὁ δὲ Καῖσαρ ἦν ἔτι νέος*. Itidem recte p. 524. 15: *Φαῦστος παῖς ὁ τοῦ Σύλλα νεώτατος ἦν ἔτι* et comparativus p. 664. 13 et 673. 15.

Pag. 509. 10: *μετὰ σκότους διεκρίθησαν*. Traditur Musgravius *σκότος* scripsisse: simul, uti opinor, mutaverat praepositionem et commendaverat: *κατὰ σκότος*.

Pag. 514. 30: *ἐγκλήματα ποικίλα στρατηγίας ἢ στρατείας ἢ ἐσφορᾶς χρημάτων ἢ ἄλλης ὑπηρεσίας ἢ βουλεύσεως ὅλως κατὰ Σύλλα*. Interpolatum esse contendo id quod est *ἢ στρατείας*· deinde quater pro *ἢ* rescripserim *καί*. Satis nota res est: particulae *ὡς*, *ἢ* et *καί* sine fine inter sese confunduntur: veluti p. 541. 28: *Λεύκολλος ὁ πρὸ τοῦ Πομπηίου στρατεύσας ἐπὶ τὸν Μιθριδάτην ὡς ἀσθενέστατον αὐτὸν ἀπολιπὼν τῷ Πομπηίῳ, διεκώλυεν ἴδιον ἔργον ἀποφαίνων τὸ Μιθριδάτειον*. Coniecit Mendelssohnius *καὶ ἀσθενέστατον*, nec Viereckius debuerat contradicere.

Pag. 518. 20: *τὴν δὲ τῶν δημάρχων ἀρχὴν ἴσα καὶ ἀνεῖλεν*. Nondum, quantum mihi comparuit, hucusque viri docti satis attenderunt ad eam locutionem *ἴσα καί*, quae tantumdem valet quantum *tantum non*. Alios locos colligere facile est, veluti p. 469. 28: *ἐγκλήματος ἴσα δὴ καὶ ἀγνοουμένου*. Haud dissimiliter usurpatur *ὁμαλῶς οἷα*· sic p. 725. 6: *κύνες ὠρύοντο ὁμαλῶς οἷα λύκοι*· p. 809. 6: *ἐπεμαντεύοντο δ' ὁμαλῶς ἑκάτεροι πάντα τὰ Ῥωμαίων πράγματα κρινεῖν*, p. 865. 28 *Πομπήιον οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ὁμαλῶς ἔπειθον ἐς τὴν εἰρήνην*.

Pag. 519. 14. Q. Lucretium Ofellam *ὑπατεύειν διὰ τὸ μέγεθος*

τῶν εἰργασμένων κατὰ παλαιὸν ἔθος ἀξιοῦντα καὶ πολιτῶν δεόμενον Sylla in medio foro interfici iussit. Aliquanto convenientius erit δεομένων.

Pag. 521. 29, postquam imperium Sylla deposuit, μειράκιον οὐδενὸς αὐτὸ ἀπερύκοντος ἐθάρρησε καὶ λοιδορούμενον αὐτῷ μέχρι τῆς οἰκίας ἐλθεῖν. Mendelssohnius suasit ut sive καί deleretur sive ἦλθεν scriberetur: utrumque inutiliter secundum Viereckium. Mihi quoque tradita scriptura displicet et commendabo: ὡς λοιδορούμενον.

Pag. 533. 16: ἔκτεινεν ὁ Κράσσος ἐς ἑξακισχιλίους ἄλλους περὶ ἕω καὶ περὶ δείλην τοσούσδε ἑτέρους, τριῶν ἐκ τοῦ Ῥωμαίων στρατοῦ μόνων ἀποθανόντων καὶ ἑπτὰ τρωθέντων. Nisi sumamus gladiatores illos pecoris instar innocuos fuisse, difficile est fidem habere. Similiter tamen Appianus etiam alibi: p. 568. 7: μάχης δὲ καρτερᾶς γενομένης, Κουρίωνος μὲν εἷς ἀνὴρ ἔπεσεν, Οὐάρου δὲ ἑξακόσιοι καὶ κατετρώθησαν ἔτι πλείονες. Praeterea audi quomodo Fabius Maximus Aemilianus Gallorum copias profuderit, p. 36. 7: δώδεκα μυριάδας ἐν μιᾷ μάχῃ κατέκανε, πεντεκαίδεκα μόνους ἀποβαλών. Non minus mirificum quod legimus p. 504. 30: θνήσκουσι Νωρβανοῦ μὲν ἑξακισχίλιοι, τῶνδ' ἀμφὶ τὸν Σύλλαν ἑβδομήκοντα, τραυματίαι δ' ἐγένοντο πολλοί. Consideremus quoque p. 358. 5: Archelao ad Chaeroneam victo, ἐς Χαλκίδα συνελέγοντο οὐ πολὺ πλείους μυρίων ἐκ δώδεκα μυρίων γενόμενοι. Ῥωμαίων δ' ἔδοξαν μὲν ἀποθανεῖν πεντεκαίδεκα ἄνδρες, δύο δ' αὐτῶν ἐπανῆλθον. Nec discrepat Plutarchus in Vita Sullae c. 19: ὁ δὲ Σύλλας λέγει τέσσαρας καὶ δέκα ἐπιζητῆσαι τῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν, εἶτα καὶ τούτων δύο πρὸς τὴν ἑσπέραν παραγενέσθαι, quem locum examinavi *Mnem.* 1899 p. 290. Ante annos plusquam quinquaginta fuit vir doctus J. A. Wynne, qui commentationem edidit *de fide et auctoritate Appiani in Bellis Romanorum Civilibus:* hunc librum acri censura dilaceravit Hullemannus in *Mnem.* 1856 p. 154 et tum alia utilia attulit quae ad illud argumentum pertinent, tum suscepit probare Appianum ex Syllae commentariis haud parum profecisse. Difficile est negare quod in oculos incurrit et admirabilis est ea veterum circa caesorum

militum numerum incuria, cuius quaedam exempla excerpsi l.l. in *Mnem.* 1899 p. 290. Potuissent tamen historiarum scriptores, si modo voluissent, certiora ac veriora tradere. Verbi causa post pugnam apud Leuctra statim Spartam perlata fuerunt nomina omnium eorum qui in acie occubuerant et postridie, locus est in Xen. Hell. VI 4. 16, *ὧν μὲν ἐτέθνασαν οἱ προσήκοντες, λιπαροὺς καὶ Φαιδροὺς ἦν ὁρᾶν ἐν τῷ Φανερῷ ἀναστρεφομένους· ὧν δὲ ζῶντες ἠγγελμένοι ἦσαν, ὀλίγους ἂν εἶδες, τούτους δὲ σκυθρωποὺς καὶ ταπεινοὺς περιιόντας.* Quod ad Romanos attinet, docet Appianus p. 683. 15: *ἀνάγραπτός ἐστιν ἐν τοῖς Ῥωμαίων στρατοῖς ἀεὶ καθ' ἕνα ἄνδρα ὁ τρόπος.* Itaque in castris Perusinis postquam L. Antonius se Octaviano tradidit, misit, p. 849. 1, *τοὺς χιλιάρχους τὸ σύνθημα τῷ στρατῷ ληψομένους παρὰ τοῦ Καίσαρος. οἳ δὲ ἔΦερον αὐτῷ τὸν ἀριθμὸν τοῦ στρατοῦ, καθὰ καὶ νῦν ἔθος ἐστὶ τὸν αἰτοῦντα τὸ σύνθημα χιλίαρχον ἐπιδιδόναι τῷ βασιλεῖ βιβλίον ἐΦήμερον τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ παρόντος.* Itaque in Sylla deprehendimus ridiculam iactantiam; in aliis fortasse negligentia peperit pudendos errores, non monumentorum penuria. In ea re stoliditatis palmam omnibus praeripuit Flavius Iosephus, cuius aliquammultos locos indicavi *Mnem.* 1885 p. 267 sqq.

Pag. 548. 16: *τὸ δεκάζειν ἢ δωροδοκεῖν ἀναισχύντως τότε μάλιστα ἐπλεόνασεν.* Corrigam: *καὶ δωροδοκεῖν.* Etenim iam mature factum, et fortasse iam apud Polybium, ut verbum *δωροδοκεῖν,* quod *δῶρα δέχεσθαι* significat et *corrumpi,* videretur esse *corrumpere* et *δεκάζειν,* unde provenit novicia passiva forma *δωροδοκεῖσθαι.* Cf. Cobetus *Mnem.* 1858 p. 14. Appianus sibi cavit ab eo errore: ecce exempla: p. 551. 22: *δίκας προυτίθει τῶν τ' ἄλλων ἀδικημάτων καὶ μάλιστα δωροδοκίας καὶ δεκασμοῦ·* p. 572. 25 Pompeii verba sunt: *δεῦρο διεπλεύσαμεν, ἀμυνούμενοι τὸν ἐκ πολλοῦ μὲν ἐπιβουλεύοντα αὐτῇ, διὰ δὲ τοὺς δωροδοκοῦντας τὴν Ἰταλίαν ἄΦνω καταλαβόντα.* p. 334. 8 arguitur Mithridates *δεκάσαι τῶν ὑμετέρων τινὰ στρατηγῶν·* contra L. Scipio p. 426. 3 dicitur *δωροδοκῆσαι τοῦ ἱεροῦ χρυσίου.* p. 550. 14 Caelius Milonem *εἷλκεν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ δεδωροδοκηκότας.* Remanet p. 552. 12, ubi Gabinius, Milo et alii haud pauci condemnantur *ἐπὶ δωροδοκίαις ἢ πλήθους δεκασμῷ,* ubi fortasse itidem praestat *καὶ πλήθους,* sicuti illo loco, quem initio descripsimus.

Pag. 553. 15: ἐδεδοίκει μὲν ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς ἰδιώτης γενέσθαι. Iam *Mnem.* p. 1876 p. 346 correxi: ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς· contra Viereckius obmovet p. 556. 5, cuius loci ratio diversa est. Conferri merentur p. 631. 11 et 729. 24. Itidem p. 460. 4, quod de Graccho legimus: πλῆθος ἐργολάβων ὑφ' ἑαυτῷ ποιούμενος, praestare dixerim ἐφ' ἑαυτῷ. Deinde p. 900. 16: πρόφασιν ἔχων ὅτι πρῶτος ἐπιβαίη τῆς νήσου καὶ πλείονας πόλεις ἐπαγάγοιτο, malim fere: ὑπαγάγοιτο. Miror quoque verbum ὑπακούειν, quod plerumque quidem recte cum dativo casu construitur, sed cum genetivo: p. 8. 15, 25. 28, 270. 23, 432. 25, 436. 32 et 514. 28.

Pag. 559. 4: τρισὶν ἡμέραις τριακοσίους ἐπὶ τρισχιλίοις ςαδίους δραμών. Hic primus Viereckius ex Vaticano codice rectissime recepit lectionem διαδραμών. Sic Appianus perpetuo: p. 258. 20: τὸν Ὠκεανὸν ἐς Βρεττανίαν διαπεπλευκότος. p. 558. 21: ἀπὸ Κελτῶν τὰ ὄρη διελθών. p. 569. 7: ἐς τοὺς παρορμοῦντας διαπλεύσας. p. 578. 20: διαπλεύσαντος ἐς τὸ Βρεντέσιον. p. 596. 16: ἐς Μυτιλήνην διαπλεύσας, denique p. 623. 9: ἐς τὴν νῆσον διαδραμών.

Pag. 567. 20: ἐπιμαρτυρούντων ἀξίως σφῶν αὐτοκράτορας εἶναι. Iam Musgravius rescripsit: ἀξίους, Viereckius autem ubique mordicus tenax est vulgatae lectionis; nec ad rem pertinet locus quem laudat p. 540. 13; utilius adscripsisset verba quae illic in vicinia leguntur p. 540. 26: τῶν νῦν αὐτοκρατόρων τοὺς φαινομένους ἀξίους.

P. 574. 31: τὸ δ' ὑμέτερον εὐπειθὲς εἰδὼς ὅμως ἀναμένω τὴν ἀπόκρισιν. L.: ἀναμενῶ.

Pag. 582. 9: ὑπισχνούμενοι διορθώσεσθαι τὸ ἁμάρτημα νίκῃ καλῇ. Nonne verius est καινῇ?

Pag. 583. 2: λέγεται δ' ἐν τοῖς Γόμφοις γενέσθαι παθήματα γενναῖα, καὶ νεκροὺς τῶν ἐπιφανῶν γερόντων ἐν ἰατρείῳ φανῆναι, κυλίκων αὐτοῖς παρακειμένων ἀτρώτοις, εἴκοσι μὲν ὡς ἐκ μέθης κατακεκλιμένους ἐπὶ τὸ ἔδαφος, ἕνα δὲ ἐπὶ θρόνου παρακαθεζόμενον οἷα ἰατρόν, ὃς τὸ φάρμακον αὐτοῖς ἄρα παρέσχεν. Ex Viereckii

adnotatione apparet fuisse qui hunc locum parum intelligerent ac proinde etiam illud *ἀτρώτοις* corruptum esse putarent. Iocus est militum *ὑποβεβρεγμένων* et facile ferimus si non salsius fuerint iocati. Conferamus ea quae paulo supra narrantur p. 582. 29 et nullo negotio eluere poterimus unicum vitium quod remanet: *οἱ Γερμανοὶ γελοιότατοι κατὰ τὴν μέθην ἦσαν·* hinc sane non fuerunt *ἐν τοῖς Γόμφοις* temulentorum militum *παθήματα γενναῖα,* sed *γελοῖα.* Hoc quoque unus et alter mihi ignoravisse videtur veterem militem sic simpliciter *γέροντα* dici. Ecce pauca quaedam exempla ne quis amplius dubitet: p. 584. 5 Caesariani milites *σπουδῇ δαιμονίῳ συνενεχθῆναι τοῖς πολεμίοις ὠρέγοντο καὶ ἡγοῦντο πολέμῳ μὲν εἶναι παρὰ πολὺ ἀμείνους νεοςρατεύτων ἔτι ὄντων δέκα ἔτεσιν ἠσκημένοι, ἐς δὲ ταφρείας ἢ περιτειχίσεις ἢ σιτολογίας ἐπιπόνους ἀνθενέςεροι διὰ γῆρας.* Pompeii verba sunt p. 588. 23: *καταφρονεῖτε δέ,* inquit, *ὡς ἡσσημένων νενικηκότες καὶ γερόντων νέοι καὶ πολλὰ κεκμηκότων ἀκμῆτες ἄνδρες.* Deinde, p. 590. 12, dimisit ut castra tutarentur *δισχιλίους τοὺς πάνυ γέροντας.* Denique p. 685. 18 veterani milites, *γηρῶντες, ἐδόκουν νεοσυλλόγων ἀμείνους ἐς τὸ διπλάσιον εἶναι.* Sed satis haec sunto.

Pag. 584. 13: *οὔτε ναῦς ἐς φυγὴν ταχεῖαν ἔχοντας.* Immo requiro: *ταχείας.*

Pag. 594. 28 Pompeius *ἐκαθέζετο ἄναυδος οἷόν τι καὶ τὸν Τελαμῶνος Αἴαντά φασιν ἐν Ἰλίῳ παθεῖν ἐν μέσοις πολεμίοις ὑπὸ θεοβλαβείας.* Musgravius aliquando correxit, quod post eum multos alios coniecisse existimo *ποιμνίοις*, idque primo obtutu verissimum esse dixeris, cum Appianus memor fuerit eorum quae legisset in Sophoclis Aiace vs. 311: *καὶ τὸν μὲν ἧςο πλεῖςον ἄφθογγος χρόνον.* Nec tamen ea coniectura stare potest, scriptor enim indidem profecit unde etiam Plutarchus Pompei. 72: *ὅμοιος παράφρονι καὶ παραπλῆγι τὴν διάνοιαν — μηδένα προσειπὼν ἀπῄει βάδην εἰς τὸν χάρακα, πάνυ τοῖς ἔπεσι πρέπων ἐκείνοις* (Homer. Iliad. Λ 544):

Ζεὺς δὲ πατὴρ Αἴανθ' ὑψίζυγος ἐν φόβον ὦρσεν·
ςῆ δὲ ταφών, ὄπιθεν δὲ σάκος βάλεν ἑπταβόειον.
τρέσσε δὲ παπτήνας ἐφ' ὁμίλου.

Ea conditione nati sumus, ut numquam ab errandi periculo satis tutus sis: hic certe διδασκαλικὸς τόπος est.

Pag. 600. 19: ᾧ καὶ αὐτῷ δῆλόν ἐστι τὸν ἕτερον τῷ Κασσίῳ φόβον ὑπὸ τύχης ἐγγενέσθαι τὸν Καίσαρα ἐπαιρούσης. Improbat Viereckius, quod Musgravius correxerat πρότερον· fortasse melius placere poterit ἄτοπον.

Pag. 601. 29: διέξεισι futurum est; ceterum Appianus fere ἐλεύσεσθαι usurpat, p. 62. 32, 166. 31, 189. 10, 214. 15 alibi. Est talium incuriosus: ἔρχεσθαι invenitur p. 104. 26, 124. 28; ἔρχοιτο p. 146. 6, 854. 23; ἐρχόμενος p. 77. 13, 150. 27, 530. 1, 904. 29 et alibi saepe.

Pag. 608. 25: οἷα θηρίον τό τε τραῦμα καὶ τὴν γαστέρα εὐρύνων ὄνυξι καὶ δακτύλοις ἐρευνῶν καὶ τὰ σπλάγχνα διαρρίπτων. Corrigam κατὰ τὴν γαστέρα et libenter deleverim inutilia verba ἐρευνῶν καί, nam forte ἐρευνῶν scriptum pro εὐρύνων alienum locum occupavit. Consimilis corruptela est p. 723. 7: ἐρευναί τε καὶ εὑρέσεις καὶ παθήματα πάμπαν ἐπαχθῆ, sed correctio incerta est, vide Viereckium. Illud quoque observandum: ἐρευνᾶσθαι, διερευνᾶσθαι, προερευνασθαι deponentia verba sunt minime raro apud Appianum obvia, sicuti p. 657. 32; 735. 17; 741. 30; 750. 12; 753. 17; 831. 28; 833. 15; 888. 32; legitur tamen διερευνᾶν p. 884. 30, et προερευνᾶν p. 888. 9.

Pag. 609. 19: χειμαζόμενος ἐν τῇ θαλάσσῃ καὶ πολεμίαις ναυσὶν ἐντυχὼν ἐφέρετο γενναίως μέχρι καταλαμβανόμενος ἑαυτὸν διεχρήσατο. Malim: περιεφέρετο, coll. p. 611. 20: ἐκτρίβειν τῷ χρόνῳ τὸν Καίσαρα καὶ ἐς ἀπορίαν ὡς ἐν ἀλλοτρίᾳ γῇ περιφέρειν.

Pag. 616. 13: εἴτ' ἀπογνούς, εἴτε κάμνων καὶ ἐκκλίνων ἤδη τήνδε τὴν πεῖραν ἢ διαβολήν. De Caesare sermo est, qui diadema ab Antonio oblatum recusaverat; reliqua aperta, sed quid est κάμνων? nam sequitur brevi post: εἴτε νοσήματα τοῦ σώματος θεραπεύων, ἐπιληψίαν ἢ σπασμὸν αἰφνίδιον ἐμπίπτοντα αὐτῷ μάλιστα παρὰ τὰς ἀργίας. An forte probandum: καλύπτων? Sed nihil equidem definio.

Pag. 617. 4: *εὖ γὰρ ᾔδεσαν αὐτόν, μὴ καὶ τάδε τὰ ἔθνη προσλαβὼν ἀναμφιλόγως γένοιτο βασιλεύς*. Hic haerent interpretes et vide apud Viereckium quid frustra moliti sint; incidi equidem in *ᾐδέσθησαν*. Vide illud verbum *αἰδεῖσθαι* crebro usurpatum: p. 638. 30: *ᾐδεῖσθε ἂν ἴσως ἐπὶ τοιούτοις αἰτεῖν ἀριστεῖα*, p. 633. 9: *τὴν δὲ πόλιν τοὺς ὑπολοίπους αἰδούμεθα βλάψαι*, p. 696. 30: *αἰδούμενοι τῶν ἐντολῶν τὸ ἀλλόκοτον*, p. 828. 28: *μετενόει καὶ ᾐδεῖτο*, alibi. Est praeterea locus ubi idem hoc verbum perperam legitur: p. 655. 24: *αὐτὸς δὲ αἰδεῖσθαι Συρίας οὐκ ἀξιούμενος, Δολοβέλλας ὤν, πρὸ Κασσίου*. Emendavit Musgravius: *ἀδικεῖσθαι* idque verum videtur.

Pag. 624. 18: *ἐδεδοίκεσαν Ἀντώνιον ὑπατεύοντα μὴ ἀντὶ τῆς βουλῆς τῷ δήμῳ μόνῳ χρώμενος ἐργάσαιτό τι δεινὸν αὐτούς*. Multum praeferam: *ἄνευ τῆς βουλῆς*. Cf. supra ad p. 265. 13.

Pag. 628. 19: *τῶν ἀστῶν ὁ καθαρώτατος λεὼς ἀνεθάρρει*. Lege: *καθαρώτερος*, sicuti recte p. 629. 30.

Pag. 630. 30: *οὐδὲ βουλομένοις ἡμῖν ὑπακούσεται, καὶ δείξω μετ' ὀλίγον*. Requiro: *ὡς δείξω*. Obmovet Viereckius p. 631. 8: *τόδε πρῶτον ὑμᾶς ἀξιῶ κρῖναι, καὶ τὰ λοιπὰ ἐποίσω*, sed Nauckius recte rescripsit: *κᾆτα τὰ λοιπά*.

Pag. 637. 6: *εἰκότως αὐτῷ δεδιότι καὶ βέβαιον ἔχοντι τὴν τυραννίδα ἀμνηστίαν αἰτοῦντι ἔδομεν*. Infelicia admodum sunt conamina, quae Viereckius percenset: commendo equidem: *δεινῷ ὄντι*. Frustra provocabitur ad p. 647. 13.

Pag. 638. 15: *καὶ γὰρ ὄντες ἐν ἀσφαλεῖ [τιμῇ] παρὰ Καίσαρι τὴν πατρίδα τῆς ἡμετέρας τιμῆς προετιμήσαμεν*. Simili fortasse remedio sanandum erit quod legimus p. 676. 18, sed nihil praesto.

Pag. 641. 14: *ὑπεσαλεύετο αὖθις ἐς ὀργὴν ὁ δῆμος, τυράννου μὲν κατηγορίας προπεπυσμένοι, διαθήκας δὲ φιλοπόλιδος ἀνδρὸς ὁρῶντες*. Hanc lectionem *προπεπυσμένοι* post Cobetum *Mnem.* 1882 p. 218 recepit Viereckius in textum; est autem optimi

libri pessima lectio προπεπωμένοι, quam Bekkerus refinxit ediditque quod nihilo melius: προπεπομένοι. Aliquid audendum ratus, quantumvis aversatus nimis violentas coniecturas, nunc tamen arbitror requiri quale fuerit: ἀποδιοπομπούμενοι. Nihil attinet conferre p. 708. 12 vel 763. 26.

Pag. 643. 13: τὸ λέχος ὡς ἐπὶ σκηνῆς περιέςη. Sermo est de nobili illa funebri oratione quam in Caesaris honorem Antonius habuit. Indicare voluit Appianus p. 643. 31 *tragoedias movisse* oratorem: hinc illa: ὁ δῆμος οἷα χορὸς αὐτῷ πενθιμώτατα συνωδύρετο. Neque igitur feram: περιέςη, sed proprium in ea re est magnificum verbum: περιενόςει· quis ignorat Platonis illud: περινοςεῖ ὥσπερ ἥρως? Deinde pergit narrare Appianus: ἐπὶ τοῖς λόγοις ἕτεροι θρῆνοι μετ' ᾠδῆς κατὰ πάτριον ἔθος ὑπὸ χορῶν ἐς αὐτὸν ᾖδοντο, καὶ τὰ ἔργα αὖθις αὐτοῦ καὶ τὸ πάθος κατέλεγον, καὶ που τῶν θρήνων αὐτὸς ὁ Καῖσαρ ἐδόκει λέγειν ὅσους εὖ ποιήσειε τῶν ἐχθρῶν ἐξ ὀνόματος, καὶ περὶ τῶν σφαγέων αὐτῶν ἐπέλεγεν ὥσπερ ἐν θαύματι· ἐμὲ δὲ καὶ τούςδε περισῶσαι τοὺς κτενοῦντάς με. Nimirum undenam haec verba sint, omnes interpretes viderunt collato Suetonii testimonio Caes. 84: „inter ludos (funebres Caesaris) *cantata* sunt quaedam ad miserationem et invidiam caedis eius accomcommodata ex Pacuvii Armorum Iudicio: *men servasse ut essent qui me perderent.*" Quocirca possit quis legendum existimare ὥσπερ ἐν θεάματι pro θαύματι.

Pag. 653. 9: οὐ γάρ τις αὐτοῖς ἐδόκει Μάγνου γενέσθαι δημοκρατικώτερος, ὅθεν οὐδὲ (εἷς) περιποθητότερος ἦν. Vides quid inserendum credam.

Pag. 657. 2: τῶν δυνατωτάτων τότε μάλιςα. Noli hoc tangere: sic enim scriptor amat dicere: p. 813. 16: μάλιςα πάντων ἀδοκητότατον, p. 560. 23: μάλιςα εὐτολμοτάτους, p. 35. 24: μάλιςα φοβερώτατον. p. 306. 4: μᾶλλον προθυμοτέρων, denique p. 879. 32: ἧσσον ἀπορωτέρα.

Pag. 657. 31: τὸ μὴ τιμωρεῖν αὐτὸν Καίσαρι αἰσχρὸν ἡγούμενος. Syntaxis postulat: αὐτός.

Pag. 658. 27: *σφᾶς ἔλεγον, εἴ τις ἡγοῖτο, ἀμυνεῖν.* Corrige: *σφεῖς,* quod Appianus usurpavit p. 604. 7.

Pag. 661. 6. Ionicae formae verborum in *αται* et *ατο* apud Appianum minime rarae sunt, cf. Cobetus *Mnem.* 1882 p. 237. Haec sunt exempla quae inter legendum collegi: *ἐφθάρατο* p. 661. 6, 780. 28, 885. 19, 901. 6, 15; *ἀναμεμίχαται* p. 177. 26, 294. 19, 590. 25; *διετετάχατο* p. 178. 14, 280. 29, 294. 28, 297. 1, 295. 7, 31, denique *ἀγηγέρατο* p. 72. 18.

Pag. 661. 11: *ἀλλ' ἔςων καὶ ταῦτα οἱ διεφθαρμένοι σε βιάσασθαι.* Hucusque corruptus locus non nimis felici successu ab interpretibus fuit tractatus, quod vide apud Viereckium. Scribam equidem: *ἀλλὰ λεγέσθων,* de qua imperativi forma supra dixi ad pag. 194. 23. *Λελέχθω* usurpatur p. 768. 23.

Pag. 661. 32. Hic recte *ἐπιψηφίζειν* significat: *mittere in suffragium,* uti et p. 668. 2 et 678. 14. Alibi perperam p. 186. 30: *ἡ σύγκλητος ἐπιψηφιεῖ ἃ ἂν δοκιμάσῃ,* p. 114. 18: *ὁ δῆμος αὐτῷ τὴν ςρατηγίαν ἐπεψήφισεν,* p. 301. 15, 21, 557. 22, 651. 12: *τῆς ἄρτι ἐπεψηφισμένης ἀμνηςίας,* alibi fortasse.

Pag. 663. 19: *οὐ σοῦ χάριν ἀλλὰ τοῦ δήμου.* Scribit Cobetus *Mnem.* 1882 p. 219: „Non est Graecum *ἐμοῦ, σοῦ χάριν,* sed *ἐμὴν, σὴν χάριν,* quod restituendum", deinde ut etiam cognoscamus usum Appiani, laudat p. 714. 24. Viereckius tribus verbis edicit fuisse Cobetum *ignarum sermonis posteriorum.* Quid si quid ego inclementer dicere vellem in editorem qui plane absurdam lectionem recepit p. 671. 16!

Pag. 671. 16: *εὐεργέτῃ ἀμύνειν ἀτιμουμένῳ πρὸς Ἀντωνίου.* Itidem confer p. 698. 31: *τοὺς αὐτῷ ςρατευομένους ἀτιμοῦν.* Hi loci facient ut merito dubites de medicina qua Cobetus *Mnem.* 1882 p. 218 Appiano subvenire voluit p. 631. 21.

Pag. 675. 24: *ἡ βουλὴ σὺν ἐκείνοις ἦν, ἣ καὶ νῦν ἐςὶ φανερώτερον.* Lege: *φανερόν·* statim sequitur *γέρα,* unde ortum vitium.

Pag. 686. 22. Ingens numerus locorum est, quibus particula ἄν omissa est, nec pro certo habeo dicere sitne hoc sermonis vitium ab librariis repetendum an ab ipso Appiano. Ecce pauca quaedam de multis exemplis: p. 686. 22: μέχρι καθέλωμεν· p. 691. 9: μέχρι προσγένηται· p. 35. 10: μέχρι βάλωσιν· p. 175. 27: μέχρι μάθωσιν. Itidem post ἕως particula deest p. 25. 5: ἕως ἐπιψηφίσῃ· p. 23. 8: ἕως ἐξέλωσι· p. 42. 5 ἕως ἡμέρα γένηται. p. 117. 8: ἕως σημήνῃ. p. 139. 21: ἕως καταλαμβάνωσιν. Deinde p. 159. 19: ἔστε καθέλωσιν. Etiam in sententia relativa p. 27. 22: οὔτε πατρίδας ἔχοντες ἐς ἃς διαφύγωσιν, quae verba recurrunt p. 40. 28. Conferri praeterea iubeo p. 637. 12: οἶμαι πολλάκις ἀποθανεῖν ἑλέσθαι μᾶλλον ἢ δουλεύειν ἑκόντας· p. 603. 16: Σαλούστιον ὀλίγου διέφθειραν, εἰ μὴ διέφυγε, denique p. 686. 22, nam satietati lectorum occurrendum est, μέχρι καθέλωμεν ἡμεῖς Ἀντώνιον.

Pag. 689. 29: τὸν μόνον ἐμποδὼν γινόμενον (vel potius γενόμενον) ἢ πάντων χρὴ συνετώτερον ἢ φιλίᾳ τάδε πράσσειν ἢ τῶν ἐνεστώτων ἀμαθίᾳ. Requiro: συνετώτατον. Mox recte: εἰ δόξομεν ἀσυνετώτεροι πάντες ἑνὸς εἶναι.

Pag. 697. 25: ἵνα καὶ ἡ βουλὴ καθαρεύσῃ ποτὲ τοῦ μύσους, ἐμπιμπλαμένη νῦν διὰ Κικέρωνα Δέκμῳ βοηθοῦντα. Dele interpunctionem post id quod est μύσους.

Pag. 718. 10: ἐχώρει τῆς ἐπιούσης πρὸς τὸ ἄστυ. Immo legendum: εἰς τὸ ἄστυ.

Pag. 722. 3 memorabile est quod de D. Bruto legimus: ἤλλαξε δὲ τὴν ἐσθῆτα ἐς τὸ Κελτικόν, ἐξεπιστάμενος ἄρα καὶ τὴν φωνήν, καὶ διεδίδρασκε σὺν ἐκείνοις οἷα τις Κελτός. Notabile hoc, nam perraro legimus Graecos vel Romanos, si interpretes exceperis, operam dedisse ut linguas cognoscerent eorum quibuscum consuescerent. Ecquem verbi causa praeter ipsum Themistoclem Persice novisse accepimus? Apud Caesarem B. Gall. I 47 mittitur ad Ariovistum C. Valerius Procillus propter fidem et propter Gallicae linguae scientiam, sed minus hoc mirum est, nam huius pater Gallus natione erat et primus civitate

donatus erat. Illud quoque animadversione dignum, quum T. Sempronius Gracchus anno urbis 575 in Hispania urbem Caravim obsidione eximere vellet, quod Appianus tradidit p. 74. 22: *τῶν τις ἰλάρχων, Κομίνιος, ἐνθυμηθεὶς πρὸς ἑαυτὸν καὶ Γράκχῳ τὸ τόλμημα ἀνενεγκών, ἐνεπορπήσατο σάγον Ἰβηρικῶς, καὶ λαθὼν ἀνεμίχθη τοῖς χορτολογοῦσι τῶν πολεμίων, συνεσῆλθέν τε αὐτοῖς ὡς Ἴβηρ ἐς τὸ ϛρατόπεδον, καὶ ἐς τὴν Κάραουιν διαδραμὼν ἐμήνυσεν ὅτι Γράκχος ἐπίοι.* Similiter quum aliquando Iunotus Napoleontis legatus post Turres Veteres in Lusitania obsidione premeretur iamque in eo esset ut Anglis se traderet, — quod uxor eius, ut eius mos est, facunde enarravit — Franco-Gallus quidam itaque de eo populo quem Hispani internecivo odio prosequebantur, quum linguam eius regionis eximie calleret, tandem cum summo vitae periculo usque ad Francica castra penetravit.

Pag. 725. 10: *τῶν ξοάνων τὰ μὲν ἴδρου, τὰ δὲ καὶ αἷμα ἴδρου.* Viereckius monet ne quis illud ineleganter iteratum *ἴδρου* sede sua exturbare velit, cum saepe soleat Appianus parvo intervallo idem vocabulum bis usurpare. Attamen quantum mihi existimare datur, prorsus diversi generis sunt loci quos excitavit. Non admodum temerarium erit rescribere: *τὰ δὲ καὶ μεθιδρύετο.* Conferatur Iulius Obsequens c. 125: Eo ipso die plerisque locis signa sponte conversa, et c. 130: In Mutinensi Victoriae Marianae signum meridiem spectans sua sponte conversum in septentrionem hora quarta. Cf. Dio Cassius XLVI. 33. 4.

Pag. 728. 32: *οὐκ ἀσφαλὲς τοὺς ἐχθροὺς ὀπίσω καταλιπεῖν, ἐπιβησομένους ταῖς ἀπουσίαις ἡμῶν.* Hoc quidem sine sensu: postulatur *ταῖς περιουσίαις.* Cobetus *Mnem.* 1882 p. 214: „*Περιουσία* miro usu apud Appianum saepe ponitur pro *οὐσία*", deinde eam observationem exemplis confirmat.

Pag. 732. 9: *τὴν δὲ καὶ αἱ ϛάσεις τῶν ἀρχόντων προαπώλεσαν καὶ ἡ ὁμόνοια τοιάδ' ἐργάζεται.* Aliquid excidit: supplendum *τοιάδ' (ἕτερα) ἐργάζεται.* Vides cur vocabulum exciderit. Cf. p. 733. 4.

Pag. 732. 17: ἢ διωθούμενοι τὸ κακὸν ἢ ὠνούμενοι. Dicitur hoc magis ἐξωνούμενοι.

Pag. 736. 18: ἡ κεφαλὴ δὲ τοῦ Κικέρωνος καὶ ἡ χεὶρ ἐν ἀγορᾷ τοῦ βήματος ἀπεκρέμαντο ἐπὶ πλεῖστον, ἔνθα πρότερον ὁ Κικέρων ἐδημηγόρει· καὶ πλείους ὀψόμενοι συνέθεον ἢ ἀκροώμενοι. Vertit interpres: „maiorque tunc ad spectandum quam prius ad audiendum concursus fuit"; sed ut ea sententia in Graecis verbis insit, Cobetus *Mnem.* 1882 p. 234 correxit: ἢ (τότε) ἀκροασόμενοι. Equidem correxeram: πλείους ὀψόμενοι συνέθεον ἢ καταρασόμενοι, quod nondum abiicio.

Pag. 738. 25 sermo fit de muliere, quae Σεπτιμίῳ μὲν ἐγεγάμητο, ὑπὸ δέ τινος Ἀντωνίῳ φίλου διεφθείρετο. Nonne praestat διέφθαρτο?

Pag. 743. 14: Ἀτέριον δὲ κρυπτόμενον θεράπων ἐμήνυσέ τε καὶ ἐλεύθερος αὐτίκα γενόμενος ἀντωνεῖτο τοῖς παισὶν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν. Rem si mihi bene repraesento, verius fuerit οἰκίαν.

Pag. 744. 15 crebrae erant bonorum confiscationes, sed οὐ πολὺς ἦν ὁ τὰ χωρία ὠνούμενος, cum homines apud animum suum reputarent non satis tutum esse ὅλως χρυσίον ἢ ἀργύριον ἔχοντας ὁρᾶσθαι, οὐδὲ τὰς ἐπικτήσεις νῦν ἀκινδύνους, πολὺ δὲ μᾶλλον τὰ ὄντα ἐπικίνδυνα. Reliqua satis aperta; sed quid est illud τὰ ὄντα? Ipse contextus satis suadet ut corrigamus: τὰ νεώνητα.

Pag. 748. 17: οὐ γὰρ νῦν χρῆναι περισώζειν Λεύκιον. Immo verum est οὐ γὰρ οὖν.

Pag. 751. 28: Μᾶρκον δὲ οἱ θεράποντες σὺν εὐνοίᾳ καὶ τύχῃ διεφύλαξαν. Melius intelligam: καὶ τιμῇ.

Pag. 756. 5 narrat Appianus quam fideli animo servi fuerint erga Virginium, quem triumviri proscripsissent; comitati sunt dominum usque ad littus, quo ventura erat uxor cum navi ut maritum exciperet unaque in Siciliam proficisceretur. Haec aliquamdiu in statione commorata est, βραδύνοντος δὲ τοῦ

Οὐεργιλίου, νομίσασα αὐτὸν ἐς Πομπήιον προπεπλευκέναι ἀνήγετο, θεράποντα ὅμως ἐπὶ τῆς ἠόνος ἐξαγγέλλειν ὑπολιποῦσα. Hic autem postquam dominus tandem pervenit quo convenerat, τὴν ναῦν ἐδείκνυεν ὡς δρωμένην. Nunc nihil nostra interest narrare quomodo tandem generosa mulier miserum maritum in Sicilia exceperit; sed quid est illud ὡς ἐρωμένην? Mendelssohnius correxit ἔτι ὁρωμένην quod minime sufficit; equidem incidi in: τὴν ναῦν ἐδείκνυεν ἐξωρμισμένην. Apud Appianum invenitur verbum ὁρμίζειν p. 778. 20, 875. 28 et 899. 6, ἐνόρμισμα p. 794. 24, 29 et 884. 15, ἐφορμιούμενος p. 890. 29, denique p. 868. 14 περιορμίζειν, de quo composito vide quid Cobetus adnotaverit *Mnem.* 1882 p. 235.

Pag. 758. 12. Ciceronis filius ἐς Πομπήιον ἐλθὼν τιμῆς καὶ ϛρατηγίας ἠξιοῦτο. Rescribe: ἠξίωτο, sicuti proxime praecessit προαπέϛαλτο.

Pag. 765. 13. Corruptis custodibus capit Cassius urbem Laodiceam, ὑπανοιχθεισῶν αὐτῷ πυλίδων κατὰ μέρη πολλῶν. Imo legendum πολλά, sicuti recte scribitur p. 842. 11. Vide quoque p. 772. 19.

Pag. 772. 8 notabile est quod de Cassio legimus eum ἐπιφέρεσθαι πύργους ἐπτυγμένους οἳ τότε ἀνίϛαντο. Itidem p. 842. 3 memorantur πύργοι πτυκτοὶ σανίδας ἐς τὰ τείχη μεθιέντες. Vide quoque p. 107. 27: κλίμακα φέρων πτυκτήν. Tale quid alibi non memini me legere.

Pag. 773. 26: ψηφισαμένης αὐτῷ τῆς βουλῆς τοῖς χρήμασιν ἐς τὰ παρόντα χρῆσθαι. Mire dictum: exspecto potius: ἐς τὰ ἐπείγοντα.

Pag. 776. 2: ὡς διὰ κλιμάκων ἐπεχείρουν, quem locum Viereckius hic laudat, *Mnem.* 1887 p. 281, is non Cobeti est, sed Polacii. Ceterum parum abest quin equidem malim: ἐπήρειδον.

Pag. 776. 17: δείσαντες ὑπὲρ αὐτῶν ὅσοι περὶ τὰς πύλας ἔνδοθέν τε καὶ ἔξωθεν αὐτὰς ἔκοπτον. Lege: ὑπὲρ τῶν.

Pag. 781. 3: Octavianus καλοῦντος αὐτὸν Ἀντωνίου κατὰ σπουδὴν διέπλει πρὸς αὐτὸν ἐς τὸ Βρεντέσιον, ἐν ἀριστερᾷ ἔχων Σικελίαν καὶ Πομπήιον καὶ Σικελίαν ὑπερθέμενος ἐν τῷ τότε. Uniuscuiusque est reponere ἐν ἀριστερᾷ ἔχων Ἰταλίαν et bene factum quod itidem p. 906. 3 Italiae et Siciliae nomina confusa fuerunt. — Hic autem locus facit ut recorder eorum quae habuimus p. 141. 22: ἐν δὲ Βρυττίοις οἳ μέρος εἰσὶ τῆς Ἰταλίας. Verum quidem est Bruttium olim solum fuisse dictam Italiam, cum postea demum nomen ad Alpes usque pertinuerit indeque viri docti coniecerunt, quorum conamina Mendelssohnius percensuit: τῆς (παλαιοτάτης) Ἰταλίας vel τῆς (πάλαι μόνης καλουμένης) Ἰταλίας vel οἳ (πέρας) εἰσὶ τῆς Ἰταλίας vel denique οἳ (τέλος) εἰσὶ τῆς Ἰταλίας, sed nihil necesse habuit Appianus nunc quidem lectoribus in memoriam prevocare quodnam vetustum nomen Italiae fuerit, cum praesertim supra notaverimus eum geographiae parum fuisse curiosum. Quid si olim scriptum fuit: οἳ μέρος εἰσὶ τῆς Ἰαπυγίας. Est sane verum Bruttium agrum ad Metapontum usque pertinere nec stricto sensu Iapygiae esse partem, sed potuit Appianus hoc neglexisse videri. Veluti p. 148. 18: Κράσσος ἀντεστρατοπέδευσεν Ἀννίβᾳ περὶ Ἰαπυγίαν, deinde brevi post, p. 149. 5: τοῦ δ' αὐτοῦ χρόνου Κωνσεντίαν, μεγάλην πόλιν Βρυττίων, καὶ ἄλλας ἓξ ἐπ' αὐτῇ περιέσπασεν ἀπ' Ἀννίβου Κράσσος, nec tamen Consentia Iapygiae pars est, quod nomen est orientalis perinsulae, in quam Italia terminatur, non occidentalis. Sed minime intercedo quominus mea suspicio lectori nimis incerta esse videatur. Vide tamen similem Appiani errorem p. 472. 26.

Pag. 781. 10: πνεύματος δὲ πολλοῦ κατὰ θεὸν οἰκίου γενομένου. Schweighauserus correxerit οὐρίου· facilius fortasse poteris αἰσίου.

Pag. 786. 25: τί δὴ πλέον ἔργον ἔτι τῆς βουλῆς ἢ σύμβολον ἐπιζητεῖτε τοῦ κατὰ γνώμην αὐτῆς πάντα πεπρᾶχθαι, πλὴν ἢ λόγῳ μόνον ὑμῖν ἔτι ὁμολογῆσαι; Praestat: ἐξομολογῆσαι.

Pag. 793. 32: τὸν ζυγὸν ἄξαι. Editores rectius scripsissent mutato accentu ἆξαι.

Pag. 797. 19: σὺν ὁρμῇ [τε καὶ ὀργῇ] τὸν ϛρατὸν ἦγεν ἐπιϛρέφων ἐς τὸ διατείχισμα τοῦ Κασσίου. Libenter deleverim quae mihi dittographia esse videtur, coll. p. 792. 21: ἔπραττον αὐτὸ μεθ' ὁρμῆς καὶ προθυμίας, p. 798. 9: ὡς δ' ἀρξάμενος εἶχεν ὁρμῆς et p. 798. 22: τρεψάμενοι δὲ καὶ τούςδε ὁρμῇ βιαίῳ. Contra p. 857. 29: οὐ κατασχὼν τῆς ὁρμῆς ὁ Ἀντώνιος — μάλα θρασέως ἐπειχθεὶς ἐπέπεσε τοῖς χιλίοις, longe malim: τῆς ὀργῆς.

Pag. 802. 27: Μακεδονίαν ἐξαναλώκασιν ἤδη καὶ ἐκ μόνης ἄρτι Θεσσαλίας ἔχουσιν, ἢ ἐς πόσον αὐτοῖς ἔτι ἀρκέσει; Corrigam: ἐξαρκέσει.

Pag. 803. 5: μὴ ἀδοξεῖτε εἰ προσπαίξονται ἡμῖν καὶ προκαλοῦνται. Sic locum correxit Cobetus *Mnem.* 1882 p. 228, cum antea legeretur: μὴ ἀδοξῆτε εἰ προσπαίζονται. Est praeterea notabilis Attica futuri forma προκαλοῦνται, quae nunc quidem verosimiliter servata fuit, cum librarii praesens tempus esse crederent. Ceterum Appiani textus habet fere formam καλέσειν: p. 40. 14, 329. 6, 667. 8 et 686. 27; τελέσειν p. 410. 13 et 670. 26. Sed συντελοῦντας p. 460. 11 fortasse futurum est; μαχέσεσθαι est p. 191. 27, sed μαχεῖσθαι p. 610. 28; est ἀπολέσειν p. 449. 32 et 627. 13, sed ἀπολούμενος p. 454. 3; denique p. 387. 19 est ἐξυβρίσειν et διερίσειν p. 902. 31, sed fieri potest ut inter legendum multa me fugerint, nam non unice ad eam rem animum attendebam.

Pag. 804. 17: εἰ ἐπειγόμεθα αὐτὰ λαβεῖν, ἐπειγώμεθα ἐπὶ τὴν μάχην. Nauckius commendavit εὐχόμεθα· mihi magis placet γλιχόμεθα. Cf. supra ad p. 109. 23.

Pag. 806. 8: ἐς χεῖρας ἰέναι ἀνδράσιν ἐπειγομένοις ὑπὸ λιμοῦ. Scripsissem equidem τειρομένοις.

Pag. 814. 15: ὄρνεα πολλὰ ὑπὲρ τὸ ϛρατόπεδον καθιέμενα κλαγγὴν οὐδεμίαν ἠφίει. Recenset Viereckius multa doctorum virorum tentamina ut absurdum illud οὐδεμίαν emendent; mihi placet δαιμονίαν et, quod praefiscine nunc dictum esto, suspicor eam lectionem magis esse placituram. Cf. p. 814. 29: δαιμόνια δ' ἦν αὐτοῖς ἄρα καὶ τάδε.

Pag. 781. 3: Octav…
σπουδὴν διέπλει πρὸς α…
Σικελίαν καὶ Πομπήϊ…
Uniuscuiusque est repon…
factum quod itidem p. …
fuerunt. — Hic autem …
buimus p. 141. 22: ἐν δὲ…
Verum quidem est Brutt…
cum postea demum nom…
viri docti coniecerunt, q…
censuit: τῆς (παλαιοτάτη…
λουμένης) Ἰταλίας vel οἵ…
οἳ (τέλος) εἰσὶ τῆς Ἰταλία…
nunc quidem lectoribus …
tustum nomen Italiae fuer…
eum geographiae parum fu…
fuit: οἳ μέρος εἰσὶ τῆς Ἰτ…
agrum ad Metapontum u…
giae esse partem, sed po…
Veluti p. 148. 18: Κράσσ…
πυγίαν, deinde brevi pos…
σεντίαν, μεγάλην πόλιν …
σπασεν ἀπ' Ἀννίβου Κ…
pars est, quod nomen …
terminatur, non occide…
mea suspicio lectori n…
similem Appiani error…

Pag. 781. 10: πνε…
μένου. Schweighause…
αἰσίου.

Pag. 786. 25:
ἐπιζητεῖτε τοῦ κ…
λόγῳ μόνον ὑμῖν…

Pag. 793. :…
mutato acce…

τοῖς φίλοις ἐςὶν εὔνους μόνοις. Malim fere

πένθος ἦν δρωμένων ἀνὰ τὸ ῥεῦμα καὶ περι-
ν ςρατιωτῶν. Praestare dixerim: φερομένων.

οὐδενὸς τῶν οἰκετῶν αὐτῷ θεραπευτήρων παρόν-
ων, uti vertit Schweighauserus.

ide formam νήχεσθαι, ac praeterea p. 888. 26
κνέοντας invenitur p. 885. 17 et 888. 27.

χρημάτων ἔχρῃζε καὶ ἠπόρει, Ῥωμαίων οὔτε
ὺς πόρους ἐώντων οὓς ἐπινοήσειεν. Mire dictum;
: αἰνούντων.

κατὰ δαίμονα δ' ἀμφοτέρων προσιόντων τῷ
im ἅμ' ἀμφοτέρων, sed Nauckius me prae-

ἅμα ἠοῖ. In hac forma Appianus sibi non
p. 102. 21, 100. 6 et 509. 8: ἐξ ἠοῦς, p. 200. 28:
4. 2: ἠοῦς ἀρχομένης, sed πρὸ ἕω: p. 100. 1 et
: p. 108. 15 et 119. 14, denique ἐς ἕω: p. 900. 6.

27: ἀναχωρῶν ᾔρει κατὰ δύο ἢ τρεῖς ναῦς τῶν
quasi Menodorus hoc saepius fecerit. Legendum:
ἢ τρεῖς ναῦς.

3. 30: εὗρον αὐτὸν τό τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἐςαλ-
quaesitum fuit quid sub illo participio lateret: Cobetus
882 p. 231 commendavit: συνεςαλμένον, cui Her-
us adstipulatus est; secundum Viereckium inutilis con-
a est, cum vulgata lectio significet: *torpentem*; ita certe
dum vertisse. Mihi latere videtur ἐσφαλμένον.

Pag. 896. 20: ὁ Πομπήιος ἡσθεὶς τῶν ςενῶν ἀφῃρημένος. καὶ
στηνὸν ἐκάλει μετὰ τοῦ ςρατοῦ. Primum audiamus Cobetum

Pag. 819. 10 post pugnam apud Philippos Caesar et Antonius *ἔθυόν τε λαμπρῶς καὶ τὸν στρατὸν ἐπῄνουν*. Nimis tenue hoc et milites ut post aerumnas reficerentur, aliquid magis ad rem flagitaturi erant: reponam: *εὐώχουν*· deinde sequitur quod exspectamus: *καὶ ἐς τὴν δόσιν τῶν ἐπινικίων ὁ μὲν ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐχώρει, κτἑ.*

Pag. 823. 20. Antonius Aradios iussit sibi tradere supplicem, quem *εἶχον λέγοντα Πτολεμαῖον εἶναι* Cleopatrae fratrem. Melius erit, credo, *εἷλον*.

Pag. 830. 30: *ἀντεδίδωσκεν ὅτι αὐτῷ μὲν καὶ Ἀντωνίῳ πάντα εἶναι φίλια καὶ κοινά*. Vel puer corriget: *εἴη*.

Pag. 834. 19: *Μοῦρκος ἀφῖκτο αὐτῷ δύο ἄγων στρατοῦ τέλη — καὶ τὸν ἄλλον στρατὸν ἐκ Κεφαλληνίας μετεπέμπετο.* Immo legendum: *μετεπέπεμπτο.*

Pag. 848. 14: *ἐξ ἀρχῆς δέ με βλάψειν ἐλόμενος καὶ νῦν ἔβλαψας*. Malim fere: *οἰόμενος* et confer Viereckium.

Pag. 851. 1 L. Aemilius *δικάζων ἐπὶ τῷ φόνῳ Γαΐου Καίσαρος τὴν καταδικάζουσαν ἤνεγκε φανερῶς καὶ πάντας φέρειν ἐκέλευεν ὡς ἐκλυομένους μύσος* Mendelssohnius inserto articulo (*τὸ*) *μύσος*, sed requiro praeterea futurum: *ἐκλυσομένους*.

Pag. 851. 4: *Κέστιος δέ τις αὐτῶν ὑπομαργότερος ἐνέπρησε τὴν οἰκίαν*. Quod nemo admonitus dubitabit, Appianus hic ante oculos habuit Herodoti locum III 29: *ὁ Καμβύσης οἷα ἐὼν ὑπομαργότερος τοῦ Ἄπιος παίει τὸν μηρόν*· praeterea Viereckius cavendum esse edixit ne quis corrigere velit: *ἀστῶν ὑπομαργότερος*, quae sane inepta coniectura foret. Ab Herodoto mutuabor scripturam: *Κέστιος δέ τις οἷα ὢν ὑπομαργότερος* Cf. etiam Cobetum *Mnem.* 1882 p. 237.

Pag. 853. 18: *ἐξώτρυνε τοὺς κληρούχους ἐπὶ τὸν Ἀντώνιον ὡς κατάγοντα μετὰ τῶν γεωργῶν Πομπήιον*. Scribe: *κατάξοντα*.

Pag. 859. 17: τοῖς φίλοις ἐςὶν εὔνους *μόνοις*. Malim fere *ἐμοῖς*.

Pag. 865. 6: πένθος ἦν *δρωμένων* ἀνὰ τὸ ῥεῦμα καὶ περιδυόντων αὐτὰ τῶν ςρατιωτῶν. Praestare dixerim: *φερομένων*.

Pag. 877. 31: οὐδενὸς τῶν *οἰκετῶν* αὐτῷ θεραπευτήρων παρόντων. Lege: *οἰκείων*, uti vertit Schweighauserus.

Pag. 879. 6. Vide formam νήχεσθαι, ac praeterea p. 888. 26 et 893. 16; sed ἐκνέοντας invenitur p. 885. 17 et 888. 27.

Pag. 881. 6: χρημάτων ἔχρῃζε καὶ ἠπόρει, Ῥωμαίων οὔτε ἐσφερόντων οὔτε τοὺς πόρους *ἐώντων* οὓς ἐπινοήσειεν. Mire dictum; convenientius erit: *αἰνούντων*.

Pag. 882. 13: κατὰ δαίμονα δ' *ἀμφοτέρων* προσιόντων τῷ ῥεύματι. Correxeram *ἅμ' ἀμφοτέρων*, sed Nauckius me praevertit.

Pag. 884. 19: ἅμα *ἠοῖ*. In hac forma Appianus sibi non constat. Habet p. 102. 21, 100. 6 et 509. 8: ἐξ ἠοῦς, p. 200. 28: ἀπ' ἠοῦς, p. 874. 2: ἠοῦς ἀρχομένης, sed πρὸ ἕω: p. 100. 1 et 116. 32, ἅμ' ἕῳ: p. 108. 15 et 119. 14, denique ἐς ἕω: p. 900. 6.

Pag. 886. 27: ἀναχωρῶν *ᾕρει* κατὰ δύο ἢ τρεῖς ναῦς τῶν φυλακίδων, quasi Menodorus hoc saepius fecerit. Legendum: *ᾐρήκει* δύ' ἢ τρεῖς ναῦς.

Pag. 893. 30: εὗρον αὐτὸν τό τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν *ἐςαλμένον*. Quaesitum fuit quid sub illo participio lateret: Cobetus *Mnem.* 1882 p. 231 commendavit: *συνεςαλμένον*, cui Herwerdenus adstipulatus est; secundum Viereckium inutilis coniectura est, cum vulgata lectio significet: *torpentem*; ita certe Candidum vertisse. Mihi latere videtur *ἐσφαλμένον*.

Pag. 896. 20: ὁ Πομπήιος *ἠσθεὶς* τῶν ςενῶν ἀφῃρημένος. καὶ Τισιηνὸν ἐκάλει μετὰ τοῦ ςρατοῦ. Primum audiamus Cobetum

Mnem. 1882 p. 231: „Absurdum est ἠσθείς, nam sententia flagitat *dolebat.* Itaque Musgravius ἠνιάθη reponebat. Sed requiritur imperfectum et legendum censeo ἤχθετο, quod pellucet ex H*ΘΕΤΟ. Scriba videre sibi visus est H*ΘΕΙC videre et ἠσθείς supplevit sententiae securus". Supervenit Viereckius, qui commendavit δηχθείς. Neque hoc neque illud mihi admodum arridet. Contuli Herodoti III 41: ἐδίζητο ἐπ' ᾧ ἂν μάλιϛα τὴν ψυχὴν ἀσηθείη ἀπολομένῳ τῶν κειμηλίων. Sic ille ἀσηθῆναι semel dixit pro ἀλγῆσαι, cf. *Mnem.* 1855 p. 2, eumque semel quantum novimus Appianus imitatus est scribendo: ἀσηθεὶς τῶν ϛενῶν ἀφῃρημένος. Est ea correctio ipsa quoque lenitate commendabilis.

Pag. 896. 32: τὴν Παλαιϛηνῶν γῆν ἔκειρε. Itane serio, quum res traduntur in Sicilia gestae? Sed suspicio est Mulleri ad Ptolem. III 4. 2, quae omnes veritatis numeros habet: Καλακτίνων. Viereckius correctionis lenitatem non agnovisse videtur: etiam tirones norunt confundi solere Κ et ΙΣ.

CIC. PRO ROSC. AM. § 136.

Cur a partibus Sullae steterit sic explicat orator:

„Quis enim erat qui non videret *humilitatem cum dignitate de amplitudine* contendere".

Immo vero: *humilitatem cum amplitudine de dignitate.* Homines obscuri (humiles) cum nobilibus (amplitudine) contendebant de obtinendis honoribus.

Sic saepe magistratus vocabulo *dignitate* significantur. Dabo duo insignia exempla:

Verr. L. IV § 45 iniustus praetor sic alloquens provincialem fingitur: „non es tu qui habeas quae tam bene facta sunt, meae dignitatis ista sunt".

p. Cluent. § 111 „ignobili loco natus ita vivit, ut nobilitatis dignitatem virtute tueri posse videatur". *Nobilitatis dignitas* = honores quos nobiles tenere solent.

J. J. H.

ANNOTATIONES CRITICAE AD PLUTARCHI OPERA.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(*Continuantur ex huiusce vol. pag.* 222).

C. XXIV „Quondam” — notissima refertur narratiuncula ad Caesaris Serviliaeque amores pertinens — „in curiam allatam Caesari tabellam aiunt”

τοῦ δὲ Κάτωνος εἰς ὑποψίαν ἄγοντος τὸ πρᾶγμα καὶ διαβάλλοντος εἶναί τινας τοὺς κινουμένους καὶ κελεύοντος ἀναγιγνώσκειν τὰ γεγραμμένα κτέ.

In *εἶναί τινας τοὺς κινουμένους* quid lateat nescio, sensu cassa esse video. Videtur hic lacuna utcunque expleta esse, certe in cod. C. verba *κινουμένους καί* omittuntur.

C. XXVIII Leni transpositione legendum esse *ἡττώμενον καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τρεπόμενον* demonstravi Mnem. loco modo indicato (1905, 56).

C. XXIX Memmio Lucullum triumphi honore privare studenti restitit Cato

καὶ πολλὰς ὑπέμεινε διαβολὰς καὶ κατηγορίας. τέλος δὲ τῆς ἀρχῆς ἐκβαλλόμενος ὡς τυραννίδος τοσοῦτον ἐκράτησεν ὥστε τὸν Μέμμιον αὐτὸν ἀναγκάσαι τῶν δικῶν ἀποστῆναι καὶ φυγεῖν τὸν ἀγῶνα.

Qui dici possit Cato *τῆς ἀρχῆς ἐκβαλλόμενος ὡς τυραννίδος* non video. Nescio quo casu nata ea vocabula suspicor ex iis quae

supra de Metello narrantur, qui urbem reliquerit φεύγειν τὴν τυραννίδα βοῶν τὴν ἐκείνου.

C. XXXIII Caesar exspectabat Catonem, qui in vincula ducebatur, precibus usurum:

ἐπεὶ δὲ ἐκεῖνος ἦν δῆλος οὐδὲ μελλήσων τι ποιεῖν κτέ.

Ante τι inseratur τοιοῦτον.

ib. Caesariani Publium Clodium

ἀπέδειξαν δήμαρχον ἐπὶ μισθῷ τῇ Κικέρωνος ἐξελάσει πάντα πρὸς χάριν ἐκείνοις πολιτευόμενον.

Immo vero πολιτευσόμενον et post δήμαρχον oratio incidenda ut haec evadat sententia: Clodius in omnibus rebus morem gerere Caesarianis paratus erat, dummodo hanc acciperet mercedem ut in exsilium pelleretur Cicero.

C. XXXVI In Ptolemaei bonis vendendis Cato

οὐδὲ τοῖς ἔθεσι τῆς ἀγορᾶς ἐπίστευε.

Pro ἔθεσι requitur vocabulum *magistratus* aliquos significans.

C. XLVIII Ipse Pompeius, qui lege sua reorum laudationes sustulisset, Munatio Planco

συγγράψας ἔπαινον ἐπὶ τῆς δίκης ἔδωκεν.

Nihil est ἔδωκεν, neque ullo modo cohaeret cum narratione sequenti. Fac enim „tradidit" significare, quid ea res habet quod vetare vel prohibere possit Cato? Sed lege ἀνεγίγνωσκε, omnia erunt quam planissima: laudationem illam, quam scriptam attulerat, Pompeius (aut sua voce aut per anagnostam) *recitare volebat*, at

ἐπισχόμενος ὁ Κάτων τὰ ὦτα ταῖς χερσὶν (ἔτυχε γὰρ δικάζων) ἐκώλυεν ἀ ν α γ ι ν ώ σ κ ε σ θ α ι τὴν μαρτυρίαν.

C. XLIX In consulatus petitione repulsam tulit Cato

μήτε αὐτὸς ἐντυχεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ πιθανὸς ὢν ἀλλ' ἐν ἤθει τὸ τοῦ βίου μᾶλλον ἀξίωμα βουλόμενος φυλάσσειν ἢ προσλαβεῖν τὸ τῆς ἀρχῆς ποιούμενος τὰς δεξιώσεις

neque amicis suis permittens blanditiis adversus plebem uti.

Admirationem movet adiectivum πιθανός cum infinitivo iunc-

tum. Sed hoc fortasse ferendum; at istud ἐν ἤθει nunquam mihi probabitur. Requiritur adiectivum quod *purum*, *sincerum*, *integrum* significet.

C. LIII In Sicilia, quae sorte ei obtigerat, Cato invenit Asinium Pollionem cum exercitu ab adversariis eo missum:

Ἀσίννιον μὲν οὖν ἔφη δυνατὸς εἶναι Σικελίας ἐκβαλεῖν, ἄλλης δὲ μείζονος ἐπερχομένης δυνάμεως οὐ βούλεσθαι τὴν νῆσον ἐμπολεμῶν ἀπολέσθαι.

Tolle gravem soloecismum pro ἀπολέσθαι legens ἀπολέσαι. Praecedentis verbi βούλεσθαι terminatio librarium in errorem induxit. Frequentissimum hoc in textu Plutarchi vitium.

C. LXIV Insignis Catonis virtus his verbis significatur:

πάλαι δὲ ἄνθρωπος αὐτὸν ἐγνωκὼς ἀνελεῖν δεινοὺς πόνους ἐπόνει ὑπὲρ ἄλλων.

Istud ἄνθρωπος unde pedem intulerit non video, una litura delendum esse constat. Insigni hic exemplo Sintenisius demonstrat iis qui per fas et nefas traditas lectiones defendere velint quidquid dicant argumenti habere vim videri. Annotat enim „cf. ad Pomp. 61". Quid enim ibi legitur?

ἦν δὲ καὶ παρ' αὐτὰ τὰ δεινὰ ζηλωτὸς ἀνὴρ τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας τῶν ἀνθρώπων.

Ergone quia, si *cum admiratione* aliquid de aliquo profertur, saepe ἀνήρ (nam sic hic quoque legendum, non ἀνήρ) ad sententiae subiectum clarius indicandum adhibetur (nullum autem orationis ornamentum illo frequentius, cf. notissimum ex Aristophane in Pluto exemplum vs. 339

τίνι τρόπῳ
Χρεμύλος πεπλούτηκ' ἐξαπίνης; οὐ πείθομαι.
καίτοι λόγος γ' ἦν νὴ τὸν Ἡρακλέα πολὺς
ἐν τοῖσι κουρείοισι τῶν καθημένων
ὡς ἐξαπίνης ἀ ν ὴ ρ γεγένηται πλούσιος)

ideo omnibus locis ἄνθρωπος addere licet? Haec tamen hic Sintenesii videtur esse ratiocinatio.

C. LXVII *λουσάμενος δὲ μετὰ πολλῶν ἐδείπνει [καθήμενος ὥσπερ εἰώθει μ ε τ ὰ τ ὴ ν μ ά χ η ν· οὐ γὰρ κατεκλίθη πλὴν καθεύδων] συνεδείπνουν δὲ πάντες οἱ ἑταῖροι.*

Deleantur inclusa. Ineptissime et ne satis accurate quidem sunt repetita e c. LVI:

ἐδείπνει δὲ καθήμενος ἀφ' ἧς ἡμέρας τὴν κατὰ Φάρσαλον ἧτταν ἔγνω· καὶ τοῦτο τῷ λοιπῷ προσέθηκε πένθει τὸ μὴ κατακλιθῆναι πλὴν καθεύδων.

Quae ibi suum sibi obtinent locum et accurate sunt enuntiata.

Agis I Ad gloriae cupidos conferri potest fabula de Ixione e nebula, quam Iunonem esse putabat, Centauros procreante:

καὶ γὰρ οὗτοι τῆς ἀρετῆς εἰδώλῳ τινὶ τῇ δόξῃ συνόντες . . . . νοθὰ καὶ μικτὰ πολλὰ πράττουσιν.

Aut inepte ipse Plutarchus imaginem a se inchoatam perturbat aut non *πράττουσιν* scripsit sed *γεννῶσιν* vel tale aliquid.

C. II Concedendum est adolescentibus ut laudibus delectentur:

Φυόμεναι γὰρ ἐν τοῖς τηλικούτοις αἱ ἀρεταὶ καὶ βλαστάνουσαι τό τε κατορθούμενον, ὥς Φησι Θεόφραστος, ἐκβεβαιοῦνται τοῖς ἐπαίνοις καὶ τὸ λοιπὸν αὔξονται μετὰ Φρονήματος ἐπαιρόμεναι.

Quem in sententia locum istud *τὸ κατορθούμενον* teneat non video. Plane omittit interpres Didotianus. Verisimile est aliquid a Plutarcho scriptum fuisse cui postea opponeretur *καὶ τὸ λοιπόν* (quale est *τό τε πρῶτον*). Virtutes laudibus primum firmantur, deinde etiam augentur.

ib. (s. f.) *παραβάλωμεν δ' αὐτοῖς* (Gracchis) *Λακωνικὸν ζεῦγος δημαγωγῶν.*

Immo *παραβαλοῦμεν.* Non se ipse adhortatur scriptor, sed quid sit scripturus legentes facit certiores.

C. III Avaritia et luxu corrupta

τῶν πλείστων ἐξέπεσεν ἡ Σπάρτη καλῶν καὶ ταπεινὰ πράττουσα παρ' ἀξίαν διετέλει.

Respublica talibus indulgens vitiis iacet et despicitur (hoc enim est *ταπεινὰ πράττειν*), non hercle *παρ' ἀξίαν* sed *κατ' ἀξίαν,* quod fere significat *sua culpa.*

C. V Initium ea labes cepit a fine belli Peloponnesiaci; aliquamdiu tamen pristinus reipublicae status remanebat

τὸν οἴκων ὂν ὁ Λυκοῦργος ὥρισε Φυλαττόντων ἀριθμὸν ἐν ταῖς διαδοχαῖς καὶ πατρὸς παιδὶ τὸν κλῆρον ἀπολείποντος.

Sic Sintenisius edidit; Muretus *τῶν οἴκων ὧν*. Neutrum vel intelligi potest. Unice verum est *τῶν οἴκων ὂν*: quamdiu familiae numerum a Lycurgo definitum servabant.

ib. Paucis exceptis totus populus egebat ideoque languebat

τοὺς μὲν ἔξωθεν πολέμους ἀργῶς καὶ ἀπροθύμως ἀμυνόμενος κτέ.

Non *bella*, opinor, sed *hostes* propulsant cives. Lege ergo *πολεμίους*.

C. VI Lycurgi leges restituente Agide seniores, utpote corrupti, metu perculsi

καθήπτοντο τοῦ Ἄγιδος ὀδυρομένου τὰ παρόντα πράγματα καὶ τὸ παλαιὸν ἀξίωμα τῆς Σπάρτης ἐπιποθοῦντος.

Parum aptum hic *ὀδύρεσθαι* verbum. Non *lamentabatur* Agis (parum hoc virum fortem et ad agendum paratum decet), sed praesens rerum status *indignationem* ei movebat. Verbum a Plutarcho scriptum non praesto.

C. VII Cum avunculo suo Agesilao Agis matrem suam adiit ut ei consilia sua probaret:

ἐπεὶ δὲ ταῦτα μὲν ὁ Ἀγησίλαος ἐδίδασκεν ὡς καλῶς ἕξει καὶ πραχθήσεται συμΦερόντως, αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς ἐδεῖτο τῆς μητρὸς ἐπιδοῦναι πρὸς δόξαν αὐτῷ καὶ Φιλοτιμίαν τὸν πλοῦτον κτέ.

Transpone: *ὁ μὲν Ἀγησίλαος*. Non enim adeo hiatus reformidasse Plutarchum credo ut mallet suas ipse perturbare sententias.

C. IX Ipse Agis totam rem familiarem in aerarium conferebat

πολλὴν οὖσαν ἐν τοῖς γεωργουμένοις καὶ νεμομένοις κτέ.

Res ipsa clamat *ἔν τε* legendum esse.

C. XI Certo anni tempore Spartani, cum quoddam signum in coelo est observatum, regnum abrogant regibus

μέχρις ἂν ἐκ ΔελΦῶν ἢ Ὀλυμπίας χρησμὸς ἔλθῃ τοῖς ἡλωκόσι τῶν βασιλέων βοηθῶν.

Mire verba notata displicent. Quasi vero magnus Spartae fuerit regum numerus e quibus alii condemnentur, alii absolvantur. Utique *τῶν βασιλέων* delendum est.

C. XIII Persuadebat Agidi Agesilaus ut prius tabulas novas ferret

(ὡς) *εὐκόλως ἂν αὐτῶν* (de locupletibus agitur) *καθ' ἡσυχίαν ἐνδεξομένων τὸν ἀνάδασμον.*

Dele *ἄν*, sed et compositum *ἐνδεξ.* suspectum est. Denique videndum annon ante *καθ'* inserendum sit *καί.*

C. XV Non admodum perspicua est huius capitis narratio. Quid enim factum est postquam Aratus Aetolis permisit Megaram invadere? Ibine quieti substiterunt neque ultra Peloponnesiis exhibuerunt negotia? Hoc certum est sub finem capitis iniuria *θαυμασθείς* sollicitatum a Nabero. Rediit domum Agis laude ornatus propter modestiam exercitus quae c. XIII fuse est descripta.

C. XVI Agesilaus iste Agidis avunculus nihil non in suum convertens lucrum

τῶν βασιλέων τοῦ μὲν ὅλως καταφρονεῖν, τὸν δὲ Ἆγιν ἐβούλετο δοκεῖν διὰ τὴν συγγένειαν μᾶλλον ἢ διὰ τὴν βασίλειαν ἔν τινι τιμῇ τίθεσθαι.

Neque vocabulorum dispositio permittit ut infinitivum *καταφρονεῖν* cum *δοκεῖν* iungamus neque ipsa res quae traditur. Sic enim ea se habebat ut Agesilaus alterum regem plane et palam contemneret, adversus alterum speciem quandam servaret reverentiae, non quod rex ille esset sed quod sibi cognatus. Lege ergo *κατεφρόνει.*

ib. Agesilai avaritiam ultra non ferentes

ἀποκινδυνεύσαντες οἱ ἐχθροὶ καὶ συστάντες ἐκ Τεγέας ἀναφανδὸν τὸν Λεωνίδαν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν κατήγαγον.

Paulo obscurius vocibus *οἱ ἐχθροί* significantur Agesilai, Agidis, Cleombroti adversarii. Hi enim eiusdem erant factionis, licet ei avaritia sua Agesilaus magnopere noceret.

C. XVII Chilonis Leonidae filia

πρότερον μὲν ἀδικουμένῳ τῷ πατρὶ συνηδικεῖτο.

Minus aptum ultimum vocabulum. Significandum est filiam patris iniurias tamquam suas interpretatam esse ideoque a ma-

rito suo, illarum auctore, abiisse. Fortasse illud *ἠδικεῖτο* repetitum est e praecedenti *ἀδικουμένῳ*, et *ἐλύπει* vel eiusmodi aliquid expulit.

C. XVIII Dum Agis supplex sedebat in templo, simulati quidam amici eius insidias ei struebant

καί ποτε καὶ παραλαβόντες ἐπὶ λουτρὸν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ κατήγαγον κτέ.

Vix sanum istud *παραλαβόντες*. Requiritur fere *ἐν μέσῳ λαβόντες*.

C. XIX *εἰώθει δὲ* (Agis) *καταβαίνειν ὅτε τύχοι πρὸς τὸ λουτρόν.*

Mire, certe insolite, *ὅτε τύχοι* dictum pro *ὅτε καιρὸς εἴη*.

Tunç ergo perfidi isti homines subito eum arripiunt, quorum unus eum collo obtorto trahit

ἄλλων δ' ἐπωθούντων ὄπισθεν ἐκ παρασκευῆς, οὐδενὸς βοηθοῦντος, ἀλλ' ἐρημίας οὔσης κτέ.

Sic satis ridicule verba in editionibus distinguuntur, quasi vero, nisi istud *ἐκ παρασκευῆς* verbo *ἐπωθεῖν* esset additum, periculum esset ne putaremus illos homines miserum regem *forte* et nihil tale cogitantes propulisse. Transpone virgulam ut *ante*, non post, *ἐκ παρακευῆς* legatur, habebimus narrationem plenam perfectamque: consulto illud tempus elegerant scelesti illi, cum solitudo esset in viis ita ut nemo regi opem ferret.

ib. *τοὺς ὑπηρέτας ἐκέλευον* (ephori) *ἄγειν* (Agidem) *εἰς τὴν καλουμένην Δεχάδα.*

Miri nominis in codicibus aliae formae exstant hae: *κεκάδα* et *δεκάδα*. Dubium non est quin *Καιάδαν* sit legendum.

Cleomenes c. II Omnino tristissima et turpissima erat reipublicae Spartanae condicio

ἀσκήσεως δὲ καὶ σωφροσύνης νέων καὶ καρτερίας καὶ ἰσότητος οὐδ' ἀσφαλὲς ἦν τούτων τῶν περὶ Ἆγιν ἀπολωλότων μνημονεύειν.

In integrum haec restituuntur deleto *τούτων*, pro quo in codicibus *τούτῳ*, *τοῦτο*, *τούτω* leguntur: exercitationis, continentiae, fortitudinis (et omnino mascularum virtutum) ne mentionem quidem facere tutum erat, postquam Agis (qui illis virtutibus

reducendis operam dederat) erat interfectus. Recte sententiam loci reddidit Didotianus sic vertens: „mentionem .... facere periculosum erat, Agide *quod conatus ea fuisset in urbem reducere* interfecto." Vocabula notata, quae de suo addidit interpres, optime Plutarchi mentem illustrant. Ceterum vix opus est dicere verbis τῶν περὶ Ἆγιν ipsum Agidem significari.

ib. Tyrtaeus a Leonida dicebatur
ἀγαθὸς νέων ψυχὰς κακκανην.
Alii codices alia, sed omnia leviter tantummodo inter se discrepantia. Unice verum est κακκάνην: narratur enim istud de Leonida ad illustrandum philosophi studium, qui Cleomenis adolescentis φιλοτιμίαν προεκκαῦσαι videtur.

C. III Deinde de rege iuvene haec narrantur:
ὄντος δ' αὐτῷ Φίλου Ξενάρους, ἐραστοῦ γεγονότος (τοῦτο δὲ ἐμπνεῖσθαι Λακεδαιμόνιοι καλοῦσιν) ἀπεπειρᾶτο τούτου διαπυνθανόμενος τὸν Ἆγιν ὅποιος γένοιτο βασιλεύς.
Parenthesin non intelligo neque quidquam proficio Didotiana interpretatione: „Lacedaemonii ἐμπνεῖσθαι dicunt quasi *inspirari* Latine diceres."

C. IV μέγας οὖν τῷ φρονήματι γεγονὼς ὁ Κλεομένης ἐθρασύνετο πρὸς τοὺς πολίτας καὶ τῶν παλαιῶν τινος αὐτοὺς ἀνεμίμνησκε βασιλέων εἰπόντος, ὅτι μάτην Λακεδαιμόνιοι πυνθάνονται περὶ τῶν πολεμίων, οὐ πόσοι εἰσὶν, ἀλλὰ ποῦ εἰσιν.
Ergone simul civibus in memoriam revocat Cleomenes dictum illud nobile, et frustra illud fuisse ipsum vetustum regem illum declarantem facit? Non opinor, sed sic mihi Plutarchi manum restituere videor: οὐ μάτην εἰπόντος ὅτι κτέ.: „non temere illud in ore habere solebat, nam revera tales erant antiqui Spartani". Tenebrarum et caliginis, qualis ipse fuit, amatorem facit Sintenisius Cleomenem, hoc oraculo traditam defendens lectionem: „nempe Agidis dictum festive rei praesenti accommodavit Cleomenes".

C. V Collegam regni arcessere Agidis fratrem Archedemum statuit Cleomenes. Tum qui Agidem occiderant, metuentes ne ab ipsis poenas sumeret Archidemus

ἐδέξαντο μὲν αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν παραγενόμενον κρύφα καὶ συγκατῆγον, εὐθὺς δ' ἀπέκτειναν.

Non placet *ὕστερον πρότερον* illud. Dixeris: „primum in urbem rediit Archidemus, deinde *in integrum restituere* eum volebant, certe velle se simulabant, scelesti illi". At *clam quibus* in urbem rediit? Ut opinor iisdem qui Agidem occiderant et ipsum in exilium pulerant. Hinc ergo dici possunt eum *recepisse in urbem*? Omnino quae gesta sint et quo ordine me latet. Neque Plutarchi haec culpa, sed deliquit nescio quid librarius.

C. VI Hostes temere persequentes Lacedaemonios incidunt in

χωρίον ἀμπέλων καὶ τάφρων καὶ τειχῶν μεστόν.

Delectat me campus ille *plenus murorum.* Didotianus exhibet „repletum ruderibus". Sed hoc si voluisset Plutarchus, quidni *ἐρειπίων* scripsisset? Non voluit; sed hic quoque dedit vocabulum ad vineas earumque cultum pertinens. Quid illud fuerit non statuo.

C. IX Sententiam quam voluit Plutarchus sic restitues:

τὸ κακῶς παθεῖν ἥκιστα δεδίασιν οἱ μάλιστα φοβούμενοι τὸ κακῶς ἀκοῦσαι.

Prius *κακῶς* ego addidi.

C. X Sensim omnem potentiam in se transulerunt ephori, quae olim fuerat regis:

σημεῖον δὲ τούτου τὸ μέχρι νῦν μεταπεμπομένων τὸν βασιλέα τῶν ἐφόρων τὸ πρῶτον ἀντιλέγειν καὶ τὸ δεύτερον, τὸ δὲ τρίτον καλούντων ἀναστάντα βαδίζειν πρὸς αὐτούς.

Ultima misere languent, excidisse post *ἀναστάντα* suspicor *σχολῇ*. In eo enim insignis spectabatur Agesilai adversus ephoros modestia quod *cantra vetustum illum morem εἰ κληθείη θᾶττον ἢ βάδην* accurrere solebat (Ages. c. IV).

C. XII In castris Spartanorum non erant histriones et alii ex eo genere hominum

τὰ μὲν πολλὰ μελετώντων τῶν νέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων διδασκόντων.

Unica *delectatio* erat operam dare sententiolis brevibus et acutis. Ne frustra quaeras *quam* ergo *seriam* rem discere soliti sint iuvenes et docere seniores, pro *πολλά* lege *πολεμικά.*

C. XIII Ne Plutarchus quidem suis caruit annotationibus quae a margine in textum irrepserunt. Ecce exemplum quo nullum disertius:

ξένους ἑστιῶν ζωμὸν αὐτοῖς μέλανα καὶ μάζαν [ὥσπερ ἔθος ἦν ἐν τοῖς Φιδιτίοις] παρέθηκεν.

C. XVI Subitus morbus quo parum apto tempore domum redire cogebatur Cleomenes

διελυμήνατο τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, ἀμωσγέπως ἐκ τῶν παρόντων ἀναλαβεῖν αὐτὴν ἔτι καὶ διαφυγεῖν τὴν Μακεδόνων ὕβριν καὶ πλεονεξίαν δυναμένην.

Fuit cum typothetae vitio haec sic edi putarem, sed video in Didotiana idem exstare. Et tamen quid certius quam *δυναμένης* esse legendum? Vides quam negligenter Plutarchus legi soleat.

ib. Laudat Cleomenem Plutarchus tamquam

τὴν πάτριον πολιτείαν, ὥσπερ ἁρμονίαν ἐκλελυμένην, ἀνακρουόμενον αὖθις ἐπὶ τὸν σώφρονα καὶ Δώριον ἐκεῖνον τοῦ Λυκούργου νόμον.

Absurde his adiicitur magistelli annotatio *καὶ βίον* qua omnis metaphorae perit venustas.

ib. s. f. Quod communem Graeciae causam Aratus tradidit Antigono causa est cur Plutarchus deploret humanae naturae infirmatem

εἰ μηδὲ ἐν ἤθεσιν οὕτως ἀξιολόγοις καὶ διαφόροις πρὸς ἀρετὴν ἐκφέρειν δύναται τὸ καλὸν ἀνεμέσητον.

De verbo *ἐκφέρειν* subdubito; certe male mentem scriptoris reddidit interpres Didotianus sic vertens: „quando nec in nobilibus et insigniter ad virtutem aptis ingeniis bonum absque ullo naevo *existere* potest". Nam, si sanum est *ἐκφέρειν*, vim habet *ad finem usque perferendi.*

C. XIX Quae hic leguntur: *τῶν δὲ Κορινθίων ἁμιλλωμένων — διαφυγεῖν* neque concinna sunt neque perspicua.

C. XXIII *ταύτην διαρπάσαι διανοηθεὶς ὁ Κλεομένης.*

Immo *ἀναρπάσαι*. Non agitur de regione diripienda sed de urbe subito impetu occupanda.

C. XXVI Vitato Antigoni exercitu subito ad Argos adest Cleomenes ibique fruges demetit, non cultris falcibusque sed gladiis ligneis

ὡς ἐπὶ παιδιᾷ χρωμένους ἐν τῷ πορεύεσθαι σὺν μηδενὶ πόνῳ πάντα συγκαταρρῖψαι καὶ διαφθεῖραι τὸν καρπόν.

Sicut nunc locus legitur istud *χρωμένους* quo vertas nescis. Sed lege *ὥστε* pro *ὡς ἐπί*, omnia erunt planissima.

ib. Merito homines Cleomenem admirabantur:

τὸ γὰρ ἐκ μιᾶς πόλεως ὁρμώμενον ὁμοῦ τῇ Μακεδόνων δυνάμει καὶ Πελοποννησίοις ἅπασι καὶ χορηγίᾳ βασιλικῇ πολεμεῖν καὶ μὴ μόνον ἄθικτον Φυλάττοντα τὴν Λακωνικὴν, ἀλλὰ καὶ χώραν κακῶς ποιοῦντα τὴν ἐκείνων

profecto magni est ducis.

Quid sit Graece scribere nesciat qui istud a me notatum *καί* Plutarcho vindicet.

C. XXXII Mire adhibetur verbum *διοικεῖν* in his

αὑτὸν καὶ τοὺς Φίλους εὐτελῶς καὶ σωφρόνως διοικῶν.

Sed facilius tamen hoc fertur quam quod legitur *Cic.* c. 45: *διοικεῖν τὸ μειράκιον* hoc sensu: „suo arbitrio regere adolescentulum". Hunc equidem locum corruptum arbitror.

C. XXXIII Ptolemaeus moribus adeo depravatis erat ut

ὁπότε νήΦοι μάλιστα καὶ σπουδαιότατος αὑτοῦ γένοιτο

Gallum ageret.

Dicitur hoc Graece *σπ. αὐτὸς αὑτοῦ*, quae structura si forte Plutarchi tempore in usu iam non erat, potuit eam a suo discere Herodoto.

ib. Qui Cleomenem videbant in Ptolemaei aula in ore habere solebant hoc dictum:

οὗτος [ὁ]λέων ἐν [τούτοις τοῖς] προβάτοις ἀναστρέΦεται.

Deleantur inclusa, quae sensu cassa erant fiunt lepidissima.

C. XXXIV *ναῦς μὲν οὖν αἰτῶν καὶ στρατείαν ἀπεῖπε.*
Sintenisiis talia placeant; in Didotiana legitur, quod solum huc quadrat, *στρατιάν.*

Tib. Gracchus II C. Graccho severiores homines vitio dabant quod argenteam supellectilem emisset
τιμῆς εἰς ἑκάστην λίτραν δραχμῶν χιλίων καὶ διακοσίων πεντήκοντα.
Hoc est: tanto pretio ut singulae librae tot constarent drachmis. Conferatur Parisinorum iocus de columna Luxoria.

ib. C. Gracchus in dicendo asper et ad iram propensus erat
ὥστε καὶ παρὰ γνώμην ἐν τῷ λέγειν ἐκφερόμενον πολλάκις ὑπ' ὀργῆς τήν τε φωνὴν ἀποξύνειν καὶ βλασφημεῖν καὶ συνταράττειν τὸν λόγον.
Aut *βλασφημεῖν* significat vocis aliquum lapsum vitiumve, aut aliud verbum, in quo illud inest, hic requiritur.

ib. Pone C. Gracchum stabat servus
ἔχων φωνασκικὸν ὄργανον ᾧ τοὺς φθόγγους ἀναβιβάζουσι.
Excidit hic quod in Gracchi causa vel primarium erat *καὶ καταβιβάζουσι.* Rectius Didotianus solum „sonos deprimunt" exhibet.

C. VII *τὸ δὲ πλεῖστον ἔοικεν ἐκ φιλοτιμίας καὶ τῶν ἐπαιρόντων τὸν Τιβέριον φίλων καὶ σοφιστῶν ἐκγενέσθαι τὰ τῆς διαφορᾶς* (inter Scipionem Gracchumque).
Simplex verbum *γενέσθαι* hic legatur.

C. VIII Laelius
ἐπεκλήθη σοφὸς ἢ φρόνιμος· ἑκάτερον γὰρ ἐδόκει σημαίνειν ὁ σάπιενς.
Nondum, ut opinor, Plutarchi aetate iam mortua erat lingua latina. Lege ergo *δοκεῖ* pro *ἐδόκει.*

C. X Octavii pertinacia incensus Gracchus leniorem legem, quam prius tulerat
ἐπανείλετο, τὸν δὲ ἡδίω τε τοῖς πολλοῖς καὶ σφοδρότερον ἐπὶ

τοὺς ἀδικοῦντας εἰσέφερεν ἤδη κελεύων ἐξίστασθαι τῆς χώρας ἣν ἐκέκτηντο παρὰ τοὺς προτέρους νόμους.

In his *ἐπανείλετο* est: „retinuit, non promulgavit, irritam fecit" (cf. C. Gracchus c. IV.) Cetera sensu carent nisi c. IX, ubi de priore lege haec leguntur:

οὓς γὰρ ἔδει δίκην τῆς ἀπειθείας δοῦναι καὶ μετὰ ζημίας ἣν παρὰ τοὺς νόμους ἐκαρποῦντο χώραν ἀφεῖναι, τούτους ἐκέλευσε τιμὴν προσλαμβάνοντας [ἐκβαίνειν ὧν ἀδίκως ἐκέκτηντο καὶ] παραδέχεσθαι τοὺς βοηθείας δεομένους τῶν πολιτῶν

verba inclusa, quae illic totam viciniam perturbant, delemus. Si perstant, nihil inter priorem et alteram Gracchi legem interest.

C. XII *τῶν πλουσίων συνδραμόντων καὶ διασχόντων τὰς χεῖρας ὁ μὲν Ὀκτάβιος ἐσώθη μόλις ἐξαρπαγεὶς καὶ διαφυγὼν τὸν ὄχλον.*

Frustra quaero quid sibi istud *διασχόντων* velit. Intelligerem si plebs dicta esset iunctis manibus inclusisse Octavium, eumque circulum nunc rumperent nobiles. Quod absurdum. Legendum censeo *διανασχόντων*: sublatis manibus, quae, ut opinor, gladios pugionesque tenebant, nobiles plebem reppulerunt.

C. XIV Titus Annius, Gracchi adversarius, erat

πρὸς τὰς ἐρωτήσεις καὶ τὰς ἀποκρίσεις ἄμαχος.

Aliquanto concinnius Plutarchus scripsit *πρός τ' ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις ἄμαχος*. In fine capitis bis deleatur articulus in verbis *καὶ τὸ λέγειν ἑτοιμότατον καὶ τὸ θαρρεῖν ἰταμώτατον.*

C. XV Tribunatum Octavio ademptum ipsa quoque plebs aegre ferebat:

μέγα γάρ τι καὶ καλὸν ἐδόκει τὸ τῶν δημάρχων ἀξίωμα μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης διατετηρημένον ἀνῃρῆσθαι καὶ καθυβρίσθαι.

Insanorum esse populus debet cui *eam ipsam ob causam* displiceat aliqua res quod sit *magna pulchraque*. Quantocius repone *μέγα γάρ τι κακόν*. Deinde videndum annon post *ἀνῃρῆσθαι* exciderit aliquid quod *integrum* significet.

C. XX Priores inter patricios plebemque lites mutua sunt compositae reverentia

δοκεῖ δὲ καὶ τότε μὴ χαλεπῶς ἂν ἐνδοῦναι παρηγορηθεὶς ὁ Τιβέριος, ἔτι δὲ ῥᾷον εἶξαι δίχα φόνου καὶ τραύματος ἐπιοῦσι.

Rectisime *δοκεῖ* Reiskius scripsit pro absurdo *ἐδόκει*, suam enim ipse Plutarchus sententiam hic profert. Sed ne sic quidem mihi liquet oppositionis ratio: non uti caede et vi *idem est* atque oratione uti.

C. Gracchus c. I C. Gracchus adolescens quod quaestor in Sardiniam mitteretur magnopere gaudebat, ét alias ob causas ét quia neque capessere iam respublicam auderet neque plebi vocanti posset resistere. Et tamen fama fert

τοῦτον ἄκρατον γενέσθαι δημαγωγὸν καὶ πολὺ τοῦ Τιβερίου λαμπρότερον πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν ὄχλων δόξαν. Οὐκ ἔχει δὲ οὕτω τὸ ἀληθές· ἀλλ' ἔοικεν ὑπ' ἀνάγκης τινὸς μᾶλλον οὗτος ἢ προαιρέσεως ἐμπεσεῖν εἰς τὴν πολιτείαν.

In his *λαμπρότερον* sanum esse non potest; requiritur adiectivum quod, cum verbis sequentibus iunctum, hominem *appetentem gratiae* significet. Deinde expellendum est *οὗτος*. Vide enim quam sit ingratum istud *τοῦτον .... οὗτος*. Aut adscripsit sciolus ad docendum uter Gracchus significaretur, aut aliquo infortunio e praecedenti *οὕτω* natum est.

C. IV *ἀπομνημονεύεται δὲ καὶ τοῦ Γαίου πολλὰ ῥητορικῶς καὶ ἀγοραίως ὑπὲρ αὐτῆς* (sc. *τῆς μητρός*) *εἰρημένα πρός τινα τῶν ἐχθρῶν.*

Secundum adverbium recte habet, commemorantur enim mox dicta admodum scurrilia et acerba. Sed pro *ῥητορικῶς* aliud exspectaveris.

C. VI Non solum legem Gracchi iudiciariam probavit populus *ἀλλὰ κἀκείνῳ τοὺς κρίνοντας ἐκ τῶν ἱππέων ἔδωκε καταλέξαι.*
Immo vero *κρινοῦντας*.

C. IX Iniquissime senatus quaecunque Gracchus ageret repudiabat, sed laudabat Livium cum leges ferret Gracchanis magis populares

κἀκείνῳ μὲν .... ἀπηχθάνοντο, Λίβιος δὲ .... ἤρεσκεν αὐτοῖς.
Mire hic *ἀπεχθάνεσθαι* non *odio esse* sed *odisse* et *irasci* significat.

C. XVI Opimius consul non legatos ad senatum mittendos a Graccho eiusque sociis respondit

ἀλλὰ καταβάντας ὡς ὑπευθύνους πολίτας ἐπὶ κρίσιν καὶ παραδόντας αὐτοὺς οὕτως παραιτεῖσθαι τὴν ὀργήν.

Male in his *πολίτας* abundat.

Comp. Ag. et Cleom. et Gracch. c. II Tiberii Gracchi audacissimum facimus fuit

ἀναστῶσαι δημοσίους ἀγρούς.

Dici potest Gracchus populo suos sibi *recuperasse* agros, potest etiam agros e privatis publicos fecisse dici. Sed quod hic legitur sensu caret. Legendum videtur *ἀναδάσασθαι*, vocabulum Plutarcho dilectissimum; v. Agid. c. 12, Lyc. c. 8, Sol. c. 13, Arat. 38.

ib. Quem habuerint effectum Cleomenis res gestae sic declaratur:

ὀλίγου χρόνου τὴν Σπάρτην τῆς Πελοποννήσου κρατοῦσαν ἡ Ἑλλὰς ἐπεῖδε.

Neque *ὀλίγου χρόνου* significare potest, quod praebet Didotianus interpres, „brevi temporis spatio exacto", neque si posset verum illud esset. Nam numquam a Cleomene res eo est perducta. Sed *parum affuit* quin fieret illud, et hoc est quod vult Plutarchus. Lege ergo *ὀλίγου* abiecto *χρόνου*.

Demosthenes c. I Poetam qui docuit bonos viros tantummodo in nobilibus nasci urbibus sic refutat noster ut demonstret etiam obscurissima oppida tulisse non virtute sed, quod magis mirandum etiam, *arte* insignes viros. Et cur hoc magis sit mirandum sic exponit:

τὰς γὰρ ἄλλας τέχνας εἰκός ἐστιν

quoniam in opere spectantur et gloriam quaerunt in parvis oppidulis languescere.

τὴν δὲ ἀρετὴν

quoniam sibi sufficit in quovis posse loco clarescere.

Vides (aut plane caecutis) hic *opponi* inter se virtutem et artes, non artibus adnumerari virtutem. Dele ergo istud *ἄλλας*.

C. II Cum ego, qui nunquam Latine didicissem, venissem Romam, res mira mihi evenit

οὐ γὰρ οὕτως ἐκ τῶν ὀνομάτων τὰ πράγματα συνιέναι καὶ γνω-

ῥίζειν συνέβαινεν ἡμῖν, ὡς ἐκ τῶν πραγμάτων ἀμωσγέπως εἴχομεν ἐμπειρίας ἐπακολουθεῖν διὰ ταῦτα καὶ τοῖς ὀνόμασι.

Verba saepe tentata ego sic refingenda censeo:

οὐ γὰρ ... ἡμῖν, ὡς ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων ἐμπειρίας εἴχομεν ἐπακολουθεῖν ἀμωσγέπως καὶ τοῖς ὀνόμασιν, deleto διὰ ταῦτα, inserto τῆς, transposito ἀμωσγέπως. Qui res expertus novissem, *poteram* quodammodo etiam verba assequi. De ceteris huc pertinentibus vide Mnem. 1906 p. 307—316.

C. III „Inepti homines" ait Plutarchus „qui non verentur Demosthenis et Ciceronis inter se eloquentiam comparare in memoriam mihi revocant proverbium illud

δελφῖνος ἐν χέρσῳ βία, ἣν ὁ περιττὸς ἐν ἅπασι Κεκίλιος ἀγνοήσας

Non, ut opinor, tam stultus Caecilius Calactinus visus est Plutarcho ut ignoraret in terra piscem nihil valere. Sed *hoc* nesciebat ineptum esse illum conatum. Hiatus ergo metu posito pro ἣν legamus ὅ.

ib. Δημοσθένη γὰρ καὶ Κικέρωνα τὸν αὐτὸν ἔοικε πλάττων ἀπ' ἀρχῆς ὁ δαίμων ....

Si *plane iidem* ab origine illi viri fuerunt, quid attinebat (id quod statim postea de eodem dicitur daemone) *similia* multa *admiscere*, tam quae ad eorem indolem quam quae ad vitae casus pertinerent? Lege: ὁ αὐτὸς ... δαίμων. Non unus daemon omnes creat homines sed alius alios. Demosthenes autem et Cicero ab eodem sunt creati, ideo tam multa habebant communia.

C. VI Λαομέδοντα τὸν Ὀρχομένιον λέγουσι καχεξίαν τινὰ σπληνὸς ἀμυνόμενον δρόμοις μακροῖς χρῆσθαι.

Immo χρήσασθαι, quemadmodum in procedente eadem narratione ἐπιθέσθαι et γενέσθαι legitur.

ib. Quid illud sit quod Demosthenis oratio dicatur primo tempore visa esse

βεβασανίσθαι τοῖς ἐνθυμήμασι πικρῶς ἄγαν καὶ κατακόρως

me latet. Didotianus: „contortis argumentis constare", iusto audacius et parum accurate. Quis enim *contortam* orationem λόγον βεβασανισμένον appellet? Neque ἐνθύμημα idem est quod

argumentum. Ecquid *βεβαρύνθαι*? Molestus est et satietatem movet orator cuius oratio *gravibus sententiis* (sic satis accurate illud *ἐνθυμήμασι* vertamus) nimis est *onerata.*

C. IX Lamachum sophistam ita confutavit Demosthenes et ita permovit auditores

ὥστε δείσαντα τῷ θορύβῳ τὸν σοφιστὴν ὑπεκδῦναι τῆς πανηγύρεως.

Tolle immanem soloecismum *τὸν θόρυβον* legendo.

C. XIII *Δημάδης ἀπολογούμενος διὰ τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ μεταβολὴν ἔλεγεν, αὑτῷ μὲν αὐτὸν τἀναντία πολλάκις εἰρηκέναι, τῇ δὲ πόλει μηδέποτε.*

Duo hinc sunt eximenda vocabula: *αὐτόν*, quia de se ipso loquitur Demades, et *διά* quia *ἀπολογεῖσθαι διά τι* nihili est.

C. XXII Viri est digni qui praesit reipublicae

τὰ οἰκεῖα πάθη καὶ πράγματα τοῖς δημοσίοις ἐπανέχοντα τηρεῖν τὸ ἀξίωμα.

Didotianus *ἐπανέχειν* vertit *postponere.* Quo iure nescio. Equidem *ἐπαμπέχοντα* legendum arbitror: *occultantem* et *operientem.* Cf. *non posse* c. XXI f. *ἐπαμπεχομένοις καὶ ἀποκρυπτομένοις διὰ φόβον ἃς ἔχουσι δόξας.* Vir negotia publica curans revera *dignitatem* suam servat, si privatos casus publicis obtegit, ita ut illi non appareant.

Cicero c. XV *τοῦτο* (agitur de senatusconsulto „videant consules") *δ' οὐ πολλάκις, ἀλλ' ὅταν τι μέγα δείσῃ, ποιεῖν εἴωθεν ἡ ἐκκλησία.*

Nimis languidum et vix rectum istud *δείσῃ*. Lege *ὅταν μέγα τι δέος ᾖ*: *cum magnum instat periculum.* Idem et Naberus vidit.

C. XVIII Catilinariorum consilia nullo negotio Cicero investigabat utpote

πολλοὺς μὲν ἔχων ἔξωθεν ἐπισκοποῦντας τὰ πραττόμενα καὶ συνεξιχνεύοντας αὐτῷ πολλοῖς δὲ τῶν μετέχειν δοκούντων τῆς συνωμοσίας διαλεγόμενος κρύφα καὶ πιστεύων.

Ultimam vocem sanam esse non credo; parum eam tutatur Schaeferi interpretamentum *πιστοῖς χρώμενος.* Neque eam vim verbum *πιστεύειν* habet unquam.

C. XXI Cum causa Catilinariorum in senatu ageretur, post Caesarem Cicero

ἀναστὰς ἐνεχείρησεν εἰς ἑκάτερον, τὰ μὲν τῇ προτέρᾳ, τὰ δὲ τῇ γνώμῃ Καίσαρος συνειπών.

Frequentissimum apud Plutarchum — et ut opinor legitimum in scholis rhetorum — verbum, quod et hic restituatur, est *ἐπιχειρεῖν*, unde substantivum *ἐπιχείρημα*, quod et alibi legitur et *Ti. Gracchus* c. XV: *λόγον ἐν τῷ δήμῳ διεξῆλθεν, οὗ μικρὰ παραθέσθαι τῶν ἐπιχειρημάτων οὐκ ἄτοπον ἦν. In utramque partem disputare* est *ἐπιχειρεῖν εἰς ἑκάτερον.*

C. XXIV Pro *τρυφὴν ἰδίαν* legendum esse *τροφὴν ἡδεῖαν* demonstravi Mnem. 1905, 56. Si usquam, hic certe rem acu tetigi.

C. XXV De altero Crassi filio haec leguntur:

Ἀξίῳ τινὶ δοκῶν ὅμοιος εἶναι καὶ διὰ τοῦτο τῇ μητρὶ προστριβόμενος αἰσχρὰν [ἐπὶ τῷ Ἀξίῳ] διαβολήν.

Ut urbane loquatur Plutarchus et Ciceronis iocus, qui sequitur, suam sibi servet venustatem, utique delenda sunt inclusa.

C. XXVI Iocus quo adversus Sestium, cum iam in eo esset ut a iudicibus absolveretur, Cicero usus dicitur: „utere tempore, cras enim eris privatus", admodum est obscurus. Quomodo enim sic perstringitur reus, qui toto suo iudicio fere solus verba fecit, patronis suis dicendi vix dedit facultatem?

C. XXX Iratus Ciceroni Caesar

κατεμαρτύρησεν ἐν τῷ δήμῳ μὴ δοκεῖν αὐτῷ καλῶς μηδὲ νομίμως ἄνδρας ἀκρίτους ἀνῃρῆσθαι [τοὺς περὶ Λέντλον καὶ Κέθηγον].

Delenda esse inclusa et res ipsa loquitur et docet vocabulum praecedens *ἄνδρας*. Sequitur

αὕτη γὰρ ἦν ἡ κατηγορία καὶ ἐ π ὶ τ ο ῦ θ' ὁ Κ ι κ έ ρ ω ν ἐ κ α λ ε ῖ τ ο.

Haec quo modo emendanda ut evadat sententia: „hoc crimine C. accusabatur"?

C. XXXII Philosophus, non orator dici voluit Cicero

φιλοσοφίαν γὰρ ὡς ἔργον ᾑρῆσθαι, ῥητορικῇ δ' ὀργάνῳ χρῆσθαι π ο λ ι τ ε υ ό μ ε ν ο ς ἐ π ὶ τ ὰ ς χ ρ ε ί α ς.

Ultima sic emendanda videntur ut haec oriatur sententia: „si quando, *necessitate coactus*, rempublicam capesseret”.

C. XXXVIII Reprehendebat Ciceronem Cato quod Pompeium esset secutus: se enim aliter agere non potuisse

ἐκεῖνον δὲ χρησιμώτερον (*ἂν* ins.) *ὄντα τῇ πατρίδι καὶ τοῖς φίλοις εἰ μένων ἴσος ἐκεῖ πρὸς τὸ ἀποβαῖνον ἡρμόζετο*

stulte agere quod Caesari fieret inimicus.

Vereor ut simplex *ἴσος* significare possit *hominem neutris faventem partibus*, quapropter pro *ἐκεῖ* (quo facile hic caremus) legendum credo *ἑκατέρῳ*.

C. XXXIX Vehementer motum esse Caesarem, Cicerone orationem pro Ligario habente, narrant

τὸν γοῦν ἄνθρωπον ἀπέλυσε τῆς αἰτίας βεβιασμένος.

Hoc vult Plutarchum: *„sive vera sive falsa* ista omnia sunt quae traduntur, absolutum esse Ligarium constat”. Lege ergo *δ' οὖν* pro *γοῦν*.

C. XLV Ciceronis in Antonium odium eum

προσεποίησε Καίσαρι νομίζοντι προσλαμβάνειν τῇ πολιτείᾳ τὴν ἐκείνου δύναμιν.

Post *Καίσαρι* excidit, quod facile fieri potuit, *κέρδος*. Suis artibus adiunxit Ciceronis eloquentiam, iure ratus hanc sibi magnopere profuturam.

Demetrius c. XI Enumeratis iam multis adulationibus, quibus adversus Antigonum Demetriumque usi sunt Athenienses, sic pergit:

τὸ δ' ὑπερφυέστατον ἐνθύμημα τοῦ Στρατοκλέους, οὗτος γὰρ ἦν ὁ τῶν σοφῶν τούτων καὶ περιττῶν καινουργὸς ἀρεσκευμάτων, ἔγραψεν, ὅπως οἱ πεμπόμενοι κατὰ ψήφισμα δημοσίᾳ πρὸς Ἀντίγονον ἢ Δημήτριον ἀντὶ πρεσβευτῶν θεωροὶ λέγοιντο.

Deleto demum *ἔγραψεν* ordine procedit sententia: „illud omnia superabat Stratoclis inventum ut e. q. s.”. Sed et *κατὰ ψήφισμα δημοσίᾳ* mihi iusto verbosius videtur. Deleverim *κατὰ ψήφισμα.*

C. XVIII Solus omnium illorum, qui Alexandrum magnum sunt subsecuti, regulorum Cassander

τῶν ἄλλων αὐτὸν βασιλέα καὶ γραφόντων καὶ καλούντων, αὐτὸς ὥσπερ πρότερον εἰώθει, τὰς ἐπιστολὰς ἔγραφε.

Immo ἐπέγραφε.

C. XXX Demetrius spe, quam de Atheniensibus fovebat, delusus

τοῦ καθεστηκότος ἐξέστη δι' ὀργὴν αὐτοῦ.

Ultimum vocabulum una litura delendum videtur. „Iratus ob rem" Schaeferus annotat. Vides nihil esse quod non aliquod admittat interpretamentum.

C. XXXII Demetrius

Φίλαν τὴν γυναῖκα πρὸς Κάσανδρον ἔπεμψε τὸν ἀδελφὸν ἀπολυσομένην τὰς Πλειστάρχου κατηγορίας.

Cassander frater est Plistarchi, non Demetrii; delendum ergo τὸν ἀδελφόν.

C. XXXVIII Narrant Erasistratum medicum, cum intellexisset amore in morbum incidisse Seleucum iuniorem

τὰ συμπάσχειν μάλιστα τῇ ψυχῇ τρεπομένῃ μέρη καὶ κινήματα τοῦ σώματος ἐπισκοπεῖν.

Utique καὶ κινήματα delendum: nam *partes* quidem corporis simul cum mente *afficiuntur*, non vero *motus*.

ib. Inter indicia amoris et ὄψεων ὑποδείξεις, numerantur, e quibus vocabulis nullum extundo sensum. Ecquid ὄψεως ὑπολείψεις? Certe Sappho, quae hic citatur, et ὀππάτεσσι δ' οὐδὲν ὄρημα dicit. Quam imitatus Catullus: „teguntur lumina nocte".

C. XLI Reprehendit auctor Demetrium

διαδούμενον καυσίαις διμίτροις.

Opinor διμίτοις ut indicetur quomodo causiae illae fuerint textae; ex eodem genere est quod subiicitur: χρυσοπαρύφοις ἁλουργίσιν.

C. XLIV Demetrii milites ad Pyrrhum deficiunt; cuius rei variae afferuntur causae, sed gravissima inest verbis

πάντως δὲ καὶ πρὸς ἕτερον καὶ πρὸς τοῦτον ἀπαλλαγῆναι τοῦ Δημητρίου ζητοῦντες.

Immo ἢ ... ἤ. Deficere vel ad Pyrrhum volebant milites vel ad alium, dummodo deficerent a Demetrio.

Antonius c. II Potestne aliquis, ut hic Curio, *ἀπαίδευτος περὶ τὰς ἡδονάς* dici?

C. IV Inter ea quibus Antonius sibi militum conciliabat gratiam commemoratur etiam *κώθων ἐμφανής* quod quid sit iuxta cum ignarissimis ignoro. Didotianus temere „compotatio aperta" praebet.

C. VI Nisi Iulius Caesar iam dudum civile bellum parasset, non propter tribunorum iniurias

οὕτως ἂν ἐπὶ καιροῦ

arma contra patriam sumpsisset. Didotianus „sic *subito*" praebet. Flagitat hoc sententia, sed *ἐπὶ καιροῦ* esse „subito" unde habet?

C. VII Antonius naves adducens Caesari, Dyrrhachii incluso, vento pellitur in saxa rupesque quibus cingitur sinus ille et certam exspectat perniciem.

ἄφνω δὲ τοῦ κόλπου πολὺν ἐκπνεύσαντος λίβα καὶ τοῦ κλύδωνος ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸ πέλαγος διαχεομένου μεταβαλόμενος ἀπὸ τῆς γῆς καὶ πλέων σοβαρῶς κτέ.

Inepte illud *ἀπὸ τῆς γῆς* repetitur: cursum vertit A. et altum petit.

C. IX Antonii adversarii reprehendebant eius

μεθ' ἡμέραν μὲν ὕπνους καὶ περιπάτους ἀλύοντος καὶ κραιπαλῶντος.

Pro *περιπάτους* Naberus coniecit *πότους ἐπὶ πότους*, quod refelli videtur sequente *κραιπαλῶντος*. Omnia in integrum restituuntur si ἢ legimus pro priore *καί*. Interdiu aut dormiebat Ant. aut, si per viam ambulabat, somno et crapula oppletus erat.

C. XI *μετὰ δὲ ταῦτα προσελθὼν ἀναγορεῦσαι τὸν Δολαβέλλαν* Caesar, concessit Antonio id fieri nolenti. Rectius *προελθών*, quamquam hoc quoque vix cum infinitivo iungi potest.

C. XXVI Cleopatrae fastus luxusque et aliis describitur et hisce:

παῖδες δὲ τοῖς γραφικοῖς Ἔρωσιν εἰκασμένοι παρ' ἑκάτερον ἑστῶτες ἐρρίπιζον.

Estne *παρ' ἑκάτερον* insolito prorsus modo positum pro *ἑκατέρωθεν* an inde aliqua librarii culpa natum?

ib. Prae ceteris Antonius in splendida Cleopatrae nave lumina admirabatur et alias ob causas et quia erant

συντεταγμένα πλαισίων καὶ περιφερειῶν τρόπῳ.

Obscurissima haec, neque multum proficimus Corais coniectura *περιφερῶν*.

C. XXVII Volebat epularum elegantia et luxu certare cum Cleopatra Antonius

ἀμφοῖν δὲ λειπόμενος καὶ κρατούμενος ἐν αὐτοῖς ἐκείνοις

de sua ipse iocabatur paupertate.

Immo *ἐκείνης*: cum in iis rebus illa esset inferior.

ib. Et sermo et venustas Cleopatrae

ἀνέφερέ τι κέντρον.

„Aculeum relinquebant" Didotianus. Haud dubie hoc requiritur, sed latet in textu tradito.

ib. *πολλῶν δὲ λέγεται* (Cleopatra) *καὶ ἄλλων* (praeter populos supra enumeratos) *ἐκμαθεῖν γλώσσας τῶν πρὸ αὐτῆς βασιλέων οὐδὲ τὴν Αἰγυπτίαν ἀ ν α σ χ ο μ έ ν ω ν περιλαβεῖν διάλεκτον, ἐνίων δὲ καὶ τὸ μακεδονίζειν ἐκλιπόντων.*

Quod Naberus coniecit *αἰσχυνομένων* non recte opponitur Cleopatrae *πολυγλωσσίᾳ*. Tradita lectio sincera videtur: priores reges Lagidae adeo erant superbi ut Aegyptiam linguam discere dedignarentur, nonnulli etiam Macedonicam dialectum missam facerent et artificiosa quadam Atthide uterentur.

C. XXVIII In narratione de Antonii filio aurum argentumque largiente et alia leguntur et haec:

μετὰ μικρὸν ἁψάμενόν τινα τῶν παίδων ἐν ἀγγείῳ τὰ ἐκπώματα προσφέρειν.

ἀψάμενον sanum esse non potest. Requiritur participium verbi quod *componere* significet.

C. XXIX Saepe Cleopatra ut Antonium imitaretur ancillae induebat vestem

καὶ γὰρ ἐκεῖνος οὕτως ἐπειρᾶτο σκευάζειν ἑαυτόν.

Absurdum est aliquem *conari* servilem vestem induere. Requiritur fere *εἰώθει.*

C. XLI Insolite dicitur:

παντάπασι τοὺς Πάρθους ἀπεγνωκότος Ἀντωνίου

hoc sensu: „cum iam de Parthis ne cogitaret quidem Antonius".

ib. Galli equites in Antonii exercitu impetu in Parthos facto

διεσκέδασαν αὐτοὺς οὐκέτι τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὑπόδειγμα γενομένους.

Pro absurdo *ὑπόδειγμα* Naberus coniecit *ὑπὸ δέργμα*, quod, ut opinor, recipiet nemo. Verum esse videtur *ὑπὸ χεῖρα*, sed praeterea pro *γενομένους* legendum est *γιγνομένους.*

C. LI In longa descriptione de Antonio Cleopatram expectante *ἐπεσκόπει*, licet hiatum faciat, legendum pro *ἐπισκοπεῖν*, qui infinitivus nullo modo defendi potest. An credamus Plutarchum a Romanis usum infinitivi *historici* didicisse?

C. LIII Appropinquante Octavia Cleopatra omnibus modis se Antonii amore languescere simulabat:

πραγματευομένη δὲ πολλάκις ὀφθῆναι δακρύουσα ταχὺ τῶν δακρύων ἀφῄρει καὶ ἀπέκρυπτεν, ὡς δὴ βουλομένη λανθάνειν ἐκεῖνον.

Mire dictum *τῶν δακρύων ἀφῄρει.* Vitium latere videtur.

C. LVIII In bibliothecis Pergamenis

εἴκοσι μυριάδες βιβλίων ἁπλῶν ἦσαν.

Quae sunt *βιβλία ἁπλᾶ*? Ecquid volumina, non libri e pluribus constantes voluminibus?

ib. Et alia multa turpia Antonio vitio dabantur et

ἐν δὲ συνδείπνῳ πολλῶν παρόντων ἀναστάντα τρίβειν αὐτῆς τοὺς πόδας ἔκ τινος ὁρισμοῦ καὶ συνθήκης γενομένης.

Ultimis verbis significatur Antonium olim confirmasse se id ausurum (*συνθήκης*) et ei rei hunc diem praestituisse (*ὁρισμοῦ*).

C. LXIII *τοὺς ταρσοὺς τῶν νεῶν ἐγείρας καὶ πτερώσας.*
Ridicule hic locutionem poeticam *τὰς ναῦς πτερώσας* eiusque interpretamentum *τοὺς ταρσοὺς τῶν κωπῶν ἐγείρας* inter se permixta suspicor.

ib. ad Octavianum transfugit Domitius, quamvis aegrotans. Qua re cognita Antonius statim ad eum omnia eius bona, amicos, ministros misit:
καὶ Δομίτιος μὲν, ὥσπερ ἐπὶ τῷ μὴ λαθεῖν τὴν ἀπιστίαν αὐτοῦ καὶ προδοσίαν μεταβαλλόμενος, εὐθὺς ἐτελεύτησε.
Haec quid significent non video. Interpres dum „quasi detectae eum perfidiae et proditionis *poeniteret*" praebet, idem fateri videtur.

C. LXXVII Moriens Antonius Cleopatram admonet
τὰ μὲν ἑαυτῆς, ἂν ᾖ μὴ μετ' αἰσχύνης, σ ω τ ή ρ ι α τ ί θ ε σ θ α ι .... αὐτὸν δὲ μὴ θρηνεῖν.
Corrupta videntur verba notata. Requiritur fere *ἐν ἀσφαλεῖ τίθεσθαι.*

C. LXXXVI De Cleopatrae aspide illa legimus haec:
λέγεται δὲ τὴν ἀσπίδα κομισθῆναι σὺν τοῖς σύκοις ἐκείνοις καὶ τοῖς θρίοις ἄνωθεν ἐπικαλυφθεῖσαν, οὕτω γὰρ τὴν Κλεοπάτραν κελεῦσαι.
Ne Naberi quidem coniectura *οὐ* pro *οὕτω* scribentis omnia in integrum videntur restituta. Nam non possunt inter se conciliari quae mox legimus *μηδ' αὐτῆς ἐπισταμένης προσπεσεῖν τὸ θηρίον* et *τὸν βραχίονα παρασχεῖν τῷ δήγματι γυμνώσασαν.*

Dio c. III Duas uxores habebat Dionysius, alteram peregrinam alteram civem. Et cupiebant quidem Syracusani potiorem apud eum esse civem illam, at alteri
προτέρᾳ ὑπῆρχε τεκούσῃ τὸν πρεσβεύοντα τῆς Διονυσίου γενεᾶς υἱὸν αὐτῇ βοηθεῖν πρὸς τὸ γένος
i. e. prior peperit, ergo hoc habebat quod Dionysii filius natu

maximus ei opem ferebat. Verba πρὸς τὸ γένος quid sibi velint satis est perspicuum; significatur iis hoc eam potuisse opponere ei rei, qua aemula pollebat, origini. Sed non sic Graece hoc dicitur. Est annotatio.

C. V Plato cum Dione primum disseruit de fortitudine, docuitque minime fortem esse tyrannum

ἐκ δὲ τούτου τραπόμενος περὶ δικαιοσύνης ἐδίδασκεν ὡς μακάριος μὲν ὁ τῶν δικαίων, ἄθλιος δ' ὁ τῶν ἀδίκων βίος.

Simul verbose et imperfecte dictum hoc, sensu enim caret simplex illud τραπόμενος. Lege τρ. πρὸς δικαιοσύνην: ad iustitiam se convertit; transiit ad iustitiam.

C. VI Ad bellum cum Carthaginiensibus Dionysio Dio promittit

θρέψειν αὐτὸς ἰδίοις τέλεσι καὶ παρέξειν εἰς τὸν πόλεμον αὐτῷ πεντήκοντα τριήρεις πλεούσας.

Nihili est τριήρεις πλεούσας. Lege τρ. εὖ πλ.

C. XIV Clamabant Dionis adversarii tyrannum philosophi artibus ad insaniam perductum omisso suo regio apparatu

ἐν Ἀκαδημίᾳ τὸ σιωπώμενον ἀγαθὸν ζητεῖν.

De isto σιωπώμενον dubito. Interpres *arcanum* praebet. Nisi corrupta lectio, equidem hunc potius esse credam sensum: quietum, taciturnum et omni splendore regio carens.

C. XXXII Suspicione in Dionem orta Syracusani novum quaerunt inveniuntque ducem Heraclidam; qui facillime ad se allexit

αὐτοὺς, οἳ τὸ σεμνὸν τοῦ Δίωνος .... ἀνεστρέφοντο.

Sanumne istud αὐτοὺς, οἳ: „eos, qui"? Certe corruptum, sed ut opinor operarii errore ἀνεστρέφοντο. Lege ἀπεστρέφοντο, aversabantur, oderant.

C. XXXIII Quidquid faciebat Dio, calumniae ei erant metuendae; sive Dionysium per inducias dimittebat (ἀφιέναι κελεύοι ὑπόσπονδον) in crimen incurrebat servati tyranni

εἴτε λυπεῖν μὴ βουλόμενος ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἡσυχάζοι διατηρεῖν ἐδόκει τὸν πόλεμον.

Istud *λυπεῖν* quid sibi velit non perspicio; Didotianus „ne molestus esset populo", contra sententiae structuram, nam nullum aliud obiectum suppleri hic potest nisi *Διονύσιον*. Requiro aliquid quod praecedenti *ἀφιέναι κελεύοι* opponatur. Nonne ergo *λύειν μὴ βουλόμενος* est legendum?

C. XXXIV Sosis adversarius Dionis nudus et sanguine per caput effuso tamquam Dionis satellites fugiens procurrit et magnam populi in Dionem movet indignationem, qui rem faceret minime ferendam

εἰ φόνοις καὶ κινδύνοις τῶν πολιτῶν ἀφαιρεῖται τὴν παρρησίαν.

Nullus hic Naberiano *κονδύλοις* locus; non vibices ille homo monstrat sed vulnera. Vix mortem *mortisque periculum* effugerat.

C. XXXVIII Novi duces creati clam Dione milites eius ad suas pertraxerunt partes

ἐπαγγελλόμενοι καὶ τῆς πολιτείας ἰσομοιρίαν.

Aut abundat *καί*, aut ante *ἐπαγγελλόμενοι* excidit aliquid, fortasse *μισθόν*.

C. XXXIX Supplex Dio manus tendebat ad cives monstrabatque arcem

περίπλεων πολεμίων οὖσαν ὑπερφαινομένων τὰ τείχη καὶ τὰ γιγνόμενα καθορώντων.

Graecumne istud? Praesidii nihil in varia lectione *φαινομένων*.

C. XLII Expulso reiectoque Dione Syracusani, cum urbs eorum a copiis regiis diriperetur, sentiebant quidem sed dicere non audebant

εἰς ὃν μόνον ἦν καὶ λοιπὸν ἀπερείσασθαι τὴν ἐλπίδα.

Expuncto *καί* egregia fiunt quae ante erant sensu cassa.

C. XLV Quanta maxima potest celeritate Dio civibus suis auxilio venit

καὶ τοὺς μὲν ἐλαφροὺς εὐθὺς ἀφῆκεν ἐλθεῖν πρὸς τὴν ἀκρόπολιν . . . . τοὺς δ' ὁπλίτας αὐτὸς συνέταττε.

Dubium non est quin recte cod. F. *ἐλθεῖν* omittat; recte tum duae res inter re opponuntur: levis armaturae milites statim

ad arcem dimisit, ad arcem se convertere iis permisit, hoplitas aliquamdiu secum retinuit.

C. XLVII Iam victori Dioni se dedunt priores adversarii precanturque clemens esse velit erga ipsos

οἳ περὶ οὗ πρότερον ἐστασίασαν πρὸς αὐτὸν νῦν ἥκουσιν ἡττᾶσθαι τῆς ἀρετῆς ὁμολογοῦντες.

Non cohaerent haec; post *ἥκουσιν* excidit participium quod *ultro afferentes* significet.

C. L *μηδενὸς δὲ τοῖς πολιορκουμένοις βοηθοῦντος, ἐπιλιπόντος δὲ σίτου, τῶν δὲ μισθοφόρων γιγνομένων πονηρῶν*
arcem Dionysii filius tradidit Dioni.

De *πονηρῶν* dubito; ieiunum et puerile videtur.

ib. Ad patrem abit tyranni filius cum suis omnibus; laetissimum hoc civibus spectaculum

οὐδενὸς δὲ τῶν ἐν Συρακούσαις ἀπολιπόντος ἐκείνην τὴν ὄψιν ἀλλὰ καὶ τοὺς μὴ παρόντας ἐπιβοωμένων ὅτι τὴν ἡμέραν ταύτην .... οὐκ ἐφορῶσιν.

De *mortuis* sermonem esse docet verbum *ἐφορᾶν*, rectius ergo foret *τοὺς μηκέτ' ὄντας*. Sed etiam de *ἐπιβοωμένων* dubito; requiritur aliquid quod *commiserationem* significet.

C. LII Iusto severior Platoni videbatur Dio, sed morem magistro ille non gerebat, et quia natura, erat pertinacior

ἀντισπᾶν τε τοὺς Συρακοσίους ἄγαν ἀνειμένους καὶ διατεθρυμμένους προθυμούμενος.

Non placet compositum istud.

C. LVII Paulo obscrurior est narratio de caede Dionis et ideo suspecta quia duae deinceps sententiae eodem modo clauduntur: *οὐδεὶς δ' ἐτόλμα τὰς θύρας ἀνοῖξαι* et *οὐκ ἐτόλμα βοηθεῖν.*

Brutus c. VI Dicere solebat Brutus

ὡς οἱ μηδὲν ἀρνεῖσθαι δυνάμενοι δοκοῦσιν αὐτῷ μὴ καλῶς τὴν ὥραν διατεθεῖσθαι.

Sensus horum me fugit, et quod interpres dat: *male illos tempus suum collocasse* hinc quam alienissimum videtur.

C. XII Mire dictum:

πόρρωθεν αὐτοῖς τοιαύτην τινὰ κύκλῳ περιβαλόντος ἐν τῷ διαλέγεσθαι καὶ συμφιλοσοφεῖν πεῖραν

hoc sensu: „cum inter philosophicas disceptationes per ambages sententiam eorum Brutus exquisivisset de Caesare occidendo".

ib. Ita consilium suum Brutus sociique celarunt

ὥστε μαντείαις καὶ φάσμασι καὶ ἱεροῖς ὑπὸ τῶν θεῶν προδεικνυμένην ἄπιστον γενέσθαι τὴν πρᾶξιν.

Immo *ἄπυστον*: nemo quidquam de consilio Caesaris necandi cognovit, quamquam portenta deorum illud antea significarunt.

C. XVII Bruto inter percussores conspecto Caesar involvit caput, corpusque praebet ictibus

οἱ δ' ἀφειδῶς ἀναπεπλεγμένοι πολλοῖς περὶ τὸ σῶμα χρώμενοι τοῖς ξίφεσιν ἀλλήλους ἐτίτρωσκον.

Non me hinc extrico et *περὶ τὸ σῶμα*, cum proxime praecedat *παρέδωκε τὸ σῶμα*, displicet.

C. XVIII Caesare occiso ad libertatem cives vocat Brutus

τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἦσαν ἀλαλαγμοὶ καὶ διαδρομαὶ τῷ πάθει κατὰ τύχην ἐπιγιγνόμεναι πλείονα τὸν θόρυβον ἐποίησαν.

Ut e vocabulorum serie vix cohaerente venusta nascatur periodus, exime *ἦσαν*.

Sequitur:

ὡς δὲ οὔτε φόνος ἄλλος οὔτε ἁρπαγή τινος ἐγίγνετο τ ῶ ν κ ε ι μ έ ν ω ν

haud dubitantes in Capitolium conveniunt.

Ultima non intelligo, nulli enim praeter ipsum Caesarem iacent mortui. Didotianus haec habet: „neque direptio *vel minima*". Videtur ergo *τὰ κείμενα* accipere *de rebus quae neglectae iacent.* Quod neque in verbis Graecis inest et sententiam praebet satis absurdam.

C. XXIII Proficiscente Bruto Porcia primum dolorem celavit.

Sed perturbavit eius animum tabula in qua Hector pictus erat cum uxore et filiolo:

ταῦτα θεωμένην τὴν Πορκίαν ἡ τοῦ πάθους εἰκὼν ἐξέτηξε· καὶ πολλάκις φοιτῶσα τῆς ἡμέρας ἔκλαιεν.

Ad tabulam scilicet illam identidem cursitabat; sed hoc Graece erat enuntiandum. Lege *προσφοιτῶσα.*

C. XXIV Brutus lautiore convivio homines quosdam excipiebat: *καὶ γὰρ ἦν ἡμέρα καθ' ἣν ἐγεγόνει πρῶτον ὁ Βροῦτος.*

Quis unquam illud „dies quo natus erat" enuntiavit addito „primum"?

C. XXV *ἐκ τούτου πεντήκοντα μὲν αὐτῷ μυριάδας Ἀντίστιος ἀφ' ὧν ἦγε καὶ αὐτὸς εἰς Ἰταλίαν χρημάτων ἔδωκεν.*

Vis vocabulorum *καὶ αὐτός* interpretem fugit, qui „ipse" dedit. Sed continuatur narratio praecedentis capitis de navigiis quibus Carysti Brutus obviam venit et quae *μετὰ χρημάτων* Romam iter habebant. Est ergo *καὶ αὐτός* et ipse i. e. item ut ille nauarchus de quo modo narratum est.

C. XXVII Traiecturo in Asiam Bruto nuntiatur interea Romae res esse conversas

ὁ γὰρ νέος Καῖσαρ ηὐξήθη ὑπὸ τῆς βουλῆς ἐπ' Ἀντώνιον

metuebaturque ne illo pulso rerum potiretur.

Legendum ergo *ηὔξητο.*

C. XXXI Xanthii insania quadam abrepti suam ipsi urbem igni dederunt delendam

ὤφθη δὲ τῆς πόλεως διαφθαρείσης γυνὴ κρεμαμένη μὲν ἐξ ἀγχόνης, παιδίον δὲ νεκρὸν ἐξηρτημένη τοῦ τραχήλου, λαμπάδι δὲ καιομένῃ τὴν οἰκίαν ὑφάπτουσα.

Ea res Bruto flebilis visa est; mihi tam absurda videtur ut a Plutarcho sic narratam non possim credere.

C. XXXV Conquerenti Cassio quod nimis severus Brutus iudex sit de iniuriis a suis amicis commissis, hic respondet satius fuisse Caesaris amicorum iniurias perpeti quam suorum inultas sinere:

ἐκείνοις μὲν γὰρ ἀνανδρίας, ἀδικίας δὲ δόξα μετὰ κινδύνων ἡμῖν καὶ πόνων πρόσεστι.

Quod „deteriores" habent *νῦν δὲ ἀδικίας* rectum videtur, et pro *ἐκείνοις* (*ἐκείνως* X) legendum *ἐκεῖ.*

C. XXXVII Cum portentum a se visum Brutus narrasset Cassio, hic Epicureorum ratione usus: „talia" ait „ipsa mens de nihilo format"

κηρῷ μὲν γὰρ ἔοικεν ἡ τύπωσις, ψυχῇ δὲ ἀνθρώπου τὸ πλαττόμενον καὶ τὸ πλάττον ἐχούσῃ τὸ αὐτὸ ῥᾷστα ποικίλλειν αὐτὴν καὶ σχηματίζειν δι' ἑαυτῆς ὑπάρχει.

Arena sine calce; et tamen id ipsum quod unice verum est dudum est coniectum, sed more suo id sprevit Sintenisius quoniam „optimus codex" aliud quid habeat. In X enim non *ἔοικεν* est sed *ἔξωθεν*, quo recepto tantummodo *αὑτήν* in *αὐτήν* est mutandum ut egregia haec evadat sententia: „cera extrinsecus imaginem accipit, sed in mente humana id quod format et quod formatur idem est; facillime ergo illa se in omnes potest convertere figuras". In praecedentibus *ὑγρὸν μέν τι καὶ ἀπατηλὸν ἡ αἴσθησις, ἔτι δ' ὀξυτέρα ἡ διάνοια κινεῖν αὐτὸ καὶ μεταβάλλειν ἀπ' οὐδενὸς ὑπάρχοντος εἰς πᾶσαν ἰδέαν* pro *αὐτό* e cod. C. *αὑτήν* est reponendum.

Sequitur:

δηλοῦσι δὲ αἱ κατὰ τοὺς ὕπνους τροπαὶ τῶν ὀνείρων ἃς τρέπεται τὸ Φανταστικὸν ἐξ ἀρχῆς βραχείας παντοδαπὰ καὶ πάθη καὶ εἴδωλα γινόμενον.

Immo vero *γεννῶν* et delendum *τῶν ὀνείρων*. Sic sententia eleganter decurrit et egregie illustratur illud quod supra legimus: „in mente humana quod format et quod formatur idem est": *τὸ Φανταστικὸν γεννᾷ τροπάς* et *τροπὰς τρέπεται*, simul parit et subit mutationes.

C. XL Quid sentiat de voluntaria morte a Cassio rogatus Brutus respondet: „si deus mihi non concesserit victoriam"

ἀπαλλάξομαι τὴν τύχην ἐπαινῶν· Μαρτίαις εἰδοῖς δοὺς τῇ πατρίδι τὸν ἐμαυτοῦ βίον ἄλλον ἔζησα δι' ἐκείνην ἐλεύθερον καὶ ἔνδοξον.

Insere *γάρ* post *Μαρτίαις* ut *rationem reddat* Brutus cur laudet fortunam.

C. XLI ἀπὸ τῶν ἑλῶν οἷς περιεστρατοπέδευον ....
Hoc qui exercitus facere possit dicat qui haec sana putet. Mihi constat παρεστρατοπέδευον esse legendum. Sequens περικόπτοντες causa fuit corruptelae.

ib. μαχεῖσθαι ... χρήσασθαι — ἐπιταράσσειν.
Quis credat tria haec ab uno προσδοκῶσα pendere posse? Lege ergo χρήσεσθαι et ἐπιταράξειν.

C. XLIII De Cassio haec legimus:
οὔτε τὴν πρώτην ἐκδρομὴν τῶν περὶ Βροῦτον ἡδέως εἶδεν ... οὐθ' ὅτι κρατοῦντες εὐθὺς ὥρμησαν ἐφ' ἁρπαγὴν ... ἤρεσκεν αὐτῷ.
Hic claudatur sententia et abiiciatur τὰ πραττόμενα.

C. XLV (Brutus) τῶν δὲ ἐλευθέρων τοὺς μὲν ἀπέλυε.
Quoniam his alii nulli opponuntur, vide annon τοὺς πλείστους ἀπέλυε sit legendum.

Comparatio Dionis et Bruti c. III περὶ δὲ Βρούτου τῶν ἐχθρῶν ἦν ἀκούειν
de nulla alia re quam de libertate reddenda civibus eum cogitasse. Lege καὶ τῶν ἐχθρῶν. Bruto etiam inimici honestum dederunt testimonium.

Artaxerxes c. V Spartani cuiusdam libertatem loquendi sic per tribunum refutavit Artaxerxes:
σοὶ μὲν ἔξεστιν εἰπεῖν ἃ βασιλεῖ βούλει, ἐμοὶ δὲ καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν.
Exstat et alia lectio: εἰπεῖν βασιλεῖ ἃ βούλει. Si recte Sintenisius statuit βασιλεῖ esse interpretamentum sequentis ἐμοί, duo hic habemus, eaque admodum insignia, exempla annotationis, quae sedem in textu *quaerit* etiam. Vide de Embl. in Plut. p. 3 sq.

C. VI Quo tempore Statirae insidiari coeperit Parysatis, de ea re alia tradit Dinon, alia Ctesias, cui hoc argumento adstipulatur Plutarchus:
οὔτε ἀγνοεῖν τὸν χρόνον εἰκός ἐστι παρόντα ταῖς πράξεσιν, οὔτε ἑκὼν αἰτίαν εἶχεν ἐκ τοῦ χρόνου μεταστῆσαι τὸ ἔργον, ὡς ἐπράχθη

διηγούμενος, οἷα πάσχει πολλάκις ὁ λόγος αὐτοῦ πρὸς τὸ μυθῶδες καὶ δραματικὸν ἐκτρεπόμενος τῆς ἀληθείας.

Constructio admodum impedita, in qua istud οἷα πάσχει nil habet quo referatur. Omnia satis bene procedunt, si ὡς ἐπράχθη διηγούμενος eximitur.

C. VIII Cum praeclare pugnam apud Cynaxam narraverit Xenophon, insanum sit iterum narrare velle

πλὴν ὅσα τῶν ἀξίων λόγου παρῆλθεν εἰπεῖν ἐκεῖνον.

Nonne ἐκεῖνος legendum? Impersonale verbum παριέναι suspectum est.

ib. Graeci milites in ea pugna non eum habebant locum quem oportebat, non Cyri culpa

ἀλλ' ἐκεῖ Κλέαρχον ἐκέλευε τάττεσθαι κατὰ μέσον· ὁ δ' αὐτῷ μέλειν εἰπὼν ... τὸ πᾶν διέφθειρεν.

Lege ἐκεῖνος pro ἐκεῖ ut recte Cyrus et Clearchus inter se opponantur, et μελήσειν pro μέλειν ne pereat notum illud ἐμοὶ μελήσει.

C. XI Cauniorum qui prius Cyri milites amicos rati deinde se in hostes illatos sentiunt unus

ἐτόλμησεν ἀγνοῶν ἐξόπισθεν βαλεῖν τὸν Κῦρον ἀκοντίῳ.

Sana haec esse non videntur. Fortasse delendum ἀγνοῶν ut aptissima haec nascatur sententia: ausus est tergum ferire; regis fratrem, si in se conversum habuisset, laedere ausus non esset (bene enim eum notum habebat). Aut οὐκ ἀγνοῶν legendum.

ib. Iocose dictum:

ὁ Κτησίου λόγος, ᾧ καθάπερ ἀμβλεῖ ξιφιδίῳ μόλις ἀναιρῶν τὸν ἄνθρωπον ἀνῄρηκεν.

Sed ἀναιρῶν ... ἀνῄρηκε sanum esse non potest. Ecquid ἀναιρῶν delendum?

C. XIV τὸν δ' ἄθλιον Κᾶρα κοινόν τι πάθος ἐξ ἀβελτερίας κατέσχε.

Immo καινόν, nisi forte communis est sors stultorum ἐπὶ δέκα ἡμέρας στρεβλοῦσθαι, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξορύττεσθαι aliaque dirissima quae invenit Parysatis.

C. XVI *σκαφὰς δύο πεποιημένας ἐφαρμόζειν ἀλλήλαις.*

Sententia perspicua: „duas scaphas ita factas ut inter se quadrent". Sed structura insolita, neque intelligimus quidni pro *π. ἐφαρμόζειν* Plutarchus *ἐφαρμοζούσας* scripserit.

C. XX Ad incitas ab Agesilao redactus Artaxerxes *ἔπεμψε Τιμοκράτην τὸν Ῥόδιον εἰς τὴν Ἑλλάδα χρυσίον πολὺ κομίζοντα, [διδόναι καὶ] διαφθείρειν τοὺς πλεῖστον ἐν ταῖς πόλεσι δυναμένους κελεύσας.*

Dele puerile additamentum.

C. XXI De Antalcida eiusque pace haec legimus: *σπουδάσας βασιλεῖ διεπράξατο τὰς ἐν Ἀσίᾳ πόλεις Ἑλληνίδας ἁπάσας καὶ νήσους, ὅσαι προσκυροῦσιν Ἀσίᾳ, παρεῖναι Λακεδαιμονίους αὐτῷ κεκτῆσθαι φόρων ὑποτελεῖς.*

Sententia mire contorta, unde fortasse eximendum istud *κεκτῆσθαι*, quod plane inutiliter eam onerat.

C. XXIII Rex Tissaphernem occidit *ταῖς διαβολαῖς αὐτοῦ τῆς Παρυσάτιδος συνεπιθεμένης.*

Haec vix intelligo. Interpres: „Parysatide etiam calumnias adversus eum *augente*" parum accurate. Si sic ut traditum est Plutarchus scripsit, metaphora usus est, qua Tissaphernem *aggrediuntur* ét calumniae aliorum ét Parysatis.

ib. Cognito filium suae ipsius filiae amore captum, Parysatis quo eum sibi devinciret, primum filiae illius laudabat formam moresque *τέλος γοῦν γῆμαι τὴν κόρην ἔπεισε καὶ γνησίαν ἀποδεῖξαι γυναῖκα χαίρειν ἐάσαντα δόξας Ἑλλήνων καὶ νόμους, Πέρσαις δὲ νόμον αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ δικαιωτὴν αἰσχρῶν καὶ καλῶν ἀποδεδειγμένον.*

Pro *γοῦν*, cui nullus hic locus, legatur *δέ*, et sequens *δέ* deleatur: *apud barbaros suprema lex est voluntas regis sive rex ipse.*

C. XXIV Cum in Cadusiorum sterilem terram expeditionem faceret, rex in summam incidit inopiam *οὐδὲν γὰρ ἐδώδιμον ἦν λαμβάνειν οὐδὲ ἔξωθεν ἐπεισάγεσθαι, τὰ*

δὲ ὑποζύγια μόνον κατέκοπτον, ὥστε ὄνου κεφαλὴν μόλις δραχμῶν ἑξήκοντα ὤνιον εἶναι.

Istud μόνον quid sibi vult? An hoc „tantummodo mactabant, non ad onera subvehenda adhibebant" ita ut simul ratio reddatur cur extrinsecus nihil advectum fuerit et cur carnes asinorum tanti factae sint?

ib. In hac difficultate Tiribazus, vir astutus, regi opem tulit: ad alterum Cadusiorum regem profectus ipse est, ad alterum filium misit; utrique uterque persuasit alterum regem inducias cum Artaxerxe facere velle

τούτοις ἐπείσθησαν ἀμφότεροι καὶ φθονεῖν ἀλλήλοις νομίζοντες

alter cum Tiridate alter cum Tiridatis filio legatos ad Artaxerxem misit. Istud φθονεῖν ἀλλήλοις νομίζοντες possis utcunque sic vertere: „inter se invidere soliti" (nam quod Didotianus dat: „alter alterum sibi invidere pacificationem putantes" prorsus nihili est). Sed hoc quoque misere languet. Exspectas consilium inter se *nocendi*, quod habebis si lenissima emendatione legeris φθάνειν ἀλλήλους ν.

C. XXVI ἐκ δὲ τούτου προσεῖχεν ἀρξάμενος αὐτῇ. En quo interdum et Plutarchum ducat hiatus vitandi studium!

C. XXIX Admonente et adhortante Tiribazo Darius patri struit insidias,

καὶ πολλῶν ἤδη συνισταμένων εὐνοῦχος ἐδήλωσε τῷ βασιλεῖ τὴν ἐπιβουλὴν καὶ τὸν τρόπον εἰδὼς ἀκριβῶς.

Delendum καί videtur: insidias indicabat, bene gnarus quomodo eas ad finem perducere fuerit constitutum.

Aratus c. I „Mitto ad te, Polycrates, proavi tui Arati vitam, non quod te ignorare eius res gestas arbitrer sed ut filiis tuis domestica possis proponere quae imitentur exempla"

φιλαύτου γὰρ ἀνδρός, οὐ φιλοκάλου, π ά ν τ ω ς ἀ ε ὶ β έ λ τ ι σ τ ο ν ἡ γ ε ῖ σ θ α ι.

Sensu cassa ista et varia lectio πάντως ἀεὶ βελτίω αὐτὸν ἡγεῖσθαι desperantis videtur coniectura; illud enim non est viri qui se suaque amat, sed qui plane mente captus est. Quid sit legendum nescio.

C. III Plane caruisse eloquentia Aratum efficere noli
ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἃ παρέργως καὶ ὑπὸ χεῖρα διὰ τῶν ἐπιτυχόντων ὀνομάτων ἁμιλλησάμενος κατέλιπε.

Interpres ἁμιλλησάμενος vertit „festinanter". Quin recte non dubitarem si *praesentis* esset temporis participium. Nunc ἐπέχω.

C. VI Bellicam exercitationem conditio temporis Arato praebuit, instrumenta bellica ei componebat Euphranor
ἄνδρας δ' αὐτῷ τῶν μὲν ἐν Ἄργει Φίλων ἕκαστος ἐξ ὀλίγων δέκα παρέσχεν
ipse e suis famulis triginta armabat.

Istud ἐξ ὀλίγων quid sit nescio. Scripsitne fortasse Plutarchus εἰ ὀλίγον, quod fere est „ut minimum"?

C. VIII Comprehensis tyranni satellitibus postridie mane populus concurrebat; plenum erat theatrum
ἔτι πρὸς τὴν ἄδηλον αἰωρουμένων φήμην καὶ σαφὲς οὐδὲν εἰδότων ὑπὲρ τῶν πραττομένων.

Istud ὑπέρ inseruit sciolus qui, ne inter se dependerent genitivi, totam structuram corrupit.

C. X Aratus amicitias inimicitiasque ad publicum commodum dirigebat; ita non tam firmus erat amicus quam inimicus lenis
ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐπ' ἀμφότερα τῷ καιρῷ μεταβαλλόμενος, ὁμονοίας ἐθνῶν καὶ κοινωνίας πόλεων καὶ συνεδρίου καὶ θεάτρου μίαν φωνὴν ἀφιέντος.

Isti genitivi ὁμονοίας et κοινωνίας unde pendent? Omnino totus hic locus tam male cohaeret ut nullum aptum praebeat sensum. Sed lenissima coniectura disertus fit venutusque; etenim pro ἐθνῶν (cui vocabulo nullus est locus) legendum ἱρῶν et πόλεως pro πόλεων: „concordiam amabat et concordiae prospiciebat non solum totius urbis sed etiam cuiusvis in urbe conventus ubi omnes eodem utebantur sermone". Verum me vidisse apparet ex iis quibus continuatur enumeratio virtutum: ὡς οὐδενὸς ἄλλου τῶν καλῶν ἐ ρ α σ τ ή ς.

C. XVI ὁ μὲν γὰρ Ἰσθμὸς ἐμφράσσων τὰς θαλάσσας εἰς ταὐτὸ συνάγει τῷ τόπῳ καὶ συνάπτει τὴν ἤπειρον ἡμῶν.

Istud τῷ τόπῳ melius abesset.

C. XVIII Corinthi quatuor fratrum unus Diocles inter tyranni custodes militabat; tres aurum in arce sunt furati, quorum unus Sicyone mensario cuidam narravit se, ad fratrem euntem, vidisse moenium partem quandam admodum humilem. Hic mensarius

εἶτα, ὦ βέλτιστε, διὰ μικρὸν οὕτω χρυσίον ἀνασπᾶτε τὰς βασιλικὰς πράξεις

cum possitis intra horae spatium divites fieri?

In *πράξεις* quid lateat non video; verbum *ἀνασπᾶν* demonstrat de *cistis effringendis* sermonem esse. Vidit hoc is cui lectionem *Φράξεις* debemus, sed huius coniectura non utendum censeo.

Tum ille

τότε μὲν ὡμολόγησεν ἀποπειρᾶσθαι τοῦ Διοκλέους.

Immo *ἀποπειράσεσθαι*: „fratris tentabo animum" ait.

C. XXI Ipsiusne Plutarchi est ista explicatio cur qui clam escendere aliquo velint calceamenta sua exuant? Mihi eo indigna videtur. Est enim huiuscemodi:

οὔτε γὰρ ψόφον ποιοῦσι πολὺν οὔτ' ὀλισθήματα λαμβάνουσιν οἱ γυμνοῖς τοῖς ποσὶν ἀντιλαμβανόμενοι τῶν κλιμάκων.

ib. Urbe ab Arati socii occupata et alia fiebant tumultum significantia et

Φῶτα πολλὰ τὰ μὲν κάτωθεν ἤδη τὰ δὲ ἄνωθεν ἀπὸ τῆς ἄκρας περιέλαμπε.

Cur istud *ἤδη* (an hiatus vitandi causa?) in alienam sedem est traiectum? Debebat enim post *πολλά* poni.

C. XXII Primum Aratus luctabatur per salebras tenebrasque

εἶτα θαυμάσιον οἷον ἡ σελήνη λέγεται διαστέλλουσα τὰ νέφη καὶ ὑπολαβοῦσα τῆς ὁδοῦ τὸ χαλεπώτατον σαφηνίζειν.

Sensu cassum istud; unice vera videtur lectio x *ὑπολάμπουσα.*

ib. Parti sociorum Arati qui iam vicerant nuntiatur

συμπεπλέχθαι τοῖς πολεμίοις τὸν Ἄρατον ἀμυνομένοις εὐρώστως καὶ μέγαν ἀγῶνα περὶ αὐτὸ τὸ τεῖχος εἶναι καὶ τάχους δεῖν τῆς βοηθείας.

Immo *τὴν βοηθείαν.* Non opem solum ferre debent, sed et res ipsa festinationem requirit.

C. XXIII Victor Aratus sed nimio fractus labore, dum ei in theatro plaudebat populus,

μεταλαβὼν εἰς τὴν δεξιὰν τὸ δόρυ καὶ τὸ γόνυ. καὶ τὸ σῶμα τῇ ῥοπῇ μικρὸν ἐγκλίνας καὶ ἀπερεισάμενος εἱστήκει πολὺν χρόνον.

Isto *τῇ ῥοπῇ* quid faciam nescio.

ib. Idem Theophrastum, unum e ducibus regiis

ἀνεῖλεν οὐ βουλόμενον ἀπαλλάττεσθαι.

Immo vero *διαλλάττεσθαι*. Opponitur enim Archelao quem *ἀφῆκεν ὑποχείριον γενόμενον* i. e. quia in deditionem venerat.

C. XXIV Urbe sua liberata praeclare nunc hic nunc illic rem gessit Aratus

οὕτω δ' ἴσχυσεν ἐν τοῖς Ἀχαιοῖς ὥστε, εἰ μὴ κατ' ἐνιαυτὸν ἐξῆν, παρ' ἐνιαυτὸν αἱρεῖσθαι στρατηγὸν αὐτόν.

Lege *ἐπεί*.

C. XXIX Narratio de Aristippo tyranno ab Arato circumvento, nisi omnia me fallunt, tota perturbatur isto *εἰς Κόρινθον*, quod ante *ἤδη σκοταῖος ἐκ Κεγχρεῶν ὑποστρέψας* legitur.

Paulo post in narratione de scurrilibus iocis quibus in aula tyrannorum Aratus petebatur, Naberi coniectura *παρείχετο* pro *παρείλετο* hoc mali habet quod abesse *αὐτὸς* non potest: „ipse ansam dedit", neque nunc unde genitivi *κολακευόντων* all. pendeant apparet.

C. XXX Lydiades Megalopolitanus tyrannidis cupidus factus erat

λόγους ψευδεῖς καὶ κενοὺς λεγομένους περὶ τυραννίδος, ὡς μακαρίου καὶ θαυμαστοῦ πράγματος, εἰς μέγα φρόνημα παραδεξάμενος.

Sanane haec? Ergo hac utitur metaphora Plutarchus ut iuvenis ferociam (mentem gloriae appetentem) vas esse dicat in quod illae sententiae ingerantur.

C. XXXIII Non a se sed ab Ergino Piraeum occupatum contendebat Aratus, rem parum credibilem

τὸν γὰρ Ἐργῖνον, ἄνθρωπον ἰδιώτην καὶ Σύρον, ἀπ' οὐδενὸς ἦν εἰκότος ἐπὶ νοῦν βαλέσθαι τὴν τοιαύτην πρᾶξιν.

Mira locutio pro *οὐδαμῶς εἰκὸς ἦν*.

C. XXXV Aristomachus Argivus iam in eo est ut suadente Arato tyrannidem omittat. Sed

ὁ Λυδιάδης ἔτι στρατηγῶν καὶ φιλοτιμούμενος ἴδιον αὐτοῦ πολίτευμα τοῦτο πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς γενέσθαι, τοῦ μὲν Ἀράτου κατηγόρει πρὸς Ἀριστόμαχον κτέ.

Quid nunc *πρὸς τοὺς Ἀχαιούς* significet dixerit nemo, sed statim post *φιλοτιμούμενος* pone, egregiam hanc nancisceris sententiam: ea re gloriari apud Achaeos, in foederis Achaici contionibus, cupiebat.

C. XXXVIII Magna Achaeis nascebantur pericula

οὐκέθ' ὡς πρότερον ἀτρέμα καὶ σχέδην τοῦ Κλεομένους ἐπιβαίνοντος οὐδ' ἐμπλεκομένου ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς.

Istud *ἐμπ. τ. π. α.* quid sit prorsus me latet

C. XLIII Antigonus Aratum

ἐνδοτέρω τῆς χρείας προσηγάγετο.

Hoc quid sit nescio; requiritur: „interioribus consiliis adhibuit."

C. XLV In longa rerum enumeratione, quas Arato Achaei vitio dabant, ut structurae constet ratio ante *ᾐτιῶντο* inserendum est *καί*.

ib. Quod Achaei Mantineenses durius tractaverunt vindictae studio potest excusari. Nam licet crudele sit sic cognato uti populo

ἀλλ' ἐν ἀνάγκαις γλυκὺ γίγνεται καὶ οὐ σκληρὸν κατὰ Σιμωνίδην ὥσπερ ἀλγοῦντι τῷ θυμῷ καὶ φλεγμαίνοντι θεραπείαν καὶ ἀναπλήρωσιν π ρ ο σ φ ε ρ ό ν τ ω ν.

Ut bene structa evadat sententia, lege *προσφέρειν*.

C. LIII Obscurissimum est istud oraculum Sicyoniis datum de Arati honoribus et sepulchro.

C. LIV Venena magica Aratum iuniorem

παρέτρεψεν εἰς δεινὰς καὶ ἀλλοκότους ἐπιφοράς.

Quo sensu dictum ultimum vocabulum?

Quae ad *Galbae* et *Othonis* vitas annotavi vide in meis *Analectis Taciteis* p. 292—302. Pauca quaedam hic addantur:

Galba c. II ὅσα τοῖς Καισάρων ἔργοις καὶ πάθεσι συμπέπτωκε Mire dictum hoc, quocunque modo dativos illos accipis.

C. V. Quae sunt illae κατὰ μέρος ἐλευθερώσεις quas ἀποδώσειν τοῖς δεομένοις Galba promisit?

C. IX Quo sensu et quo consilio verba ὁμολογῶν γε Νυμφιδίας εἶναι sunt adiecta?

DE OVIDIO IN EXILIUM PROFICISCENTE.

Pont. II, 3, 83 sq. sic poeta Maximum amicum alloquitur:

Ultima me tecum vidit maestisque cadentes
Excepit lacrimas Aethalis Ilva genis.

Quicunque Kornii inspexerit apparatum criticum, illud *Aethalis Ilva* Rutgersii non solum ingeniosam coniecturam sed certissimam esse emendationem videbit. Codices enim, qui aliquam habent auctoritatem, *Aethali silva* et *Ithali silva* praebent, ita ut satis appareat ceterorum lectionem *Italis ora* esse interpolationem temerariam. Ergo in exsilium proficiscens poeta cum illo amico fuit in insula *Ilva* ibique ei vale dixit. Quid obsecro Corinthum petenti ut inde Tomos vela daret cum *Ilva* insula? Non, ut opinor, ei licuit ultro citroque vagari, cui certus esset praestitutus abeundi dies:

Tr. I, 3, 5 sq.

Iam prope lux aderat qua me discedere Caesar
Finibus extremae iusserat Ausoniae

idque primo mane (vs. 72 *Lucifer ortus erat*). An forte animi causa cum illo amico Ilvam excucurrerat, ibique de sua damnatione certior factus non rediit domum sed statim eo quo iubebatur se contulit? Dixeris hoc propter versus qui statim eos a quibus feci initium excipiunt (Pont. II, 3, 85):

cum tibi quaerenti, num verus nuntius esset,
attulerat culpae quem mala fama meae,
inter confessum dubie dubieque negantem
haerebam.

Sed quomodo hoc cum Tr. I, 3 concilies, quae elegia tota est de damnato ex ipsis aedibus suis in exsilium proficiscente?

J. J. H.

HOMERICA.

SCRIPSIT

J. VAN LEEUWEN J. F.

(*Continuantur e pag.* 50).

XXXVIII.

LOCORUM HOMERICORUM QUI IMMERITO VITUPERATI SUNT DEFENSIO.

> Of all poetry, and especially of all epic poetry, the author's name is Legion. Legion supplies the materials, the final poet fuses all into a new form. In Homer the form has reached perfection.
>
> ANDREW LANG The World of Homer 254.

Dum paro commentarium exegeticum in Iliadem et Odysseam, qui iam absolutus fere est et tum cum bibliopolae rationes tulerint proditurus, identidem incidi in carminum illorum locos quosdam, ab aliis philologis improbatos, qui aut omni labe carere mihi viderentur aut multo levioribus criminibus premi quam illi perhibuissent. Et quoniam eiusmodi criminibus solis iam fulcitur opinio eorum qui Iliadem vel Odysseam verum integrumque poema esse negantes ex variis carminibus carminumve laciniis utrumque epos consarcinatum esse perhibent, operae pretium videtur potiores certe e locis Homericis, qui ita sunt comparati, tractasse; quin optimo iure a me, qui doctrinam Wolfianam nuper verbis apertis abdicaverim, posci potest ut quid igitur sentiam de eiusmodi criminibus, quae plurimis at-

que acutissimis philologis magni momenti sunt visa, non minus aperte ostendam. In hac autem Bibliotheca aliquanto fusius de iis disserere licebit quam in angustiis commentarii exegetici; quem cum componebam, hanc legem mihi scripsi et fideliter servavi, ut ea sola commemorarem, quae vera et utilia mihi viderentur, reticerem quae falsa vel inutilia, — non disputaturus igitur contra eos interpretes sive antiquiores sive recentiores, a quibus discederem, sed eam solam singulorum locorum interpretationem, quam rectam ducerem, prolaturus, simul sic operam dans ut eas quas reicerem aliorum philologorum opiniones, si possem, refellerem. Non enim compendium aliquod, quo varias variorum sententias ad quaestionem quae dicitur Homericam pertinentes complecterer, compositurus eram, sed ipsa carmina Homerica quam brevissime possem pro viribus illustraturus. Ingentis ambitus opus conscribere haud sane fuisset difficile, materies certe non deerat, qua obruitur fere quisquis aliquantisper his rebus operam dat; sed talia aversatur mea indoles, neque spes erat me aliis hac ratione satis utilem fore. Ea autem via, quam inii, fieri potuit sane — immo necessario fere debuit — ut praetermitterem hic illic quae legentibus plus potuissent prodesse quam quae ipse annotarem, — nam omnes saepe et in multis erramus, nostras ipsorum opiniones immerito alienis praeferentes eam ipsam ob causam quod sint nostrae, mentis nostrae proles, — sed tamen hac via et hac sola assequi posse mihi videbar id quod appetebam, ut commentarium succinctum eundemque satis bene cohaerentem offerrem iis qui mea utriusque carminis editione essent usuri.

Est autem mira doctrinae Wolfianae nostra aetate condicio. Nam ea, quae ipse olim Wolf opinioni suae subiecit fundamenta, ita iam computruerunt ut ne levissima quidem suspicio iis possit inniti, nedum ingens illa structura, quae vocatur quaestio Homerica, iis sustineri etiam queat. Wolfius poetam, qui magni ambitus poema aevo Homerico componere vellet, assimulabat viro qui in media terra navem praegrandem fabricaretur, nullo dein mari usurus in quod navigium suum deduceret ut ibi navigaret; pauperem enim illam Graeciam et in plurimas civitates discissam priscis cantoribus nullos praebuisse auditores, qui tantae molis carminibus, quantae sunt Ilias et Odyssea, inde ab

initio usque ad exitum aurem praeberent. At sub Schliemanni ligone e plurimorum saeculorum oblivio surrexit iam Mycene ἡ πολύχρυσος, surrexit regia Tirynthis; alii eius exemplo instigati in Cretae solo nudarunt rudera aedium ingentium atque splendidarum, aevi Minoi quod iam vocatur testes locupletissimos, et priscum illud aevum quantum arte, quantum vario cultu valuerit, quam divites reges habuerit, quam potentes, undique nisi caecutientibus apparuit, — nec iam dubitare potest quisquam quin principes perantiqui, qui in illis aedibus regnarunt, et cantores suos habuerint, cenae regali ita ut in Odyssea Phemius et Demodocus et tertius ille cantor, qui Clytaemestrae a consiliis fuit, adhibitos ea condicione ut carminibus exhilararent convivas, τοῦτο γὰρ δαιτὸς ἀνάθημά ἐστι. In hesterni autem convivii fine qui carmen inciderat, quidni hodie pergeret, inde profectus ubi tunc substitisset? Sic ad finem carmen sive brevius sive longius deducere facile poterat, tot diebus usus quot requireret carminis ambitus et ipsius regis ceterorumque auditorum animus sibi concederet; quo autem meliores essent cantores, eo plures deinceps dies animus convivarum iis concessurus erat. Postquam vero priscorum illorum ϝανάκτων turres corruerunt, ubinam fuerunt auditoria, quae ad carmina praelonga componenda poetas pellicere possent? Ut in breviora conciderentur et plura e singulis fierent tunc ratio tulit potius quam ut varia in unum iungerentur vel etiam tenui arte conglutinarentur.

At tantae molis carmina sine arte scribendi fieri potuisse Wolfius negabat. Potuisse sic fieri maioris etiam ambitus carmina et alibi facta esse revera, mentem autem humanam — id quod ne ipse quidem Wolfius negabat — satis esse capacem ad multa milia versuum memoria complectenda, saepius est demonstratum, et fuit qui optimo iure perhiberet nihil quod nos, qui nunc vivimus, miremur habere hanc priscorum cantorum facultatem, nam nostra aetate quemlibet, qui modicae sit eruditionis, multo plura quam illos memoria servare et cum opus sit statim inde expromere posse, facilius autem esse quae argumento coniuncta et ipso metro vincta sint recordari, si praesertim inde a pueritia huic arti adsueveris, quam quae doctrina hodierna praebeat, ut scitu utilia, sic inter se non cohaerentia.

Mox autem apparuit hanc quidem quaestionem prorsus ad nihil rediisse, nam vetusti cantores si sola memoria carmina sua servare aut non possent aut nollent, nihil obstitisse quominus scripto ea mandarent, quoniam in Graecia ars scribendi, ut in diem melius perspicitur, saeculis aliquot — fortasse multis — ante poetarum illorum aetatem fuit cognita.

En corruerunt fundamenta, quibus confisus Wolfius negabat verum carmen esse posse Iliadem, verum carmen Odysseam, multorum poetarum priscorum opera iussu Pisistrati ab Atticis quibusdam poetis notae inferioris colligata carminum integrorum aliquam speciem ementiri post Bentleium et alios perhibens. Hoc autem ultimum ex veterum quibusdam notitiis neque admodum crebris aut antiquis — nam Ciceronem aetate nulla superat — neque admodum perspicuis efficere posse sibi videbatur. Sed *collegisse* Homeri opera Pisistratus fertur [1]), non *finxisse* opera aliena inter se colligando; itaque sive multum sive aliquid sive prorsus nihil his notitiis tribuimus, ad id quod Wolfius perhibuit confirmandum nulla inde duci possunt argumenta, sed id unum quod, etiam si nemo olim perhibuisset, cuilibet tamen veri simile videri deberet, fortasse inde efficitur: tunc cum Athenis ad celebrandos ludos Panathenaicos certamina rhapsodorum sunt instituta vel restaurata, sive Solonis sive Pisistrati vel etiam Hipparchi praecipua hac in re fuit sollertia, operam esse datam ut carminum epicorum exemplar publicum constitueretur, cuius auctoritate in posterum caveretur ne cantores in vetustis illis carminibus recitandis audacius vel neglegentius versati adulterarent quae tradita accepissent et pro Homericis venditarent quae ipsi excogitassent. Haec vero quaestio, sive e nubibus est suspensa sive proba aliqua traditione nititur, ad textus recensionem pertinet, non ad ipsorum carminum compositionem. Id quod grammatici Alexandrini fecerunt aevo Ptolemaeorum, quatuor saeculis ante facere conati sunt viri quibus Pisistratus, vel quisquis fuit, mandavit textus Homerici editionem in usum publicum, si quidem fide satis digna sunt quae hac de re tradita accepimus. Ad *textus Atheniensis*, unde recen-

1) „Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse ut nunc habemus" (Cic. de Orat. III 34).

tioris aevi exemplaria fluxerunt aut omnia aut pleraque, non ad *ipsorum carminum* originem haec quaestio pertinet.

Haec, quae paucis verbis nunc indicasse satis ducimus, sunt enim certa, explorata, in vulgus nota, dum melius sensim homines perspiciunt, interim aedes, cui Wolfius fundamenta adeo debilia substruxerat, ab aliis altius altiusque est educta et plurimis ingenii atque eruditionis inventis ornata. Splendidum autem illud aedificium, quod pyramidi inversae fuit qui lepide assimularet, ne labasceret omni vi et machinis obnitendum erat perpetuo; itaque si qua pars ruinam minabatur, cito advehebantur sudes quibus fulcirentur damnosa, et urgente interdum periculo quaelibet arripiebantur ligna quae ad manum essent, quin fuerunt qui studio et diligentia plus quam opibus ingenii valentes etiam putres ridicas et titiones ambustos afferrent ad opus commune sustentandum. Sed contra veritatem nihil valent hominum quamvis strenuorum audacium sagacium conamina: ut Mantineae moenia tum cum vi aquarum soluta est ima eorum pars, sic aedificium doctrinae Wolfianae novas identidem rimas ducebat, et, quo altius evehebatur, eo magis infra fatiscebat; vi caeca divellebantur quae olim bene cohaeserant, modo haec, modo illa pars concidebat, et dum nova struuntur, id quod unum decorumque fuerat magis magisque eam speciem praebere coepit quam ipsa carmina Homerica praebere Wolfius perhibuerat: non iam domus erat, sed domuum plurimarum erant particulae in unius domus speciem fallacem utcunque coniunctae.

Nam cum *externa* eaque firmissima argumenta doctrinae suae substruxisse credebatur Wolfius, ab his profecti viri docti qui eum secuti sunt argumenta *interna* ex ipsis carminibus ducere coeperunt, sic secum reputantes: integrum carmen neque Iliadem neque Odysseam inde ab initio fuisse, itaque iis qui mentis acumine satis valerent spem esse naevos originem illorum operum testantes indagandi et particulas primitivas inter se secernendi, quae Musis haud faventibus olim coaluissent. Quae studia quantum profuerint ad priscorum poetarum dictionem et artem metricam adque ipsum aevum Homericum melius cognoscenda, dum singuli versus, singula singulorum versuum verba, singulae singulorum verborum formae severa trutina pensitantur, neque

quicquam neglegitur quod ad verum inveniendum utilitatis aliquid habere videatur, id nihil adtinet nunc dicere; hic quoque *πόλεμος, εἰ μὴ πάντων, ἀλλὰ πολλῶν γοῦν ἀγαθῶν πατὴρ ἐγένετο,* et postquam per integrum saeculum et quod excurrit quaestio Homerica a plurimis philologis est versata, multo melius iam prisca illa carmina et ipsorum poetarum aevum nobis innotuerunt quam innotuerant patribus nostris ipsisve Graecis. Sed secundarium hoc fuit illorum studiorum emolumentum. Verum cum homines quaerunt mente sincera et spreto suo ipsorum commodo, fieri non potest quin et aliis et sibi ipsis prosint, etiamsi id quod quaerunt non inveniant: ad asinas inveniendas qui exierat iuvenis Hebraeus coronam regiam invenit. Id vero, ad quod indagandum studia illa Homerica fuerant suscepta, non est inventum neque potuit inveniri, quoniam umbram vanam et fallacem persequebantur qui iis se dederant.

Quid enim? Postquam externa illa argumenta, quibus Wolfius fuerat confisus, ad nihil sunt redacta, quid restabat? Non iam poterant philologi iis innisi in carminibus epicis quaerere argumenta interna, quae externis illis superstruerentur. Ab ipsis iam carminibus proficiscendum erat: manibus tenebant duo carmina, quae quin vera essent carmina ut dubitarent, nihil eos movebat quod aliunde ductum esset, nihil urgebat, nisi forte ipsorum carminum ea esset condicio ut hominibus, qui sobrio iudicio uterentur, credibile videri non posset talia a vero aliquo poeta in unum opus olim fuisse coniuncta. At ipsi Graeci, inter quos nata sunt ea carmina, minime dubitarunt quin carmen sincerum esset Ilias, carmen sincerum Odyssea, aut quin pulcherrimum et illud esset et hoc, et post eos minime dubitarunt multa hominum genera. Ipse Wolfius vix unam alteramque comissuram hic illic detexisse sibi visus fuerat, nihil autem non bene continuatum, nihil praeposterum, nihil perturbatum in utrovis carmine inveniri profitebatur, Odysseae praesertim admirabilem compagem summis laudibus efferens et *nimis bene* potius quam *nimis male* aut illam aut Iliadem compositam esse perhibens, nimis videlicet decora esse illa carmina quam ut prisca credi possent. Alia iam rerum est facies: nostra aetate quaestio Homerica eo rediit ut dicerent critici: mihi in utroque carmine quaedam tantopere displicent ut vero poetae ea imputare neque

possim neque velim. A regione rerum quae sciri et demonstrari ad regionem rerum quae sentiri tantum possint ea quaestio est translata: — periculosae profecto opus aleae! Nonne meminimus quid de Miltonis carmine epico Bentleius — Bentleius ille, inquam, quem omnes etiamnunc suspicimus, — demonstrare posse sibi visus sit olim? Et nihilo minus apertum critici recentioris de Scotico quodam carmine disputantis errorem nuper contulit Andreas Lang [1]). Et quoniam quot homines, tot sunt sententiae, minime est mirandum in diversissima mox criticos discessisse et vix decimum vel vigesimum quemque e versibus epicis effugisse omnium criticorum severitatem. Eo autem audaciores esse solent homines, quo obtusior iis est sentiendi facultas, et quo longius distant a poesi et a carminum pangendorum facultate, eo maiore fiducia solent decernere quid deceat verum poetam, quid non.

Mihi quid acciderit dicam: felix quem faciunt aliena pericula cautum! Anni iam sunt plus quam triginta ex quo aetatem iuvenilem egressus Homero ita ut qui sui sunt iuris operam dare coepi. A *lingua* Homerica proficiscebar. Hanc ita tractabam ut si unius aevi, unius hominis esset, et in his studiis si quid profeci quodve aliis quoque utile esse posset praestiti, in Enchiridio dictionis Epicae inveniri id potest. Mox textum Homericum edere visum est: hunc quoque ita tractavi ut si unius hominis, unius aetatis dictio, quatenus quidem fieri id posset, esset restituenda. At idem cum de carminum epicorum compositione et origine interrogabar vel me ipse interrogabam, ne dubitabam quidem quin quadamtenus certe sequendi essent acuti illi philologi, qui alius alio confidentior demonstratum ivissent non vera ea esse carmina sed strues fragmentorum epicorum rudi arte consarcinatorum, de optima ratione in partes primitivas ea solvendi dissentientes sola. Nempe his opinionibus non puer quidem — nam pater optimus, qui antiquitatis amore me imbuit et linguas veteres me docuit, talia quam maxime aversabatur, — sed inde ab aetate iuvenili fueram innutritus. Bis edidi

1) „Auld Maitland". Cf. A. Lang, The World of Homer, 293 sq.: „The critic „was acute, ingenious, even brilliant, but he had scanty knowledge of the facts in „the case".

textum Iliadis et Odysseae: etiam commentario exegetico aliquando ea carmina illustrare in votis erat, sed absolvenda prius erat fabularum Aristophanearum, quam interim susceperam, editio et in alia officia identidem avocabar; quod autem praesertim me retinebat, ad Homerum interpretandum nondum satis paratum me sentiebam. Tertium Homerus edendus erat, et nactus tandem eram quod diu desideraveram otium. Totus iam uni Homero incubui et virium periculum in eo interpretando facere mecum decrevi. Prius autem absolvi textus novam recognitionem, et notas exegeticas, quae hic illic inter criticas notas editionum priorum irrepserant, delevi cunctas. Dein commentarios scribere coepi et quaestiones nonnullas, de quibus quod operae pretium esset proferre posse me sperabam, separatim elaborare. Sic et in alia incidi et in id quod cuiusmodi aliis videatur nescio, meum animum aliquantisper veluti stupore quodam feriit, erat enim mihi novum et prorsus inexpectatum: res quae in Iliade narrantur non nono — ut credi solet — belli anno sed sub ipsum belli initium gestas esse ab Iliadis poeta sumi. Et novum hoc mihi erat et certum videbatur; sed quo ea observatio tenderet nondum intellegebam. Pergebam in commentariis componendis et quae in Iliade vel in Odyssea inter se non concinere minusve apte cohaerere viderentur sedulo enotabam, atque adeo appetebam talia. Sed multo frequentius incidebam in carminum illorum partes optime me iudice concinnatas et ipsa vi poetica impense placentes, dein mirabundus intellegebam alios philologos eos ipsos locos gravissimis criminibus petivisse iisque usos esse ad demonstrandum fieri non potuisse ut carmen tam male compositum ex unius poetae ingenio progigneretur.

Sic sensim et inscius eo sum deductus quo vocabat Veritas, donec mihi dixi: o bone, mitte aliquantisper varia illa, quibus tam diu stipatus et tantum non obrutus fuisti, aliorum philologorum quantumvis clarorum et sagacium commenta: unum Homerum consule et tecum reputa reverane male cohaerere quae tradita acceperis tibi videantur. Fac periculum an defendere possis quae culpantur, si praeconceptis opinionibus quibuslibet abiectis pro unius poetae opere, quod esse fertur et a patribus est habita, habeas Iliadem, habeas Odysseam. Feci periculum:

didici minus credule fidem habere sententiis alienis de priscorum poetarum arte prolatis, et mox animum feriit verum. Sensi Wolfianum me revera numquam fuisse, ne tum quidem cum esse quam maxime mihi viderer, sed aliorum opiniones me protulisse cum meas ipsius proferre me putarem, in animi autem imo fundo semper vixisse persuasionem, quae aliquantisper quidem sopita fuisset, nunc vero totum animum impleret: carmina, vera carmina, carmina pulcherrima meaque laude maiora esse Iliadem et Odysseam; hanc ob causam me per sex septemve lustra libentissime iis corrigendis et interpretandis me dedisse. Et nunc demum quae de dictione poetarum epicorum olim protuleram operamque quam textui carminum recte constituendo impenderam fundamento certo et idoneo non carere laetus sentiebam. Absurda vero iam multa mihi videbantur quae de utriusque carminis origine et compositione olim credideram, fortasse perhibueram, nec pauca quae alii; et dum magis sensim confirmata est nova persuasio et artem illorum carminum melius perspicere coepi, magis in diem ea admirari didici et singulas eorum partes rectius interpretari.

Una haec via salutis. Non ex aliorum libris sed ex ipso Homero petenda est Homeri scientia, in uno Homero potest inveniri. Non ab Aristarcho vel Bentleio vel Wolfio aliove aliquo critico recentiore est ordiendum, sed ab ipso poeta. Haec autem non scribo ut persuadeam Wolfianis, — quo cognomine cum honoris tum brevitatis causa uti nunc liceat, — nam expertus scio ad persuadendum talia parum valere nisi apud eos quibus vel sic satis sit persuasum. Non multum sequentia prodesse poterunt iis qui pro certo atque explorato habeant opera musiva esse Iliadem et Odysseam, non vera carmina. His opto ut vitae ratio et ipsos aliquando eo ducat ut uni Homero in silvarum latebras aliumve angulum tranquillum secum ablato per multos menses deinceps toti dare se possint, eruditionis sive alienae sive suae ipsorum interim obliti: non dubito quin poeta mox et ipsos eo sit deducturus quo alios plurimos et me deduxit, frustra aliquantisper reluctatum. Minus fortasse magnifice quam antea dein sentient de sua ipsorum aliorumve philologorum doctrina et mentis acumine, sed multo magis proderunt iis prisci aevi opera immortalia. Et tunc si quis eorum inciderit in meos

qualescunque commentarios Homericos, ex his quoque utilitatis aliquid fortasse ducere poterit. Qui vero recens a schola Wolfianorum ad Iliadem vel ad Odysseam accedit, is quin usque quaque vitia, errores, ampullas oratorias quaeque praeterea artis ingeniique defectum arguere solent, deprehendere sibi videatur fieri vix potest; talia enim inventurum se expectat et quaerit sciens vel etiam inscius. Huius autem commentationis aliquam partem si quis eorum legerit, mox subridens, sat scio, e manibus eam seponet. Nempe, ut cum Goethio loquamur:

Oblatum spernit qui nil desiderat ipse:
At sua cui sordent, huic nova grata manent [1]).

Et ipse olim sprevi quae praebebant opera aliorum criticorum similia perhibentium: iam pudet referre; rectius vero postquam de priscis carminibus iudicare didici, magna cum voluptate magnoque cum emolumento legi quae proximo anno in eam quam et ipse protuli sententiam disputata sunt a viris philologis compluribus: Andrew Lang [2]), J. W. Mackail [3]), A. Shewan [4]), C. Rothe [5]), H. Draheim [6]), D. Mülder [7]), nec non quae et olim Lang, Rothe, alii ad Iliadem Odysseamque illustrando defendendas scripserunt.

Non facile videlicet eo quis pervenit ut sinat hac de re sibi persuaderi, sed stomachari potius et fere succensere incipit obloquentibus. Nam hi si verum obtineant, quam multa erunt dediscenda quae improbo labore prius didiceris? Quam multa, quae haud exigui pretii videbantur, reicienda et e mente pellenda erunt, ut fiat spatium quo nova haec — immo vetustissima quaeque ipsorum fuit Graecorum — opinio recipiatur! Sed operae est pretium: ditior mox, quam fuit, fiet qui pauperior sic factus esse sibi videbitur: scio expertus et testimonii, ut spero, est mihi dictio; ἅλις πάντεσσιν Ὅμηρος. Habuerunt et aliae gentes plurimae cantores, qui strenua heroum facinora

---

1) Wer fertig ist, dem ist nichts recht zu machen:
Ein werdender wird immer dankbar sein.

2) The World of Homer, Septemb. 1910.

3) Lectures on Greek Poetry, 1910.

4) The Lay of Dolon, 1911.

5) Die Ilias als Dichtung, August. 1910.

6) Die Odyssee als Kunstwerk, 1910.

7) Die Ilias und ihre Quellen, Ostern 1910.

carmine celebrarent: una Graecia habuit magnum poetam, qui ex eiusmodi carminum per hominum ora volitantium materie componeret epos. Quod qui divellit, non pristinae poesi suum nitorem restituere conatur, sed ipsum carmen in carmine immortali necare.

Sed ad ipsas res veniamus.

Initio carminis, ubi poeta dicit se Achillis Iram carmine celebraturum, quae Achivis multa mala attulerit utque multorum heroum caesorum corpora canibus et vulturibus relinquerentur effecerit, fuere qui ultimum hoc mirarentur; ipsum enim bellum id tulisse ut interficerentur milites. Sed obscuri nihil manet quodve minus placeat, si ad ψυχὰς ἡρώων et ad αὐτούς supplemus *Achivorum* nomen e verbis proximis repetitum. Hoc enim voluit poeta, qui de solis *Achivis* iam loquitur, Troiani quot caesi quot a feris laniati fuerint non rogans nunc. Achilles nisi iratus a pugna abstinuisset, Troiani prima pugna victi fuissent et urbs αὐτοβοεὶ fortasse fuisset capta, Achivorum autem principes nonnisi pauci cecidissent neque ullus ex iis praeda animalium rapacium fuisset factus.

Spectat igitur poeta pugnas secundam et tertiam, cum Troiani victores campum obtinuerunt, multi autem Achivi iacuerunt κυνῶν μέλπηθρα.

Nam post primam Achivorum cum Troianis pugnam (Δ—Η), quae anceps fere fuit, licet Achivi aliquanto superiores inde discesserint, induciae sunt initae, ut utrique exercitui fieret facultas suos sepeliendi. Sed in fugam effusam qui coniciuntur, qualis fuit Achivorum post pugnas secundam et tertiam, corpora suorum auferre nequeunt, quae ab hostibus non sepeliuntur, sed feris relinquuntur. Non insolitae tunc id fuit crudelitatis, sed belli usus id ferebat, et a prisci aevi moribus ne ea quidem saevities abhorrebat, qua corpus principis interemti — nam de solis principibus nunc, ut semper fere apud poetam, fit sermo — a victore κεκρεουργημένον canibus familiaribus proiciebatur ὠμὰ δάσασθαι [1]). Sic Hector nudum corpus Patrocli ῥερυσσάμενος κυσὶν ἔμελλε δώσειν [2]) eiusque caput urbis propugnaculis infixurus

1) Cf. Ψ 21. 2) Cf. Ρ 126 sq., 289—291.

erat [1]), minime praeter saeculi sui morem saevus neque ira immodica flagrans; sic Philistaei olim corpus Sauli capite truncum suae urbis muro affixerunt [2]). Patroclo quominus tristis haec post mortem fieret contumelia, qua animis aditus ad sedes inferorum praecludebatur [3]), intercesserunt Aiax et Menelaus; sed multi alii ex Achivorum ducibus misere sic perierunt. De Pandaro vero vel Sarpedone aliisve ducibus Troianorum horumve sociorum vel de ipso Hectore quid sit factum, id nihil nunc ad rem.

Quod autem poeta in parenthesi addit: *Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή*, id vertendum est: *sic Iovi fuit placitum*. Secundum Iovis videlicet voluntatem fieri quicquid fiat, nihil fieri nisi quod *Διὶ ὑπερμενέϊ φίλον* sit [4]), poetae nostro fuit persuasum, licet in carmen suum receperit nonnulla e carminibus vetustioribus petita, quae Iovem a Iunone vel a Minerva superatum ostenderent. Idem autem Achillem fecit aliquando dicentem:

ἀλλά ποθι Ζεὺς
ἤθελ' Ἀχαιοῖσιν θάνατον πολέεσσι γενέσθαι [5]).

Prisci vero interpretes Aristophanes et Aristarchus illud quod poeta mox expositurus est Iovis consilium, ad Achillem ulciscendum initum, intellegebant, non sine specie aliqua veri, non recte tamen; nam et simplicior est prior quam indicavimus ratio et propterea praesertim praeferenda quod auditores, qui nihildum audivissent de Thetidis ad Iovem precibus, haec verba recte interpretari non potuissent, si poeta id voluisset quod putabant interpretes Alexandrini. Omnino autem hinc alienum est, quod fuere qui huc traherent, Iovis consilium ante bellum Thebanum initum, numerum mortalium ingentibus caedibus imminuendi, ne mole prolis nimis crebrae premeretur Terra. Quae fabella in Cypriis fuit commemorata [6]), recentioris autem aetatis videtur fuisse quam fuit poetae Iliadis; sed etiamsi poetae nostro cognita fuerit, ab eo in carmine non est respecta.

---

1) Cf. Σ 176 sq.
2) Cf. Sam. I 31 § 9 sq.
3) Cf. Ψ 71—74.
4) Cf. B 116 al.
5) Cf. T 273 sq.
6) Cf. etiam Eur. Or. 1642 Hel. 38—40.

Quae de *Chrysae filia* patri erepta, mox Apolline iubente ei reddita, habet Ilias, multis non satis concinne narrata videntur, sed interpolationis indicia praebere manifesta. Sunt tamen quam maxime simplicia et perspicua, neque difficile videtur indicare cur haec ipsa et cur sic narraverit poeta. Sunt autem haec:

cum Achivi in Troadem pervenissent et Thebe aliisque urbibus parum firmis expugnatis cum alias mulieres plurimas in praeda ingenti inde abduxissent captivas tum filiam Chrysae, qui Apollinis erat sacerdos, mox pater Chryse, ubi habitabat, venit ad naves Achivorum.

Sacerdotis Apollinis filiam puellam de qua mox rixatum est cur dixit poeta?

Quia *Apollinis* Achivos telis suis petentis *ira* erat explicanda [1]).

Cur autem *non in ipsa Chryse urbe*, ubi habitabat eius pater, captam?

Quia illic captari *non potuit*. Nam sacrosancti erant sacerdotes, et his horumve familiaribus non pepercisse impietatis fuisset, qualis minime cadebat in Achivos, Iovis aram nullam praetervectos quin in ea sacrificarent, ut ipse Agamemnon claris verbis professus est [2]); Apollo autem, cui Calchas debebat scientiam suam, Achivis et antehac et nunc salutarem [3]), quin simili honore ab iis fuerit habitus dubitari nequit, et *Achivis amicum* ipse huius dei sacerdos Chryses se praestitit optima quaevis ipsamque victoriam iis apprecando [4]).

Si quis tamen dubitet, reputet secum quid *Ismari* postea fecerit *Ulixes*: urbem vastavit, *ἀλόχους καὶ κτήματα πολλὰ* inde rapuit, sed Apollinis sacerdoti Maroni huiusque uxori et liberis pepercit [5]). Itaque si Chrysae filia tum cum Achivi in Troadem venerunt degisset apud patrem in urbe Chryse, vel potius *ἐν ἄλσεϊ δενδρεέντι*, huic urbi affini, ubi dei erat *τέμενος βωμός τε θυήεις*, omnino tuta ibi fuisset, etiamsi urbs ab Achivis capta esset. *Non* captam autem sumsit poeta, nam Chrysen ad deum suum dicentem fecit: „*Chrysen tueris*" [6]).

1) Cf. quae hac de re disputavi Mnem. 1910 pag. 386 sq.
2) Cf. Θ 238—241.
3) Cf. A 70—72 et 385.
4) Cf. A 18 sq.
5) Cf. ι 40, 199—201.
6) Cf. vs. 37.

Cur vero *Thebae*, non Lyrnessi vel Pedasi alibive Chryseidem captam fuisse poeta finxerit, rogare inutile: talia rogari poetae nolunt. Erunt fortasse qui et poetam et audientes id scivisse censeant, in antiquiore enim aliquo carmine id fuisse narratum: mihi haec explicandi ratio, licet multis aliis locis Homericis eam valere probe sciam, veri nunc parum videtur similis. Nam totum hoc episodium a poeta ex feraci suo ingenio expromtum ipsamque Chryseidem ibi natam arbitror, et hanc ob causam eum ne proprium quidem nomen huic puellae dedisse, sed solo patris vel urbis natalis nomine eam designasse, quippe qui nullum eius nomen e poesi vetustiore accepisset traditum.

Venit pater ad castra Achivorum, impune enim illuc venire potuit, *ille solus* e cunctis patribus fratribus maritis orbatis; dei enim sui sceptro et infula protegebatur: ceteri aut interemti erant aut, si vita salva ex urbium suarum excidio effugerant, opibus spoliati non habebant quae afferrent ἄποινα ad captivas redimendas.

Supplex oravit sacerdos πάντας Ἀχαιούς [1]), nam Agamemnoni filiam suam dono datam esse nesciebat. Sed frustra supplicavit, nam reddere puellam pulcherrimam Agamemnon noluit, ira efflagravit, et novimus cetera.

Reddita tamen tandem est puella Calchante iubente et Chrysen navi reducta. *Cur navi*? Erat tamen Troadis haec urbs, Tenedo fere opposita [2]), et in ipsa Troade iam versabantur Achivi.

Nempe iter maritimum iuxta littus multo erat facilius et magis expeditum quam per terrae hostilis interiora; ad patrem adducta est puella ea via qua abducta. Nam Theben cum vastaturus erat Achilles, *classe* illuc est profectus [3]), non dubium igitur quin eadem via redierit. Poetam nostrum *insulam* aliquam Chrysen in Lemni vicinia sitam cogitasse, ut postea Sophoclem [4]), non est cur putemus.

At *iter* illud, quo Chryseis in urbem natalem est reducta,

---

1) Cf. vs. 17.

2) Cf. Strabo 604, qui ipse tamen in Adramyttii potius vicinia quaerebat Chrysen Homericam. — Homerus ab Achivorum castris tractu terrae vel maris haud magno disiunctam sibi finxit.

3) Cf. Ψ 829.

4) Cf. Lemniarum fr. 349 et Philoct. 270.

plurimis suspicionem movit. Cur praesertim? Quia Odysseae dictionem referunt multa quae illic leguntur! — Mirum crimen quodque facile possit dilui. Nam quae dictio huius loci cum Odyssea habet communia, cuiusmodi sunt? Sunt quae ad iter navale et duo versus [1]) qui ad sacrificium pertinent. Nullum autem praeter hoc unum iter navale habet Ilias, complura vero habet Odyssea: quid mirum nunc quoque, ut saepissime in dictione epica, easdem res eisdem verbis fuisse narratas, malum erectum vel demissum, navem appulsam, cetera quae sunt huiusmodi iisdem versibus versuumve particulis utrobique esse expressa. An remis pro velis in itinere uti milites oportuit, vel antennam cum velo sursum attrahere tum cum portum intraturis funes laxandi essent potius, ut quae de Ulixis hoc itinere poeta narravit hodie legentibus placere possent et sui iuris ipse poeta esse videretur? Et cum ad aram hostiae sunt adductae, dein mactatae, ossa femoralia in dei honorem combusta vinoque conspersa esse non licuit iisdem verbis referre quibus in Odyssea id est relatum? Odysseam imitatus esse is cui haec Iliadis particula debetur ideone a quoquam creditur? Quidni Iliadem poeta Odysseae? Quidni uterque poeta usus esse versibus quibusdam formularibus saepius antea in arte epica usurpatis?

A 297—303.

ἄλλο δέ τοι ϝερέω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσι.
χερσὶ μὲν οὔ τοι ἐγώ γε μαχέσσομαι εἵνεκα κούρης,
οὔτε σοὶ οὔτε τιν' ἄλλῳ, ἐπεί μ' ἀφέλεσθέ γε δόντες·
τῶν δ' ἄλλων ἅ μοί ἐστι θοῇ παρὰ νηῒ μελαίνῃ,
τῶν οὔ κεν τι φέροις ἀνελὼν ἀϝέκοντος ἐμεῖο.
εἰ δ' ἄγε μήν, πείρησαι, ἵνα γνώωσι καὶ οἵδε·
αἶψά τοι αἷμα κελαινὸν ἐρωήσει περὶ δουρί.

Haud exiguum periculum est ne Achillis haec verba legentibus displiceant et non suo pretio aestimata ad herois imaginem deturpandam valere videantur potius quam ad talem qualem poeta eam mente vidit nobis ante oculos collocandam. Legentibus, inquam. Nam audientibus olim poeta voce, fortasse et vultu ipsoque gestu, clare indicavit quomodo essent accipienda,

1) Cf. A 462 sq. = γ 458 sq.

postea indicarunt cantores qui Iliadem recitabant, si quidem in arte sua aliquid valebant; neque quisquam ea aetate potuit dubitare qua mente ita loqueretur iuvenis iratus. Valet de his versibus id quod de Agamemnonis verbis in versu 117, qui versus Zenodoto legenti, non audienti, obelo dignus est visus:

βούλομ' ἐγὼ λαὸν σαὸν ἔμμεναι ἢ ἀπολέσθαι!

Hunc versum placida voce subiunge proximo, et videbitur ieiunus, inutilis, quam primum delendus. At cum risu amaro profer — et audies hominem iratum sic exclamantem: „o tu, omnium sacerdotum mihi molestissime semper, ergone pulcherrimam mihique carissimam puellam illam, quae honoris causa mihi nuper ab exercitu e praeda communi dono est data, reddere me iubes? At fiet quod iussisti, quoniam fieri hoc ad pestilentiam sedandam necessarium esse tu perhibes. *Malo profecto — εἰ μὴ μαίνομαι — salvos esse meos quam perire!*" Quid rex sine copiis!

Mentem loquentis ira exacerbatam egregie pingit asyndeton. Olim, cum *βούλεσθαι malle*, non *velle* significare nondum satis esset perspectum [1]), suspecti aliquid hunc versum habere potuisse intellegimus: hodie suspectus cuiquam videri nequit.

Idem autem, quod de hoc versu, valet de versibus supra excriptis. His mirum quoddam *βάθος* inesse videri potest legentibus vel sine vocis ulla varietate recitantibus. Siccine igitur animum demittit Achilles ille, qui modo ensem in Agamemnonem stringebat, et vanis minis animum furore aestuantem exonerans „id quod poscis" ait „tibi dabo, sed aliud quid si post„hac a me poposceris, non concedam", sine periculo sic fortis, quoniam non de rebus posthac concedendis rixatur, sed de una ea puella, quam Agamemnon ei erepturus est?

Iniquissime iudicet qui sic secum reputet, et totum contextum in infamiam aliquam immeritam facile sic adducat. Non enim concedentis et aliquantùlum perterriti sunt verba Achillis, quae attulimus, sed magis etiam quam antea irati, licet dextram cohibeat, et insigni cum contemtu loquentis. Aspernatur iam Briseidem, licet carissima ei hactenus fuerit [2]) et nunc

---

1) De ipso hoc versu mira invenias apud interpretes antiquiores.
2) Cf. I 342 sq.

quoque sit, sed cordis voci aurem iam praebere non vult: aspernatur puellam, utpote donum a rege inviso ceterisque Achivis cum illo facientibus sibi oblatum. Cunctis stomachatur [1]), nam a cunctis derelictum se sensit cum pro salute communi verba faceret. Itaque *non depugnaturus tecum sum de puella,* ait, et vocem *puellam* proferens omnem suam iram in ea voce evomere videtur, *neque tecum neque cum alio quoquam: adimitis scilicet* — sic in cunctos confert culpam iniuriae, qua ab Agamemnone affici se siverint ceteri, — *quam dederatis! At propria quae mihi sunt, quae non debeo munificentiae vestrae, ea vi tuebor si quis auferre conetur!* — Sic Achilles etiam I 367 ea quae ἔλαχε sive *sorte ducta e praeda accepit* — aurum aes ferrum mulieres captivas — et γέρας illud, quod Agamemnon ei *dono dederat,* inter se opponit. *Illa* servabit et si opus sit defendet: eripere conetur modo qui velit! *Hoc* nihili facit, spernit, proicit, nam ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα κοὐκ ὀνήσιμα. Abit furore stimulatus et siccis mox oculis videbit praecones Briseidem e tabernaculo suo abducentes.

Eundem quem hoc loco contemtum vox κούρη habet in Achillis cum Agamemnone in gratiam redeuntis verbis:

ἦ ἄρ τι τόδ' ἀμφοτέροισιν ἄρειον
ἔπλετο, σοὶ καὶ ἐμοί, ὅτε νῶϊ περ ἀχνυμένω κῆρ
θυμοβόρῳ ἔριδι 'μενεήναμεν εἵνεκα κούρης [2]).

Hoc igitur satius nobis fuit, de puella rixari! Nos scilicet, Achivorum tu potentissimus et ego, qui inter eos sum fortissimus, maluimus levem ob causam rixam inire cum maximo detrimento exercitus, quam alter alteri cedere.

A 397—400. ἔφησθα κελαινεφέϊ Κρονίωνι
οἴη ἐν ἀθανάτοισιν ἀεικέα λοιγὸν ἀμῦναι,
ὁππότε μιν ξυνδῆσαι Ὀλύμπιοι ἤθελον ἄλλοι,
Ἥρη τ' ἠδὲ Ποσειδάων καὶ Παλλὰς Ἀθήνη.

Haec Achillis ad matrem verba et sequentia non sane congruunt cum aliis poetae nostri notionibus, multum tamen abest ut inde

---

1) Patet igitur Zenodotum versum 299 misere corrupisse pro ἐπεί μ' ἀφέλεσθέ γε δόντες scribendo ἐπεί ῥ' ἐθέλεις ἀφελέσθαι.

2) T 56 sqq.

sequatur manui alienae ea deberi. Verum est Iovi illi, quem poeta dicere soleat omnipotentem, ceteros caelites mente et viribus longe superantem, a Iunone Minerva Neptuno periculum esse nullum potuisse, et eum qui uno nisu ceteros deos deasque cunctos ad se trahere posset invitos, si luberet [1]), a tribus eorum vinciri non potuisse, certe non potuisse vi aperta [2]). Sed talia ut passim in carmen admitteret poetam movit atque adeo coegit infirmitas mentis humanae in rebus divinis sibi informandis nunquam satis sibi constantis, et carminum vetustiorum materie dum utitur, haud raro eo est adductus ut ea quoque reciperet quae ipsius de Olympiis opinionibus refragarentur. Manifesta autem hoc loco sunt vestigia fabulae nostro carmine antiquioris, Iunonem Neptunum Minervam etiam ante preces Thetidis, quas Iliadis poeta excogitavit, Iovi infensos exhibentis [3]): Troiae hostes deo urbis tutelari sive numina Argiva numini Idaeo.

A 421 sqq. Thetidis ad Achillem haec sunt verba:

ἀλλὰ σὺ μὲν νῦν νηυσὶ παρήμενος ὠκυπόροισι
μήνι' Ἀχαιοῖσιν, πολέμου δ' ἀποπαύεο πάμπαν.
Ζεὺς γὰρ ἐς Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας
χθιζὸς ἔβη κατὰ δαῖτα, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο.
δωδεκάτῃ δέ τοι αὖτις ἐλεύσεται Οὔλυμπόνδε κτέ.

Iovem tunc, cum Thetis filio suo promisit se patrem deorum supplicem adituram, in Olympo non adfuisse poeta finxit, ut dierum aliquot intervallum fieret, per quos Agamemnon propter iram Achillis in littore Troadis inutiliter cum copiis desidere cogeretur, cum urbem, ad quam expugnandam adesset, vellet petere: sic enim et ipsum et ceteros duces somnio fallaci aures libentissime mox esse praebituros. Et in pectus Achillis pugnam et bellum desiderantis [4]) interim altius penetravit Agamemnonis odium, nihil nisi quod durum saevum implacabile esset ibi relinquens.

Quod autem Olympios *heri* ad Aethiopes abiisse Thetis ait, multi inde ab aevo interpretum Alexandrinorum sunt mirati,

1) Cf. Θ 18 sqq.
2) Somno sopitus (ut Ξ 352 sqq.) potuit sane.
3) Item A 520 sq.; cf. B 13—15 = 30 sqq. = 67 sqq.
4) Cf. A 492.

multi indignati, multi hic certe iuncturam fabularum inter se non congruentium manifestam deprehendi sunt opinati; nam Thetis si recte nunc dicat caelites heri Olympum reliquisse, non potuisse carminis initio Minervam inde descendere a Iunone missam [1]), *eodem* enim *die* Thetidem cum filio collocutam. Nempe sic videtur lectoribus hodiernis. Itaque fuere qui poetae hanc neglegentiam verbis elevare conarentur, — parum probabiliter, nam fieri vix potuit ut tam cito suorum ipsius verborum poeta oblivisceretur. Alii *deos* quidem in Aethiopiam abiisse sunt suspicati, *deas* vero interim nidum servasse; quae etiamsi non ridicula videatur quaestionis solutio, non tamen potest placere iis qui meminerint altero Iliadis loco, ubi caelitum apud Aethiopes epulantium fit mentio, *Iridem* certe deam cum ceteris illuc abiisse dici [2]). Sed frustra operam dederunt interpretes ut solverent ἀπορίαν quae nulla esset. Alia videlicet atque nobis poetae est dies computandi ratio; qui tempus per νυχθήμερα dirimit, a *solis occasu* vel potius ab *ortu noctis* — nam ἐπέρχεται κνέφας [3]), ὀρίνεται οὐρανόθεν νύξ [4]), — *usque ad sequentis diei finem.* Hinc explicatur frequens et constans iunctura verborum νύκτας τε καὶ ἤματα (vel ἦμαρ), quam versuum numeri minime commendabant aut poscebant; nam salvo metro etiam ἤματα καὶ νύκτας potuit dici et certas ob causas revera dictum est Ψ 186, ubi Venus Hectoris corpus tutata esse dicitur *non solum interdiu, sed etiam noctu*, cum oberrant ferae rapaces, et κ 142, ubi Ulixis socii δύο ἤματα καὶ δύο νύκτας moesti et ieiuni in littore iacuisse dicuntur, per illum igitur diem quo advenerunt et per noctem quae insecuta est, nec non die proximo atque adeo per noctem alteram.

Certa et aperta haec tempus computandi ratio est Θ 541, ubi Hector postquam nocte ingruente [5]) copias suas excubias in campo aperto agere iussit, ut Achivos, quos hodie in castra compulerunt, primo mane denuo possint aggredi, sic perorat victoria hodierna elatus et veluti vaticinans: *cras periculum fa-*

1) Vs. 194, 222.
2) Cf. Ψ 205—207.
3) Cf. Λ 475 al. Θ 468 Φ 232.
4) Cf. ι 69.
5) Cf. Θ 485 sq.

cito Diomedes an vincere me possit etiam! At non poterit, opinor, sed cum multis suorum caesus iacebit

ἠελίοι' ἀνιόντος ἐς αὔριον. εἰ γὰρ ἐγὼν ὣς
εἴην ἀθάνατος καὶ ἀγήρχος ἤματα πάντα,
τιοίμην δ' ὡς τίετ' Ἀθηναίη καὶ Ἀπόλλων,
ὡς νῦν ἡμέρη ἥδε κακὸν Φέρει Ἀργείοισι.

Hic praesens Φέρειν de re futura usurpatum animi de eventu ne dubitantis quidem est indicium, ut in Achillis de sua sorte verbis: *mater ait me* διχθαδίας κῆρας Φερέμεν θανάτοιο τέλοσδε [1]) sive *duo fata diversa me leto esse datura*, vel loco Aristophaneo ubi in vaticiniis esse dicitur ὡς ὁ ΠαΦλαγὼν ἀπόλλυται i. e. ἀπολεῖται [2]), et similia apud Homerum aliosque sunt multa. Dicitur igitur ἡμέρη ἥδε is dies cuius pars obscura iam adest, pars autem lucida sive αὔριον, per quam pugnatur, post temporis aliquid aderit.

Nihilo minus manifesta res est in libro T, ubi Agamemnon ad Achillem *ministri mei* ait *afferent tibi dona, quae meo nomine tibi*

χθιζὸς ἐνὶ κλισίῃσιν ὑπέσχετο δῖος Ὀδυσσεύς [3]),

itemque mox ad Ulixem: *affer Achilli dona, quae ei*

χθιζὸν ὑπέστημεν δώσειν [4]).

Nam postquam Achivi praelio secundo profligati in castra confugerunt, sera vespera legati ad Achillem missi sunt Ulixes et Aiax et dona plurima nomine Agamemnonis ei promiserunt si iram mittere vellet [5]), dein per totum diem sequentem aestuavit pugna tertia, in qua pugna cecidit Patroclus, tum nox altera intercessit [6]), qua nocte Vulcanus nova arma Achilli cudit, iamque his quae modo excripsimus verbis utitur Agamemnon. *Nudius tertius* igitur, ut nos loquimur, legati illi ad Achillem exorandum sunt missi; sed Homero, cui nox est pars prior τοῦ νυχθημέρου, dies ille, quo Agamemnonem ea quae vidimus verba dixisse finxit, initium tum habuit cum Iuno pugna tertia finita solem πέμψεν ἐπ' Ὠκεανοῖο ῥοὰς ἀέκοντα νέεσθαι [7]), *heri* autem accidisse dicuntur quaecunque inde a solis occasu eo, qui pugnae secundae finem fecit, usque ad finem pugnae tertiae sunt gesta [8]).

1) Cf. I 411.
2) Ar. Eq. 127.
3) Cf. T 141.
4) Cf. T 195.
5) Cf. I init.
6) Cf. Σ 239 sq.
7) Cf. Σ 11.
8) Cf. Θ 485—Σ l.l.

Sunt sane interpretes bene multi, qui hoc quoque Iliadis loco rationem temporis misere turbatam esse censeant, aut poetam dormitasse perhibentes aut argumentum hinc sumentes quo demonstrent quam tenui arte quantaque socordia conglutinata sint fragmenta illa carminum vetustorum, quae Ilias iam nomine communi vocentur; sed nunc quoque, ut passim, prodest meminisse versiculi Popiani:

Non vates nutat, sed nos mala somnia vexant [1]).

Iamque ad primi libri locum illum, unde digressi sumus, redeamus, ut ibi quoque optime omnia procedere demonstremus, nihil hic esse turbatum, nihil obscurum, nullum errorem, nullam neglegentiam subesse. *Ineunte die,* ut mos et ea aetate et postea ferebat [2]), Achilles milites convocavit in concionem, quae sub meridiem est dimissa. Adfuit tum *tempus cenae, τοῦ δείπνου:* cenarunt igitur Achivi, cenarunt di Olympii, hi autem non in Iovis aedibus illo die cenarunt, sed in Aethiopiam epulatum abierunt, ubi quin dicto citius et iusto diei tempore adfuerint, — nam tam accurate iam Musis invitis nec tamen ut spero iratis haec sunt exploranda, ut dilui possit crimen iniquum, — non est cur dubitemus, quoniam *θεῶν αἰψηρὰ* sunt *κέλευθα. Per reliquum diem* lustrati sunt Achivi, et Chryseis ab Ulixe ad patrem navi est reducta. *Sub noctem* Agamemnon Briseidem ad se adduci iussit, ut Chryseidis qui fuerat in eius toro locum obtineret; *παρὰ νῆας Ἀχαιῶν* sive per castra, inde a cornu quod Achilles cum Myrmidonibus suis obtinebat usque ad tabernaculum Agamemnonis, palam et omnibus militibus videntibus Achillis ancilla a praeconibus est deducta, et sic consummatum est dedecus quo Agamemnon eum affecit. *Dein* Achilles ira et dolore aestuans — nam ut iustam uxorem illam mulierem amabat — relictis castris consedit in littore deserto, et spectans per ingens aequor ponti, quod nox ingruens late tegebat umbris purpureis [3]), matrem dilectam flebilibus verbis invocavit, — nunc enim plorare eum non vetabat honoris studium, — verus etiam puer; quae cum adfuit, *per silentium nocturnum* sive postridie eius diei

1) 't Is not Homer that nods, but we that dream.
2) Cf. B 48 sqq. β 6 γ 138 Aristoph. Ach. 20 Eccl. 741 al.
3) Vs. 349 sq.

quo cum Agamemnone est rixatus apud eam conquestus est sortem suam iniquam.

Nonne satius est sic hunc locum interpretari quam sumere — id quod in rerum natura quomodo esse potuit unquam? — poetam post versus ducentos [1]) sive intra horae partem dimidiam oblitum fuisse rei quam modo narrasset? Aut recentioris alicuius aevi hominem ignotum, diversa cum conglutinaret, non animadvertisse *heri* accidisse iam dici quae *eo ipso die* brevi ante essent facta? Diversa autem? Aliudne igitur carmen olim rixam regum, aliud Achillem de ea cum matre collocutum habuisse, in animum sibi inducit quisquam? An imitatori eique admodum socordi, sua genuinis interserenti, tribuendum videtur herois iuvenis illud cum matre dea colloquium, quod etiamnunc legentium pectus penitus commovet et admiratione percellit? Nae in novas identidem salebras incidunt qui vitium hoc Iliadis loco cernere sibi videntur et causam eius vitii indicare conantur.

Unum addo. Poeta versibus 430—487, quibus narrat Ulixis Chrysen iter [2]), non continuat ordinem chronologicum, sed redit ad illum temporis articulum unde versu 317 est profectus ut prius res Achillis enarraret. Nunc quomodo Chryseis interim patri suo reddita fuerit refert. Verba *αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς εἰς Χρύσην ἵκανεν* valent igitur: *interim Chrysen pervenerat Ulixes.* Nota haec et manifesta, et fortasse inutile fuit hic ea indicasse; sed cavendum videbatur ne hac quoque re aliquis posset abuti ad temporis rationes, quae sunt in primo libro, vituperandas. Similia et alibi possunt observari et in proxima vicinia; nam vs. 488 verba *αὐτὰρ ὃ μήνιε* significant: *interim* — illo die et sequentibus — *Achilles pergebat succensere,* in castris desidens, et in vs. 493 (*ἀλλ' ὅτε δή ῥ' ἐκ τοῖο δυωδεκάτη γένετ' ἠώς*) voce *ἐκ τοῖο* reditur ad eum diem quo Achilles cum matre est collocutus. Eadem ratione Ω 31 voce *ἐκ τοῖο* reditur ad narrationis partem priorem sive eum diem quo Hector est mortuus.

A 592. Rogarunt quidam — nam quid non rogarunt homines ex quo carmina epica non recitari sed lectitari et a magistris

1) Vs. 221—424.
2) De quo cf. pag. 345 sq.

sedulo discipulis explicari sunt coepta! — quomodo Vulcanus *per totum diem cecidisse* nunc posset dici, cum tamen ea esset deorum celeritas ut dicto citius eo quo tenderent pervenire solerent [1])?

Satius fuerit talia non rogasse, neque hoc loco dum fruimur, ubi et quam celsa sit deorum regia et quam gravi casu Vulcanus terrae Lemniae impegerit, vivide significatur, aliorum locorum Homericorum, qui ab eo alieni sunt, meminisse. Si tamen cum illis eum componere lubet, nihil invenitur quod discrepet; dissimiles sunt, non incongrui. Nam sola *vi gravitatis* motus qui ex aedibus caelestibus in terram est delapsus, is sub solis demum occasum eo pervenit; qui vero *proprio motu* proruunt caelites, intra brevissimum temporis articulum adesse solent quo velint, quoniam omnia possunt di, spatii et temporis vinculis exempti et eminus quoque videntes audientes agentes quae velint.

B 29—33. Fallax species, quam ad Agamemnonem dormientem misit Iuppiter, huius dei verbis *in bellum arma tuos milites,* eum iubet,

νῦν γάρ κεν ἕλοις πόλιν εὐρυάγυιαν
Τρώων, οὐ γὰρ ἔτ' ἀμφὶς 'Ολύμπια δώματ' ἔχοντες
ἀθάνατοι φράζονται· ἐπέγναμψεν γὰρ ἅπαντας
"Ηρη λισσομένη, Τρώεσσι δὲ κήδε' ἐφῆπται
ἐκ Διός.

Vocis νῦν quae sit vis facile sentimus. Per dies duodecim post rixam ducum nihil est actum [2]), sed inertes desederunt milites in castris, ne armis quidem sumtis; nam Achillis Myrmidonumque auxilio destitutus Agamemnon ceterum exercitum post pestilentiam multo rariorem factum in hostes Troiam versus ducere non est ausus. Et capienda tamen est urbs! Iam igitur — species nocturna ait, quae Nestoris figuram sumsit, — opus aggrediendum est tandem! Sat morarum: etiam sine Achille Troia potest capi!

Sed verba sequentia aliquid interpretationis requirunt. Nam Somnii his verbis fallacibus auditis dixeris Agamemnonem hac-

---

1) Cf. Δ 75 sqq. E 770—772 N 20 Ω 78 sq. al.
2) Cf. A 423—427.

tenus ne dubitasse quidem quin Iuppiter urbi faveret, nunc vero ut alia omnia credat permovendum esse Somnii verbis. Nullaene igitur requirebantur preces Thetidis ad Iovem Troianis conciliandum?

Non haec fuit poetae mens, sed nunc quoque, ut passim [1], quae de deorum — Iovis (Idaei) praesertim et Apollinis (Pergameni) — studiis ferebant fabulae priscae, a suis ipsius notionibus quam maxime discrepantia, cum his utcunque conciliat.

Id quod *factum esse* Agamemnoni dicere nunc iubetur species fallax, mox in ipsa Iliade fieri revera videbimus [2], et summam quandam theologiae Homericae — quatenus quidem vatis ingenio versatili convenit theologiae vocabulum — habent Iovis ad Iunonem verba [3]: ***non coactus quidem — nam cogi nequeo — sed tamen invitus tibi cedo,***

σοὶ ἔδωκα ϝεκὼν ἀϝέκοντί γε θυμῷ.

Id ipsum, quod in priscis fabulis enarrandis poetae nostro saepe molestum fuit, his verbis indicatur. Nam deus Troianus quin a dea Argiva cogi vel vinci aliquando potuisset, poetae antiquissimi ne dubitarunt quidem: Iuppiter vero Homericus ceteros caelites consilio robore auctoritate longe superat.

B 50 sqq. Experrectus Agamemnon haud ita magnifice sentit de spe vincendi, quam ostentavit ei species nocturna. Itaque urbem quidem hodie aggredi — ut iussus est — secum decernit, Somnii promissis stimulatus, prius tamen cum ceteris regibus ipsoque exercitu de ea re deliberare, ne culpa consilii male initi in ipsum solum recidere possit, si res male cesserit.

Hanc qui huius loci explicationem dedit Andreas Lang, vir *ὁμηρικώτατος* et in gentium multarum poesi epica habitans, suspicatus est post versum 41 unum duosve versus intercidisse, totum igitur locum sic fere olim fuisse recitatum:

35 *ὣς ἄρα φωνήσας ἀπεβήσετο, τὸν δ' ἔλιπ' αὐθι*
τὰ φρονέοντ' ἀνὰ θυμὸν ἅ ῥ' οὐ τελέεσθαι ἔμελλον.
'Φῆ γὰρ ὅ γ' αἱρήσειν Πριάμου πόλιν ἤματι κείνῳ,

1) Cf. supra ad A 397—400.
2) Cf. Δ initio.
3) Cf. Δ 43.

νήπιος, οὐδὲ τὰ 'ϝεῖδε' ἃ ῥα Ζεὺς 'μήδετο ϝέργα. κτέ.
41 ἤγρετο δ' ἐξ ὕπνου, θείη δέ μιν ἀμφέχυτ' ὀμφή.
⟨'δϝίζε δὲ ϝὸν κατὰ θυμόν, ἐπεὶ σάφα ϝεῖδε' ὀνείρους
οὐ πάντας πιστοὺς φοιτᾶν διὰ νύκτα μέλαιναν.⟩
ἕζετο δ' ὀρθωθείς, μαλακὸν δ' ἐνέδυνε χιτῶνα, κτέ.
εἵλετο δὲ σκῆπτρον πατρώϊον, ἄφθιτον αἰεί·
σὺν τῷ ἔβη κατὰ νῆας Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων. κτέ.
50 αὐτὰρ ὁ κηρύκεσσι λιγυφθόγγοισ' ἐκέλευε
κηρύσσειν ἀγορήνδε κάρη κομάοντας Ἀχαιούς.
οἳ μὲν ἐκήρυσσον, τοὶ δ' ἠγείροντο μάλ' ὦκα.
βουλὴν δὲ πρῶτον μεγαθύμων ἷζε γερόντων κτέ.

Et probabiliter profecto Langius sic Agamemnonis ipsiusque poetae mentem est interpretatus; vix tamen videtur necessarium sumere mutilatam esse hanc partem textus traditi.

B 73—75. Sequuntur versus qui et aliis criticis plurimis et mihi suspicionem moverunt diu: nunc quin et genuini sint et apti non dubito. Sunt Agamemnonis senatores dimissuri verba:

πρῶτα δ' ἐγὼ ϝέπεσιν πειρήσομαι, ἣ θέμις ἐστί,
καὶ φεύγειν σὺν νηυσὶ πολυκλήϊσι κελεύσω·
ὕμες δ' ἄλλοθεν ἄλλος ἐρητύειν ϝεπέεσσι.

His versibus poeta viam sibi paravit ad sequentia, quae finxit ad exemplum priscae alicuius narrationis de Achivis et ipso eorum duce Agamemnone fugam meditantibus [1]), sed interventu Minervae prohibitis quominus re infecta domum reverterentur. Eam fabulam poeta noster huic Iliadis loco inseruit ita mutatam ut Agamemnonem callido artificio ea suadere faceret quae, ab aliis ducibus doli consciis mox refutata, milites post pestilentiam et regum rixam animum despondentes in bellum alacriores denuo essent redditura.

Quod Agamemnonis sive ipsius poetae consilium strenue nuper et feliciter defendit Didericus Mülder, et simili dolo Ferdinandus Cortes dux Hispanus prospero eventu aliquando usus esse fertur. In ipsa autem Iliade eo dolo, quo nunc rex hominum, utitur rex deorum Δ 5 sqq., is quoque non ex animi sententia locutus, ut mox ab uxore et filia refutari et in contraria ab iis permo-

1) Ut I 17—28 (et vicin.) Λ 13 sq. Ξ 74—81.

veri possit. Nam Achivorum cum Troianis foedus si permanebit et Helena reddetur, belli finis erit, dedecus igitur Achilli illatum Iuppiter ulcisci non poterit; quapropter coram Iunone et Minerva id suadet quod has aegre laturas optime novit, haud invitus — licet invitum se perhibeat — dein concessurus bellum redintegrari iubentibus. Itaque postquam Iuno verbis violentissimis Iovi est oblocuta, hic ei cessit, et Iunone iubente in deorum conventu decretum est fore ut bellum, quod nuper coortum esset, non foedere facto ante finiretur quam ad manus esset ventum, sed usque ad Troiae excidium continuaretur. Et sic Iuppiter id quod volebat est assecutus, fit enim id quod fieri iubere sine dedecore non poterat, ut Troiani caelitibus instigantibus violarent inducias sanctissimis iuramentis confirmatas.

Quod vero — ut ad librum B redeamus — milites, qui post longi desidii taedia alacerrimi in concionem confluxere vocati, multo etiam alacrius in naves properaturi erant ut primum dux exercitus eos reditum parare iuberet, et tam cito dilapsuri ut aurem nullus praeberet Nestori vel Diomedi surgenti ut prudenti oratione Agamemnoni ex composito obloqueretur et copias manere iuberet, id Agamemnon secum non reputaverat. Itaque turpiter concidit callidum quod ille putaverat consilium, et a suis derelictus coepit sentire quid esset sine Achille bellum gerere, melius mox sensurus; nam frustra illo die Ilium oppugnavit, et diebus sequentibus misere profligatae sunt eius copiae.

De navium ducum copiarum recensione fuse disputare non est in animo. Quam sive ipsi Iliadis poetae tribuimus, quae mea est opinio, — nam Bergkium ita sequor ut e carmine antiquiore, *classem in bellum profecturam* pingenti, eam a nostro poeta transsumtam arbitrer, inserta autem ab eo esse nonnulla quae Achivorum *aciem in Troiae planitie instructam* spectarent, — sive postmodo manu aliena additam esse arbitramur, nihil ea res refert de Iliadis compositione disputantium. *Poterat* hoc episodium salvo cetero carmine abesse, potest igitur salvo carmine ex eo eximi, et in exemplaribus sive antiquioribus sive recentioribus nonnullis revera est omissum. Quamquam nullum hinc duci potest argumentum ad indagandam Catalogi originem. Quem qui

omiserunt editores, non propterea omittebant quod *spurium* ducerent, sed quod lectoribus *parum gratum* esse scirent, libentius igitur emturis libri B exemplaria aliquanto minus ampla et minus pretiosa, quae ea parte carerent.

Quod autem modo perhibebam, poetam Iliadis ea, quae olim *de classe Troadem versus iter initura* dicta fuissent, transtulisse in sui carminis eum locum ubi *copiarum aciem instructam* verbis pinxit, id optime potest illustrari collata ea Iliadis parte ubi Troianorum et Achivorum de navibus pugnam narravit [1]). Nam illam quoque carminis partem a poeta adumbratam esse ad vetustius aliquod carmen, fieri vix potest quin sentiat qui hoc agat [2]). In prisco illo carmine narrata fuit Troianorum cum Achivis *ad oram Troianam primum appellentibus* pugna, in qua pugna interemtus est *Protesilaus* νηὸς ἀποθρῴσκων πρώτιστος Ἀχαιῶν [3]), cum omnium primus in littus hostile desiliret. Hanc ob causam navem Protesilai — ducis dudum mortui — a Troianis ante ceteras petitam et incensam dixit poeta Iliadis, hanc ob causam Aiacem ingentes per navium tabulata saltus ducentem et ξύστῳ ναυμάχῳ hostes repellentem pinxit. Aptissima haec fuerunt pugnae navali eiusmodi, qualis fuit cum Brasidas ad littus Pyli classem frustra adursit [4]), vel cum Caesar ad oram Britanniae appellere est conatus [5]). Nunc pugnae quae in littore circa naves subductas aestuavit ab Iliadis poeta adaptata sunt. Et feliciter sane sunt adaptata; nam naves Protesilai, qui primus cum suis littus obtinere olim est conatus, tum cum hostes repulsi in urbem confugissent primas subductas esse, altius igitur quam ceteras in littus fuisse protractas, — quoniam πρόκροσσαι naves stabant [6]), — iamque Hectori in castra ipsasque naves irruenti fuisse proximas [7]), probabiliter poeta sumsit. Attamen sentimus in hac carminis parte, qua Hector adortus

1) Cf. praesertim O 676—686 et 704—728.

2) Cf. Mnemos. 1906 p. 305; nuper in eandem sententiam disputavit Didericus Mülder.

3) Cf. B 701 sq.

4) Thuc. IV 11.

5) Caes. Bell. Gall. IV 25.

6) Cf. Ξ 35.

7) Cf. N 681.

est navem *ποντοπόρον καλὴν ὠκύαλον*, — vana in sicco haec epitheta! — *ἣ Πρωτεσίλαον ἔνεικε εἰς Τροίην, οὐδ' αὖτις ἀπήγαγε πατρίδα γαῖαν*, quoniam *νηὸς ἀποθρῴσκων* ille interemtus est, poetam usum esse argumento quod praeberet carmen alienum.

At audio increpantem me quempiam: „poetamne tu vocas eum qui compilator dicendus sit potius, et spurium istum catalogum defendere vis collata alia Iliadis parte, quae magis quam aliae multae manifesta habeat manus interpolantis indicia? Adeone igitur rudis es tu, qui de Iliadis compositione sententiam ferre sustines, ut nescias quid de heroum *bigis* Aristarchus docuerit [1]) nec iam ignoret quisquam, qui quidem philologi nomine dignus sit? Si vero nosti illa, nonne sentis ea doctrina damnari ipsum illum locum libri O, de quo nunc disputas, ibi enim et *quatuor* equos coniunctos commemorari et — quod non minus certum est aevi recentioris indicium — virum eorum *dorso* vectum? *Curru* vehuntur heroes, non equitant, et *binis*, non quaternis equis utuntur: apage igitur insiticia, tu autem desine tandem spuria spuriis tueri!"

Audio quae saepe audivi et indignor prisci carminis partem pulcherrimam ope syllogismi quatuor terminorum damnatam. Qui hic est syllogismus:

quae genuinae vel priscae sunt carminum epicorum partes, heroes bigis in bellum vectos ostendunt;

atqui in libro O quatuor equis coniunctis inequitat homo quidam, qui neque heros est, neque in bellum vehitur, neque curru utitur:

ergo inter Iliadis partes priscas et genuinas hic locus non est recensendus.

Hunc paralogismum qui excogitarunt eoque usi sunt ad Iliadem discerpendam, iis opto — nihil mali, bona enim fide errarunt, sed opto ut aliquando iis contingat comparationem nihilo deteriorem excogitare et versibus includere, quam est Homerica illa Aiacis cum equisone per equorum dorsa salienti. Quam carminis vetusti partem donec arte sua aequaverit recentior aliquis criticus vel poeta, — sed poetae de prisci poetae opere minus severe iudicare solent! — satius erit non pro subditiciis

1) Cf. Θ 185.

habuisse quae non nisi summi poetae ars potuerit in lucem proferre.

Et quidnam suspecti habeat locus de quo loquimur? Non dorso equorum insidebant heroes, sed bigis in pugnam vehebantur: res certa et in vulgus nota, neque latet rei causa; nam *exiguae staturae* erant equi quibus utebantur, parum similes robustis illis equis, qui medio aevo quod dici solet milites ferro vestitos in bellum tulerunt, et potius cum *Sigynnorum* equis pusillis comparandi, qui *σμικροὶ μὲν ἦσαν καὶ ἀδύνατοι ἄνδρας φέρειν, ζευγνύμενοι δὲ ὑφ' ἅρματα ὀξύτατοι* [1]), vel cum *mannis Scoticis* et aliunde et e Gualteri Scoti fabula quadam romanensi cuivis notissimis. Exigui illi equi Homerici bellatoribus ferendis minus erant idonei [2]); itaque tum cum res tulit ut Iliadis poeta heroes quosdam dorso equorum insidentes semel tamen ostenderet, — dicimus finem Doloneae, de qua Iliadis parte posthac fusius disputaturi sumus, — cavens ne auditores Diomedem ingentis staturae virum et Ulixem rapido cursu sic in Achivorum castra vectos mirari possent, prius narravit hos equos *staturae insolitae* fuisse, nam Dolonem dicere fecit:

„τοὺς δὴ καλλίστους ἵππους ἴδον ἠδὲ μεγίστους" [3]).

Sed ad *bellum* et pugnas et gravis armaturae viros spectant haec omnia, ad duces militum ut robore sic et pondere corporis atque armorum vulgus hominum superantes. Modicae staturae viros nullisque armis onustos quin dorso ferre potuerint equi Homerici, non dubitabit qui sapiat; nam procul aberat aetas poetae a praehistorico illo aevo, quo per terram hominibus fortasse etiam carentem circumvagatum est *hipparion* illud exiguae molis animal, ex quo genus equinum saeculis volventibus est prognatum et tandem excrevit in ingentis staturae beluas illas, quibus currus doliis cerevisiae onusti iam solent protrahi.

Neque vero dubitare quin *equitandi* artem aequales poetae callueriut prudentis est hominis. Quam artem arte aurigandi vel antiquiorem fuisse clamat ratio. Nam feram laqueis et vi brachiorum domare, dein domitae dorso insilire, ut difficile et periculosum, sic aliquanto tamen facilius fuit quam currum struere,

---

1) Cf. Herodot. V 9.

2) Recte sic Ridgeway.

3) Cf. K 436.

dein animal ferociens levi impressu freni regere iugo ligatum.

Quid autem poeta eo de quo disputamus loco libri O? Aiacis illius, cuius *robur* et *fortitudinem* cum alibi tum in hac carminis parte celebravit, quanta et *agilitas* fuisset, quoniam verbis pingere non poterat, imagine usus est ad eam significandam. Pastor, divitis alicuius viri minister, equos quatuor semiferos, quippe qui in latae planitiei libertate adoleverint μετὰ ϝήθεσι καὶ νομῷ ἵππων [1]), ex armento selectos vi et arte captavit lorisque inter se iunxit [2]), mox in quadrigarum aliquo cursu usurpandos; nam in certaminibus equestribus, ubi nullum ab hostibus erat periculum, tota igitur ars aurigae equis regendis impendi et horum numerus augeri impune poterat, etiam quaterni equi curribus iungebantur [3]). Iamque per viam, qua e pratis in urbem pervenitur, equos eos indomitos rapido cursu adigit in domini sui aedes, interim tempus terens per equorum dorsa saltando, equitandi incredibiliter peritum sic se ostendens viatoribus, qui anxii et admirantes secedunt. Equisones Hungaricos vel Mexicanos cogitemus oportet, si imaginem menti poetae obversatam et ipsi percipere velimus.

Sic igitur per navium tabulata tum cucurrit Aiax, saltu audaci intervalla navium identidem transmittens, ut illuc festinaret ubi maximum esset periculum:

ὡς ὅτ' ἀνὴρ ἵπποισι κελητίζειν ἐῢ ϝειδώς,
ὅς τ' ἐπεὶ ἐκ πολέων πίσυρας συναείρεται ἵππους,
σεύας ἐκ πεδίοιο μέγα προτὶ ϝάστυ δίηται
λαοφόρον καθ' ὁδόν, πολέες δέ ϝε 'θηήσαντο
ἀνέρες ἠδὲ γυναῖκες, — ὃ δ' ἔμπεδον ἀσφαλὲς αἰεὶ
θρῴσκων ἄλλοτ' ἐπ' ἄλλον ἀμείβεται, οἳ δὲ πέτονται, —
ὣς Αἴας ἐπὶ πολλὰ θοάων ἴκρια νηῶν
'φοίται μακρὰ βιβάς.

Inter *atticae interpolationis* exempla manifesta referri solent quae de Erechtheo in utroque carmine leguntur. Quo iure eo

1) Cf. Z 511. Ingentia armenta, quorum Δ 500 Υ 221 alibi fit mentio, nemo intra stabulorum aliquorum angustias coacta sibi finget.

2) *Currus* nullam hic fieri mentionem, id dici vix opus.

3) Item Λ 699; cf. etiam ν 81. Praeterea meminimus equorum παρηόρων, quorum etiam in bello duobus locis Homericis fit mentio.

referantur videant alii [1]), ego satis nunc habeo pro viribus illos locos illustrasse; nam a multis parum recte intellegi mihi videntur. Sunt hi (Β 546—552 et η 80 sq.):

οἳ δ' ἄρ' Ἀθήνας εἶχον, ἐϋ κτίμενον πτολίεθρον,
δῆμον Ἐρεχθῆος μεγαλήτορος, ὅν ποτ' Ἀθήνη
θρέψε Διὸς θυγάτηρ, — τέκε δὲ ζείδωρος ἄρουρα, —
κὰδ δ' ἐν Ἀθήνῃσ' εἷσεν, ἑῷ ἐνὶ πίονι νηῷ·
ἔνθα δέ μιν ταύροισι καὶ ἀρνειοῖσ' ἱλάονται
κοῦροι Ἀθηναίων περιτελλομένων ἐνιαυτῶν·
τῶν αὖθ' ἡγεμόνευεν υἱὸς Πετεῶο Μενεσθεύς.

et: *Minerva reliquit Scheriam,*

ἵκετο δ' εἰς Μαραθῶνα καὶ εὐρυάγυιαν Ἀθήνην,
δῦνε δ' Ἐρεχθῆος πυκινὸν δόμον.

His locis si quis *aedem* vetustam, *Erechtheum* aliquod praehistoricum, ei quod postea fuit subsimile, mente sibi fingit, fallitur. Non est ea, ut antehac demonstratum ivi, vocis νηοῦ apud poetam nostrum potestas, neque nunc eiusmodi quicquam ille cogitavit. Erechtheus, Atheniensium τῶν αὐτοχθόνων genitor, ex Terrae Matris gremio feraci natus, a Minerva urbis dea educatus est, quemadmodum Phaëthon a Venere in suo delubro est collocatus [2]). Eodem autem tendunt fabulae, apud Homerum non obviae, quae sunt de *Cecrope anguipede* et de *sacro serpente* arcis Atheniensium custode. Die festo Erechtheus ab Atheniensibus quotannis cultus fuisse nunc dicitur; nam ad *eum,* non ad *deam Minervam,* pronomen μιν referendum esse cum totus enuntiati decursus testatur tum genus masculinum hostiarum: *deabus* mactabantur vaccae et oves [3]).

Cuiusmodi vero νηόν Minervae cum Erechtheo communem poeta Iliadis dicat, docet verbum δύνειν Odysseae loco usurpatum. *Antrum Erechthei subterraneum,* quod fuit in Athenarum arce, sive *domum daemonis anguiformis* Minerva intrasse dicitur caelo lapsa, similis igitur stellae caducae, ut tum cum in mediam Troianorum aciem e caelo desiluit [4]). Sic *Apollo* intravit olim *antrum Delphicum*:

1) Β 553—555 postmodo additi esse et mihi videntur, sed de his versibus non iam loquimur.

2) Hes. Theog. 990 sq.

3) Cf. Γ 103 sq. al.

4) Cf. Δ 75—79.

ἀστέρι εἰδόμενος μέσῳ ἤματι· τοῦ δ' ἀπὸ πολλαὶ
σπινθαρίδες ποτάοντο, σέλας δ' εἰς οὐρανὸν ἷκε·
εἰς δ' ἄδυτον κατέδυνε διὰ τριπόδων ἐριτίμων [1]).

Itaque Minervae πίονα νηόν intellegimus fuisse locum sacrum in arce Athenarum, antrum daemonis anguiformis includentem; quem *oliva*, arbore deae illi sacra, inumbratum fuisse satis certum videtur, nullum illo aevo habuisse *aedificium* ligneum vel lapideum, certissimum.

Γ 121. Versum initialem τῆς τειχοσκοπίας:

Ϝῖρις δ' αὖθ' Ἑλένῃ λευκωλένῳ ἄγγελος ἦλθε

fuere qui mirarentur, hoc enim uno loco Iridem nullo deo vel dea iubente nuntium sua sponte perferre; et sic infamiae aliquid facile cum huic versui tum ipsi Tichoscopiae adhaereat, quam pro carmine singulari multi habuerunt, nullo profecto, quod satis idoneum esset, argumento confisi ab Iliade alienum ducentes episodium cum venustissimum tum necessarium fere, certe utilissimum, quoniam poeta ipsam mulierem, quae belli ingentis causa fuit, oculis nostris admirantibus in eo exhibuit. Quod autem optimo sane iure est observatum, Helenae cum Priamo colloquium illud parum aptum fuisse nono belli anno, id ad nihil recidit postquam est perspectum ipsum belli exordium ab Iliadis poeta pingi. Et quod de Iride modo dicebamus, id hanc Iliadis partem cum vicinis artissime cohaerere testatur potius quam singulare hoc olim fuisse carmen. Nam quis Iridem misisset ideo nunc non dixit poeta quia pridem dixerat. Postquam deorum nuntia *Iovis iussu* adiit Priamum ut hostes appropinquare ei nuntiaret [2]), mox τῆς αὐτῆς ὁδοῦ adiit Paridis aedes vicinas, ut Helenam in moenia evocaret. Temporis quidem aliquid intercessit inter utrumque nuntium, sed id nihil nunc refert et a poeta suo iure est neglectum; nam quid egisset Iris dum copiae ab Hectore in pugnam ex urbe sunt eductae, id nemo, opinor, ex poeta audire unquam cupivit.

E 127—132. Minerva Diomedem ad strenue pugnandum postquam hortata est, addit:

---

1) H. Ap. 441—443; cf. I 404 sq. vel h. Merc. 246—251.
2) Cf. B 786 sqq.

ἀχλὺν δ' αὖ τοι ἀπ' ὀφθαλμῶν ἕλον, ἣ πρὶν ἐπῆεν,
ὄφρ' εὖ γιγνώσκῃς ἠμὲν θεὸν ἠδὲ καὶ ἄνδρα.
τῷ νῦν, αἴ κε θεὸς πειρώμενος ἐνθάδ' ἵκηται,
μή τι σύ γ' ἀθανάτοισι θεοῖσ' ἀντικρὺ μάχεσθαι
τοῖς ἄλλοισ'· ἀτὰρ εἴ κε Διὸς θυγάτηρ 'Αφροδίτη
ἔλθῃσ' εἰς πόλεμον, τήν γ' οὐτάμεν' ὀξέϊ χαλκῷ.

Itaque heros, cui caelites cernendi facultas sic aliquantisper est tributa, immortales una Venere excepta aggredi vetitus, hanc mox hasta feriit Aeneae opitulatam, dein Venere fugata iterum

Αἰνείᾳ ἐπόρουσε,
γιγνώσκων ὅ ϝοι αὐτὸς ὑπείρεχε χεῖρας 'Απόλλων [1]):

pugnae ardore stimulante *Aeneam iterum est adortus, licet videret eum ab ipso Apolline* — urbis praeside — *protegi*, non spretis igitur verbis Minervae, nam hominem petivit, non deum, frustra tamen, nam rettudit ei clipeum Apollo et recedere iussit. Itaque heros

ἀνεχάζετο τυτθὸν ὀπίσσω,
μῆνιν ἀλευάμενος ϝεκατηβόλου 'Απόλλωνος [2]).

Denuo tum ad eum accedens Minerva Martem ferire iussit et in illum deum irruenti comitem se adiunxit atque opitulata est: Venerem imbellem deam heros solus vincere potuerat, sed ad Belli deum superandum parum valebat sine deae λαοσσόου auxilio.

Graviter vulneratus Mars in Olympum aufugit, et sic robur Troianorum, qui illo deo duce superiores aliquantisper in praelio fuerant, egregie est debilitatum.

Iamque Venere et Marte e planitie Troiana abactis, Minerva abiit, et solis mortalibus res fuit permissa [3]). Sed Diomedes id nesciens cum mox Glauco, heroi fortissimo, corporis specie et armis aureis conspicuo, occursavisset, an hic quoque esset deorum aliquis dubitans et memor verborum Minervae ab immortalibus abstinere iubentis *„si quis"* ait *„es e caelitibus,*

οὐ κεν ἐγώ γε θεοῖσιν ἐπουρανίοισι μαχοίμην" [4]),

---

1) Cf. E 433.

2) Cf. E 443 sq.

3) Cf. Z 1. Rediit Minerva cum Paridem in pugnam reversum cum Hectore stragem Achivorum edere vidit (H 17—21); statim autem obviam ei tunc ivit Apollo.

4) Z 128 sq.

breviter sic locutus, nam magis sedata oratione in otio domestico utentis fuisset: *„si deus es, ⟨non aggrediar te, nam⟩ cum dis non sum pugnaturus"*.

Ultima haec Diomedis verba nisi ab iis, quibus libri E versus ei, quos supra excripsimus, sint cogniti, intellegi nequeunt, et ad ea illustranda prorsus sufficiunt quae olim annotavit Heyne: „Diomedis animo haec insidebant ex pugna cum Venere et Marte; aliis in mentem non venisset quaerere", *ῥήματι* hoc *βραχεῖ καὶ ξυνεστραμμένῳ* refutans crimina et ante et post eum saepe prolata ab iis qui perhibuerunt haec verba in ore Diomedis, qui modo Venerem et Martem vulnerasset, ferri non posse.

Dea postquam abiit, rediit heros ad pristinam pietatem, quae a caelitibus abstinere iubebat, ut et ipsa Minerva ei mandaverat [1]).

E 355. Locutio *μάχης ἐπ' ἀριστερά* in Iliade hoc loco primum obvia quid poetae valeat accurate definire operae pretium videtur, quoniam pugnarum narrationem haec locutio interdum turbare creditur. Est tamen haudquaquam obscura, neque unquam neglegenter ea usus est poeta, sed ita semper ut luculenter appareat ei certam aliquam ante mentis oculos versatam esse imaginem loci ubi Achivos cum Troianis dimicantes verbis pinxit. De qua imagine conferantur velim quae anno proximo in hac bibliotheca scripsi [2]). Singuli autem loci sunt considerandi, et ita quidem considerandi ut habeatur ratio personae loquentis. Dixerit quispiam minime opus esse rem tam simplicem et apertam disertis verbis hic enuntiari, sed expertus scio neglectam hanc observationem haud exiguorum errorum causam extitisse. Videbimus autem *μάχης ἀριστερά* dici semper quae geruntur in ea campi parte quae *Scamandro* est *vicina*.

De rebus scenicis qui loquuntur, cum a parte dextra vel sinistra aliquid fieri vel cerni dicunt, *spectatorum*, non *actorum*, qui his obversi sunt, rationem habere solent. Iliadis vero poeta, in cuius mente vivunt et moventur quaecunque narrat, iis quos loquentes et agentes inducit ipse adstare sibi videtur et cum iis oculos in hostes convertere, actor idem et spectator. Itaque

1) Cf. et E 815—824.
2) Cf. Mnem. 1910 p. 366—368.

cum castra Achivorum petuntur, ipse, ut Troiani, castra ea habet ante oculos; a *sinistra* igitur ei est flumen, obversum autem ab ea parte est castrorum illud cornu, quod *dextrum* est dicendum si Achivorum habetur ratio, sive cornu illud quod obtinuit Aiax. Achilles autem et Myrmidones, qui in altero castrorum cornu naves et tabernacula habebant, longius quam ceteri a flumine fuere remoti; et quoniam praesertim prope flumen pugna aestuavit, facile sic intellegitur qui sit factum ut Achilles res quae fiebant eminus tantum animadverterit tum quoque cum in proxima castrorum vicinia est dimicatum.

Quae autem diximus, valere de iis quos excripturi sumus locis, statim inspicientibus apparebit, plura igitur de iis observari non est opus:

Λ 497 sq.: οὐδέ πω Ἕκτωρ
'πεύθετ', ἐπεί ῥα μάχης ἐπ' ἀριστερὰ 'μάρνατο πάσης.

M 118: *Asius* hasta Idomenei confossus est,
'ϝίσατο γὰρ νηῶν ἐπ' ἀριστερά.

N 674 sq.: *Hector* dum prope medias Achivorum naves pugnat, non animadvertit
ὅττι ῥά ϝοι νηῶν ἐπ' ἀριστερὰ 'δηϊόοντο
λαοὶ ὑπ' Ἀργείων
sive *laborare sinistrum sui exercitus cornu,* quod insectabantur Idomeneus aliique duces.

N 765: *Hector* in praelium et Achivorum vallum suos cogens Paridem
ηὗρε μάχης ἐπ' ἀριστερὰ δακρυοέσσης.

His igitur locis similis est is unde profecti sumus; ibi enim Venus, quae stat *a parte Troianorum,* postquam a Diomede vulnerata, dein ab Iride e pugnae tumultu abducta est,
ηὗρεν ἔπειτα μάχης ἐπ' ἀριστερὰ θοῦρον Ἄρηα
ἥμενον· ἠερὶ δ' ἔγχος ἐκέκλιτο καὶ ταχέ' ἵππω.
Adiit Martem prope flumen Scamandrum sedentem [1]), qui hastam nubi acclinaverat, — *solidas* enim nubes sibi fingit poeta [2]), — bigas ibi pasci interim sinens [3]), ut mox Iuno [4]).

1) Cf. vs. 36.
2) Cf. E 749—751 Υ 150, 446 al.
3) Per zeugmatis figuram verbum κλίνεσθαι etiam ad *equos* refertur.
4) Cf. vs. 774—777.

Alia, minime tamen contraria, est ratio versuum P 116 et 682, non enim de *Troianorum* ducibus ibi fit sermo, sed de *Menelao*. Hic autem illis locis *respicit* versus naves, a manu igitur sinistra habet flumen:

'στῆ δὲ μεταστρεφθείς, ἐπεὶ ἵκετο ϝέθνος ἑταίρων,
παπταίνων Αἴαντα μέγαν, Τελαμώνιον υἱόν.
τὸν δὲ μάλ' αἶψ' ἐνόησε μάχης ἐπ' ἀριστερὰ πάσης.

et: *ex acie abiit Menelaus, et aciem Achivorum dum oculis lustrat, Antilochum quem quaerit*

μάλ' αἶψ' ἐνόησε μάχης ἐπ' ἀριστερὰ πάσης.

Etiam alia ratio est versuum N 308 sq. et 326, ubi Meriones et Idomeneus *de exercitu hostili* sibi opposito loquuntur. Rogat Meriones, Idomenei comes:

Δευκαλίδη, πῇ τ' ἂρ μέμονας καταδύμεν' ὅμιλον;
ἢ ἐπὶ δεξιόφιν παντὸς στρατοῦ ἢ ἀνὰ μέσσους,
ἢ ἐπ' ἀριστερόφιν;

mediumne hostium agmen invasurus es, an dextrum eorum cornu, an sinistrum (Scamandro vicinum)? Cui Idomeneus respondet: *mediam castrorum partem alii tuebuntur,*

νῶϊν δ' ὧδ' ἐπ' ἀριστέρ' ἔχε στρατοῦ,

tu vero sinistrum hostium cornu pete. De *dextro* hostium cornu tacet [1]), quia ab ea parte minus erat periculi; ibi enim *Achilles* naves et tabernacula habebat; qui licet pugnae non iam esset particeps, sat cito tamen Troianos repulsurus erat si castrorum partem eam, quam ipse obtinebat, adorirentur [2]), neque quisquam dubitabat quin posset repellere. Et *hanc* ipsam ob causam poeta identidem narravit a Scamandri potissimum parte pugnatum esse.

Denique versus quidam bis obvius hic commemorandus est, licet a quaestione in qua versamur sit alienus, ubi Troianorum exercitum aquila praetervolans ἐπ' ἀριστερὰ ἐϝέργειν dicitur [3]). Illic ἐϝέργειν verbum eo sensu est adhibitum quo apud Herodotum Xerxis copiae, montem vel regionem aliquam dum praetervehuntur, ἐν ἀριστερῇ vel ἐν δεξιῇ ἀπέργειν dicuntur haud

---

1) Est ea pars exercitus Troiani quae πρὸς ἁλός excubare dicitur K 428; ἐσχατιὴ πολέμοιο idem locus audit Υ 328 sq.

2) Cf. I 650—655.

3) Cf. M 201 = 219.

uno loco [1]). Aquila, quae *ab oriente* veniens, ut omina quaelibet [2]), frontem aciei Troianorum *septentrionem* spectantium *sinistrorsum* praetervolat, milites habet a parte sinistra. Hoc igitur loco ἐπ' ἀριστερά *aquilae* ratione habita dicitur, non Troianorum.

E 576—579. Paucis verbis defungi licet de his versibus. Occiditur hoc loco Pylaemenes is, qui N 658 etiam inter vivos commemoratur. Hanc molestiam Zenodotus removere conatus est coniectura inepta, nam altero loco pro nomine Πυλαιμένεος sive *eius* qui *in porta hostes manet* = *urbem defendit* substituebat quod nihil est Κυλαιμένεος. Aristarchus *homonymos* viros duos ab Homero commemoratos esse sibi persuasit, et ut hanc rem, quae veri est dissimillima, credibilem certe redderet, cuncta nomina homonyma per totum Homerum sedulo enotabat. Nemo est hodie qui Aristarcho adstipuletur: discrepare alterum versum ab altero inter omnes constat; itaque aut versus N 658 sq. postmodo insertos esse — quod facile potuit fieri — sumendum est, aut ipsum poetam illic memoria esse lapsum, id quod minime inauditae fuit socordiae. „In *Esmond*, Thackeray makes similar errors" (A. Lang), et e Shakespearii Goethii Schilleri aliorum poetarum operibus nihilo leviores errores prolati sunt a Carolo Rothio, Othone Jaegero, aliis.

Nullum igitur, quod aliquam persuasionem habeat, hinc peti potest argumentum ab iis quibus Ilias e variorum carminum fragmentis consarcinata videtur. Neque plus valet Adrastus post mortem [3]) iterum a Diomede occisus [4]), tertium a Patroclo [5]). Nam hic revera utendum videtur ea quam modo commemoravimus doctrina Aristarchi: pro homonymis hos homines habuisse videtur poeta Iliadis.

(*Continuabuntur*).

---

1) Cf. Herodot. VII 43, 110, 112 VIII 35, nec non apud Homerum B 617, 845 Ω 544.

2) Nam sic interpretandi videntur M 238—240.

3) Cf. Z 63.

4) Cf. Λ 333.

5) Cf. Π 694.

DE TIBULLO POETA.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

Qui nuper docta sane et copiosa disputatione demonstravit Tibullum iniuria semper visum esse amorum cantorem praestantissimum, F. Iacobyus professor Kieloniensis, is cum omnino fundamentis a se iactis — et sunt ea solidissima vastissimaque — satis confidere videatur, semel, nisi me legentem fefellit opinio, haud leviter dubitare incipit, ideoque rem, unde dubitatio illa nascitur, obiter tantummodo attingit et quam primum ad alia omnia transit. Sed tota illa disputatio qualis sit primum videndum. Legitur in Musei Rhenani vol. 64 et 65, impletque paginas 86, et novimus paginas illas constipatis literis: si eas ad mensuram editionis alicuius pervulgatae referimus, dici potest vir clarissimus de singulis poetae versibus plus quaternarum paginarum conscripsisse commentarium. En eximiam doctrinam summaque dignam admiratione! Sed quis non sponte intelligit quantae molis fuerit de suo laudis fastigio poetam depellere quem tot saecula amassent maximique fecissent, et ad abiectissimam illam detrudere hominum nationem, qui de ea re quam neque norint neque senserint unquam e variis atque undique collectis laciniis canoras conflent nugas? Et quid de Tibullo nos iudicemus, si verum est quod docet Iacobyus eum modo Horatium, modo Propertium imitatum, carmen scribere coepisse de vitae rusticae felicitate, sed in medio labore illo subito intellexisse, cum ex distichis illud esset compositum, utique aliquid esse inserendum de amore, ut iusta nasceretur elegia,

qualem postularet librorum de arte poetica caput eo pertinens; cumque poetae Romani nullum alium amorem notum haberent quam eum quem nova Graecorum comoedia in scenam introduxisset, ideo Tibullum laudibus illis vitae simplicis, qualis fuit hominum qui Saturno regnante vixerunt, addidisse versiculos quibus nobis ante oculos ponitur adolescentulus aliquis Menandreus, quem mulierculae levissimae amor variis modis vexat et ad omne nocturnorum impellit genus proeliorum. Sed nolo cum docto illo Hercule inire certamen; sentio enim quam infirmus meus sit clipeus et quam brevis gladius. Tantummodo submissa voce plenusque timoris et dubitationis hanc pronuntio coniecturam: esse quasdam res quas satius sit omnino non tangere quam nimis solida ponderosaque obruere atque prosternere doctrina. Esto: Iacobyo iudice e prima Tibulli elegia luce clarius apparet quid esset canere amorem neque scivisse Tibullum neque curasse. Suum amorem, nam mirum aliquid et Tibullo evenit et severo qui eum condemnavit iudici .... fecit enim (et quin fecerit neque ego dubito neque dubitat Iacobyus) Tibullus quinque elegiolas paulo plus centum continentes versus, sed in quibus omnia insunt quae in arte elegiaca splendent nitentque. Nihil unquam apud ullum cantatum est populum quod illis praestet: tam penitus sentit poeta ipsam rem de qua agitur, tantam in promptu habet lepidissimorum copiam ornamentorum quibus eam legentibus commendet. Heinius, ubi in editione sua ad eas pervenit, continere se non potest quin exclamet sermone illo elegantissimo, quo tunc viri docti apud Germanos uti et poterant et solebant:

„sequuntur carmina ad meum sensum mellitissima et venustissima ex tota antiquitate Romana" e. q. s.

neque minus est honorificum testimonium quod iis sermone suo patrio dat Baehrensius, qui inter eos, qui elegiacis Romanis operam dederunt, semper primarium tenebit locum: quamvis enim multa protulerit quae nemini mortalium possint placere

πολλοῖσιν ἐσθλοῖς τόνδ' ἀπωθεῖται ψόγον.

Haec enim eius sunt verba: „es muss ein Dichter ersten Ranges gewesen sein, der diese *anmuthigsten Perlen* römischer Poesie uns geliefert hat".

Atque elegiolae illae, quae suos sibi habebunt admiratores, quamdiu in honore literae erunt, elegiolae in quibus haud facile

dicas arsne maior sit an veritas, *amorem* habent argumentum, non ipsius poetae, sed Sulpiciae cuiusdam et Cerinthi, Graeculi venusti; sed sive poeta Sulpiciam inducit loquentem sive ipse suis verbis amorem eius cantat, omnia semper vitae, semper ardoris plena sunt sinceri. Profecto difficile dictu est in natura rerum, earum praesertim quae ad mentem humanam pertinent

quid possit oriri
quid nequeat, finita potestas denique cuique
quanam sit ratione atque alte terminus haerens

sed hoc equidem confidenter pronuntiaverim tale hominis monstrum exstare nunquam potuisse, qui quamdiu alienos cantet amores omnes omnium saeculorum poetas aut vincat aut certe aequiparet, sed simulatque proprios affectus ad elegias referre incipiat adolescentulus fiat ineptissimus, qui Orbilii sui locos teneat in promptuque habeat sed adeo omnis sit iudicii venustatisque expers ut ne illos quidem ipsos apte possit disponere. Non enim hoc aliquis hic possit uti perfugio ut alii alia aetati poetae adscribat carmina: iuvenem enim vix triginta annorum obiisse Tibullum e Marsi constat verbis [1]):

Te quoque Virgilio comitem non aequa, Tibulle,
Mors iuvenem campos misit ad Elysios

et, nisi constaret, tamen hae elegiolae, quamvis sint perfecti et consummati poetae, tamen iuvenilem prae se ferunt ardorem, auctoremque produnt eius aetatis cuius fuit Tibullus cum librum, qui in editionibus primus est, ederet in lucem, secundum aut ederet aut componeret.

Non ergo sine causa Baehrensius de elegiolarum nostrarum poeta haec pronuntiat:

„Gruppe zweifelte nicht daran dass sie von Tibull's Meisterhand stammen. Allein die Darstellung ist zu ruhig, zu objectiv und streng an die Sache sich haltend als dass man dem stets subjectiven, stets abschweifenden und von einander wiederstrebenden Gefühlen hin und her geworfenen Tibull so etwas zutrauen könnte".

In quo ingeniosissimi critici iudicio haud pauca insunt quae lubenter mea facio. Egregie hic veri Tibulli vera describitur

1) V. Cartaltium Introd. c. I.

indoles. Dicebam me impugnare nolle editam illam firmissimeque munitam stupendae doctrinae arcem quam Iacobyus exstruxit, neque contra eius copias undique ferratas misellam Tibulli elegiam primam defendere ausim. Neque enim quid sibi ea componenda poeta voluisset unquam bene intellexi, neque nunc intelligo. Sed iusto iniquius propter unam elegiam de toto poetae opere Iacobyum statuisse mihi pro certo constat. Ego, si mihi demonstrandum est, quid inter Romanos intersit elegiacos, hisce uti soleo formulis: Ovidius per totam vitam lascivus fuit adolescentulus, qui „quae bene cederent nesciret relinquere" [1]); et nimis bene ei cedebant omnia; ergo, ne tristissimas quidem res tractans serius esse potest sed ludibrio habet et semet ipsum et argumentum suum et vel maxime legentes. Propertius quod semel arripuit argumentum ei totum se dedit ardentissimoque id amplexatur amore; ut est fervido vehementique ingenio ita quaecunque ei in mentem veniunt imagines atque ornamenta poetica — et est eorum ingens numerus — profundit, non omnem quidem negligens ordinem sed ita tamen ut intelligere eum is tantummodo possit qui se in eius insinuaverit familiaritatem .... ergoque eum habeat in deliciis. At Tibullus somniantis instar ab alia specie et cogitatione ad aliam delabitur, cognatam quidem priori sed tamen leviter ab ea discrepantem, donec tandem eo rem deduxerit ut non minus quam qui carmen eius legit unde illud fecerit initium oblitus esse videatur. Vides meum de Tibullo iudicium mire cum Baehrensiano illo concinere. Quod ne de nihilo fictum videatur *unam* eius hic percurram elegiam; qua si ut totam poetae indolem in clara ponam luce mihi contigerit, aequior mihi fuisse videbor iudex quam qui una elegia usus eum turpi condemnavit iudicio. Sumam libri primi tertiam, quae mihi semper visa est ceteris omnibus praestare.

Cohorti praetoriae adscriptum se et cum Messalla ad bellum profectum poeta, in insula Corcyra, ubi in morbum sit implicitus, relictum conqueritur. De morbo illo lamentatur, qui quin sibi sit futurus funestus non dubitat; Isidem invocat quam sua Delia semper tam pie coluerit; „at ego" ait „a patriis potius

1) Sen. Rh. IX, 5.

diis opem petam: o quam felices erant antiqui homines Saturno regnante; tum nulla navis mare sulcabat; at nunc mihi in remota insula est moriendum; — iam paratum poeta habet titulum suum sepulcralem —; una res me solatur quod mihi, fideli Amoris cultori, in campis Elysiis certum est paratum domicilium; est et scelerata quaedam sedes apud inferos: eo deveniunt quicunque Amorem laeserunt; ergo, Delia, etiam atque etiam te moneo casta maneas fidelisque". Iuvat ultimos elegiae exscribere versus, ne referendum mihi eorum sit argumentum, quod nemo mortalium suis invertere possit verbis quin turpiter corrumpat:

At tu casta precor maneas, sanctique pudoris
   Assideat custos sedula semper anus.
Haec tibi fabellas referat positaque lucerna
   Deducat plena stamina longa colu,
At circa gravibus pensis affixa puella
   Paulatim somno fessa remittat opus.
Tum veniam subito, nec quisquam nuntiet ante,
   Sed videar caelo missus adesse tibi:
Tunc mihi, qualis eris, longos turbata capillos,
   Obvia nudato, Delia, curre pede.
Hoc precor, hunc illum nobis Aurora nitentem
   Luciferum roseis candida portet equis.

Atque ex animi sententia tecum hoc, Albi, precamur, candidum pectus! Nam amamus te et ingenium tuum admiramur; verum, heus tu, morbus iste quorsum abiit, quorsum Phaeacum insula, quorsum tu ipse Messallae comes? In nubium, ut opinor, rempublicam avium cantu personantem amoenissimo.

Baehrensianae editionis exemplari, quo uti soleo, elegiarum Tibulli omnium praemisi brevem conspectum quem ad usum meum composui; quem cum conscripsissem totius rei hanc quodammodo summam feci:

Quae nova sint vere fers, Albi, pauca, sed illa
   Lumine quam claro quam proprioque nitent!
Tam lepideque tuas calles adiungere gemmas
   Antiquae gazae, fiat ut *omne* novum.

Non, hercle, ego negaverim saepe admodum esse difficile poetam nostrum per inflexas suas tortuosasque comitari semitas, ut

mirandum non sit identidem viros doctos ad omne transpositionum confugisse genus. Minus etiam negare ausim saepe nos ad desperationem adigi doctrina illa antiquaria qua legentes obruit poeta; istam vero Phoebi laudationem (II, 5) qui enucleaverit „virum putabo", qui ullo modo laudare voluerit „hominem non putabo". Sed multo lubentius declaro Tibullum legenti mihi verum poetam stare ante oculos, qui multis egregiisque virtutibus vitia compenset in carminum dispositione praesertim conspicua. *Gemmas* vero illas, quas dicebam, quo magis agnoscamus, unam etiam percurram elegiam, libri II sextam, quae illarum continet splendidissimam.

„Malbrouck s'en va-t-en guerre". Immo vero: „castra Macer sequitur. Sed huc quoque eum Amor comitabitur; aut si militibus Amor parcit, ego quoque do nomen militiae. Nam et ego fortis sum, sed me clausae puellae fores frangunt debilitantque. O quam miser ego sum; mori vellem nisi Spes me sustentaret — sequitur illius deae praestantissima laudatio sex versus implens — illa mihi promittit Nemesim mihi lenem fore facilemque. Parce mihi, Nemesis, hoc te obsecro per dulcissimae sororculae memoriam ...." Hic inseritur immortale illud episodium de puellula illa saeva morte rapta, quod totum exscribam ne quidquam praeclari artificii pereat:

Parce, per immatura tuae precor ossa sororis:
  Sic bene sub tenera parva quiescat humo.
Illa mihi sancta est, illius dona sepulcro
  Et madefacta meis serta feram lacrimis;
Illius ad tumulum fugiam supplexque sedebo
  Et mea cum muto fata querar cinere.
Non feret usque suum te propter flere clientem:
  Illius ut verbis, sis mihi lenta veto,
Ne tibi neglecti mittant mala somnia Manes,
  Maestaque sopitae stet soror ante torum,
Qualis ab excelsa praeceps delapsa fenestra
  Venit ad infernos sanguinolenta lacus.

„Sed contineo me, ne tristis fiat mea Nemisis, et tristem eam esse nolo, non ita de me est merita; non enim ipsa me tam reddidit miserum, ipsa insons est; malorum omnium sola lena causa est; haec me oppugnat, haec efficit ut anxius identidem memetipsum rogem

Quisve meam teneat, quot teneatve modis.
Tunc tibi, lena, precor diras: satis anxia vives [1])
Moverit e votis pars quotacunque deos."

Atque haec tam variis abundans ornamentis elegia non plus viginti septem implet disticha. Ecquid iure de gemmis dixi efficientibus ut totum quodammode novum existeret carmen? Esto, habemus poetam duorum librorum, in quibus tam multa deprehendimus admiramurque praeclara ut si quid minus placet — dummodo ne nimis doctrinam nostram grammaticam amemus — nosmet ipsos quam poetam accusare malimus. Quid vero si eiusdem esse sumpserimus quinque elegiolas, a libris illis satis diversas, sed in suo genere tam praeclaras ut nulla eos digne sit laudatura aetas? Nonne revera *magnum* nacti erimus poetam, quem numquam nobis eripi simus passuri, etiamsi omnes nostri saeculi coniurent Cratetes Zenodotique eique admoveant rationes illas quas unice veras esse pronuntiaverint qui nunc regii sunt philologi? Et quidni sumamus? Tamquam Tibulli nobis sunt traditae — hoc, per se spectatum, leve est, nam Tibulli nomen prae se ferunt etiam ineptae illae *Lygdami* elegiae et puerilis iste *Panegyricus Messalae*, sed accedit aliquid quod codicibus egregium addat praesidium: de Sulpicia quadam agitur, muliere nobili, quae in tutela est Messalae, quo patrono utebatur Tibullus, et tantum non certum est illum Messalam fuisse Sulpiciae avunculum. Nonne obstinatae sit iniquitatis contendere etiam ut praeclaro hoc titulo Tibullum nostrum spoliemus? Nonne Baehrensius propter discrepantiam quae inter libros et elegiolas intersit illas librorum auctori abiudicans sibi arrogat quod non suae sit dicionis? Rideremus eum si contenderet non unius esse hominis bene Graece et bene Latine scrire; quanto maiore eum rideamus iure definientem quid poeta possit, quid non possit? Sed quid hic Baehrensium impugno? [2]) Nostrae

1) Sic legendum censeo, *vives*, non *vivas*; futurum requirit et syntaxis et sententia: non in votum sed in rei ex votis nasciturae demonstrationem exire hic locus debet; denique *satis* recte cum futuro, male cum coniunctivo iungitur. Quodsi quis dicat *vivas* hic esse ζώης ἄν, is me adiuvet, non refellat. Cur enim poeta elegerit id quod ambiguum esset, reliquerit quod disertum?

2) Olim plerumque elegiolae nostrae Tibullo abiudicabantur, certe Tibulli eas esse negarunt Brouckhusius et Heinius. Praeclara, profecto, nomina, sed me Cartaltii rationes magis movent.

aetatis viri docti, quorum summa iam est auctoritas, Cartaltium dico Iacobyumque, quin elegiolae nostrae Tibulli sint non dubitant. Ad hos ergo provoco donec exstiterit qui ad Baehrensii redire malit rationes.

Profecto magnus poeta fuit Tibullus, sed nobis, sero natae posteritati, talem se in elegiolis multo magis quam in libris exhibet. Has ergo paulo accuratius aspiciamus; sic fortasse in clariore etiam luce eius ponere virtutes poterimus, certe aptam ea res nobis praebebit facultatem de uno alteroque versu nostrae proferendae sententiae.

Prima ergo elegiola poeta Sulpiciae describit veneres, contemplari se eam fingens dum Kalendis Martiis rem facit divinam. Et primis quidem versibus Martem ipsum ad eam advocat, suntque illi versus mirae festivitatis, ibi *tenerorum* lusor amorum terribilem belli deum ludibrio habet:

Sulpicia est tibi culta tuis, Mars *magne,* Kalendis:
Spectatum e caelo, *si sapis,* ipse veni.
Hoc Venus ignoscet: at tu, violente, caveto
Ne tibi miranti turpiter arma cadant.

In quibus illud *si sapis* parum accurate Heinius sic explicat: „si iudicium et sensum elegantiae habes". Nam inest quidem illud his verbis, sed potius subest; quod aperte poeta dicit hoc est: „nisi mavis tua culpa carere spectaculo quo nullum tibi unquam pulchrius est oblatum". Sic proprius illud *si sapis* accedit ad usitatam hanc formulae significationem, ut quem sic alloqueris periculi alicuius vitandi admoneas; eleganter simul et accurate Wunderlichius ad Catulli versum 35, 7:

Quare, si sapiet, viam vorabit

annotat: „si rebus suis satis prospiciet".

Ne quis autem versu 3, de prosodia nimis sollicitus, *sed* legat pro *at,* concessa licentia poetam usum moneo ut ingratum vitaret sonum ignos*scet sed.*

Tum (omitto distichon quod in hac causa minoris est momenti) sic puellae veneres poeta laudat:

Illam, quidquid agit, quoquo vestigia movit,
Componit furtim subsequiturque Decor.
Seu solvit crines, fusis decet esset capillis:

Seu compsit, comptis est veneranda comis.
Urit, seu Tyria voluit procedere palla;
Urit seu nivea candida veste venit.

Haud equidem mirer si quis, ne Tibullum elegiolarum nostrarum poetam faciat, Ovidio eas ascribat. De eo etiam Baehrensius cogitasse videtur cum haec scriberet:

„Im Kreise Messalla's verkehrten doch nicht blosz solche Dilettanten, wie wir sie in Lygdamus, dem Verfasser des Panegyricus, des Culex u. s. w. kennen! Zu demselben gehörten doch auch wahre Dichter wie Ovid und andere".

Nam quod addit:

„Ja, wer will uns verbürgen, dass nich Messalla selbst die Liebe seiner Nichte poëtisch zu verklären unternahm?"
ludere vir praestantissimus videtur.

Certe sex hi versiculi quodammodo colorem quendam habent Ovidianum; sed quam verecunde se intra iustos continet terminos noster. Ovidius vix viginti hic contentus fuisset versibus.

Est et alius poeta, cuius hic recordamur, Propertius. Cui enim non illa *seu* — *seu* in mentem vocant distichon notissimum:

Seu quidquid fecit, sive est quodcunque locuta,
Maxima de nihilo nascitur historia?

Sed nunc quoque uterque poeta est qualis esse solet: vehementior ardentiorque Propertius, lenior placidiorque Tibullus.

Talem ergo puellam dignam poeta clamat rebus quas orbis terrarum fert pretiosissimis. Has quoque sex enumerat versibus (15—20), tum quod quatuor versuum invocatione carmen inchoavit, quatuor versuum invocatione claudit (21—24). Nulla unquam elegia aptius elegantiusque fuit composita. Lubet rem in tabula proponere:

Invocatio ad Martem	II disticha
transitorium distichon	I
Sulpiciae veneres describuntur	III distichis
vs. 13 sq. transitorium distichon	I
Dona Sulpiciae offerenda describuntur	III distichis
Clauditur carmen Musarum et Apollinis invocatione	II disticha implente.

De hac pauca etiam dicenda restant:

21 Hanc vos, Pierides, festis cantate Kalendis,
Et testudinea Phoebe superbe lyra.
Hoc sollemne sacrum multos *haec sumet* in annos:
Dignior est vestro nulla puella choro.

vs. 23 *haec sumet* edidit Baehrensius, sed sensit utique coniunctivo opus esse, nam coniecit *haec visat*, quod nemo, ut opinor, probabit. Quanto rectius codicis Guelferbytani manus secunda *sumat* praebet! Sed ne hoc quidem Tibullus scribere potuit; non enim tolerandum videtur istud „*hoc* sacrum *haec* sumat". Intellexit hoc, ut opinor, Scaliger qui *consummet* legi iubet. Sed huic verbo nullus hic locus est; requiritur verbum quod, ut ita dicam, nullum proprium habeat colorem, sed rem quam simplicissime significet. Praestantissima ergo est lectio quam „Itali" non excogitasse sed servasse videntur: *celebretur*. Vide quam egregie nunc egregiae elegiae decurrat clausula:

Hanc vos, Pierides, festis cantate Kalendis,
Et testudinea, Phoebe superbe, lyra.
Hoc sollemne sacrum multos *celebretur* in annos:
Dignior est *vestro* nulla puella choro.

Nonne suavissime, et ad sensum aptissime, pronomina variantur, interiecto verbo in passivo?

Et quale futurum totum hoc corpusculum eroticum promittit praefatio, quam iam percucurrimus, talem se praebet, uberius promissis etiam, statim quae prima sequitur elegiola: venustissima est facetissimaque. Hic autem non Sulpiciam poeta laudat sed ipsam loquentem inducit: anxia est sollicitaque, nam venatum profectus est Cerinthus. Iam primi quatuor versus rem nos docent quam mox in usum nostrum possimus convertere. Certe tam lepidi sunt ut me quin exscribam non possim continere:

Parce meo iuveni, seu quis bona pascua campi
Seu colis umbrosi devia montis aper,
Nec tibi sit duros acuisse in praelia dentes:
Incolumem custos hunc mihi servet Amor.

Parce meo iuveni: nonne et e tribus hisce vocabulis et e toto huius loci colore, qui materculam deceat dilecto timentem filiolo, *maturam* agnoscis virginem de adolescentulo, vixdum pueritiam egresso, sollicitam? Sequuntur haec:

Sed procul abducit venandi Delia cura:
O pereant silvae, deficiantque canes!
Quis furor est, quae mens, densos indagine colles
Claudentem teneras laedere velle manus?

Hic ego versu 5 semper suspicor non *sed* legendum esse verum *nam*. Quod fortasse non necessarium, dummodo recordemur post enuntiatum *negativum* semper *sed* vernacule ita esse vertendum tamquam si *nam* legeretur. Tamen ad meam me coniecturam statim reducit initium loci quem poeta subiicit:

Sed tamen, ut tecum liceat, Cerinthe, vagari,
Ipsa ego per montes retia torta feram,
Ipsa ego velocis quaeram vestigia cervi
Et demam celeri ferrea vincla cani.

Eadem enim particula tam brevi spatio repetita maculam quandam aspergit tantae venustati, levem quidem sed tamen maculam.

Additque haec quae quam maxime quam sibi tum sit grata futura venatio significent:

Tunc mihi, tunc placeant silvae, si lux mea, tecum
Arguar ante ipsas concubuisse plagas.

Totum hoc ἀπροσδόκητον, haud nego, Ovidiani aliquid habet. In mentem mihi certe hic noti illi versus veniunt, qui et ipsi rem modo commemoratam quodammodo in contrarium vertunt:

Quoque loco tecum fuerim quotiesque, Cupassi,
Narrabo dominae quotque quibusque locis.

Sed tamen in illo quoque adhibendo flosculo quanto verecundior Tibullus, quantoque sincerior! Et quam egregie Sulpicia hoc utitur artificio ut sui erga fidelem virginem officii admoneat puerum, iam levem fortasse:

Tunc veniat licet ad casses, illaesus abibit,
Ne Veneris cupidae gaudia turbet, aper.
Nunc sine me sit nulla Venus, sed lege Dianae,
Caste puer, casta retia tange manu;
Et quaecunque meo furtim subrepit amori,
Incidat in saevas diripienda feras.

Habent haec quoque colorem Ovidianum; sed Ovidius hic quantopere indulsisset ingenio suo (cogita modo de Cephalo et Procride in Metamorphosesin), quantoque ipsa brevitate disertior Tibullus!

Fere totam iam aureolam exscripsi elegiam. Duo tantum supersunt versiculi quibus egregie clauditur:

At tu venandi studium concede parenti
Et celer in nostros ipse recurre sinus.

Hic quoque agnoscimus adolescentulum qui nondum sui sit iuris, immo vero vix robustus satis ut identidem patrem venantem comitari ei liceat. Et, quod simul nos docet totam hanc narratiunculam de Sulpiciae Cerinthique amore non de nihilo fictam sed ex ipsa vita sumptam, videmus Graeculum illum obscuriore loco natum, qui patrem habeat venando quaerentem victum.

Longe aliud est tertiae elegiolae argumentum: aegrotat Sulpicia. Hoc ornamento nullus liber de amore carere potest, sed vide quanta in communi quoque illo atque adeo decantato loco sit praestantissimi poetae ars. Non amatorem inducit querentem de periculo ambobus imminente sed ipse pro iis medicae artis deum invocat. Iam quantum illud sit periculum apparet e repetitione quam primum exhibet distichon:

Huc ades et tenerae morbos expelle puellae
Huc ades, intonsa Phoebe superbe coma.

Et tamquam si nondum sufficiat illa, obtestandi adiicit formulam

Crede mihi, propera

i. e. noli putare me ante tempus metuere: festinatione opus est. Quoque magis deum permoveat, eum admonet honoris, quem nunc possit obtinere:

nec te iam, Phoebe, pigebit
Formosae medicas applicuisse manus.

Memor hic, si recte video, poeta est locorum apud alios poetas (non enim apud Lucilium solum illud olim lectum fuisse suspicor), ubi Apollo se *pulchrum* quidem dici sed neque diis neque hominibus venerabilem videri queritur. Plura sunt in hac elegia quae eodem tendere videntur, et fortasse ad hanc lucem mox locum quendam corruptum sanare poterimus.

Tum quid Apollini sit faciendum sic describitur:

Effice ne macies pallentes occupet artus
Neu notet informis pallida membra color.
Et quodcunque mali est et quidquid triste timemus,
In pelagus rapidis evehat amnis aquis.

Sancte, veni, tecumque feras, quicunque sapores
Quicunque et cantus corpora fessa levant.

vs. 5 sq. *pallentes* .... *pallida.* Tam ineptam repetitionem ab egregio profectam credamus poeta? Non credidit Baehrensius, neque credit Cartaltius, sed hic tamen accipere non audet quod offerunt *οἱ στιγματίαι*, quamquam unice verum illud est: *candida.* In praecedentibus egregie dicitur „effice ne macies pallentes occupet artus" i. e. effice ne tabescat pallescatque Sulpicia; sed in enuntiato „neu notet informis .... membra color" substantivum *membra* epitheton requirit quod *oppositum* sit illi quo substantivum *color* ornatur. Nullum autem aptius quam *candida* illud „Italorum". *Candida membra* formosae sunt virginis integrisque florentis viribus corporis.

Versu 8 quantocius recipiatur Heinsii emendatio *devehat.* Non enim, ut opinor, *fluvii* est *evehere* sed *venti* quidquid leve est in montium tollentis cacumina.

Propter Cerinthum se haec precari sic poeta declarat:

Neu iuvenem torque, metuit qui fata puellae
Votaque pro domina vix numeranda facit.
Interdum vovet, interdum quod langueat illa
Dicit in aeternos aspera verba deos.

Sed subito ad ipsum conversus Cerinthum sic pergit:

15 Pone metum Cerinthe: deus non laedit amantes
Tu modo semper ama: salva puella tibi est.
21 Nil opus est fletu: lacrimis erit aptius uti
Si quando fuerit tristior illa tibi.
17 At nunc tota tua est, te solum candida secum
Cogitat, et frustra credula turba sedet.

Hanc versuum transpositionem, quam numeris additis significavi, nemo nostri temporis editorum tam tenax est traditi quin lubenter ab „Italis" recipiat. Tam multa tamque egregia illi nobis viri iam donaverunt ut satis mirari non possim cur hodierni philologi saepe etiam lenissimas eorum emendationes tam anxie vitent. Quod, quaeso, est istud periculum? An verum esse desiit quod innumeris excussis codicibus pronuntiavit Baehrensius (Tib. Praef. p. IX):

„sane haud raro *praeclara opera* corruptelas antiquas sustulerunt"?

Haud, ut opinor, magnum capiet respublica nostra detrimentum etiamsi iusto saepius erimus obsecuti talibus viris, quorum *praeclara* interdum enituit opera! Sed de ipsis versibus videamus. Haud dissimilis hic nobis Cerinthus depingitur Protesilai Ovidiani, de quo sua Laodamia haec exclamat:

Bella gerant alii, Protesilaus amat.

Hic, si fieri potest, festivior etiam Ovidius quam Tibullus. Certe admodum utilis hic locus est ad demonstrandum etiam in simillimis adhibendis ornamentis quantopere hi poetae inter se discrepent. Quod ideo toties moneo quia semper metuo ne quando Baehrensiana illa suspicio, de qua supra dixi, renascatur. Sed multo maius hoc videtur periculum ne aliquando aliquis nobis obtrudatur imitator Ovidii, qui hasce elegiolas confinxerit. Nobis iam constat harum poetam Ovidio parem et tamen ab eo admodum diversum fuisse. Sed nusquam clarius quam hic apparet quanto ille artificio sibi transitum ad nova argumenta parare soleat. Velut hic aptissime Cerinthi metu utitur ad Sulpiciae fidem confirmandam. Fidelem enim futuram certa spes est eam quae de se haec affirmari legat:

At nunc tota tua est, te solum candida secum
Cogitat et frustra credula turba sedet.

Frustra credula turba sedet. Nihil unquam legi festivius: adsidet Sulpiciae foribus amatorum turba, sed frustra credunt miseri unquam sibi apertum iri ianuam!

Iam exhausit materiem suam praeclarus poeta, clauditque carmen nova Apollinis invocatione:

Phoebe, fave; *laus magna tibi tribuetur in uno*
Corpore servato restituisse duos.

Haec quoque Ovidianum habent colorem, sed subito novi aliquid noster adiicit quod peculiare toti praebeat carmini decus:

Iam celeber, iam *laetus* eris, cum debita reddet
Certatim sanctis *laetus* uterque focis.
Tum te felicem dicet pia turba deorum,
Optabunt artes et sibi quisque tuas.

Sed hic ante omnia turpissima est delenda macula. Nam in servitutem addictus sit lectionibus traditis qui in tersissimo poeta istam ferat repetitionem *laetus* ... *laetus.* Prudenter omnino et lepide annotat Cartaltius: „il semble qu'ici Tibulle ait eu une

raison pour insister sur le fait que le dénouement, joyeux pour les deux amants, le sera aussi pour le dieu sauveur", sed pauperculi poetae est tale requirere auxilium. Nihil enim tam inepte dictum est quin eiusmodi possit defendi explicationibus. Me si roges quid Tibullus scripserit, nihil mihi aptius pro priore *laetus* (nam secundum illud unice verum est) reponi posse respondeam quam *magnus*. Nam ét hoc loco ét, quemadmodum modo dicebam, etiam in primis carminis versibus nobis ante oculos ponitur deus, quem sortis suae poeniteat, quem homines diligant amentque magis quam venerentur metuantque, cuiusque in Olympo ars lenis clemensque sordeat si comparetur cum Iovis, Martis aliorum telis armisque. „At si Sulpiciae salutem attuleris" poeta ait

Tunc te felicem dicet pia turba deorum
  Optabunt artes et sibi quisque tuas.

Profecto praeclara haec praeclari carminis clausula!

Quarta elegiola denuo verba facit Sulpicia. Res enim adest quae sponte eam faciat disertam. Cerinthi alluxit natalis dies. En aptissimam optima quaeque precandi dilectissimo adolescentulo occasionem! Atque sic intimos suos expromere orditur sensus:

En qui te, Cerinthe, dies dedit, hic mihi sanctus
  Atque inter festos semper habendus erit.

Istud *en qui* Baehrensi est, miro hic quoque indulgentis illi studio spernendi id quod simplex nimis videretur, quamvis esset traditum et omnes expleret numeros. In codicibus enim O legitur, quod sensu cassum, *et qui*, sed codex F *qui mihi* exhibet; rectissime: carere enim hic dativo nullo modo possumus; *hic dies te, Cerinthe, dedit* nihili est; *hic dies te mihi dedit* decet puellam totam amori suo deditam. Sed non solum ideo *qui mihi te, Cerinthe, dies dedit* est legendum quia eiusmodi enuntiatum suum sibi requirit dativum, sed quia sic demum nascitur sententia quae ipsam rem clara perfundat luce. Amat virgo Romana Graeculum, vernulam, ut opinor, certe obscuriore loco natum et amat maturior iam puerulum. Num quidquam magis eam decet quam illius pueri diem natalem vocare diem quo ipsa eum nacta sit tamquam dulce aliquod munusculum suaeque vitae suavissimum oblectamentum?

Te nascente novum Parcae cecinere puellis
Servitium et dederunt regna superba tibi.

Adultam fere fuisse virginem suspicor Sulpiciam cum Cerinthus nasceretur, sed iam tum in fatis erat ut post multos alios hic eam nova exureret flamma prae qua priores suos amores contemneret et nihili faceret. Hoc evenisse ipsa sic testatur:

Uror ego ante alios: iuvat hoc, Cerinthe, quod uror,
Si tibi de nobis mutuus ignis adest.

En unum distichon quod si Tibulli est (et quidni, obsecro, eius sit? Quis unquam talium versiculorum poeta sub alieno potuit latere nomine?) satis eum vindicat a Iacobyano crimine. Talemne poetam amori canendo non fuisse idoneum!

Fortunatam se tali amore Sulpicia praedicat

Mutuus adsit amor, per te dulcissima furta
Perque tuos oculos per geniumque rogo.

Leviusculum fortasse est quod moneo, sed nihil contemnendum quod a quavis macula huiuscemodi defendat versiculos; rectissime *per te* edidit Baehrensius, spreta varia lectione *te per*.

Iam ad ipsum genium conversa precatur:

Magne Geni, cape tura libens votisque faveto,
Si modo, cum de me cogitat, ille calet.

Denuo hic quod praestantissimum est „Italis" debemus, qui nobis illud *calet* vel servarunt vel revocarunt ab inferis; in codicibus O *valet* legitur, quod sensu cassum, in F *volet*, quod turpissimum abiectissimumque. Sed minus felices mihi fuisse videntur in coniiciendo *magne* legendum esse eo loco ubi in suis codicibus aut lacunam haberent aut, quod exhibent O, *mane*. Rem acu tetigit Puccius emendatione sua *alme*. Denique *tura* equidem non tangerem, si nulla re extrinsecus allata mihi moveretur dubitatio. Sed *οἱ στιγματίαι dona* praebent, iure ut opinor. Nam si *tura* scripsisset Tibullus, quis unquam in animum induceret ut pro eo *dona* poneret? Contra *dona* a poeta esse profectum, cui supra scripta annotatio *tura* (*thura* dant codices) in textum aberraverit perquam est verisimile.

Sed dum precatur, metus Sulpiciae obiicitur: qui, quaeris. Fortasse inanis, minime tamen a re alienus:

Quodsi forte alios iam nunc suspirat amores,
Tunc precor infidos, sancte, relinque focos.

Iam nunc: agnoscisne adolescentulum vixdum amori maturum, quem se sibi soli servaturam sperat quidem Sulpicia, sed sollicita sperat timorisque plena?

Tantusque timor iste ut iam sui eam misereat; lacrimantis enim et singultientis sunt quae subiicit:

Nec tu sis iniusta Venus: vel serviat aeque
Vinctus uterque tibi, vel mea vincla leva.

Sed laeta timorem spes lenit atque adeo tollit:

Sed potius valida teneamur uterque catena,
Nulla queat posthac nos soluisse dies.

Hic quoque rem acu tetegisse videntur „Itali", qui cum in exemplo suo post *posthac* lacunam haberent, illam voce *quam* explerunt. Minus fuerunt felices qui excogitaverunt *nos*, quod in G et in V a manu secunda legitur, quodque recepit Baehrensius; ingrata enim pronominis repetitio quae inest in *teneamur* .... *nos*, sententia vero relativa a *cetera* dependens lepidissime loci structuram variat. Cartaltius, credo ne quidquam miseris deberet Italis, a Rossbergio recepit *hanc*; mihi vehementer displicet ingratus sonus in *posthanc hanc*.

Nam haud de nihilo natam spem illam sibi persuasissimum habet amans puella:

Optat idem iuvenis quod nos, sed tectius optat
Nam pudet haec illum dicere verba palam.

Ipsa, quae diu iam in Amoris militaverit castris haud sine gloria, nova hac exsultat superbitque victoria; puero rubor genas notat quamvis se victorem sentiat. Hic pudor ut tollatur opus est, iam in amplexus anxie exspectantis advolabit virginis. Sed fortasse ne opus quidem est: si pudorem suum vincere non poterit puer, in tempore aderit Natalis ipse, quem ture et precibus sibi puella reddidit propitium. Hunc ergo denuo invocat:

At tu, Natalis, quoniam deus omnia sentis,
Annue: quid refert, clamne palamne roget?

Unquamne lepidius clausam vidisti lepidam elegiolam? Poterat sane hos versiculos et Ovidius facere (quis praeter eum et Tibullum potuerit non video), sed si fecisset, aliquamdiu etiam, ut opinor, in venustissimo esset immoratus invento ... et sic ultro id corrupisset. Praeclarus poeta noster in tempore se continet.

Atque quemadmodum in toto opusculo omnia quam maximo sunt disposita artificio, sic hoc carmen de Cerinthi die natali respondens sibi habet carmen de die natali Sulpiciae, illo dignissimum simulque aptissimum ad totum libellum claudendum. Quo magis dolendum est quod haud pauca illud commaculant vitia, quae quo modo sint sananda haud facile quisquam pro certo statuat. Totum percurramus, sic aptissime de singulis nostram proponemus sententiam simulque quam praeclarae hic quoque poetae splendeant virtutes indicabimus.

Non loquentem inducit puellam sed pro ea verba facit ipse poeta et a dea, cuius ille dies, optima quaeque precatur. Iam in primo disticho molestiae nihil est:

Natalis Iuno, sanctos cape turis acervos
Quos tibi dat tenera docta puella manu.

Omnia hic sunt verba praestantissimo electa artificio egregieque demonstrant de gravissima iam agi re, quae poetae quam maxime cordi sit. Accedit quod hic rem docemur quam scire nostri magnopere intersit: *docta puella* Sulpicia appellatur, id est carmina facit, nec solum carmina sed quae ipsi Tibullo minime inepta videantur, hoc est cur eius amores sua illustrare arte non dedignatus sit.

Sed sequentis distichi iam prima vox legentem retinet. Est autem illud huiuscemodi:

Tota tibi est hodie, tibi se laetissima compsit
Staret ut ante tuos conspicienda focos.

Tota sanum esse non potest; primum verum non est Sulpiciam totam iam se tradidisse Iunoni Natali: maiorem, ut opinor, sui partem suo servat Cerintho. Neque si verum esset, id sic latine posset significari: *tota tibi est.* Hoc certe sensit Guietus, sed quod reposuit „*tota tua* est" risum movet: sumpsisse id videtur praestantissimus criticus e sui temporis epistolis, quarum illa iam tum fuerit legitima clausula. Aut si ex elegiola 3 (IV, 4) vs. 17 sumpsit, non reputavit peculiare et a nostri loci sententia plane diversum illius esse consilium. Postquam enim Cerinthum his versibus leviter admonuit periculi in quovis amore semper imminentis ne fidem puella rumpat:

Nil opus est fletu: lacrimis erit aptius uti
Si quando fuerit tristior illa tibi

statim addit poeta:

At nunc tota tua est

ubi illud *tota tua* suam sibi vim habet, qua nostro loco plane caret.

Canterus *lota* correxit, ad sensum recte estque lenis sane ea correctio, sed ipsum vocabulum parum decere videtur totius carminis venustatem. Ambabus arriperem manibus Baehrensii *culta,* si certo scirem recte *colendi* et *comendi* verba sic inter se opponi ut illud ad *vestitum,* hoc ad *capillorum ornatum* referatur. Credo tamen ita se rem habere.

Sequuntur duo disticha quae integerrima ad nos pervenerunt. Plena ergo adest et libera admirandi facultas:

Illa quidem ornandi causas tibi, diva, relegat:
  Est tamen, occulte cui placuisse velit.
At tu, sancta, fave, neu quis divellat amantes,
  Sed iuveni quaeso mutua vincla para.

Nemo hic, ut opinor, inconstantiae poetam accusabit, qui modo (in praecedenti carmine) Sulpiciam fecerit suum amorem quam apertissime profitentem sed nunc eam (isto *occulte velit*) inducat reticentem illum celantemque. Alia decent pro se loquentem ipsam Sulpiciam, alia poetam eius causam agentem apud summam dearum; hoc est eandem rem variare non „prodigialiter" sed venustissime: ne levissima quidem colorum discrimina praeclarum nostrum fugiunt artificem. Ad Cerinthum quod pertinet, quem hic *iuvenem* poeta vocat (quod moneo non, hercle, quod metuam, ne quis dubitare possit quin de Cerintho sermo sit, sed quia mox ea res observata nobis utilis esse poterit), quod in praecedenti elegia versu 17

optat idem iuvenis quod nos, sed tectius optat

utcunque dissimulavit Sulpicia, id hic poeta palam proloquitur: Cerintho, utpote puero, nihildum subolere de virginis maioris natu ardore.

Additque hanc rationem poeta:

Sic bene compones: *ullae* non ille puellae
  Servire aut cuiquam dignior illa viro.

Sic plerumque nunc editur secundum „meliores" codices, spernitur quod *οἱ στιγματίαι* praebent *ulli.* At ego hic quoque illis obtemperandum censeo, non propter ineptum quendam „purismum" quem vocant, sed quia incredibile mihi videtur tralaticiam

formam *ulli* sprevisse Tibullum, scilicet ut nobis obtrudere posset ingrate sonans istud *ullae . . . puellae.*

Iam sibi fingit exauditas preces suas poeta, iam mutuo amori ut faveant Superi exoptat:

Nec possit cupidos vigilans deprendere custos
Fallendique vias mille ministret Amor.

Sed hic, ne quid dissimulem, ex arte de poesi amatoria topica locum adhibuit parum hisce aptum amoribus. Etenim *custos* ille nos tantum non cogit de *nupta* cogitare, quam suspicax custodiat maritus. In matrem sollicitam vel gravem avunculum minus ille convenit. Cerinthi vero patrem hic nobis significari caro prospicientem filiolo minime crediderim. Sed in tanta aptissimorum ornamentorum copia facile unum hoc vitium legentem fallit.

Iam ad sacrificium, quod a Sulpicia paratur, deam poeta advocat:

Praecipit en natae mater studiosa quod optat
Illa aliud tacita . . . . mente rogat.

Praecipit en Baehrensius edidit ex Heinsii coniectura. Sed si tanto obloqui fas est viro, hic eum a scopo aberrasse certa mihi stat sententia. Quid enim? In praecedenti disticho:

Annue purpureaque veni perlucida palla
Ter tibi fit libo, ter, dea casta, mero

sacrificium describitur. Num ergo in eo tam insignes sunt *matris* partes ut eam nobis interiectione *en* tamquam primarium quoddam sacrificii ornamentum demonstrari consentaneum sit? Immo vero, commemorari illa potest sed leviter tantummodo atque in transitu, deinde quantocius hinc abire debet neque ulla vel nobis vel filiae exhibere negotia. Habebimus hoc si . . . . sed primum videamus unde Heinsianum illud *en* natum sit. In codicibus est *praecipit et* et *praecipit at,* putavitque Heinsius suum *en* in illud *et* errore librarii abiisse. Sed hic, si quid video, summum criticum fefellit ratio: tam *et* quam *at* sunt emendandi conamina a librariis proposita qui in suo exemplari *praecipit* haberent intelligerentque unam desiderari syllabam ut iustus fieret hexameter. Quorum hic „ipsam rem putavit": *praecipiat* enim legendum est, quemadmodum vidit Drenckhahnius; *opponuntur* inter se mater et filia sic: „praecipiat mater, i. e. „*quamvis* mater praecipiat . . . illa (filia) . . . rogat". Iam habemus lineamenta, quomodo supplenda sit tabula sponte apparet; a codicibus „recentissimis et interpolatis" suma-

mus *quid* pro *quod*, a codicis Guelferbytani secunda manu „interpolatrice" *optet* pro *optat*, aptissimam e tenebris in lucem reduxerimus hanc protasin:

Praecipiat natae mater studiosa quid optet

in qua unum etiam restat vocabulum de quo pauca dicamus: *studiosa*. Leniter hoc epitheto *ridetur* bona mater: is enim locis qualis hic est *studiosus* dicitur, qui intempestiva cura diligentiaque se eorum immiscet negotiis, qui ipsi probe norunt quid sibi sit agendum, quibus nullis opus iam est tutoribus magistrisque. Paulo post hac observatione utemur ad versum quendam corruptum sanandum, nunc nobis iam elucet egregie cum illo *studiosa* coniunctivum concessivum *praecipiat* iungi.

Habemus protasin

Praecipiat natae mater studiosa quid optet.

In apodosi

Illa aliud tacita   mente rogat

parvam reliquimus lacunam, quae quomodo sit supplenda iam videamus. Ad sensum nihil deest, addi tantummodo aliquid potest quod eum exornet, illustret, corroboret. Nihil horum est in Baehrensii coniectura *iam tua*. Immo vero sensu cassum illud est, aut certe plane supervacuum. An iterum sumus docendi Sulpiciam uni Iunoni Natali eiusque sacrificio mentem habere deditam? Quod ne verum quidem est: quamvis enim magni faciat deam illam, pluris ei, ut opinor, Cerinthus suus est, et in ipsa re divina facienda de suo amore potissimum cogitat. Et si verum esset, cur hic illud commemoraretur? Eane causa est cur aliud filia roget quam mater? Et *causam* hic esse afferendam cur suo iure a matre filia dissentiat quis non videt? Utinam hic istud mutandi studium repressisset Baehrensius, nam quod *codicum consensus* praebet ipsum illud est quod solum iam cum sententiae emolumento possit addi: *iam sua*.

Praecipiat natae mater studiosa quid optet,
Illa aliud tacita, iam sua, mente rogat.

Quidquamne poterat excogitari quod salsius esset iocosiusque, ipsique rei de qua agitur accommodatius? Adest sacrificio etiam mater sedula, et, quemadmodum fieri solet, filiae praeit verba anus, talium rerum, ut ipsa putat, peritissima; non intelligit quam intempestivum istud sit studium; non, hercle, ei res est

cum rudi puella quae docenda etiam et manu ducenda sit; iam adulta est illa et in hoc certe negotio ipsa matre multo prudentior: matre opus non est, quamvis multa illa praecipiat, probe novit filia quibus nunc opus sit precibus. Etenim:

Uritur, ut celeres urunt altaria flammae,
Nec, liceat quamvis, sana fuisse velit.

Venustissime sic poeta variat quod modo (el. praec. vs. 5 sq.) ipsam Sulpiciam fecit confitentem:

Uror ego ante alias: *iuvat* hoc, Cerinthe, *quod uror*.

Iam nihil his addi potest praeter aptam clausulam; aptior autem nulla cogitari potest quam qua poeta a dea petat ut se huic amori quam maxime praebeat propitiam. Et talem ab eo additam fuisse clausulam etiamnunc apparet: corrupta enim sunt vocabula sed vel sic perlucet sententia. Traditum est:

Si iuveni grata veniet cum proximus annus
Hic idem votis iam vetus esset amor

nisi quod priore versu codex F habet *sis iuveni* et cod. G a manu secunda *sit iuveni*. Pentameter tantum non sanus, certe facile persanandus lenissima Baehrensii medicina, ingeniose pro *esset* reponentis *exstet*. Idem *ratus* proposuit pro *vetus*, quod melius erat non tangere. De *novo* die natali cogitat poeta, nonne facetissime precatur ut dies ille *veterem* inveniat amorem? Vota efficient ut talis *exstet* ille, quod paulo melius quam deteriorum lectio *adsit* ...... Sed dum scribo haec, dubitare incipio. Certe *exstet* facile in *esset* potuit corrumpi, sed minusne verisimile illud *esset* ex *assit* (quemadmodum plerumque pro *adsit* scribitur) natum esse? Et nonne ipsum illud *adsit* tantum non flagitatur? Post annum denuo Iuno Natalis invocabitur, praebebit aurem praecibus, sed amor, quae nunc invocandi causa — *abest* autem quodammodo ille, quamdiu lentus Cerinthus — tunc *aderit* et aderit *vetus*, utpote qui per integrum annum ceperit incrementum.

Difficilius vero de hexametro quidquam pro certo statuere, certe de eius priore parte. Nam sive ante *veniet* cum Baehrensio inseruerimus *ut*, sive cum Gruppio *ac* vel *et*, inde a particula omnia bene decurrunt. Pro *si iuveni grata* alii alia coniecerunt. Lachmannus *μυστηριῶδες* illud et vere Lachmannianum *si iuveni gratae*; Rigletus *si iuveni gratum*, quod aut sensu cassum aut certe languidissimum. Cartaltius vero e cod. F recepit *sis iuveni*

grata, tamquam si hoc nulli esset obnoxium dubitationi. Non reputavit praestantissimus criticus *iuvenem* esse Cerinthum. An putemus poetam, cum modo (praecl. el. 17) Sulpiciam dicentem fecerit

optat idem iuvenis quod nos, sed tectius optat

subito nunc eodem vocabulo ipsam Sulpiciam significare? Multo ergo, quod ad sensum attinet, rectius reposuerunt

Baehrensius: Diva, veni grata,

Gruppius : Sis, Iuno, grata.

Sed utraque haec lectio duplici mihi laborare videtur vitio. Primum vix credo recte *gratam* dici deam quae *propitia* sit, deinde nimis subito hae preces adiiciuntur iis quae praecedunt: a vocabulo quale est *ergo* incipiendus erat hexameter. Ergone suspicemur non illius hexametri solum caput esse truncatum sed ante eum excidisse praeterea integrum distichon quo poeta a versibus

Uritur, ut celeres urunt altaria flammae,
Nec, liceat quamvis, sana fuisse velit

vehementem Sulpiciae amorem pingentibus ad preces, totum corpusculum claudentes, sibi pararit transitum? Hoc minime esse verisimile statim apparebit. Sed quocunque modo illud sit sanandum vitium, hoc vel sic pro certo statuere nobis licet venustiorem excogitari nullam potuisse clausulam quam qua, hocce iam misso die natali, ad illum qui post annum sit oriturus alludatur. Profecto hoc nemo unquam in mentem sibi inducet ut putet post illud *iam vetus adsit amor* quidquam periisse.

Integrum (nam pauca illa quae indicavimus vitia poetae mentem nunquam obscurant) ad nos totum opusculum pervenit summamque in eo conficiendo limandoque a poeta adhibitam diligentiam statim nobis vel obiter illud aspicientibus apparet. Ne Archimedes quidem ipse accuratius potuisset describere. Medium locum omnium longissima tenet elegia: ipse ibi poeta loquitur; neque mirum eam ceteris paulo evasisse longiorem (26 versuum est), rem enim gravissimam tractat, morbum Sulpiciae. Et, quoniam in medio posita est, quodammodo iure suo supra ceteras eminet. Ab utraque parte elegiam habet qua Sulpicia ipsa verba facit, ambae 44 praebent versus; quae praecedit 24 est versuum exhibetque Sulpiciam conquerentem

de Cerintho venatum profecto, quae sequitur Sulpiciam 20 versibus nobis Cerinthi diem natalem celebrantem ponit ante oculos; denuo tres hae elegiae ab utraque parte elegiam habent in qua poeta loquitur, hae quoque 44 implent versus iterumque praecedens 24, sequens 20: illa poeta describit Sulpiciam qualem eam est contemplatus Kalendis Martiis, hac poeta eius diem natalem cantat. Non amo in disputationibus philologicis figuras illas numeris impletas: plerumque enim illae legentes perturbant magis quam edocent, aut rei demonstrandae inserviunt quam veram esse vix ipse earum auctor credere possit. Verum hancce mihi considera tabulam:

I	**Poeta** de S. rem divinam faciente	24 versus		44 (I–V)
II	**Sulpicia** de Cerintho venante	24 versus	44 (II–IV)	
III	**Poeta** de Sulpiciae morbo	26 versus		
IV	**Sulpicia** de C^{i} die natali	20 versus		
V	**Poeta** de S^{ae} die natali	20 versus		

concedes, ut opinor, luce clarius apparere poetae iam ab initio certum stetisse consilium libelli componendi, qui in se teres esset atque rotundus, atque praeclare ei rem cessisse: nihil unquam vidimus limatius perfectiusque. Equidem cum Iacobyo Cartaltioque Tibullum fuisse illum mihi habeo persuasissimum. Sed id dum mecum volvo, vix verba invenio quibus eum satis digne laudem. Ille poeta qui tamquam in somnio „sensim sine sensu" ab alia ad aliam aberrare soleat imaginem, donec tandem eo sit delapsus, quo neque ipse potuerit suspicari neque quisquam eorum quos secum per varia illa sed tamen inter se cognata et omnia amoenissima spectacula traxerit, subito fit artifex subtilissimus qui eximia diligentia lepidissimos suos disponat lapillos, et dum molesto hoc perfungitur labore tamen nullam amittit virtutum earum quae verum faciunt poetam; vivunt omnia spirantque et, quod maioris in hac re momenti etiam, multa ipsum illum nobis ante oculos Albium ponunt, quem iure tantopere amamus, quem ceteris omnibus poetis magis in deliciis habuisse videntur aequales. Profecto tantus artifex si nobis in aliqua elegia minus probatur, est cur nosmet ipsos potius quam illum dormitare suspicemur!

Nil admirari; haec summa iam in philologica arte lex esse videtur. Ridentur fere qui otiose desidentes aliquo delectantur

poeta latino. Opus esse clamant viri docti ut accurata sedulaque inquisitione quo modo quodque natum sit carmen efficiamus, quid sibi eo pangendo proposuerit poeta in clara ponamus luce, denique ut unde singula ornamenta, etiam minutissima, collegerit ille investigemus. At ego ad bene intelligendum carmen aliquod utique necessarium esse eius originem in promptu habere vix crediderim, aut nullum unquam carmen exstitit exsistetve quod quisquam legentium intelligere possit. Illa enim nota esse potest soli poetae ipsi, ceteri omnes coniecturas de ea facere possunt, quae quamvis sint ingeniose excogitatae solidisque confirmatae argumentis, semper periculum erit ne inveniatur id quod nusquam terrarum fuerit unquam. Etenim prudens dictum illud quod cuivis in mentem venit, qui subtilem aliquam audit disputationem „ingeniosius quam verius" quid significet norunt qui sermonis latini paulo interiorem aliquam sibi pararunt notitiam. Atqui illud „ingeniosum quidem sed non verum" admonere nos potest ne nimium tribuamus doctrinae illi quae in poetis quoque tractandis admirari vetet, scire conari iubeat, tamquam si omnia possint ad geometriae exigi normas [1]). In inquirendo vero loco unde vel minutissimum quodque sit prolatum ornamentum qui modum non tenet semper et ubique rem eo deducet ut nos doceat omnia quae Graeci Romanique scripserunt auctorem habere ... Cadmum illum qui primus e Phoenicia literas attulerit. Contra si quis aliquod carmen revera amat, in deliciis habet, admiratur, si quis poetae alicuius voce delenitur, si verba eius ita tenet memoria ut evelli non posse videantur, non est cur dubitet quin id quod voluerit poeta aliquatenus certe sit assecutus. In poetarum studio *amare est intelligere.*

Sed hic eo contenti esse non possumus. Elegiolae enim illae, quas iam perlegimus, quamvis nobis venustae, pulchrae, admirabiles videantur, tantum non cogimur praeterea de earum cogitare origine. Nam supersunt praeterea ipsius Sulpiciae versiculi, quorum Cerinthus est argumentum. Iam brevitati simulque perspicuitati consulentes his *epistolia* dabimus nomen, quod

1) Ludicrum dedi exemplum carminis illis ipsis magnopere probati qui non solum originem eius ignorarent sed, quod multo etiam iocosius, falsissimam sibi eius originem animo finxissent, in *Decennii* mei *poetici* praefatione p. VII sq. Secundum id quod supra dixi illud exemplum sumpsi e meis ipsius carminibus.

apte a suo Catullo sumpsit Baehrensius, ita enim scripti sunt; Tibulli de Sulpicia carmina *elegiolas* appellare pergemus. Elegiolas autem epistolia statim excipiunt, ergo qui illas perlegit, haec quoque est lecturus et fieri non potest quin quae inter illos intercedat ratio libellos rogare incipiat. Nam aliquam intercedere rationem certo est certius, neque unquam quisquam credidit vel crediturus est fortuito esse factum ut alter libellus tam multa cum altero habeat communia. Immo quod in epistoliis breviter simpliciterque dictum significatumque est id in elegiolis cum cura disponitur, amplificatur, exornatur, constat ergo harum poetam illis tamquam rudi materia esse usum in qua ingenium suum artemque excerceret. Quae res quam egregie ei cesserit iam vidimus. Sed non opus est ut diu in hac quaestione immoremur. Est enim hic mira quaedam et rara inter philologos concordia, eaque fuit iamdudum. Sulpiciam quandam fuisse quae revera adolescentuli obscuro loco nati, cui Cerinthus verum nomen erat, amore capta esset inter omnes constat. Atque Sulpiciam veros animi sensus chartae mandasse non ut in vulgus notescerent sed ut quae pectore clausa tenere iam non posset non solum *γῇ τε κοὐρανῷ* narraret sed etiam certis quibusdam hominibus, quibuscum vivere consuesset, quam apertissime exponeret consentiunt omnes. Neque ipsa Sulpicia quae fuerit iam dubitatur: quidni enim sit filia illius Sulpicii, quae Valeriam duxit uxorem Messalarum sororem? Ipsa enim Sulpicia se a Messalla custodiri haud tecte conqueritur: quis potius eo iure utatur quam avunculus puellae, cuius mater oommemoratur (non ab ipsa quidem sed a poeta qui eius epistolia exornavit), siletur pater? Sic simul intelligitur quo modo epistolia in corpus Tibullianum sint recepta: e domo enim Messallae, quo patrono usus est Tibullus, sunt profecta. Neque mirum ea sic in Tibulli pervenisse manus.

Hactenus ergo diu communis quidam fuit inter viros doctos consensus. Unum etiam deerat ut tota res sicut gesta est in clara poneretur luce, utque quomodo ex epistoliis natae essent elegiolae iam plane constaret. Hoc autem lepidissime indagavit venustissimeque, ut solet, exposuit Cartaltius. Sulpicia versiculis aegram suam mentem quodammodo est solata; illos non ad amatum misit puerum, sed cum non posset non sentire eos, quamvis rudes essent parumque limati, tamen propter ipsum,

quem spirarent amorem, minime esse abiiciendos, Tibullo, poetae clarissimo suique avunculi clienti, eos tradidit tamquam materiem e qua iustum efficeret corpusculum poeticum. Lubet ipsa ingeniosissimi viri exscribere verba; nullus enim in egregio libro locus est qui illi praestet [1]).

„Ce sont des effusions, qu'elle a consignées pour elle-même, mais qu'elle n'a pas fait tenir à l'interessé. Or elle les a rédigées en vers; ces vers sont précieux pour nous; ils nous revèlent l'âme fière d'une patricienne, qui se donne sans se dégrader à quelqu'un qu'elle juge digne d'elle malgré la différence des conditions, impérieuse, hautaine, tendre et délicate. En a-t-elle senti tout le mérite? L'amoureuse satisfaite a-t-elle eu quelque vanité d'auteur? Cela est possible puisqu'elle les a conservés. En tout cas il semble qu'elle ne les a pas considérés comme le témoignage suffisant d'un si beau roman; après y avoir mis une préface, elle les a transmis à un poète de profession, pour qu'il les transformât en élegies régulières, en une oeuvre d'art qui lui fit faire figure devant la postérité."

Equidem lubenter haec mea facio. Multo enim mihi verisimilius videtur *rogatum* a Sulpicia Tibullum quae illa sic temere in chartam coniecisset ita expolivisse ut iustarum elegiarum iustum nasceretur corpus, quam, cum forte epistolia Sulpiciae ad Tibullum essent allata, nescio quo modo in mentem venisse praeclaro poetae posse hinc aliquid fieri quod idoneis de arte poetica iudicibus probaretur. Sed quocunque modo in animum induxerit Tibullus ut Sulpiciae Cerinthique amores suis illustraret versibus, egregie ei rem cessisse quis negaverit? Quaecunque ei suppeditavit Medea illa animo aegra amore saevo saucia, ea omnia venustissime in suum usum convertit, exornavit, supplevit, auxit, postremo struxit opusculum poeticum tam accurate compositum dispositumque ut in literis latinis nihil eo nomine par ei haberi possit. Et cum tanta cura ille libellus limaretur, nihil tamen peribat eorum quae et nobis epistolia legentibns placent et haud dubie Tibullo quoque placuerunt; nihil usquam putidi deprehendis, nihil quod magistellum sapiat; non inanes tibi umbrae proponuntur sed vivi Cerinthus Sulpi-

1) Tibulle et les auteurs du Corpus Tibullianum par A. Carthalt. Paris Colin 1909.

ciaque stant ante oculos. Sed quaecunque sunt libelli Tibulliani virtutes, et multae eae sunt eximiaeque, tamen est cur Sulpiciae epistolia pluris etiam faciam. Elegiolas illas nisi haberemus, deesse nobis aliquid vix sentiremus, sed integra staret et inconcussa literarum latinarum aeterna illa gloria, quam nihil delebit unquam obscurabitve. Sed quae chartae mandavit Sulpicia si periissent, amissemus aliquid quod semper et ubique fuit rarissimum, in literis vero Romanis propemodum exstat unicum. Saepe queruntur homines quod apud scriptores poetasque latinos omnia nimis sint artificiosa, quod semper et ubique illi eorum quae in schola didicissent in librisque suis legissent adeo fuerint memores ut saepe canerent scriberentque quae neque vidissent neque experti essent unquam. Et, dummodo in ea re modum ne excedant, iure queruntur. Omnino apud quemvis poetam latinum difficile dictu est quid verum atque ex ipsa vita sumptum sit, quid secundum topicae artis praecepta fictum atque exornatum. At in Sulpiciae epistoliis nihil est quod non ipsam vitam nullo fucatam referat artificio, ipsumque illud quod in Tibulliano opusculo laudamus admiramurque maxime, id omne a Sulpicia sua habet: illa ei vivos illos spirantesque praebuit homines, huic acceptum est referendum quod veros quoque quosdam Romanae mulieris amores nobis cognoscere licet. Accedit aliquid quod epistoliorum pretium mirum quantum auget. *Mores* certi populi certaeque aetatis qui cognoscere cupit, is, si sapit, praecipue dabit operam ut quatenus *corrupti* et *depravati* tunc mores fuerint quam accuratissime definire possit. Nunc qui antiquos perambulat Pompeios, cum ad locum illum aediles metuentem pervenit, eius fores clausas videt et a duce suo audit neque pretio neque precibus ut aperiantur posse impetrari. Si hospes ille est vir qui antiquitati Romanae dat operam, vehementer dolet hac quoque in re obtemperatum pudicitiae illi Anglicae, non, hercle, quod verbis obscenis turpibusque imaginibus tantopere delectetur sed quia suis oculis quomodo aetate imperatoria vixerint municipii modici incolae videre cupit. Hic ceterorum domicilia nihil eum quod sit magni pretii docent: frugi alicuius coci pistorisve vitam tunc eandem fere quam nunc fuisse vel sic lubenter credit; sed multum proficeret, si quodammodo lenones lupasque et qui inter eos vitam degere

sint soliti praesentes posset contemplari. Hoc est cur in praeclaro illo Museo Provinciali, quod Augustae Trevirorum est, inter tot res cognitu dignissimas, quas illud egregie dispositas visentibus exhibet, nihil philologum magis moveat quam quae eo sunt allata ex officina falsarii, qui venae deterioris nummos pro aureis vendendo rem fecerit: haec enim insigni eum docent exemplo mores Romanos cum omnibus suis vitiis etiam in extremos imperii penetrasse angulos. Epistolia autem nostra viva veritatis voce testantur aetate Augusti fieri potuisse ut femina Romana summo loco nata non solum Graeculum aliquem vernam deperiret sed etiam amorem suum palam proloqueretur, nec proloqueretur solum sed etiam gloriaretur illo, tantumque afuisse ut eam aversarentur qui eundem inter cives tenerent locum, ut qui apud illos in summo esset honore poeta dignissimam illam putaret materiem cui illustrandae caeleste suum ingenium adhiberet. Tum demum intelliget cui se labori adcinxerit Augustus cum moribus Romanis emendandis operam dare inciperet. Profecto non unam ob causam operae pretium videtur epistolia cum pulvisculo excutere. Quod hic eo lubentius faciam quia haud ita pauca mihi afferre posse videor ad versus quosdam emendandos rectiusve interpretandos. Qua in re si me non fefellerit spes, etiam elegiolis aliquid lucis attulisse videbor. Age iam percurramus omnia! Initium facimus ab eo quod in codicibus et editionibus secundum tenet locum; ab eo enim res ipsa initium cepit. Hoc primum fecit Sulpicia, ultimum vero id quod nunc primum ponitur. Id si primus mortalium vidit Cartaltius, non solum ingenium viri praestantissimi admiror, sed etiam, atque, si fieri potest magis, verecundiam, qui non disertis llud proloquatur verbis: iure invento suo gloriatus esset, tam lepidum illud est tantaeque in hisce disquisitionibus utilitatis.

Incipit ergo legentes facere certiores Sulpicia de periculo quodam sibi imminenti; hoc nisi in tempore arceatur, de se et amore suo actum esse conqueritur. Metus enim est ne a Cerintho suo divellatur idque eo die quem laetissimum fore sibi promiserit. Primum enim distichon est huiuscemodi:

Invisus natalis adest, qui rure molesto
 Et sine Cerintho tristis agendus erit.

Hic de utrius die natali sermo sit quaerimus etiam? Quis,

obsecro, haec legens: „odi natalem istum qui (mihi) agendus erit sine Cerintho" semet ipsum cogere poterit ut de *Cerinthi* cogitet die natali? Hoc posse videntur viri docti, quos novicius iste exagitat morbus, quam *ἰταλοφοβίαν* appellare lubet: dummodo ne a miseris illis Italis quidquam accipiant, quidvis perpeti et quidvis credere sunt parati. Atqui versus cuiusdam, de quo paulo post erit agendus, lectio quaedam Italorum exstat quae si recipitur luce clarius apparet hic quoque de *Sulpiciae* agi die natali; ergo id ne fiat, hic res eo est detorquenda ut *Cerinthi* dies natalis significetur. Quasi vero quisquam si quem audit querentem: „mihi dies natalis erit peragendus sine uxore," putare possit eum non de *suo* sed de uxoris loqui die natali! Mox rei quam hic defendo non minus certum indicabo argumentum.

Omnino tristis ea res puellae videtur; sic enim rogat:

Dulcius urbe quid est? an villa sit apta puellae
  Atque Arretino frigidus amnis agro.

In pentametro equidem semper suspicor Sulpiciam scripsisse *Arretini* ,.. *agri.* Quare enim hic ablativum posuerit a certo usu sine ullo versiculi sui emolumento, immo cum gravissimo damno, recedens?

Quis ille sit qui sibi illud paret periculum et quo id faciat consilio ipsa nos docet lepidissimo qui sequitur versiculo:

Iam, nimium Messala mei studiose, quiescas.

Quam vim illud *studiose* hic habeat egregie nos docet Tibulli distichon quod modo ita emendatum protulimus:

Praecipiat natae mater studiosa quid optet:
  Illa aliud tacita, iam sua, mente rogat.

Quemadmodum illic mater, sic hic Messalla *incepte studiosus* inducitur, qui de muliere matura iam sit sollicitus eamque suo die natali rus abducere velit ne illum cum amatore suo laetius peragat quam gentium Sulpiciae Valeriaeque ferat gravitas.

Lepidissimum hunc hexametrum pentameter excipit, qui nunc misere corruptus circumfertur. Sed minime de eo desperandum videtur. „Optimi" enim codices haec habent:

Neu tempestivae saepe propinque viae.

Quae quoniam plane sunt sensu cassa videamus ecquid Itali nobis possint prodesse. Hi autem pro *neu* dant *non,* quod certe nos docet, si id docendi etiam sumus, praeclare Robertum Un-

gerum pro *saepe* reposuisse *saeve*. Restat *intempestivae viae* quod corruptum esse demonstrat genitivus ille a nullo substantivo verbove dependens. An putemus *quiescendi* verbum unquam cum genitivo fuisse constructum? Sed hic vix ulla emendatione opus est: *tempestivae* enim natum est e *tempestiva ē*, quod cum semel in unum vocabulum coaluisset, simul istud *viae* peperit. Ne quis autem miretur hic nullum adiectivo *tempestivus* addi dativum, hunc exscribo locum e Livio (V, 12): „orationem tempestivam de concordia ordinum." Iam lepidissimum ab inferis rediit Sulpiciae distichon:

Iam nimium, Messala mei studiose, quiescas,
  Non tempestiva est, saeve propinque, via.

Cur autem non tempestiva illa sit via ipsa docet haec addens:

Hic animum sensusque meos abducta relinquo
  Arbitrio quamvis non sinis esse meo.

Hic equidem mordicus retineo codicum A et V lectionem *quamvis* pro qua cur Baehrensius e codice G receperit *quoniam* me fugit. Etiam minus intelligo cur idem *quom me* malit. Egregium enim illud *quamvis* toti disticho praebet sensum hunc: quamvis operam des ut mihi adimas libertatem, nunquam poteris prohibere quominus mente animoque illic sim ubi Cerinthum meum esse novi.

Sed sublatum esse illud periculum e primo iam sequentis poematii cognoscimus disticho. Gaudio enim exsultans amatorem suum ibi rogat Sulpicia:

Scis iter ex animo sublatum triste puellae?

Additque:

Natali Romae iam licet esse **suo.**

Laeti lubentesque illud *suo* ab Italis recipimus, ceteri dant *tuo*, unde nata absurda illa primi praecedentis epistolii distichi interpretatio, quam modo notavimus. Gaudiique sui iustam hanc profert causam amoris plena mulier:

Omnibus ille dies nobis genialis agetur,
  Qui nec opinanti nunc tibi forte venit.

Iterum hic „praeclara" Italorum illa elucet „opera". In „melioribus" codicibus horum versuum prior sic legitur:

Omnibus ille dies nobis natalis agatur

quod Cartaltio probari vix ipsi affirmanti crederem; suspicor imprudentem eum ita edidisse. Quis enim unquam tam ineptus fuit ut sic loqueretur: „natalis ille dies nobis natalis agatur"? Nam cum proxime praecedat vox *natali*, nil refert utrum *ille dies* an *ille dies natalis* legatur. Quae solet esse omnium in codicibus vitiorum causa ea hic quoque exstitit: *mens* librarii aberravit ita ut vocabulum, quod ei *sententia* loci subiiciebat, sponte e calamo exiret simulatque vocabulum illi aliquo modo simile scribendum esset. Quid Tibullus dedisset Itali viderunt: *genialis*, pro quo vix poterat quia ab oscitante librario *natalis* daretur. Aut natum est istud *natalis* ex *annotatione* vocabulis *ille dies* adscripta. Sed recepta Italiorum correctione unum etiam restat: ut pro *agatur* rescribamus *agetur*. Non enim festiva illa turba quam, ut olim Clodia, secum Sulpicia habet, quamque verbis *omnibus nobis* significat, *admonenda* est ut hilariter illum sumat diem, sponte id *faciet*, quod futurum lepide sic Sulpicia praedicit:

Omnibus ille dies nobis genialis agetur.

Baehrensius pro illo *genialis* legere maluit *tam laetus*, scilicet ut ultimo epistolii versu

Qui nec opinanti nunc tibi forte venit

qui in *quam* mutare posset. Sed hic quod codices praebent nullo laborat vitio; illud autem eiusmodi est ut a Baehrensio, qui cum omnibus nostrae aetatis Italophobis ipsam rem de qua agitur prave accepit, intelligi non potuerit. Hic enim versus vel firmissimum praebet argumentum de *Sulpicae* hic agi die natali. Etenim si exspectasset Cerinthus *suum* diem natalem absente Sulpicia tristem fore, non posset dici ei *venire* dies natalis remanente in urbe Sulpicia. Contra si verum est quod nobis Itali praebent — et quin verum sit dubitari qui potest? — idem illud egregie dicitur. Qnid enim? Iam miser ille adolescentulus magnae tristitiae conceperat animo imaginem: se Sulpiciae die natali solum in urbe fore, illa rus abducta. At subito laetissimus ad eum perfertur nuntius remansuram Sulpiciam diemque illum sibi fore festivissimum. Nonne revera nunc *nec opinanti venit* dies ille?

Amantium irae amoris integratio, nullaque amatoria fabula omnibus est numeris absoluta nisi inter amantes exsistunt suspiciones iurgia rixae. Ergo et Sulpiciae obiicitur metus ne sibi

paelex sit exorta, graviterque et acerbe de ea re cum Cerintho suo expostulat. Primum novi epistolii distichon sic est traditum:

Gratumst securus multum quod iam tibi de me
Permittis, subito ne male inepta cadam.

Sed dubitari nequit quin Heinsius pro *permittis* coniiciens *promittis* rem acu tetigerit. Nam *multum sibi de aliquo permittere* Belgicum quidem est („zich veel ten opzichte van iemand veroorloven") et fortasse etiam Gallicum Germanicumve: Latinum non est. At *promittis* egregie huc quadrat: *multum sibi de aliquo promittere* est: optima quaeque de aliquo exspectare, illum, quidquid evenerit, sibi amicum mansurum fidelem sibi habere persuasum. Quid autem Sulpiciam nostram magis decet quam exclamatio illa: „gratumst quod tibi iam multum de me promittis"? Iram suam ironia obtegit admodum perlucida. Nam vera haec eius mens est: „perfide, itane de te merui? haeccine meae in amore constantiae merces ut iam alio te conferas, cum tibi sit persuasum me ne sic quidem peccaturam rivalesve tibi praelaturam?"

Nunc omnia optime se habent:

Gratumst, securus multum quod iam tibi de me
Promittis subito ne male inepta cadam

dummodo recordemur quae hic loquatur. Artem enim Sulpiciae — si recte hic de *arte* loquimur — nemo unquam salsius rectiusque descripsit quam Gruppius, singulari acumine vir, qui nunc iusto magis contemnitur negligiturque: „*muliebrem sermonem* in versibus eius agnosci dixit („das weibliche Latin"). Nam sic res se habet: versus facere quid sit haud ignorat, sed non semper invenit id quod praesenti rei sit aptissimum; accedit quod tanto abripitur ardore ut sibimet imperitare nequeat: suis se verbis impedit, haeret interdum, titubat. Ex ipsis eius apparet verbis id quod modo dicebam, veram, quam in plerisque elegiis frustra quaerimus, in epistoliis illis spirare vitam. Velut hic sic sunt iungenda verba: *securus ne cadam*, ut *securus* sit accipiendum tamquam si esset *non anxius, non metuens*, structura admodum contorta et insolita.

Iam quae sit illa Sulpiciae aemula, certe qualem sibi eam fingat Sulpicia quid quaerimus? Ipsa loquitur res: e faece mulierum esse debet. Quod sic Sappho nostra declarat:

Sit tibi cura togae potior pressumque quasillo
Scortum quam Servi filia Sulpicia.

Hic equidem nullam video causam quidni *Sulpicii* legamus: probe ipsa intelligere potuit quanto illud esset aptius venustiusque. Sed multo gravius in hisce versiculis remanere debebit vitium quod ego tollere nec possum nec volo: ipsa enim sic scripsit Sulpicia *pressum quasillo scortum*, quod admodum est ridiculum. Quasilli enim quae fuerit forma neque novi neque curo; scire satis est *lanae* continendae fuisse destinatum; *manu* ergo tenebatur, quemadmodum est in versu Propertii, ubi ex palmari Burmanni emendatione hoc de se narrat Hercules:

Et manibus duris apta quasilla tuli

ut satis sit absurdum sibi fingere mulierem quasillum humeris vel capite portantem. Neque, ut opinor, sibi finxit Sulpicia, sed quemadmodum apud Ovidium legitur:

Cantantis pariter pariter data pensa trahentis
Fallitur ancillae decipiturque *labor*

ita illa hic de *penso* cogitavit *gravi*, ut est apud eundem Propertium:

Et graviora rependit iniquis pensa quasillis

volebatque durum *gravemque* ancillae significare *laborem*, sed eum ita significavit ut legentibus non posset non movere risum.

Sed solatur se eo solatio quo uti solent mulieres de amatoribus perfidis poenam sumere cupientes. Ultimum enim distichon sic in „optimis" legitur codicibus:

Solliciti sunt pro nobis quibus illa dolori est
Ne credam ignoto maxima causa toro.

Hic importunum istud *credam* certa emendatione *cedam* sanavit Statius. Restat *dolori est* quod nullam admittit interpretationem. Sed recepta lenissima Rigleri coniectura *dolori* totum persanatur distichon. Hoc enim vult Sulpicia: „solliciti sunt pro nobis ne ignoto cedam toro ii quibus illa est maxima doloris causa" ut pronomine *illa* Cerinthi significetur perfidia. Hic quoque prae iracundia sibi ipsa imperare nescit Sulpicia; non loquitur sed balbutit. At quid sibi velit minime est obscurum; tritum istud et pervulgatum Cerintho minatur

Mene ergo haud vis habere?
Benest: et sunt alii

quemadmodum me puero ancillae nostrae cantare solebant.

Ut iustum existat corpusculum de amore poeticum etiam aegrotare debent amantes aut certe eorum alteruter. Rem ipsam sibi a Sulpicia traditam servavit Tibullus, Sulpiciamque nobis exhibuit in morbum implicitam. Sed quod ille viginti sex versibus pulcherrimis exornavit id illa brevi epistolio declarat quod hic exscribam:

Estne tibi, Cerinthe, tuae pia cura puellae
  Quod mea nunc vexat corpora fessa calor?
A! ego non aliter tristes evincere morbos
  Optarim quam te si quoque velle putem.
At mihi quid prosit morbos evincere, quom tu
  Nostra potes lento pectore ferre mala?

Vix quidquam in his mutandum fuit. Versu 5 rectissime *at* a codice F recepit Baehrensius; Cartaltii hic ego rationes non intelligo: dat enim *an*; sed quid istud *an quid* sibi vult? Eodem versu *quom* Baehrensii est; codices *quod* et *quid* habent; Scaliger *ubi* coniecit; equidem nescio an optimum sit *si* quod codicis V secunda manus exhibet. Cetera omnia sana sunt et perspicua, non tamen ab omni parte probanda. Versu 4 praestaret *si te quoque* quam *te si quoque,* sed ipsa hic vocabula perturbasse Sulpicia videtur. At hoc levius; multo gravius est vitium in verbis *morbos evincere,* quae tamen puellae nostrae admodum placuisse videntur, quae ea etiam repetierit. Sed non sunt huius loci. Quid sit *morbos evincere* docere nos potest poeta multo exercitatior Ovidius, qui in narratione de Argo haec habet:

ille tamen pugnat molles evincere somnos.

Recte ergo *morbum evincere* is dicitur qui animo firmo obstinatoque infirmum corpus suum perdurare cogit, non is qui dis bene iuvantibus sublevatur viresque suas recuperat. Sed amor non curat minima.

Amator exclusus vel ab amica relictus deceptusve suum sibi locum in elegiis habet amatoriis et, si non adest, fingitur. Sulpicia vero nostra numquam quidquam fingit: usus ei suppeditat locos quibus opus est. Ipsa amatorem suum reliquit idque eo tempore cum eum totum suis iam teneret vinculis obstrictum. Mox tamen stultitia sua atque adeo dementia intellecta tantum

non prosternit se ante pedes eius seque his excusat defenditque versibus quos pectore prompsit ab imo:

Ne tibi sim, mea lux, aeque iam fervida cura,
Ac videor paucos ante fuisse dies,
Si quicquam tota commisi stulta iuventa
Cuius me fatear poenituisse magis,
Hesterna quam te solum quod nocte reliqui,
Ardorem cupiens dissimulare meum.

Totum statim exscripsi epistolium, idque non unam ob causam. Primum versui tertio grammaticorum illud σημείωσαι appingo ne quem illud *tota iuventa* fugiat. Tota iuventa! agnoscisne mulierem iam paulo maturiorem? Quis enim de *tota* sua iuventa loquitur nisi sentit eam aut praeteriisse aut certe aliquot iam implevisse annos? Sed hoc fortasse etiam possit videri levius. Multo graviorem nobis suppeditat rem totum poematium bene intellectum expensumque. Unquamne quidquam vidisti limatius tersiusque, unquamne quidquam quod sic esset omnibus absolutum numeris? Atque tale ut obtineremus κειμήλιον nulla opus fuit emendatione, nulla viri docti coniectura. Omnia nobis ipsi praebent codices. Haec nobis res primum dat facultatem tota Sulpiciae ars qualis sit recte intelligendi. Satis est versata in literis, satis accurate poetas suos legit, satis magnam in promptu habet vocabulorum materiem ut cum res quam optime cedit, id est cum αὐτὴ ἑαυτῆς est δεινοτάτη, versiculos struere possit in quibus nullus Aristarchus quidquam reprehendat quique rem ipsam totam exhauriant. Plerumque tamen omne committit errorum genus, qui excusari quidem possint sed et debeant. Sic versus facere solent qui ea re delectantur non τέχνην ἔχουσι τὴν ποίησιν. Et deinde nusquam melius quam hic videmus Sulpiciae epistolia ficti nihil habere sed omnia ipsam vitam verosque referre amores. Quid enim? Cum aegrotat, cum ne ab amatore suo abripiatur metuit, cum gaudio exsultat quod cum illo remanere sibi liceat, cum exortam sibi suspicatur paelicem, tum quid agat loquaturve nescit, tum se non continet sed quaecunque ei in mentem veniunt sic temere effundit, de vitiis corrigendis limandisve versibus ne cogitat quidem. At postquam impetum quendam animi sui secuta fecit aliquid quod postea poeniteat, simulatque suae sibi culpae fit conscia et quod deli-

quit reparare decernit, sponte ad se redit et mente sedata quid sit dicendum scribendumve considerare potest. Tum iam non balbutit titubatque sed sermone utitur puro, liquido, apte disposito.

Et impetravit veniam quam sic ex animi sententia petivit, veniaque illa secum adduxit id ipsum quod diu speraverat, modo anxia sollicitaque, modo laetissima quaeque exspectans. Nunc eam exsultare gaudio quid miremur? Ipsa nobis quantopere tota mente trepidet sermone suo fatetur, nam redeunt vitia sententiaeque perturbatae. „Tandem" exclamat

Tandem venit amor, qualem texisse pudori
Quam nudasse alicui sit mihi fama magis.

Bis illud „tandem" posui quo magis appareret quam recte Cartaltius hoc epistolium in Sulpiciae Cerinthique amoribus ultimum tenere locum, hoc post cetera omnia ab ea scriptum statuisset. Iterum ipsa praestantissimi viri exscribere verba lubet, et quia tam sunt egregia facundaque et quia insunt pauca quae moveant dubitationem.

„En tête de ces pièces elle en a mis une autre, qui leur est sûrement postérieure; car elle a le caractère d'une conclusion; c'est un chant de victoire; elle est arrivée à ses fins; elle est sûre que Cerinthus répond à sa passion; mais il ne semble pas que se soit uniquement pour se réjouir de son triomphe qu'elle l'ait composée. Cette fois elle s'adresse au public; elle prend une attitude, celle d'une grande dame qui, bravant l'opinion vulgaire, avoue sa faute et s'en fait gloire; elle lève le masque et veut aimer à visage découvert; elle convient qu'elle est une pécheresse, mais non une de ces pécheresses timides qui entretiennent avec leurs amants une correspondance mystérieuse; elle ne s'abaisse pas à ces manèges clandestins".

Hic ego non video cur ab ipsa Sulpicia hoc epistolium ceteris praemissum sumamus. Quidni ipsa ultimum posuerit? An potuit hoc corpusculum, quod ab ea compositum lubenter Cartaltio concedo, aptius inchoari quam ab eo malo unde ipsa res cepit initium, diem illum natalem ruri peragendum dico, aptiusque claudi quam plenis hisce gaudii superbiaeque verbis: „cum digna fuisse ferar"?

Sed nolo ultra cum egregio critico de re levioris certare momenti. Quod autem idem sic pergit: „ceci prouve que les pièces

IV, 8—12, qu'on appelle les billets de Sulpicia, et dont trois, 9 [1]), 10 [2]), 11 [3]), ont pourtant un caractère épistolaire, n'ont jamais été envoyés a Cerinthus; ce sont des effusions, qu'elle a consignées pour elle même, mais qu'elle n'a pas fait tenir à l'interressé" id ita verum esse concedo ut tamen credam saepius soli a sola omnia haec recitata epistolia.

Nunc paulo accuratius versus iam citatos examinemus. Si versu 1 recte codex V *pudore* dat (in aliis est *pudori*), haud dubium est quin versu secundo recipienda sit Italorum correctio *minor*. Tum omnia luce sunt clariora:

Tandem venit amor qualem texisse pudore
  Quam nudasse alicui sit mihi fama minor

i. e. multo malo amorem meum proloqui quam celare pudore, nam gloriae mihi duco quod mutuus ille amor sit. Sed metus est ne ipsa Sulpicia non tam perspicue sit locuta. In codice enim Ambrosiano vs. 1 bis legitur et semel *pudore* habet, semel *pudori*. Verisimile ergo sic Sulpiciam scripsisse:

Tandem venit amor, qualem texisse pudori
  Quam nudasse alicui sit mihi fama magis.

Atque sic edidit Cartaltius, ut hic lateat sensus: „magis me puderet amorem meum celare quam nunc glorior quod eum proloquar". Lateat, aio, nam exsultans gaudio se verbis suis impedit mulier et invita Cassandram imitatur.

Bonum factum quod tamen sequenti disticho aperte nos docet quid tandem factum sit:

Exorata meis illum Cytherea Camenis
  Attulit in nostrum deposuitque sinum.

Minus certe sunt perspicua quae statim subiiciuntur:

Exsolvit promissa Venus: mea gaudia narret,
  Dicetur si quis non habuisse sua.

Sed hic ipsa obscuritas nescio quam affert venustatem. Hoc enim ista „mea ... sua" sibi velle aliquo quidem labore sed fit perspicuum tamen: „nil famam curo rumoresque hominum; scio enim cum maxima de me indignatione fore sermones ... illarum

1) Scis iter ex animo sublatum triste puellae?

2) Gratumst, securus multum quod iam tibi de me | Promittis.

3) Estne tibi, Cerinthe, tuae pia cura puellae.

quae ipsae minus quam ego propitiam habuerunt Venerem", quod lepidissimum vitaeque plenum.

Tum iterum quam maxime in ore se hominum esse cupere sic declarat:

Non ego signatis quicquam mandare tabellis
Ne legat id nemo quam meus ante velim.

Hic pro *ne* Itali dant *ut*, et haud dubie iusto plures istae sunt negationes. Sed Sulpiciae ipsius illud videtur vitium, quod si sustulerimus remanebit etiam verborum *quam meus ante* confusio, quam ab ipsa profectam nemo unquam, ut opinor, negabit.

Neque vitii immune distichon quo et epistolium hoc et totum libellum suum clausit:

Sed peccasse iuvat, vultus componere famae
Taedet: cum digno digna fuisse ferar.

Post ea quae iam dixit Sulpicia pro isto *sed* aliquid requiritur quod multo sit nervosius. Suus hic locus est particulis *immo vero* sed tale aliquid quomodo in suo poneret pentametro non inveniebat parum exercitata poetria.

Denique haud abs re videtur omnia quae commisit Sulpicia sub unum dare conspectum vitia. Sunt ergo haec:

1 *securus ne cadam* pro *non veritus ne cadam*

2 lanificam, quae nimio urgetur labore, appellat *pressum quasillo scortum.*

3 mire turbata sunt vocabula in hisce:

sollicili sunt pro nobis, quibus illa doloris
ne cedam ignoto maxima causa toro

et quorsum *illa* pertineat haud parvus est labor quaerere.

4 *te si quoque* pro *si te quoque.*

5 bis *evincere morbos* hoc sensu *morbo levari.*

6 *texisse pudori quam nudasse mihi fama magis* obscure dictum.

7 abundat negatio in *ne ... nemo.*

8 *sed* metri causa pro *immo vero.*

Haud pauca ea esse vides in quadraginta versiculorum corpusculo. Simulque sunt eiusmodi ut ex illis quoque ipsius libelli agnoscas indolem: non in scholae umbra haec succrevit arbor, amoris eam ardor procreavit.

Sensim a suo sibi argumento delapsa est nostra disputatio,

sed non sine idonea causa factum illud est. Cum enim qualis quantusque poeta Tibullus esset illis praecipue elegiolis demonstrare vellem, quibus Sulpiciae et Cerinthi amores celebrasset ille, non poteram de ipsius Sulpiciae tacere epistoliis e quibus Tibulli natus esset libellus; quae cum haud ita paucis locis emendanda vel accuratius illustranda essent, paulo diutius in iis sum immoratus. Sed nunc tamen ad nostrum propositum et ad ipsum Tibullum redeo. Praeter elegiolas de Sulpiciae Cerinthique amoribus farrago [1]) illa, quae in codicibus maioribus Tibulli libris est adiecta, duas etiam continet elegias quas nunc vix quisquam est virorum doctorum quin Tibullo ascribat. Apud Baehrensium leguntur paginis 85 sq. et „epigrammata" appellantur, in aliis editionibus numeris IV, 13 et IV, 14 sunt ornata. Neque sine causa idonea Tibulli esse censentur: praeclari sunt poetae, vix quidquam invenias quod in toto genere amatorio iis praestet ... et priore earum ipse se poeta *Tibullum* appellat. Non, hercle, nostra aetate tam pertinaci obstinatoque animo Tibullum impugnant philologi ut eo quoque nitantur spoliare eum decore quod ipso nomine cuius sit declarat. Altera autem cum priore satis arte cohaeret, certe nulla causa est cur eam ab illa divellamus. Ab hac nunc fiat initium. Non plus quatuor habet versus: ipsa ergo brevitas eam Baehrensiano illo nomine dignam facit, neque ab illo alienum est argumentum. Sunt enim quatuor illi versus huiuscemodi:

Rumor ait crebro nostram peccare puellam.
  Nunc ego me surdis auribus esse velim.
Crimina non haec sunt nostro sine facta dolore:
  Quid miserum torques, rumor acerbe? tace.

Annotat Heynius: „miri leporis et urbanitatis epigramma. Placet amator qui, de puellae perfidia sollicitus, tantum hoc in votis habet, ut ipse surdus sit" et iure annotat, Quo magis mireris eum haec statim addere: „an Tibullum auctorem habeat, credere licet et non licet". Aequiores certe nostra aetate in hac causa Tibullus nactus est iudices. Sed ipsum adspiciamus epigramma. Unquamne quidquam vidisti acutius salsiusque? Ne ipsa quidem

1) Iniuria illam in editionibus dividi in *duos* libros, cum olim uno fuerit comprehensa libro, Baehrensius demonstrat Tib. Bl. p. 48 sq.

Martialis epigrammata tantum habent leporem. Sed et Tibullum hic agnoscimus: in deliciis enim ei *τὸ ἀπροσδόκητον* fuisse cum e maioribus eius apparet elegiis, tum ex elegiolis de Sulpicia et Cerintho cognovimus. Tum — et hoc quoque proprium et peculiare Tibulli — veros sincerosque animi affectus subesse huic ioco sentimus. Revera sollicitum eum reddiderunt rumores illi quos tam belle repudiare et audire nolle se simulat. Revera metuere incipit ne rivalis aliquis puellam suam a se avertat aut iam averterit. Haec causa est cur haud iniuria fortasse Cartaltius suspicetur puellam, de qua hic sermo sit, esse Glyceram illam, cuius perfidia ne poetam ad „miserabiles decantandos elegos" adigat Horatius carmine suo I, 33 [1]) dat operam. Vide omnino suavissimam Cartaltii de his amoribus deque Horatii Tibullique amicitia disputationem in utilissimo eius venustissimoque libro p. 24—32.

Sed quamvis lepidum hoc sit „epigramma", maiorem tamen iustioremque movet admirationem quod praecedit. Cuius iam statim primi versus nos docent non cum levi quodam moxque interituro hic nobis rem esse animi impetu. Consummatus iam ille amor est et res ipsa ratum eum fecit:

Nulla tuum nobis subducet femina lectum
Hoc primum iuncta est foedere nostra Venus.

Sed, ne quid dissimulem, in isto *primum* haereo. Non enim, ut opinor, hoc, quod hic significatur, *initium* habere solet amor, sed sic demum omnibus suis impletur numeris. An „hoc *primum* foedere iuncta est" significat „tum *denique* verum amoris initum

---

1) Leviusculum videri possit quod de hoc Horatii carmine dicturus hic sum, sed fortasse ipsa levitas illud commendat. Vitium enim suavissimos illos occupat versus quod leni, immo vix ulla, correctione tolli possit, quo facto pristinus denique nitor carmini redditur. Semper prima eius stropha sic editur:

Albi, ne doleas plus nimium memor
Inmitis Glycerae neu miserabiles
Decantes elegos, cur tibi iunior
Laesa praeniteat fide.

Ut *ne doleas* sit *noli dolere* et sequentes strophae prorsus ab hac divellantur. Sed pro colo pone semicolon, *ne doleas* fit *ἵνα μὴ ἄχθῃ* et totum carmen sic decurrit: „Albi, ne iusto magis propter Glycerae doleas perfidiam (hoc tibi dico)" sequuntur exempla amantium, spretorum ab iis qui et ipsi spernuntur ab iis quos amant; et sic carmen clauditur: „sic ludere saeva Venus solet; ipse quoque illam eius sum expertus crudelitatem (et tamen non despondeo animum, ergo me respice et erige te)."

foedus est?" Satis ergo obscure poeta loquitur. Suspicor illud *primum* natum e compendio qm̄ (quoniam). Certe aptissimum foret

Hoc quoniam iuncta est foedere nostra Venus

i. e. quandoquidem hoc foedere semel amor noster est consummatus, nulla tibi unquam existet paelex cuius causa frangam illud. Etenim:

Tu mihi sola places, nec iam te praeter in urbe
Formosa est oculis ulla puella meis.

Hic *ἀπροσδόκητον* illud suum lepidissimum profert poeta:

Atque utinam possis uni mihi bella videri
Displiceas aliis: sic ego tutus ero.
Nil opus invidia est, procul absit gloria vulgi:
Qui sapit in tacito gaudeat ille sinu.

Hic ego *possis* a „deterioribus" sumpsi, „meliorum" *posses* quibus argumentis nunc docti defendant editores scire nolim. Heynius recte *possis* edidit.

Neque mirum hic prodire ruris et solitudinis amatorem illum verum sincerumque Tibullum quem novimus:

Sic ego secretis possum bene vivere silvis,
Qua nulla humano sit via trita pede.
Tu mihi curarum requies, tu nocte vel atra
Lumen et in solis tu mihi turba locis.

In quibus versibus vel unum illud *in solis tu mihi turba locis* summum prodit artificem.

Neque minus Tibullum nostrum agnoscimus in iis quae sequuntur:

Nunc licet e caelo mittatur amica Tibullo,
Mittetur frustra deficietque Venus.

Fere eadem enim nos legere meminimus in maiorum elegiarum una. Quem locum velim norunt omnes, sed, vere dicam, huiusce verecundia magis mihi placet quam illius nimia audacia.

Additque, quod in tali argumento tritum satis et obsoletum, iusiurandum:

Haec tibi sancta tuae Iunonis numina iuro,
Quae sola ante alios est mihi magna deos

sed ipsum illud tritum et obsoletum ei subiicit unam ex illis, quas dixi, gemmis, quae si quid unquam in arte poetica exstitit *novi*, hic certe illud peperit:

Quid facio demens? eheu mea pignora cedo.
  Iuravi stulte: proderat iste timor

i. e. antea, cum timere etiam poteras ne ego aliquando peccarem, ego quodammodo securus poteram esse, pignore enim te tenebam obstrictam, sed nunc illud tibi pignus tradidi meque solum adstrinxi vinculo:

Nunc tu fortis eris, nunc tu me audacius ures:
  Hoc peperit misero garrula lingua malum.
Iam *facias* quodcunque voles, tuus usque manebo,
  Nec fugiam notae servitium dominae.

Dubiumne, obsecro, esse potest quin iure Cartaltius egregiam Luciani Muelleri coniecturam *facias* pro *faciam* recepit in textum? Praeclara nunc demum omnia, sed praeclarior etiam ipsa carminis clausula:

Sed Veneris sanctae considam vinctus ad aras.
  Haec notat iniustos supplicibusque favet.

Ecquid ante oculos nunc habes amatorem certum sincerumque, sed simul miserum et ad tristitiam popensum, cui iure suus metuat Horatius ne aliquando de se suaque, cui natus est, arte desperet?

Solvi nomen meum: poetam mihi dilectum ut potui defendi a nimis severo iudicio. Nunc unum hoc etiam addo et sic finem facio. Legat mihi aliquis deinceps duos illos locos quos e maioribus citavi elegiis (de suo repentino ad Deliam reditu I, 3, 83—94 et de sororcula Nemesis II, 6, 29—40), elegiolas de Sulpicia (quae Tibulli non esse non possunt), denique duo haecce „epigrammata" ... quamvis magni mecum Iacobyanam faciat doctrinam, tamen vix risum tenebit cum legerit illum poetam MALO AD ID DELAPSUM OMINE CARMINUM GENUS QUOD SUA IPSUM INDOLES ET NATURA VETARET TANGERE!

HOMERICA.

SCRIPSIT

J. VAN LEEUWEN J. F.

(*Continuantur e pag.* 368).

E 715 sq. Iuno Minervam sic alloquitur:

ἦ ῥ' ἅλιον τὸν μῦθον ὑπέστημεν Μενελάῳ,
Ϝίλιον ἐκπέρσαντ' ἐϋτειχέα ἀπονέεσθαι.

Nullam alibi apud Homerum huius promissi *Menelao* dati mentionem fieri fuere qui observarent; *Agamemnoni* id promissum fuisse. Quod si iustum est crimen, non grave est profecto, immo ne crimen quidem vocandum, quoniam poeta passim sumsit multa, quae non nisi verbo indicavit, audientibus cognita fuisse e carminibus antiquioribus, nec dubium quin suo iure sumserit. Sed observatio illa haudquaquam est vera, spectatur enim res saepius alibi in Iliade commemorata. Achivis in Troiam expeditionem suscepturis Iuppiter sive di victoriam promiserunt [1]), — Achivis, praesertim igitur *Agamemnoni*, eorum duci. Itaque hic:

Ζεὺς πρίν μοι ὑπέσχετο καὶ κατένευσε
Ϝίλιον ἐκπέρσαντ' ἐϋτειχέα ἀπονέεσθαι [2]).

At nihilo minus, immo etiam magis, *Menelao*, nam huius causa expeditio illa est suscepta. Famam quaerebat alter Atrida, at alter uxorem et bona erepta.

Ceterum dubitari potest — sed ad hos versus sive laudandos sive vituperandos id non pertinet — verbi *ὑπέστημεν* subiectum utrum *nos caelites* (Iuppiter ceterique Olympii) cogitaverit poeta,

1) Cf. B 299 sqq. I 49.
2) B 112 sq.

an *tu et ego*, ut promissum illud ab iis potissimum deabus Menelao datum esse dicatur quae prae ceteris numinibus ei faverent, *ἀρηγόνες*, ut ipse Iuppiter Homericus loquitur [1]), *αὐτῷ οὖσαι*.

E 733—742. Minerva postquam pro palla induit tunicam, — nam una veste utebantur mulieres [2]), — ne veste longiore impediretur, „Iovis arma" sumsit aegidem et galeam. Aegis illa Iovis *αἰγιόχοιο* propria fuit, sed etiam Apollo atque Minerva saepius ea sunt usi. Fuit autem *vellus*, sed vellus *aureum* et a Vulcano fabricatum [3]), is enim faber caelestis artem ex auro fila tenuissima *ἠΰτ' ἀράχνια λεπτά* [4]) ducendi callebat. Recordamur nunc *aureorum arietum* Phrixi et Atrei, nec non *aureae iubae* equorum divinorum [5]) et *aureae cristae* qua Achillis galea *ἡφαιστότευκτος* fuit ornata [6]), itaque non miramur aegidem tam flexilem fuisse ut vivi Achillis vel mortui Hectoris humeris posset *circumvolvi* [7]).

„At aegidem, quam nunc sumere dicitur Minerva, iam tenebat", fuere qui obicerent; nam tum cum Agamemnonis praecones in aciem vocarunt milites, inter hos dea versata ardorem martium iis civit

αἰγίδ' ἔχουσ' ἐρίτιμον ἀγήραον ἀθανάτην τε [8]).

Vana profecto obiectio! Non leve hoc est crimen, sed de nihilo confectum. Hic, si usquam, iuvat meminisse *κατὰ τὸ σιωπώμενον* apud Homerum plurima fieri et fieri debere, ne taedium intolerabile fiat audientibus vel legentibus, quoniam

le secret d'ennuyer est celui de tout dire.

Nam Minervam interim vidimus cum ceteris Olympiis in Iovis aedibus sedentem [9]), dein caelo lapsam, ut sumta iuvenis Troiani specie Pandarum instigaret ad inducias sceleste violandas. An aegidem eam tum servasse credit quisquam? Credimusne poetam eiusmodi quid voluisse? Immo — si urgenda sunt talia! — Minerva postquam copias Achivorum incitavit ad pugnam strenue ineundam, in caelum reversa reposuit aegidem in Iovis

1) Cf. Δ 7.
2) Cf. ε 229 sq.
3) Cf. O 308—310.
4) Cf. θ 280.
5) Cf. Θ 42 N 24.
6) Cf. Σ 611 T 383.
7) Cf. Σ 203 sq. Ω 20 sq.
8) Cf. B 447.
9) Cf. Δ initio.

unde sumserat conclavi, dein intravit deorum cenaculum. Neque enim homines neque caelites armati epulabantur aut concionabantur. Nunc autem, cum Iunonem et Minervam in ipsum bellum se parantes poeta ostendit, alterius currum, alterius arma splendidis verbis pingit. Nunc demum ut pingeret res tulit.

E 875. Mars a Diomede Minerva adiuvante vulneratus sic apud Iovem patrem expostulat:

σοὶ πάντες μαχόμεσθα· σὺ γὰρ 'τέκες ἄφρονα κούρην,

tibi stomachamur [1]) *omnes, tu enim istius pater es.*

„Omnes, — non tamen ei caelites qui cum Achivis faciebant Iovi hanc ob causam irasci potuerunt" fuit qui obiceret.

At eiusdem generis haec est obiectio ac si quis perhibeat non recte in nostratium sermone familiari eum qui defessus sit „tam lassum quam sit canis" dici, vel qui pluvia fuerit perfusus „tam humidum quam felem", non enim omnes semper canes fatigari neque omnes feles madere. Nempe grammatice qui loqui malint, potius fortasse dicant: „tam sum lassus quam est canis defessus et lingua exserta anhelans", vel: „tu tam es uvidus quam est felis quae in aquam coniecta vix vita salva inde emersit, villos humore conglutinatos trahens"; sic autem qui loquatur, audientes taedio enecet. Et nostro loco si non Mars loqueretur, deus iuvenis dolore cruciatus et ira percitus, sed grammaticus aliquis caelestis, haec fere fortasse dixisset: „nos omnes qui Troianis favemus non Minervae soli et tibi qui eam genuisti succensemus, sed etiam Iunoni Neptuno ceteris caelitibus iis, quos ipsa Iuno tum cogitavit cum: *οὔ τοι πάντες ἐπαινέομεν θεοὶ ἄλλοι*! Iovem increpuit" [2]).

At ne hoc quidem concedendum est hunc versum improbantibus. Nam Mars non ideo Iovi omnes caelites succensere ait quod *bellum* ciere Minervam siverit, sed quod *negotia* semper ea dea ipsis dis *facessat*, id quod nulli Olympiorum gratum esse potuit. „Semper et omnibus", — nempe hodie Veneri et Marti. Sic loqui solent qui irati sunt.

Sed quid immoramur versui qui non nisi crimine inani fuit petitus!

---

1) Verbum *μάχεσθαι* ut A 8 I 32 al.

2) Cf. Δ 29.

Z 86 sqq. De Hectore pugna aestuante in urbem reverso quae dicenda videbantur nuper dixi [1]); nunc non est cur ea repetam vel retractem.

Z 326. δαιμόνι', οὐ μὲν καλὰ χόλον τόνδ' ἔνθεο θυμῷ.

Hectoris haec verba quoniam ab aliis aliter explicari video et quid significarent plus semel olim ipse dubitavi, quomodo interpretanda nunc arbitrer exponendum videtur. Apparebit, ut spero, optime hunc locum cum vicinis cohaerere neque suspecti habere quicquam.

Paris igitur postquam a Menelao pugna singulari victus est cunctis Achivis et Troianis spectantibus, subito eorum oculis ereptus — nam Venus eum densa nube circumdedit et domum in ipsius cubiculum reduxit — nusquam comparuit. Mirari tum omnes, circumspicere, mox indignari, et si quis Menelao eum denuo sistere potuisset, fecisset; nam et Achivis et Troianis eorumque sociis Paris ϝῖσον ἀπήχθετο κηρὶ μελαίνῃ [2]). Ipse Hector, qui verbis contemtus plenis eum ad pugnam singularem ineundam modo stimulaverat et tantum non coëgerat [3]), egregie est indignatus, et quo magis mordacibus probris milites prosciderunt ducem meticulosum, qui ut vitam servaret, ex hostium conspectu mirifica et plane incredibili celeritate aufugisset, — sic enim putabant, — eo magis et Hector stomachatus est fratri ignavo, dum bellum furit quod ipsius culpa concitasset in tuto alicubi latitanti. Brevi post ipse Hector in urbem redux eum anquisivit, vel collo obtorto, si opus esset, in aciem eum retracturus. Adiit splendidas eius aedes in arce structas, ubi asservabat praedam illi, quem fugerat, Menelao olim ereptam. Invenit hominem apud uxorem in cubiculo sedentem. Putavit autem Paridem eam potissimum ob causam domi latitare quod puderet taederetque criminum quibus a civibus iam peteretur. Itaque sibi ceterisque Troianis succensere eum arbitratus *pro pudor!* increpuit: *tune domi nunc desides tuis ipsius civibus infensus?* Criminibus probrosis sane modo te proscidimus, cum

1) Cf. Mnem. 1910 pag. 349.
2) Cf. Γ 454.
3) Cf. Γ 39 sqq.

Menelaum in te irruentem fugisti, proscidimus cum pugna singulari ab eo victus periculo te subduxisti. Libenter tunc ei tradidissemus te, si potuissemus: vera haec, sed quid mirum civium animos a te esse alienatos, utpote a belli nuper coorti auctore! Dum aberant Achivi, multi potuerunt credere nihil eiusmodi futurum; iam vero, cum instant hostes, metu omnes cives perculsi praedonem regium, qui Menelao imparem se praestitit, vultu et verbis lacessunt. Fer quam commeruisti contumeliam, et virum tandem aliquando non inter feminas tantum sed et inter viros te praesta hostes ab urbe tua repellendo.

Respondet Paris: *non irae sed dolori volebam indulgere cum victus in thalamo me abdidi*[1]*; vel sponte autem in aciem eram reversurus.*' Mox fratrem ad copias redeuntem strenuus et alacer comitatur.

Z 431—439. Maritum in praelium et hostes ruentem ut in urbe retineat Andromache, ultima ad eum haec dicit:

ἀλλ' ἄγε νῦν ἐλέαιρε καὶ αὐτόθι μίμν' ἐπὶ πύργῳ,
μὴ παῖδ' ὀρφανικὸν θήῃς χήρην τε γυναῖκα.
λαὸν δὲ στῆσον παρ' ἐρινεόν, ἔνθα μάλιστα
ἀμβατός ἐστι πόλις καὶ ἐπίδρομον ἔπλετο τεῖχος.
τρὶς γὰρ τῇ γ' ἐλθόντες ἐπειρήσανθ' οἱ ἄριστοι
ἀμφ' Αἴαντε δύω καὶ ἀγακλυτὸν Ἰδομενῆα
ἠδ' ἀμφ' Ἀτρεΐδας καὶ Τυδέος ἄλκιμον υἱόν·
ἤ πού τίς σφιν ἔνισπε θεοπροπίων ἐῢ ειδώς,
ἤ νυ καὶ αὐτῶν θυμὸς ἐποτρύνει καὶ ἀνώγει.

Horum versuum septem postremos, ab Aristarcho et post eum ab aliis multis vituperatos, defendere conabor.

Andromache igitur postquam dixit: „noli denuo in hostes irruere", ne vana et prorsus irrita locuta fuerit, nam ducis est hostes arcere, addit quod et marito minus periculosum esse putat et urbi aeque utile: „milites" — non aliquos, sed cunctum exercitum, — „colloca potius ante eam muri partem, quae facilius quam ceterae potest conscendi. Hic hostes opperire, ne ultro pete in planitie".

Femineum sane consilium! Quod si improbatur a milite ali-

1) Vs. 335; ubi Τρώων χόλῳ significat *ira erga Troianos.*

quo belli perito, facile ei adstipulamur omnes, scimus enim non defendentium se sed hostes strenue aggredientium in bellis victoriam esse solere, et nullam unquam oppugnatam esse urbem quin citius tardiusve sit capta, nisi prius in campo aperto profligati essent qui eam obsiderent. Sed si quis ipsum poetam vituperat propterea quod ducis uxorem omnes ingenii vires intendentem ad causas interserendas, quibus maritum intra urbis moenia retineret, talia dicere fecerit, testatur se non agnoscere artem poetae, alia mulieri belli ignarae verba et consilia tribuentis, alia ipsis ducibus. Hector sciebat Achivos adoriendos et in ipsa planitie vincendos esse, si Troia esset mansura: Andromache nesciebat.

Illustratur autem noster locus fabula a Pindaro commemorata [1]): Apollinem et Neptunum Aeaco adiutore esse usos cum Troiae moenia struerent, ab ea autem parte, quam Aeacus extruxisset, eius posteris fato concessum esse aditum. Sic igitur Homeri verba interpretemur: muros Troiae a Neptuno sive solo [2]) sive adiuvante Apolline [3]) extructos [4]) unum habuisse locum ubi quamcunque ob causam — nam et in hac carminis parte et alibi poeta hac de re tacuit, immerito sic Aristarcho suspicionem movens, — possent expugnari. Hoc arcanum ne a vate aliquo Achivis reclusum fuerit Andromachen vereri, in illum enim locum hostes plus semel modo fecisse impetum, cum Troiani absente duce [5]) et ipso deo qui eis praeerat vulnerato [6]) minus strenue pugnarent [7]). Pluribus verbis id a poeta enarrari nihil opus fuit, quivis enim auditor sensit inferiores sic aliquantisper factos esse Troianos; nunc poeta breviter indicat quam prope tunc ad urbem Achivi accesserint. Fac autem mentitam nunc Andromachen: mendacium erit muliere de vita mariti sollicita non indignum. Sed haudquaquam mentitam arbitror, auditores autem optime scivisse quo tenderent verba poetae θεοπρόπια commemorantis.

Qui hos versus reicit, gemmam aspernatur.

1) Cf. Ol. VIII 40—58.
2) Cf. Φ 446.
3) Cf. Η 452.
4) Cf. Θ 519 Φ 526.
5) Cf. Ζ 86 sqq.
6) Cf. Ε fin.
7) Cf. Η 4—7.

H 17—322. Venio nunc ad eam Iliadis partem, quam cum alia quadam parte in unum carmen satis apte potuisse coniungi plurimi critici negarunt, quibus et ego nimis diu sum adstipulatus. Dico Aiacis et Hectoris pugnam singularem, quae post Menelai cum Paride certamen ferri non posse multis videtur, ab aliis autem ita defenditur ut dura crimina praeferas. Iliadi postmodo insertam esse diu putavi: nunc nullus dubito quin et ipsi Iliadis poetae debeatur et laude sit dignissima.

Quod unum nunc concedendum est, id poetae Iliadis dedecus nullum affert: eum in hac carminis parte — ut alibi passim — usum esse materie aliunde desumta. At tam apte eam materiem suo carmini inseruit ut nihil sit hoc loco quod iure possit vituperari. Videamus singula.

Cum per magnam diei partem vario marte pugnatum esset et superiores aliquantisper facti Achivi vel ad proximam urbis viciniam accessissent, dein Hector et Paris in aciem reversi eos reppulerunt magnamque eorum stragem dederunt. Tum e caelo rediit Minerva ut suis opitularetur, cui obviam statim ruit Apollo; dein his dis placuit pugnam sistere — ad occasum enim iam vergebat sol — et solos Hectorem Achivorumque aliquem ducem in certamen singulare committere.

Hoc igitur certamen post Menelai cum Paride illud alterum multi molestum esse censent; at utile potius dicendum est atque adeo necessarium. Quid enim? Hectore auctore [1]) initae sunt induciae et sollemni iureiurando confirmatae, ut Menelao fieret occasio cum Paride ex composito decertandi. At Paris cum eo certamine profligatus esset, a Venere ereptus est victori, et sic eventum res nullum habuit. Dum autem dubitatum est quid iam deberet fieri, scelere Pandari violatae sunt induciae itaque piaculo obstricti sunt Troiani. Cuius delicti dedecore ipse praesertim Hector exercitus Troiani dux pollutum se sensit, iamque iubente Troiae praeside Apolline secum decernit corrigere quae frater et socius Lycius peccarint, quatenus quidem possit. Suae ipsius saluti invigilavit Paris: honori consulet Hector!

Adiit igitur hostes et eos allocutus est. Dixerit quispiam

1) Cf. Γ 86 sqq.

praelium subito sic interrumpi non potuisse; at in ea praeliorum specie, quam poeta ostendere nobis solet, qua promachi per spatium inter utrumque exercitum patens alter in alterum incurrunt identidem et verbis prius quam hastis inter se petunt, ea res non est incredibilis. Hectoris autem, non Achivorum male tunc habitorum [1]), fuit eiusmodi quid facere.

Quid autem dicit ad duces Achivorum, postquam pugnae intermissio est facta? „Inducias, quas inieramus, ad eventum per-„duci non sivit pater caelestis": quod verum est, nam ipsi caelites Paridem morti instanti eripuerunt, dein ut foedere violato bellum cieretur effecerunt: „bellum igitur vitare non licuit: „doleo, sed mutare id nequeo. Quod vero possum, id iam praesto: „en ipse adsum qui pugnam singularem cum fortissimo quoque „vestrum ineam. Sic maculam fratris a Menelao victi et ipsius „Menelai ex insidiis sceleste vulnerati delere conabor; inferior „autem si ego quoque fiam, non ut ille aufugiam" [2]).

Honoris igitur *causa*, *ἐξ ἔριδος* sive *περὶ ἔριδος* [3]), Hector est dimicaturus. Nam haec est vocis *ἔριδος* vis; quam si quis *discordiam* dicat latine, procul discedat ab Homerica vocis vi. Est *laudis amor* ille, quem Hesiodus noto loco [4]) celebravit, *studium generosum*, quod prohibet quominus metui indulgeant milites [5]). Haec dea libri Λ initio Agamemnonem et ceteros Achivos incitat ad pugnam strenue ineundam, spretis consiliis quae suggerebat timor. Et praesto iam est auxilium Pelei verbis ab Heynio damnatis, cui olim et ego adstipulabar, filium in bellum abeuntem sic admonentis: *„animum generosum modeste compescere te oportet, fili,*

> *ληγέμεναι δ' ἔριδος κακομηχάνου, ὄφρα σε μᾶλλον*
> *τίωσ' Ἀργείων ἠμὲν νεοὶ ἠδὲ γέροντες"* [6]).

Hic *ἔριδα* verte *discordiam* vel *rixam* — et cum Heynio dices Achillem a patre non potuisse admoneri ut *finem faceret rixae* quam postea cum Agamemnone initurus esset; at Peleus filium

1) Cf. vs. 18.
2) Cf. vs. 69—91.
3) Cf. vs. 111, 303, al.
4) Op. 11—24.
5) Nostrum *eergevoel*; saepe etiam *eerzucht* vertendum. Quod cum *nimium* fit studium, tum demum vituperatione dignum fit; tum *θυμοβόρος* (T 58) fit *ἔρις*, quod suo cum malo expertus est Achilles (cf. Σ 107).
6) Cf. I 257 sq.

abiturum ne *immodico laudis illi studio*, quo inde a primis pueritiae annis fuisset stimulatus, in posterum quoque indulgeret adhortatus est, sic enim et iunioribus et senioribus inter Argivos, quibuscum iam in bellum proficisceretur, magis gratum fore: eo plus honoris accepturum quo minus sibi posceret.

Sed ad Hectorem redeamus. Unam igitur laudem hic appetebat cum Achivorum principes in certamen singulare provocavit. Condiciones nullae sunt propositae, neque circumscriptum est spatium intra quod pugnandum esset [1]). Quid enim? Fugere et sic victum se fateri alterutri licebat, si vellet. Nihil hac pugna, ut Menelai cum Paride pugna, decerni aut debebat aut poterat. Adstabant utrinque copiae

ἀσπίσι καὶ κορύθεσσι καὶ ἔγχεσι πεφρικυῖαι [2]),

i. e. *clipeis exutis innisi*, — nam *horrendi* verbum ultimo nomini soli convenit, — *galeati*, *hastis erectis*, non iam in hostem intentis, *et solo infixis:*

ἀσπίσι κεκλίμενοι, παρὰ δ' ἔγχεα μάκρ' ἐπεπήγει [3]).

Provocanti autem Hectori cum nullus ex ceteris ducibus aurem praeberet, ipse Menelaus in medium processit et *κατεδύσετο τεύχεα καλά* [4]) sive *clipeo resumto* — de lorica exuta denuoque induta non esse cogitandum dici vix est opus — *in pugnam se paravit.* Sed *ἀναΐξαντες* sive *proruentes* ceteri reges, quod *immotum standi* verbo ἧσθαι opponitur nunc participium [5]), eum retinuerunt et clipeum ei ademerunt [6]), dein sorte ducta Hectori adversarius designatus est Aiax Telamonius. Qui pugnam initurus „voce submissa pro mea salute preces facite", ad sodales ait, „ne hostes incantamentis aliove artificio verba vestra irrita facere possint". Dein vero se ipse reprehendens heros, ne timere videatur, „quamquam quid loquor", addit: „palam modo precamini! per me licet: neminem nos Achivi metuimus". Immerito critici cum prisci tum recentiores multi hos versus, in quibus ipsa vita veluti cernitur et auditur, vituperarunt.

1) Ut Γ 315.
2) Η 62.
3) Ut dicitur Γ 135.
4) Η 103. Item mox Aiax vs. 206 sq.; Cf. Δ 222 al.
5) Item Δ 114.
6) Cf. Η 122.

Conferenda est Helena verba cum egregio erga maritum contemtu retractans [1]).

Mox armatus et Hectori oppositus Aiax superbe ridens *βλοσυροῖσι προσώπασι*, quo clarius significet se eum minime timere,

ἀλλ' ἄρχε μάχης ἠδὲ πτολέμοιο

ait [2]): *incipe modo; telum tuum quomodo vitem scio. Ego vero si pugnandi initium fecero, tibi hastam torquendi occasio nulla erit.* Nam haec verborum contemtim ab ingentis molis bellatore prolatorum est vis, et commentarii instar sunt Neptuni cum Apolline pugnam singularem inituri verba [3]):

ἄρχε . . .· οὐ γὰρ ἐμοί γε
καλόν, ἐπεὶ πρότερον 'γενόμην καὶ πλείονα ϝοῖδα.

Sic superciliose — nam eiusmodi urbanitas contemtum et irrisionem habet — dux ille gallicus „*tirez les premiers*" ad hostes dixit aut dixisse fertur. Itaque Hector iratus *ergone pueri vel mulierculae imbellis me instar habes?* exclamat.

Coepta est pugna, vulneratus est Hector, dein saxo ab Aiace percussus concidit, sed denuo exsiliens stricto gladio adversarium cominus aggressurus erat, nisi intercessissent praecones, noctem ingruere et honori satis iam datum esse prolocuti. Aurem iis praebuit Hector et diremto sic certamine donum Aiaci dedit ensem suum, hic Hectori suum cingulum. Et sic huic episodio eum finem fecit poeta Iliadis quem unum facere ei poterat. Hectori mortem illaturus erat Achilles, Aiax post utriusque mortem ipse se leto daturus.

H 337—464. Sequuntur versus quibus Achivi auctore Nestore fossam et aggerem ante castra duxisse narrantur. Haec quoque carminis pars a multis est improbata, immerito profecto. Nam quid miri habuit Nestoris illud consilium, cum prima pugna male cessisset, — non enim capta est urbs, ut speraverat Agamemnon [4]), — naves et tabernacula et praedam et praesertim

---

1) Cf. Γ 432—436.
2) Cf. H 232.
3) Cf. Φ 439 sq.
4) Cf. *νῦν* B 12, 29, 66, 330.

ossa caesorum munimento protegi iubentis? Sed de hac re iam antehac disputavi [1]).

Interim [2]) in Troiae arce deliberarunt primores Troianorum, et fuerunt qui pacem ab Achivis peti iuberent. At Paris speravit et confidit Achivos, qui illo die urbem capere non potuissent neque admodum feliciter pugnavissent, ne postea quidem victores evasuros, — expectans videlicet id quod optaret et praedam suam e manibus mittere recusans. Qui ceteris iunioribus ipsique Priamo patri nunc quoque — ut ante bellum initum — persuasit. Neque is erat Paris qui invitus cogi posse videretur [3]). Aliter sane sensit Diomedes in ducum Achivorum concilio sententiam dicens, iuvenis ferocissimus, strenuus semper et ad hostes petendos paratissimus: non devictos quidem esse Troianos, versus urbem tamen repulsos, et Hectorem, qui die exeunte pugna singulari cum Aiace congressus esset, inferiorem inde evasisse, quod autem gravissimum esset, Troianos foedere violato deorum iram sibi conciliasse; devotam iam esse illam gentem, *Τρώεσσιν ὀλέθρου πείρατ' ἐφῆφθαι* [4]).

Optime haec omnia decurrunt et inter se cohaerent. Sed versus 443—464, qui salvo contextu possunt omitti, postmodo insertos esse probabilis videtur veterum criticorum opinio. Quos versus qui fecit [5]), *murum lapideum*, non *aggerem*, Achivorum castris circumdatum finxisse sibi videtur. Quod ni fecisset, vix erat cur deos opus illud mortalium tantopere admiratos diceret. Nam aggere castra cingere cuiusvis exercitus est; intra unius diei spatium perfici id haud difficulter potuit, et postea nunquam non sic bellum gesserunt Romani. Neque opus illud magnopere miratus est Hector [6]); quem nimis quidem contemtim, utpote hostem, de eo locutum esse facile intellegimus, sed ridiculus fuisset si tam proterve vilipendisset munimenta, quae ipsis caelitibus invidiam movissent. Et miraculi instar fuisset murus lapideus tam cito structus.

1) Cf. Mnemos. 1906 p. 199 et 261, 1, 1910 p. 380.

2) Cf. H 361—364.

3) Cf. H 393 Z 522.

4) Cf. H 401 sq.

5) Memor fortasse Neptuni in Odyssea de Phaeacum erga Ulixem benevolentia cum Iove expostulantis ν 127 sqq.

6) Cf. Θ 178.

Molestiam autem chronologicam habent versus 430—435: *Achivi, perinde atque Troiani, caesorum suorum corpora collecta et rogo imposita cremarunt;*

ἦμος δ' οὐκ ἄρα πω ἠώς, ἔτι δ' ἀμφιλύκη νύξ,
τῆμος ἄρ' ἀμφὶ πυρὴν κριτὸς ἤγρετο[1]) λαὸς Ἀχαιῶν,
τύμβον δ' ἀμφ' αὐτὴν ἕν' ἐποίεον κτέ.

Nam fert ratio ut magnam diei partem Achivi et Troiani tristi negotio mortuos anquirendi colligendi cremandi insumserint, dein expectari necesse fuit dum ingentis rogi flammae conciderent. Hoc igitur dicitur versu 432:

ἐν δὲ πυρὶ πρήσαντες ἔβαν κοίλας ἐπὶ νῆας[2]).

Dein nox intercessit, ut post *Patrocli* et post *Hectoris* corpus combustum[3]), et proximi demum diei initio Achivi ossa mortuorum legerunt (vs. 433 sq.), dein vallum struxerunt. Sed fatendum est aut ipsum poetam in temporis decursu indicando non admodum diligentem nunc se praestitisse, aut in textu tradito desiderari quaedam, quibus rerum ordo et prioris diei finis accuratius olim fuerint indicati.

Si vero sumamus poetam de *uno* tantum die loqui vs. 381—465, cum in alias molestias incidamus, tum non habeamus quomodo cum versuum 372 et 381 voce ἠῶθεν aut cum versu 421: ἠέλιος ... νέον προσέβαλλεν ἀρούρας conciliemus versum 433: *nondum aurora sed diluculum erat;* nam *prius* est νὺξ ἀμφιλύκη quam ἠέλιος προσβάλλει ἀρούρας, et ἠόος *iamdudum* facta est mentio. Sic igitur oporteat verbum ἤγρετο vertamus: *interim convenerat,* alios igitur caesorum corpora collegisse, alios interim rogum struxisse rati; atqui *convenerunt* poeta ait *circa bustum,* non: *ad rogum struendum convenerunt* (vel potius: *ligna congesserunt*).

Manet igitur quod diximus: ante unum diem quam mortuorum ossa sepulta sunt et fossa est facta, rogum esse erectum, et recte olim Heyne perhibuit: „inde a versu 432 alter dies succedere putandus est, quo vallum absolvitur".

Denique pauca sunt dicenda de Nestoris ad Agamemnonem verbis 334 sq.: *cum alluxerit, mortuorum corpora in castra congeremus et cremabimus*

1) Sic Duentzer (a verbo ἀγείρειν) pro ἔγρετο.
2) Versus 431 sq. del. Leaf, quem sequi iam nolim.
3) Cf. Ψ 226—257 Ω 788.

τυτθὸν ἀπὸ πρὸ νεῶν, ὥς κ' ὀστέα παισὶ ϝέκαστος
ϝοίκαδ' ἄγῃ, ὅτε κ' αὖτε νεώμεθα πατρίδα γαῖαν.

Hic sequendus videtur Aristarchus, obelo hos versus confodiens, singularem enim πυρήν vs. 336, adiectivum ἄκριτον vs. 337 et 436, verbum ἐνήεον vs. 431 docere de secernendis singulis corporibus poetam non cogitasse, neque in patriam ossa defunctorum reportare morem fuisse militibus, testibus vs. 86 al. [1]); cum praesertim et Troiani cineres suorum reliquerint in loco ubi cremati erant [2]). Neque apte dicta sunt: ὥς κ' ὀστέα παισὶ ϝέκαστος ἄγῃ.

Quod Aeschylus hos versus cognitos habuisse videtur [3]), id nihil nunc ad rem.

Θ 1 sqq. Venimus nunc ad eum Iliadis librum, cui priscum nomen κόλος μάχη sive *praelium mutilum* infamiam aliquam videtur allevisse; multi certe critici, in his sagacissimi, severe admodum de eo iudicarunt. Cur vero? Paucis complectemur quae in hac carminis parte narrantur.

Iuppiter promisso, quod Thetidi dedit, hodie stare secum decrevit: gravi clade Achivi a Troianis afficientur, dein precibus Achillem adibunt. Quod ut possit fieri, ceteros caelites hodie a pugna abstinere iubet, gravissimis minis additis; nam „*si quis*" ait „*conetur*

ἢ Τρώεσσιν ἀρηγέμεν' ἢ Δαναοῖσι [4]),

male a me mulcabitur". Sic id quod potissimum curae est in posteriore enuntiati parte collocat, cuius maius est pondus.

Curru dein ipse Iuppiter in Idae cacumen vectus ex edito illo loco fulmen misit in copias Achivorum, Troianos initio diei denuo aggressorum. Circa meridiem terga dederunt Agamemnonis milites et fuga effusa repetiverunt castra. Ipse ille Diomedes, qui proximo die tanta facinora perpetraverat et urbi perniciem instare certissimum duxerat [5]), in castra equos convertit, quamvis invitissimus. Sed hostes insequentes ab aggere certe rep-

1) Cf. Δ 174 Σ 332 γ 108 sqq.
2) Cf. vs. 429.
3) Cf. Agam. 436—445.
4) Cf. Θ 11.
5) Cf. Η 401 sq.

pulit, ceteris principibus adiuvantibus, donec finem pugnae fecit solis occasus.

De materie autem, qua in hac carminis parte effingenda poeta usus est, cum disputamus, iuvat observasse Iovem tum cum in *Olympo* sedeat Achivis favere, ut Iunonem vel Minervam, cum vero in *Ida*, Troianis, et vestigia aevi pristini, quo deus Idaeus totus Troianorum, deus Olympius totus Achivorum fuit, clare agnoscimus [1]). Sed nihil haec observatio ad Iliadis compositionem: neque laudem habet ullam neque crimen. Poeta noster, cui Iuppiter fuit pater deorum Olympius, ut incongrua ita ut posset concinnaret, Iovem tum, cum Troianis opem laturus esset, in Troadem aliquantisper *migrasse* finxit. Et splendidis profecto versibus pinxit deum illuc bigis vectum.

Haec igitur quae diximus habet liber Θ: haec minus apte composita esse minusve bene cum cetero carmine cohaerere perhibere potest quis, probare non potest. Et quod attinet ad veterum observationem, *mutilam* hanc pugnam propterea fuisse vocatam quod prior eius pars paucis tantum versibus [2]) fuerit indicata, posterioris narratio subito abrupta fuerit [3]), haec si vera est nominis interpretatio — nam pugnam *sine deorum interventu gestam* olim sic significatam esse fortasse suspicetur quispiam — et nihil aliud si sibi vult nisi ipsam rem verbis exprimere, ut vera sic inutilis est; si vero criminis vel suspicionis aliquid habet, et poetam minus bene nunc rem suam egisse vel ipsius carminis hanc partem postmodo mutilatam fuisse sic indicatur, strenue et quam primum est reicienda.

Nam suo profecto iure et prudenti consilio poeta de pugnae *initio*, quod memoratu dignum nihil habuit, breviter id unum dixit, per priorem diei partem aequo marte pugnatum fuisse; *posteriorem* vero pugnae partem, qua profligati sunt Achivi, varie et ornate pinxit: Iovis fulmine Achivos semel et iterum conturbatos, Diomedem invitum in fugam se vertentem, Teucrum ceterosque Achivorum principes ab ipsis castris Troianos vix arcentes, Iunonem furore trepidantem cum suos misere pereuntes

1) Cf. etiam Λ 80—84 et vicini.
2) Vs. 60—67.
3) Vs. 349.

vidit, et prius a Neptuno auxilium frustra petentem, dein ipsam cum Minerva ad opem Achivis ferendam e caelo ruentem, mox vero iteratis Iovis minis perterritam et in aedes Olympias redeuntem. Paucis autem verbis poeta res illo die gestas enarrandi sic finem fecit:

ἐν δ' ἔπεσ' Ὠκεανῷ λαμπρὸν φάος ἠελίοιο,
ἕλκον νύκτα μέλαιναν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν.
Τρωσὶν μέν ῥ' ἀέκουσιν ἔδυ φάος, αὐτὰρ Ἀχαιοὺς
ἀσπασίη τρίλλιστος ἐπήλυθε νὺξ ἐρεβεννή [1]).

Haecine *mutila* dicenda est pugnae narratio? Ergone Iunonis ea trepidatio, qua ut vel Iovis iussis adversaretur huiusque minas aliquantisper neglegeret est permota, parum valet ad significandum periculum, in quo versati sunt Achivi? Et adiectiva illa *ἀσπασίη τρίλλιστος* nonne Achivos anxios, defessos, de ipsa salute paene desperantes, quales mox poeta exhibebit in libro I et in libri K initio, clarius nunc nobis ostendunt quam effici poterat versibus aliquot fuse et oratorie haec omnia enarrantibus?

Sed breviter interpretanda sunt quae huius libri initio Iuppiter Minervae apud se expostulanti respondet. Quae postquam ad patrem ceteros caelites a pugna hodie abstinere verbis minacissimis iubentem dixit: „obediendum est sane, tu enim es pater et rex; sed miseret Achivorum, qui si nostro auxilio destituantur, inferiores fient", Iuppiter „bono animo esto", ait, „non enim quod tibi male velim, neque quod exercitum gentis cui faves delere velim, ita sum locutus. Quod a bello abstinere vos iussi, id non est cur animo despondeas; non enim eum eventum habitura est Achivorum expeditio ut re infecta pereant. Manet quod decrevimus [2]): Ilium expugnabitur."

Haec est vis verborum:

θάρσει, Τριτογένεια, φίλον τέκος· οὔ νύ τι θυμῷ
πρόφρονι μυθέομαι, ἐθέλω δέ τοι ἤπιος εἶναι [3]).

Significat autem *θυμῷ πρόφρονι* in Iovis ore: *mente Achivis infesta et eorum perniciei intenta*, quemadmodum modo [4]) *πρόφρων*

---

1) Vs. 485—488.
2) Cf. Δ init.
3) Cf. Θ 39 sq.
4) Cf. vs. 23.

τερύσσαι dixit *ita trahere ut qui serio agentes omnes vires intendunt.* Gallicum *pour tout de bon* id quod vult pater deorum vel ipse poeta optime reddit. Eadem versuum quos excripsimus vis est loco parallelo [1]), ubi Iovi ambigenti an Hectorem Achilli persequenti eripiat Minerva sic obloquitur: „tune igitur virum mortalem vis servare fato et caelitibus ceteris invitis?" Dein Iuppiter: *„bono animo esto,"* ait, *„filia carissima; non stat mihi consilium, libenter autem tibi obtempero".* Et addit:

τέρξον ὅπῃ δή τοι νόος ἔπλετο, μηδέ τ' ἐρώει.

Etiam de versibus qui sequuntur [2]) aliquid observasse fortasse utile fuerit:

ἦμος δ' ἠέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφεβεβήκει,
καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα,
ἐν δ' ἐτίθει δύο κῆρε τανηλεγέος θανάτοιο,
Τρώων θ' ἱπποδάμων καὶ Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων,
εἷλκε δὲ μέσσα λαβών, ῥέπε δ' αἴσιμον ἦμαρ Ἀχαιῶν.

Huius librae quae Iovi *utilitas* nunc fuerit fortasse rogaverit quispiam: non rogabit qui sapiat. Deo, cui certum staret consilium, neque necessaria neque utilis aut nunc aut alio tempore esse potuit bilanx. Sed ipsi *poetae* fuit utilis ad vividam imaginem animis audientium obiciendam. Aliis imaginibus poeta idem tum significavit cum *duo vasa* in limine Iovis, bona et mala inde hominibus dispensantis, monstravit collocata [3]), et tum cum *filum vitae* commemoravit [4]).

Θ 325—329. Hector Teucrum arcum in se intendentem

παρ' ὦμον, ὅθι κληῒς ἀποτέργει
αὐχένα τε στῆθός τε, μάλιστα δὲ καίριόν ἐστι,
τῇ ῥ' ἐπὶ τοὶ μεμαῶτα 'βάλεν λίθῳ ὀκριόεντι,
'ῥῆξε δέ τοι νευρήν· 'νάρκησε δὲ χεὶρ ἐπὶ καρπῷ.
'στῆ δὲ γνὺξ ἐριπών, τόξον δέ τοι ἔκπεσε χειρός.

Hic non *arcus nervus* voce *νευρῇ* videtur indicari, ut in versu proximo 324 et loco subsimili O 463—470, sed Heyne videtur

1) Cf. X 182 sqq.
2) Cf. Θ 68—72.
3) Cf. Ω 527—533.
4) Cf. Τ 127 sq. al.

sequendus esse, qui *tendinem humeri* est interpretatus. Nam non *partem* solam *corporis*, quae ictu feritur (*παρ' ὦμον*), sed et ictus *effectum* indicare solet poeta, et melius inter se cohaerent versus 328 pars prior et posterior si sic reddimus: *saxo ei iugulum feriit, quo ictu divulsus est tendo, ita ut brachium torperet.* Fortasse autem *νεῦρον*, non *νευρήν* fuit olim, Π 316 certe *νεῦρα*, non *νευραί* dicuntur corporis humani tendines. Nostra tamen lingua eiusmodi discrimen non habet, neque linguae vicinae aut Latina [1]).

Quodsi recte Heyne locum est interpretatus, optime congruunt Teucri verba postero die, cum Iuppiter ei arcum e manibus excussisset et huius nervum fregisset, sic querentis: *„pro numen malignum, quod mihi*

νευρὴν ἐξέρρηξε νεόστροφον, ἣν ἐνέδησα
πρώϊον, ὄφρ' ἀνέχοιτο θαμὰ θρώσκοντας ὀϊστούς" [2]).

Nam novum nervum ei quo pridie usus fuerat tum substituit. Si vero in secundo praelio ruptus ei est nervus arcus, sequentis diei initio novum nervum huic illigare debuit — non veritus ne nervus prior diutius iam usurpatus in pugna rumperetur, sed propterea quod nullum iam nervum arcus haberet.

At postero die sive in pugna tertia arcum tenere quomodo potuit, si eo die de quo nunc loquimur sive in pugna secunda ei divulsus est brachii tendo?

Respondemus rogando. Qui potuit *Aeneas*, cum fractum ei esset femur et divulsi essent tendines [3]), post unius duarumve horarum spatium [4]) in praelium redire corpore sanato et viribus integris? Et Apollinis Latonae Dianae si miraculum hoc fuisse dicitur [5]), filio Veneris egregie faventium, pergimus rogare quomodo *Sarpedon*, cum in primo praelio concidisset femore perfosso multoque sanguine amisso [6]), post quatriduum plurima facinora fortissima edere et cum ipso Patroclo confligere potuerit? [7]) Nempe ipsius Iovis filius hic fuit ideoque naturae legi-

1) *Pees, Sehne, nervus*, al.
2) Cf. Ο 469 sq.
3) Cf. Ε 307.
4) Ibid. vs 541.
5) Sic et Mars a Paeeone medico caelesti dicto citius sanatus est, Ε 904.
6) Cf. Ε 660—698.
7) Cf. Μ 397 sqq. Π 419 sqq.

bus a numinibus est exemtus? Quid igitur *Diomedes*, patre mortali natus homo, cui in primo praelio brachium dextrum sagitta est perforatum? A dea stimulatus pugnam continuavit, vulneravit Aeneam, Venerem, ipsum Martem, necavit plurimos, et sequentium quoque praeliorum pars magna fuit, in tertio autem praelio cum denuo fuisset vulneratus, Paris enim pedem dextrum ei sagitta transfixit [1]), mox tamen ludorum funebrium fuit particeps. Quid *Glaucus*, qui brachio dextro vulnerato cum hastam tenere nequiret et dolore vehementissimo cruciaretur, ad Apollinem est precatus, hic autem *ἔπαυσ' ὀδύνας, αἷμα δ' ἀπέρσηνε, μένος δέ ϝοι ἔμβαλε θυμῷ* [2]), itaque in praelium reversus Glaucus mox unum e ducibus Myrmidonum hasta interemit [3]).

Talia igitur et facere poterant di et faciebant. Artem autem illam divinam callebat etiam Chiron Centaurorum cultissimus, qui eam docuit Aesculapium et Achillem. Achilles docuit Patroclum, itaque hic Eurypyli graviter vulnerati femur apto remedio curavit. Aesculapius autem docuit filios suos Podalirium et Machaonem, qui quantum ea arte valuerint ostendit Menelaus non letali quidem vulnere affectus, tali tamen ut sanguine ei perfunderentur crura, dein dicto citius a Machaone sanatus [4]) et extemplo in pugnam ruens [5]). Itaque non mirum est etiam Agamemnonem et Ulixem, cum in praelio tertio gravia vulnera accepissent, tam cito esse sanatos ut postero die concionem certe possent adire hastae innisi; Ulixes autem brevi post cursu vicit in ludis funebribus.

Nihil hic certe valet vulgatum illud et decantatum crimen carminis e diversorum carminum fragmentis contaminati, nam unus idemque poeta quin Menelaum vel Diomedem vel Glaucum vel Aeneam et vulnerari fecerit et dicto citius sanari dubitare nemo potest.

Quae cum ita sint, non est cur negemus etiam Teucri tendinem illam, quam laesit saxum ab Hectore coniectum, tam cito et tam bene a Machaone potuisse sanari ut die proximo

1) Cf. Λ 376—388.
2) Cf. Π 528 sq.
3) Ibid. vs. 594.
4) Cf. Δ 218 sq.
5) Cf. Ε 50.

heros arcum denuo intendere potuerit. Prodiit tum post alios [1]), quieti igitur aliquid dare eum iusserat medicus; cum vero prodiisset, strenue ut antea se gessit. Illo autem die, perinde atque pridie, dum arcu utitur, prohibitus est quominus pergeret sagittari; nam, ut supra iam vidimus, Iuppiter arcus nervum ei fregit et ipsum arcum e manu excussit [2]). Quomodo autem? Immissone fulmine? Dixeris poetam hoc voluisse, quoniam Teucer *metu est perculsus* et *a deo* arcum sibi ereptum esse statim intellexit. Fortasse tamen praestat hanc rem non urgere, quoniam certi nihil dixit ipse poeta. Quicquid id est, patet poetam *bis* usum esse prisco argumento, quod hoc fuit: „Teucro" vel potius — nomine omisso — „Achivorum principi Troianos insectanti arcum excutit deus Troiae defensor". Altero loco in heroem mortalem abiit ἕκτωρ ille, qui οἶος ἐρύετο Ϝίλιον ἱρήν, non caeleste autem telum iacit sed lapidem terrestrem, altero mansit qui fuit primitus: deus ex Idae cacumine fulmina torquens in urbis suae hostes. Conferri potest e. g. argumentum item priscum, quod fuit huiuscemodi: „Achivorum principem sagitta ferit Troiae defensor"; id enim Iliadis poetae praebuit Diomedem a Pandaro [3]) eundemque a Paride [4]) sagitta vulneratum nec non Achillem a Paride ipsove Apolline sagitta interemtum [5]).

I 1 sqq. Nonus liber et egregiis laudibus a plurimis est elatus et tamen a plurimis damnatus. Quam potissimum ob causam? Quod critici sibi persuaserunt libri undecimi quosdam versus intellegi non posse si liber nonus antecesserit. Sunt autem Achillis, Achivorum cladem gravissimam spectantis, haec ad Patroclum verba:

νῦν δΐω περὶ γούνατ' ἐμὰ στήσεσθαι 'Αχαιοὺς
λισσομένους· χρηὼ γὰρ ἱκάνεται οὐκέτ' ἀνεκτός [6]).

Dici haec non potuisse ab eo viro ad quem exorandum proxima vespera venissent Achivorum legati, illi quos dicimus

---

1) Cf. M 336.
2) Cf. O 469 sqq.
3) Cf. E 95 sqq.
4) Cf. Λ 369 sqq.
5) Cf. X 359 sq.
6) Cf. Λ 609 sq.

critici arbitrantur. Non agnoverunt igitur discrimen quod interest inter legationem principum sera vespera et veluti clam ab Agamemnone ad Achillem missam et id quod nunc expectat iuvenis Agamemnonem pessime perosus: fore ut ipse exercitus circumfusus et ad pedes eius advolutus ut ignoscat sibi et a morte instante se servet efflictim precetur. „Iam, iam" exclamat, „satisfiet mihi:

νῦν ὀΐω περὶ γούνατ' ἐμὰ στήσεσθαι Ἀχαιοὺς
λισσομένους· χρηὼ γὰρ ἱκάνεται οὐκέτ' ἀνεκτός".

Ut Ulixem et Aiacem ad Achillem mitteret Agamemnon, a Nestore intra tabernaculi regii parietes permotus est, non nisi paucis regibus praesentibus [1]); per caliginem nocturnam tum illi heroem iratum adierunt, at ille superbe aspernatus est eorum preces, aspernatus est promissa regis nomine sibi oblata. Nunc illos ipsos venturos arbitratur, qui tum viderunt Briseidem ex eius tabernaculo ad Agamemnonem deductam neque prohibuerunt quominus sic consummaretur contumelia, quam minatus ei fuerat Agamemnon. Omnes iam duces et vel milites gregarii pallidi trepidique Achillem palam *γουνάσσονται γνὺξ ἐριπόντες* [2]) sive *πρόχνυ καθεζόμενοι* [3]), nam hoc est *περὶ γούνατα ἵστασθαι*. Hi supplices adibunt eum quem tum propudio haberi viderunt et siverunt, hi ampla dona ei offerent, hi Briseidem ei reddituri sunt [4]).

Hanc gradationem habent libri I et Λ inter se collati. Deme autem ex Iliade *τὴν πρεσβείαν* totumque librum nonum: mox subibit mirari cur in libro undecimo Achilles Patroclum allocutus nullam ipsius Agamemnonis mentionem fecerit?

„At" — illi pergunt — „etiamsi concedamus ea quam commendas ratione explicari posse libri *undecimi* istos versus, at restant quam maxime incommoda et plane intolerabilia quae in libro *decimo sexto* ad Patroclum Achilles dicit: *impudenter iam castris nostris inequitant Troiani: meam scilicet galeam non vident;*

---

1) Cf. I 68—113.
2) Cf. E 309 al.
3) Cf. I 470.
4) Cf. *πρὸς πάντων Δαναῶν* Π 85 et *ἀφέλεσθε δόντες* A 299.

τάχα κεν Φεύγοντες ἐναύλους
πλήσειαν νεκύων, εἴ μοι κρείων Ἀγαμέμνων
ἤπια ϝειδείη [1]).

„Si bene ei vellet Agamemnon, non fugerent nunc Achivi: at nonne bene nunc ei vult Agamemnon? Nonne splendida dona ei obtulit ipsamque suam filiam in matrimonium daturum se promisit?"

Sic illi; itaque male versa verba, male intellecta criminis iniquissimi causa extiterunt. Nam non id quod illi aiunt Achilles dicit, sed vertendum est: *si Agamemnon amicus mihi esset*, i. e. *si tum non despicatui me habuisset, sed amicus mihi mansisset*. Odit Achilles atque contemnit regem et dona ferentem, neque *ἤπιον* sibi ducit propterea quod metu permotus opum aliquid per alios offerri sibi iusserit.

Sed paullo etiam altius res est repetenda; nam et vicina Achillis verba [2]) parum recte explicata errorum causa extiterunt. Qui postquam cachinno maligno explosit Patroclum et puellulae lacrimosae assimulavit, huius dolorem impense mirari se nullamque eius causam sibi cognitam esse fingens, dein indignato amico utque se certe in praelium ruere sineret precato, si ipse quamcunque ob causam nollet, non iam ridens sed irae effrenae indulgens: „dubitare qui potes cur a pugna ego abstineam!" respondit. „An nescis quid perpessus sim, quid minatus? Non „ideo quiesco quod meae cuti caveam quodve a Iove sim iussus „pugna abstinere, sed quia contumelia affectus sum intolerabili. „Hoc est quod doleo et gravissime quidem doleo. Sed quid at- „tinet illam ob causam perpetuo stomachari": — i. e. iram identidem suscitare de eius causa disputando [3]): — „scis quid „dixerim: ego tum in pugnam me accingam cum in meas „ipsius naves Troiani incurrent [4]). Tu vero hostes adoriaris per „me licet." — Sequuntur quae iam excripsimus verba, dein

1) Cf. Π 69—73.

2) Cf. Π 48—100.

3) Non significat sic Achilles se de ira sua aliquid iam remittere, sed *προτετύχθαι ἐάσομεν*, ut nostrum *dat zullen wij laten rusten*, id valet quod Ω 524 *οὔ τις πρῆξις πέλεται*: *nihil prodest iram verbis etiam incendere*. Ira Achilles nihilo minus nunc aestuat quam ante.

4) Cf. I 650—652.

Patroclum iubet, naves cum servaverit, hostibus repulsis redire et Troianos Achivosque inter se porro trucidare sinere; tum in iram plane furibundam erumpens denique et qualis etiam tot diebus post iniuriam acceptam praeterlapsis sibi sit mens aperte ostendens „ad unum omnes si pereant isti, et nos duo si relinquamur soli, bene sit!" exclamat, — non reputans videlicet, quippe iratus, si pereant omnes, nullos mox fore qui sibi satisdent, nullos quos vincere possit ipse.

Meras igitur minas Achilles hoc loco evomit; felle singula eius verba sunt imbuta. Multum autem abest ut aut nunc — quod sunt qui putent — mitiorem quam ante se praestet aut proxima vespera se praestiterit, cum legatis abeuntibus dixit se hostes repulsurum si suas ipsius naves peterent. Odii et contumeliae plena ea quoque erant verba, promissi nihil habebant; nam eiusmodi quid ab Achille promitti minime oportuit, quoniam dementis fuisset ne se ipsum quidem defendere velle. Sui suorumque solorum curam se habere, ceteros reges eorumque copias nihili facere, claris durisque verbis tum quoque ostendebat iuvenis irae impotens: „meis modo militibus meisque navi„bus bene sit, vos vestrave nihil curo: his autem ne Hector „ignem inferat ego cavebo!"

I 34—39. Quod nemo nescit, post pugnam secundam Diomedes Agamemnonem suo gladio iugulans in memoriam ei revocat verba quibus Agamemnon iniquius nuper ipsum increpuit. „Prior me carpsisti", ait, „nam virtutem meam coram „militibus vilipendisti (ante primam pugnam); at tibi regiam „quidem potestatem dedit Iuppiter, sed denegavit virtutem bel„licam". — Respicitur igitur nunc notus locus τῆς ἐπιπολήσεως [1]) et artissime inter se cohaerent haec. Re, non verbis, regis illa iurgia iam refutavit Diomedes, et talem in concione nunc se praestat qualem ante in praeliis: strenuum, imperterritum, cedere nescium.

I 66—88. Hoc quoque saepius est observatum, sed identidem erit observandum quamdiu erunt qui Iliadem verum carmen

1) Δ 370 sqq.

esse negent: poetam nunc viam ad sequentia sibi parare et aptissime quidem parare. Nam quoniam hostium copiae in vicinia castrorum Achivorum noctem transigunt, fert ratio ut Achivi aliquos excubitores ante vallum vigilare iubeant; horum autem excubitorum non temere nunc fit mentio, quod subineptum foret, sed ut ad res quae in libro K commemorantur enarrandas commodus mox transitus sit futurus [1]). Utilissima igitur haec sunt in carmine etiam librum K complexo, at damnari eadem oportet ab iis qui illum librum a contextu segregare velint: hiabit igitur foeda lacuna in libri I initio, nam illis versibus evulsis vicini inter se coniungi satis apte non poterunt; mox molestus erit vs. 94, quo illi respiciuntur, et sic frustatim discerpentur quae per se spectata ne minimam quidem suspicionem movebant neque quicquam habebant quod displiceret.

In *nono* igitur libro rationem *decimi* haberi videmus, at etiam — ut coniungamus quae eodem tendunt — in *decimo quarto*. Nam, — viri doctissimi Shewan sagax haec est observatio [2]), — quae libri Ξ initio narrantur satis intellegi nequeunt nisi libri K habita ratione.

Nestor enim, qui quin praelio tertio inde ab initio cum ceteris regibus adfuerit dubitari nequit et postquam aliquantisper pugnatum fuit prope Scamandrum strenue rem gerens a poeta ostenditur, curru dein Machaonem vulneratum in castra et suum ipsius tabernaculum deduxit, ubi cum Patroclo mox collocutus est aliquantisper, cui dedit consilium ab Achille petendi ut ipsi liceret in hostes irruere [3]); brevi autem post, cum magis magisque ingrueret hostium impetus et ipsis iam castris maximum instaret periculum, in pugnam redire secum decrevit, itaque

σάκος εἷλε τετυγμένον υἷος ἑϝοῖο,
κείμενον ἐν κλισίῃ, Θρασυμήδεος ἱπποδάμοιο,
χαλκῷ παμφαῖνον· ὁ δ' ἔχ' ἀσπίδα πατρὸς ἑϝοῖο [4]).

1) Cf. K 56, 126 sq., 180 sqq.

2) Anno 1906; cf. Andrew Lang Homer and his Age p. 276—278, The World of Homer p. 252 et ipse Shewan The Lay of Dolon p. 144.

3) Λ 501 sqq.

4) Ξ 9—11.

Haec quorsum? In sequenti carminis parte nihil est quod huc referri possit. Cur igitur narravit poeta? Temerene prorsus, inepte igitur? Hodiene filium suum quam ipsum se aureo illo clipeo, τοῦ κλέος οὐρανὸν ἵκε [1]), uti satius duxit senex, viliore contentus ipse? Minime, sed Thrasymedes patris clipeo propterea est usus quod suo ipsius uti non potuit. Nam proxima nocte Thrasymedes cum praeesset excubitoribus inter aggerem et fossam vigilantibus, aereum suum clipeum commodavit Diomedi [2]); qui cum ab expeditione nocturna rediit, in tabernaculum suum eum secum rettulit. Thrasymedes autem interim non inermis mansit, custos inutilis, sed pater suum clipeum mox ei misit — sic enim poetae mens, leviusculas has res non nisi paucis verbis nunc significantis, est interpretanda — aut ipse Thrasymedes unum e vigilibus misit qui eum peteret e Nestoris tabernaculo [3]). Primo autem mane cum Thrasymedes ceterique vigiles ipso illo loco ante castra, ubi excubias egerant, prandium sumsissent, ut et cenam vespertinam sumserant [4]), in aciem sunt profecti; Nestor vero cum et ipse ad pugnam se armaret, in tabernaculo suo invenit clipeum filii sui, quem Diomedes illuc referendum modo curaverat; hoc igitur sumto Nestor praelium iniit.

Sic rem sibi informavit poeta, sed quae modo indicavimus singula enarrare omnia, operae pretium non duxit, neque erat profecto operae pretium.

Ineptum autem fuerit rogasse cur Diomedes clipeum non iam sibi utilem Thrasymedi non tum reddiderit cum ab expeditione nocturna reversus in castra rediret, vel cur Nestor et filius ante praelium non permutarint clipeos per ministros? Si tamen roget quispiam, respondendum erit: quia non sic libuit poetae.

Qui vero librum K ab Iliade alienum ducunt, qua de re mox plura erunt dicenda, aut sumere debent ipsum τῆς Δολωνείας poetam, cum eo consilio illud carmen composuisset ut Iliadis pars fieret, versus quos modo tetigimus libro Ξ callida fraude inseruisse, — potuisse igitur inserere, — quo firmius id quod

1) Cf. Θ 192.
2) Cf. K 255—257.
3) Cf. K 76.
4) Cf. I 88.

ipsius ingenium elaborasset cum maiore carmine coalesceret, aut tum cum e variorum carminum fragmentis Ilias composita fuerit, eum qui illud quoque carmen in opus suum musivum recepisset illos versus inseruisse ab ipso confictos. Credant alii talia, non ego. Sic enim suspecta habebuntur quae *nimis bene* congrüere credantur, ut olim quae *non satis*.

I 168 sqq.

Φοίνιξ μὲν πρώτιστα Διὶ φίλος ἡγησάσθω κτέ.

Multis suspicionem movit Phoenix hoc carminis loco primum commemoratus. Immerito profecto. Nam sic solet poeta: rerum locorum hominum tum demum rationem habet et mentionem facit cum carmini id ducit utile; itaque e plurimis nominibus, quae cum ipsi tum auditoribus cognita fuerunt e carminibus vetustioribus, pro re nata in suum usum convertit quicquid poscit eius carminis, quod ipse pangit, contextus, et tum demum cum poscit contextus. Haud aliter Patroclum, ut hoc exemplo nunc utamur, auditoribus primum proponit initio carminis [1]). Iuveni autem irato quem opponeret nullus erat aptior quam eius *τροφεὺς καὶ διδάσκαλος*, senex annis ipsaque vita maturatus, Nestor alter. Hunc Peleus filio imperito adiunxerat expeditionis socium, ut et Patroclum, amicum natu maiorem. Nunc senex alumnum suum admoniturus est ne immodice et nimis diu indulgeat iracundiae, sed suo tempore *τὴν κακομήχανον ἔριδα* [2]) coërceat. Nam iusta quidem fuit Achillis ira, — ex Minervae ore id audivimus carminis initio [3]), sensit Thetis, sensit ipse quem Thetis supplex adiit Iuppiter, et sensimus omnes; — at nunc ei est satisfactum, nam desiderant eum Achivi a Troianis profligati, ante ceteros desiderat is qui eum laesit Agamemnon; non probi autem, non pii hominis est eum, qui supplex ut sibi ignoscatur petat et ad satisdandum sit paratissimus, inclementer repellere, ipsisque dis id invisum esse, poenae caelesti obnoxium fieri qui precibus vinci nesciat, nam et Preces Iovi curae esse, e senis prudentissimi ore audiet iuvenis iracundus. Deme ex Iliade Phoenicis ad

1) Cf. A 307, 337.
2) Cf. pag. 419.
3) Cf. A 211—214.

eum monita, deme quae de Meleagro hic ei narravit, sic veluti in speculo ipsius imaginem sortemque futuram, si cedere nolit, ei ostentans, et e carmine evellitur pars vitalis. Necesse est vera audiverit Achilles ex ore amici senis, ut mox dolorem Patrocli necati pervicacia sua commeruisse videatur neque sors iuvenis sine ulla sua culpa infelicis *μιαρόν τι* habere dici possit.

Sumsit autem poeta Phoenicem non — ut Patroclum — in Achillis tabernaculo regio degisse, sed suum sibi habuisse tabernaculum, ubi dormiret et viveret [1]. Inscio igitur Achille facere poterat quod liberet, iamque cum ceteris principibus — nam princeps erat, quem Peleus *ἀφνειὸν ἔθηκε, πολὺν δέ τοι ὤπασε λαόν* [2]), — adfuit concilio in tabernaculo Agamemnonis post praelium secundum habito. Alterius senis Nestoris iussu dein in tabernaculum Achillis ivit ante ceteros, — hoc enim est *πρῶτα ἡγήσασθαι* [3]), — ut mox ibi adesset cum venirent legati ab Agamemnone missi et suis monitis eorum preces adiuvare posset; pro sua autem prudentia Achillem non certiorem fecit consilii modo ab Agamemnone initi [4]), non narravit ei se principum concilio adfuisse ipsum, sed ad alumnum visendum se venire dixit aliamve causam finxit; nam poeta hac de re tacuit. Brevi post legati publice missi *Aiax* et *Ulixes*, alter Achivorum fortissimus, alter prudentissimus, comitantibus praeconibus *Odio* Aiacis et *Eurybate* Ulixis [5]), Achillem convenerunt.

Recte olim locum interpretatus est Aristarchus, Crateti oblocutus; postea vero dualis numerus *τὼ ἐβάτην* [6]) causa fuit suspicionis tam audacis quam infelicis, qua Phoenix e prisco carmine exulare est iussus, cum inter *legatos ambos* et *senem amicum*, qui *prior* Achillem visit, quale discrimen poeta fecisset non satis perspiceretur et *ἡγήσασθαι* illud de Phoenice dictum perperam explicaretur *ducere ceteros legatos*.

In Achillis tabernaculum pervenerunt legati quo tempore Achilles et Patroclus et qui tertius modo accesserat Phoenix

---

1) Cf. vs. 427, 658—662.
2) Cf. vs. 483.
3) Cf. vs. 168.
4) Cf. vs. 193.
5) Cf. B 184 Γ 247 et A 320.
6) Cf. vs. 192.

post cenam vespertinam etiam convivabantur. Inexpectatum autem eorum adventum miratus Achilles — nam stomachantem nemo illis diebus viserat — „salvete mihi", dixit: „cari profecto venistis, nec dubium est quin serii aliquid agatis; mihi autem etiam irato vos omnium Achivorum estis carissimi". Postquam autem cibo et vino appositis, ut iubebat lex hospitalitatis, legati iusto honore sunt habiti,

νεῦσ' Αἴας Φοίνικι. νόησε δὲ δῖος Ὀδυσσεύς,
πλησάμενος δ' οἴνοιο δέπας [2]) *δέδεκτ' Ἀχιλῆα.*

Hi quoque versus verbis admodum severis a multis criticis sunt damnati: etiam clarius quam ante iam apparere nomen Phoenicis a textu primitivo fuisse alienum et postmodo fuisse invectum; olim fuisse: „*νεῦσ' Αἴας Ὀδυσῆϊ, itaque hic loqui coepit*". Crimen inane: optime cohaerent et decurrunt quae narrat poeta. Aiax Phoenici clam Achille nutu capitis — non enim verbis poterat — significavit tempus proloquendi quae mandasset Agamemnon iam venisse sibi videri. Sensit id et Ulixes, itaque loquendi fecit initium; hunc enim verba facturum in via inter se constituerant — sic facile rem nobis fingimus — vel iusserant id principes. Nam ipsa res id ferebat, quoniam facundia plurimum valebat Ulixes [3]), Aiax autem manibus quam lingua promptior erat. In fine demum colloquii et Aiax pauca verba dixit indignatus ad Achillem permovendum parum valida [4]).

I 337—343. De his versibus nunc disputare fortasse inutile, quoniam recte saepius explicatos a quoquam parum etiam intellegi vix videtur credibile; sed quoniam fuere qui criminarentur, *ἄλοχον* puellam captivam hoc loco vitiose dici rati, paucis tamen illustrandi videntur. Sunt igitur hi:

τί δὲ δεῖ πολεμιζέμεναι Τρώεσσι
Ἀργείους; τί δὲ λαὸν ἀνήγαγεν ἐνθάδ' ἀγείρας
Ἀτρεΐδης; ἦ οὐχ Ἑλένης ἕνεκ' ἠϋκόμοιο;

---

1) Cf. vs. 223 sq.
2) Fortasse *δὲ δέπας ϝοίνου* verum est.
3) Cf. Γ 216—223.
4) Cf. vs. 624—642

ἦ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
Ἀτρεΐδαι; ἐπεὶ ὅς τις ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ ἐχέφρων,
τὴν αὐτοῦ φιλέει καὶ κήδεται· ὡς καὶ ἐγὼ τὴν
ἐκ θυμοῦ φίλεον, δουρὶ κτητήν περ ἐοῦσαν.

Novum hinc orditur argumentum. Dixit Achilles: *bellum gerere nolo. Fortiter gessi nuper: quid mihi profuit? Magnam praedam congessi ... Agamemnoni, is autem ademit mihi puellam, quae dono mihi honoris causa data fuerat. Cur vero ademit? Non caelebs est, ut ego, sed uxorem habet! Ea contentus esto.* Iamque addit quae excripsimus: *et cur ipsum quod geritur bellum est initum? Cur Agamemnonem in Asiam secuti sumus? Nonne propter tale facinus quale illud est quod nuper perpetravit Agamemnon? Soline igitur Atridae uxores suas diligunt? Nonne et ego meam?* — E substantivo *ἀλόχοισι* igitur ducitur vox quae maioris est ambitus: *mulier*; femina sitne *ἐπέδνοισι* rite emta an vi rapta, id vix quicquam nunc refert. Non *ἄλοχον* suam Achilles dicit Briseidem, quo nomine concubinae non designabantur. Inter *zeugmatis* igitur exempla hic versus est referendus et conferri possunt locutiones quales hae sunt: *σάκεσίν τε καὶ ἔγχεσι πεφρικυῖαι* (Δ 282), *βεβρίθει δὲ σάκεσσι καὶ ἔγχεσι* (π 474), *ἵπποι ἀερσίποδες καὶ ποικίλα τεύχε' ἔκειτο* (Γ 327), *ἠέρι δ' ἔγχος ἐκέκλιτο καὶ ταχέ' ἵππω* (Δ 356), aliae plurimae, quibus cunctis hoc est commune quod verbum vel nomen habent ad plures simul notiones pertinens, sed soli proximae prorsus conveniens.

Ceterum cum hoc loco quodammodo cohaeret libri T notus locus [1]), ubi Briseis in Achillis tabernaculum reducta cum Patrocli pridie caesi corpus ibi cernit, „*vae mihi!*" exclamat „*mortumne igitur te reperio, quem vivum reliqui cum hinc abii Aga-* „*memnonis praecones secuta, virum comem mihique benevolentissimum;* „*qui cum Achilles caesis meis huc me abduxisset, ut bono animo* „*essem saepius me es cohortatus,*

ἠδέ μ' ἔφασκες Ἀχιλλῆος θείοιο
κουριδίην ἄλοχον θήσειν, ἄξειν δ' ἐνὶ νηυσὶ
εἰς Φθίην, δαίσειν δὲ γάμον μετὰ Μυρμιδόνεσσι.

Qui versus sive genuini sunt, sive postmodo sunt inserti, — habent enim dictionis recentioris indicia complura, — id quidem

1) Cf. T 282–302.

certum videtur non assentiendum esse Heynio eam potissimum ob causam eos damnanti quod iustae nuptiae cum muliere captiva iniri non potuerint. Nam Helena a Paride rapta si *πόσιν* hunc habuit, Hectorem levirum, Priamum socerum [1]), quidni Achillis uxor, Pelei nurus fieri potuit Briseis, ipsa quoque gentis nobilis, fortasse regii, mulier? Id unum interfuit, quod in castra et tabernaculum est abrepta, Helena vero in aedes et urbem. Poterat fieri uxor Achillis, si huic liberet; et libuisset fortasse, si inter vivos mansisset. At *κουριδίη* certe uxor fieri non poterat quae antea iam alii viro matrimonio fuisset iuncta? [2]) Eo igitur haec quaestio redit ut quae adiectivi *κουριδίου* vis fuerit accurate statuatur. Quod si *aetate florentem* significasse sumimus, non eam *quae virgo nupserit*, nihil hoc loco suspecti potest habere.

(*Continuabuntur*).

1) Cf. Γ 163, 172 Ζ 344 al.
2) Cf. Τ 295.

EMENDATUR VIRG. BUC. VI, 33.

Silenus et alia cecinit, et ut
ipse tener mundi concreverit orbis.

Sic est in omnibus, quas consulere potui, editionibus tam recentibus quam antiquis. Ergo per tot saecula nemo exstitit qui doceret *tenerum* orbem neque fingi neque cogitari posse! Nam quod nunc annotatur: „cf. Lucr. V, 500 (aether) *liquidissimus atque levissimus*", id quidem obscurare est, non illustrare. Sed quod mirum magis, immo prorsus incredibile, inde a Scaligero usque ad Peerlkampium nemini virorum doctorum, de *orbe* aliquid legenti, in mentem potuit venire adiectivi quod simul cum eo quod est *rotundus* tantum non sponte *orbi* adhaeret, nemini Horatius suum *teres atque rotundus* insusurravit.

„Palaeographicis" quae dicuntur argumentis cautissime utendum censeo; hic tamen non possum non monere in antiquis et eleganter scriptis codicibus vocabula *tener* et *teres* vix posse inter se discerni.

J. J. H.

AD LOCOS EX OVIDII ARTE AMATORIA ET REMEDIIS AMORIS.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

EX ARTE AMATORIA.

I. 133 raptu Sabinarum enarrato poëta pergit:

Scilicet ex illo sollemnia more theatra
Nunc quoque formosis insidiosa manent.

Hanc codicum lectionem Edwards in Postgatii Corpore Poetarum Latinorum retinuit, Ehwald Madvigii coniecturam *sollemni* recepit idemque ita versum constituit ut virgulas collocaret post verba *scilicet* et *more*. Equidem cum Ehwaldo sentio, Madvigium verum vidisse, sed illum minus recte verba distinxisse opinor, interpungendum enim esse:

Scilicet ex illo, sollemni more, theatra

ita ut verba *ex illo* scilicet significent: ex illo inde tempore.

207 C. Caesarem Ovidius alloquitur in Parthos profecturum:

Consistes aciemque meis hortabere verbis:
O desint *animis* ne mea verba tuis!

Pro *animis* quin sit legendum: *armis* vix ac ne vix quidem dubito, cl. vs. 197: Induit arma tibi genitor patriaeque tuusque, vs. 201: Vincuntur causa Parthi, vincantur et armis.

215: Ibunt ante duces onerati colla catenis,
Ne possint tuti, qua prius, *esse* fuga.

Verbo *ibunt* in versu superiore collato credo poëtam scripsisse: *isse fuga*. Cf. II. 404, 521 sq., 555, III. 17 nec non II. 583 sq.:

Non vultus texisse suos, non denique possunt
Partibus obscenis opposuisse manus.

265: Nunc tibi, quae placuit quas sit capienda per artes,
Dicere *praecipuae* molior artis opus.

Immo *praecipuum* h. e. opus artis totius primarium.

319 de Pasiphae:

Aut cadere ante aras commentaque sacra coegit
Et tenuit laeta paelicis exta manu.
Paelicibus quotiens placavit numina caesis
Atque ait exta *tenens* 'ite, placete meo!'

Tam propter verbi repetitionem minus elegantem (vs. 320 tenuit — vs. 322 tenens) quam propter verba sequentia '*ite, placete meo!*' quae compellantis sunt, malim equidem: *extà tuens*.

403: Nec teneras semper tutum captare puellas:
Saepe *dato* melius tempore fiet idem.

Aut ego fallor aut pro *dato* est rescribendum: *alio*, cum praesertim Naso dies enumerare pergat quibus captare puellas non sit idoneum. Cf. 692: Tu titulos alia Palladis arte petas! II. 128: Ille referre aliter saepe solebat idem.

709: Vir prior accedat, vir verba precantia dicat:
Excipiat blandas comiter illa preces.

Emenda *Excipiet*. Coniunctivi, qui in hexametro iure leguntur, scribam in errorem induxerunt.

II. 105:

Nec data profuerint *pallentia* philtra puellis:
Philtra nocent animis vimque furoris habent.

Si sana est lectio, nimirum cum Brandtio (Leipzig, 1902) interpretandum est: *pallentia* 'bleich machend', weil sie (angeblich) Liebe erwecken, deren Farbe die bleiche ist, sed potius crediderim poëtam scripsisse: *fallentia* h. e. quae latent bibentem.

253: Nomine quemque suo (nullast iactura) saluta,
Iunge tuis humiles ambitiose manus!

Obiter moneo, editores recentiores (Ehwald, Edwards, Brandt) neglexisse vocem *ambitiose* utpote vocativum virgulis includere, ut fere facere solent. Idem omiserunt I. 183 in voc. *timidi:*

Parcite natales timidi numerare deorum.

305: Bracchia saltantis, vocem mirare canentis,
Et, quod desierit, verba querentis habe;
Ipsos concubitus, ipsum venerere licebit,
Quod iuvat et † quaedam gaudia noctis habe.

Ad hunc locum corruptum Ehwald in Praefatione coniecturas Heinsii, Burmanni, Merkelii, Madvigii, suam enumerat, sed nulla ex iis recepta locum, ut traditus est in codd. mss. et supra descriptus, reddidit.

Corruptelam latere credo in vocabulo *habe,* quod e vs. 306 per errorem a librario repetitum lectionem genuinam detrusit, atque sic locum restituendum esse puto:

ipsum venerere licebit
Quod iuvat et quaedam gaudia, noctis *opus.*

Versus aliquot sequuntur, qui cum loco nostro aliquam similitudinem cum habeant utiles esse possunt ad coniecturam meam stabiliendam: III. 480: Arte Venus nulla dulce peregit opus, 625: At nunc nocturnis titulos inponimus actis, 675: Adde, quod est illis operum prudentia maior (ad h. l. Brandt locos complures addidit), 682: Quod iuvet, ex aequo femina virque ferant, 730: furtivum nec timor urget opus, III. 295: In vitio decor est, quaedam male reddere verba, 453: Sunt quoque non dubia quaedam mala nomina fama, 794: ex aequo res iuvet illa duos! 803: Quid iuvet, et voces et anhelitus arguat oris! Rem. Am. 399: Ergo ubi concubitus et opus iuvenale petetur, Am. I. 4. 48: Veste sub inducta dulce peregit opus, Carm. Priap. 4: temptes, si pictas opus edat ad figuras, Petron. 100: etiam cum voluerit (sc. senex) aliquid sumere, opus anhelitu prodet.

451: Ille ego sim, cuius laniet furiosa capillos;
Ille ego sim, *teneras* cui petat ungue genas,

Quem videat lacrimans, quem torvis spectet ocellis,
Quo sine non possit vivere, posse velit!

Poëta si voc. *genas* epitheto aliquo ornare voluisset, haud dubie *meritas* vel eiusmodi adiectivum scripsisset, cf. III. 708: et indignas sauciat ungue genas; sed ineptum est, eum suas ipsius genas teneras dicere atque nimirum corrigendum: *tenero*. Cf. Am. I. 4. 22:

Purpureas tenero pollice tange genas.

nec non Heroid. 5. 72: secui madidas ungue rigente genas, Propert. IV. 7. 6: et mea formosis unguibus ora nota.

567: A! quotiens lasciva pedes risisse mariti
Dicitur et duras igne vel arte manus!
Marte palam *simul* est Vulcanum imitata: decebat,
Multaque cum forma gratia mixta fuit.

Facere non possum quin pro inepta lectione *simul*, quae interpretationem probabilem nullo modo admittit, corrigendum esse *semel* etiam atque etiam moneam, id quod Merkelium ante me monuisse vidi. Nempe poëta voluit: saepius Venus latos mariti pedes atque manus igni ac fabrili arte callosas risit, quin etiam semel eius incessum claudicantem imitata est idque praesente adultero, quod et ipsum eam decebat.

III. 483:

Sed quoniam, quamvis vittae careatis honore,
Est vobis vestros fallere cura viros,
Ancillae puerique manu perarate tabellas,
Pignora nec puero credite vestra novo:
Vidi ego pallentis isto terrore puellas
Servitium miseras tempus in omne pati;
Perfidus ille quidem, qui talia pignora servat,
Sed tamen Aetnaei fulminis instar habet.

Auctor sum ut disticha duo ultima locum inter se mutent, quia verba *isto terrore* ita demum habebunt ad quod apte referantur. Iustum igitur versuum ordinem hunc esse iudico:

Pignora nec puero credite vestra novo:
Perfidus ille quidem, qui talia pignora servat,
Sed tamen Aetnaei fulminis instar habet.

Vidi ego pallentis isto terrore puellas
Servitium miseras tempus in omne pati.

Ceterum miror, Ehwaldum vitiosam unius codicis lectionem *fallentis* in vs. 487 praetulisse: iure Edwardsium ceterorum omnium *pallentis* recepisse puto nec non Housmanni coniecturam *habent* pro *habet* in vs. 490.

531: Munera det dives; ius qui profitebitur, adsit;
Facundus causam *saepe* clientis agat.

Pro voc. *saepe,* quod vehementer languidum est, scriptum fuisse suspicor: *sponte.*

585. Poëta puellis suadet ne sint erga amatores faciliores; nonnumquam hi ante fores iaceant atque ianuam increpent, nam nos, viri, res secundas continuas ferre non possumus.

Hoc est, uxores quod non patiatur amari:
Conveniunt illas, cum voluere, viri;
[Adde forem, et duro dicat tibi ianitor ore
'Non potes': exclusum te quoque tanget amor!]
Ponite iam gladios hebetes e. q. s.

Distichon, quod uncinis inclusi, utpote a loci nostri tenore prorsus alienum in marginem relegandum est, unde male in textum irrepsit. Poëta hac carminis parte puellas alloquitur docetque; ita facit vs. 586, ita etiam vs. 589, cum vs. 587 sq. subito virum unum nunc compellet!

EX REMEDIIS AMORIS.

135: Ergo ubi visus eris nostrae medicabilis arti,
Fac monitis fugias otia *prima* meis:
Haec, ut ames, faciunt; haec, *ut* fecere, tuentur;
Haec sunt iucundi causa cibusque mali.

Vs. 136 ut nunc legitur nimirum interpretandus est: Fac ut monitis meis (i. e. secundum mea monita) fugias otia prima (h. e. ante omnia), in quibus etiam si explicatio ea vocis *prima,* quae mihi quidem satis contorta videtur, admitti potest, illud *monitis meis* vehementer languet. Suspicio me tenet, pro adiectivo *prima* olim adiectivum scriptum fuisse, unde verba *monitis meis* penderent, quale est *prava* vel *pigra* vel *surda.*

In versu sequenti pro *ut fecere*, quae lectio e cod. R vulgo recipitur, equidem *quod fecere*, quod in Monac. legitur, cum Merkelio omnino praetulerim.

207: Lenius est studium, studium tamen, alite capta
Aut lino aut calamis praemia parva sequi,
Vel, quae piscis edax avido male devoret ore,
Abdere *supremis* aera recurva cibis.

Pro voce corrupta *supremis* Heinsius coniecit *sub primis* — Bentleius *sub parvis*, quod Ehwald recepit, — Palmer *suspensis*, quod Edwards recensuit.

Veram ac genuinam lectionem esse puto: *sub saevis*. Ut hoc loco cibi, quibus pisces captantur, propter hamum in iis reconditum saevi dicuntur, ita vs. 719 ignes feri vocantur, propterea quod epistulas omnes puellae amatae devorant.

214 poëta ad amorem evitandum suadet: I procul et longas carpere perge vias! Sequuntur et alia et haec (vs. 221):

Nec quot transieris, *sed* quot tibi, quaere, supersint
Milia, nec, maneas ut prope, finge moras.

Procul dubio restituendum est: *nec* quot tibi, quaere, supersint Milia. Res tam manifesta est ut verbum non addam.

235. Hoc unum difficile est, prima discidii tempora fortiter ferre
Adspicis, ut *prensos* urant iuga prima iuvencos,
Et nova velocem cingula laedat equum?

Pro *prensos* corrige *pressos* notissima prolepseos figura. Cf. A. A. I. 544:

pando Silenus asello
Vix sedet et pressas continet arte iubas.

493: Et sanum simula, *ne*, siquid forte dolebis,
Sentiat, et ride, cum tibi flendus eris.

Emendandum est: *nec*. Est eadem constructio quae legitur vs. 512:

Te quoque falle tamen, nec sit tibi finis amandi
Propositus.

AD CICERONIS VERRINAS ANNOTATIUNCULA.

Virum facundum, cui dicenti adstupere soleant homines, interdum proferre aliquid quod aures impleat sed sensu careat aut, cum sapientissimum videatur, revera vel sit absurdum vel id ipsum demonstret quod fuerit refutandum neque ignoramus neque magnopere admiramur. Audientem enim multa fugiant necesse est. Velut in Divinatione in Caecilium sic § 53 Tullius declamat (in praecedentibus Caecilium finxit contendentem ideo sibi permitti oportere Verris accusandi potestatem quia iniuriam ab eo acceperit):

„hoc te praeterit non id solum spectari solere, qui debeat, sed etiam illud, qui possit ulcisci; in quo utrumque sit eum superiorem esse; in quo alterutrum, in eo non quid is velit, sed quid facere possit quaeri solere".

Acute disputata videntur ista, sed fallit species. Quid enim si alterutrum illud est *posse ulcisci*? Num tunc quoque *quaeri* solet quid *facere possit* is in quo illud sit?

Neque minus in eadem oratione ludibrio habet audientes orator sic adversarium suum reprehendens (§ 12):

„utrum, Q. Caecili, hoc dicis, me non Siculorum rogatu ad causam accedere, an optimorum fidelissimorumque sociorum voluntatem apud hos gravem esse non oportere? Si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum esse simulas, maxime existimari vult, Siculos hoc a me non petiisse, primum causam inimici tui sublevabis, de quo non praeiudicium sed plane iudicium iam factum putatur, quod ita percrebruit, Siculos omnis actorem suae causae contra illius iniurias quaesisse".

Quasi vero idem sit Siculos *a Cicerone* opem non petisse et omnino *a nullo oratore* petisse opem!

Sed multo gravius quod eadem artificia (an *vitia* dicam?) recurrunt in iis libris quibus praeclarae suae artis splendidum *lecturis* exhibet monumentum. Notissimum est illud quod in L. I § 26 notarunt multi, observant omnes, ubi comperendinatum e rei magis quam ex accusatoris re esse sic, scilicet, demonstratur:

„nam si bis dicere est commodum, certe utriusque commune

est; si eum qui posterius dixit opus est redargui, accusatoris causa, ut bis ageretur, constitutum est".

Si enim bis uterque verba facit, nunquam res ita torqueri potest quin ét reus post accusatorem ét accusator post reum ad dicendum prodeat.

Quodsi quis etiam est docendus in quales flosculos oratorios acerbum illud dictum *ποταμὸς μὲν ῥημάτων, νοῦ δὲ σταλαγμός*, vel potius, id quod olim *ἐκ παραδιορθώσεως* legebatur, *ποταμὸς μὲν ῥημάτων, οὐδὲ σταλαγμὸς Φρονήσεως* conveniat, haec Ciceronem audiat de Verris filiolo lamentantem (L. III § 160):

„fac enim fuisse in eo C. Laeli aut M. Catonis materiem atque indolem: quid ex eo boni sperari atque effici potest qui in patris luxurie sic vixerit ut nullum umquam pudicum neque sobrium convivium viderit, qui in epulis cotidianis adulta aetate per triennium inter impudicas mulieres et intemperantis viros versatus sit, nihil unquam audierit a patre quo pudentior aut melior esset, nihil unquam patrem facere viderit *quod cum imitatus esset* non, id quod turpissimum est, *patris similis putaretur*?"

Non misericordiam movent ista sed risum. Ipsius Catonis, vel si quis Catone iustior, filius, cum patrem imitatur, patris similis putari potest.

Et quoniam semel Verrinas manibus teneo venustissimum quendam eorum locum ridicula quadam purgabo macula. Paene incredibile est eam hactenus criticorum fugisse acumen. Sed nihil annotatum invenio in accuratissima Petersoni editione. Ridetur Carpinatii stultitia qui in tabulis suis Verris nomen in Verrucii mutaverit, sic fore ratus ut praetoris sui laterent furta (L. II § 191):

„videtis Verrucium? videtis primas litteras integras? videtis codam illam Verrinam tamquam in luto demersam esse in litura?"

Non potuit salsius cavillari orator. Quid vero librarii? In textum (ante *codam*) receperunt putidissimi magistelli annotatiunculam *extremam partem nominis!*

J. J. HARTMAN.

MNEMOSYNE.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

S. A. NABER, J. VAN LEEUWEN J.F., I. M. J. VALETON,
J. J. HARTMAN.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. Holwerda, H. T. Karsten, J. C. Naber,
M. C. Valeton, J. Woltjer.

NOVA SERIES.
VOLUMEN UNDEQUADRAGESIMUM. PARS I.

LUGDUNI-BATAVORUM
E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1911.

INDEX

Bibliotheca Philologica Batava quater in anno prodibit Calendis Ianuariis, Aprilibus, Iuliis, Octobribus.

Pretium annuum erit floren. 5.25.

Singuli fasciculi separatim non venibunt.

Ex officina typographica et bibliopolio quae antehac E. J. Brillii fuerunt.

MNEMOSYNE.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

S. A. NABER, J. VAN LEEUWEN J.F., J. J. HARTMAN.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. HOLWERDA, H. T. KARSTEN, J. C. NABER,
M. C. VALETON, J. WOLTJER.

NOVA SERIES.

VOLUMEN UNDEQUADRAGESIMUM. PARS IV.

LUGDUNI-BATAVORUM
E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1911.

INDEX

Bibliotheca Philologica Batava quater in anno prodibit Calendis Ianuariis, Aprilibus, Iuliis, Octobribus.

Pretium annuum erit floren. 5.25.

Singuli fasciculi separatim non venibunt.

Ex officina typographica et bibliopolio quae antehac E. J. Brillii fuerunt.

MNEMOSYNE.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

S. A. NABER, J. VAN LEEUWEN J.F., J. J. HARTMAN.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. HOLWERDA, H. T. KARSTEN, J. C. NABER,
M. C. VALETON, J. WOLTJER.

NOVA SERIES.
VOLUMEN UNDEQUADRAGESIMUM. PARS IV.

LUGDUNI-BATAVORUM
E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1911.

INDEX.

Bibliotheca Philologica Batava quater in anno prodibit Calendis Ianuariis, Aprilibus, Iuliis, Octobribus.

Pretium annuum erit floren. 5.25.

Singuli fasciculi separatim non venibunt.

Ex officina typographica et bibliopolio quae antehac E. J. Brillii fuerunt.

